T.C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

MÜTAREKE DÖNEMİNDE İSTANBUL RUMLARI

Dr. Hülya TOKER

Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları

ANKARA
GENELKURMAY BASIMEVİ
2006

Kapak resmi: İstanbul'a giren Türk birlikleri halkın sevinç gösterileri arasında Galata Köprüsü'nden geçiyor (6 Ekim 1923).
Cepheden Kurtuluş Savaşı'na İmparatorluktan Cumhuriyete, Haz. Mehmet Özel, İstanbul, 1992.

Harita: İstanbul haritası.

ISBN: 975-409-355-5

YAYIN KURULU BAŞKANI

Korg. Eyüp KAPTAN

YAYIN KURULU

Dr. Dz. Öğ. Kd. Alb. S. Ömer ERENOĞLU

Dr. Öğ. Alb. Mehmet ÖZDEMİR

Tar. Uzm. İlhami BEBEK

DÜZELTİ/ SAYFA DÜZENİ

Uzm. Yasemin TAŞCI

SUNUŞ

Osmanlı Devleti'nde büyük bir hoşgörü içinde varlığını yüzyıllarca sürdüren Rum topluluğu, bu ortam içinde çok önemli devlet görevlerini de üstlenmiştir. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin topraklarını ele geçirmek isteyen büyük devletlerin "gayrimüslim tebaanın haklarının korunması" adına gayrimüslim tebaayı kışkırtması, Yunanistan'ın "büyük Yunanistan" hayali ile Rumları harekete geçirmesi ve Fener Rum Patrikhanesi'nin içinde bulunduğu hoşgörü ortamını bağlı bulunduğu devlet aleyhine kullanması ile farklı bir boyut kazanmıştır. Rum topluluğunun Türk aleyhtarı düşünceleri İtilâf devletlerinin Mondros Mütarekesi sonrası Türk topraklarını işgalleri ve işgalci güçler arasında Yunanistan'ın da bulunmasıyla tamamen su yüzüne çıkmıştır.

Rumların -Türk Ortodoks Rum topluluğu hariç- Türkler aleyhine sürdürdükleri tüm faaliyetler, Yunanistan'ın Mustafa Kemal ATATÜRK önderliğinde başlatılan ve tüm Türk halkının verdiği bağımsızlık mücadelesinde başarısız olmaları ve Lozan Barış Konferansı'nda Fener Rum Patrikhanesi'nin yalnız dinî görevleri yerine getirmek şartıyla İstanbul'da kalmasına karar verilmesi ile son bulmuştur.

Eserde, İstanbul'daki Rumların faaliyet merkezleri olan Fener-Rum Patrikhanesi, kiliseler ve okullar, Mondros Mütarekesi sonrasında İstanbul'da Rumlar tarafından çıkarılan olaylar ve Rumlar tarafından kurulan cemiyetlere yer verilmiştir. Bu cemiyetlerin teşviki ile kurulan çeteler ve asayişi bozma yönündeki faaliyetleri de Yunanistan ve Anadolu'da meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ele alınmıştır.

Mütareke döneminde İstanbul Rumlarının konu edildiği eserin, Türk İstiklâl Harbi'nin çok irdelenmemiş bir bölümünü ele alması sebebiyle önemli bir boşluğu dolduracağına inanıyoruz.

Eyüp KAPTAN
Korgeneral
ATASE ve Dent. Başkanı

İÇİNDEKİLER

Sunuş

İçindekiler III

Ön Söz VII

Kısaltmalar X

Giriş 1

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞGAL AREFESİ VE SONRASINDA İSTANBUL

A. İşgal Arefesinde İstanbul 15

1. İstanbul'un Nüfus Yapısı 15

2. İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Denetim Altına Alınması 23

a. İtilâf Devletlerinin İstanbul ile İlgili Hesapları 23

b. Yunanistan'ın İstanbul'a İlişkin İstekleri 30

c. İtilâf Devletlerinin Paris ve Londra Görüşmeleri Sırasında İstanbul'a İlişkin Kararlarının Oluşması 31

ç. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali 36

d. İtilâf Devletlerinin İşgal Sonrası İstanbul'daki Örgütlenmeleri 39

B. İşgal Sonrası İstanbul Rumları 41

1. İşgalin Rumlar Üzerindeki Tesiri 41

2. İşgal Üzerine Rumların İstanbul'daki Taşkınlıkları 43

İKİNCİ BÖLÜM

RUMLARI HAREKETE GEÇİREN ETKENLER

A. Yunanistan'ın İstanbul'da Rumları Teşkilâtlandırma ve Diğer Girişimleri .. 51

1. Fener Rum Patrikhanesi'nde Yunan Denetiminin Kurulması 55

2. İstanbul'daki Propaganda Faaliyetleri ve Diğer Teşkilâtlanmalar 66

a. İstanbul'da Bulunan Rum Okulları ve Faaliyetleri 80

b. İstanbul Rum Basını ve Faaliyetleri 86

3. Rumların Nüfus Yapısını Değiştirme Çabaları 91

4. Rumların Ayasofya Konusundaki Teşebbüsleri 98

B. Rumları Harekete Geçiren Diğer Etkenler 102

1. İngilizlerin Etkisi 102
2. Rum-Ermeni İş Birliği 113

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ RUM ÖRGÜTLERİ VE ETKİNLİKLERİ

A. Rumların İstanbul'da Kurduğu Cemiyetler 127
1. Yunanistan'ın Desteği ile Çete Kurmak, Kargaşa Çıkarmak, Silâh Temin Etmek Amacıyla Kurulan Cemiyetler 127
a. Etniki Eterya Cemiyeti (Millî Cemiyet) 127
b. Mavri Mira (Kara Baht) 129
1) İzci Teşkilâtı 130
2) Rum Salibi Ahmer Cemiyeti (Rum Kızılhaç Teşkilâtı) 138
3) Rum Muhacirin Cemiyeti 138
c. Kordos 139
ç. Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti 140
1) Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti 156
a) Muavenet ve Müdafaai Milliye Kadınlar Şubesi 157
b) Beyoğlu Rum Kadınları Cemiyeti 157
c) Ayakalozpo Kadınlar Cemiyeti 157
d. Rum İttihadı Millî Cemiyeti 157
e. Nea Zoi (Yeni Hayat) Cemiyeti 158
2. Basın Yayın Yoluyla Propaganda Yapmak İçin Kurulan Cemiyetler ... 159
a. Rum Matbuat Cemiyeti 159
b. Rum Edebiyat Cemiyeti 159
3. Nüfus Artırmak ve Rumlara Yardım Amacıyla Kurulan Cemiyetler ... 160
a. Rum Trakya Cemiyeti 160
b. Trakya Muavenet Cemiyeti 161
c. Asyayı Sugra Cemiyeti (Küçük Asya Cemiyeti) 161
4. Rumların İstanbul'da Kurduğu Spor Cemiyetleri ve Kulüpleri 162
5. Türklere Ekonomik Açıdan Zarar Vermek Amacıyla Kurulan Cemiyetler 163
a. İstanbul Rum Tüccarı Cemiyeti 163

6. Diğer Cemiyetler, Komiteler ve Kuruluşlar 163
a. İstanbul Rum Mukabil İhtilâl Teşkilâtı 163
b. Tatavla'daki Rum Cemiyeti Hayriyesi 164
c. Kardeş Cemiyeti 165
ç. Rum Müdafaa Komitesi 165
d. Markalı Rum Teşkilâtı 165
e. Anadolu Rum Müdafaa Cemiyeti 165
f. Rum Cemiyeti İlmiye ve Tıbbiyesi 166
g. Büyük İnkılâp Komitesi 166
B. Silâhlı Rum Etkinlikleri ve Çeteler 168
1. Hrisantos ve Zafiri Çetesi 169
2. Todori Çetesi 169
3. Çakır Yorgi, Karabacak, Anesti Kaplan Çetesi 170
4. Kommit Çetesi 170
5. Milto Çetesi 171
6. Paşaköylü Karaoğlan ve Panayot Çetesi 171
7. Apostol Çetesi 171
8. Bahari Çetesi 172
9. Pandeli Çetesi 173
10. Diğer Çeteler 173
C. İstanbul Hükûmetinin Rumların Faaliyetlerine Karşı Aldığı Önlemler .. 180

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FENER RUM PATRİKHANESİ VE FAALİYETLERİ

A. Mütareke Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri 195
1. Dorotheos'un Patrik Vekilliği (Locum Tenens) Dönemi (26 Ekim 1918-19 Mart 1921) 197
2. Patrik Nikola'nın Patrik Vekilliği Dönemi (Nisan 1921-Aralık 1921) ... 216
3. Patrik Meletios'un Patrik Vekilliği Dönemi (Aralık 1921-Ekim 1923) .. 223
a. Meletios'un Patrik Seçilmesi ve Tepkiler 223
b. Meletios'un Faaliyetleri 229

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZAFER SONRASI VE LOZAN KONFERANSI'NDA İSTANBUL RUMLARI İLE FENER RUM PATRİKHANESİ'NİN DURUMU

A. Türk Zaferinin İstanbul Rumları Üzerindeki Tesirleri ve Fener Rum Patrikhanesi'ne Karşı Oluşan Tepkiler 243

1. Türk Zaferinin İstanbul Rumları Üzerindeki Tesirleri 243

2. Rumların Patrik Meletios'a Karşı Tepkileri 249

3. Patrik Meletios'un İstanbul'dan Ayrılışı 258

4. Fener Rum Patrikhanesi'ne Anadolu'dan Tepkiler ve Türk Ortodoksları 266

B. Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Meselesi 279

1. İstanbul Rumlarının Mübadelesi 283

2. Lozan Konferansı'nda Patrikhane Meselesi 284

Sonuç 297

Kaynaklar 305

Dizin 327

Ekler 347

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Türk İstiklâl Harbi'nin çok irdelenmemiş bir bölümünü ele almaktadır. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasıyla birlikte Anadolu'da ortaya çıkan gelişmeler büyük ölçüde incelenmiştir. İstanbul gelişmeleri ise salt bu bağlamda ele alınmıştır denilebilir. Hâlbuki, Yunanistan'ın en büyük hedeflerinden birini, İstanbul'un denetimini ele geçirmek ve Türkleri buradan atmak oluşturmaktadır. Mütareke yıllarında Anadolu'da Mustafa Kemal Paşanın ve daha sonra da TBMM'nin çabaları ile İstiklâl Mücadelesi yürütülürken, İstanbul'un Türk kalması yolunda Osmanlı Hükûmetinin de yürüttüğü bir faaliyet vardır. İstanbul'un yürüttüğü bu mücadelenin bir kısmı bazı çalışmalarda Fener Rum Patrikhanesi boyutunda kısmen incelenmiştir. Ancak, biz bu çalışmamızda olayı bütün boyutlarıyla ele almaya ve yeni belgelerin ışığında sorunu aydınlatmaya çaba harcadık.

İstanbul'da bulunan Rumların faaliyetlerinin merkezini başta Fener Rum Patrikhanesi, kiliseler ve okullar oluşturmuş ve Rum cemaati bu kurumlar aracılığıyla organize edilmiştir. Rumların faaliyetlerinde Rum basınının da büyük etkisinin olduğu söylenebilir. Nitekim Rum basınının İtilâf devletlerinin İstanbul'a gelişinden itibaren ayrılıkçı fikirlerini açıkça beyan ettikleri görülmüştür.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden "Mütareke Dönemi İstanbul Rumları" Yunanistan'da meydana gelen gelişmeler ışığında ele alınarak incelenmiştir. Zira Yunanistan'daki gelişmeler anında Rumlara yansımış ve faaliyetler bu doğrultuda gerçekleşmiştir. Yunanistan'da yaşanan iktidar değişikliği sonucu oluşan Kralcı-Venizelist çekişme, patrik seçiminde büyük çekişmelere neden olduğu gibi, Anadolu'daki cepheye kadar uzanarak Yunan ordusunda da bölünmelere neden olmuştur. Venizelos'un iktidardan düşmesi sonucu İstanbul'a gelen Venizelist subayların Rum Müdafaai Milliye Cemiyetini kurarak burayı iktidar karşıtı faaliyet sahası olarak seçmeleri de yine bu bağlamda ele alınmıştır.

Rumların İstanbul'daki faaliyetlerinin sonlanmasında, İstanbul Hükûmetinin bütün bu gelişmeler karşısında olayın tırmanmasını önleyen girişimlerinin yanı sıra Anadolu'da yapılan savaşta Türk ordusunun kazanmış olduğu başarı temel etken olmuştur.

Mütareke döneminde İstanbul Rumlarının faaliyetleri konusunda yayımlanmış bir eser olmamakla birlikte İstanbul Rumlarının itici güçlerinden biri olan Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili bazı araştırmalar bulunmaktadır. Örneğin, Yunanistan'da meydana gelen olayların seyrini izlemek açısından Murat Hatipoğlu'nun "Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)" ile "Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954" adlı eserleri son derece faydalı kaynaklardır.

Yine Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili olarak; Süreyya Şahin'in "Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye", Adnan Sofuoğlu'nun "Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasî Faaliyetleri", Bülent Atalay'ın, "Fener Rum Ortodoks

Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923)" gibi çalışmaları zikredilebilir. Ancak bu çalışmalarda konu sınırlandırması itibarıyla Rum Patrikhanesi ve siyasî faaliyetleri ele alınırken mütareke dönemine daha az yer verilmiştir. Ayrıca bu çalışmalarda yalnızca Başbakanlık Osmanlı Arşivinden faydalanıldığı görülmüştür. Bu çalışmada ise Gnkur. ATASE ve Dent. Başkanlığı Arşivi ile Türk İnkılâp Tarihi Arşivinde bulunan yayımlanmamış belgelerin yanı sıra Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Cumhuriyet Arşivinden de faydalanılmıştır.

Çalışmamızda ayrıca Gnkur. ATASE ve Dent. Başkanlığı Kütüphanesinde mevcut, Yunan yazarlar tarafından yazılan, basılmamış bazı eserlerin özellikle Ksenofon Stratigos'un "Yunanistan Küçük Asya'da" ve "15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları" başlıklı daktilo eserlerin de çok büyük katkısı olduğu inancındayız. Bu eserlerin özellikle Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti ile ilgili belgelerin daha sağlıklı incelenmesi ve olaylar arasında bağlantı kurulmasında büyük katkısı olmuştur.

Çalışmamızda ayrıca İstanbul'da yayımlanan Vakit, İleri, Âti, Tasviri Efkâr, İkdam, Sabah ve Ankara'da yayımlanan Hâkimiyeti Milliye gibi gazetelerden de faydalanılmıştır. Özellikle patrikhanede meydana gelen gelişmeler bu gazeteler aracılığıyla izlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda ağırlıklı olarak İstanbul'da bulunan Rumların Mondros Mütarekesi sonrası harekete geçmelerinde etken olan unsurlarla birlikte bu dönemde İstanbul'da Rumlar tarafından çıkarılan olaylar ve Rumlar tarafından kurulan cemiyetlere yer verilirken bu cemiyetlerin teşviki ile kurulan çeteler ve asayişi bozma yönündeki faaliyetlerine yer verilmiştir. Bütün bu faaliyetler Yunanistan ve Anadolu'da meydana gelen gelişmelere bağlı olarak ele alınmıştır.

Çalışmamızın belirlenmesi ve çalışmamız sırasında gösterdiği sabır ve itinadan dolayı Dr. M. Derviş Kılınçkaya'ya, çalışmamızın yönlenmesinde değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Özer Ergenç ve Prof. Dr. Mustafa Yılmaz'a, çalışmamızın her aşamasında yaptığı tüm yardımlardan dolayı eşim ve meslektaşım Mustafa Toker'e, gazetelerin okunması ve verdiği manevî destekten dolayı arkadaşım ve meslektaşım Sema Kiper'e, İngilizce metinlerin okunmasında yaptığı yardımlardan dolayı E. Alb. Osman Boyalar'a, özellikle son dönemde çalışmamızın rahat sürdürülmesi konusunda sağladığı imkânlardan dolayı Dr. Öğ. Yb. Hülya Şahin'e teşekkür ederim.

Hülya Toker
2004, Ankara

Kısaltmalar

a.g.a.: adı geçen arşiv

a.g.e.: adı geçen eser

a.g.g.: adı geçen gazete

a.g.m.: adı geçen makale

a.g.t.: adı geçen tez

A.Ü.DTCF: Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi

ATASE ve Dent.: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı

BC Arşivi: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Bk.: Bakınız

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BTTD: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi

c.: Cilt

Çev.: Çeviren

DH. KMS.: Dâhiliye Nezareti Kalemi Mahsus Müdüriyeti

DH. MB. HPS.: Dâhiliye Nezareti Mebanii Emiriye ve Hapishaneler Müdüriyeti

DH. UMVM.: Dâhiliye Nezareti Umurı Mahalliye ve Vilâyat Müdüriyeti

DH. EUM. AYŞ.: Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Asayiş Kalemi

Gnkur.: Genelkurmay Başkanlığı.

H.Ü.A.İ.İ.T. Dergisi: Hacettepe Üniversitesi ATATÜRK İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Dergisi

İTC: İttihat Terakki Cemiyeti

MV.: Meclisi Vükelâ Mazbataları

s.: sayfa

SBF: Siyasal Bilgiler Fakültesi

TİTE Arşivi: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Giriş

Osmanlı Devleti, farklı kültürlerin bir arada yaşayabildiği çok milletli-çok kültürlü bir siyasal birim olarak tanımlanabilir. Bu yapıya uygun bir devlet örgütlenmesinde kurumların işleyişi, söz konusu farklı kültürlerin bir arada yaşamasını sürdürmeye dönük bir yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Bu yapı, devletin güçlü olduğu zamanlarda sistemin sürdürülmesini sağlayan dinamizmi göstermekle beraber zaman içinde değişen şartlara uyum sağlamakta ortaya çıkan zorlanmalar sistemin tıkanmasına ve Osmanlı birliktelik temellerinin sarsılmasına yol açmıştır.

Araştırmamızın ana eksenini, belirtilen bu yapı içinde yer alan ve Osmanlı tebaası olan "Rum milleti" oluşturmaktadır. Bu nedenle öncelikle "Rumluk" kavramının tanımlanması gerekmektedir.

"Rumluk", Müslümanlar ve Osmanlılar açısından Roma ve Bizans imparatorluklarını tanımlamak amacıyla kullanılan bir ifade olup bazen Roma İmparatorluğu bazen de Bizans için kullanılmıştır.[1]

"Rum" deyimi başlangıçta, Roma egemenliği altında bulunan yerlerde yaşayan bütün insanlara verilen bir ad olarak kullanılmakla birlikte, İslâmiyet'in yayılmaya başladığı VII. yüzyılda Hristiyan deyimi ile eş anlam kazanmıştır. Bu dönemde bütün Hristiyanlara Rum, Hristiyanların yaşadıkları yerlere de "Diyarı Rum (Rum ülkesi)" denilmiştir. Arap-Bizans çatışmalarından sonra bu deyimin kapsamı gittikçe daralmış, Diyarı Rum deyimi sadece Anadolu için kullanılmaya başlanmıştır. Gerek Selçuklular gerekse Osmanlılar aynı ifadeyi benimseyerek hükümdarlarına "Sultanı Rum (Anadolu Sultanı)" unvanını vermiş, Anadolu coğrafyasını da "Eyaleti Rum (Anadolu Eyaleti)" olarak adlandırmışlardır.[2]

"Rum" adı, ulusal hedeflerini elde etmek isteyen Yunanlar tarafından, Yunan soyunun ya da bu soya bağlı bir kolun adı gibi gösterilmek istenmiştir.[3] Oysa Osmanlılar tarafından kullanılan "Rum" kavramı ırkî bir anlam taşımamaktadır. Aksine, mezhep bakımından Ortodoks olan Sırplar, Bulgarlar ve Ulahlar Rum cemaatinin (Rum milleti) bir parçası olarak kabul edilmiştir.[4]

---

[1] Franz Babinger; "Rum", İslâm Ansiklopedisi, c.9, Millî Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1964, s.766. A. Timur Bilgiç; Tarihsel Terimler Sözlüğü, Ankara (t.y), Yorum Yayıncılık, s.173. Yakup Aygil; Hristiyan Türklerin Kısa Tarihi, İstanbul, 1995, s.52. Rumlar kendilerini Ellinas yerine Romios olarak adlandırmışlardır. Peter Alford Andrews; Türkiye'de Etnik Gruplar, İstanbul, 1992, s.203.

[2] Mahmut Goloğlu; Anadolu'nun Millî Devleti Pontus, Ankara, 1973, s.243.

[3] a.g.e.; s.243.

[4] Herkül Milas, "Rum milleti"nin hiçbir zaman bir bütün olmadığını, kimi tarihçilerin anladığı biçimde bir "aile", "bütün" olmadıklarını belirtmektedir. Herkül Milas; Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.239. Bir diğer araştırmacıya göre "Rumluk daha geniş bir toplum anlayışını içerirken Yunanlılık Kuzey Yunanistan ve Mora çevresini içermektedir." Muzaffer Erendil; "Yunanlıların Kökeni ve Yunan Milletiyle (Greklerle) İlgili Kavram ve Deyimler", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.109.

Rumların ne Yunan ne de diğer milletlerden sayılmamasının bir başka nedeni olarak, Roma İmparatorluğu zamanında Anadolu'da yöneticiler ve askerî sınıf dışında Lâtin kültürünü etkin kılacak ve sürdürecek yeterlikteki nüfus hareketlerinin ortaya çıkmamış olmasından ötürü, Lâtin kültürünün Anadolu'nun yerli kültürleri arasında zamanla erimesi gösterilebilir.[5]

Gerek Anadolu'nun gerekse İstanbul'un Türk hâkimiyetine geçmesinden sonra burada bulunan Rumlar bu bölgelerde rahat bir yaşam sürmeye devam etmişlerdi. Bu durumu Osmanlı Devleti'nin tebaası durumunda olan çeşitli milletlere yönelik yaklaşımına ve uyguladığı politikalara bakarak anlamak mümkündür. Zira farklı din, ırk ve mezhebe mensup topluluklardan meydana gelen Osmanlı Devleti'nin siyasal, toplumsal ve yönetsel yapısı ırk esasına değil inanç temeline göre örgütlenmiştir.[6] Osmanlı Devleti egemenliği altındaki bu toplulukların, din ya da mezhep esasına göre örgütlenerek yönetilmesi ise "millet sistemi" olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nde "millet sistemi" esas itibarıyla İslâm hukukuna dayanmaktadır. İslâm dininde "millet" kavramı bir din ve mezhebe bağlı topluluk manalarında kullanılmıştır.[7] Osmanlı Devleti'nde "millet" kavramı ile dinî toplulukların anlatılmak istendiği konusunda yerli ve yabancı yazarlar genel olarak aynı kanaate sahiptir. Nitekim, tanınmış Osmanlı lügatçisi Şemsettin Sami, milletin bir din ve mezhepte bulunan topluluk anlamına geldiğini ifade etmektedir. Aslında kavram, yakın anlamları batıda da uzun süre taşımıştır. Meselâ, Benjamin Braude yine aynı yaklaşımla, belirli bir din birliği gösteren topluluklara millet denildiğini belirtmektedir.[8]

---

[5] Yavuz Ercan, Anadolu'nun yerli kültürüne geniş ölçüde bir de Türk-İslâm kültürünün karıştığını hatta birçok yerde Rumların Rumcayı unutarak ana dil olarak Türkçeyi konuşmaya başladıklarını, bu durum ortada iken Anadolu Rumları ile Yunanistan'daki Yunanların aynı millet olarak kabul edilmesinin, bunlar arasında tarihen açıklanması güç bir akrabalık kurmanın tarihî gerçeklere uymayacağını belirtmektedir. Yavuz Ercan; Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Turhan Kitap Evi, Ankara, 2001, s.76-77. Ekrem Akurgal bu konuya şöyle bir açıklık getirmektedir: "Rum sözü bildiğiniz gibi yanlış verilmiştir. Bizim de adımız Selçuklular devrinde Selçuk-i Rum'du. Hatta kendisini Rum anmak Selçuklu sultanının işine geliyordu. Çünkü Roma İmparatorluğunun varisi olduğunu böylece ikame etmiş oluyordu. Oradaki Rum sözü Yunanlarla alâkası olmayan Romalı anlamındadır. Rumelimiz de öyledir ve bize Araplar bütün şark devletleri eyaleti Rum derlerdi. Yani Roma İmparatorluğu'nun varisi olan Roma imparatorunun memleketinde oturan kimseler...
İyon sözüne gelince biz Yunanlı diyoruz. Bizden önce Mısırlılar Mezopotamyalılar ve İranlılar böyle kullanmışlar ve biz de bu ismi kullanmışız. Yunanlılar üç büyük kabileden oluşurlar. Dorlar, Eoller, İyonlar. En yakın İyonlar olduğu için bütün Hellas'ın Anadolu'daki temsilcilerine İyon adı verilir." Ekrem Akurgal; "Eski Anadolu'da Yunanlılar", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, s.55.

[6] Cevdet Küçük; "Osmanlı Millet Sistemi ve Tanzimat", Tanzimat'tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.1010. Arzu Yoğurtçuoğlu; Rum İsyanı ve Yunanistan Devleti'nin Kuruluşu (1821-1830), GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s.6.

[7] Bilal Eryılmaz; Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Risale Yayınları, İstanbul, 1990, s.17-18.

[8] Şemseddin Sami; Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989, s.1400. Benjamin Braude; "Foundation Myths of the Millet System", Christian and Jews in the Ottoman Empire, c.I, New York, 1982, s.69.

Keza, Toynbee ve Ortaylı da milletin bugünkü anlamı içermediği konusunda aynı kanıyı paylaşmakla birlikte kelimenin Arapçadan geldiğini ve "millet" kavramının etnik grup karşılığı olan "kavim" anlamında kullanılmış olabileceğini belirtmektedirler.[9] Bu konudaki örnekleri çoğaltmak mümkündür.[10]

Bu sistem içinde "Osmanlı toplumunu" oluşturan milletler; Rum milleti, Ermeni milleti, Yahudi milleti gibi adlarla tanımlanmış olup, yukarıda da belirtildiği gibi Rumlar, Bulgarlar, Sırplar, Ulahlar Ortodoks dinine mensup olmalarından ötürü Rum milletinin üyesi sayılırken Ermeniler Protestan ya da Katolik oldukları için farklı "millet" birimleri olarak kabul edilmişlerdir.[11]

Müslüman olmayan topluluklar, Osmanlı literatüründe genel olarak gayrimüslim olarak anılmakla birlikte, hattı hümayunlarda, "teb'a-i gayrimüslime" ve "cemaat-ı muhtelife" tabirleriyle de tanımlanmış, bazen de"millet-i sâire" gibi terimler kullanılmıştır. 1876 Kanunuesasi'sinde ise gayrimüslimler için "milel-i muhtelife" (mad. 16) deyimi kullanılmıştır.

Osmanlı toplumunu oluşturan gayrimüslimlerin mensup oldukları her dinî grubun en yüksek rütbeli din adamlarından biri, kendi cemaatleri tarafından o grubun padişaha karşı sorumlu lideri olarak seçilmiş ve kendi topluluğunu düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmiştir. Böylece anılan sistem içinde çeşitli "millet"lerin başında bulunan din adamları, kendilerine tanınan haklar sayesinde, yalnız mensuplarının din işlerini yürütmekle kalmamış aynı zamanda bunların ölüm, doğum, evlenme, miras gibi işleriyle ilgilenmiş, gereken kayıtları yapmış ve aralarındaki anlaşmazlıkları

---

[9] İlber Ortaylı; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.IV, İstanbul, 1985, s.996-997. Toynbee, batının siyasal terminolojisinde bu Arapça sözcüğün karşılığının olmadığını, bu terimin birçok siyasî fikir anlatmakta olduğunu belirterek, "kavim" teriminin millet olarak çevrildiğinde belirli ve bölünmez bir toprak parçası üzerinde tek dili konuşan bir toplum anlamı taşıyacağı üzerinde durmaktadır. Oysa Osmanlı kavimlerinin her yerde bir azınlık olarak bulundukları ve değişik yerlerde değişik mahallî diller konuştuklarını, her kavmin başında bir din adamının bulunmasına bakarak kavim, din olarak çevrildiğinde, ortaya devlet kavramından değişik bir düzeyde bulunan bir örgüt anlamı çıkacağını, gerçekte kavimlerin Osmanlı siyasal örgütünün altında olmakla beraber, devletin ana parçalarını meydana getirdiklerini kaydetmektedir. A. J. Toynbee; Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s.45.

[10] Alexis Alexandris, millet sisteminin Osmanlı devlet sisteminin belirgin bir sonucu olduğu ve sistemin Osmanlı devlet mekanizması olarak kabul edildiğini, millet yapısının en göze çarpan özelliğinin ise dil ve ırktan ziyade sıkı dinî kurallara bağlılığı olduğunu vurgulamıştır. Alexis Alexandris; The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Athens 1983, s.21. Başka bir araştırmacı ise "Osmanlı egemenliği altındaki gayrimüslimler, mezhep ya da dinlerine göre Osmanlı yönetimi tarafından gruplandırılmış ve bu gruplara "millet" adı verilmiştir." demektedir. Herkül Milas; Türk-Yunan İlişkilerine Önsöz, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995, s.122.

[11] Gülnihal Bozkurt; Alman ve İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s.7-9. Nedim Gürsel; "Sait Faik'in Yapıtlarında İstanbul Rum Toplumu", Türk-Yunan Uyuşmazlığı, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s.260. Joelle Dalegre; "Yunan Düzyazı Edebiyatında Türkler ve Rumlar 1900-1925", Türk Yunan Uyuşmazlığı, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s.241.

kurdukları mahkemelerde çözmüşlerdir.[12] Gayrimüslimler, dine ilişkin kurallarını, örflerini ve özel hukuklarını korumuşlar ve bu konuda henüz bilimsel anlamda "ispatlanabilir" bir baskı da görmemişlerdir. Dinî grupların şefleri ise birer devlet memuru gibi kendi yönetimlerindeki topluluklardan padişaha karşı sorumlu tutulmuşlardır.[13]

Gayrimüslimler zaman zaman kötü yönetim ve zorbalıkla karşılaşmış ancak bu zorbalık zaten çok sınırlı ilişkileri olan Osmanlı yöneticilerinden değil kendi dinî liderlerinden kaynaklanmıştır. Osmanlı sınırları içindeki bu milletlerin dinî yöneticileri cemaatlerin yönetiminde, Hristiyan devletlerdeki dinî liderlerden çok daha güçlü olmuş, sık sık bu güçlerini kötüye kullanıp denetimleri altındaki din kardeşlerinden yüksek vergiler toplamışlardır. Milletler içinde bu tür istismarlar çoğunlukla, Rum patriği ve onun hiyerarşisi altındaki Rum papazların yönetimindeki Rum Ortodoks bölgelerinde görülmüştür. Patrik yönetimindeki Rum Ortodoks Kilisesi, kendine bağlı Ortodoks Slavları Rumcayı anadil olarak öğrenmeye ve Rumlardan çok daha fazla millet vergisi ödemeye zorlamıştır.[14]

Osmanlı toplumsal düzeninin doğal bir sonucu olarak dil, kültür ve geleneklerini yitirmeden yaşamlarını sürdüren gayrimüslimler,[15] "ulusal kimliklerini" görece belirsiz de olsa korumuşlardı. Bu bakımdan, Fransız ihtilâlinden sonra şekillenmeye başlayan siyasal milliyetçilik, Osmanlı "millet"lerinin kolayca ulusal devlet taleplerini dillendirmelerine uygun bir zemin hazırlamıştı. Böylece Osmanlı Devleti'nde millet sözcüğü artık anlam değiştirerek modern zamanlardaki manasını kazanmaya başlamıştır. Sırp, Rum, Romen, Bulgar, Ermeni, Arnavut ve son olarak da Araplar ulusal taleplerle ayaklanmış ve eşitsizlikten yakınan batılı devletleri kendilerine yardıma hazır bulmuşlardır. Bu ülkeler sayesinde gayrimüslimler, kapitülâsyonlardan ve ikili anlaşmalardan doğan imtiyazlardan da yararlanmaya başlamışlardır. Fransa ve Rusya'ya, din adamları ve kutsal yerlerle ilgili olarak verilen ayrıcalıklar, bu ülkelerin baskısıyla gayrimüslimlere de verilmiş ve anılan topluluklar da bu anlaşmalara dayanarak milliyet değiştirmeye başlamışlardır.[16] Osmanlı Devleti tebaası bulunan gayrimüslimler; Rum, Ermeni ve Yahudiler şeklindeki itibar sırasına göre imtiyazlar elde etmişlerdir.[17] Denilebilir ki, Avrupa'da bu dönemde

---

[12] Toynbee; s.45.

[13] Bozkurt; s.10-11. Stanford Shaw; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.IV, İstanbul, 1985, s.1002. Coşkun Üçok; "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.191.

[14] S. Shaw; "Osmanlı İmparatorluğu'nda ...", s.1003. Ayrıca bk. Nikolay Todorov; Filiki Eterya ve Bulgarlar, Özetleyerek Çeviren Remzi Aktuna, Bulgar İlimler Akademisi Balkanistik Enstitüsü, Sofya, 1965.

[15] Cevdet Paşa özellikle Rumlardan bahsederek "Rumlar din ve dilce, gelenek ve edebiyatça Türklerden ayrı idiler. Bunun için Türkiye'de kendilerine ait bir âlemde yaşarlardı. İslâmların içinde misafir gibi dururlardı. Kalabalık oldukları yerlerde de Müslümanlara zavallı gözü ile bakarlardı." demektedir. Ahmet Cevdet Paşa; Tarih-i Cevdet, Sadeleştiren Dündar Günday, c.6, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s.2691.

[16] Bozkurt; s.10, 11. S. Shaw; "Osmanlı İmparatorluğu'nda...", s.1002.

[17] Küçük; "Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat", s.1011. Niyazi Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978, s.145.

egemen olan anti-semitizm dolayısıyla batılı büyük güçlerin ayrıcalık taleplerinde Yahudiler biraz geride kalmışlardır. Bu da Yahudileri büyük ölçüde Osmanlı Devleti'ne yaklaştırmıştır.

Rumların itibar sırasına göre ilk sırada yer almaları, onların diğer Hristiyan "millet"lere göre, gerek yerleşimleri bakımından gerekse kendilerine devletçe verilen imtiyazlardan kaynaklanmakta idi. Sırplar, Bulgarlar ve daha başka etnik grupların devlet içinde gösterdikleri dağılıma zıt olarak Rumlar her tarafa dağılmış bulunuyorlardı. Rumlar daha çok deniz kıyıları ve büyük şehirlerde yerleşmişlerdi; ancak, çoğunluk olarak Mora, Yunan adaları ve Teselya'da bulunmaktaydılar.

Köylerde ve şehirlerde yaşayan Rumlar bulundukları bölgelere göre çeşitli işlerle uğraşmaktaydılar. Örneğin köylerde yaşayan Rumlar çiftçilikle uğraşırdı. Rumlar, din ve dil serbestliğinin yanı sıra toprak üzerinde mülkiyet hakkına da sahipti.

Rumların önemli bir kısmı ticaret ve gemicilikle uğraşmakta idi. Rum tüccar ve gemicileri, Venedik Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz ticaretindeki önemini kaybetmesinden sonra Venedikli tüccarların yerini almış, Rum denizciler Türk bayrağı altında Akdeniz ticaretinin büyük bir kısmını ele geçirmişti.[18] Askerlik ve yöneticilik daha çok Müslümanların işi olarak kabul edildiğinden, ticaret işleri zamanla Rumlara terk edilmiş, üstelik onları özendirmek için de vergiler zaman içinde sürekli azaltılmıştı.[19]

1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Rum tacirler, gemilerine Rus bayrağı çekmek ve Rus konsoloslarının koruyuculuğundan yararlanmak ayrıcalığını da elde etmişlerdi.[20]

Bu elverişli koşullarda Rum deniz ticareti önemli bir gelişme göstermiş, Osmanlı yönetimi deniz ticaretini âdeta Rumların tekeline bırakarak, bir Rum ticaret filosu ve bir Rum tüccar sınıfı yaratmak için elinden geleni yapmıştı.[21] Bunun sakıncaları bir süre sonra ortaya çıkmıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin koruyuculuğu altında gelişen Rum ticaret filosunun gemi sayısı 1821 yılında 600'e, yıllık ticaret hacmi ise 150.000 tona ulaşmıştı. Bu gemilerin çoğu Yunan isyanında kullanılmıştır.[22]

---

[18] Enver Ziya Karal; Osmanlı Tarihi, c.V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.107-108. Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.147. Osmanlı Devleti, II. Mehmet zamanından başlayarak Doğu Akdeniz'deki Ceneviz ve Venedik deniz ticaretine ezici darbeler indirmiş, bunlardan boşalan yerlere öncelikle Osmanlı tebaası olan Rumları yerleştirmişti. Ayrıca bk. Todorov.

[19] Bilal Şimşir; Ege Sorunu, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976, s.XIV.

[20] Baskın Oran; Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986, s.33.

[21] Şimşir; Ege Sorunu, s.XIV.

[22] a.g.e.; s.XVI. Todorov bu sayıyı farklı vermektedir. 1821 yılından önce Rum ticaret donanmasının 615 parça gemi (toplam 153.580 ton hacminde) ve 37.526 personele sahip bulunduğu belirtilmektedir. Todorov; s.5. Yine aynı yerde "Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1774 yılında Küçük Kaynarca Muahedesi'nin imzalanmasından sonra, Yunan ticaret donanması Akdeniz'de hâkim bir duruma yükselmiştir. Güney Rusya kıyılarındaki Yunan kolonileri görülmemiş bir refah seviyesine yükselmiştir." denilerek Rumların bu konuda ne derece ilerlemiş oldukları belirtilmektedir.

Deniz ticaretinde bu tür gelişmeler olurken iç ve dış ticarette de Rumlar Avrupa devletlerinin himayesine girerek, beratlı tüccar olarak ayrıcalıklardan yararlanmak suretiyle iş yapmaya başlamışlardı.[23] Zira berat sahibi olanlara devlet tarafından birtakım ayrıcalıklar sağlanmıştı. Rum tüccarları, elde ettikleri bu hak ve ayrıcalıklar sayesinde güçlü sayılabilecek bir ticaret burjuvazisi hâline gelmişlerdir.[24] Milliyetçiliğin başkaldırı çağı olan XIX. yüzyıla girildiğinde Osmanlı ülkesindeki Rumlar, ekonomik bakımdan oldukça palazlanmış bu burjuvazi sınıfı aracılığıyla batıyla bütünleşmeye en yatkın Osmanlı "millet"i durumuna gelmişlerdi.

Bunun yanı sıra Rumlar, Osmanlı Devleti'nin idarî işlerinde de diğer gayrimüslim tebaaya nazaran etkin sayılabilecek bir konumda bulunmaktaydılar. İstanbul'da oturan Fenerli Rumların devletin bazı idarî işleriyle görevlendirilmeleri gelenek hâline gelmişti. Dinî açıdan da Fener Rum Patrikhanesi, Hristiyan Rum tebaanın idaresini yürütmekle yetkili kılınmıştı. Çeşitli Osmanlı eyaletlerine gönderilen papazlar da hep Rumlardan seçilmekte idi.

Osmanlı Devleti'nin diğer devletlerle olan siyasî ve ticarî ilişkilerini sağlayan tercümanlık görevine (dragoman) daha çok Fenerli Rumlar getirilmekte idi. Fenerli Rumlar müessese tercümanlığı denilen tercümanlıkta görev almakta, bu görevde bulunanlar daha sonra Divanıhümayun baş tercümanlığı, Eflâk ve Boğdan voyvodalığına tayin edilmekte idi. Derya veya tersane tercümanları, Kaptan Paşaya kâtiplik de yapmakta idi. Bunlar aynı zamanda adalardaki gayrimüslim reayanın vergilerini devamlı olarak ödeyip ödemediklerini kontrol ettiklerinden, onlar üzerinde de önemli nüfuzları vardı. Bu nüfuz dolayısıyla, makamları önem kazandığından, bu görevi elde etmek için büyük çaba sarf etmekten kaçınmıyorlardı.[25]

Baş tercümanların gerek sadrazamın yabancı devlet temsilcileri ile yaptığı görüşmelerde hazır bulunmaları gerekse devletin takip ettiği politikanın en gizli noktalarına vakıf olmaları sebebiyle konumları son derece önemli ve nazikti. Baş tercümanlar bu görevlerinin yanı sıra İstanbul'da bulunan yabancı elçiliklere giderek onlarla bizzat konuşur ve elde ettiği bilgileri bir takrir ile sadrazama sunarlardı.[26]

---

[23] Ali İhsan Bağış; Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Turhan Kitap Evi, Ankara, 1983, s.17. Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.148.

[24] a.g.e.; s.148,149.

[25] Osmanlı tebaasından olan Rumlar XVII. yüzyıl ortalarından itibaren Divanıhümayun tercümanlığında görevlendirilmeye başlanmıştır. XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Divanıhümayun baş tercümanları, önce Boğdan ve daha sonra Eflâk voyvodalıklarına tayin edilmiştir. Daha sonra Eflâk ve Boğdan voyvodalıklarına Fenerli Rum aileleri tayin edilmeye başlanmış ve bu mevki, aileler arasında büyük bir rekabete yol açmıştır. Bağış; s.19-21. Tercümanlık ile ilgili geniş bilgi için bk. Cengiz Orhonlu; "Tercüman", İslâm Ansiklopedisi, c.12/1, İstanbul, MEB Basım Evi, 1974, s.176. Bağış; s.19-21. Eryılmaz; s.102. Gayrimüslimlerle ilgili ayrıca bk. Ali Güler; Türkiye'deki Gayrimüslimler, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1996.

[26] Bağış; s.20, 21. Eryılmaz; s.102.

Rumların Osmanlı İslâm kültürüne aşina olmalarının yanı sıra batı kültür ve edebiyatını da tanıma şansına sahip olmaları böyle önemli görevlere getirilmelerinin temel sebebini teşkil etmektedir.[27] 1710'a Boğdan pensi olan Demetrius Kantemir ve Babıâli baş tercümanı olan Aleksander Mavrokordato bu kişilerin en tanınmışlarındandı. Kantemir, Osmanlı tarihini ve alaturka musikiyi çok iyi bilmekte idi. Mavrokordato ise tıp okumuş, Lâtince olarak kan dolaşımı üzerine tez yazmıştı. Kantemir ve Mavrokordato; Osmanlı, Arap, Fars dillerinden başka Grek, Lâtin dillerini ve Fransızcanın yanı sıra bu dillerdeki edebiyata da aşina idiler.[28]

Osmanlı Devleti'nde Rumlar yönetim sistemi içindeki bu etkinliklerinin yanı sıra bankacılık alanında da faaliyet göstermişlerdi. Zarifis, Koronios, Syoutas, Stefanovik (Skilitsis) isimleri, XVIII. yüzyılın ünlü bankerleri arasında idi. Ünlü bir Yunan şirketi olan "Kastellaria", 1866 yılına kadar İstanbul bölgesinde, Valide Han'da faaliyetlerini sürdürmüştü.[29]

Rumlar kültür ve eğitim alanında da önemli faaliyetlerde bulunmuşlardı. Örneğin İstanbul'da ilk çıkan Fransızca gazeteden sonra çıkan ikinci gazete, 1821'de yayımlanan Salpinx Helenikon adlı Rumca gazete idi.[30]

Rumlar çok sayıda kitabı da Türkçeye çevirmişlerdi. Bunlar özellikle askerlik ile ilgili kitaplar olup Wauban'ın, III. Selim zamanında çevirdiği kitaplar bunlara örnek teşkil etmektedir.[31] Bu dönemde Fenerli Rumlar Montesque, Racine, Voltaire gibi Fransız yazar ve düşünürlerden tercümeler yapmışlardı.

Rumlar bütün bu gelişmelerin ve değişimlerin bir sonucu olarak bağımsızlık için harekete geçmişlerdir. Şüphesiz bu taleplerin gelişmesinde, ticaret maksadıyla gittikleri Avrupa'da siyasî ve toplumsal gelişmeler hakkındaki müşahadeleri ve buralarda yaşayarak Fransız ihtilâlinden etkilenen soydaşlarıyla kurdukları temasların da etkisi büyük olmuştur. Bağımsızlık fikrinin gelişmesindeki diğer bir kanal da Rum gençlerinin Avrupa üniversitelerine giderek buralardaki fikir ortamından etkilenmeleridir. Bu dönemde Avrupa'daki Rumlar arasında yeni akımlardan esinlenerek eserler veren Kozmas, Regas,[32] Koraes gibi yazar, şair ve fikir adamları ulusalcı duyguların gelişmesinde öncülük yapmışlar ve "Yunan ayaklanma"sını ateşlemişlerdir. Bu ayaklanmada, hareketin öncülüğünü üstlenen Filiki Eterya örgütünün yoğun çalışmalarının ve Avrupa devletlerinin, oldukça farklı sebeplerle, önemli etkilerinin olduğu bilinmektedir.

---

[27] Bernard Lewis; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s.63.

[28] Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.145. Toynbee Rumların Osmanlı Devleti'ndeki bu durumlarını "Rumlar âdeta Osmanlı Devleti'nin ortakları gibiydi." şeklinde değerlendirmiştir. Toynbee; s.46.

[29] Clarence Richard Johnson; M.A, İstanbul 1920, Çev. Sönmez Taner, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s.36-37.

[30] Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.197.

[31] Johnson; s.36.

[32] Ayrıntılı bilgi için bk. Milas; Yunan Ulusunun Doğuşu. Regas konusunda bilgi için bk. Todorov, s.10-11.

Bütün bu etkiler sonucu harekete geçen Rumlar 1820 yılının son günlerinde Eflâk ve Boğdan'da ayaklanmış ancak bu ayaklanma sonuçsuz kalmıştı. 1821 yılında Mora yarımadasında başlayan Yunan isyanı, Rusya'nın yanı sıra İngiltere ve Fransa'nın da desteğini yanına alarak devam etmiş ve Yunanistan'ın bağımsızlığını elde ettiği 14 Eylül 1829 tarihinde yapılan Edirne Barışı ile son bulmuştu.[33]

Yunan isyanına Anadolu, Rumeli ve adalardan da destek gelmiş, bu bölgelerde de ayaklanmalar olmuştu. Ancak bu bölgelerdeki isyanlar bastırılmış, isyana katılanlar cezalandırılmış, katılmayanlara dokunulmamıştı.[34]

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması diğer Balkan uluslarına örnek teşkil etmiştir.[35]

Yunan isyanında Rum Patriği V. Grigorios ve üç Rum metropolitinin bu isyanı desteklemelerinden dolayı yargılanarak patrikhanenin orta kapısında idam edilmelerinden sonra, Osmanlı Devleti nazarında Rumlara karşı büyük bir güvensizlik başlamıştı.[36] Bu çerçevede Babıâli'de görevli Fenerli tercümanlar görevden uzaklaştırılmış, Mavrokordato ve İpsilantiler ayaklanmadaki rolleri nedeniyle Eflâk-Boğdan yönetiminden alınmış ve yerlerine kaydı hayat şartıyla seçilen beyler, Romen gospodorlar (veya boyarlar) seçilmişti. Fenerli beylerin gidişiyle patrikhanenin ve Yunancanın etkileri de silinmiş ve ülkede "Lâtinizasyon" hareketi başlamıştı.[37]

Osmanlı tebaası Rumların bir kısmı, Yunanistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Yunanistan'a göç etmişler ancak hayal kırıklığına uğrayarak geri dönmüşlerdi. Bağımsızlığını yeni kazanan Yunanistan ise öncelikle Ege adaları, Girit, İşkodra, Yanya ve Selânik bölgesi ile sınırlı yayılmacı bir siyaset izlemeye başladı. Bir yandan da Osmanlı Devleti'nin Rumeli eyaletlerinde Yunanca konuşan halk arasında propaganda ve siyasî örgütlenme yoluyla faaliyetlerde bulunmaya ve Balkanlar'daki diğer etnik unsurlarla çatışmaya başlamıştı.[38]

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da Rumlar Osmanlı ülkesindeki hayatlarını sürdürmeye devam etmişler ve zaman zaman kendilerine yeni kanunî haklar tanınmıştı. Örneğin 3 Kasım 1839'da

---

[33] Murat Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s.4-26. Yücel Özkaya; "1821 Yunan (Eflâk-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.128.

[34] Mübahat Kütükoğlu, "Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.133-158.

[35] Ortaylı; "Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.162.

[36] Ortaylı; İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, s.115. Bağış; 20-21. 1821 yılında son Rum tercüman Stavraki Aristarçi görevden atılıp idam edilmiş bu makama bundan sonra Müslümanların getirilmesi kararı alınmıştır. Lewis; s.88.

[37] Ortaylı; "Tanzimat Döneminde Yunanistan...", s.165.

[38] a.g.m.; s.168.

okunan Tanzimat Fermanı ile Osmanlı tebaası "...bilâtefrik-i cins ve mezheb..." eşit hâle getirilmişti. Bu fermanla, Müslümanlar ve gayrimüslimlerin can, mal, ırz ve konut dokunulmazlıklarının sağlanacağı belirtilmişti. Böylece Osmanlı uyruklarının din farkı gözetilmeksizin kişi hakları, ceza, vergi hukuku alanında aynı hak ve güvencelerden yararlanacağı ilk kez yasal temellere oturtuluyordu. Tanzimat Fermanı ile sancak merkezlerinde Müslüman ve gayrimüslim üyelerden oluşan meclisler kurulmuştu.[39]

Her ne kadar Tanzimat Fermanı eşitlik getirmişse de en büyük tepkiyi ferman okunurken orada hazır bulunan Rum patriği göstermişti. Patrik, ferman okunup kırmızı atlastan yapılmış keseye konunca: "İnşallah bir daha bu keseden dışarı çıkmaz." diyerek hoşnutsuzluğunu açıkça göstermişti. Rumların fermanı beğenmemelerinin kendilerince önemli sebepleri vardı. Onlar, daha önce belirtildiği gibi Hristiyan tebaa arasında imtiyazlı bir duruma sahiplerdi ve bir dereceye kadar Osmanlı idaresine iştirak ettirilmişlerdi. Kendilerine Divanıhümayun tercümanlıkları, elçilik heyetleri tercümanlıkları, Eflâk ve Boğdan beylikleri verilmişti. Rumlar, Ermeni, Yahudi ve daha başka Hristiyan tebaanın sahip olmadığı bu ayrıcalıklarının, Tanzimat Fermanı'ndaki prensiplerin hayata geçirilmesiyle ellerinden çıkacağı endişesini taşıyorlardı.[40]

18 Şubat 1856'da ilân edilen Islahat Fermanı'nda ise gayrimüslimlere daha önce tanınmış olan din hürriyetleri, imtiyaz ve muafiyetler aynen tanınmış, cemaat nizamnamelerinde de bazı değişiklikler yapılmıştı.[41] Din

---

[39] Düstur, c.IV. Kısım I, s.4-7. Server Feridun; Anayasalar ve Siyasal Belgeler, İstanbul, 1962, s.4-6. Stefanos Yerasimos; Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Çev. Babür Kuzu, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980, s.609.

[40] Karal; s.187.

[41] Islahat Fermanı'nda,"...Memalik-i Mahsura-i Şahanemde bulunan Hristiyan vesair teba-i gayr-i müslime cemaatlerine ecdad-ı azamım taraflarından verilmiş ve senin-i ahirede ita ve ihsan kılınmış olan bilcümle imtiyazat ve muafiyat-ı ruhaniye bu kere dahi takrir ve ibka kılınıp fakat Hristiyan ve teba-i gayr-i müslime-i sairenin her bir cemaati bir mehl-i muayyen içinde imtiyazat ve muafiyat-ı hazıralarının rüyet ve muayenesine ibtidar ile olbabda vaktin ve gerek asr-ı medeniyet ve malûmat-ı müktesebenin icap ettirdiği ıslahatı irade ve tensib-i şahanem ile ve Bab-ı âlimizin nezareti tahtında olarak mahsusa patrikhanelerde teşkil olunacak meclisler marifetiyle bilmüzakere canib-i Bab-ı âlimize arz ve ifade eylemeğe mecbur olarak cennetmekan Ebülfeth Sultan Mehmet Han-ı sani hazretleri ve gerek ahlaf-ı izamları taraflarından patrikler ile Hristiyan piskokoposlarına ita buyrulmuş olan ruhsat ve iktidar niyat-ı fütuvvetkarane-i padişahanemden naşi işbu cemaatlere temin olunmuş olan hal ve mevki-i cedid ile tevfik olunup ve patriklerin elhaletü hazihi cari olan usul-i intihabiyeleri ıslah olunduktan sonra patriklik berat-ı alisinin ahkamına tatbiken kayd-ı hayat ile nasb ve tayin olunmaları usulünün tamamen ve sahihen icra ve Bab-ı alimizle cemaat-ı muhtelifenin rüesay-ı ruhaniyesi beyninde karargir olacak bir surette tatbikan patrik ve metropolit ve murahhasa ve piskopos ve hahamların hin-i nasbında usul-i tahlifiyenin ifa kılınması ve her ne suret ve nam ile olur ise olsun rahiplere verilmekte olan cevaiz ve avidat cümleten menolunarak yerine patriklere ve cemaatbaşlarına varidat-ı muayene tahsis ve ruhban-ı sairenin dahi rütbe ve mansıblarının ehemmiyetlerine ve bundan sonra verilecek karara göre kendilerine bervech-i hakkaniyet maaşlar tayin olunmuş, fakat Hristiyan rahiplerinin emval-i menkule ve gayr-ı menkulelerine bir guna sekte iras olunmıyarak Hristiyan vesair teb'a-i gayr-i müslime cemaatlerinin milletçe olan maslahatlarının idaresi her bir cemaatin ruhban ve avamı beyninde müntehap azadan mürekkep bir meclisin hüsn-i muhafazasına havale kılınması.....". Düstur; c.IV. Kısım I, s.7-14. Karal; c.VI, s.1-3.

esasına dayalı millet sistemi yerine artık kozmopolit bir Osmanlılık fikri kabul edilerek, hâkim millet anlayışı terk edilmişti.[42]

Islahat Fermanı'na göre; bir mezhebe bağlı olan gayrimüslimlerin sayıları ne olursa olsun, mezheplerinin gereği olan ibadetlerini serbestçe yapmaları için gerekli tedbirler alınacak, patriklik makamına getirilen kişi ömrünün sonuna kadar bu makamda kalacaktı. Buna karşılık patriğin sadece dinî yetkileri olduğu belirtilerek dünyevî yetkileri elinden alınıyordu. Patrik artık sadece dinî sorunlarla ilgilenebilecekti. Cemaatlerin yönetimi din adamları ve lâik üyelerden kurulu meclisler tarafından sağlanacaktı. Böylece eski "millet" sisteminde önemli bir değişiklik yapılıyordu. Gayrimüslim Osmanlı tebaasına, patriğin dinî ve dünyevî işlerde bazen keyfîliğe kadar varan geleneksel ve mutlak otoritesinden sıyrılarak, kendi cemaatlerinin yönetimine katılma hakkı verilmişti.[43]

Cemaatlerine mensup kişilerin şahıs, aile, miras, eşya hukukları, din hürriyetleri ve bunlara dair yargılama yetkisi ve eğitimleri üzerindeki geniş yetkilerini kaybetmek istemeyen din adamları, reform hareketlerini hoş karşılamamıştı. Ayrıca reformlar din adamlarının cemaatleri üzerindeki nüfuzlarını sarsmakla kalmayıp malî kaynaklarını da tehlikeye düşürüyordu.[44]

Gayrimüslim halk da statülerinde kendi lehlerine değişiklik yapılmasını isterken, eşitliğin doğal sonucu olan "mükellefiyetlerde eşitlik" fikrine katlanamadıkları için reformlara karşı çıkmışlardı.[45] Devlete güçlerine göre vergi veren, ticaretle uğraşan ve bu vesileyle büyük gelirler elde eden gayrimüslimlere askerlik yükümlülüğü de ağır gelmişti. Ayrıca Hıristiyanlar Yahudilerle bir tutulmaktan da memnun olmamışlardı.[46]

Islahat Fermanı'ndan sonra başlayan dönem gayrimüslimlerin hukukî statüleri bakımından önemli gelişmelere sahne olmuştu. Fermanın hazırlanışı sırasında özellikle İngiliz, Fransız ve Avusturya elçilerinin ısrarları

---

[42] Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.211. Yerasimos; s.373. Yahya Kemal Beyatlı gayrimüslimlerin kendilerini asla Osmanlı kabul etmediklerini söylemektedir. Meclisi Mebusanda Serfiçe Mebusu Boşo'nun "Ben Osmanlıyım, lâkin Bank-ı Osmani kadar Osmanlıyım" sözünü hatırlatarak bu konuda Tanzimat paşalarını şu şekilde eleştirmektedir: "Tanzimat paşaları, Avrupa'ya o yarım yamalak vukuflarıyla, devletin bütün tebasını yoğurup yeni bir millet imal etmeye savaştıkları zaman, eserleri olan ucubeye bu unvanı taktılar. Bu mübarek unvanı tabi Müslümanlar benimsediler, lâkin Hristiyanlar üzerine bile almadılar." Yahya Kemal Beyatlı; Eğil Dağlar, Ankara, 1981, s.62-63.

[43] Bozkurt; s.55-56.

[44] a.g.e.; s.63.

[45] Ortaylı; Tanzimattan Sonra Mahallî İdareler (1840-1878), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974, s.34.

[46] a.g.e.; s.65. Berkes; Türkiye'de Çağdaşlaşma, s.212. Cevdet Paşa gayrimüslimlerin tepkilerini şöyle anlatmaktadır: "Teb'a-i gayrimüslime ise ol gün raiyyet silkinden çıkıp millet-i hâkime ile tesavi kazanmış olduklarından anlarca bir yevm-i meserret idi. Lâkin patriklerin ve sair rüesa-yi ruhaniyyenin tavzifleri fermanda münderic olduğundan anlar dahi hoşnud olamadılar ve bir de öteden beri Devlet-i âliyye'de ehl-i İslâmdan sonra Rumlar ve ba'dehu Ermeniler ve ba'dehu Yahudiler derece derece mu'teber oldukları hâlde bu kerre cümlesi bir raddede tutulacaklarından Rumların bazıları 'Devlet bizi Yahudilerle beraber etti. Biz İslâm'ın tefevvukuna razı idik.' deyu itiraz eylediler." Cevdet Paşa; Tezâkir, 1-12, Yayımlayan Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s.68. Küçük; s.1018.

sonucunda milletlerin statülerinin yeniden düzenlenmesi konusu gündeme getirilmişti. Daha sonra bu amaçla kurulan komisyonlar her millet için bir nizamname hazırlamıştı.[47] Aslında padişah da Islahat Fermanı'nda gayrimüslim tebaaya kendi kurumlarını gözden geçirip değişiklik önerme çağrısında bulunmuştu.

Gayrimüslim tebaa, ruhanî reislerinin yetkilerinin kısıtlanmasını ve millet teşkilâtının lâikleşmesini dinî otoritelerin üzerlerinde kurduğu baskıların hafiflemesine bir vesile olarak gördüğü için bu hususta arzulu görünüyordu.[48]

Konuyla ilgili olarak 1861 (13 Şevval 1277) yılında bir komisyon oluşturulmuş ve burada bazı kararlar alınarak nizamnamenin hazırlanması aşaması ayrıntılı olarak belirtilmişti. Raporda; Rum Patrikhanesi'nin ve metropolitlerinin uygunsuz davranışları nedeniyle bu konuda bir düzenlemeye ihtiyaç duyulduğu, bu nedenle bir buçuk sene önce piskoposlardan, taşradan ve İstanbul'dan seçilen azadan oluşan geçici karma meclis oluşturularak burada bazı kararlar alındığı ve bu kararlarla ilgili lâyihalar hazırlandığı, bu lâyihaların oluşturulan komisyonda ve özel mecliste görüşülerek gerekli bölgelere değişiklik ve düzeltme için gönderildiği, ancak İstanbul Rum patriği ile metropolitlere verilecek senelik maaş konusundaki lâyihanın diğerleri gibi bu komisyonda görüşülmüş olduğu, lâyihanın vükelâ tarafından tetkik edilememiş olduğundan daha sonra Encümeni Mahsusu Meşverette görüşüldüğü ve yapılan görüşme sonunda gerek patriğin ve gerek metropolitlerin vermiş oldukları zararlardan dolayı komisyonca yapılan değişiklikten sarfınazar edilmesi gerektiği belirtilerek bu konuda alınan kararların patrikhaneye bildirilerek bunların nizam kabul edilmesi gerektiği belirtilmişti.[49]

Bahsedilen komisyon tarafından hazırlanan taslak 28 Şubat 1862 tarihinde onaylanarak[50] "Fener Rum Patrikliği Nizamnamesi" adıyla yürürlüğe girmiştir.[51]

Bu nizamname; patrik seçimi ve yetkisi ile meclislere, metropolitlere, mahkemelere, okullara ve malî idareye ait çeşitli hükümleri içermekte idi. Bu nizamnamede "kayd-ı hayat şartıyla seçilen patriğin memuriyeti Bâb-ı âli'ce tasdik olunur" deniyordu. Ayrıca, İstanbul'da patriklik makamı boşaldığında metropolitler ile karma meclis azası birleşerek İstanbul'da bulunan metropolitlerden vasıfları uygun olan bir kişinin kaymakam (patrik vekili) seçileceği, bunun Babıâli'ye sunulacağı, daha sonra kaymakamın metropolitlere birer mektup yazarak patriklik makamına kimi istediklerini bir kâğıda yazarak 41 gün içinde göndermesini isteyeceği, patriğin İstanbul'da

[47] Bozkurt; s.170.
[48] Eryılmaz; s.114.
[49] Abdullah Kılıç; Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1921-1923), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Başkanlığı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1998. Ek kısmında yer alan Rum Patrikhanesi Nizamnamesi.
[50] a.g.e.; s.30.
[51] Düstur; c.II, Matbaa-i Amire, s.902-937.

Umumî Meclis tarafından gizli oyla seçileceği, durumun Babıâli'ye sunulacağı ve patriğin iradei seniye ile ilân edileceği belirtilmekte idi. On iki metropolitten oluşan sen sinod yani ruhanî meclis, mezhep hükümlerini korumakta ve ruhanî düzene nezaret etmekte idi. Mezhep işlerinde ruhanî meclise karşılık olmak üzere cismanî azadan oluşan bir de millî meclis mevcuttu ki bu meclis hem bir adlî heyet hem bir danışma meclisi işlevi görmekte idi.

Nizamnamede Rum Ortodoks milleti içinde din adamlarının üstün durumu açıkça ortaya konulmuştu. Ancak din adamlarının ücretlerinin kanunla belirlenmesi ve onlara rütbelerine göre maaş bağlanacağının açıklanması ile din adamlarının cemaatlerinden para toplamalarına son veriliyordu.[52]

Nizamname ile Rum patriğinin gelen şikâyetleri imzalama yetkisi elinden alınmıştı. Böylece patriğin bu konudaki denetimi önlenerek, Rum Ortodoks halka hareket serbestisi sağlanmak istenmişti. Ancak patrikhane, imtiyazlarının kısıtlanmasından hoşnut kalmamıştı.

1876'da ilân edilen Kanunuesasî ile de gayrimüslimler konusunda yeni düzenlemeler yapılmıştı. Kanunuesasî'nin sekizinci maddesinden 26'ncı maddesine kadar olan kısmı "Teb'a-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-u Umûmiyesi" başlığı altında gayrimüslimlerle ilgili maddeleri içermekte idi. Kanunuesasî'nin sekizinci maddesinde, "Devlet-i Osmaniye tâbiyetinde bulunan efrâdın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise olsun bilâ istisna Osmanlı tabir olunur ve Osmanlı sıfatı kanunen muayyen olan ahvale göre istihsal ve izae edilir."[53] deniliyordu. Aslında bu hüküm, geleneksel millet sisteminden ayrılmaya çalışılarak Osmanlılık kavramının öne çıkarılmaya başlandığını ve modern bir vatandaşlık kavramına geçildiğini göstermektedir.

Kanunuesasî'nin 12'nci maddesinde matbuatın kanun çerçevesinde serbest olduğu, 13'üncü maddesinde Osmanlı tebaasının nizam ve kanun çerçevesinde ticaret ve sanat için her çeşit şirket kurmaya izinli olduğu, 16'ncı maddesinde tüm okulların devletin kontrolü altında olduğu, gayrimüslimlerin okullarında özel din dersleri uygulayabilecekleri, 18'inci maddesinde Osmanlı tebaasının devlet hizmetinde görevlendirilmek için devletin resmî dili olan Türkçeyi bilmeleri gerektiği belirtilmekte idi. Ayrıca kanunun 11'inci maddesinde Osmanlı Devleti'nin resmî dininin İslâm dini olmakla beraber düzeni bozmamak şartıyla, Osmanlı Devleti'nde diğer dinlere ve milletlere verilmiş olan mezhep imtiyazlarının serbestçe yerine getirilmesinin devlet himayesinde olduğu belirtilmişti.[54]

---

[52] a.g.e.; s.902-905.

[53] Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük; Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1965, s.32.

[54] Feridun; s.15-16. Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.II, Çev. Mehmet Harmancı, e yayınları, İstanbul, 1983, s.223. Bülent Tanör; Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998.

1879 yılında gayrimüslimlerle ilgili önemli bir değişiklik yapılmıştı. Gayrimüslimlerin işleriyle daha önce Hariciye Nezareti ilgilenirken 1295 (1879) yılında çıkarılan nizamname ile bu görev Adliye Nezaretine verilmiş ve Nezaretin ismi Adliye ve Mezahib Nezareti olarak değiştirilmişti. Nezaretin başına Ahmet Cevdet Paşa getirilmiştir.[55]

1879 yılındaki adalet reformu ile kurulan Adliye ve Mezahib Nezareti hükûmet ile patrikhane arasında sürtüşmelere neden olmuştu. Bu reformla patriğin yargılama yetkisi kısıtlanmak istenmişti. Ancak 1884 yılında yayımlanan bir irade ile patriğe yargılamada, nafaka ve miras davalarında sahip oldukları eski imtiyazlarının yeniden verildiği bildirilmişti.[56]

Gayrimüslimlerin hukuk durumu, fazla değişiklik olmadan 1908 yılına kadar devam etmişti. 1908 Anayasası'nda, Müslim ve gayrimüslim ayrımı yapılmamış, mezhep imtiyazlarının korunacağı taahhüt edilmişti. Burada da devletin dininin İslâm olduğu belirtilmekle birlikte "asayişi, halkı ve adabı umumiyeyi ihlâl etmemek şartıyle Memalik-i Osmaniyede maruf olan bilcümle edyanın serbesti-i icrası ve cemaat-ı muhtelifeye verilmiş olan imtiyazat-ı mezhebiyenin kemâkan cereyanı devletin taht-ı himayesindedir" denilmişti. Kanunda ayrıca Osmanlı tâbiyetindeki herkesin din ve mezhep ayrılığı olmadan Osmanlı tabir olunacağı, tüm Osmanlıların kanun önünde din ve mezheplerle ilgili hususlar hariç, ülkenin diğer hak ve vazifeleri yönünden birbirlerine eşit oldukları, fertlerin malî yönden güçleri oranında yükümlülüklere tâbi kılındıkları belirtilmiştir.[57]

Rumlar ve Ermeniler İkinci Meşrutiyet'i büyük bir sevinçle karşılamışlardı. Meşrutiyet'in ilânı ile devlet içinde daha etkili olacaklarını ve servetlerini artıracaklarını düşünmüşlerdi. Böylece iktisadî güçlerine dayanarak muhtariyet ya da komşu devletlere iltihak etmek için iyi bir imkân elde edeceklerini hesaplamışlardı.

Rumlar bu dönemde Meclisi Mebusanda çok temsilci bulundurmak için hileli yollara dahi başvurmuşlardı. Rumların İkinci Meşrutiyet sonrasında Meclisi Mebusanda çeşitli dönemlerde elde ettikleri mebus sayıları aşağıda gösterilmiştir:

Yıl	Türk	Rum	Ermeni	Yahudi	Arap	Arnavut	Slav	Toplam
1908	147	26	14	4	60	27	10	288
1912	157	15	13	4	68	18	9	284
1914	144	13	14	4	84	-	-	259[58]

[55] Düstur; c.4, s.129.
[56] Bozkurt; s.173. Eryılmaz; s.113-115.
[57] Bozkurt; s.201.
[58] Eryılmaz; s.162.

Görüldüğü gibi Rumların Meclisteki temsilci sayıları İkinci Meşrutiyet sonrasında giderek azalmaktadır. Bu durumda İttihat ve Terakki Cemiyetinin İkinci Meşrutiyet'in ilânından sonra gayrimüslimlere uyguladığı politikanın etkisi büyük olmuştur. Müslümanların seçimler konusunda edindikleri tecrübelerin artmasının da bu konuda etken olduğu görülmektedir.[59]

Rumların durumu gerek kanun, gerekse nizamnameler çerçevesinde belirlenmiş olmakla birlikte mütareke devrinde bu esaslara uyulmamıştır. Özellikle patrik seçimlerinde bu durum daha açık olarak izlenebilmektedir. Fener Rum Patrikhanesi, patrik seçerken kanun ve nizamnameler gereği İstanbul Hükûmetinin onayını almak zorunda olduğu hâlde buna gerek duymayarak yürürlükteki yasaları çiğnemişti.

Yine aynı dönemde Fener Rum Patrikhanesi tarafından yapılan bir açıklamayla, Rumların artık Osmanlı tebaası olmadığı belirtilmişti. Böylece Osmanlı tebaası olan Rumlarla Osmanlı Devleti arasında zaten zayıf olan bağ patrikhane tarafından tamamen koparılmış; ancak, Rumlar Osmanlı yönetiminde yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdi.

[59] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. M. Derviş Kılınçkaya; "Türkiye'de Siyasal Katılma ve Seçmenlik" HÜ, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitisü Dergisi, c.I, Ekim 1987, Sayı 1, s.157-181.

BİRİNCİ BÖLÜM

İŞGAL AREFESİ VE SONRASINDA İSTANBUL

A. İşgal Arefesinde İstanbul

1. İstanbul'un Nüfus Yapısı

İstanbul'un işgali ve öncesinde İtilâf devletlerinin İstanbul ile ilgili hesapları ve sonrasında yaşanan gelişmelerin anlaşılabilmesi için öncelikle İstanbul Rum nüfusunun tartışılması gerekmektedir. Zira daha sonraki bölümlerde de görüleceği gibi "nüfus meselesi" Yunanistan'ın Türkiye'ye yönelik isteklerini elde etmede İtilâf devletleri nezdinde ileri sürdüğü gerekçelerden birini oluşturmaktadır. Burada yalnızca sonraki bölümlere de ışık tutması amacıyla konumuzun sınırları içinde yer alan İstanbul Rum nüfusu incelenmeye çalışılacaktır.

İstanbul, fetihten hemen sonra imparatorluk payitahtı olarak ilân edildi ve çoğunluğu sağlamak amacıyla Anadolu'daki Müslüman Türk nüfusun iskânı gerçekleştirildi. Bununla birlikte, fetihler genişledikçe Osmanlı ülkesinin çeşitli bölgelerinden Rumların, Sırpların ve Ermenilerin de İstanbul'a yerleşmesine hoşgörülü davranılmıştı.[60] 1461'de Trabzon'un fethinden sonra bu şehirdeki Rumların bütün ileri gelenleri İstanbul'a getirilerek Galata'da iskâna tâbi tutulmuşlardı.[61]

1477 yılında dışardan gelen nüfus da dikkate alındığında İstanbul nüfusu aşağıdaki tabloda gösterilen sayılara ulaşmıştır:

Milletler	**Aile Sayısı**
Müslüman	9486
Rum Ortodoks	3743
Yahudi	1647
Ermeni	434
Karaman'dan gelen Rumlar	384
Galata ahalisi	332
Diğer gayrimüslimler	267
Çingeneler	31
Toplam	16.324[62]

[60] Mufassal Osmanlı Tarihi, Şehir Matbaası, İstanbul, 1957, s.465. Eryılmaz; s.33.

[61] Eryılmaz; s.34. Fatih Sultan Mehmet Cenevizlilerle Galata ahalisine bir fermanla teminat vermiş, böylece Osmanlı Devleti gerek Balkanlar'da kendi idaresi altındaki gerek Mora, Sırbistan, Eflâk ve Güney-Arnavutluk'taki Ortodoksları samimî olarak kendi idaresine bağlamıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Tarihi, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, s.6-7.

[62] Halil İnalcık; The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600, Dnalger Publishers New York, 1973, s.141. Tabloda yer alan aile sayısına, askerî sınıfta yer alanlar dâhil değildir. İnalcık, aile sayısına göre, o tarihte İstanbul'da 80-100.000 arasında insan yaşadığının tahmin edilmekte olduğunu belirtmektedir.

Görüldüğü gibi 1477 yılında İstanbul'da bulunan Türkler, Rum nüfusun neredeyse üç katı idi. Bu sırada İstanbul'a yapılan göçlerin yoğun bir şekilde devam etmesi ve İstanbul nüfusunun göçlerle hızla artması sonucu bu oranda Türkler lehine değişiklikler devam etmiştir. İmparatorluğun sunduğu fırsatlardan yararlanmak için şehre göç eden Türkler, Araplar, Arnavutlar, Boşnaklar, Tatarlar, Rumlar ve Ermenilerin yanı sıra İspanyol engizisyonundan kaçıp gelen Yahudi sığınmacıların da eklenmesiyle İstanbul, XVI. yüzyılda dünyanın en büyük ve en renkli şehirlerinden biri hâline gelmişti.[63]

Şehre sürekli göçlerin olması Osmanlı yönetimini harekete geçirmiş, göçlerin iktisadî, ziraî, malî bakımdan devlete getireceği yük hesaba katılarak ciddî tedbirler alınmak istenmiş; ancak, bu konuda çok etkili olunamamıştı.

Bu dönemde gayrimüslimlere yönelik düzenli nüfus kaydı yapılmamış, patrikhaneler kendi cemaatlerinin doğum ve ölüm kayıtlarını tutmakla yetkili kılınmışlardı. Tanzimat Fermanı'nın ilânına kadar Hristiyanların nüfus defterleri, patrikhanelerde bulunmakta, her cemaat üyesi bağlı bulunduğu patrikhanenin nüfus defterine kaydedilmekteydi. Sırplar, Karadağlılar, Ulahlar Ortodoks olmaları dolayısıyla Rum patrikhanesinin defterine kayıt edilmişlerdi.[64]

1885 yılına gelindiğinde İstanbul nüfusunun cemaatlere göre dağılımında şöyle bir oran göze çarpmaktadır.

Müslüman : 384.910 (%44,06)

Rum : 152.741 (%17,59)

Ermeni : 149.590 (%17,10)[65]

Bu dönemde Rum nüfusun daha önceki yıllara göre Türk nüfusuna oranla biraz daha arttığı görülmektedir.

Hüseyin Kıdwai; çeşitli batı kaynakları ve 1891'de hazırlanan istatistiğe göre İstanbul nüfusunun 700.000 olduğunu bunların, 180.000'inin Rum, 65.000'inin Ermenilerden oluştuğunu kaydetmektedir.[66] Burada verilen Rum nüfusun 1885 yılına oranla daha çok olduğu, Ermeni nüfusunun ise neredeyse yarıdan daha az olduğu dikkati çekmektedir.

Stanford Shaw'un Osmanlı Devleti'nin nüfusu ile ilgili 1890-1897 yıllarına ait verdiği rakamlara baktığımızda da Rum nüfusunda bir artış olduğu görülmektedir. Yalnız burada Ermeni nüfusu hakkında bir farklılık görülmektedir. Bu dönemde Osmanlı ülkesindeki nüfusun analizi aşağıdaki tablolarda görülmektedir:

---

[63] Nur Bilge Criss; İşgal Altında İstanbul, 2. Baskı, İstanbul, 1994, s.39.
[64] Ahmet Cevdet Paşa; Tezâkir, s.2690.
[65] Eryılmaz; s.85.
[66] Hüseyin Kidwai; Paris Sulh Konferansı ve Osmanlı'nın Çöküşü, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, s.120.

Cemaatler	1890	1897
Müslüman	12.585.950	14.111.945
Rum-Ortodoks	2.329.776	2.569.912
Ermeni-Gregoryan	988.887	1.042.374
Bulgar	818.962	830.189
Rum-Katolik Ermeni-Katolik	150.166	120.479
Protestan	36.229	44.360
Lâtin	18.240	22.335
Yahudi	184.139	215.425
Maruni	-	32.416
Yabancı	235.690	-
Toplam	17.375.225	19.050.307[67]

XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başında Osmanlı nüfus sayımlarında cemaatlerin İstanbul'daki oranları ise şöyledir:

Cemaat	1844	1856	1885	1906	1914
Müslüman	47,91	47,51	44,06	49,93	61,59
Rum	21,39	24,78	17,48	20,41	22,57
Ermeni	22,43	19,08	17,12	7,14	8,02
Katolik	2,40	2,29	0,74	1,07	1,13
Yahudi	5,87	5,60	5,08	5,53	5,73
Yabancı uyruklu	-	-	14,79	14,95	-
Diğer	-	0,74	0,73	0,97	0,96
Toplam	100	100	100	100	100[68]

[67] S. Shaw; "The Ottoman Census System and Population 1831-1914", International Journal of Middle East Studies, 9, 1978, Cambridge University Press, s.13.
[68] Osmanlı İmparatorluğunun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927; Tarihi İstatistikler Dizisi, c.2, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996, s.74.

1906-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde cemaatlere göre nüfus dağılımına baktığımızda şu tabloyu görmekteyiz:

Cemaatler	1906	%	1914	%
Müslüman	15.518.478	74,26	15.044.846	81,24
Rum-Ortodoks	2.822.773	13,50	1.729.738	9,33
Ermeni-Gregoryan	1.050.513	5,03	1.161.169	6,27
Bulgar	762.754	3,65	.....	
Rum-Katolik	60.597	0,29	62.468	0,34
Ermeni-Katolik	90.050	0,43	67.838	0,37
Protestan	53.880	0,26	65.844	0,36
Lâtin	20.447	0,09	24.845	0,13
Yahudi	256.003	1,23	187.073	1,01
Maruni	28.726	0,14	47.406	0,26
Yabancı	197.700	0,95	.....	...
Diğerleri	35.696	0,17	128.789	0,69
Toplam	20.897.617	100	18.520.016	100[69]

Yukarıdaki tablolar incelendiğinde, 1885 yılında Osmanlı topraklarında bulunan Müslüman nüfusun %44,06'dan 1906 yılında % 74,26, 1914 yılında % 81,24'e ulaştığı; İstanbul'da bulunan Müslüman nüfusun ise 1885 yılında % 44,06 (genel nüfusla aynı oran), 1906 yılında % 49,93, 1914 yılında % 61,59 olduğu görülmektedir. İstatistikler İstanbul'da bulunan Müslüman nüfusun zamanla artmış olduğunu göstermektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında, Balkan Savaşı sonrasında yoğun bir Müslüman kitlesinin Türkiye'ye göç etmesinin etkisi büyük olmuştur. Osmanlı topraklarında bulunan Rum Ortodoks nüfusuna baktığımızda 1885 yılında %17,59 iken 1906 yılında %13,50, 1914 yılında %9,33 olduğu, İstanbul'da bulunan Rum nüfusun ise 1885 yılında %17,48, 1906 yılında %20,41, 1914 yılında %22,57 olduğu göze çarpmaktadır. Oranlardan da anlaşıldığı gibi Rumların Osmanlı topraklarındaki oranlarında bir azalma görülürken İstanbul'da bulunan Rum nüfusun zamanla arttığı göze çarpmaktadır.

Yukarıdaki tabloda ayrıca önemli bir husus daha dikkati çekmektedir. Türkiye'de bulunan Rum nüfus 1.729.738 olarak verilmektedir. Bu durum, McCarthy'nin "Yunanlıların Türkiye'de bulunan Rum nüfusu konusundaki bilgileri tahrif ettiği ve bu bilgilerin pek çok kişi tarafından kullanıldığı"

[69] a.g.e.; s.13. Eryılmaz; s.87-88.

konusundaki tespitinin doğruluğunu göstermektedir. McCarthy, Türkiye'de bulunan Rumların nüfusu konusunda D. Kalopethakes tarafından hazırlanan "Greece Before the Conferance" adlı eserin esas alındığını belirtmiştir.[70] McCarthy'nin verdiği bilgilere göre; Türkiye'de bulunan Rum nüfusu:

Sahte Nüfus 1.777.146, Gerçek Nüfus: 1.112.698'dir.

Görüldüğü üzere Stanford Shaw'un 1.729.738 olarak verdiği 1914 yılı Rum nüfusu McCarthy'in belirttiği sahte rakamlara çok yakındır.[71] Yunan propagandasından etkilenmeyen ve McCarthy'nin verdiği gerçek rakamlara yakın rakamlar veren başka yazarlar da vardır. Örneğin Tevfik Çavdar, Misakımillî sınırları içindeki toplam nüfusun, 14.118.968 olduğunu bu toplam içinde 1.167.948'inin Rum, 587.960'ının Ermeni olduğunu belirtmektedir.[72]

Birinci Dünya Savaşı öncesi İstanbul Rum nüfusla ilgili iki istatistik dikkati çekmektedir. Fransızlar tarafından yapılan bir istatistikte 1914 yılı İstanbul nüfusu; 560.434 Müslüman, 205.762 Rum, 84.092 Ermeni, 59.690 diğerleri olarak tespit edilmiştir.[73]

1 Mart 1914 tarihli Türk resmî istatistiklerinde ise İstanbul nüfusunun; 560.000 (%61)'inin Müslüman, 205.733 (%22)'nün Rum, 86.093 (%9)'nün Ermeni olduğu görülmektedir.[74]

Görüldüğü üzere, Türk resmî istatistikleri ile Fransızlar tarafından yapılan istatistikler birbirine oldukça yakındır. Ayrıca, verilen bu rakamlara göre, Osmanlı Devleti'nde bulunan Rum Ortodoks nüfusa oranla İstanbul'da bulunan Rum Ortodoks nüfusun daha çok, Osmanlı Devleti'nde bulunan Müslüman nüfusa oranla İstanbul'da bulunan Müslüman nüfusunun biraz daha az olduğu görülmektedir.

1918 yılına gelindiğinde de İstanbul nüfusu konusunda araştırmacılar farklı rakamlar vermektedir. Örneğin, Nedim Gürsel, 1918 yılında Osmanlı topraklarında toplam 1.052.000 olarak belirttiği Rum nüfusunun tahminen 330.000-350.000 kadarının İstanbul'da yaşadığını kaydetmektedir.[75] Burada İstanbul nüfusuna ilişkin rakamlar daha çok patrikhane kaynaklarından elde edilen bilgilerle uyumludur.

---

[70] McCarthy, Türkiye'de bulunan Rum nüfusu iki grup hâlinde sınıflandırmıştır. Bu sınıflamada bir tarafta gerçek nüfus, diğer tarafta da patrikhane tarafından tahrif edilen ve Yunanlar tarafından kullanılan sahte nüfus yer almaktadır. Justin McCharthy; Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus, Çev. İhsan Gürsoy, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995, s.87-89.

[71] a.g.e.; s.87.

[72] Tevfik Çavdar; Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet-i Umumiye, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, s.16.

[73] Statistique generale de divers elements constituant la population de l'Anatolie Carte İndiquant la proportion des divers elements de l'Anatolie Statistique Officiele. TİTE Arşivi; Kutu No: 72, Gömlek No: 14, Belge No: 14.

[74] Galip Kemali Söylemezoğlu; Yok Edilmek İstenen Millet, Selek Neşriyatı, İstanbul, 1957, s.41.

[75] Nedim Gürsel; Türk-Yunan Uyuşmazlığı, Metris Yayınları, İstanbul, 1990, s.261.

Bilge Criss'in verdiği rakamlar da benzer niteliktedir. Criss, sinagoglar ve kilise kayıtlarından elde ettiği bilgiler doğrultusunda, 1920 yılında İstanbul nüfusunun 560.434'ünün Müslüman, 384.689'unun Rum, 118.000'inin Ermeni, 44.765'nin Yahudi olmak üzere yaklaşık 1.200.000 olduğunu kaydetmektedir.[76]

Konstantin T. Rentis, Elefteron Vima gazetesinde yayımlanan makalesinde "Venizelos tarafından istenen ve yapılan istatistikte İstanbul vilâyetinin müteşekkil olduğu İstanbul; Beyoğlu, Üsküdar ve Çatalca'dan bu tarafa olan yerlerde 1.173.673 gibi bir nüfusu içine alıyordu. Bundan 449.114'ü Türk, 364.459'u Yunanlı, 159.193'ü Ermeni, 46.521'i Musevî, 4331 Bulgar, 150.055'i diğer milletlerdendi."[77] şeklinde bir yorum yaparak İstanbul'daki Rum nüfusu yüksek göstermişti.

İstanbul'daki Rum nüfusu hakkında patrikhane kayıtları esas alınarak verilen bilgilerin abartılı olduğunu düşünmemiz için birçok sebep vardır. Patrikhane tarafından Rum Ortodoks nüfusla ilgili olarak tutulan kayıtlar, Osmanlı topraklarından geniş bir pay almak isteyen Yunanistan'ın yapacağı propaganda çalışmalarında malzeme olarak kullanılmış ve anılan bilgiler bu tür çalışmaların hazırlatıldığı insanlara kaynak teşkil etmişti.

Yunanistan bu kayıtları kullanarak, Rumların Osmanlı topraklarının bazı kesimlerinde çoğunlukta olduklarını Paris Barış Konferansı'na sunduğu bir muhtıra ile ispatlamaya çalışmıştı. Venizelos'un sunmuş olduğu bu muhtıranın bir aldatmacadan ibaret olduğu daha sonra açıkça gösterilmiştir. Nitekim çağdaş bir araştırmacı da bu noktaya dikkat çekerek "Yunan temsilcileri tarafından ortaya konulan nüfus rakamları gerçekte iyi hazırlanmış bir hileydi."[78] şeklinde bir yorumda bulunmuştur.

Amerikalı araştırmacı McCarthy; Yunanların, Osmanlı nüfusu ile ilgili rakamları iki istatistik grubundan elde ettiğini, bunlardan birinin "1912 yılı Rum Patrikhanesi'nin istatistiği", diğerinin de "1910 yılı Osmanlı nüfus sayımı" olduğunu tespit etmiştir. Ancak, McCarthy 1910 yılında resmî Osmanlı nüfus sayımı yapılmadığını, bunun Polybius (D. Kalopethakes) tarafından yazılan "Greece Before the Conference" adlı kitaptaki istatistiklerin daha inandırıcı hâle getirilmesi için kasıtlı ve hileli olarak hazırlandığını belirtmektedir.[79] Bu tespit başka araştırmacılar tarafından da

---

[76] Criss; s.39.

[77] Konstantin T. Rentis; 1 Kasım 1920'den Sonra Yunanistan'ın Dış Meselelerinin Durumu, Çev. Anesti Orallı, Atina, 1922 (Elefteron Vima Gazetesinde yayımlanan yazısı), Basılmamış daktilo eser, (ATASE Kütüphanesi, İstiklâl 127'de mevcut), s.5-6.

[78] McCarthy; s.85.

[79] McCarthy; s.86-87. Yuluğ Tekin Kurat, bu kitap hakkında şöyle demektedir: "Başbakan Venizelos Elen isteklerini içeren memorandumu 30 Aralık 1918'de Konferans Sekreteryasına sunarken, aynı görüşlerini 'Polibius' adını kullanarak yayımladığı bir kitapta ortaya koyuyordu. Düzmece nüfus istatistiklerinin geniş oranda yer aldığı bu kitap özellikle Wilson'un 12'nci maddesini eleştirmek çabasındaydı..." Yuluğ Tekin Kurat; Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması, Turhan Kitap Evi, Ankara, 1986, s.54.

teyit edilmektedir. Nitekim Clerance Richard Johnson da "...bazı yazarların 1910 yılı Türk resmî istatistiklerini kullandığını ancak kendisinin böyle bilgiye rastlamadığını ..."[80] belirterek aynı kanıyı paylaşmaktadır.

Patrikhane kayıtları ve Yunan propaganda malzemelerinin kullanılmadığı istatistiklerde ve diğer çalışmalarda İstanbul Rum nüfusunun daha az göründüğü dikkat çekmektedir. Örneğin bu konuda gazetelere baktığımızda; İleri gazetesinde resmî istatistiklere göre verilen İstanbul Rum nüfusu, diğerlerine oranla oldukça düşüktür. Bu gazetede İstanbul vilâyetinde Çatalca dâhil olduğu hâlde 580.482 Müslüman, 232.558 Rum, 74.935 Ermeni nüfusunun bulunduğu ifade edilmektedir.[81]

"İstanbul'da Ne kadar İslâm Vardır?" başlığı altında Piyer Loti'nin İstanbul'daki Rum nüfusu hakkında yazdığı yazıya cevaben Vakit gazetesi tarafından yayımlanan bir yazıda, İstanbul'da bulunan Türk nüfus İleri gazetesine göre biraz daha fazla olarak 700.000, Rum nüfus ise 180.000 şeklinde belirtilmiştir.[82] Ancak bu bilgiler İleri gazetesinde olduğu gibi resmî istatistiklere dayanmamaktadır.

Kitsikis'in araştırmasında da İstanbul'da bulunan Rum nüfus İleri Gazetesi'ndeki resmî istatistikle hemen hemen aynı gibi görünmekle birlikte; Kitsikis İstanbul Türk nüfusunu da aynı oranda az göstermiştir. Kitsikis'e göre İstanbul'un nüfusu, Anadolu ve Rumeli yakaları dâhil 1.173.673'tür. Üsküdar hariç İstanbul yakasında yaşayan 841.108 kişiden 235.215'inin Rum, 308.733'ünün Türk, 122.730'unun Ermeni, 38.791'inin Musevî, 4331'inin Bulgar ve 131.308'i diğer milletlerdendir.[83]

Clarance Richard Johnson da bu konuya değinen çalışmasında genel olarak İstanbul nüfusu üzerinde durmuş ve yabancı kaynaklarda İstanbul nüfusuna ilişkin verileri şöyle sıralamıştır:

Black's Guide Book	1910	1.200.000
Whitaker's Almanak	1914	1.200.000
Almanack de Gotha	1920	1.200.000
Annuaire general de la France et d'Etranger	1920-1921	1.200.000
Whitaker's Almanack	1921	1.000.000[84]

Johnson 1921 yılı Nisan ayında İstanbul'da yerinde yaptığı araştırmada daha farklı veriler elde etmiştir. Johnson bu araştırmasında:

---

[80] Johnson; s.26.
[81] İleri; 6 Mart 1335 (6 Mart 1919).
[82] Vakit; 4 Kânunusani 1336 (4 Ocak 1920).
[83] Dimitri Kitsikis; Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963, s.28.
[84] Johnson; s.26.

Binbaşı Hacı Mehmet Nasrullah Efendi ve Yaver Mehmet Rüşdü Efendi tarafından 1322'de (1906) çizilmiş olan iki Türkiye haritasına göre, kent nüfusunun 1.125.000 olarak kaydedildiğini;

1332'de (1916) basılan Türkiye coğrafyası kitabının yazarı ve İstanbul Vilâyeti Maarif müdürü olan Safvet Beyin, dış mahalleler hariç, kent nüfusunu 993.000 olarak tahmin ettiğini;

Kaptan Mehmet Bey tarafından, 1330 (1914) tarihli istatistikler temel alınarak hazırlanan ve 1336'da (1920) Matbaai Amire'de basılan bir Türkiye haritasına göre, kent nüfusunun 909.978 olduğunu belirtmektedir.[85] Bu rakamlar 1921 yılı sonunda yapılan resmî istatistiklere oldukça yakındır.

Johnson, İstanbul'un genel nüfusu konusunda bu derece ayrıntılı araştırma yaparken İstanbul'da bulunan bu toplam nüfus içinde Rumların mevcudu konusunda yalnızca patrikhane kaynaklarını esas almış ve Rum nüfusunu 309.657 olarak vermiştir.[86]

1921 yılı sonunda yapılan resmî bir istatistik İstanbul şehrinin belediye sınırları içindeki nüfus miktarını, Müslüman ve gayrimüslüm nüfusu erkek ve kadın olarak göstermektedir. Gebze (Geğbüze), Ömerli, Kartal, Şile kazalarının hariç tutulduğu istatistikteki İstanbul nüfusu aşağıdaki gibidir:

Milletler	**Erkek**	**Kadın**	**Toplam**
Müslüman	331.201	250.656	581.677
Rum	110.680	82.605	193.285
Ermeni	36.293	37.490	73.783
Musevî	27.506	28.112	55.618
Mileli Saire	11.909	9121	21.030
Toplam	518.606	406.787	925.393[87]

Tablodan da anlaşıldığı üzere 925.393 olan İstanbul nüfusunun 581.677'sini Müslümanlar, 193.285'ini ise Rumlar oluşturmaktadır.

Yukarıdaki rakamlara İstanbul'daki darüleytamlarda bulunan çocuklarla Yunanistan'dan İstanbul'a getirilen binlerce mülteci dâhil değildir.

Görüldüğü gibi İstanbul'da bulunan Rum nüfusu hakkında resmî Osmanlı kayıtlarıyla patrikhane kaynakları arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Patrikhane kaynakları daha çok, Yunan ulusal hedefleri doğrultusunda, savaşın galibi olan büyük devletlere İstanbul'da ve

[85] a.g.e.; s.26-27.
[86] a.g.e.; s.26-27.
[87] Akşam; 14 Mart 1338 (14 Mart 1922). Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayımlanan Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu (1500-1927) adlı eserde bazı resmî Osmanlı yayınlarına göre İstanbul nüfus tahminleri şöyle sıralanmıştır: 1914 yılında 909.978, 1922 yılında 1.129.655. Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu; s. 78.

Anadolu'da bulunan Rum nüfusunun çokluğunu ispata yönelik olduğu için abartılı biçimde hazırlanmıştır. Patrikhane kaynaklarından elde edilen nüfus bilgileri, Yunanistan'ın propaganda faaliyetleri çerçevesinde pek çok ülkeye gönderilmiş ve bu faaliyetler Yunanistan açısından olumlu sonuçlar vermiştir. Birçok araştırmacı bu bilgileri sorgulamadan kullanmıştır. Ancak, McCarthy gibi araştırmacıların yaptıkları metodik sorgulamalar patrikhane kayıtlarının oldukça abartılı ve tahrif edilmiş olduğunu kolayca ortaya koymuştur.

2. İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Denetim Altına Alınması

a. İtilâf Devletlerinin İstanbul ile İlgili Hesapları

İstanbul Rum nüfusu bu şekilde belirtildikten sonra konumuza temel teşkil eden ve gerek İtilâf devletleri gerekse Yunanistan'ın bu konudaki hesaplarına ayrıntılı olarak değinmek faydalı olacaktır. Zira hem İtilâf devletlerinin hem de Yunanistan'ın mütareke döneminde Türklere karşı izledikleri politikalar sonraki bölümlerde de görüleceği üzere İstanbul Rumlarının yıllarca bir arada yaşadıkları Türklere karşı aldığı tavırda önemli bir dayanak noktası oluşturmuştur.

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de (iyi) bilinen gelişmeler sonucunda Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekildi.[88] Esasında İstanbul'un kaderi, daha Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde İtilâf devletleri arasında uzun süren münakaşalara yol açmıştı.

Birinci Dünya Savaşı'nın beklenenden daha uzun sürebileceği ihtimali karşısında Rusya bu savaşa uzun süre devam edebilmenin İstanbul ve Boğazlar'ın kendisine bırakılması ile mümkün olabileceğini öne sürmüştü.[89] Rusya, 1915 yılı Şubat ayından itibaren iki müttefikini Boğazlar konusunda anlaşmaya varmak üzere zorlamaya başlamış ve bu amaçla Rus Dışişleri Bakanı Sazonof 4 Mart 1915'te hazırladığı bir muhtıra ile; "Son olayların oluşumu ve gidişatı imparator hazretlerine şu inancı vermiştir ki, İstanbul ve Boğazlar sorunu artık kesin ve nihaî olarak, Rusya'nın tarihî isteklerine uygun biçimde çözümlenmelidir.

Şayet İstanbul şehri ile Boğaziçi'nin, Marmara denizinin ve Çanakkale Boğazı'nın batı sahilleri ve keza Midye-Enez hattına kadar Güney Trakya, daha başlangıçta Rus İmparatorluğu'nun sınırları içine sokulmazsa, her türlü çözüm şekli yetersiz ve devamsız kalacaktır...

Müttefik hükûmetler de Osmanlı İmparatorluğu ve diğer yerlerdeki istek ve plânlarının gerçekleşmesi yolunda İmparatorluk Hükûmetinden en büyük anlayış ve yardım göreceklerinden emin olabilirler."[90] şeklinde bir öneride bulunmuştu.

---

[88] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Âli Türkgeldi, Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1948. Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı; Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992. Ali Fuat Türkgeldi; Görüp İşittiklerim, Ankara, 1987.

[89] E. E. Adamof; Anadolu'nun Taksimi Plânı, Çev. Hüseyin Rahmi, Belge Yayınları, İstanbul, 1972, s.144.

[90] a.g.e.; s.189-190.

Rusya'nın bu baskısı İngiltere ve Fransa'nın hoşuna gitmemiş; ancak, her iki devlet de müttefiklerin ortak davası için yaptığı hizmetlerden ve batı cephesinin yükünü hafifletmek amacıyla harcadığı çabalardan dolayı Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul konusundaki isteklerinin kabul edilebileceğine karar vermişlerdi. [91] Fransız Büyükelçiliği 8 Mart 1915'te Rus Dışişleri Bakanı Sazonof'a verdiği bir muhtırada, "...İstanbul ve Boğazlar sorununun, Rusya'nın isteklerine uygun bir tarzda çözümlenmesi işinde İmparatorluk Hükûmeti, Cumhuriyet Hükûmetinin dostça tutumuna güvenebilir..."[92] diyerek bu konuda Rusya'ya bir nevi güvence vermişti.

İngiliz Büyükelçiliği de 12 Mart 1915'te Rus Dışişleri Bakanı Sazonof'a verdiği muhtırada, "Eğer savaş başarılı bir sonuca ulaşıncaya kadar sürdürülür ve Büyük Britanya ile Fransa'nın gerek Osmanlı İmparatorluğu, gerekse diğer yerlerdeki istekleri gerçekleştirilirse, Kraliyet Hükûmeti de İmparatorluk Hükûmeti tarafından İstanbul ve Boğazlar hakkında ileri sürülen ve mahiyeti 4 Mart 1915 tarihinde Mösyö Sazonof tarafından İngiliz Büyükelçisine bildirilen hususlara muvafakat eder."[93] şeklinde bir açıklamada bulunarak son kararını açıklamıştı.

Fransa son olarak 10 Nisan 1915'te Sazonof'a verdiği sözlü notada İngiltere gibi, İstanbul ve Boğazlar'la ilgili muhtırada ileri sürülen isteklere Cumhuriyet Hükûmetinin ancak savaşın başarılı bir sonuca ulaşıncaya kadar devam etmesi ve Fransa'yla İngiltere'nin gerek doğuda gerek öteki yerlerdeki plânlarının gerçekleştirilmesi hâlinde rıza ve onay göstereceklerini belirtmişti.[94]

4 Mart-10 Nisan 1915 tarihleri arasında yapılan müzakereler sonunda, İngiliz ve Fransız hükûmetleri Rusya'ya; İstanbul'u, Türkiye'nin Avrupa yakasının Midye-Enez hattına kadar olan bölümünü, İzmit yarımadasını ve Marmara denizi adalarını ilhak hakkı tanımıştı. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi öncelikle savaşın başarıyla tamamlanması ve Osmanlı İmparatorluğu ve diğer bölgelerde Fransızlarla İngilizlerin taleplerinin yerine getirilmesi koşulu getirilmişti.[95]

Ancak, savaş devam ederken durumda önemli bir değişiklik olmuş ve 1917 yılında Bolşevik ihtilâli ile çarlık yıkılmış, yeni hükûmet bir süre savaşa devam etmiş, fakat; askerin savaşmak istememesi ve ihtiyatların da savaşa gitmekten kaçınmaları sonucu müttefik elçilerine verdiği notalarla bütün

---

[91] a.g.e.; s.115.

[92] a.g.e.; s. 196. Ayrıca bk. Akdes Nimet Kurat; Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.302-312.

[93] Adamof; s.199. Mahmut Muhtar; Maziye Bir Nazar, Osmanlıcadan Çev. Nurcan Fidan, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s.135.

[94] Adamof; s.177.

[95] Y. T. Kurat; s.17. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Ed. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitap Evi, Ankara, 2001, s.84. Paul C. Helmreich; Sevr Entrikaları, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996, s.3.

cephelerde mütareke yapılmasını istemişti.[96] Yeni hükûmet ayrıca çarlık diplomasisinin bütün gizli anlaşmalarını açıklayarak İtilâf devletlerinin Türkiye üzerindeki emellerinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. İngiltere, çarlık yönetiminin yıkılmasından sonra Rusya'nın İstanbul üzerindeki isteklerinden feragatini kendi menfaatleri için büyük bir memnuniyetle karşılamıştı.[97]

Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasına yönelik söz konusu gizli anlaşmaları hayata geçirecek olan ilk adım, Mondros Mütarekesi'nin imzalanması olmuştur. Mütareke ile İtilâf devletleri kendilerine Türk topraklarını işgal için önemli bir avantaj elde etmişti. Anlaşmanın 7. maddesini oluşturan "Müttefikler güvenliklerini tehdit edecek bir olayın meydana gelmesi hâlinde herhangi bir stratejik noktayı işgal hakkına sahip olacak." şeklindeki ibare, ateşkes hattının ve kullanılan ifadenin belirsizliği dolayısıyla işgalleri kolaylaştırıcı nitelikteydi.[98]

Mütareke görüşmeleri sırasında Türk temsilcileri İstanbul'un 7'nci madde dışında tutulması konusu üzerinde durmuş Amiral Calthorpe, bu öneriye, müttefiklerin hiçbir zaman İstanbul'u işgal etmek fikrinde olmadıklarını fakat İstanbul'un işgalini istisna eder bir fıkra ilâvesinin mümkün olmadığını, zira hükûmet düşer veya mevcut durumu koruyamaz ve katliam olursa kendilerini müdahaleden menetmiş olacaklarını söylemişti.

İstanbul konusunda Amiral Calthorpe Rauf Beyin endişelerini gidermek amacıyla gizli olarak bir de mektup vermişti. Amiral Calthorpe, Çanakkale ve Karadeniz Boğazı istihkâmlarında yalnız İngiliz ve Fransız askerî istihdam edileceğine dair İngiltere Hükûmeti tarafından teminat vermeye yetkili olduğunu açıkladıktan sonra, hükûmetine İstanbul ve İzmir'e Yunan askeri gönderilmesinden sakınılması hakkındaki Türk taleplerini destekler mahiyette bir rapor gönderdiğini ve Osmanlı Hükûmetinin asayişi ve tebaasının can ve malını korumaya gücü oldukça İstanbul'un işgali söz konusu olmayacağını ifade etmiş ve bu mektubun padişah ile sadrazamdan başka hiç kimseye gösterilmemesi konusunda olağanüstü özen gösterilmesini rica etmişti.[99]

Calthorpe'un verdiği teminat mektubu Türk heyeti üzerinde epeyce olumlu bir etki yaratmış hatta Rauf Bey İstanbul'a döndükten sonra, "sizi temin ederim ki İstanbul'umuza bir tek düşman askeri çıkmayacaktır" şeklinde bir demeç vermişti.[100] Rauf Beyin bu olumlu tavrı bir süre sonra basına da yansımış, memleketin o sırada ihtiyacı olan tek şeyin asayiş ve barış olduğu ve bunun da el birliğiyle elde edileceği basın tarafından açıklanmıştı.[101]

---

[96] Fahir Armaoğlu; Siyasî Tarih (1789-1960), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, s.127. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Ankara, 1996, Siyasal Kitap Evi, s.80.
[97] Âli Türkgeldi; s.115.
[98] a.g.e.; s.69-73.
[99] a.g.e.; s.67.
[100] Salahi R. Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s.59.
[101] Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I; Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1992, s.63.

Ancak İngilizler bu olumlu havadan rahatsız olmaya başlamıştı. Onlara göre Türklerin ağır bir şekilde cezalandırılması gerekmekte idi. İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour'un, İstanbul Yüksek Komiseri Calthorpe'ye 9 Kasım 1918'de gönderdiği özel talimat mektubu bunu açık olarak göstermekte idi. Lord Balfour mektubunda; Mezopotamya, Suriye ve Arabistan'da İngilizler tarafından işgal altında bulundurulan ülkelerin Osmanlı egemenliğine geri dönmemelerinin İngiliz siyasetinin değişmez bir parçası olduğunu belirterek, Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyrukların Türklerin tamamen yenildiklerini anlamalarını özellikle istediklerini bildirmekte idi.[102]

İngiltere, İtilâf devletleri arasında Türkiye topraklarından doğrudan doğruya en az toprak isteği olan devletti. İngiltere'nin asıl amacı ekonomik ve siyasî etkinliğini güçlendirmek ve sömürgelerindeki iletişim ve ulaşım yollarının güvenliğini sağlamak için önlemler almaktı.[103] İngiliz Hükûmeti, Türklerin bütün Müslümanlara örnek olacak şekilde cezalandırılması gerektiği düşüncesindeydi.

İngiliz Parlâmentosunda Türkler; savaşa katılmak, savaşın iki üç yıl uzamasına neden olmak ve Hristiyan uyruklarına kötü davranmakla suçlanmıştı.[104] Başbakan Lloyd George parlâmentoda yaptığı bir konuşmada "Bir zamanlar İngilizlerin suratlarına kapanan bu kapıları bir daha aynı ellere teslim edemeyeceklerini"[105] belirtmişti.

İngilizler arasında Türkler konusunda oldukça katı düşüncelere sahip başka kişiler de vardı. Örneğin 5 Aralık 1918'de İngiliz Yüksek Komiser Vekili Tom Hohler'in Hariciye Doğu Masası Şefi George Kidston'a yazdığı mektup bunu açık olarak göstermekte idi. Mektupta, Türkler konusunda oldukça ağır ithamlar yer almakta idi. Tom Hohler mektubunda "Burasının (İstanbul'un) Türkler tarafından yönetilmesine son vermek için şimdiki koşullardan yararlanılmazsa çok yazık olacak... Bu şehri, sözünü edebileceğiniz herhangi bir yönetim altında görmeye hazırım, yeter ki bu, Türk yönetimi olmasın..." demektedir.[106]

Görüldüğü gibi İngilizler Türklerin cezalandırılması ve bunun için de İstanbul'un işgal edilmesi gerektiğini düşünmekte idi. Ancak İstanbul'a gelecek kuvvetler arasında Yunan birliklerinin bulundurulup

---

[102] Sina Akşin; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul, Cem Yayın Evi, 1983, s.93. Zeki Sarıhan; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.I, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982, s.18-19.

[103] Osman Olcay; Sevres Anlaşması'na Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981, s.XII-XIII. Helmreich, İngiltere'nin asıl amacının üç temel düşünce etrafında toplandığını belirtmiştir. Birincisi,Yakın Doğu'da büyük çapta bir İngiliz üstünlüğünün kurulması; ikincisi, Fransa'nın rekabetçi konumunun olabildiğince düşük bir seviyeye çekilmesi; üçüncüsü, İstanbul Hükûmetini destekleme politikasının artık bu amaçları gerçekleştirmeye yetmeyeceği inancı. Helmreich; s.8.

[104] Ömer Kürkçüoğlu; Türk-İngiliz İlişkileri (1919-1926), AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, s.63.

[105] Taner Baytok; İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, Başnur Matbaası, 1970, s.23.

[106] Sonyel; s.11.

bulundurulmaması konusu gündeme getirilmiş ve bu konudaki Türk istekleri Calthorpe tarafından İngiliz Hükûmetine bildirilmişti. İngiliz Harp Kabinesi 31 Ekimde Calthorpe'a, Mondros görüşmelerini başarıyla yaptığına dair gönderdiği tebrik telgrafında bu konuya da yer vermişti. Telgrafta, "Türklerle Yunanlılar arasındaki şiddetli millî düşmanlık karşısında nefsi İstanbul'a karşı yapılacak askerî harekâta Yunanlıların iştirak ettirilmemelerinin münasip olacağı anlaşılmaktadır... İstanbul'un işgal edilmeyeceğine dair herhangi bir surette Türk Hükûmetine teminat verilmemesi rica edilmektedir. Durumun gerektirdiği gerçeklerin Türk zihniyetine müessir surette yerleşebilmesinin ancak böyle bir işgal ile mümkün olacağını birçokları kuvvetle hissetmektedirler..."[107] Bu düşünceden hareketle İngiliz Amiralliği, Yunan gemilerinin İstanbul'a sokulmaması hakkındaki Türk ricasının kabul edilemeyeceğini; ancak, bu gemilerin mümkün mertebe arka safta tutulmaları hususunun dikkate alınacağını Amiral Calthorpe'a bildirilmesini 1 Kasımda İngiltere Hariciye Nezaretinden rica etmişti.[108]

Calthorpe de 7 Kasımda İstanbul Hükûmetine, Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmesini engelleyemeyeceğini, Osmanlı Hükûmetinin bir kargaşalık çıkmasına meydan vermeyeceğinden emin olduğunu belirtmişti.[109] Calthorpe'un İstanbul'a Yunan gemilerinin gelmemesi konusundaki çabaları sonuç vermemiş ve Calthorpe 10 Kasımda Kurmay Yarbay Sadullah'a "...Yunan gemilerinin İstanbul'a gelmemesi için tekrar rica ettim. Bu emrin değiştirilmesine imkân olmadığını bildirdi. Yalnız Yunan gemilerini, takriben Selimiye Kışlası açıklarında bırakmak suretiyle, İstanbul'dan biraz uzak bulundurulmasını muvafakat etti."[110] diyerek bu konudaki çabalarını ve aldığı sonucu bildirmişti. Kurmay Yarbay Sadullah, Boğazlar ve Trakya Bölgeleri İtilâf Kuvvetleri Komutanı General Wilson'un 13 Kasım 1918'de Osmanlı Hükûmeti ile daha yakından temas etmek üzere İstanbul'a geleceğini, İtilâf filolarının da aynı gün İstanbul limanına gireceğini bildirmişti.[111]

Osmanlı Devleti, kuvvetli İtilâf filolarının İstanbul önüne gelmesinin kendi varlığı ve egemenliği için tehlike doğurabileceği düşüncesinden hareketle Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı sırada bunu önlemek amacıyla çaba sarf etmiş; ancak, bunda başarılı olamamıştı. Daha sonra İstanbul'a gelecek İtilâf devletleri filoları arasında Yunan gemilerinin yer alması gündeme geldiğinde, Yunan gemilerinin İtilâf devletleri filoları arasında bulunmaması için de aynı şekilde çaba harcamıştı. Ancak bu konuda da başarılı olamamış, 13 Kasım günü İtilâf devletleri filoları ve bu filolar içinde Yunan gemileri de İstanbul'a girmişti.

---

[107] Gotthard Jaeschke; Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971, s.28.
[108] a.g.e.; s.28.
[109] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 468, Gömlek No: 34, Belge No: 34-1.
[110] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 66, Belge No: 1-54, 1-55.
[111] Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I; s.176.

Mondros Mütarekesi'nde İstanbul'un işgali ile ilgili bir hüküm yer almamakla birlikte mütarekenin birinci maddesinde "Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın açılması ve Karadeniz'e geçişin sağlanması. Çanakkale ve Karadeniz Boğazları istihkâmlarının Müttefikler tarafından işgal edilmesi"[112] şeklinde bir ibare yer almakta idi. İtilâf devletleri açıkça işgalle ilgili olmayan bu hükümden hareketle 13 Kasım 1918'de İstanbul'u işgal etmişti.

Aslında İtilâf devletleri temsilcileri daha 13 Kasım tarihinden önce İstanbul'a gelmeye başlamıştı. Örneğin, 8 Kasım 1918 günü Galata rıhtımına Adrian isimli ilk İtilâf gemisi gelmiş ve gemiden çıkan dört Fransız subayı, yaya olarak Beyoğlu semtindeki Fransız Sefaretine gitmişti. Aynı gün Basra muhribiyle, Çanakkale'den İngiliz irtibat subayları olan, Kara Yarbayı Murphy, Deniz Binbaşısı Chilton ve arkadaşları da İstanbul'a gelmişti. 10 Kasım 1918 günü İstanbul'a Gory ve Vaugh adında iki İngiliz generali ile Bunoust adındaki Fransız generali gelmişti.[113] 11 Kasım 1918'de İngiliz, Fransız ve İtalyan bandıralı zırhlı kruvazör ve torpidolarından oluşan bir harp gemisi İstanbul'a doğru Gelibolu önünden geçerek Marmara denizine gelmişlerdi.[114]

12 Kasımda İstanbul'a bir Fransız tugayı getirilmiş, 13 Kasım günü filolardan karaya çoğu piyade bir kısım süvari ve topçudan ibaret 3500 kişilik bir kuvvet çıkarılmıştı. Bu kuvvetin çoğunluğunu İngiliz askerleri teşkil ediyordu.[115] Bunlardan 2616 İngiliz Beyoğlu bölgesindeki kışlalarla yabancı okul, hastahane gibi müesseselere, bazı otel ve özel binalara yerleşmişlerdi.[116] Diğer İngiliz askeri de boğazın Rumeli yakasında, Rumeli

---

[112] Seha Meray-Osman Olcay; Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.1.

[113] Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I; s 179-180.

[114] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 3, Belge No: 47, Gömlek No: 47-1.

[115] Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I; s.180.

[116] Beyoğlu bölgesinde İtilâf kuvvetlerinin işgal ettiği binalar ve yerleştirilen asker sayısı şöyledir:

1. Taksim kışlasında 237 İngiliz atlı süvarisi,
2. Cadde-i Kebir'de Tokatlı bitişiğinde ...apartmanında 120 İngiliz piyade ve sunuf-u fenniye askeri,
3. Bursa Sokağı'nda Fransız Mektebinde 250 kadar Fransız ve topçu askeri,
4. Tepebaşı'nda Otel Belov'da 150 kadar İngiliz piyade askeri,
5. Polonya Sokağı'nda Fransız Mektebinde 250'ye yakın İngiliz piyade askeri,
6. Posta Sokağı'nda Fransız Mektebinde 250'ye yakın Fransız piyade askeri,
7. Harbiye Sokağı'nda sabık Hukuk Fakültesinde 400'e yakın İtalyan piyade askeri,
8. Asmalımescit'te Kuhud birahanesi bitişiğinde 80 kadar İngiliz piyade askeri,
9. Merkez Yetimhanesinde 100 kadar İngiliz askeri,
10. Kuledibi Hastahanesinde 60 kadar İngiliz askeri,
11. İtalya Hastahanesinde 70 kadar İltalyan askeri,
12. Şişli'de Fransız Hastahanesinde 10 kadar Fransız askeri,
13. Kadıköy'de Fransız yetimhanesinde 8 Fransız askeri,
14. Mühendis Mekteb-i âlisinde 12 Fransız askeri,
15. Bebek'te Dâr-ül Eytam binasında 10 Fnasız askeri,
16. Rumelikavağı'nda topçu kışlasında 720 İngiliz askeri,
17. Rumelikavağı'nda Sarı tabyada 170 İngiliz askeri,
18. Rumelikavağı'nda Telli tabyada 42 İngiliz askeri,

Kavağı, Yenimahalle ve Büyükdere'den Bebek'e kadar uzanan sahaya yayılmıştı.[117]

Bu işgal sırasında İtilâf filosunun refakatinde bulunan Yunan zırhlı kruvazörü Averof ile üç Yunan torpido muhribi Boğaziçi'ne girmeyerek açıkta Ahırkapı karşısında yer almışlardı. Yunan harp gemilerinin arkasında İtilâf Akdeniz Filosunu teşkil eden diğer harp gemileri, kruvazörler, torpido muhripleri, torpidolar gibi çeşitli gemiler Kadıköy, Haydarpaşa, Fenerbahçe açıklarında bulunuyorlardı.[118]

13 Kasım 1918'de İstanbul fiilen işgal edildiği zaman, Harbiye Nezareti bu işgali âdeta kolaylaştırmak için "Bugün limanımıza İtilâf donanması gelip döneceğinden, donanmanın geliş ve dönüşünde manevrasının bozulmaması ve çarpışma vesaire gibi kazalara mahal kalmaması için sabahleyin sekizden öğleden sonra saat ikiye kadar İstanbul limanında her çeşit gemi ve deniz araçlarının geliş-gidişinin yasaklandığı ilân olunur."[119] şeklinde bir açıklamada bulunmuştu.

Harbiye Nezaretinin bu serinkanlı davranışına karşın 13 Kasım İstanbullular için unutulmayacak kadar ıstıraplı bir gün olmuştu. O gün İstanbul ile Beyoğlu birbirinden büsbütün farklı iki şehir görünümüne bürünmüştü. Birincisi minareleri, camileri ve türbeleriyle sessiz, yaslı, ikincisi ise yerlere kadar sarkan yabancı bayraklar ile süslü binaları, sokaklarında "Zito Venizelos" diye bağıran insanları ile coşkun ve mutlu.[120]

İtilâf devletlerinin bu işgali resmî bir işgal olmayıp "de facto" bir işgaldi. Her ne kadar İstanbul bu şekilde İtilâf devletleri filoları tarafından işgal edilmiş olsa da İtilâf devletleri henüz Osmanlı Devleti konusunda tam bir anlaşmaya varamamış ve bu konu öncelikle Paris Barış Konferansı'nda görüşülmüştü. Bu konferans sırasında Osmanlı tebaası olan gayrimüslimler, iddialarını kabul ettirebilmek için birçok delil ileri sürmüşlerdir. Bu konudaki ayrıntılara geçmeden önce İstanbul ile tarihî bağlarının olduğunu vurgulayan

---

19. Yenimahalle üzerinde bulunan kışlada 25 İngiliz askeri,
20. Büyükdere Caddesi'nde Cayırbaşı'nda Rumeli Ahz-ı asker Şubesi'nde Yüzbaşı Mehmet Ali Beyin 12 İngiliz askeri,
21. Büyükdere'de Nektar Bira Fabrikası'na ait olan binada 100 İngiliz askeri,
22. Büyükdere'de Madam Heppy'nin hanesinde 150 İngiliz askeri,
23. Büyükdere'de Malta Çarşısı'nda Kireç Mektebi Sokağı'nda İtalyalı Salamon'un hanesinde 175 İngiliz askeri,
24. Bebek'te Corcaki Sokağı'nda İtalyan Mektebinde 75 İngiliz askeri,
Cadde-i Kebir'de Lüksenburg Sineması üzerinde 124 numaralı hanede 150'ye yakın İngiliz askeri. Toplam 2616 İngiliz, 540 Fransız, 470 İtalyan askeri yukarıda belirtilen binalara yerleştirilmişti. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 8, Belge No: 16, Gömlek No: 16-2,3.

[117] Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I; s.180.

[118] Sabah; 14 Teşrinisani 1334 (14 Kasım 1918). İşgal edilen bölgeler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nurcan Fidan; İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali (16 Mart 1920), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

[119] Sabah; 13 Teşrinisani 1334 (13 Kasım 1918).

[120] Selâhattin Tansel; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.I, Cumhuriyet'in 50. Yıl Dönümü Yayınları, Ankara, 1973, s.61.

Yunanistan'ın İstanbul konusundaki isteklerine yer vermek daha faydalı olacaktır. Zira Yunanistan, gerçekleştirmeye çok yaklaştığını düşündüğü ulusal hedefleri çerçevesinde Batı Anadolu, Trakya ve İstanbul'u ele geçirmek istediğinden elde ettiği bu fırsatı değerlendirmek için bütün vasıtaları kullanmış, propagandanın bütün unsurlarını devreye sokmuştur. Bu yüzden, barış konferansının bütün aşamalarında İstanbul konusunda dikkatli davranarak, bu şehir hakkındaki tasarılarını konferans nezdinde açıkça ifade etmekten kaçınmıştır.

b. Yunanistan'ın İstanbul'a İlişkin İstekleri

Bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşmasından sonra kurulan Yunanistan Devleti, İstanbul'a ilişkin hedeflerini ilk günden itibaren bir ulusal ülkü olarak sürdürmüş ve Yunan kuşaklarının ruhuna yerleştirmeye çalıştırmıştır.[121] Yunan devlet adamları Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan mağlûp çıkması ve Yunanistan'ın da galipler safında bulunması nedeniyle bu hedefin gerçekleştirilmesi için uygun zamanın geldiğini düşünmeye başlamışlardı.

Yunanistan'ın İstanbul konusundaki niyeti gerek Venizelos'un çeşitli yazışmalarında, gerekse İstanbul'da yayımlanan Rumca gazetelerdeki yazılarda açık olarak görülmektedir. Örneğin Venizelos, Kral Alexandr'a yazdığı 25 Eylül 1918 tarihli mektubunda "İstanbul'u almak hususundaki vaadimi unutmadım. Majeste ... şehir (İstanbul) bizim olacaktır."[122] diyerek İstanbul ile ilgili niyetini ortaya koymuştu.

İstanbul'un geri alınması düşüncesi yalnız Venizelos tarafından dile getirilmemişti. 1918 yılı Kasım ayında, Atina'da toplanan Anadolu Rumları Kongresi'nde bir konuşma yapan Başkan Arealis de İstanbul'u "Rum milletinin ruh ve kalbi, şehirlerin melikesi, hâl ve mefkûreler şehri" ilân ederek şöyle demişti:

"Kavmimizin birliğini ve milletimizin ihyasını ilân eden ölümsüz bir annenin beşiği olan İstanbul'u selamlayalım. Kalkınız! Rum kalbinden en mukaddes yemini verdim. Ey İstanbul! Allah'ın ve insanların huzurunda yemin ederiz ki, senin için mücadele etmekten hiç geri durmayacağız. Senin, milletin ruh ve kalbi olduğunu hiçbir vakit unutmayacağız. Rum mefkûresinin en büyük amilisin. Sen, bizim hayat ve fikrimizde olduğun için, İstanbul'suz bir hürriyet ve adaletin manasını anlayamaz. Yaşasın İstanbul! Yaşasın Yunanistan!"[123]

Keza, Nea Ellas gazetesinin 13 Kasım 1918 tarihli bir yazısında; İstanbul'un verasetine Yunanistan'dan başka hiçbir devletin hakkı olmadığı, tek adil çözüm yolunun ya da kötü hâl çarelerinin en az kötüsünün Yunanistan'ın İstanbul'a kadar uzanması olduğu, İstanbul'un eskiden Yunan'ın olduğu ve bir gün yine Yunan'ın olacağı belirtilmişti.[124]

---

[121] Michael Llewelyn Smith; Yunan Düşü, Çev. Halim İnal, Ayraç Yayın Evi, Ankara, 2002, s.18.
[122] Kitsikis; s.29.
[123] M. Ali Ayni; Milliyetçilik, Ankara, 1943, s.315-316.
[124] Sonyel; Kurtuluş Savaşı Günlerinde..., s.31.

Yunanistan'ın İstanbul'a ilişkin bu isteği Venizelos tarafından 30 Aralık 1918 günü Paris Barış Konferansı'na sunulan bir muhtıra ile de dile getirilmişti. Bu muhtırada, teorik olarak İstanbul da istenmekle beraber milletler arası bir çözüm şekli lehine bu talepten vazgeçileceği belirtilmişti.[125]

Venizelos, İngiltere'yi ziyareti sırasında bu konu hakkındaki görüşlerini Lord Curzon'a şu sözlerle ifade etmişti:

"Her ne pahasına olursa olsun Türkler, İstanbul'dan atılmalıdır. Buna, Türklerin İstanbul'da bulunuşunun Avrupa için daima tehdit ve tehlike teşkil etmesi bakımından lüzum vardır. Başkan Wilson ve İngilizler böyle bir mandaterliği üzerlerine almaktan çekinmektedirler. Fransızları ise Türkler istemezler. Geriye Milletler Cemiyetince tespit edilecek bir yüksek komiserin başında bulunacağı milletler arası yönetim kalıyor."[126]

Venizelos, İstanbul'da milletler arası bir yönetimin en iyi çözüm olmasının bir nedeninin de bu yönetimin ileride Rus emellerine karşı koyabilecek güçte olmasından kaynaklandığını, Fransa veya İngiltere'nin mandaterliği kabul etmesi hâlinde daha sonra Rusya ile anlaşmazlığa düşebilecekleri, milletler arası yönetimin ise Rus işgaline karşı koyabileceğini belirttikten sonra padişah ve maiyetinin İstanbul'da kalmasına itirazının olmadığını açıklamıştı.

Venizelos ayrıca Türkiye'nin idare merkezinin Bursa'ya nakledilmesi gerektiğini, padişahın sarayının İstanbul'da kalabileceğini, hatta belli başlı camilerin etrafının çevrilerek Türk yönetimine bırakılabileceğini de sözlerine ilâve etmişti.[127]

Venizelos, Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesinden sonra büyük ideallerinin gerçekleşeceği ümidi ile İngiliz Başbakanı Lloyd George üzerindeki nüfuzundan yararlanarak İstanbul'un Yunan ordusuna devredilmesi yolunda çalışmalara başlamıştı.[128]

Yunanistan başbakanı, İstanbul konusunda İtilâf devletleri nezdinde girişimlerde bulunurken bir taraftan da İstanbul'da patrikhane ve kendi gönderdiği bazı temsilciler aracılığıyla birtakım hazırlıklarda bulunmuştu.

c. İtilâf Devletlerinin Paris ve Londra Görüşmeleri Sırasında İstanbul'a İlişkin Kararlarının Oluşması

Yunanistan'ın resmî olarak toprak talebinde bulunduğu Paris Barış Konferansı, Birinci Dünya Savaşı'nın yol açmış olduğu yıkıntılar üzerinde 18 Ocak 1919'da resmen açıldığında, Osmanlı Devleti'nin parçalanması kararı çoktan alınmıştı. İtilâf devletleri savaş içinde yapmış oldukları gizli anlaşmalarla bu taksimin ne şekilde uygulanacağını tespit etmişler, Mondros

---

[125] Kitsikis; s.29.
[126] Baytok; s.24.
[127] Venizelos, milletler arası bir yönetimi desteklemekle ilerde şehrin Rumlarla doldurularak nüfusunun çoğunluğunu teşkil edecek (Rum) halka bırakılması için imkân yaratmak istemişti. Baytok; s.23-24. Rentis; s.10-11.
[128] Süreyya Şahin, Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996, s.177.

Mütarekesi'ne ise işgal işini kolaylaştıracak hükümler yerleştirmişlerdi. Ancak zamanla şartlarda değişmeler olmuştu. Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson dünya kamuoyuna, her milletin kaderini kendisinin tayin etmesi için savaşıldığını ilân etmişti.[129] "Wilson Prensipleri" olarak bilinen bu maddelerden 12'nci maddede "Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere özerk gelişme imkânları verilecek..."[130] şeklinde bir açıklamada bulunulmuştu ki bu nokta daha sonra Rumlar için bir dayanak teşkil edecektir.

Paris Barış Konferansı'nda, Müttefik devletler arasında yenik ülkelere dönük taleplere ilişkin ciddî fikir ayrılıkları vardı ve belirsizliğin önemli bir parçasını da Osmanlı Devleti'nin geleceği oluşturuyordu.

İngiltere'nin temel beklentisi, Yakın Doğu'da İngiliz üstünlüğünün kurulması ve Türklerin İngiliz sömürgelerindeki Müslümanlara örnek bir şekilde cezalandırılmasıydı. Konferansa katılan önemli güçlerden biri olarak Fransa'nın Suriye, Kilikya, Lübnan, Filistin ve Anadolu'da uzun vadeli stratejik çıkarları vardı. Fransızlar, Doğu Akdeniz üzerindeki kültürel egemenliklerini, Reji İdaresi ve Düyunu Umumiye gibi Osmanlı kurumlarındaki parasal çıkarlarını korumak düşüncesindeydiler.[131] Ancak, Fransa'nın asıl amacı Almanya'yı zayıflatmak ve kendi geleceğini güven altına almaktı.[132]

İngiltere ve Fransa daha çok yönetime ne ölçüde egemen olacaklarını hesaplarken Paris Barış Konferansı'na katılan diğer ülkelerden İtalya ve Yunanistan Anadolu'yu doğrudan doğruya kendi ülkelerinin bir uzantısı hâline getirme peşinde idi.[133]

Genel olarak bu hesaplar peşinde olan Müttefikler 30 Ocak 1919'da, Suriye, Mezopotamya, Filistin, Arabistan, Ermenistan ve Kürdistan olarak adlandırılan bölgelerin Osmanlı Devleti'nden ayrılması ve bu bölgelerde manda yönetimleri oluşturulması konusunda anlaşmaya varmış, ancak; İstanbul ve Boğazlar'ın geleceği, ayrılacak yerlerin mandalarının hangi devletlere verileceği konusunda görüş birliği oluşmamıştı.[134]

İtilâf devletleri arasında bu tür görüş ayrılıkları yaşanırken konferansa katılan ülkelerin kendi içlerinde de çekişmeler sürüyordu. Özellikle konferansın etkin üyelerinden biri olan İngiltere Hükûmetinin kendi içinde, bakanlıkları arasında bu konuda farklı görüşler ileri sürülmekte idi.

---

[129] Abdurrahman Çaycı; "Yunanistan'ın Anadolu Macerası I", HÜ AİİT Dergisi, c.I, Sayı 1, Ankara, 1987, s.4.

[130] Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi; Ed. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitap Evi, Ankara, 2001, s.88.

[131] Smith; s.101.

[132] Helmrich; s.10-12.

[133] Olcay; s.XII. İtalya savaş sonrası şiddetli sınıf çatışması yüzünden yorgun ve huzursuz çıkmıştı. Bu nedenle arazisini genişleterek İtalyan kamuoyunu tatmin etmek niyetindeydi. Akşin; s.99.

[134] Çaycı; s.4. Harry N. Howard; "Paris-San Remo-Sevr'de Türkiye'yi Yok Etme Plânları", Çev. Müge Yılmaz, BTTD, Sayı 36, Eylül 1970, s.2. Y. T. Kurat; s.54.

Savaş Bakanlığı ve Hindistan Bakanlığı, Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasına şiddetle karşıydılar. Böyle bir adımın Türkler arasında ciddî tepki doğuracağına inanan Savaş Bakanlığı, bundan sonra gelecek barış anlaşmasının uygulanmasının da kolay olmayacağı kanaatine sahipti. Hindistan Bakanlığının itirazıysa böyle bir tutumun Hindistan'daki Müslümanlar arasında büyük tepki doğurabileceği endişesinden kaynaklanmaktaydı. Bu fikrin karşısında olan Lloyd George, daha sonra Dışişleri Bakanlığının desteğini de arkasına alarak Türklerin Avrupa'dan hemen uzaklaştırılması gerektiğini savunuyordu.[135]

Lloyd George ve Dışişleri Bakanı Lord Curzon, padişahın İstanbul'da bırakılmasının, Müslüman iddialarını güçlendireceği, padişahın halife olarak İstanbul'da kalmasının Tunus, Cezayir, Mısır ve Trablus'ta yanlış yorumlanarak, Osmanlı Devleti'nin yenilmediği ve ayakta kaldığı gibi söylentilere yol açacağı endişelerini taşımaktaydılar. Lloyd George'un ayrıca Türk Hükûmetinin İstanbul'da bırakılmasıyla bu hükûmetin ileride Almanya ve Rusya ile anlaşarak İstanbul Boğazı'nı bu güçlerin eline teslim edeceği konusunda endişeleri vardı.[136]

İngiltere Hükûmetinin, Türklerin Avrupa'dan uzaklaştırılması konusundaki ısrarlı tutumu karşısında, bunun sakıncalı olacağına inanan Fransa, yeni bir teklifte bulundu. Fransa Başbakanı Clemenceau, Türklerin İstanbul'dan çıkarılmalarını; ancak, Müslüman kamuoyunu tatmin edebilmek için sultan-halifeye Vatikan'daki papanınkine benzer bir statü tanınmasını teklif etmişti. Bu teklifte "Halife İstanbul'daki sarayında yaşasın, kendisine bir parça toprak verilsin, buradan ruhanî ve dinî görevlerini yerine getirsin."[137] denilmekte idi.

Clemenceau'nun Vatikan benzeri bu önerisi Müttefik devletlerce kabul görmemişti. Paris Barış Konferansı'nda uzun pazarlıklar sonucunda Müttefikler, İstanbul ve Boğazlar'ın Türklerden alınmasına, uluslararası bir komisyon tarafından idare edilen ayrı bir siyasî ve bölgesel birim oluşturulmasına karar verdiler. Bundan sonra, Lord Curzon ve Fransız Dışişleri Bakanı Berthelot arasında sürdürülen görüşmeler, uluslararası komisyon tarafından yönetilecek İstanbul'un organizasyonu, idaresi, denetimi ve Anadolu'daki Türk devletiyle gelecekte kuracağı ilişkiler üzerinde odaklanmıştı. Ana noktaların hemen hepsinde anlaşma sağlanmış; yetki paylaşımı ve gelir kaynaklarıyla ilgili hususların Paris'teki Barış Konferansı'nın uzman komiteleri tarafından yapılacak çalışmalar sonucunda belirlenmesine karar verilmişti.[138]

Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda tam olarak anlaşma sağlayamayan İtilâf devletleri Paris Barış Konferansı'ndan sonra 12 Şubat

---

[135] Helmrich; s.9-10.
[136] A. N. Kurat; s.73.
[137] Baytok; s.23.
[138] Helmrich; s.148.

1920 tarihinde Londra'da toplanmış ve oturumlar 10 Nisana kadar sürmüştü. Londra Konferansı'nda İstanbul konusu İtilâf devletleri arasında büyük bir fikir ayrılığına neden olmamıştı. Konferansta Fransız Temsilcisi Millerand, ısrarla Türklerin İstanbul'da bırakılmasını savunmuştu.[139] Koşulların 1918 yılından bu yana oldukça değiştiğini öne süren Fransa temsilcisi, Türkleri dışarı atmanın maliyetini Fransa'nın kaldıramayacağını söyleyip "Fransa, Müslümanların geleceği ile yakından ilgilenmek ve İstanbul meselesini bu ilginin ışığı altında incelemek zorundadır. Türkleri başşehirlerinden uzaklaştırmak büyük problemler yaratabilir. Türkiye'de ve Fransa'nın Müslüman ülkelerinde ne gibi sonuçlar yaratacağı belli olmayan bir karara varmayı Fransa arzu etmemektedir. Bununla beraber, Boğazlar'ın milletler arası kontrolü şarttır." [140] diyerek asıl niyetini belirtmişti.

İtalyan Başbakanı Nitti de Türk halkını aleyhlerine çevirecek kararlardan kaçınılması gerektiği, ekonomik avantajlar sağlayacak hükümlerin, anlaşmada yapılacak siyasî değişikliklere tercih edilmesi gerektiği konusu üzerinde durmuştu. Nitti, ayrıca kendi görüşüne göre, İstanbul'da Türk nüfusunun yaklaşık olarak %80'e vardığını belirterek Türklerin buradan atılmaması gerektiğini belirtmişti.[141]

Lloyd George bu sayıyı kabul edemeyeceğini, Türklerin İstanbul'da %40'tan fazla olmadıklarını iddia etmişti.[142] Lloyd George bu sözler karşısında kendini tutamayarak Türklerin dışarı atılması için bir dizi neden sıralamış, "Türkleri İstanbul'da bırakmak meseleyi halletmek değil, yeni meseleler çıkarmak demek olacaktır. Türkleri İstanbul'dan çıkarmanın Müslüman dünya üzerindeki yankılarının büyük olacağı şüphesizdir. Fakat bu, fırsat geçmişken Türkleri Avrupa'dan atmak için engel teşkil etmemelidir."[143] şeklinde bir açıklamada bulunmuştu. Lloyd George yine konuşmasında Türklerin yüzyıllardır Avrupa'da oldukları ve hep bir belâ bir baskı ögesi ve bir karışıklık kaynağı olduğu, Türklerin hiçbir zaman Avrupalı olamadıkları, İstanbul'un tüm diğer başkentlerden farklı olduğu ve İstanbul nüfusunun çoğunluğunun Türk olmadığı, hükûmetin başka bir yere taşınması hâlinde bu oranın daha da düşeceği, Türkleri İstanbul'da bırakmanın sorunun çözümlenmesi anlamına gelmeyeceği, sadece yeni güçlüklere bir başlangıç olacağını belirtmişti.[144]

Lloyd George; bütün bu düşüncelerine rağmen, ordu ve donanmasında kısıntı yapmak zorunda kalan İngiltere'nin Türklerle yeniden uzun bir mücadeleye girme konusunda istekli olmaması, ayrıca Bolşeviklerin, Asya Müslüman dünyasını İngiltere aleyhine çevirme gayretleri

---

[139] Kabine bu toplantısında: "Padişah ve hükûmetinin Anadolu'ya geçirilmesi daha büyük garnizonu gerektireceği gibi, Müttefikler için hiç de avantajlı olmayan sürekli bir gerilim ve tartışmaların doğacağı bir sınır boyunca güçlü bir savunma sisteminin kurulmasını zorunlu kılacaktı..." kararını almıştı. A. N. Kurat; s.84-85.

[140] Olcay; s.6.

[141] a.g.e.; s.6. Baytok; s.68.

[142] Olcay; s.6.

[143] Baytok; s.69. Olcay; s.7.

[144] Olcay; s.7.

karşısında telâşa düşerek inatçı karakterine rağmen bazı konularda geri adım atmak zorunda kalmıştı.[145]

Sonuç olarak Londra Konferansı'nda barış hükümlerini dürüstçe yerine getirdikleri ve topraklarındaki azınlıkların haklarına saygı gösterdikleri sürece, padişah ve hükûmetinin, Türkiye'nin başkenti olarak kalacak olan İstanbul'da kalmalarına izin verileceği karara bağlanmıştı.[146] Toplantıda ayrıca; İstanbul'un bir tehdit unsuru teşkil etmesini önlemek için Boğazlar'ın serbestisini sağlamaya yarayacak kadar toprağın müttefiklerce işgal edileceği ve Türklere bırakılacak kıyıların silâhsızlandırılacağı da karara bağlandı.[147]

Konferansta İstanbul'un işgali konusu görüşülürken, Mustafa Kemal önderliğinde gelişen Kuvayı Milliye hareketi ve Kilikya'da meydana gelen olaylara da dikkat çekildi. İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sör John de Robeck konferansa gönderdiği telgrafta; Mustafa Kemal'in sıradan bir haydut ya da bir soyguncu olmadığını, Türk Hükûmeti tarafından atanmış açıkça o hükûmetçe sevilen Erzurum ilinin valisi olduğunu belirtmişti.[*] Sör John de Robeck ayrıca, Mustafa Kemal'in müttefiklere karşı saldırdığı ve kendilerinin bir şey yapamadıklarını, bunun için hemen şiddetli bir eyleme girişilmesini, Mustafa Kemal'in işine son verilmesinin istenmesi ve daha sonra da İstanbul'un işgal edilmesi gerektiğini belirtmişti.[148]

Konferansa katılan Fransız temsilcisi ve Fransız yüksek komiseri arasında bu konuda fikir ayrılığı mevcuttu. Fransız yüksek komiseri, sıkı barış koşulları elde etmek isteniyorsa hemen etkin bir eyleme girişilmesi gerektiğini ileri sürerken, Fransız temsilci B. Cambon müttefikler bakımından İstanbul işgal edilir ve orada bir kırım olacak olursa müttefiklerin tüm dünyanın gözünden düşeceklerini belirtmişti.

Lloyd George İngiltere Hükûmetinin yardımsız da İstanbul'u işgal edebileceğini; ancak, öncelikle Mustafa Kemal'in ordudan atılmasının

---

[145] Baytok; s.69.

[146] Olcay; s.61.

[147] Baytok; s.71. Bu karar karşısında İngiltere'de genel tepki düşmanca idi. Dergi ve gazetelerde hükûmet kıyasıya eleştirildi ve sonunda Loyd George, Avam Kamarasında şiddetli bir tartışmanın ardından hesap vermek zorunda kaldı. Fransız ve İtalyanlarsa tam tersine haberleri heyecanla karşılıyor, hatta İtalyan basını bu kararı İngilizleri teslimiyete zorlayan güçlü bir İtalyan-Fransız birlikteliğine bağlıyordu. İstanbul'daki Türk Hükûmeti durumdan hoşnut bir şekilde İngilizlerin dediğinin tersine karar alınmasını Mustafa Kemal ve Fransa faktörüne yoruyordu. Helmrich; 183-184.

[*] Mustafa Kemal Atatürk'ün resmî görevi raporda belirtildiği gibi Erzurum valiliği değil 30 Nisan 1919'da atandığı 9 ncu Ordu Kıtaatı (15 Haziran 1919'dan sonraki adı 3 ncü Ordu) Müfettişliği idi. Ancak 7/8 Temmuz 1919 tarihinde İstanbul Hükûmeti tarafından görevine son verildi. Mustafa Kemal Atatürk Erzurum Kongresi'nde Erzurum delegesi bir kişinin istifası üzerine Erzurum delegesi olmuş, kongrede alınan kararla da Doğu İlleri Müdafaai Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye başkanı olarak göreve başlamıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün biyografisi için bk. Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Gnkur. ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s.1-15.

[148] Olcay; s.221.

istenmesi gerektiğini söylemişti.[149] Konferansta yapılan görüşmeler sonunda İstanbul'un işgali karara bağlanmıştı.[150] Daha sonra yetki paylaşımı ve nerelerin nasıl işgal edileceği konusu üzerinde durulmuştu.

ç. 16 Mart 1920'de İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali

Anadolu'da, İtilâf devletlerinin Türkiye'nin geleceğine ilişkin toplantılarda yeterince algılayamadıkları önemli gelişmeler olmaktaydı. İzmir'in işgalinden sonra Anadolu'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, bölgesel direniş hareketlerini ulusal düzeyde örgütlemek üzere harekete geçmiş, 18-22 Haziranda Amasya Tamimi yayımlanmış, 23 Temmuz-7 Ağustosta Erzurum, 4-11 Eylülde Sivas Kongresi yapılmıştı. İstanbul'da toplanan Meclisi Mebusan da 28 Ocak 1920'de Anadolu'nun istekleri doğrultusunda "Misakımillî Kararları"nı kabul etmişti.[151]

Bu gelişmeleri göz önünde bulunduran İtilâf devletleri Londra Konferansı'nda Türklere barış anlaşması imzalatmak amacıyla İstanbul'u işgal etmek için bahaneler aramaya başlamışlardı. İtilâf devletleri için Kilikya'da meydana gelen olaylar fırsat olmuş ve İtilâf devletleri temsilcileri, İstanbul Hükûmetine daha çok baskı yapmaya başlamıştı. İngilizler, İstanbul Hükûmetinin Ankara üzerinde etkisinin olmadığını bildiği hâlde, Mustafa Kemal Paşa ile iş birliği yaptığına inandıkları Harbiye Nazırı Cemal Paşa ile Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Cevat Paşanın mütareke koşullarını ihlâl ettikleri gerekçesiyle görevlerinden uzaklaştırılmalarını istemiş, bu istekleri İstanbul Hükûmetince yerine getirilmişti.[152]

---

[149] a.g.e.; s.221-222.

[150] a.g.e.; s.227-230. İstanbul'un resmen işgalinden sonra 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Anlaşması'nın 36'ncı maddesi İstanbul ile ilgili hükmü kapsıyordu. Bu maddede: "İşbu anlaşmanın hükümleri saklı kalmak koşuluyla, bağıtlı yüksek taraflar, Osmanlı Hükûmetinin İstanbul üzerindeki haklarına ve sıfatlarına dokunulmaması ve bu hükûmetle majeste padişahın bu kentte oturmak ve bu kenti Osmanlı Devleti'nin başkenti tutmak bakımından özgür olduklarında görüş birliği içindedirler.

Bununla birlikte, Türkiye, işbu anlaşma ile bunu tamamlayan anlaşmalaların ve sözleşmelerin hükümlerine, özellikle soy, din ve dil azınlıklarının haklarına dürüst bir biçimde saygı göstermekte kusur ederse, Müttefik devletler, yukarıda belirtilen hükmü değiştirmek hakkını kesinlikle saklı tutarlar ve Türkiye bu bakımdan alınacak bütün kararları kabul etmeği şimdiden yükümlenir." Meray-Olcay; Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, No.409, s.61.

[151] Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar; Ed. Baskın Oran, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s.183-184. Kongreler ve Misakımillî için bk. Mustafa Kemal Atatürk; Nutuk, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 115, Haziran 2002, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 2002. Uluğ İğdemir; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1973. Mazhar Müfit Kansu; Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, c.1, Ankara, 1966. Kazım Özalp; Millî Mücadele 1919-1922, c. I, II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1985. Gologlu; Erzurum Kongresi, Ankara, 1967. Gologlu; Sivas Kongresi, Ankara, 1968. Hacım Muhittin Çarıklı; Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920), Ankara, 1967.

[152] M. Tayyib Gökbilgin; Millî Mücadele Başlarken, c.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1959, s.307. Cemal Paşa, Sonyel'in kitabında "Dışişleri bakanı" olarak geçmektedir. Sonyel; s.202.

İtilâf devletlerinin istifalarla yetinmeyip, baskılarını daha da artırmaları karşısında Ali Rıza Paşa hükûmetten istifa etmiş, aynı kabinede Bahriye nazırı olan Salih Paşa yeni hükûmeti kurmuştu. Bu durumu fırsat bilen İtilâf devletleri Mustafa Kemal Paşa ve Türkiye'ye istedikleri barış şartlarını kabul ettirmek için 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgale başlamışlardı.[153]

İtilâf devletleri aynı gün yayımladıkları resmî bildiride, Mondros Mütarekesi'nden sonra ağır sorumluluklar üstlendiklerini, bu sorumlulukların, Osmanlı Devleti'nde bulunan halkların din farkı gözetmeksizin gelecekteki mutluluklarını, gelişmelerini güven altına alacak bir barışın temellerini atmaktan ibaret olduğunu belirtmişlerdi. Ayrıca İttihat Terakki erkânının padişah ve İstanbul Hükûmetinin emirlerini hiçe sayarak savaştan büsbütün yorulan halkı zorla askere aldıkları, çeşitli milletler arasında nifak çıkardıkları, millî yardım bahanesiyle halkı soymaya cür'et ettikleri, Paris Barış Konferansı'nın bu şartlar altında devam ettiği ve burada İstanbul'un Türk idaresinde kalmasına karar verildiği de bildiriye ilâve edilmişti. Bildiride ayrıca, İstanbul'un işgalinin geçici olduğu, İtilâf devletlerinin, padişahın yetkisini etkisiz kılmak istemedikleri, tersine bu yetkiyi Türk yönetiminde kalacak tüm ülkelerde daha etkili bir duruma getirmek istedikleri, İstanbul'u Türklerden almak niyetinde olmadıkları ancak taşrada geniş ölçüde huzursuzluk ya da katliam hareketleri olursa, bu kararı değiştirebileceklerini de ilâve etmişlerdi.[154]

---

[153] Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi; s.136.

[154] İtilâf devletlerinin yayımladıkları bildiri aynen şöyledir: "Beşbuçuk sene evvel memâlik-i Osmaniyenin mukadderâtını her nasılsa elde etmiş olan İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin rüesâsı Alman telkinâtına kapılarak devlet ve Millet-i Osmaniye'yi Harb-i Umûmiye'ye iştirak ettirdiler. Bu haksız ve meş'um siyâsetin neticesi malûmdur. Devlet ve millet-i Osmaniye bin türlü felâket geçirdikten sonra öyle bir mağlubiyete dûçar oldu ki, İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin rüesâsı bile bir mütârekenâme akd ederek firar etmekten başka bir çare bulamadılar. Mütarekenâmenin akdini müteakip Düvel-i İtilâfiye'ye gayet ağır bir vazife terettüp etti. İşbu vazife eski memâlik-i Osmaniye'nin bütün ahalisinin bilâ-tefrik cins ve mezheb saadet-i müstakbelelerini inkişaflarını hayat-ı içtimaaiye ve iktisadiyelerini temin edecek bir sulhün temellerini atmaktan ibaret idi. Sulh konferansı bu vazifenin ifasıyla meşgul iken firârî İttihad ve Terakki erkânının mürevvic-i efkârı bulunan bazı eşhas teşkilât-ı millîye nam-ı müsteari altında bir tertib teşkil ederek ve padişah ile hükûmet-i merkeziyenin evâmirini hiç addetmekle harbin netâyic-i elimesinden büsbütün tükenmiş olan ahaliyi askerlik için toplamak anâsır-ı muhtelife arasında nifak çıkarmak, iane-i milliye bahanesiyle ahaliyi soymak gibi ef'ale cür'et ettiler. Ve bu vechile sulh değil adeta yeni bir muharebe devrini açmağa teşebbüs eylediler. Bu teşvikât ve tahrikâta rağmen Sulh Konferansı vazifesine devam etti. Ve nihayet İstanbul'un Türk idaresinde kalmasına karar vermiştir. İşbu karar kulub-i Osmaniye'yi müsterih edecektir. Ancak bu kararları Bab-ı Âliye'ye tebliğ ettikleri zaman icrasının ne gibi şeraite tabii olduğunu da ihtar eylediler. İşbu şerâit vilayât-i Osmaniye'de bulunan Hıristiyanların hayatlarını tehlikeye ma'ruz bırakmamak ve elyevm Düvel-i İtilâfiye ile müttefiklerinin kuva-yı askeriyeleri aleyhinde mütemadiyen vuku' bulmakta olan hücumlara hitam vermekten ibaret idi. Hükûmet-i merkeziye bu ihtara karşı bir dereceye kadar hüsn-i niyet göstermiş ise de teşkilât-ı millî nâm-ı müsteari altında hareket eden eşhâs maattessüf teşvikât ve tahrikâtlarından vazgeçmek istemediler. Bilakis hükûmeti kendi hareketlerine iştirak ettirmeye teşebbüs eylediler. Herkesin kemâl-i heves ile beklediği sulh için büyük bir tehlike teşkil eden bu vaziyete karşı Düvel-i İtilâfiye, yakında taht-ı karâra alınacak ahkâm-ı sulhiyenin tatbikini temin edebilmek üzere, tedâbir-i lâzimeyi teemmül etmeye mecbur oldular. Bunun için, bir tek çâre buldular. Bu da, İstanbul'u muvakkaten işgal etmek idi. İşbu karar bugün mevki-i icrâya vaz' edildiğinden efkâr-ı umûmiyeyi berâ-yı tenvir nikât-ı âtiye tasrih olunur.

1. İşgal muvakkattir.

İtilâf devletleri bu bildiri ile padişahın otoritesini yıkmak değil güçlendirmek amacıyla geldiklerini resmen ilân etmişlerdi. Ancak İstanbul'u Türklere bırakmak niyetinde olduklarını yinelemelerine rağmen "Şayet Tanrı esirgesin, büyük çaplı bir huzursuzluk ya da katliam ortaya çıkacak olursa, bu karar değişebilir." şeklinde bir uyarıda bulunmayı da ihmal etmemişlerdi.[155]

İtilâf devletlerinin bu bildirisinden sonra 16 Mart 1920 günü Harbiye Nezareti, Bahriye Nezareti ile Posta, Telgraf ve Telefon idareleri kontrol altına alınmış[156] ve İtilâf devletleri adına Müttefik Kuvvetler Komutanı General Wilson, Harbiye nazırına şu notayı vermişti: "İtilâf devletleri yüksek komiserlerinden aldığım talimata göre, İstanbul'un işgali konusunda gerekli tedbirleri almakta olduğumu size arz ederim.

Harbiye ve Bahriye Nezaretlerinin işgali, Telgraf ve Telefon Umum Müdüriyeti kontrolü ve genel asayişin temini de bu tedbirlere dâhildir.

Bu durum karşısında emriniz altında bulunan birliklerin kendi yerlerine çekilmelerini ve görev gereği dışarı çıkacak herhangi bir askerin silâhsız olmasını sağlamanızı rica ederim."[157]

İstanbul Hükûmeti bütün bu gelişmeler karşısında yalnızca, işgalin geçici olduğunu, hükûmet kendi üzerine düşeni yapacağından, halkın iş ve güçleri ile meşgul olmalarını tavsiye eden bir bildiri yayımlamıştı.[158]

İstanbul'un işgaline tepki gösteren Heyeti Temsiliye ise vilâyetlere ve askerî makamlara gönderdiği bir tamimle; İstanbul'un özellikle Meclisi Mebusanın İtilâf devletleri tarafından resmen ve cebren işgal edilmiş olmasından ve bu hareketin mütareke ile milleti silâhından tecrit ettikten sonra meydana geldiğini vurgulayarak İtilâf devletleri temsilcilerine ve bütün

---

2. Düvel-i İtilâfiye'nin niyeti makâmı-ı saltanatın nüfuzunu kırmak değil bilakis idare-i Osmaniye'de kalacak memalikte o nüfuzu takviye ve tahkim etmektir.

3. Düvel-i İtilâfiye'nin niyeti yine Türkleri Dersaadet'ten mahrum etmemektir. Fakat mazallahuteala taşrada iğtişâş-ı umûmi veya katliam gibi vukuat zuhur ederse bu kararın tadili muhtemeldir.

4. Bu nazik zamanda Müslim ve gayrimüslim olsun herkesin vazifesi kendi işine gücüne bakmak asayişin teminine hidmet etmek, Devlet-i Osmaniye'nin enkazından yeni bir Türkiye'nin ihdası için son bir ümidi cinnetleriyle mahv etmek isteyenlerin iğfalâtına kapılmamak ve halen makarr-ı saltanat kalan İstanbul'dan i'ta olunacak evâmire itaat etmektir.

Balâda zikr olunan teşvikâa iştirak eden eşhâsın bazıları Dersadet'te derdest olunarak anlar tabii kendi ef'alinden ve bilahire o ef'alin neticesi olarak vukuu melhuz ahvalden mes'ul tutulacaktır. 16/3/1336

Düvel-i İtilâfiye Mümessilleri." TİTE Aşivi; Kutu No: 19, Gömlek No: 46, Belge No: 46.

[155] TİTE Aşivi; Kutu No: 19, Gömlek No: 46, Belge No: 46.

[156] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 30, Gömlek No: 13, Belge No: 13-1.

[157] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 117, Gömlek No: 19, Belge No: 19-2. İşgal edilen bölgeler hakkında geniş bilgi için bk. Fidan. İstanbul'un işgali ve protestolar için bk. Mehmet Şahingöz; İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protestolar, AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

[158] Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi, c.II, Kısım 2, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1991, s.132.

tarafsız devletler dışişleri bakanlıklarıyla İtilâf devletlerinin Meclisi Mebusan başkanlıklarına protesto telgrafları çekilmek üzere mitingler yapılması gerektiğini bildirmişti.[159] Heyeti Temsiliye ayrıca yayımladığı bildirilerle milleti, hayat hakkı ve bağımsızlığını savunmaya davet etmişti.[160]

Bu sırada İtilâf devletleri birlikleri, İstanbul'a çıkarak bütün önemli yerleri işgal etmiş ve pek çok kişi ve milletvekillini tutuklamıştı.[161] Tutuklanan kişiler arasında; Çürüksulu Mahmut Paşa, Rauf Bey, Vasıf Bey de yer almakta idi.[162] 21/22 Mart gecesi de İstanbul Muhafızı ve 25 nci Kolordu Komutanı Ali Sait Paşa tutuklanmıştı.[163]

İtilâf devletleri İstanbul'u işgal ettikten sonra şehrin yönetimi ile ilgili bazı örgütlenmelere gitmişti.

d. İtilâf Devletlerinin İşgal Sonrası İstanbul'daki Örgütlenmeleri

13 Kasım 1918 ile 16 Mart 1920 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan İtilâf devletleri işgal kuvvetlerinin başlıca görevi, polis, pasaport, basın üzerinde kontrol kurmak ve karma mahkemeler düzenlemekten ibaretti.[164]

16 Mart 1920'den sonra İtilâf devletleri İstanbul'da yeni düzenlemeler yapmaya başlamıştı.[165] İtilâf devletlerinin İstanbul'daki örgütlenmelerinin başında müttefik yüksek komiserleri (İngiltere, Fransa, İtalya) yer almakta ve bazı büro, komisyon ve komutanlıklar da bu komiserliğe bağlı bulunmaktaydı. Örneğin Müttefik İşgal Kuvvetleri Askerî Komutanlığı (Bşk. İngiliz), Müttefikler Arası Kontrol ve Örgütlenme Komisyonu, Pasaport Büroları (Fransız kontrolü, İtalyan kontrolü) bu komiserlere bağlı idi. Bu komisyonlara bağlı alt birlikler de mevcuttu. Örneğin Malî Komisyon (Bşk. İngiliz), Hapishane Komisyonu, Besin Komisyonu, Müttefikler Arası Kontrol ve Örgütlenme Komisyonuna bağlı idi.

Müttefikler arası mahkemeler ve askerî mahkemeler, İngiliz pasaport kontrolü, özel elemanlar, Generaller Yönetim Komitesi, kontrol ve organizasyon alt komiteleri de yine Müttefik İşgal Kuvvetleri Askerî Komutanlığına bağlıydı. Polis Komisyonu (Bşk. İngiliz), Müttefikler Arası Polis Mahkemeleri, müttefikler arası hapishaneler de kontrol ve organizasyon alt komitelerine bağlı idi.

---

[159] Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 13, Vesika 329, Ankara, 1955.
[160] Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 13, Vesika 331, Ankara, 1955.
[161] Laurence Evans; Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924), Çev. Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972, s.272, 273.
[162] Tutuklanan kişiler hakkında bk. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 22, Vesika No: 575, 576, Ankara, 1957.
[163] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 116, Gömlek No: 99, Belge No: 99-1.
[164] Criss; s.105, 106.
[165] İstanbul'un işgali ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Zekeriya Türkmen; "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.XVIII, Sayı 53, Temmuz 2002.

Türk polisi, (personel, istihbarat, kamu güvenliği) mahkemeler (temyiz mahkemeleri, şeriat mahkemeleri, Osmanlı askerî mahkemeleri) ile konsolosluk mahkeme ve hapishaneleri İtilâf devletleri kontrolü dışında tutulmuştu.[166]

İtilâf devletlerinin İstanbul temsilcileri ise şöyle idi: Sör Somerset Arthur Gough Calthorpe İngiltere temsilcisi, Kont Carlo Sforza İtalya temsilcisi ve Amiral Amet Fransa temsilcisi. Paris'te Yüksek Konsey, askerî komutanların yanı sıra yüksek komiserler tayin edilmesi gerektiğine karar vermiş ve bu durum ancak 1919 yılında uygulamaya konulmuştu.[167] Bunun üzerine Amiral Calthorpe ve Kont Sforza Yüksek Komiser unvanını üstlenmişlerdi. Doğu Akdeniz'deki ABD Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Mark Lambert Bristol de ABD yüksek komiseri olarak tayin edilmişti.[168]

7 Kasım 1920'de Müttefik Doğu Orduları Komutanlığı kaldırıldı ve onun yerini İstanbul İşgal Kuvvetleri Komutanlığı aldı. Fransız Hükûmeti Askerî Komisyonun başkanlığının iki yıllık sürelerle dönüşümlü olmasını ve General Harington'un komutanlığı hemen üstlenmesini kabul etti. Fransızlar ayrıca, polisin de askerî komuta, hangi kuvvetin elinde ise ona bağlanmasını kabul etti. Böylece 1920 yazında Askerî Komisyon Başkanlığı ile Müttefik Kuvvetler Komutanlığı birleştirildi.[169]

İtilâf devletlerinin bu örgütlenmelerinde özellikle pasaport büroları, özel elemanlar ve polis kontrolünde çeşitli aksaklıklar yaşanmaktaydı. Bu durum daha çok merkezî bir kontrol olmaması, Fransız ve İtalyan pasaport bürolarının yalnız kendi yüksek komiserliklerine karşı sorumlu olması, İngiliz pasaport kontrol servisinin Karadeniz Ordusu Komutanı General Harington'a bağlı olmasından kaynaklanmaktaydı. Bu nedenle Fransız ve İtalyan politikalarının Türklerden yana olduğu zamanlarda, onların yetkililerinden sahte evrak ve pasaport elde etmek nispeten kolay olmuş, bu yolla sahte pasaport sağlanarak pek çok Türk Anadolu'ya kaçmıştı. İtilâf devletleri örgütlenmelerinde özel elemanlar servisinde istihbaratçı olarak Rum ve Ermenilerden faydalanılması ve bu kişilerin Türklere karşı olan kinlerinden dolayı bazı yanlış yönlendirilmelerinden kaynaklanan sıkıntılar yaşanmıştı.[170]

Müttefikler Arası Kontrol ve Örgütlenme Komisyonunun en verimli olduğu alan yiyecek sağlanması, sağlık ve tıp hizmetleri, karantina kontrolü ve sığınmacıların bakımı gibi belediye hizmetleri konusunda olmuştu.

İtilâf devletlerinin bu şekilde İstanbul'da örgütlenmeleri ve Türk yönetimine müdahaleleri burada bulunan yerli Rumların harekete geçmesine neden olmuştur. Zira onlar Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra gelişmeleri dikkatle takip etmekte ve çeşitli sevinç gösterileri ile bu durum karşısında duydukları memnuniyetlerini açıkça ifade etmekten çekinmemekteydiler.

---

[166] Criss; s.112-114.
[167] a.g.e.; s.96
[168] a.g.e.; s.98.
[169] a.g.e.; s.111.
[170] a.g.e;, s.114-115.

B. İşgal Sonrası İstanbul Rumları

1. İşgalin Rumlar Üzerindeki Tesiri

İstanbul'daki Rum ileri gelenleri, 16 Mart 1919'da Heybeli Ada'da bir toplantı yaparak: "bütün Rumların birleşmesini sağlayarak İstanbul ve havalisinin Türkler tarafından terk edilmesinin sağlanması, mutlak surette Rumlara teslim edilmesi ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan kaçınılmaması"[171] konusunda karar almışlardı. Alınan bu karar Rumların niyetlerini, ve işgal sonrasına ilişkin tasavvurlarını ortaya koymakta idi. Denilebilir ki, Rumların uzun zamandan beri ümit ettikleri gün gelmiş görünüyordu. Birinci Dünya Savaşı sonunda Wilson'un açıkladığı prensipler ve İstanbul'un resmen işgali onların ümitlerinin büsbütün artmasına neden olmuştu. Artık İstanbul'un Yunanistan'a bırakılması zamanı gelmişti.[172]

Fener Rum Patrikhanesi'nin resmî yayını olan Eklisyastiki Alitya Dergisi'nde yayımlanan bir yazıda Rumların Wilson Prensipleri'ne olan inançları açık olarak belirtilmişti. Bu yazıda "Rumların Wilson Prensipleri'ne dayanarak 1453 senesi 29 Mayısında yapılan haksızlığın tamiri yani İstanbul'un Rumlara iadesi"[173] nin talep edildiği vurgulanmıştı.

Çoğunlukla bu düşüncede olan İstanbul Rumları, Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra büyük ümitlere kapılmış, işgali takip eden günlerde İtilâf devletlerinin Türklere karşı davranışlarından cesaret alarak, şehir ve kasabalardaki taşkınlıklarını giderek artırmışlardı. 2 Kasım 1918'de bazı gazetelerde Yunanların Anadolu'yu işgal edeceklerine dair haberlerin yazılması bu taşkınlıkların büsbütün artmasına neden olmuştu.[174]

İtilâf filolarının İstanbul'a gelmesi ve aralarında Yunan harp gemilerinin de bulunması, Rumların coşkusunu daha da artırmıştı. Yakalarına önceden hazırlanmış rozetleri takarak Beyoğlu'nda Yunan bayrakları asan ve Yunan gemilerini ziyarete koşan Rumlardaki sevinç sonsuzdu.[175]

---

[171] Adalar Müfreze Kumandanı Binbaşı Hilmi Beyin Alman İskan Heyeti Başkanlığına Büyükada'dan 17 Mart 1919 tarihinde gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 29, Belge No: 29-3.

[172] İsmail Habib Sevük'te Rumların isteklerinin yeni olmadığını belirterek düşüncelerini şöyle açıklamıştır: "Rumluk meselesi ise yalnız açık, yalnız acı bir hakikat değil, deşilen, kanayan, yanan ve yakan bir hakikattir: Bir yangın ki kaç asırdır kül altında saklı bir ateşti, bir yangın ki yüz sene evvel kendini açığa vurdu. Balkan Harbi'nden sonra büsbütün alevlendi ve bir yangın ki mütarekeden beri artık bütün saçakları sarmış ve bütün binayı kaplamıştır: Hiçbir yangın kendi hâline bırakılamaz! Diyorlar ki cephede de büyük bir harp yangını var. O yangın bitmeden başka yangınlar düşünülemez: İyi ama cephedeki bu harp yangınını da asıl öteki yangın tutuşturdu ve cephedeki bu ulvî ve mukaddes yangın da asıl öteki yangını söndürmek içindir." Sevük biraz ileri giderek " Madem ki Yunan'ı Anadolu'ya çeken ve başımıza bu gaileyi açan gayr-i müstahlis Rumluğu kurtarmak sevdasıdır. Öyle ise bu harpten sonra artık gayr-i müstahlis Rumluk bırakmamalıyız: Bir daha yangın görmemek için ilk çare kundağı ve kundakçıyı bertaraf etmektir!" şeklinde bir çözüm ileri sürmüştü. İsmail Habib Sevük'ün Açıksöz'deki Yazıları (1921-1922); Hazırlayan Mustafa Eski, Atatürk Araştırma Merkezi , Ankara 1998, s.174,175.

[173] Ati; 21 Teşrinisani 1334 (21 Kasım 1918).

[174] Tansel; s.90.

[175] Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I; s.182.

Yunan askerî yazarı Kostas Mihailidis'in Etnikos Kiriks gazetesinde çıkan yazısında; Rumların duyguları, coşkulu bir üslûpla aktarılmaktadır: "İstanbul Yunanlıları, evlerinin derinliklerine gömülüp de ağlamaları ve acılarıyla sevinçlerini açığa vurmaktan çekinme zamanları artık geçmişti. Balkonlarını mavi-beyaz bayraklarla donatarak yollara döküldüler. Ve Yunan kulüplerinde panayır yortuları kutlanıyor ve kiliselerde ayin duaları yapıyorlardı.

İstanbul Türkleri bütün bunları görüyordu fakat başlarının tepesinde Yunan harp gemileriyle müttefik filolarının toplarını fark edince başlarını eğip yalnız lâflarda kalıyorlardı."[176]

Rumların bu sevincine karşılık İstanbul'da Rumlarla yıllarca bir arada yaşayan Türklerde ise üzüntü had safhada idi.[177]

İtilâf devletleri askerleri, Yunan subayları, Rum basını, Fener Rum Patrikhanesi ve kiliselerde yapılan ayinler ve çeşitli toplantılar Rumların coşkusunu daha da artırmakta idi. Bu coşku zamanla çeşitli olayların meydana gelmesine neden olmuştu. Bu durumu İstanbul Muhafızlığı, Polis Umum Müdürlüğü, Jandarma Alay Komutanlığı, Adalar Müfreze Komutanlığı gibi çeşitli makamların o dönemdeki yazışmalarında görmek mümkündür. Örneğin, İstanbul Muhafızı adına Kurmay Başkanı Yarbay Ali Rıza Beyin

---

[176] Kostas Mihailidis, Küçük Asya Seferi, Çev. S. Karaoğlu (Gnkur. ATASE ve Dent. Başkanlığı Kütüphanesinde basılmamış daktilo eser), s.175. Yunan yazar Alexander Alexandres de İstanbul'un işgali sırasında yaşanan olayları şöyle anlatmaktadır: "13 Kasım 1918'de Müttefik donanmaları Boğaziçi'ne girmeleriyle birlikte Rumlar coşkuyla karşıladılar. Şehrin Müslüman olmayan bölümü bayraklarla donatıldı ve her caddede feu de joie (bir çeşit havai fişek)ler yandı. Müttefik donanması içinde bulunan Yunan Averof muharebe gemisi Ermeni ve Yunan nüfusunun saklanamayan heyecanını tahrik etti. Böylece tahminî 5000 İstanbullu Averof zırhlısını ilk iki hafta içinde ziyaret etti." Alexandres; s.57.

[177] O dönemde bu üzücü olayları yaşayanların yazılarından bunu görmek mümkündür. Örneğin Hüsnü Himmetoğlu: "Birinci Dünya Savaşı'ndaki mağlûbiyetimiz ve İstanbul'un İtilâf devletleri tarafından işgali, İstanbul'daki Rum ve Ermenileri başta olmak üzere Müslüman olmayanları İslâmlar aleyhine aşırı şımarıklıklara, taşkınlıklara, küstahlıklara, tecavüzlere, taarruzlara yöneltmiştir. Bunlar yurdumuza, evimize hatta namus ve şerefimize kadar el uzatmak istemişler, teşebbüslere geçmişlerdir.
İşgal gününden tahliye zamanına kadar devam eden bazen hafiyen olarak ve bazen de şiddetlenen bu durum, her İslâm'ın kalbinde unutulmayacak yaralar, izler bırakmıştır.
Rumlar, öyle zannediyorlardı ki, İtilâf kuvvetlerinin Osmanlı İmparatorluğu'nu işgal etmesi ve tahribine Yunanları görevlendirmesi, Rumların tarih boyunca bekledikleri günün geldiğine ve bütün ümit ve emellerinin gerçekleşmesine kâfi gelebilecektir." demektedir. Hüsnü Himmetoğlu; Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları, c.II, İstanbul, Ülkü Matbaası, 1975, s.48-49. Salih Bozok da Rumların yaptıkları hakkında aynı duyguları taşıyarak olayı şöyle tasvir etmektedir: "İstanbul'da bulunan azınlıklar, savaş sonunda Türkler aleyhine biteceğine emin oldukları andan itibaren gemi azıya aldılar. Türlü taşkınlıklar yapıyorlardı. Özellikle Rumlar her fırsatta zito Yunanistan, zito Müttefikler diye bağırmaktan ve Rumca şarkılar söylemekten çekinmiyorlardı. Pazar günleri Boğaziçi vapurlarını dolduruyor, içlerinde çaldıkları latarnalara eşlik ediyor, türlü kepazelikler yapıyorlardı. Türklüğe hakaretlerde caba. Küçük büyük her Türk'ün yüreği kan ağlıyor, tevekkül içinde bunlara seyirci kalmaktan başka çare göremiyorlardı. Memleket iflâsa yüz tutmuştu. Artık yapılacak iş kalmamış gibiydi." Salih Bozok-Cemil S. Bozok; Hep Atatürk'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985, s.46-47.

Harbiye Nezaretine yazdığı 14 Kasım 1918 tarihli raporda, 13 Kasım günü Bakırköy'de Rumların aralarına bazı Fransız askerlerini de alarak avazları çıktığı kadar bağırdıkları, sokak sokak dolaşarak marş ve şarkı söyleyip genel olarak düzeni bozmaya cür'et ettikleri ve bu gösterilerin bir süre sonra polis tarafından dağıtıldığı belirtilerek Rumların sevinç ve taşkınlıkları anlatılmıştı.[178] Bu örnekler aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2. İşgal Üzerine Rumların İstanbul'daki Taşkınlıkları

Rumlar, İstanbul işgal edildikten sonra asayişi bozmak amacıyla silâhlı veya silâhsız pek çok taşkınlıkta bulunmuştu. Bu amaçla adalarda yoğun bir şekilde eylemde bulundukları[179] gibi Maltepe ve Pendik bölgesinde[180] de buna benzer olaylar çıkarmışlardı.

Örneğin 19 Şubat 1919 günü saat 15.00'te Heybeli Ada'da bazı taşkınlıklarda bulunmuş ve bundan dolayı polis duruma müdahale etmişti. Olay çıkaran sarhoş Rumlar karakola götürülmek istenmiş, kolluk kuvvetlerine direnen bu şahıslar bağırıp çağırmaya, halkın ve bilhassa Rumların toplanmalarını sağlayarak onların yardımlarıyla kurtulmaya çalışmışlardı. Çevreden toplanan Rumlar duruma müdahale etmeye kalkışmışlarsa da polisler duruma hâkim olarak olayın fazla büyümesini engellemeyi başarmışlardı. Rumlar olayı tırmandırarak bir gösteriye dönüştürmek için "Artık geçti Türkiye yoktur, burası Yunanistan'dır" gibi sözlerle tahriklerde bulunmuşlar, fakat polislerin soğukkanlılığı meseleyi sıradan bir zabıta vak'asının sınırlarında tutmuştu.[181]

Büyükada'da bulunan Rumların bir kısmı hiç çekinmeden sokak ortasında silâh sıkmış, ellerindeki ufak kâğıtlar üzerinde resmedilmiş Yunan bayraklarıyla, kama ve bıçak benzeri silâhlarla dolaşmış ve olay çıkarmak için teşebbüste bulunmuşlardı.[182]

Rumların ayrıca İstanbul dâhilinde ve özellikle Üsküdar, Erenköy, Pendik bölgesinde bulunan Müslümanları göçe mecbur etmek amacıyla,

---

[178] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 3, Gömlek No: 62, Belge No: 62-1.

[179] Adalar Müfrezesinden Alman heyetine yazılan rapor. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 29, Belge No: 29-7.

[180] İstanbul Muhafız Kumandanlığının; Polis Müdürü Umumîliği, Jandarma Alay Kumandanlığı ve Adalar Müfreze Kumandanlığından bildirilen raporlara dayanarak, Harbiye Nezaretine 22 Şubat 1919 tarihinde gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 528, Gömlek No: 93, Belge No: 93-2. Örneğin, 6/7 Nisan 1919 gecesi saat 24'te Fener Polis Merkezinde devriye vazifesini yapmakta olan 328 numarayla kayıtlı Ali Rıza Efendi, Rum Patrikhanesi civarından geçmekte iken biri Yunan subay elbisesini ve diğeri de Yunan mektebi elbisesini giymiş iki şahıs sebepsiz yere Ali Rıza Efendiye revolver ile dört el ateş etmiş ve kollarından yaralanmasına neden olduktan sonra kaçarak patrikhaneye sığınmışlardı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 83, Belge No: 83-2.

[181] Heybeli Ada Muhafız Bölüğü Kumandanı ve 30 ncu Alay 88 nci Tabur 1 nci Bölük Yüzbaşısının Adalar Muhafız Kumandanlığına, 20 Şubat 1919 tarihinde Haybeli'den gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 373, Gömlek No: 102, Belge No: 102-4.

[182] Adalar Müfreze Kumandanı Binbaşı Hilmi Beyin, Alman Kıtaatı Erkânıharbiyesine Büyük Ada'dan gönderdiği 2 Mart 1919 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 84, Gömlek No: 17, Belge No: 17-5.

gayet geniş çaplı hazırlıklar yapmaya başladıkları ve büyük suikastler tertip etmeye niyetli olduklarına ilişkin yoğun bilgiler elde edilmişti.[183]

Bu sırada İstanbul'da yaşanan bazı olaylar Meclise kadar taşınmıştı. Örneğin, Arnavutköy'de bazı Rum ve Ermenilerin dükkân ve evlerine Yunan ve Ermeni bayrakları astıkları görülmüş, bu olay üzerine polis memurları bunların indirilmesi konusunda aldıkları emir üzerine harekete geçtiklerinde, Rum ve Ermeniler karşı koymaya başlayınca olay daha da büyümüştü. Bu durum toplantı hâlinde bulunan Meclisi Vükelâya haber verilmiş ve Meclisi Vükelâ da Polis Müdürü Umumîsi Halil Beyi konuyla ilgili olarak Meclise davet ederek gereken tedbirlerin alınması için emir vermişti. Ayrıca Dâhiliye Nezareti tarafından bu meselenin Galip Kemali (Söylemezoğlu) Beyin başkanlığındaki karma komisyonda araştırılması hakkında yazı yazılmıştı.[184]

İstanbul'da yaşanan bu tür eylemler ve kışkırtmalar süreklilik göstermektedir. İstanbul'da meydana gelen pek çok olay bu düşünceyi doğrulamaktadır. Örneğin, İstanbul Muhafızlığının Harbiye Nezaretine gönderdiği 10 Nisan 1919 tarihli yazısında bu tür olaylara temas edilerek "6 Nisan 1919 günü saat 3 evvelde Fener Karakolu yakınında bulunmakta olan Maltepe Fener Tahsil Şubesini yağma etmek maksadıyla birkaç Rum ve üç Fransız askeri kapıyı kırmaya cür'et eylemiştir. Buna karşı koymak isteyen polis memuru rövelverleriyle ateş ederek kollarından yaralamışlardır. Polisin nefs-i müdafaa için karşılık vermesi sonucu kurşun Fransız askerinin yaralanmasına ve bu askerin ölümüne sebebiyet verdiği ve 7 Nisan 1919 tarihinde Galata Köprüsü başında bazı Rumların köprü parası vermemek bahanesiyle bir olay çıkarmak için yaptıkları teşebbüslerinin sonuçsuz kaldığı 1 nci Piyade Muhafız Alayı Kumandanlığının raporuyla bildirilmiştir."[185] denilmektedir.

Benzer olaylardan biri de Galata'da yaşanmıştı. Galata Polis Merkezi yanındaki pasajda silâh kullanmaya teşebbüs eden bir Rum doğal olarak tutuklanmaya kalkışıldığında, oraya toplanan Rum kalabalık tarafından duruma müdahale edilmişti. Bunun üzerine asker süngü takarak kalabalığı dağıtmış ve olay çıkaran Rum tutuklanmıştı.[186]

Harbiye Nezaretine 9 Haziran 1919 tarihinde gönderilen bir yazıda ise Yedikule'de ikamet eden Yunan askeri kıyafeti giymiş bir grup Rum'un, geceleri saat 24.00'ten sonra Zeytinburnu ve Bakırköy taraflarından gelip geçen Müslüman halkın üzerlerini arayarak çakılarına varıncaya kadar her şeylerini gasp etmekte oldukları bildirilmişti.[187]

---

[183] 28.2.1919 tarih ve 1210/957 numaralı yazı ile hükûmete ve Dâhiliye Nezaretine 6 Mart 1919 tarihinde gelen yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 84, Gömlek No: 17, Belge No: 17-1, 2, 3.

[184] İleri; 17 Martt 1335 (17 Mart 1919).

[185] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 83, Belge No: 83-1.

[186] İleri; 21 Nisan 1335 (21 Nisan 1919).

[187] İstanbul İnzibat Mıntıkası Kumandanlığından Harbiye Nezaretine gönderilen rapor. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 112, Belge No: 112-5.

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden yazılan 11 Haziran 1919 tarihli bir raporda; Çengelköy Kilisesi'nde (8-9 Haziran 1919) gece yarısından sonra çalınan bir kampana ile bütün Rum ahalinin kısa bir zaman zarfında kilisede toplandıkları ve tekrar dağıldıkları, bunun eğitim maksadıyla yapıldığının zannedildiği, Türkiye dâhilinde asker üniformasıyla ve silâhlı olarak gezen Rumların sayılarının epeyce arttığı, bu duruma en çok Lüleburgaz'da rastlandığı, Rum çetelerinin cephaneliklere tecavüze yeltenebilecek kadar cesaret buldukları bildirilmekteydi.[188]

Beşiktaş inzibat yüzbaşısı adına Mıntıka Kumandanlığına gönderilen 21 Temmuz 1919 tarihli yazıda "ayın 20'nci günü yaklaşık saat 9 sonrada Ortaköy'de 19 no.lu hanede Çerkeş Ahz-ı Asker Şube Reisi Kolağası Mehmet Nuri Efendinin oğlunun Erenköy'de subay talimgâhında Zabit Cevdet Efendi ile tramvay yolu civarında gezmekte iken, tahminen yüze yakın Rum ve izci gençleri önlerinde Yunanlılığı temsil eden bir bayrakla Bebek'ten Beşiktaş'a gelmekte iken büyük bir ihtimalle Cevdet Efendiyi Ortaköylü Hristiyan kadınlarını tramvay yolunda takip ediyor ve bayrağımıza hakaret edici bir şekilde bakıyor bahanesiyle 20-30'u mumaileyhin üzerine hücum ederek tahkir ve fena hâlde harp etmişler iken süvari bölüğü efradı tarafından kurtarılmış"[189] olduğu belirtilmektedir.

Rumların taşkınlıkları ve faaliyetleri ile ilgili İstanbul Muhafızı Ali Sait Paşa tarafından Harbiye Nezaretine 7 Mart 1920 tarihinde gönderilen yazıda özet olarak şu tespitler aktarılıyordu: 27 Temmuz 1919 pazar günü, Balaklı'da Panayır Mahallesi'nde Rumların, Yunan askerleriyle beraber polis ve inzibat memurlarına hücum ederek silâhlarını aldıkları ve inzibat memuru Seraceddin Efendiyi başından yaraladıkları; 19 Şubat 1919 günü, Heybeliada'da bazı Rumların polis ve devriye efradına hücum ederek silâhlarını almaya çalıştıkları; 1919 yılı Şubat ayında binlerce Rum ve Ermeni'nin Galata Köprüsü'nün iki tarafında bulunan inzibat memuru, asker ve polislere hücum ederek silâhlarını aldıkları ve bir polis memurunu vurdukları; 1919 yılı Mart ayında Hendek polis mevkiine hücum eden Rumların Hendek Karakolunun cam ve kapılarını parçalayarak silâh sıktıkları; 15 Haziran 1919 günü, Kumkapı'da Ermeniler tarafından kaçırılan cephanenin müsaderesi sonrasında, birkaç bin Rum ve Ermeni'nin polis karakoluna hücum ederek silâh ve cephaneyi almaya çalıştıkları; 16/17 Haziran 1919 gecesi, Beyoğlu'nda Kalyoncu Kolluğu Caddesi'nde Rumların polis memurlarıyla devriye efradına hücum ederek silâhlarını almak istedikleri ve sonuçta Nikovla Tentoklu isminde bir Rum'u öldürdükleri, 29 Haziran 1919 günü, Samatya'da 500 kadar Rum ve Ermeni'nin polis karakoluna hücum ederek silâh kullandıkları; 27 Temmuz 1919 günü, Galata'da karakol civarında ortaya çıkan bir olayda 50 kadar Rum izcisinin olay yerine koşarak ellerindeki sopalarla bir Müslüman'ın başını parçalamak suretiyle öldürdükleri ve devamında Galata Karakoluna hücum ettikleri ve

[188] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 19, Gömlek No: 85, Belge No: 85-1, 85-2.
[189] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 373, Gömlek No: 132, Belge No: 132-2.

olaya yardımcı kuvvet olarak sevk edilen askerî birlik üzerine civar apartmanlardan silâh sıktıkları görülmüştü.[190]

Bu olaylardan da anlaşıldığı üzere Rumlar genel olarak polis karakollarına, polis memurları ve askerlere saldırmakta ve böylece asayişi bozacaklarına inanmakta idi. Rumlar karakolları basmanın yanı sıra Osmanlı sancağını da ayaklar altına almışlardı. 4 Nisan 1921 tarihli istihbarat raporunda Rumların bu tür davranışlarından bahsedilmekte ve şöyle denilmekte idi:

"1. Evvelki gün Beyoğlu'nda Trapsolos isminde bir Rum palikaryası Osmanlı sancağını ayağı altında çiğnemek suretiyle Türklere karşı tahrikâtta bulunmuş ise de hemen der-dest edilerek İngiliz zabıtasına teslim edilmiştir.

2. Dün gece Yunan elbise-i askeriyesini lâbis Türk teb'asından olduğu bil-ahire anlaşılan bir Rum Dolapdere merkezi önüne gelerek polislere karşı millet-i İslamiyeyi rencide edecek surette keza Osmanlı sancağını ayağı altında çiğnemiş ve ağzına gelen hezeyan edip savuşmuş ve bil-ahire arkasını takip eden polislere karşı isti'mâl-i silâh ile komiser muavinini revolver kurşunuyla cerh eylemiş ise de der-dest edilerek merkeze getirilmiş ve merkumu Yunan askeri diyerek birçok Yunan zabiti müracaat etmiş ise de memurîn tarafından teslim olunmayarak badehu İngiliz polislerine teslim edilmiş ve mezkur polisler dahi tercümanlarıyla beraber merkûmu son derece darp eyledikleri.

3. Dün rıhtım üzerinde beş altı Rum Osmanlı sancağını çiğnemişler ve birkaç[191] Kürd hammal meseleye müdâhile etmiş ise de bir fenalığa meydan kalmaksızın cümlesi polis müdüriyetine sevk edilmiştir."[192]

Mütareke döneminde İstanbul'da rastlanan asayiş ihlâlleri bundan ibaret kalmamıştır. Dikkat çeken gelişmelerden biri Türk kız çocuklarının Ermeniler tarafından kaçırılarak Ermeni ve Rum patrikhaneleri tarafından görevlendirilen papazlara teslim edilerek Hristiyanlaştırılması teşebbüsüdür.[193]

Rumlar, kendi milletinden olan kişilerden de zorla para toplamakta idi. Umum Jandarma Kumandanlığı tarafından Emniyeti Umumiye Müdüriyetine yazılan 3 Temmuz 1920 tarihli yazıda bu duruma temas edilerek:

Silivri kazasına tâbi Rum köylerinde cebren iane toplayan Fener Karyesi Heyeti Faalesinin Papas Pitak, Bözi Hermezçorbacı, Dimosten, İpsiro, Perlikli ve icra heyetinin de Kokorioğlu Todori, Deli Pitakioğlu Nikolaki, Çiftci Vasiloğlu Polyopos, Demirci Nikolaoğlu Simon, Yorgi Çavuş ve Mihyaloğlu Lakzi ve Çanta karyesi Heyeti Faalesinin eski ikinci muhtarı Andreya Karayorgioğlu Tanaş, Lifor Eşkooğlu Tanaş, Niyakaki Çakıcı adıyla

---

[190] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 373, Gömlek No: 154, Belge No: 154-1.
[191] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 145, Belge No: 145.
[192] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 145, Belge No: 145-1.
[193] Türkmen; s.277.

bilinen İspirooğlu Yorgi Todori adlarındaki şahıslardan kurulu olduğu ve Çanta karyesi Heyeti Faalesinin aynı zamanda icra vazifesini de yapmakta olduğunu Çatalca Jandarma Tabur Kumandanlığının ifadesine atfen arz edilmişti.[194]

Adadaki Rumlar yalnız Türklere değil, Birinci Dünya Savaşı'nda Yunanistan karşısında Türklerle birlikte savaşa giren Almanlara da sebepsiz yere tecavüz etmekte idi.[195]

Heybeliada'da Ernest adında bir Alman askeri birkaç Rum tarafından karnından bıçakla ağır surette yaralanmıştı. Bunun dışında, ufak tefek olaylardan dolayı yakalanarak polis dairesine teslim edilen Rumların, İngilizlerin baskısı sonucu en ufak bir cezaî işlem yapılmaksızın serbest bırakılması tecavüzlerin artmasına yol açıyordu.[196]

Rumların bu eylemlerinde Yunanistan tarafından kendilerine gizlice sağlanan silâhlar kullanmakta idi. Osmanlı makamlarının elde ettiği istihbarata göre Yunanlar İstanbul'daki Rumlara 3000 kadar silâh dağıtmıştı. Silâhlar yalnız İstanbul ve Rumeli yakasındaki Rum halka dağıtılmış olup Anadolu yakasındaki Rum halka dağıtılmasına müsaade edilmemişti. Bunun sebebi, durumdan şüphelenecek olan Osmanlı polisinin harekete geçebileceği endişesiydi.[197]

Beşiktaş önünde demirlemiş Kılkış gibi Yunan harp gemilerinden her akşam birer subayla ikişer neferden ibaret olan devriyelerin karaya çıkarak, geceleri Beşiktaş mıntıkasında gezmekte oldukları, askerlerin üzerinde palaska ve tabanca mevcut olduğu görülmekteydi. Bu devriyelerle, vapurdan Rumlara dağıtılmak için çıkarılan silâhların gelişini kolaylaştırmak ve çeşitli müdahaleleri engellemek amacı güdülmekte idi. Bu devriyelerin gezmesi halk üzerinde olumsuz etki yapmaktaydı.[198]

Rumların eylemlerinde kullandıkları silâhlar daha çok patrikhane, kiliseler, Rum kulüpleri ve okullarda depolanmıştı.[199] İstanbul Rum kulüplerine dağıtılan silâh, cephane ve elbiseler, patrikhanede arama yapılacağının haber alınması üzerine patrikhane yakınlarındaki diğer yerlere nakledilmişti.[200]

Rumlar depolardaki silâhları eylem yapacakları bölgelere kaçırmakta idi. Örneğin; Buran ve Akköy köylerinin tamamen adalardan kaçmak

---

[194] BOA; DH- EUM. AYŞ., Dosya No: 45, Belge No: 28-4.

[195] Adalar Müfrezesinden Alman heyetine yazılan rapor. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 29, Belge No: 29-7.

[196] Adalar Müfreze Kumandanı Binbaşı Hilmi Beyin, Alman Kıtaatı Erkânıharbiyesine Büyük Ada'dan gönderdiği 2 Mart 1919 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 84, Gömlek No: 17, Belge No: 17-5.

[197] BOA; DH-KMS, Dos.No: 49-2, Belge No: 74-2.

[198] BOA; DH-KMS, Dos.No: 49-2 Belge No: 57-20-2.

[199] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 145, Belge No: 145-1.

[200] Dâhiliye Nezaretinin aldığı istihbarat. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 80, Belge No: 80-2.

suretiyle gelen Hristiyan asi Rumlardan olduğu, kısmen Yunan ve kısmen İngiliz üniformalarını giydikleri, miktarları hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte mevcutlarının iki bin olarak tahmin edilmekte olduğu görülmekte idi.[201]

İzmit Jandarma Alay Kumandanlığı tarafından Umum Jandarma Alay Kumandanlığına gönderilen raporda da buna benzer bilgiler verilmekte ve Rumların silâh sevkıyatında Türklerden de destek gördükleri belirtilmekte idi. Raporda; Yalova sahillerinde bazı Rumların kayıklarla İstanbul'dan sürekli bir şekilde silâh ve cephane nakletmekte oldukları ve sahilin uygun olmayan mahallerine geceleri bu silâh ve cephaneyi çıkardıkları gibi silâh ve cephanenin Zeytinburnu Fabrikası'ndan bir depo memuru ve bir yüzbaşı tarafından satılmakta olduğu ve Levazımatı Umûmiye 4 ncü Şubesinde kayıtlı biri tarafından da Haydarpaşa'dan buğday, silâh ve cephanenin Yalova sahillerine kaçırılmakta olduğu ve Kadıköy'de arabacı Sinhal tarafından İngiliz, Fransız, Bulgar ve Yunan silâh ve cephanesinin Kasımpaşa cihetlerinde de İtilâf devletleri denizci askerleri tarafından yüklü miktarda silâh ve fişek satılmakta olduğu belirtilmişti.[202]

Rumların asayişi bozmak amacıyla çıkardıkları olaylar ve kullandıkları silâhların temini ilgili makamlara çeşitli birlikler tarafından rapor edilmekteydi. Örneğin, Adalar Müfreze Kumandanı Binbaşı Hilmi Beyin Alman Kıtaatı İskân Riyasetine, Büyükada'dan gönderdiği 10 Mart 1919 tarihli yazıda Rumların adalardaki durumu ve onların niyetlerinin ne olduğu şöyle ifade edilmişti:

"Osmanlı Hükûmetinin durumundan istifade ederek ve yüz bularak adalardaki Rumların dikkatten kaçmayan durumları ileride hükûmet aleyhinde nazik bir durumun çıkmasına sebep olacağı aşikârdır. İtilâf heyetinin müdahalelerini sağlamaları, Türkler ve Müslümanlar hakkında kamuoyunun dikkatini çekmeleri, hükûmet kararlarına karşı çıkarak, bu önümüzdeki paskalyada da isyan çıkarmaları kaçınılmaz neticedir. Yanlarında saklı pek çok silâh bulunduğu ve donanımlı oldukları haber alınmıştır..."[203]

Polis Müdüriyeti Umumiyesi ile Dersaadet Jandarma Alay Kumandanlığı da İstanbul'daki Rumların silâhlandırılarak çeteler teşkil etmekte olduklarını ve daha sonra tecavüzlere başlayacaklarını rapor etmişti. Adalardaki Rumların, polis devriyelerine karşı tecavüzlerinin tahammül edilemeyecek bir dereceye geldiği, memleketin asayişini ihlâl için her türlü teşebbüste bulunmaları ve gizlice silâhlanmaları[204] konusundaki

---

[201] 17 nci Kolordu Kumandan Vekili Süleyman Fethi Beyin Harbiye Nezaretine gönderdiği 3 Mart 1919 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 184, Gömlek No: 138, Belge No: 138-1.

[202] Umum Jandarma Kumandanı Mirliva Ali Kemal Paşanın 10 Ağustos 1919 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 406, Gömlek No: 42, Belge No: 42-1.

[203] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 29, Belge No: 29-6.

[204] Erkânıharbiyeiumumiye Riyasetinden Sadarete yazılan 1 Mart 1919 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 37, Gömlek No: 70, Belge No: 70-1. Adalardaki Alman

bilgiler Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine gönderilmiş ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti de bu konudaki düşüncelerini Sadrazamlık makamına bir raporla bildirmişti.

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden gönderilen raporda; memleketin asayişini ihlâl suçuyla tutuklananların serbest bırakılmaları, haklarında ciddî ve seri işlem yapılmaması ve cezalandırılmamalarının bunları şımartarak cür'etlerinin artmasına neden olduğu, bu durum karşısında görevini yapmakta olan subay ve askerlerin görevleri uğruna gösterdikleri bütün gayret ve yorgunluklarının neticesiz kaldığını görerek ümitsizliğe kapıldıklarını belirtmişti. Raporda ayrıca; bu durumun subay ve askerleri ihmal ve kayıtsızlığa sevk edeceğinden korkulduğu ve bu hâle bir çare bulunması gerektiği arz ve rica edilmişti.[205]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, bu taşkınlıkların ve gelecekte çıkması muhtemel olayların önüne geçilebilmesi için askerî ve mülkî yönden ortaklaşa hareket edecek bir makamın tesisi[206] gibi tedbirlerin yanı sıra adaları abluka edip bütün silâhların toplanması, tahrikçilerin ve saldırganların divanı harplere sevk edilmesi gibi birtakım tedbirin de akılda tutulması gerektiğini belirtmişti.[207]

İstanbul Hükûmeti, gelen raporlar doğrultusunda adalarda çıkan olayları önlemek amacıyla burada bulunan askerî kuvvetleri artırmıştı. Ancak bu olay üzerine bunun sebebini araştırmak amacıyla İngiliz subayları bölgeye gelmişti. Bölgeye gelen İngiliz subayları ise olayları araştırmaktan

---

askerlerine ve zabıta kuvvetlerine karşı Rumların tecavüzkâr hareketleri ve faaliyetleri hakkında Adalar Kumandanlığı, Polis Komiserliği ve Alman İskan Heyeti Riyaseti arasında yapılan yazışmaları içeren ve Nezarete gelen bir evrakta ise "Rumların hükûmetin emirlerine uymayarak ellerinde bulundurdukları belli olan silâhlardan hiçbirisini hükûmete teslim etmedikleri, gizlice silâhlandıkları, paskalyada büyük bir olay çıkarmak için hazırlandıkları, her gün zabıta kuvvetleri ve devriye gezen askerleri sebepli sebepsiz aşağıladıkları ve onlarla alay ettikleri" anlatılmakta idi. Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin Sadarete ve Dâhiliye Nezaretine 22 Mart 1919 tarihinde gönderdiği bir yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 58, Belge No: 58-1,2.

[205] Gnkur. ATASE Arşivi; Kutu No: 37, Gömlek No: 70, Belge No: 70-1.

[206] Erkânıharbiyei Umumiye Riyâsetinin Dâhiliye Nezâretine 6 Mart 1919 tarihinde gönderdiği yazısı. Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti bu yazısında:
"1. İstanbul vilâyeti dâhilinde kuvve-i zabıta-i mülkiye ve askeriyenin bir elden tedvir başlı başına mukarrerât-ı inzibatkârane ittihaz edecek bir makamın te'sisi,
2. Terhis edilmiş zabtân, küçük zabitân ve efrâdla polis ve jandarmanın imkân dâhilinde takviyesi,
3. Rumların şekâvetleri mahal ve vakıa zikredilmek suretiyle İtilâf mümessillerine ta'zilen bildirilerek Kuva-yı İnzibâtiyemizin icabında her türlü hareketlerine... ve bu babda hiç müşkülat irae etmemeleri esbâbının te'mini,
4. Rum şakilerinin iltica ettikleri veyahut bizzat ahalisinden oldukları Bakkalköy, Paşaköy, Yeniköy, vesaire gibi karyelerde ani bir silâh taharrisi ve muktedir zabitan kumandasında münasip mevcutlu ve her birisinde bir polis komiseri ile birer adlîye memuru bulunan birkaç jandarma takip müfrezesi teşkil ile seyyar bir halde münasip mıntıkalarda ikâmesi ve sık sık şüpheli köylere gidip tedkikât yapması..." denilerek çeşitli önerilerde bulunuldu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi, Kutu No: 84, Gömlek No: 17 Belge No: 17-1, 2, 3.

[207] Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin Sadarete ve Dâhiliye Nezaretine 22 Mart 1919 tarihinde gönderdiği bir yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 58, Belge No: 58-1, 2.

çok, galeyana gelmeye hazır olan Rumları daha da gayrete getirerek cesaretlendirmişti.

İstanbul Hükûmeti, Rumlar tarafından çıkarılan bu tür olayların önüne geçememekle birlikte, olay çıkacağı ihbar edilen bölgelere kuvvet göndermek suretiyle olayların çıkmasını bir nebze önlediği gibi çıkan olayların da büyümesine engel olmuştu.

Rumların İstanbul'da çıkardıkları olaylarda yukarıda da belirtildiği gibi pek çok unsurun etkisi olmuştu. Bu durum ve Rumların olay çıkarmadaki niyetleri Birinci Şube müdürü tarafından 5 Ekim 1919 tarihinde Polis Umum Müdüriyetine bildirilmişti. Birinci Şube müdürü bu raporunda; Osmanlı Rumlarının dış tahriklere kapılarak mütarekeden beri hükûmetin kuvvet ve nüfuzunu etkileyecek, memleketin asayişini ihlâl edecek surette İstanbul'un çeşitli bölgelerinde atış talimleri icra edercesine silâh atmak, bazı bölgelerde toplu olarak karakollarda bulunan tutukluları tahliye etmek gibi kasten olay çıkarmaya çalıştıkları, siyasî bir amaca yönelik olarak Yunan subayları tarafından eğitilen ve idare olunan Rum izcilerinin sokaklarda ellerinde Yunan bayrakları ile galeyana tahrik edip Türkleri tahkir ettikleri ve Ayasofya Camii üzerine konmuş haçı simgeleyen boyalı resimleri sokaklarda satmak suretiyle memlekette galeyan yaratmaya çalıştıkları, Yunan Hükûmetinin bağımsızlık yıl dönümü ve Venizelos'un özel günü nedeniyle Rumların dükkân ve evlerine varıncaya kadar Yunan bayraklarını asmak suretiyle gösteride bulundukları ve Yunan Salibi Ahmeri ile Venizelos adına sokaklarda rozet dağıttıkları, kardeşlerinin ıstırabı için yardım toplama nizamnamesine aykırı olarak iane topladıklarını belirtmişti.[208]

Rapordan da anlaşıldığı gibi Rumların niyeti gayet açıktı ve onların bu faaliyetlerinin arkasında Yunanistan[209] ve Fener Rum Patrikhanesi yer almakta idi. Fener Rum Patrikhanesi'nin bu konudaki faaliyetlerine sonraki bölümde yer verileceğinden burada yalnızca Yunanistan'ın Türkiye'ye ilişkin hedefleri ve Rumlar üzerindeki etkisine yer verilmiştir.

[208] BOA; DH- KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-1.

[209] Yunanistan'ın Rumlar aracılığı ile değil bizzat kendileri tarafından yapılan mezalimler için bk. Zekeriya Türkmen, Belgelerle Yunan Mezalimi, Ocak Yayınları, Ankara 2000.

İKİNCİ BÖLÜM

RUMLARI HAREKETE GEÇİREN ETKENLER

A. Yunanistan'ın İstanbul'da Rumları Teşkilâtlandırma ve Diğer Girişimleri

İstanbul'un işgali sonrasında Rumların Türklere karşı harekete geçmesinde başrolü Yunanistan'ın oynadığı görülmektedir. Bu durumu Rumların faaliyetlerinin her aşamasında görmek mümkündür. Yunanistan'ın yıllarca hayalini kurduğu "büyük Yunanistan" düşüncesi bu dönemde her iki toplumun ortak hareket etmelerine neden olmuştu.

Yunanistan bağımsızlığını elde ettikten sonra "büyük fikir", "büyük mefkure", "büyük ülkü" anlamına gelen "megalo idea"yı yani "İstanbul başkent olmak üzere, Bizans İmparatorluğu'nu en geniş sınırlarıyla dirilterek büyük bir Yunanistan kurmayı" hedeflemişti.[210] Bu istek ideolojik nedenlerin yanı sıra iktisadî nedenlerden de kaynaklanmaktaydı. Zira Yunan Krallığı'nın kalkınma yolu, "Yunan nüfusunun yoğun olduğu zengin toprakları içine alacak biçimde sınırlarını genişletmek olarak" belirlenmişti.[211] "Megalo idea" şeklinde adlandırılan bu hedef ilk kez 1844 yılında Yunanistan Fransız Partisi lideri İoannis Kolettis tarafından Kurucu Mecliste dile getirildi.

I. Kollettis, "Yunanistan Krallığı, bütün Yunanistan değildir; o, Yunanistan'ın sadece küçük ve en fakir parçasıdır. Yunanlı da sadece kraliyet sınırları içinde yaşayan Yunanlı değildir: Yanya'da, Selânik'te, Serez'de Edirne'de, Kostantinupolis (İstanbul)'te, Trabzon'da, Girit'te, Sisam'da yaşayan ve tarihin herhangi bir döneminde ve hangi topraklarda yaşamış olursa olsun, Yunan ırkına mensup olan herkes Yunanlıdır... Elenizmin iki büyük merkezi vardır: Atina ve Konstantinupolis. Atina sadece kraliyetin başşehridir; Konstantinupolis ise bütün Elenlerin sevinci, ümidi olan büyük başşehirdir."[212] şeklinde bir konuşma yaparak Yunanistan'ın yayılmacı politikasını dile getirdi. Yunanistan'ın bu politikası XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren istikrarlı bir şekilde sürdürülmeye başlandı.[213]

---

[210] Şahin; s.164.

[211] Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar; s.180.

[212] Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1921-1922), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s.31-32. Yücel Aktar; "Yunanistan'ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'ne Yönelik Geleneksel Politikasında Temel Yaklaşımlar", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.2. Süleyman Kocabaş; Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, İstanbul, 1984, s.87-88. Andreas C. Michalopoulos bu konudaki düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: "Gelecekte bir gün tüm Yunanlılar birleşecek ve büyük Yunanistan krallığının İyonya (Batı Anadolu)'dan Trakya'yı, Küçük Asya sahillerini ve İstanbul'u da içine almak üzere Karadeniz'e kadar uzayacağı ümididir. Bu mağrur bir aydın fantazisi değil, bir rüya değil, Bizans İmparatorluğu'nu hortlatmak gibi bir vahşi ideal değil, bu yabancı bir ırkın hâkimiyetinden kurtularak hür olmak isteyen insanların sesidir." Sonyel; Türk Yunan Anlaşmazlığı, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, Ankara, 1985, s.8.

[213] Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında..., s.32.

Görüldüğü üzere Yunanistan bağımsızlığını elde ettikten sonra hedefini çizmiş, bu amaç doğrultusunda yaptığı çalışmaları bazen gizli bazen de açık olarak sürdürmüştü. Belirlenen bu hedefe ulaşmak için, Avrupa devletlerinin desteği alınarak Osmanlı Devleti'ne karşı büyüme ve genişleme, Yunan dış politikasının temel unsuru kabul edilmişti. Bu prensipten hareketle, 1830 yılından 1922 yılına kadar Yunan dış politikasının hemen tamamı "doğu sorunu" çerçevesinde Avrupalı devletlerin desteğiyle Osmanlı Devleti'nden pay almaktan ibaret olmuştu. Benimsenen bu politikanın somut örnekleri olarak 1881 yılında Tesalya, 1912-1913'te Makedonya, Güney Epir, Rodos, bazı adalar ve Girit Yunanistan tarafından ele geçirilmişti.[214]

Yunanistan'ın "megalo idea" olarak belirlediği hedefine ulaşmada, mütareke döneminde İstanbul Rumları üzerinde önemli etkisi olduğunu sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak inceleyeceğimiz, Venizelos'un katkısı büyük olmuştu. Zira Venizelos 1910 yılında iktidara gelişinden itibaren, "büyük Yunanistan" idealini gerçekleştirerek Bizans İmparatorluğu'nu yeniden canlandırmak için büyük çaba sarf etmişti.[215] Onun bu çabası sonucu Yunanistan Balkan Savaşları'nda topraklarını bir misli büyütmüş, çoktan beri göz diktiği Selânik limanını da ele geçirmişti.[216] 1913 Bükreş Anlaşması'ndan hemen sonra Venizelos, o zamanki İçişleri Bakanı Emanuel Repulis'i "Şimdi artık gözlerimizi doğuya çevirme zamanı geldi." dedikten sonra hedefini biraz daha açık ifade ederek "Gençliğimden beri ben Skiros adasını (ki Ege denizinin tam ortasındadır) Elenizmin coğrafî merkezi saymışımdır."[217] demişti.

Venizelos belirlediği hedefe ulaşmak için Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışını fırsat bilerek bu savaşa girmenin yollarını aramıştı. Kral Konstantin'in kendisiyle aynı düşüncede olmaması Yunanistan'ın iç işlerine anlaşmazlık ve iç savaş getirmişti. Ülke, çeşitli siyasî, sosyal ve iktisadî meseleler içinde

---

[214] Şükrü Sina Gürel; "Tarihsel Boyutuyla Türk-Yunan İlişkileri", Tarihî Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu Dün Bugün Yarın, Ankara, TTK Basım Evi, 1992, s.127-128. Venizelos, Balkan Savaşı'nda Yunan topraklarına %68 kadar yeni toprak katarak Yunanistan'ın yüz ölçümünü 25.014 milden 41.993 mile çıkarmıştır. Trakya ve Adalar denizinde de ülkesine sağladığı büyük kazançlarla haklı bir üne kavuşmuştur. Seçil Akgün; "Yunanistan'da Kurtuluş Savaşı'nı İzleyen Gelişmeler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c.1, Sayı 3, İzmir, 1993, s.10,11.

[215] Kitsikis; s.21. Michael Smith Yunan Düşü adlı kitabında, megalo ideanın tam anlamıyla yorumlandığında; merkezi İstanbul'da olan Bizans-Yunan imparatorluğunu canlandırmaya yönelik romantik bir tabir olduğunu, daha gevşek bir yorumla megalo ideanın Yunan ulusuyla Türk ulusu arasında çatışmaya neden olmayacak doğal bir yoldan yavaş yavaş içten yıkılmasını sağlayacak şekilde Osmanlı İmparatorluğu üzerinde Yunan kültürel ve ekonomik egemenliğini sağlamak hevesi, üçüncü olarak da çağdaş devlet açısından yorumlandığında dışarıdaki Yunanların üzerinde yaşadıkları toprakları geri alarak Yunan Krallığı ile birleştirmek şeklinde yorumlamaktadır. Smith; s.18,19.

[216] Ergün Aybars; "Türk-Yunan İlişkileri", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c.1, Sayı 3, İzmir 1993, s.4-6.

[217] Kitsikis; s.21-22.

ağır bir buhran geçirmiş, Venizelosçu Selânik ve Konstantinci Atina şeklinde iki grup meydana gelmişti. Bu devreyi Yunan tarihçileri "O dihasmos" "anlaşmazlık devresi" olarak adlandırmıştı.

Kral Konstantin ve kendisine bağlı hükûmeti, ülkenin tarafsızlığının sağlanmasını, yeni bir savaşa girmenin tehlikeli sonuçlar doğuracağını, var olan güçlüklerin ancak tarafsız bir politika uygulanarak giderilebileceğini savunuyordu. İngiltere ve Fransa iş birliğinin Yunanistan üzerindeki fiilî baskısı (ambargo dâhil) ve bu devletlerle iş birliği hâlinde bulunan Yunan burjuvazisinin ortaya çıkardığı Venizelos ve taraftarlarının ülke içindeki faaliyetleri, kralın tahttan indirilerek sürgün edilmesi ve Venizelos'un başkanlığını yaptığı Selânik grubunun iktidara geçmesini sağladı.

Venizelos, Yunanistan'ı İngiltere-Fransa yanında savaşa sokarak kazanılacak zaferden büyük ölçüde yararlanmak istiyordu. Yunan burjuvazisi ve bir kısım ordu mensubu tarafından amaç haline getirilen bu düşünce manevî desteğini "megalo idea" dan ve İstanbul'da bulunan patrikhanenin din içinde politika yapan üyelerinden alıyordu. Yunan burjuvazisinin bu din ortakları kendi hesaplarına, kendi çıkarlarına "büyük ideal"i gerçekleştirmek niyetindeydi.

Venizelos ve taraftarlarının romantik bir şekilde "megalo idea"ya bağlamaya çalıştıkları amaçlarında iktisadî zorunlulukların da etkisi büyüktü. Zira Yunanistan iktisaden iflâs hâlinde bulunuyordu. Nüfusu besleyecek verimli topraklar, Epir'de, Trakya'da ve Batı Anadolu'da idi. Yunanistan'ı Trakya ve Batı Anadolu kaynakları beslemeli, bu bölge olanakları Yunan burjuvasının eline ortaksız geçirilmeliydi. Önemli olan bu bölgelerin ele geçirilmesi, güvenlik bakımından da Ege ve Akdeniz'in doğu kesiminin kontrolü altında tutulmasıydı. Bu suretle içeride çeşitli iktisadî ve sosyal meseleler çözümlenebilecek ve büyük devlet olmanın yolu açılacaktı.[218]

Venizelos iktidara gelişinden itibaren hayalini gerçekleştirmek için kendi amaçlarına en yakın ülke olarak İngiltere'yi görmüştü. Bu düşüncesini defalarca belirtmiş ve çeşitli vesilelerle izah etmişti. 1 Mart 1915 tarihinde Kral Konstantin'e yazdığı mektubunda; "Majesteleri benim, hayli büyümüş Yunanistan'ın İngiltere ile sıkı münasebet hâlinde kalmasına dair düşüncelerimden, öteden beri haberdardırlar. İngiltere hiç şüphesiz büyük devletler arasında en kudretli olanıdır. Aynı zamanda Doğu Akdeniz'deki menfaatleri bizim menfaatlerimizle mükemmelen bağdaşabilecek devlettir. Binaenaleyh bu bölgedeki menfaatleri konusunda Yunanistan'a güvenebileceği ve dayanabileceği kanısına varırsa millî ideallerimizin gerçekleşmesinde bize, bütün diğer büyüklerden daha yararlı olabilecektir. Bu görüşe uygun olarak majesteleri, 1914 Ocağında Londra'ya yaptığım seyahat sırasında bendelerine, Sör Edward Grey ile görüşme konusunda

[218] Ertuğrul Zekai Ökte; "Yunanistanın İstanbulda Kurduğu Gizli İhtilal Cemiyeti Kordos", BTTD, Sayı 40, Ocak 1971, s.20-21.

salahiyet vermişlerdi."[219] şeklinde bir açıklamada bulunarak İngiltere ve Yunanistan açısından her iki ülkenin menfaatleri dile getirilmişti.

Venizelos, amacına ulaşmak için yoğun bir propaganda ve baskı rejimine yönelmişti. Bu amaçla ne Kral Konstantin ne de Yunan Genelkurmay Başkanı General Metaxas'ın itirazlarını dinlemeyerek ülkesini yeni bir savaşa sürüklemişti.[220] Kısa süre katıldığı bu savaş sonunda toplanan Paris Barış Konferansı'nda ilk defa Yunanistan'ın toprak isteklerini, toplu ve resmî şekilde verdiği bir muhtıra ile açıklamıştı. Muhtırada Venizelos'un belirttiği istekler şöyle idi:

1. Yunanistan'ın kuzeybatısında Kuzey Epir (veya Güney Arnavutluk).

2. Trakya (Venizelos istatistikî bilgiler vererek Trakya'da çoğunluğun Yunanlılarda olduğunu iddia ediyordu. Teorik olarak, İstanbul'u da istemekle beraber milletler arası bir hal şekli lehine bu talebinden vazgeçeceğini belirtiyordu.)

3. Batı Anadolu ve Pontus,

4. Rodos ve On İki Ada,

5. Meis adası,

6. Kıbrıs.[221]

Venizelos, konferansta belirttiği bu istekleri gerçekleştirmek için müttefiklerinin desteğini sağlamaya çalışmıştı. Venizelos'un bu faaliyetleri nihayet olumlu sonuç vermiş, Mayıs 1919'da Yüksek Konsey İzmir'in Yunanlar tarafından işgaline razı olmuştu. Bunun üzerine Yunanistan fiilen bu bölgeyi işgale başlamış ve hedeflerine ulaşmak için bir adım daha atmıştı.[222]

Yunanistan, İzmir'i işgal ettikten sonra Türk topraklarına ilişkin hedeflerine ulaşmak için askerî gücün yanı sıra çeşitli örgütlenmelere de büyük önem vermişti. Yunanistan'ın -daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınan- Türkiye'deki gizli çalışmalarını ana hatlarıyla beş grupta toplamak mümkündür:

1. Mevcut cemiyetleri yeniden düzenlemenin yanı sıra yeni bazı gizli cemiyetler kurarak ülkede isyanlar çıkarmak, ihtilâller plânlamak ve uygulamaya koymak, Ermeni komiteleri ile iş birliği yaparak bunları amaca hizmet için hazırlamak, bu komitelere yardım etmek, sabotaj, katl faaliyetlerini plânlamak.

---

[219] Kitsikis; s.23.

[220] Alexander Anastasius Pallis; Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922), Çev. Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997, s.31-32.

[221] Kitsikis; s.27-36. Selahaddin Salışık; Türk Yunan İlişkileri, Tarihi ve Etnik-i Eterya, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968, s.219-220.

[222] 1919 yılı Kitsikis'in de belirttiği gibi "Yunan cür'etinin çiçek gibi açılıp saçıldığı" bir yıl olmuştu. Kitsikis; s.21.

2. Çeteler kurmak suretiyle; Osmanlı topraklarında asayişi bozmak için faaliyette bulunarak, İstanbul'da bulunan Türk halkını rahatsız edip onların kaçmalarını, İstanbul'daki Türk nüfusunun azalmasını ve İtilâf devletlerinin müdahalesini sağlamak.

3. Osmanlı tebaası olan Rumları seferberlik ilân etmek suretiyle askere almak, eğitmek ve savaş alanlarına sevk etmek.

4. İstanbul'da izci örgütleri kurmak suretiyle gençleri Yunan amaçlarına kazanmak, eğitmek, gereğinde canlı ve cansız hedeflere karşı kullanmak.

5. Osmanlı ülkesinde bulunan veya gelecek olan yabancı tetkik ve araştırma heyetlerini etkilemek amacıyla her türlü propaganda faaliyetini yapmak, Rum nüfusun Batı Anadolu ve diğer istedikleri bölgelerde çoğunlukta olduğuna bu heyetleri inandırmak için çeşitli çalışmaları plânlamak ve uygulamak.[223]

Yunanistan "megalo idea" çerçevesinde gerek kendileri için taşıdığı manevî değer, gerekse patrikhanenin burada bulunması nedeniyle İstanbul'u gizli çalışmalarını sürdürmek için merkez seçti. Böylece İstanbul'da mevcut bazı teşkilâtları tanzim ve organize ederek bu kurumlardan faydalanabilecekti. Venizelos'un İstanbul'da organize etmeye çalıştığı bu teşkilâtlar şöyle idi:

1. Fener Rum Patrikhanesi,

2. İstanbul'da bulunan Rum okulları,

3. İstanbul'da bulunan Rum cemiyetleri,

4. İstanbul'un değişik semtlerindeki Rum kulüpleri,

5. İstanbul'da bulunan Rum basını.

1. Fener Rum Patrikhanesi'nde Yunan Denetiminin Kurulması

Venizelos amacına ulaşmak için öncelikle Yunanistan'dan gönderdiği "Millî Müdafaa" subaylarının yanı sıra yıllarca bir Türk kurumu olarak varlığını sürdüren ve yerli Rumlar üzerinde birinci derecede etkisi olduğuna inandığı Fener Rum Patrikhanesi ile taşra metropolitlikleri ve diğer ruhanî reisleri kendi siyasî amaçları etrafında toplamakla işe başladı.[224] Bunun için İkinci Meşrutiyet'ten sonra Türklere karşı faaliyetlerini artırmış olan patrikhaneye birleşme teklif edildi. Patrikhane bu teklif karşısında biraz ihtiyatlı davrandı ve teklifi esas itibarıyla kabul etmekle beraber faaliyet sahasına koymaya cesaret edemedi.

Venizelos'un 1910 yılında papaz kıyafetiyle gizlice İstanbul'a gelip patrikhaneye programı dâhilinde yeni bazı talimatlar vermesinden sonra bu

[223] Ökte; s.21, 22.
[224] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2.

durum değişmeye başladı. Bundan sonra patrikhane Venizelos'un ve Yunanistan'ın Türkiye'deki faaliyetlerini yürütme merkezi hâline dönüştü.[225] Patrikhanenin Yunanistan yanlısı politikası ise Patrik Vekili Dorotheos'un göreve gelmesi ile tamamen su yüzüne çıktı.

Mütareke döneminde patrikhane ile Yunanistan arasındaki ilişkileri daha çok Yunanistan'da iktidara gelen kişilerin belirlediğini görmekteyiz. Örneğin, Venizelos'un iktidarda bulunduğu dönem ve daha sonra Kral Konstantin'in ülkesine dönmesinden sonraki dönemde iki taraf arasındaki ilişkilerde değişiklikler yaşandığı pek çok olayda kendini gösterdi. İstanbul'da bulunan patrikhane ve yerli Rumlar, "büyük Yunanistan" adına elde ettiği başarılardan dolayı Venizelos'a güvenmekte ve onun sayesinde isteklerinin gerçekleşeceğine inanmaktaydı. Venizelos döneminde Yunanistan da patrikhaneyi her açıdan bütün gücüyle desteklemekte ve kendi amaçları uğruna patrikhanenin dinî konumundan faydalanmaktaydı. Ancak bu durum Venizelos'un iktidardan düşmesinden sonra değişmiş, Yunan ordusunda olduğu gibi patrikhane ve yerli Rumlar arasında da Kralcı-Venizelist şeklinde iki grup oluşmaya başlamıştır.

Yukarıda da belirtildiği gibi Venizelos'un Yunan başbakanı olduğu dönem, patrikhanenin yeniden teşkilâtlanması ve organize olması açısından son derece önemli olmuştu. "Büyük Yunanistan" düşüncesinin gerçekleşmesi için Fener Rum Patrikhanesi'nin desteğine ihtiyaç duyan Venizelos, "Patrikhane, Yunanistan'ın emrine girmelidir; bu suretle birleşmiş bir patrikhanenin ilerdeki millî davalarda rolü pek büyük olacaktır." şeklindeki ifadesi ile bu konudaki düşüncesini açık olarak belirtmişti.[226]

Venizelos, amacına ulaşmak için öncelikle patrikhanenin yeniden yapılanması gerektiği düşüncesiyle Karamanlı Patrik V. Germanos'un düşmesini sağlayarak yerine kendi amaçları için uygun biri olduğuna inandığı Dorotheos'u patrik vekili olarak seçtirmeyi başardı. Yeni patrik vekili, Venizelos'un hedefleri doğrultusunda Yunanistan ile gerekli iş birliğini yaparak, Osmanlı Hükûmetiyle ilişkilerini bir kenara itip hâlen yürürlükte olan Osmanlı kanunlarına aykırı olarak dışarıdaki birçok siyasî kurum ve batı kiliseleriyle ilişki kurmaya başladı. Patrikhane, Temmuz 1919'da kapısı üzerine çift başlı kartal figürü olan "Bizans bayrağı"nı asarak Yunanistan'a olan bağlılığını açıkça gösterdi.[227] Patrikhanenin benzer pek çok faaliyeti sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağından burada yalnızca temel noktalara değinilmiştir.

Bu sırada patrikhanede önemli teşkilât değişikliği yapılmış ve bu değişiklik gereği olarak patrikhane kadrosu genişletilmiş, cismanî meclis ve ruhanî meclis üye sayısı artırılmıştı. Drama, Amasya, Ankara, İnöz, Vize, Çanakkale, Trabzon, Kayseri metropolitleri İstanbul'a çağrılarak ruhanî meclise geçici üye sıfatıyla katılmaları sağlanmıştı. Patrikhane kadrosunda ayrıca bini aşkın doktor, öğretmen, tahsildar, eczacı, müfettiş, yazar,

[225] Pontus Meselesi; Matbaat ve İstihbarat Matbaası, Ankara, 1338, s.30.
[226] Şahin; s.211.
[227] a.g.e.; s.214.

çevirmen ve mühendisten oluşan büyük bir örgüt bulunmakta ve patrikhane faaliyetlerini bu kişilerle yürütmekteydi.[228]

Venizelos, patrikhanenin yeniden faal hâle getirilmesi, yeni teşkilâtlar kurulması, eskilere destek olunması konusunda her türlü yardıma hazır olduğunu çeşitli vesilelerle göstermişti. Bu amaçla İstanbul'da başlayan çalışmalar için, Teşkilâtı Mahsusa tahsisatından birkaç milyon drahmi ile Amerika'da oturan İstanbullu Niçopulos'un bağışladığı dört milyon drahmiyi ve Yunanistan Dâhiliye Nezaretinin Anadolu ve Rumeli muhacirlerinin iskânı için ayırdığı yarım milyon drahmiyi tahsis etmişti. Böylece patrikhanenin esasen büyük bir yekûn tutan gelirine yüksek bir miktar daha ilâve edilmişti.[229] Ayrıca paskalya yortuları münasebetiyle Yunan Hükûmeti tarafından Rum patrikhanesinin ihtiyaçlarına sarf edilmek üzere 200.000 drahmi gönderilmişti.[230]

Yunan Başbakanı Venizelos, patrikhaneye ayrıca 6000 sarı lira göndermiş, patrik de kendine itaat edebileceğini düşündüğü ruhani ve cismani meclis üyelerinden bazılarına bu paranın bir miktarını vermişti. Metropolitler böylece bir taraftan Atina'dan aldıkları tahsisat, diğer taraftan kendilerine tanınan fırsattan yararlanarak "Belki hizmetim takdir olunur, patrikliğe seçilir ve tayin olurum." düşüncesiyle mevcut kanunları ve Türk Hükûmetine olan bağlılıklarını unutarak Venizelos'tan aldıkları emirleri uygulamaya başlamışlardı.[231]

Yunanistan ödenekten istifade edemeyen metropolitlerle, patrikhanedeki muhalif metropolitlerin gönüllerini almak ve "Yunan taraftarlığı fikrini" kabul ettirmek üzere Atina'dan gönderdiği binlerce drahmilik ödeneği iki katına çıkartarak bu parayı Gümrüce Metropoliti Yermanos aracılığıyla İstanbul'a gönderdi. İstanbul'a gelen bu meblâğın muhalif görülen şahıslara dağıtılması için Kırkkilise Metropoliti Agatankos'un başkanlığında bir komisyon oluşturuldu.[232]

Venizelos ayrıca Edirne vilâyetinde yapılan Yunan yanlısı faaliyetleri bir kat daha artırmak üzere patrikhaneye -bu bölgeye gönderilmesi için- Yunan Sefarethanesi aracılıyla yüklü miktarda para göndermişti. Bu durum üzerine patrikhane olağanüstü toplanarak sen sinod tarafından Metropoit Vekili Piskopos Yenadios'un Tekirdağ ve Malkara bölgesine gitmesine karar verilmişti. Piskopos Yenadios, Trakya'nın Yunanistan'a ilhakı konusunda vaaz ve nasihatte bulunmak ve Sefarethane tarafından verilen paranın gerekli yerlere dağıtımıyla görevlendirilmişti. Ancak piskoposa verilen bu görev Polis Müdüriyeti Umumîsi tarafından haber alınmış ve bu durumun önlenmesi için Edirne vilâyetine uyarıda bulunmuştu.[233]

---

[228] Pontus Meselesi; s.31.
[229] Güler; "Yunan Gizli Teşkilâtları-Patrikhane", BTTD, Sayı 32, İstanbul, Ekim 1987, s.64.
[230] İleri; 16 Nisan 1335 (16 Nisan 1919).
[231] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 60-3, 60-4.
[232] a.g.a.; aynı yer.
[233] Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gelen 7 Ekim 1919 tarihli yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 53-1.

Patrikhane, Venizelos'un yaptığı bu yardımlar ve Paris'te Yunan millî emelleri uğruna verdiği mücadeleden dolayı duyduğu minneti göstermek için kendisine bir taç vermek üzere patrikhanede bir toplantı düzenledi. Yapılan toplantıda Osmanlı Rumları arasında yardım toplanılması konusu gündeme getirilerek Venizelos'a verilecek taç için 200 drahmi yardım toplanması kararlaştırıldı.[234]

Gerek İstanbul gerekse İstanbul dışında bulunan metropolit ve rahipler Yunanistan'dan aldıkları tahsisat ve emirler üzerine, savaş sırasında askere alınan ve askerlikten bıkmış olan Rumları Osmanlı yönetiminden uzaklaştırmak ve Yunan emelleri doğrultusunda yönlendirmek üzere kiliselerde vaaz ve nasihatler vermeye başlamışlardı.[235]

Patrikhane ve kiliseler ayrıca Yunan ordusu için gönüllü asker toplamakta ve Rumları ikna etmek amacıyla ayinlerde bununla ilgili konuşmalar yapmaktaydı. Bu konuşmalardan etkilenerek Yunan ordusunda görev yapmak üzere giden yerli Rumların bir kısmı Yunanistan'ın umduğunun aksine tıpkı Türk ordusundan olduğu gibi buradan da firar etmeye başlamıştı. Aslında General Metaxas, Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na girmesi söz konusu olduğu zaman bu konuya itiraz etmiş ve Türkiye'de bulunan Rumların askerlik yapmadıkları için kendilerine fazla yararlı olamayacaklarını Venizelos'a bildirmiş ve Anadolu'da girilecek bir maceranın başarısızlıkla sonuçlanacağını anlatmış, ancak Venizelos söylenenleri dikkate almamıştı. Albay Metaxas, daha 1915 yılında İzmir'in Yunanlar tarafından işgaline karşı çıkarken, Türklerin askerî eğitim çarkından geçtiğini, cesur askerler olduklarını, Rumların (ve Ermenilerin) ne savaşçı ve ne de eğitimli olmadığını belirtmişti.[236]

General Metaxas bu görüşünde haklı çıkmış ve mütareke döneminde Yunan ordusunda bulunan yerli Rumlar peyderpey firar etmişler ve Yunan Merkez Kumandanlığınca tekrar geri döndürülmeye çalışmaları karşısında "Yunanlı değiliz, Osmanlı tebaasındayız. Bizi ne suretle sevk edeceksiniz" diye şikâyette bulunmuşlardı.[237] Bu ve benzer olaylar bize yerli Rumların da bir ikilem içinde olduklarını göstermektedir.

23 ncü Tümen komutanının 5 Mayıs 1920 tarihli verdiği istihbarat raporu da bu bilgiyi doğrulamakta ve "Yunanlıların, İstanbul'daki Rumlardan asker aldıkları, fakat büyük bir kısmının firar ettikleri ve firarın her gün devam etmekte olduğu" belirtilmekte idi.[238] Oysa Venizelos Anadolu'da başlattığı bu

---

[234] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2.
[235] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 60-5.
[236] P. Philip Graves; İngilizler ve Türkler, Çev. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1999, s.133.
[237] 23 ncü Tümen Kumandanlığının 23 ncü Topçu Alay Kumandanlığına Afyonkarahisar'dan gönderdiği 25 Şubat 1920 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 487, Gömlek No: 77, Belge No: 77-1.
[238] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 871, Gömlek No: 54, Belge No: 54-1, 54-2; Kutu No: 1008, Gömlek No: 179, Belge No: 179-1, 179-2, 179-3; Kutu No: 861, Gömlek No: 77, Belge No: 77-1.

savaşta Türkiye Rumlarından yazılan gönüllülerle Makedonya Rumlarına güvenmekteydi.[239] Venizelos'un bu beklentisi Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti tarafından Yunan Orduları Komutanı General Anastasios Papulas'a da bildirilmişti. Ancak "Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti"nden bahsedilen bölümde ayrıntıları açıklandığı gibi yerli Rumlardan beklenen talep gelmemişti.

Rumların bu isteksizliğinde Türk ordusunun başarısının yanı sıra Yunan ordusunda zamanla kral taraftarlığının yayılmaya başlamasının etkisi de olmuştu. Bu düşüncede olan kişiler, "Anadolu bizim mezarımız olacak pek kesif bir hâlde Türkle meskûn olan ve Türkler için ana vatan olan Anadolu halkı bizi önümüzden arkamızdan mütemadiyen vuracak ve Yunan kanı nafile yere akıtılacaktır." demeye başlamışlardı.[240]

Yunan ordusu üzerinde propagandaların etkisi büyük olmuştu. Bunun bilincinde olan Yunan Harbiye Nezareti Rumlar arasında propaganda yapmak, para toplamak, asker yazdırmak, komiteler teşkil etmek amacıyla Yunan Erkânıharbiye subaylarından Binbaşı Nikolavis, Dimitrakopulas, Emekli Yarbay Pavlos Haralamidis ve sivillerden Yorkives ile Pavleneis'i İstanbul'a göndermişti. Bu kişilerin daha sonra patrikhane tarafından seçilecek bir memurla Trakya'ya ve Marmara sahiline gönderilmesi plânlanmıştı.[241]

Terhis edilen Rumların askere alınması konusunda Venizelist subayların yanı sıra patrikhanenin de büyük etkisi olmuştu. Zira Osmanlı ordusundan terhis edilen Rum askerlerinin bir kısmı gizli komiteler ve metropolitler tarafından İstanbul'da saklanmış ve bu kişiler patrikhanede Venizelos adına yemin ettirildikten sonra, yanlarına Yunan pasaportu, teçhizat, askerî elbise verilerek Anadolu'ya sevk edilmişti. Giden bu kişilerin görevleri Anadolu'da Yunanistan adına propaganda yapmak, gönüllü yazmak ve gizli teşkilât kurmaktı.[242]

Polis Müdürü Umumîsinden Dâhiliye Nezaretine 18 Haziran 1919 tarihinde gönderilen bir raporda, Yunanistan'ın bu niyeti açık olarak belirtilmiştir. Polis Müdürü Umumîsi raporunda; Trakya bölgesinin işgali için Yunan ordusunun sevk edileceği ve bu konuda Yunanistan'ın gerekli tedbirleri alarak bu bölgeye sevk edilecek tümen komutanlarını tayin ettiği ve bu kişilerin Venizelos'tan emir bekledikleri, Yunan Hükûmetince resmî olarak İstanbul ve bütün Osmanlı ülkesinde seferberlik ilân edilerek şimdilik resmen

---

[239] TİTE Arşivi; Kutu No: 24, Gömlek No: 85, Belge No: 85-1 (10 Temmuz 1922).
[240] a.g.a.; aynı yer.
[241] I nci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar'ın Osmanlı Hudut Müfettişliğine Edirne'den gönderdiği 14 Mart 1920 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 487, Gömlek No: 77, Belge No: 77-1; Kutu No: 305, Gömlek No: 75, Belge No: 75-1.
[242] Harbiye nazırının 3 ncü Kolordu Kumandanlığına gönderdiği 22 Kasım 1922 tarihli yazısı. 1 nci Kolordu Kumandanı Selahaddin'in Konya'daki 12 nci Kolordu Kumandanlığına gönderdiği 26 Kasım 1919 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 314, Gömlek No: 131, Belge No: 131-13; BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-11-1.

19 ve 20 yaşlarındaki kişilerin silâh altına davet edildiği ve bu yaşlarda olanların mecburî, büyük olanların genellikle öğretmen olmalarından dolayı askere alınmalarına gerek görülmediği, güvendikleri bazı kişilerin askere alınarak birliklerine sevk edildikleri, içlerinde Osmanlı tebaası olup da güvenilir olmayan bazı kişilerin şimdilik askerlik yapması konusunda bir zorunluluk olmadığı, yalnız gönüllü kayıt olmak isteyenlerden kimlikleri kendileri tarafından bilinen kişilerin kabul edildiği, şüpheli olanların şimdilik sevkinin yapılmadığı, bunun daha çok Osmanlı Devleti tarafından haber alınması ihtimali ve bu durumun İtilâf devletleri temsilcilerine şikâyet edileceği düşüncesinden kaynaklandığı, silâh altına davet edilen gençlerin Yunan subayları tarafından talim ve terbiye edilmekte olduğu ve davet olayının "Patrikhane Merkez Millî Komitesi"[243] tarafından gizli olarak yapıldığının anlaşıldığı belirtilmekte idi. Raporda ayrıca Rumların son zamanlarda Türkler aleyhine yaptıkları faaliyetlerinin artmakta olduğu ve bu konuda önlem alınması gerektiği bildirilmişti.[244]

Polis Müdüriyeti Umumiyesinin 29 Haziran 1919 tarihli yazısında da, Yunan Hükûmetince toplanan ve yaşları büyük olan kişilerin peyderpey Yunanistan'a sevk edilmekte olduğu, bu kişilerin elli, altmış ve bazen yüz kişiden oluştuğu, bunların etrafının çoluk çocuk ve diğer insanlardan oluşan kalabalıkla çevrili olduğu, küçük rütbeli Yunan subayları refakatinde düzenli birlikler şeklinde Beyoğlu Caddesi'nden geçerken halk tarafından alkışlandığı, polis merkezi önüne geldiklerinde subaylar tarafından teşvik edilerek polis merkezine doğru bakarak "Zito Venizelos!" diye defalarca yüksek sesle bağırdıkları ve rastladıkları Müslümanların feslerini yırtmak suretiyle Osmanlı hissiyatını rencide ettikleri, Yunan asker alma işlemlerinin bu şekilde yapılmasının Beyoğlu halkını heyecanlandırdığı, er geç asayiş ve inzibat faaliyetinin başlayacağından bu gibi taşkınlıkla birlikte olayın sebeplerinin de ortadan kaldırılması gerektiği bildirilmişti.[245]

İstanbul'da bulunan yerli Rumların yaptığı faaliyetlerin genellikle patrikhane aracılığıyla Venizelos tarafından idare edildiği görülmektedir. Bu durum yalnız askerî konularda değil diğer konularda da görülmüştür. Örneğin, belediye seçimlerinde Venizelos'un izni istenmiş, "Yunanlıların seçimlere katılması imkânsızdır." tarzında alınan cevap üzerine yerli Rumların seçimleri boykot etmesi yönünde tamim yayımlanmıştı.[246]

Patrikhanenin asıl faaliyeti Yunan ordusuna gönüllü asker toplamanın yanı sıra onların kullanacakları silâhların sevki, depolanması ve bunların dağıtımı gibi konularda olmuştu. Yunan Hükûmeti önemli miktarda silâhı

---

[243] Bu komiteyi Hatipoğlu "İ Kentriki Epitopi ton Alitroton Ellinon (Kurtarılmamış Elenlerin Merkez Komitesi)" olarak belirtmiştir. Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), s. 76.

[244] BHO; DH. KMS, Dos No: 49-2, Belge No: 34-5.

[245] Polis Müdürü Umumîsinin Dâhiliye Nezaretine 29 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 35-6.

[246] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 60-3.

gemilerle İstanbul'a göndermiş, silâhların bir kısmı kilise, okul veya gemilerde depolanmış ve buralardan dağıtım yapılmıştı. Silâh, cephane ve teçhizat daha çok büyük kentlerde olup, taşrada nispeten sınırlı miktarda bulundurulmaktaydı. Önemli miktarda silâh ve cephane harp gemileri içinde muhafaza edilmekteydi. Gemiler içindeki silâhların gerektiği zaman dağıtım yerleri Gelibolu, Tekirdağ, Bandırma, Gemlik, Karadeniz Ereğlisi ve Samsun'du. Uygun bir ortamda bu limanlara birer yelkenli Yunan gemisi istasyon hâline getirilerek, o bölgenin silâh ve cephanesi bu yelkenlinin ambarında yüklü ve emre hazır bulundurulmaktaydı. Bu şekilde bir galeyan ve isyan hâlinde bir oldubitti yapılırsa Yunan Hükûmetinin bu işle ilgisinin olmadığı gösterilmiş olacaktı. Silâh ve cephane yüklü torpidolar sıkça bu limanları ziyaret ediyorlar ve bir limanda üç günden fazla kalmıyorlardı.[247]

Yunanistan tarafından İstanbul'da dağıtılan bu silâhların kimlere nasıl dağıtıldığı ve silâhların ne şekilde kullanıldığına bir örnek olması açısından şu olay oldukça dikkat çekicidir: Silâhlardan 180 adedi, Darıca'da iskele başında ticaretle uğraşan Yorgi Çakaroğlu'na gönderilmiş, bunun aracılığıyla güvenilir görülen Rumlara dağıtılmış, bu suretle silâhlandırılmış Rumlar çeteler teşkil ederek etrafı silâhları ile tehdit ve taciz etmiş, propagandalarına müşkülât gösteren bir komiser muavini ile bir polis memuru ve bir iki kişiyi de öldürmüşlerdi. Bu olayın failleri yakalanamamıştı.

Darıcalıların bu hareketini tebrik etmek üzere Yunan Umum Jandarma Müfettişi Albay Aleksandros Zimbrakakis Darıca'ya gelmiş, ve Müslümanları katletmiş olan Yorgi Çakaroğlu'nun damadını ve Dimitriyos Abazoğlu ile olaya katılan üç Rum'u Yunan nişanlarıyla ödüllendirmişti.[248] Bu olayda da görüldüğü üzere Yunanistan teşkilâtlanma konusunda kişileri teşvik ettiği gibi çıkan olaylarda adı geçen kişileri ödüllendirmekle bu kişilerin cesaretlerini artırmaktaydı.

Yunanistan ile patrikhane arasındaki ilişkiler Yunanistan'da 1 Kasım 1920 tarihinde yapılan seçimleri Venizelos'un kaybetmesinden sonra yeni bir boyut kazandı. Yeni Yunan Hükûmeti ile patrikhane arasında, patrik seçiminin ertelenmesi konusunda bir kriz yaşandı ve bu doğrultuda Yunan Hükûmeti ilk iş olarak patrikhaneye verilen tahsisatı kesti. Bu durum karşısında patrikhane de tahsisat konusunu araştırmak üzere bir komisyon kurdu.[249] Yunanistan ile patrikhane arasındaki ilişkilerin bu aşamaya gelmesi Patriğin Venizelist olmasından kaynaklanmaktaydı.

Atina Bankası da Yunanistan'ın Rum patrikhanesi için açtığı kredinin kesildiğini patrikhaneye tebliğ etmiş, bu tebliğ üzerine patrikhane ileri gelenleri telâşa düşmüşlerdi. Aynı zamanda Yunan Hükûmeti, İstanbul'daki Fevkalâde Komiseri Kanolopulos aracılığıyla patrikhaneye yapılan maddî ve

---

[247] İstanbul Muhafızı Mirliva Sait Paşanın 31 Temmuz 1919 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 362, Gömlek No: 122, Belge No: 122-1; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

[248] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 386, Gömlek No: 76, Belge No: 76-2; Kutu No: 105, Gömlek No: 123, Belge No: 123-1 (6 Kasım 1919).

[249] Vakit; 24 Kânunuevvel 1336 (24 Aralık 1920).

manevî himayenin bundan sonra kesildiğini patrik vekilliğine tebliğ ettirmişti.[250]

Rum patrikhanesi tarafından Yunan Rallis Hükûmetine çekilen telgraf ve verilen cevap da iki taraf arasında gerginliğin artmasına neden oldu. Rum patrikhanesi tarafından Rallis Hükûmetine gönderilen telgrafa verilen cevabın özeti Yunan Komiserliği tarafından Rum patrikhanesine şifahen tebliğ edildi. Yunan Hükûmeti, cevapta patrikhanenin ve İstanbul Rumlarının hareket tarzları karşısında çok şaşırdıklarını bildirdi. Patrikhane, bu cevaba verilecek karşı cevabın hazırlanması için komisyon teşkil etti. Bu sırada Yunan Hükûmetinin Venizelos'a karşı olan politikasının göstergesi olarak Selânik'te Venizelos Caddesi'nin ismi Kraliçe Sofya olarak değiştirildi. İstanbul'da yayımlanan Proia gazetesi, bunun Venizelos'un hizmetlerine karşı büyük bir nankörlük olduğundan bahsederek, Helenizmi Yunanların imha ettiğini yazmıştı.[251]

Rallis Hükûmeti ayrıca patrikhaneye bir emir vererek patrikhanenin ancak ruhanî bir heyet olduğunu, resmî bir mahiyeti haiz olmadığını, görevinin sırf Osmanlı topraklarındaki Rumların işlerini yürütmekten ibaret olduğunu ve siyasî bir yetkisinin olmadığını bundan dolayı kesinlikle siyasî işlere karışmaması gerektiğini belirtmiş ve Yunanistan'dan ayrı olan Türkiye Rumları adına patrikhanenin Yunanistan işlerine müdahale etmesini hiçbir şekilde kabul edemeyeceklerini bildirdi.[252]

Venizelos'un iktidardan düşmesi, cephede savaşan Yunanlar ve Rumlar arasında da uzun süre etkisini sürdürdü. 1 nci Süvari Livası (Tugayı) Kumandanı Hüseyin Rahmi'nin Cenup Cephesi Kumandanlığına Sandıklı'dan 21-22 Şubat 1921 günü gönderdiği yazıda; bu konuya değinilmekte ve Türklerin gittikçe kuvvet kazanmaları karşısında Yunan ordusunun başarısızlığa uğramasının nedeninin Venizelos'un hükûmetten düşmesi olarak değerlendirildiği ve Yunan Generali Manidaret'(?)in bir beyanname yayımlayarak Yunan ordusundan firar eden kişilerin Türk köylülerine sığınması hâlinde bu köylülerin idam edileceği hakkında göz dağı verdiği, Yunan askerî birliklerinde yerli Rumların mevcut olmayıp Yunan askerleri ile yerli Rumların arasının açık olduğu, Alaşehir'deki Rumların fes giymeye başladıkları ve 550 lira harcayarak büyük bir Osmanlı bayrağı hazırlamış oldukları belirtilmektedir.[253] Aslında ordu içindeki Rumların bu şekilde davranmasında Venizelist subayların -"Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti" ile ilgili kısımda da belirtildiği gibi- yapmış oldukları propagandaların etkisi büyük olmuştu.

Bu sırada Yunan Hükûmetinde yaşanan değişiklik sonucu yeni Kral Hükûmeti ile patrikhane arasında Patrik Nikola'nın yerine yeniden patrik

---

[250] Hâkimiyeti Milliye; 5 Kânunusani 1337 (5 Ocak 1921).
[251] a.g.g.; aynı yer (Anadolu Ajansı'nın haberi).
[252] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 721, Gömlek No: 33, Belge No: 33-1 (7 Şubat 1921).
[253] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 723, Gömlek No: 112, Belge No: 112-1, 112-2.

seçilmesi konusunda bazı sorunlar yaşanmaktaydı. Yunanistan, Venizelos taraftarı bir patrik seçileceğini tahmin ederek Anadolu'nun seçimlere katılamayacağını belirtip seçimlerin ertelenmesini istemişti.

Atina-Fener anlaşmazlığı bu sürece girdiğinde, patrikhane zor anlar yaşamaya başladı. Zira ya Yunan Hükûmetinin arzusu üzerine bir heyet göndererek Atina ile Fener arasındaki anlaşmazlığı araştıracak ve seçimleri erteleyecek veya Atina ile her türlü ilişkiyi keserek patrik seçimlerini yapacaktı. Atina-Fener anlaşmazlığı Fenerliler arasında da cismanî meclis ile ruhanî meclis (sen sinod)in farklı fikirler taşımasından dolayı ayrılıklara neden olmuştu. Patrikhanede bulunan cismanî meclis üyelerinin çoğunluğu Venizelistti ve Atina Hükûmetinin isteğine aykırı olarak patrik seçiminin derhâl yapılması taraftarıydı. Ruhanî meclis ise patrik vekili ile bir iki metropolit istisna olmak üzere Kral Konstantin taraftarı olup Konstantin Hükûmeti ile uzlaşmak arzusundaydı.[254]

Patrikhane meclislerinde yaşanan bu ayrılıklara rağmen alınan son karar doğrultusunda patrik seçimi belirlenen günde yapılmıştı. Böylece, Yunanlık adına ruhanî liderliği temsil eden İstanbul patrikhanesi ve Atina Hükûmeti arasındaki anlaşmazlık doruğa ulaşmıştı.[255] Zira Atina Hükûmeti Venizelos'a yakınlığı ile bilinen Atina Metropoliti Meletios'un patrik seçilmesini istememişti.[256]

Patrik seçimlerinde İstanbul'da kurulan ve yöneticilerinin büyük bir kısmı dışarı çıkarılmış veya kendiliğinden istifa etmiş olan Venizelosçu subaylardan oluşan Yunan Müdafaai Milliye Komitesinin tehdit ve baskısı önemli rol oynamıştı. Rum ileri gelenleri, patrikhanede ve patrik seçimi meselesinde nüfuz sahibi olan heyetin, Müdafaai Milliye Heyeti olduğunu açık olarak ifade etmişlerdi.[257]

İstanbul ve havalisindeki Rum milletvekilleri sıfatıyla, patrikhanede patrik vekilinin başkanlığı altında toplantı yapan Müdafaai Milliyeciler ayrıca İstanbul patrikhanesi ile Edirne'de toplanan ruhanî meclis arasında ortaya çıkan anlaşmazlığın da feshine karar vermişti. Bu milletvekilleri meclislerine "Meclisi Müessesat" adını vermişlerdi.[258]

Venizelos'un iktidardan düşmesinden sonra patrikhane ile Yunan Hükûmeti arasında yaşanan soğukluğa rağmen Yunan ordusuna asker ve yardım toplama konusunda hâlâ patrikhanenin desteği söz konusu idi. Ancak yerli Rumlar Venizelos'un tekrar iktidara gelmesinin amaçlarının gerçekleşmesi için önemli bir unsur olacağını düşünmekte hatta onun iktidara gelmesi hâlinde drahminin değer kazanacağı, fiyatların düşeceği, savaşın devam etmeyeceği kanaatini taşımaktaydı.[259]

---

[254] Vakit; 28 Teşrinisani 1337 (28 Kasım 1921).
[255] Vakit; 1 Kânunuevvel 1337 (1 Aralık 1921).
[256] Vakit; 4 Kânunuevvel 1337 (4 Aralık 1921).
[257] a.g.g.; aynı yer.
[258] Vakit; 1 Kânunuevvel 1337 (1 Aralık 1921).
[259] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 111, Belge No: 111 (11 Mart 1922).

Diğer taraftan İstanbul'da Türkler aleyhine başlatılan faaliyetler aynen devam etmekteydi. Örneğin, Zografyon Mektebindeki Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyeleri ile Rum patrikhanesi üyeleri hatta Venizelos taraftarları iş birliği içinde İstanbul'da yerleşik Rumlarla Yunan askerlerini cemiyete kaydetmeye, silâh ve bombayla donatmaya devam etmekteydiler. Amaçları; Yunanlar istilâ ettikleri mahallerden çıkarılacak ve kovulacak olurlarsa, buralarda sırf İngilizlerin müdahalesini sağlamak için İstanbul'da kanlı bir ihtilâl çıkarmaktı. Bu amaçla bu kişiler Papaz Köprüsü'yle Boğazkesen'de Osmanlı ve Fransız polisine karşı silâhla hücum ederek bomba atmışlardı. Bu kişilerin patrikhanenin vermiş olduğu 200 lira karşılığında bunları yaptıkları anlaşılmıştı.[260]

Rumlar tarafından toplanan paralar aynen verildiği gibi zaman zaman Yunan askerleri için kaputluk kumaş, çamaşır alınması gibi girişimlerde de bulunulmuştu.[261] Yunan ordusunun yanı sıra patrikhane için de para toplanmaktaydı. Örneğin, Beyoğlu'nda Caddei Kebir'de Lüksemburg Sineması civarındaki Yunan Kulübü de patrikhaneye on bin lira yardım vermişti.[262] Toplanan bu yardımlar sonuç olarak cephede savaşan Yunan ordusu veya Rum teşkilâtları için kullanılmaktaydı.

Diğer taraftan Yunan Hükûmeti, İstanbul Temsilciliği aracılığıyla Rum patrikhanesine tebliğ ettiği bir beyannamede; İstanbul'da bulunup Osmanlı Devleti tebaasından yirmiden kırk yaşına kadar olan Rumların, Hristiyanlık ve Yunanlık adına gönüllü kaydolmalarını istemişti. Patrikhane bu konuda Rum kiliselerine müracaat etmiş ve Beyoğlu'nda Ağa Camii'nde Yunan askerlik dairesinde kayıt işlemlerine başlanmıştı. Kaydedilenler peyderpey talim yapmak amacıyla Silivri ve daha sonra Karadeniz sahilleri ve Midye cihetlerine sevk edilmeye başlanmış ise de müracaat %10 nispetinde olmuştu.[263]

Bu sırada Anadolu'da meydana gelen gelişmeler üzerine Yunanistan'ın yenileceğini hesaba katan Venizelos, bu doğrultuda Patrik Meletios'a Yunan başbakanı olmamasına rağmen direktifler gönderiyordu. Bu amaçla 10 Temmuz 1922 tarihinde gönderdiği özel mektupta durum değerlendirmesi yapmıştı. Venizelos'un mektubu şöyledir:

"... Anadolu meselesi yakında ber vech-i âti şerâit dâhilinde halledilecektir.

1. Sevr Muahedesi mucibince Yunan hâkimiyeti altında bulunmamak ve düvel-i İtilâfiye'nin nezaret ve himayesi altında olmak şartıyla İzmir'e muhtariyet-i idare vermek.

---

[260] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 142, Belge No: 142 (18 Nisan 1921).

[261] Toplanan iane ile Yunan askerine hediye edilmek üzere Çarşıyı Kebir'de bir tüccara 200.000 takım kaputluk kumaş sipariş ettikleri gibi, Amerikan bezinden 20.000 kat çamaşır imal ettirmek üzere önce Mahmutpaşa'da Yağlıkçı Mustafa Efendiye müracaat etmişlerdir. Ancak Mustafa Efendi kabul etmemiştir.TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 153, Belge No: 153 (10 Şubat 1922).

[262] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 158, Belge No: 158 (15 Şubat 1922).

[263] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 48, Belge No: 48; TİTE Arşivi; Kutu No: 63, Gömlek No: 31, Belge No: 31 (31 Temmuz 1922).

2. Türkiye hâkimiyeti altında kalacak olan Hristiyanların hukuklarını muhafaza ve temin.

3. Türkiye'nin yaşaması kesb-i kuvvet ve kudret etmesi için her türlü muavenet-i lâzimede bulunulması.

Yunan hükûmet-i hâzırasına gelince yakında be-heme-hal sükût edecek ve cumhuriyet-i idare tesis edecektir. Netice itibarıyla bi-t-tab' Türkiye ile Yunan birleşmeğe[264] mecbur kalacaktır... Bundan dolayı şimdiye kadar Türk ve Hristiyanlar arasında husûl bulmuş olan nefretin artmasına fırsat verilmemesini önemli tavsiye ederim. Çünkü bunlar birlikte yaşayacak, birlikte çalışıp terakkî edeceklerdir. Sizin hâl-i hazırdaki Yunan Hükûmetiyle uyuşup iş görmeniz gayr-ı kâbildir. Fakat aranızdaki ahenksizliğin şiddeti gerçi İngiltere ve Amerika nezdinde hâfi değilse de düvel-i saireye sezdirmemeye gayret ediniz. Atina'da verilmiş olan kararların hiçbirisi mevki-i tatbik ve icraya konulmayacaktır. Çünkü düvel-i İtilâfiye kendi nokta-i nazarlarına göre meseleyi halledeceklerdir."[265] Venizelos'un mektubunda dikkati çeken en önemli mesele Türkiye'deki Rumların artık Türklerle bir arada yaşayacakları ve aralarındaki nefretin artmasına fırsat verilmemesidir. Türklerin savaş alanında kazandıkları zaferin yansımaları politik alanda da görülmeye başlamış ve Venizelos da bunu kabul ederek patriğin bu yönde çalışmasını istemişti.[266]

Bu sırada, yeni Yunan kabinesinin, İstanbul komiserine şifre ile bazı emirler gönderdiği ve bu arada komiserliğin İstanbul'da takip edeceği siyaset hakkında önemli vasiyetlerde bulunduğu, bilhassa patrikhanenin ruhanî ve siyasî durumu hakkında, İstanbul Rumlarını memnun etmeyecek bazı talimatlar verdiği ve komiserin bu vasiyetleri ve talimatı uygulamayı başarıp başaramayacağının şüpheli olduğu ve bundan dolayı istifasının kabulünde ısrar edeceğinin de muhtemel olduğu, Atina'dan haberdar edilen patrikhanenin, bu konuda komiserlikten bazı açıklamalar aldığı Türk istihbaratı tarafından haber alınmıştı.[267]

Diğer taraftan, İstanbul'da bulunan patrikhane ve Yunan Müdafaa subayları sonuna kadar Venizelos'u desteklemiş, "Filolosiko" Darülfünun Kulübünde, Etniki Eterya Cemiyeti üyelerinin yaptıkları toplantıda aldıkları kararlar da yine Venizelos'u destekleme yönünde olmuştu. Bu toplantıda Etniki Eterya Cemiyeti (bk. s.166-169) üyeleri Avrupa'dan gelen birçok mektup ve telgrafı okuyup uzun uzadıya müzakere ettikten sonra, yakında imzalanması kararlaştırılmış olan barıştan önce millî davanın müdafaası için, Yunan Hükûmetiyle iş birliği yapmamak şartıyla, Venizelos'a umumî bir vekâlet vermeye karar vermişlerdi. Bu vekaletnâmenin kendisine ulaştırılabilmesi için, İngiliz telsiz telgrafından istifade etmeye karar vermişlerdi.[268]

---

[264] TİTE Arşivi; Kutu No: 46, Gömlek No: 55, Belge No: 55 (10 Temmuz 1923).
[265] TİTE Arşivi; Kutu No: 46, Gömlek No: 55, Belge No: 55-1.
[266] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 59, Belge No: 59-1.
[267] TİTE Arşivi; Kutu No: 69, Gömlek No: 87, Belge No: 87-1.
[268] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 111, Belge No: 111 (15 Temmuz 1922).

2. İstanbul'daki Propaganda Faaliyetleri ve Diğer Teşkilâtlanmalar

Yunan hükûmeti isteklerini elde etmek için Patrikhanenin yanı sıra Rumları bağlı oldukları devlet aleyhine kışkırtmak amacıyla her türlü propaganda aracına başvurmuştu.[269] Zira, Yunanistan bu dönemde XX. yüzyılda büyük önem kazanmaya başlayan propaganda faaliyetlerine olağanüstü önem vermişti.

Micheal Smith, "Masum Avrupalıların gözlerine perde çekmekte tecrübe sahibi olan Balkan devletleri için propaganda yeni bir oyun değildi. Ama Yunanlar bu alanda belki hasımlarından da ustaydılar ve daha çok doğal üstünlükleri vardı."[270] şeklinde bir yorumda bulunarak Yunanistan'ın bu konudaki becerisine dikkat çekmişti. Smith ayrıca Venizelos'un propaganda savaşının önemini tam anlamıyla kavradığını ve bunun için geniş kaynaklar ayırdığını da belirtmiştir.

Yunanistan'ın gerek Türkiye'ye gerek diğer devletlere yönelik propaganda faaliyetleri konusunda Kitsikis de Londra'da bulunan Yunan Büyükelçisi Kaklamanos'un görevde bulunduğu dönemde propagandaya ne derece önem verdiğini örneklerle göstermektedir.

Kitsikis kitabında, Yunanistan'ın propaganda amacıyla kitaplar ve broşürler yayımladığını, bunların bir plân çerçevesinde dağıtıldığını, öncelikle batı ülkelerini etkilemek için İngiltere ve Fransa'da önemli mevkilerdeki insanlara gönderildiğini, ayrıca yine batılıları etkilemek için istatistik ve haritalar yayımlanarak bilimsel verilere dayanıldığını göstermek istediklerini belirtmektedir. Yunanistan, bu yayınları özellikle tanınmış profesörlere hazırlatmaya ve önemli yayın evlerinden faydalanmaya özen göstermiştir.

Bu tür faaliyetleri bizzat Yunan Dışişleri Bakanı Politis yürütürken Venizelos da adım adım gelişmeleri takip etmişti. Yunan propagandasının Fransa temsilcisi Makkas, Venizelos için "Bir ölüm kalım devresi olan 1919-1920 yıllarındaki dış propaganda çalışmalarımızın tek ve gerçek orkestra şefi, bizzat Venizelos'tu; sanki parçalara bölünüyordu. Her yere her işe yetişiyordu. Herkesi inandırıyordu. Onun önünde güçlükler eridi."[271] şeklinde konuşarak onun bu konuya verdiği önemi belirtmiştir.

---

[269] Birinci Şube Müdürünün 5 Ekim 1919 tarihli yazısı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2.

[270] Smith; s.97.

[271] Kitsikis; s.144. Mchael Smith de "Avrupa başkentlerinde Yunan kulüpleri ve hayırseverleri kararlar almışlar, para toplamışlar, konferanslar düzenlemişler, Yunanlıların her zaman çoğunlukta olduklarını gösteren Balkanlar'ın etnografya haritalarını bastırmışlar, makaleler ve kitapçıklar yayımlamışlardı. Yunan millî marşını ve Solomos'un 'Özgürlüğün İlâhi'sini İngilizceye çevirmesi için Rudyard Kipling'i ikna etmişlerdi. Bunlar Daily Telegraph gazetesinde yayımlanmıştı. Liberal İngiliz kurumlarından Yunan dostları, Harold Spender, Lord Bryce, Londra Kraliyet Kolejinden Ronald Burrows bu dava uğruna çalışmışlardı." şeklinde bir yorumda bulunarak Kitsikis'in kitabında anlattıklarını desteklemektedir. Smith; s.97.

Yunanistan propaganda için millî marşlarını dahi kullanmış ve millî marşlarını yabancı dillere çevirterek bunu çeşitli yerlerde yayımlamıştı.[272]

Yunanistan bu propagandalara ek olarak İstanbul'da bulunan Rumları harekete geçirmek amacıyla Yunan Salibi Ahmeri adı altında bir hastahane tesis ederek, fakir insanların parasız tedavi edileceği şeklinde propaganda yapmıştı.[273]

Yunanistan ve patrikhanenin propaganda faaliyetlerinden biri de Türk jandarma ve polis kuvvetlerinden kasten mahrum bırakılmış olan bölgelerde ortaya çıkması muhtemel olan eşkıyalık, mezalim, tahribat ve imha olaylarını, Avrupa'da Türkler aleyhine kullanmak, Avrupa'ya "İşte asayiş kuvvetlerinden mahrum Osmanlı arazisinde yapılan mezalimi görüyorsunuz, dünya için barışın sağlanması ve Hristiyan unsurun hayatının korunması için buraların hiçbir şekilde Türk Hükûmetine iade edilmesi uygun değildi." dedirtmek için çaba sarf etmekti.[274]

Yunanistan'ın önemli propaganda araçlarından biri de İstanbul'da bulunan Rum basınıydı. Rum basını, özellikle dışarıya karşı Türkiye'de asayişin bozuk olduğu şeklindeki propagandasının yanı sıra, Rum unsurunu kışkırtmaya yönelik çalışmalar yapmakta idi. Yunanistan, Rum basınını yönlendirmek üzere Jorj Skalyeri'yi kendisine bağlı bir memurla İstanbul'a göndermişti. Yunanistan, Skalyeri aracılığıyla Rum basınına önemli paralar aktarmıştı.[275]

Yunan Başbakanı Venizelos, Türkiye'deki propagandaları yakından takip etmek, ahali ve patrikhaneye telkinlerde bulunmak, kendi özel ajanlarına şifahî talimat vermek üzere Yunan Sefarethanesinde siyasî müşavirleri sıfatıyla samimî ve kendisine sadık altı mebusu İstanbul'a göndermişti. Bu kişilerin isimleri, seçim bölgeleri ile görevlendirildikleri mevkiler şöyledir:

1. Vamvakas: Serfice mebusu, Beyoğlu'nda Metropol Oteli'nde 6 numarada ikamet etmiş ve Trakya meselesi için araştırma ve teşviklerde bulunmak üzere gönderilmiştir.[276]

---

[272] Kitsikis; s.160.

[273] Çatalca Cemaati İslâmiye Reisi tarafından Dâhiliye Nezaretine 23 Şubat 1920 tarihinde gönderilen yazı. BOA; DH. EUM, AYŞ, Dosya No: 45 Belge No: 28-35.

[274] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 113, Belge No: 113.

[275] Sabahattin Özel; "Millî Mücadele'de Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'daki Faaliyetleri ve Atatürk'ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri", Askerî Tarih Bülteni, Sayı 40, Şubat, Ankara, 1996, s.6.

[276] Vamvakas'ın ikâmetgâhı olan Metropol Oteli'nde 12 Eylül 1919 tarihinde saat 3.00'te Yunan askerî temsilcisi Albay Zimbrakakis'in de bulunduğu bir toplantı yapılmış ve Trakya Cemiyeti murahhaslarından Celal ve Tahsin Beyler de mevcut olduğu hâlde Trakya meselesi gündeme getirilerek müzakere edilmiş ve Vamvakas, Trakya'nın Yunanlar tarafından işgali hakkında elde edilecek yardımlar hakkında önemli teklif ve taleplerde bulunmuştu. Vamvakas Trakya'nın Yunanistan tarafından işgali için Yunan Sefarethanesinde kaleme alınan Trakyalı bazı Müslümanlara da imza ettirilen muhtıra için de büyük çaba sarf etmişti. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-11-1.

2. Papadaki: Girit mebuslarından İstanbul Yunan Askerî Temsilcisi Katahaki'nin hemşehrisi olması nedeniyle Bebek'te kendi evinde oturmuş ve komitelerin sevkiyle uğraşmıştır. Aynı zamanda Venizelos lehinde propaganda yapmak amacıyla gönderilmiştir.

3. Metaksas: Kerkira, Korfu Mebusu, Büyükada'da Yunan Siyasî Temsilcisi Kanolopolos ile oturmuş ve sabah akşam birlikte gidip gelmişlerdir. Halk arasında Venizelos lehinde propaganda yapmak amacıyla gönderilmiştir.

4. Honeos: Selânik mebusu, Makedonya ve Trakya meselesiyle uğraşmak üzere gelmiştir.

5. Felasas: Kalamon mebusu, Beyoğlu'nda bir evde oturmuş ve siyasî temsilcilerle ilgilenmek üzere devamlı sefarethaneye gitmiştir.

6. Velienitis: Korfu mebusu, Yunan Zaharof'un akrabası olması nedeniyle Kadıköy'de oturmuş, özel işler için gelmiştir.[277]

Venizelos isteklerini gerçekleştirmek amacıyla bu kişilerden yararlanırken İstanbul'da bulunan Rum halkı harekete geçirmek ve örgütlemek için bazı Yunan müdafaa subaylarını İstanbul'a göndermişti. Bu subayların bir kısmı Rum Müdafaai Milliye teşkilâtını kuran ve Selânik'te Venizelos'la birlikte mücadele eden subaylardan oluşmaktaydı. Venizelos onların bu teşkilâtçı tecrübelerinden yararlanmak istemişti. Yunan subaylarının bu faaliyetleri için İstanbul ortamı gayet müsaitti. Zira yerli Rumlar, İstanbul'un geri alınması konusunda Yunanistan ve Yunan subaylarına büyük güven duymaktaydı. Bu nedenle Yunan subaylarının propaganda amaçlı konuşmalarından etkilenmekte ve onların gösterdiği yolda hareket ederek taşkınlıklarda bulunmaktaydı. Venizelos Rumların bu bağlılığının bilincinde olarak Yunan subaylarını İstanbul'a göndermişti. Bu subaylar daha çok yukarıda beş madde hâlinde açıkladığımız (bk. s.72, 73) Yunan gizli çalışmalarını yerine getirmekle görevlendirilmişti.

İstanbul'a gelen Yunan subayları bu görevlerinin yanı sıra Yunanistan'dan aldıkları emir gereği her vesile ile Rumları harekete geçirecek tarzda konuşmalar yapmışlardı. Bu subaylar arasında Yunan Amirali Kakolidi'nin 18 Kasım 1918 günü Beyoğlu'nda Yunan Kulübünde yaptığı yarı resmî kabuldeki konuşması dikkate değer mesajlar içermekteydi. Kakolidi'nin konuşması şöyle idi:

"...Türkiye'deki Helenizme ana vatanın selâmı ile Parthenon'dan bir zeytin dalı getirmek şerefine mazhar olduklarından dolayı maiyetimde bulunan subaylar ve erler iftihar duymaktadırlar... Biz buraya kılıç değil zeytin dalı getirdik. Kuvvetli oldukları kadar mefkûre sahibi olan müttefiklerimize itimadımız tamdır. Müttefiklerimiz Almanlar gibi değillerdir. Zira Almanlar her şeyi kuvvet ve kılıç halleder fikrindedirler. Müttefiklerimizle

[277] Polis başmemurunun 1 nci Şube Müdürlüğüne gizli olarak 25 Eylül 1919 tarihinde gönderdiği yazı. BOA; DH.KMS, Dosya No: 49-2 Belge No: 57-7.

biz kılıcı yalnız esaret zincirini kırmak hususunda kullandık. Bizim bugün vazifemiz her türlü maniler çıkarmaktan tevakki ederek müttefiklerimize yardım etmektir. İstanbul'daki Rum unsurunun çok kuvvetli fakat aynı zamanda gayet muti olduğunu memnuniyetle müşahede eyledim. Rum milleti bugün o büyük siyasî reisi sayesinde saadete kavuşacaktır. Şurası nazarı itibara alınmalıdır ki, herkes büyük bir kuvvet teşkil etmekte olup bu kuvvetler toplanınca azamet peyda eder. Yine tekrar ederim ki, ben hahişkar fakat aynı zamanda akıllı ve son derece itaatli bir Rumluk gördüm. Bugün İstanbul'u terk ediyorum. Avdetimde Türkiye Rumluğunun aynı kiyaseti izhar etmekte olduğunu göreceğimden eminim. Çünkü bu kiyaset sayesinde Türkiye Rumluğu kendi menfaatlerine pek büyük hizmetler ifa edecektir."[278]

Rumların Panayia Kilisesi'nde yaptıkları ayinde de bazı Yunan subayları hazır bulunmuş, subaylar daha sonra Lüksemburg Oteli balkonundan sokakta toplanan Rumlara karşı konuşmalar yapmışlardı. Rumlar bu konuşmaları alkışlarla dinlemiş ancak bu toplantı Türk askerleri tarafından dağıtılmıştı.[279]

Rumlar adalara gelen bir Yunan generalini de Yunan bayraklarıyla karşılayarak tezahüratta bulunmuşlardı. Bu durumu engellemek isteyen polisler bu bayrakların indirilmesini istemiş; ancak, Rumlardan "Biz indirmeyiz böyle emir aldık siz indirebilirsiniz."[280] şeklinde karşılık almışlardı.

Yunanlı subaylar yalnız propaganda değil İstanbul'daki diğer örgütlenmelerde de hep başrolü oynamışlardı. Özellikle cemiyetlerin organizasyonu ve çete faaliyetleri konusunda Venizelos'a büyük yardımları olmuştu.

Venizelos, amacına ulaşmak için patrikhaneyi yeniden düzenlemekle yetinmemiş, İstanbul Rumluğunu her türlü propaganda ve teşkilât konusunda organize etmek amacıyla Yunan Konsolosluğuna Komaris'ı, teşkilâtın başına siyasî temsilci olarak Kanolopulos'u, askerî temsilci olarak Girit çete reisliğinden yetişmiş Albay Katahakis'i İstanbul'a göndermişti.[281]

Siyasî Temsilci Kanolopulos İstanbul'a geldikten sonra patrikhane ile diğer Rum kuruluşlarını kısa süre içinde birleştirmeyi başarmış, basınla yakından ilgilenmiş ve Venizelos'un direktifleri doğrultusunda dernekleri faaliyete geçirmişti. Askerî Temsilci Katahakis de çete teşkilâtını kurmuştu.[282]

Yunanistan Mondros Mütarekesi'nin akdine kadar Osmanlı Devleti'nde gizli olarak faaliyet gösteren Yunan millî komitelerini ve mütarekenin

---

[278] Gökbilgin; Millî Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, s.5-6. Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı; s.182.
[279] Âti; 18 Teşrinisani 1334 (18 Kasım 1918).
[280] Heybeli Ada Muhafız Bölüğü Kumandanı ve 30 ncu Alay 88 nci Tabur 1 nci Bölük Kumandanının Adalar Muhafız Kumandanlığına, 20 Şubat 1919 tarihinde Haybeli'den gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi: Kutu No: 373, Gömlek No: 102, Belge No: 102-4.
[281] Pontus Meselesi; s.31.
[282] İstanbul Rum zenginleri, Yunan Askerî Temsilcisi Albay Katahakis'e büyük ilgi göstermişler ve bunu göstermek amacıyla Rum zenginlerinden dört kişi, 2000 liraya bir otomobil satın alarak kendisine hediye etmişlerdi. Âti; 23 Kânunuevvel 1334 (23 Aralık 1918).

akdinden sonra çeşitli adlarla açılan kulüp ve cemiyetleri Millî Cemiyet adıyla birleştirerek faaliyet göstermesi için girişimde bulunmuştu. Daha sonraki bölümde görüleceği üzere Yunanistan Sefareti bu konuda nizamname düzenlemek üzere Spektator Doryan gazetesi yazarını görevlendirmişti. (bk. s.219) Bu kişi Rumlar tarafından "İstanbul Rum Mebusları" adıyla mebus seçmekle de görevlendirilmişti.[283]

Yunanistan ve patrikhanenin bu faaliyetinden haberdar olan Mustafa Kemal'in, Heyeti Temsiliye adına Harbiye Nazırı Cemal Paşaya 4 Kasım 1919'da İstanbul'da Rumlarla Yunanların çalışmalarının amacı hakkında elde edilen bilgi ve İstanbul Hükûmetince gerekli tedbirlerin alınması konusunda gönderdiği şifrede de kırk Rum mebusu ve Yunanistan'ın amaçları belirtilmektedir. Şifrede;

"1. Geçen ay kiliselerin idare heyetinde seçim yapılmış, birçok Yunan idare heyetine üye seçilmiştir.

2. Rum patrikhanesi Yunan Sefaretinden aldığı emir üzerine kilise heyeti mütevellilerinden başka kırk kişilik bir heyet intihap ettirmiş ve bunlara İstanbul Rum Mebusları namını vermiştir. Bu heyetin vazifesi, İstanbul meselesi konferansta mevzu olunca propaganda için münasip görülecek kişilerin Paris, İngiltere, İsviçre Yunanistan'a gönderilmesiyle tahrikat ve teşvikatta bulunmak, bütün Rumlar namına İstanbul'un ilhakını talep ve hiç olmazsa beynelmilel idareye nailiyeti hakkında sarfı mesaide bulunmak ve Yunanistan'dan gelen emirleri tatbik ve sevk edilen çetelerin icap eden yerlere gönderilmesi velhasıl hukuku hâkimiyeti Osmaniye ile gayri kabili ahval ve harekâtı idare etmektir. Heyet İzmir'e de gönderilecektir."[284] denilerek Harbiye Nezaretinin bu konuda dikkati çekilmişti.

---

[283] Bahsedilen mebusların isimleri şöyledir: 1-Albertis Markos, Terziler Cemiyeti reisi, 2-Ançopulos Filipos, tüccar, 3-Vasilyadis Nikolaos, doktor, 4-Yadigaroğlu Pavlos, dava vekili, 5-Zamaskinos Dimitriyos, Proia başyazarı ve muallim, 6-Zukos Ksenofon, doktor, 7-Teodosyadis Panayot, Arvaniti Ticarethanesi müdürü, 8-Toma Reis Stavros, tüccar, 9-Vovanidis Spiros, Avukat, 10-Kavalis Nikolaos, Diş Tabibi, 11-Kalaycaki Periklis, Ressam, 12-Kalgopulos Yorgi, dava vekili 13-Karadonizos Miltiyadi, dava vekili, 14-Kolokisopulos Atanas, tüccar, 15-Kahyaoğlu Yani, Tüccar, 16-Kondosyanos Nikolaos, Avukat, 17-Kopanaris Leandros, gazete muharriri, 18-Kozmas Lazarus, banker 19-Kostantinidis Kostantios, tüccar, 20-Lazikas Hristos, kütüphaneci 21-Leonitizis Yorgi, Tüccar Memurları Cemiyeti reisi, 22-Mangos Aleksandros, dava vekili 23-Manos Yorgi, Asar-ı Atika mütehassısı 24-Mellas Dimitriyos, mektep müdürü 25-Nikolaindis Nikolaos, doktor 26-İkonomenidis Yorgi, muharrir 27-Pancalis Andonyus, tüccar 28-Paksiyadas Grigorios, doktor 29-Papas Aleksandros, doktor ve patrikhane müşaviri 30-Papadapulos Yani, Ressamlar Cemiyeti reisi 31-Sarindis Aleksandros, tüccar 32-Sinyosoğlu Aleksandros, tüccar 33-Pasaris Avrilyos, dava vekili 34-Tiberios Perikletis, doktor 35-Fitos Dimitriyos, dava vekili eski mebus 36-Haralambidis Hristos, dava vekili 37-Haralambidis Serafim, dava vekili 38-Hacı Anastas Panayot, dava vekili 39-Mısırlıoğlu Anastasyos, doktor 40-Mebekes Panayoti, profesör. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-8.

[284] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: No: 45, Gömlek No: 44, Belge No: 44-1, 2, 3; Kutu No: 197, Gömlek No: 184, Belge No: 184-1; Kutu No: 401, Gömlek No: 2, Belge No: 2-1; Kutu No: 386, Gömlek No: 76, Belge No: 76-1. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, Sayı 11, Vesika No: 256, Mart 1955, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1955.

Dört yıl için seçilen Rum mebusları, haftada üç gece Sitiyosoğlu Aleksandr'ın başkanlığında toplanıyor ve toplantılarını Beyoğlu Hamalbaşı Caddesi, Aynalıçeşme'deki Hellas Mektebinde yapıyordu. Saat 09.30'dan 12.30'a kadar devam eden toplantılara Yunan Elçiliğinden gönderilen bir temsilci de katılıyordu. Mebusların şimdiye kadar ne şekilde görev yaptıkları ve mebusların faaliyet tarzına dair şifahî bilgi vermek üzere Kostantin Kostantinidis adındaki mebus Venizelos'la görüşmek üzere Paris'e gitmişti. Kostantin Kostantinidis'in Venizelos'tan aldığı emirler doğrultusunda mebuslar programını ve vazifelerini kesin olarak belirleyecek ve ona göre faaliyetlerde bulunacaklardı.[285]

Yunan Başbakanı Venizelos bu tür organizasyonların yanı sıra diğer taraftan Yunanistan'a ve Yunan işgalindeki bölgelere dönmek isteyen şüpheli kral taraftarı Rumları, özellikle Müslümanların durumları ve geliş sebeplerini, Osmanlı Hükûmetince gönderilip gönderilmediklerini araştırmak ve Sefarethanece şüpheli görülen Müslümanların ve daha çok memurların hâl ve hareketlerini izlemek ve gözetmek, gerekirse işlerine gelmeyenleri Girit, Selânik ve son olarak da İzmir'de bir bahane ile tutuklayıp gizli hapishanelerine atmak veya uygun bir zamanda Yunanistan'a sevk etmek ve bütün Osmanlı cemiyet ve kulüpleriyle üyelerinin hâl ve hareketlerini yakından takip etmek amacıyla İstanbul'da Yunan Elçiliğine bağlı bir Gizli Yunan Zabıtası kurmak amacıyla Albay Zimbrakakis'i görevlendirdi. Zimbrakakis'in görevini tam anlamıyla yapabilmesi için büyük paralar ayırdı. Dolgun maaşlarla 20-30 Rum bu işle görevlendirildi. Yunanistan bu örgütü yönetmek için de K. Teokados ve K. Makridis'i atadı. Gizli Yunan Zabıtası önce Yunan elçiliğinde faaliyetlerini sürdürdü, daha sonra da serbest çalışmak için Beyoğlu Sakızağacı'nda daha önce Alman Konsolosluğunun bulunduğu binaya taşındı.[286]

Yunanistan bu faaliyetlerden ayrı olarak, çeteler oluşturmak suretiyle, gerek İstanbul gerekse İstanbul dışındaki Osmanlı Rumlarını silâhlandırmak için yoğun çaba sarf etmeye devam ediyordu. Yunan filosunun Yunan ordusuna mensup bazı subay ve erlerinin İstanbul'a gelmesiyle onların yönetiminde Yunan "Kızılhaçı" adı altında Osmanlı Devleti'nin muhtelif sahillerine silâh ve mühimmat sevk etmek suretiyle çeteler silâhlandırılıyordu. Yunan Hükûmetinin emriyle Trabzon'da faaliyet gösteren Rum çetelerine yardım etmek üzere İstanbul'a Albay Bakas komutasında binbaşı, yüzbaşı ve teğmen rütbelerinde 14 subay ve altı çete reisi gelmişti.[287]

---

[285] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2 Belge No: 57-20-1; DH. KMS, Dosya No: 49-2 Belge No: 57-19-1.

[286] Polis Müdüriyeti Umumiyesi çekirdek hâlinde olan bu teşkilâtın genişlemeden, Osmanlı hukuk ve hâkimiyetine zarar vermeden kesin olarak önlenmesi konusunda 9 Ekim 1919 tarihli çok gizli bir yazı ile Dâhiliye Nezaretine gerekli uyarılarda bulunmuştur. BOA; DH.KMS, Dosya No: 49-2 Belge No: 57-18-1, 18-2.

[287] Özel; s.6-7.

Yunanistan'da Venizelos'un düşmesinden sonra kurulan yeni hükûmet de Venizelos'un Anadolu'da başlatmış olduğu savaşı zorunlu olarak sürdürmek durumunda kalmış ve bu amaçla Anadolu'ya asker sevk etmeye devam ederken Haziran 1921'de Anadolu Rumlarını silâh altına davet etmişti.[288]

Bu sırada İstanbul'da Yunan ordusu için yardım toplama çalışmaları devam etmekteydi. Bu amaçla Rum liderler patrikhanede olağanüstü toplanarak, Yunan ordusu için bütün Rumların mecburî yardım toplamaya tâbi tutulmalarına karar vermiş ve her Rum'un serveti nispetinde yardım vereceğini, yardım vermeyen Rumlar için siyah listeler düzenleneceğini bildirmişlerdi.[289]

Yardımların yerine ulaşması konusunda Yunanistan tarafından daha önce tedbir olarak Yunan generallerinden Yovano'nun başkanlığında, yardım toplayıp vermeyenler hakkında şiddetli cezalar uygulanacağı konusunda uyarıda bulunulmuştu.[290]

Bu sırada Yunanistan, hükûmet değişikliği nedeniyle yeni bir politika belirlemekle beraber kendini İstanbul'da eskiden beri faaliyette bulunan Venizelistlerin tahriklerinden kurtaramamıştı. Venizelistler Konstantin Hükûmeti aleyhine başlattıkları mücadelelerini, İstanbul'da Liberal Demokrat Fırkası kurmak suretiyle artırmışlardı.

Diğer taraftan Anadolu'da bulunan Yunan ordusu için asker ve yardım toplama girişimleri devam etmekteydi. Bu amaçla General Yovano'nun yaveri Binbaşı Zervas bir konuşma yaparak Yunan askerlerine nakden ve bedenen yardımda bulunulmasını rica etmiş ve patrik de buna katılarak, her Rum için yardım etmenin bir borç olduğu ve ileride müşkülât çekileceğini dikkate alarak, her türlü fedakârlığı yapmalarını tavsiye etmişti.[291] General Papulas da Yunan Hükûmeti ile görüşerek askerden firar eden, İstanbul'a gelen askerlerle hâlen silâh altına davet edilmeyen 30-40.000 kadar kişinin hemen silâh altına alınmasını istemişti. Papulas patriğe de bir yazı göndererek, İzmir ve havalisinde bulunan bütün Rumların İzmir'de bir miting yaparak Yunanistan'ın işgali altında bulunan yerlerin tekrar Türklere terk edilmemesini, başarılı olamadıkları takdirde Rum milletinin her fedakârlığa katlanarak, eli silâh tutan erkeklerin hemen dağlara çıkarak Müslümanlara yönelik genel bir katliam yapması konusunda karar almaları hakkında Venizelos'a bir telgraf çekerek, bu konuda İtilâf devletleri nezdinde teşebbüslerde bulunmasını rica etmiş ise de Venizelos tarafından reddedilmişti.[292]

---

[288] Hariciye Nezaretine Paris'te bulunan Osmanlı Devleti Temsilcisi Nabi Beyden gelen 6 Haziran 1921 tarih ve 273 numaralı telgraf. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 84, Gömlek No: 59, Belge No: 59-1.

[289] Hâkimiyeti Milliye, 29 Eylül 1337 (29 Eylül 1921).

[290] TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 127, Belge No: 127; Kutu No: 51, Gömlek No: 72, Belge No: 72.

[291] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 156, Belge No: 156 (Özel istihbarat, 2 Şubat 1922).

[292] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 35, Belge No: 35; Kutu No: 55, Gömlek No: 155, Belge No: 155 (6 Mart 1922).

Bu sırada Gonaris Hükûmetinin iktidardan düşmesi İstanbul Rumları arasında büyük bir sevinç yarattı. Zira bu dönemde Yunanistan'da da önemli bir buhran devresi yaşanmaktaydı. Yunan buhranı, Yunan halkının savaştan çekmiş olduğu ıstıraptan ve Gonaris Hükûmetinin bu ıstırabı teselli edecek başarılar gösterememesinden kaynaklanmıştı. Yunanlar savaştan kurtulmak ve boş yere çok şey kaybetmemek arzusundaydı. Gonaris, bu ikisinin bir arada mümkün olmadığını, hatta bu imkânsızlığın Lord Curzon tarafından kendisine kapalı olarak tebliğ edildiğini ifade etmiş ve bunun üzerine iktidardan düşmüştü. Patrikhane Rumluğu ise bu buhran nedeniyle devamlı Venizelos'tan bahsederek her buhranı Venizelos'un dönüşü için bir müjde saymıştı.[293] Bu nedenle Venizelos'un tekrar iktidara gelmesi düşüncesine sahip olan Rumlar İstanbul'da toplantılar yapmaya başladı. Tatavla'da 11 Nisan 1922 tarihinde Rumların meşhur zenginlerinden Zaharof'un evinde toplanarak fikir alışverişinde bulunuldu.[294]

Toplantıda, Yunan Siyasî Temsilcisi Kondilis bir buçuk saat kadar Asya-yı Sugra'da kurulması gerekli olan muhtariyet hakkında konuşma yapmış ve her neye mal olursa olsun özellikle bu muhtariyet uğrunda çok çalışılması ve fedakârlıkta bulunulması gerektiğini ileri sürmüştü. Kondilis'in bu düşüncesi kabul edilerek karar telgrafla Atina'ya ve İzmir'deki Fırkalar Grubu Başkanı Trikopis'e bildirilmişti.[295]

Alınan bu karardan sonra da Yunan Müdafaai Milliye subayları İstanbul'da toplantılar yapmaya devam etmekteydi. Venizelist General Yovano'nun da katıldığı başka bir toplantıda bulunan İstanbul'un Venizelist Rum basın temsilcileri Anadolu'da Yunan hukukunun her ne pahasına olursa olsun müdafaa edileceğini belirtmişlerdi. Yunan Millî Bankasının hissedarı olan Maksimos ise konuşmasında "Yunanistan Anadolu'daki amâlini hiçbir melûneti hariciyeye muhtaç olmaksızın kendi menabiiyle tahakkuk ettirebilir."[296] diyerek İtilâf devletlerinden ziyade kendi güçleriyle istediklerini elde edeceklerine dair inancını belirtmişti.

Bu sırada Yunanlar yine Anadolu'da Türk ordusuna karşı savaşmak üzere işgal altındaki bölgelerde sokaklara beyannameler asarak on sekiz yaşından kırk yaşına kadar bütün yerli Rumların cepheye sevk olunmak üzere, askerî kumandanlıklara müracaatlarını ilân etmişlerdi.[297]

İstanbul Müdafaai Milliye Başkanlığı tarafından gönderilen 23 Nisan 1922 tarihli yazıda; patrikhaneye Londra'dan gelen telgrafa göre "Paris kararlarının uygulanmaması için Amerika reisicumhuruyla İngiltere kralı arasında muhaberat cereyan etmektedir. Papulas'tan, patrikhaneye gelen ve propaganda olması ihtimal olan bir telgrafta; şimdiye kadar gerek kur'a gerek

---

[293] Akşam; 13 Mart 1338 (13 Mart 1922).
[294] Zaharof için bk.TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 62, Belge No: 62; Kutu No: 56, Gömlek No: 114, Belge No: 114-1; Kutu No: 69, Gömlek No: 82, Belge No: 82-1. Hâkimiyeti Milliye; 10 Teşrinisani 1337, (10 Kasım 1921). Salışık; s.222-223. Kitsikis; s.277-292.
[295] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12; Kutu No: 51, Gömlek No: 1, Belge No: 1-3.
[296] İkdam; 12 Nisan 1338 (12 Nisan 1922).
[297] Erkânıharbiyei Umûmiye Riyaseti Celilesine yazılan 23 Nisan 1922 tarihli yazı. TİTE Arşivi; Kutu No: 43, Gömlek No: 109, Belge No: 109.

gönüllü efradı olarak 51.000 asker silâh altına alınmıştır. Bunların eğitim ve düzenlenmeleri 28 Nisana kadar tamamlandıktan sonra "Anadolu Güzide Askeri" adıyla iki fırka teşkil edilip, arzuları doğrultusunda ilk hatta sevk olunacaklardır. Muhtelif mahallerden gönderilen cetvellere göre gönüllü miktarı 48.000'dir."[298] Papulas'ın 14 Mayıs 1922 tarihinde gönderdiği yazı bunun gerçekten propaganda olduğunu göstermektedir.[299]

Cepheye gönderilecek askerler konusunda sıkıntı yaşanırken Yunan subayları cepheye gitmek üzere Yunan Siyasî Temsilciliğine müracaat etmekteydi. Beyoğlu'ndaki Atina Bankası üstündeki Rum Müdafaai Milliye Komitesi idaresine gelen General Karançis, müdafaa subaylarının Siyasî Temsilciliğe yaptıkları müracaatlardan son derece memnun olarak bu müracaatlardan dolayı kendilerine teşekkür etmişti.

Cephede Yunanistan kuvvetlerinin yenilgiye uğramasından sonra Yunan generalleri Türklere karşı dikkatli davranılması konusunda hassasiyet göstermeye başlamıştı. Örneğin General Karançis bir taraftan cepheye müdafaa subaylarını göndermeye çalışırken diğer taraftan hemen her gün patrikhaneye gidip gelerek patrikhanede çıkan ruhanî ve siyasî gazeteye daima itidal tavsiye etmişti. Hatta patrikhanede, siyasî müşavirine söylediği sözlerde, bu husus için ricada bile bulunmuş ve Türkler aleyhinde aşırı düşmanlık ve nefret içeren makaleler yazılmamasını söylemişti.

Patris gazetesi de Türklerle Yunanların birbirleriyle sulh ve barış tesis etmelerini yazılarında belirtmekteydi.[300] General Karançis'in tercümanın İstanbul Patris gazetesi müdürü olmasının gazetenin bu tavrında etkili olduğu düşünülebilir.

General Karançis, İstanbul'daki faaliyetlerine aralıksız devam etmiş, patrikhane ve müdafaacılarıyla görüşerek yardım toplanmasına ve gönüllü kaydına gayret etmişti. Karançis, İstanbul'da muntazam bir kuvvetin oluşturulmasını düşünmekte idi. Karançis, İstanbul'da görevini tamamladıktan sonra İzmir'e gitmeyi plânlamıştı. İstanbul ve İzmir Rumlarının iş birliğini gaye edinen Karançis, erkek ve kadınlardan oluşan müdafaa heyetlerinin ve kiliselerinin faaliyetlerini artırmaları konusunda da uyarıda bulunmuştu.[301]

General Karançis geldiği günden itibaren önceden kurulmuş olan Beyoğlu, Galata, Tatavla, Dolapdere, Fener, Topkapı, Kadıköy, Çengelköy, Yeniköy, Arnavutköy aynı zamanda Pendik kilise ve kulübünü ziyaret etmişti. Anadolu'ya bilfiil çalışmak üzere adam göndermelerini kulüp heyeti idaresinden rica etmişti. General Karançis patrikhanede Yunanların başarıya ulaşmaları için "Evvelâ para sonra da insana ihtiyaci şedid vardır. Biz bunları temin edersek döktüğümüz kanlar beyhude bize sarf edilmiş olmaz. Aksi takdirde Panhelenizm maksad-i gayesi mahv olur."[302] demiştir.

---

[298] TİTE Arşivi; Kutu No: 43, Gömlek No: 109, Belge No: 109.
[299] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 4, Belge No: 4-4.
[300] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 188, Belge No: 188 (17 Mayıs 1922).
[301] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 38, Belge No: 38 (20 Mayıs 1922).
[302] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 17, Belge No: 17-2 (23 Mayıs 1922).

Diğer taraftan Anadolu'ya Türklere karşı savaşmak üzere yeni askerî güce ihtiyaç duyulmakta bu nedenle Papulas Anadolu'ya subay gönderilmesini istemekte idi. Bu amaçla 14 Mayıs 1922 öğleden sonra saat 2'de General Yovano'ya bir telgraf göndererek bu yöndeki isteğini bildirmişti. Papulas telgrafında, "Atina'dan gönderdiğim telgraf emri üzerine, orada bulunan subayların bir an evvel buraya sevkine önem verilmesi, sevkıyatı müteakip sizin de buraya serian hareket etmenizi ve oradaki kıt'alar ile gönüllü efradın verilecek emre daima hazır bulundurulmasını rica ederim. Çünkü yeni kabinenin takip edeceği hareket tarzı malûm değildir."[303] Şeklinde bir açıklamada bulunarak Yunanistan'daki hükûmete olan güvensizlik nedeniyle Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyelerinden General Yovano'dan yardım beklediğini belirtmişti.

Anadolu'daki savaşta Rum Müdafaai Milliye subaylarına güvenen Yunan Temsilci Triyandafilakos Atina ile bağlantı kurarak bu subayları gayrete getirmek amacıyla muvazzaf subay benzeri maaş verilmesini istemişti.[304]

Bu sırada yine yardım toplama faaliyetleri sürdürülmekte bu konuda patrikhanenin yanı sıra kiliseler ve bazı Rum cemiyetleri de yardımcı olmaktaydı. Bu konuda Rum kadınların katkısı büyük olmuştu. Bu kişilerin dışında da Yunan ordusu için para toplanmakta idi. Örneğin Haydarpaşa rıhtım boyunda Rasim Paşa Mahallesi'nde, Rum ihtiyar heyeti bütün evleri dolaşarak önemli miktarda para toplamışlardı. Yardımların toplanmasını düzenleyen kişiler Eczacı Antipa, Fırıncı Yani ve bazı arkadaşları idi.[305] Bu kişiler dışında gerek asker gerekse yardım toplama konusunda en çok faaliyette bulunan şahıslar şunlardı: Proodos Gazetesi Müdürü Kostantin İsyakodi, Pervei(?) Müdürü Galanaos, Atina Bankası Direktörü Kostantinidis, Yeni Yunan Bankası Direktörü Mihailidis, Yunan Aleksandr, Mavrotya Polos, Haydarpaşa Şimendiferi Muhasebecisi Kalfaoğlu ve Tatavlalı Yanis.[306]

Patrikhane İstanbul'da topladığı yardımlardan 5600 lirayı İzmir'e göndermiş, gönderdiği bu para karşılığında İzmir'den makbuz beklemişti. Zira patrikhane, halkı inandırmak düşüncesiyle İzmir Komitesinden parayı aldıklarına dair gelen makbuzları bütün Rum ileri gelenleri, müesseseler ve ahaliye göstermekte idi.[307]

Müdafaai Milliye adına, İstanbul'da toplanan yardım paralarının bir kısmıyla Yunan ordusuna verilmek üzere, dört tayyare siparişi hakkındaki karar uygulamaya konulmuş ve İngiltere'ye de sipariş verilmişti. Daha sonra İstanbul Rum ileri gelenlerinin ve bilhassa patrikhanenin teşviki ile bu tayyarelerin satın alınmasından kaçınılmıştı. Buna patrikhane ile Yunan

---

[303] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 4, Belge No: 4-4.
[304] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 24, Belge No: 24 (29 Mayıs 1922).
[305] TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 127, Belge No: 127; Kutu No: 51, Gömlek No: 72, Belge No: 72 (17 Eylül 1920).
[306] TİTE Arşivi; Kutu No: 63, Gömlek No: 76, Belge No: 76 (17 Mayıs 1922).
[307] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 74, Belge No: 74-1 (22 Mayıs 1922).

Hükûmeti arasında bilhassa son günlerde görülen anlaşmazlık neden olmuştu.[308]

Yine para toplamak amacıyla Tatavla'daki Rum Müdafaa Kulübünde, Venizelos'un resmî teşhir ve müzayedeye konulmuş ve toplanan para ile patrikhaneye askerî levazım satın alınmak üzere teslim edilmişti.[309]

Bu sırada İstanbul Rumları ile Yunan Başkumandan Haci Anesti arasında küçük bir soğukluk yaşanmakta idi. İstanbul Müdafaa Komitesi tarafından Başkumandan Haci Anesti'ye çekilen tebrik telgrafına, generalin soğuk bir cevap vermesi İstanbul Rum ileri gelenleri tarafından çok kötü olarak yorumlamıştı.[310]

İstanbul'daki Venizelist basın da Yunanların Anadolu ve Avrupa'daki askerî ve siyasî durumlarına dair görüşlerini içeren bir andıcı patrikhaneye takdim etmişti.[311]

Yunanlar bütün bu gelişmelere rağmen İstanbul'un işgalini bir hayatî mesele olarak kabul ederek kadroların ikmali, gönüllü jandarmalar kaydı ve göçmenlerin silâh altına alınmasına devam edilmesi konusunda ısrar etmişti.[312]

Bu dönemde metropolitler yaptıkları konuşmalarda, Atina'daki siyasî çevrelerin yeteneksizliği yüzünden bazı olumsuz olayların yaşandığı, yakında her şeyin yoluna gireceği, bu durumdan dolayı telâş edilmemesi ve Hristiyanların kurtuluşlarının sabırla beklenilmesi gerektiği, eski Bizans'ta büyük Yunan devletinin kurulmasının pek yakın bulunduğu şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardı.[313]

Bu sırada Anadolu'da da önemli gelişmeler meydana gelmekteydi. İstanbul'un işgali, Mebuslar Meclisinin dağıtılması, aydınların ve milletvekillerinin tutuklanması karşısında İstanbul'un etkisi daha da azalmış ve ülkenin kurtuluşu için çalışmak isteyenler Anadolu'ya hareket etmeye başlayarak Mustafa Kemal'in yanında yer almışlardı. Millî egemenliğe dayalı bir devlet kurma düşüncesine sahip olan Mustafa Kemal bu fırsatı iyi değerlendirerek milletin meşru haklarını koruyacak olan TBMM'nin 23 Nisan 1920'de açılmasını sağlamıştır.[314]

---

[308] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 47, Belge No: 47; Kutu No: 47, Gömlek No: 48, Belge No: 48 (08 Haziran 1922 Yunan istihbaratından alınan bilgiye göre).
[309] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 142, Belge No: 142 (13 Temmuz 1922).
[310] TİTE Arşivi; Kutu No: 69, Gömlek No: 87, Belge No: 87-1 (08 Haziran 1922).
[311] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 204, Belge No: 204 (17 Temmuz 1922).
[312] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 10, Belge No: 10-1 (05 Ağustos 1922).
[313] TİTE Arşivi; Kutu No: 69, Gömlek No: 32, Belge No: 32.
[314] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. İhsan Güneş; Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997. Ahmet Demirel; Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup, İletişim Yayını, İstanbul, 1994. Yavuz Abadan-Bahri Savcı; Türkiye'de Anayasal Gelişmelerine Bir Bakış, Ankara, 1959; Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), c.IV, Kısım I, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1984.

TBMM kurulduktan sonra Yunan ordusunun Batı Anadolu'da ilerlemesi karşısında Kuvayı Milliyenin yetersiz kalması nedeniyle düzenli ordu kurulması yönünde girişimlere başlanmıştır. Diğer taraftan Güney Cephesi'nde Fransızlar Antep, Urfa ve Maraş'ta bulunan yerli Ermenileri silâhlandırarak bölgeyi ve bölgede bulunan aşiretleri kontrol altında tutmaya çalışmışlar ancak bölgede oluşan Kuvayı Milliye tarafından mağlûp edilerek TBMM ile anlaşmaktan başka çarenin olmadığını anlamışlardır.[315]

Doğu Cephesi'nde ise; Ermeniler Gümrü, Açmiyazin, Iğdır bölgelerine ve Arpaçay ile Aras kıyılarına kadar gelmişler ancak Kâzım Karabekir kuvvetlerine yenik düşerek 2/3 Aralık 1920'de Gümrü Anlaşması'nı imzalamışlardı.[316]

Güney ve Doğu cephelerinde bu tür gelişmeler olurken Batı Cephesi'nde de "büyük Yunanistan" hayalini gerçekleştirmek isteyen Yunanistan'a karşı mücadele verilmiş ve bu mücadelenin her aşamasında meydana gelen gelişmelerin İstanbul Rumları üzerine büyük etkisi görülmüştür. Zira Yunanistan'ın İzmir'i işgalinden sonra işgali genişletmesi ve bunu kolaylıkla elde etmesi Rumların cesaretlerini artırmış ancak Türk ordusunun düzenli orduya geçmesinden sonra aynı ölçüde kolay başarılar elde edememişlerdi.

Düzenli ordu ile yapılan ilk muharebe olan Birinci İnönü Muharebesi 6 Ocak 1921'de Yunan ordusunun Bursa'dan Eskişehir, Uşak'tan Afyon yönünde yaptıkları yürüyüşle başladı ve 11 Ocakta Yunan birliklerinin yenilgisiyle sonuçlandı. Birinci İnönü başarısı üzerine Moskova'yla o sırada zaten yürütülmekte olan anlaşma görüşmeleri hız kazandı.[317]

Türk kuvvetlerinin bu başarısı üzerine Fransızların baskısı ile İtilâf devletleri Sevr'de bazı değişiklik yapmak ve şark meselesine yeni bir düzen vermek üzere 21 Şubat-12 Mart 1921 tarihlerinde Londra'da bir konferans toplamaya karar verdi. Konferansa İstanbul'un yanı sıra Ankara'dan da temsilci istendi. Ancak İstanbul'u temsilen giden Tevfik Paşa Ankara Hükûmeti lehine önemli bir karar vererek konferansta temsil hakkını Ankara Temsilcisi Bekir Sami Beye bıraktı. Konferansta İzmir ve Trakya bölgesinde

---

[315] Güney Cephesi'nde yapılan muharebeler için bk. Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi, c.IV, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1966. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Ocak 1997, Sayı 103, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1997. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Haziran 1997, Sayı 104, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1997. Askeri Tarih Belgeleri Dergisi; Ocak 1998, Sayı 105, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1998.

[316] Doğu Cephesi'nde yapılan muharebeler için bk. Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi, c.III, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1995. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Haziran 1998, Sayı 106, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1998. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Ocak 1999, Sayı 107, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1999. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; Haziran 1999, Sayı 108, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1999. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; Ocak 2000, Sayı 109, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 2000. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Haziran 2000, Sayı 110, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 2000. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; Ocak 2001, Sayı 111, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 2001.

[317] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Eylül 1991, Sayı 91, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1991.

ortaya çıkan nüfus değişiklikleri ve bunları incelemek üzere bir heyet oluşturulması, Türkiye üzerinde malî kontrol, Boğazlar gibi meseleler üzerinde duruldu. Ankara temsilcisinin Misakımillî'den ödün vermemesi, Yunanistan'ın da Anadolu'yu boşaltmaya razı olmaması nedeniyle konferans bir sonuç alınamadan dağıldı.[318]

Konferansın dağılmasından kısa bir süre sonra Yunan ordusu tekrar bütün cephelerde taarruza başladı. İkinci İnönü Muharebesi olarak bilinen bu muharebe Yunan birliklerinin 23 Mart sabahından itibaren Bursa'dan İnönü istikametine doğru ilerlemesiyle başladı ve 1 Nisan 1921'de yine Yunan birliklerinin başarısızlığıyla son buldu.[319]

Yunan kuvvetlerinin bu başarısızlıkları İtilâf devletlerinin özellikle İngiltere'nin yavaş yavaş Yunanistan'a olan tavrında önemli değişikliklere neden oldu. Zira bu başarısızlıktan sonra İngiltere 14 Nisan 1921'de Yunanistan'a kat'i tarafsızlığını bildirdi. İngiliz generali Henry Wilson da Yunanlıların yeni bir saldırıdan kaçınmalarını öğütledi. İtilâf devletlerinin diğer üyelerinden olan İtalya, Birinci Dünya Savaşı sırasında kendisine vadedilen yerlerin verilmemesinden kaynaklanan kırgınlığı, Fransa ise gerek kamuoyundan gelen tepkiler[320] gerekse asıl hedefinin Almanya olması nedeniyle İngiltere'den ayrı bir politika izlemeye başladı. Özellikle anlaşma eğiliminde olan Fransa, Franklin Bouillon'u Türkiye'ye karşılıklı görüşmelerde bulunmak üzere gönderirken İtalyanlar ise daha anlayışlı davranarak işgal ettikleri bölgelerden çekildi.[321]

Yunan Genelkurmayı, Türk kuvvetlerinin İnönü Savaşları'nda savunma taktiği uygulamak zorunda kaldığı ve Aslıhanlar-Dumlupınar çarpışmalarında henüz saldırı gücü olmadığını düşünerek daha güçlü birliklerle, İnönü, Eskişehir, Afyon ve Kütahya arasındaki çizgide bulunan Türk mevzilerine yüklenerek buraları işgal etmek ve gerekirse Ankara'ya kadar ilerlemeyi plânladı. Yunanlar bu amaçla yeni birliklerle iyice güçlendiler ve 10 Temmuzdan itibaren büyük saldırıya geçtiler. Ancak gerek insan gücü gerekse araç ve gereç yönünden Türk kuvvetlerinden çok üstün durumda bulunan Yunanlar birçok yeri işgal ettiler. Afyon, Eskişehir, Kütahya, Bilecik gibi yerleşim merkezleri Yunanların eline geçti.

Mustafa Kemal Paşa Türk birliklerinin Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmesini gerekli gördü. Böylece zaman kazanılacaktı. Türk ordusu geri yürüyüşe geçerek 25 Temmuz 1921'de tamamen Sakarya nehrinin doğusuna çekildi. TBMM'de uzun tartışmalardan sonra 5 Ağustos 1921'de Mustafa Kemal'in "Türk Orduları Başkomutanı" olmasını ve vereceği emirlerin kanun niteliğinde bulunmasını kararlaştırdı.

---

[318] Siyasî gelişmeler için bk. Baytok.

[319] İkinci İnönü Muharebeleri ile ilgili bk. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi; Kasım 1991, Sayı 92, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1991.

[320] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Yahya Akyüz; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara, 1975.

[321] Ayrıntılı bilgi için bk. Baytok.

Bu sırada Yunan Kralı Konstantin Anadolu'ya geçti. Kütahya'da yapılan son bir toplantıdan sonra, Yunan kuvvetlerine Sakarya'yı aşarak Ankara'ya ilerlemeleri emri verdi. Savaş, Sakarya bölgesinde 110 kilometrelik bir alanda 22 gün aralıksız sürdü.

Bu savaştan sonra 13 Ekim 1921'de Kars Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan Türkiye'nin tanımadığı bir barış anlaşmasını tanımayacaktı. Fransa ile 20 Ekim 1921'de Ankara İtilâfnamesi imzalandı. Bu anlaşma ile güney sınırlarındaki savaş sona ermiş bu bölgedeki kuvvetler Batı Cephesi'ne kaydırılmıştır. İngilizler ise Yunanlara verdikleri askerî desteğe son verirken, ellerindeki Türk esirleri de serbest bırakmışlardı. Böylece Malta'da tutuklu bulunan pek çok aydın Ankara'ya geldi.[322]

Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Yunan ordusu taarruz gücünü kaybederek savunma durumuna geçerken Türk Ordusu Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa "Büyük Taarruz" hazırlığına başladı.

26 Ağustos 1922 sabahı, hazırlanan taarruz plânı uygulamaya konularak, İngilizlerin geçilmez dediği Yunan mevzileri tüm olarak ele geçirildi. 31 Ağustosa kadar süren çok şiddetli çarpışmalar sonucu, Yunan kuvvetleri doğudan ve güneyden kuşatılarak Dumlupınar kuzeyindeki Aslıhanlar'da yenilgiye uğratıldı.

Mustafa Kemal Paşanın direktifleri sonucu takip harekâtı hızla yapılarak, batıya doğru ilerleyen Türk kuvvetleri 9 Eylülde İzmir'e girdi. Kuzeydeki Türk birlikleri önlerindeki Yunan birliklerini Mudanya ve Bandırma bölgesine doğru takip etti ve 18 Eylül 1922 tarihinde Batı Anadolu'nun hiçbir yerinde Yunan askeri kalmadı.[323]

Bu olaydan sonra Türk Hükûmetine ve Türklere karşı düşmanlıklarıyla bilinen İstanbul'daki eski Yunan askerî heyet başkanları ve Trakya'daki Yunan Genel Valisi General Katahakis, Trakya'nın Rum ahalisinden tahliyesini tamamladıktan sonra, özel olarak İstanbul'a gelerek, Yunan Fevkalâde Komiseri Kanalopolos ve Folendes Aninos ile uzun müddet görüşmelerde bulunduktan sonra patrikhaneye giderek, Meletios ile İstanbul ve Rumlarla Yunanların durumları ve geleceklerini uzun müddet tetkik etmişlerdi. Katahakis, hükûmetten aldığı özel talimatı tebliğ etmişti.[324]

Yunanistan son gayretlerini göstererek bu yenilgiye rağmen amaçlarından vazgeçmediklerini göstermişti. Bu nedenle Atina İhtilâli Askerî Komitesi de General Katahakis ve General Niderk, eski yaveri Strankilos

---

[322] Ayrıntılı bilgi için bk. Türk İstiklâl Harbi, Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921), c.II, Kısım V, 1. Kitap, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1995. Türk İstiklâl Harbi, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos- 13 Eylül 1921), c.II, Kısım V, 2. Kitap, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1973. Bilal Şimşir; İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922, İstanbul, 1972.

[323] Ayrıntılı bilgi için bk. Büyük Taarruz'un 70. Yıl Armağanı, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1992.

[324] TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 66, Belge No: 66 (26 Ekim 1922).

aracılıyla, İstanbul Müdafaai Milliye Komitesine 29 Kasım 1922 tarihinde özel bir talimat göndermişti. Bu talimatın özeti şöyle idi:

"1. İstanbul'da mevcut Rum Cemiyeti Milliyesinin birleştirilmesi,

2. İstanbul'da bulunan 1892-1896 doğumlulara kadar sağlık durumu yerinde olan Rumların buradaki komite vasıtasıyla Yunanistan arazisine sevkini temin ve sür'atle defterlerinin tanzimi, muhalefet gösterenlerin Rum aile-i millîsi harice çıkarılacağının tefehhümü,

3. Rum ekseriyetle teksif eyleyecek mıntıkalardaki Rumlar arasında tesânüdün temini,

4. Muhacerat cereyanının önüne geçilmesi için müessesatı diniye ve ruhban ile tevhidi mesai edilmesi,

5. Atina'daki İngiliz mümessilliğiyle bu hususta mutabık kalındığı gibi mezkur mümessilin tarafından da lâzım gelen malûmat İstanbul İngiliz Kuvayı İşgaliye Kumandanlığına iş'ar edilmiş olduğundan komitesinin bu mümessilik makamıyla daimî teması muhafaza eylemesi,

6. Atina Bankası müdüriyetine ayrıca hususatı maliye hakkında yakında talimat gönderilecektir"[325] Atina İhtilâli Askerî Komitesi, Tatavla'da Basil Zaharof Mektebinde toplanmakta idi. Çeşitli cemiyetler de bu toplantıya katılmışlardı.[326]

Mütareke döneminde Fener Rum Patrikhanesi'yle Yunanistan arasındaki ilişkiler daha çok "büyük Yunanistan" düşüncesi çerçevesinde şekillenmişti. Yunanistan amacına ulaşmak için patrikhaneden İstanbul'da temsilci bir kurum olarak faydalanırken patrikhane de Yunanistan'ın siyasî ve askerî gücü sayesinde Türk idaresinde bir kurum olmaktan çıkarak Yunanistan veya İtilâf devletlerinden oluşan bir komisyonun yönetiminde bir kurum olarak varlığını sürdürmek istemişti. Bu dönemde patriklik görevinde bulunan kişiler genel olarak Venizelos taraftarı oldukları için Venizelos'un direktifleri doğrultusunda hareket etmişlerdi. Bu nedenle Venizelos'tan sonra kurulan yeni Yunan Hükûmeti ile patrikhane arasındaki ilişkiler Meletios döneminde zaman zaman kopma noktasına gelmişti.

a. İstanbul'da Bulunan Rum Okulları ve Faaliyetleri

Mütareke döneminde Yunanistan'ın en önemli propaganda alanlarından biri de İstanbul'da bulunan Rum okullarıdır. Esasen Yunanistan'ın Rum okullarındaki etkinliği daha önceki dönemlerde başlamıştı. Buna en çarpıcı örnek, Edremit'e bağlı Cunda (Ali Bey) adası belediye başkanının, adadaki Rum okul idarecilerinin şüphe çeken tutumlarını gizlice takip etme gereği duyması üzerine yapılan takibat sonucu ele geçirdiği belgelerde görülmektedir. Bu belgeler arasında 1884 ders yılı

[325] TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 174, Belge No: 174; Kutu No: 48, Gömlek No: 62, Belge No: 62.
[326] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 62, Belge No: 62 (30 Kasım 1922).

programı da bulunmakta olup programda; Türkleri Rumlara ezelî bir düşman olarak tanıtmak, Türklerin en ufak hatalarını büyüterek Avrupa'ya duyurmak, medenî âlemi Türklere düşman etmek, Türklere ekonomik açıdan zarar vermek, Türkleri geleneksel ve dinî açıdan sarsmak, İstanbul'u ele geçirmek gibi hususlar yer almakta idi.[327]

Bu program, Rum çocuklarının Türklere olan düşmanlığının ders görüntüsü altında teşvik edildiği ve söz konusu okulların, Yunanistan lehine propaganda merkezleri durumuna dönüştürüldüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

Osmanlı ülkesinin değişik yörelerinde yaşayan Rumlar, yine bizzat kendileri tarafından seçilen yöneticiler eliyle kendi cemaatlerinin eğitim ve öğretim kurumlarını yönetmişlerdi. Bu sivil heyetin dışında ruhanî otoriteyi temsil eden metropolit ya da piskopos vekili sıfatı ile bir papaz ya da piskoposun, ruhanî otoritenin egemenliği altındaki okullar üzerinde denetim yetkisi vardı. İstanbul Başpiskoposluğu'nun görev alanı içinde bulunan okullar ise bir metropolitin başkanlığında dört ruhanî ve dört cismanî üyeden oluşan bir heyetçe yönetilirdi. Bu heyet İstanbul Başpiskoposluğu'nun görev alanında bulunan okulların denetimiyle de ilgilenmekteydi. Okulun geliri ruhanî ve cismanî otoritelerce karşılanmakta, öğretim programında kullanılan ders kitaplarının ise patrikhane tarafından seçilmesi ve yine patrikhane tarafından yayımlanan kitap cetvelinde yer alması gerekmekteydi.[328]

İstanbul Rum okullarında mütareke döneminde de aynı esaslar çerçevesinde eğitim yapılmıştı.[329]

---

[327] 1. Türkleri Rumlara ezelî bir düşman olarak tanıtmak.
2. Türklerin en ufak hatalarını büyüterek Avrupa'ya duyurmak, medenî âlemi Türklere düşman etmek.
3. Türkleri iktisaden çürütmek, zengin Türkleri sakat ticaret yollarına götürmek, bol faizli krediler açmak, ağır şartlarla rehin kabul etmek.
4. Türk milletini ahlâk, milliyet ve gelenekleri bakımından çürütmek.
5. Türkleri dinî bakımdan sarsmak.
6. Türk hükümranlığını baltalamak. İstanbul'u ele geçirmek, eski Kostantiniye'yi yeniden kurmak.
7. Türk halkı arasına daima fitne ve fesat sokarak, devletle milletin arasını açmak. İsyanlar tertip ederek kardeş kanı akıtmak. Komiteler tertip ederek Türk köylerini basmak.
8. Bir savaş sırasında Türk halkını sefalete götürecek her çareye başvurmak.
9. Savaş sırasında doktor ve eczacı Rumların Türk hastaları gizlice zehirleyip öldürmesi.
10. Kadılar, devlet idare amirleri rüşvetle kandırmak.
11. Fırsat çıktıkça resmî devlet binalarında yangın çıkarmak, ölümlü kazalar yaratmak, savaş gemilerinde yangın çıkarmak.
12. Birer ileri, karakol ve gözetleme yeri olan manastırlardaki azizlerin istekleri ve verecekleri mektuplar derhâl yerine teslim etmek.
13. Bütün Rum ustaları Türk çırak kullanmaktan kat'î surette men edilmiştir. Necdet Sevinç; Ajan Okullar, Dedekorkut Yayınları, İstanbul 1975, s.192-196.

[328] Cemil Koçak; "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.492-493.

[329] Behçet Kami; Tarihimizde Rumlar, Patrikhane ve Yunancılık, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1339, s.12.

Rum okullarındaki eğitimin asıl hedefi, Yunan mitolojisi ve eski Yunan felsefe ve edebiyatı vasıtasıyla çocukların yüreklerinde megalo ideayı yani büyük Yunanistan düşüncesini uyandırmaktı.[330]

Bu durumun farkında olan Dâhiliye Nezareti, 19 Ekim 1919'da Hariciye Nezaretine gönderdiği yazıda; Osmanlı topraklarında huzur ve sükûnu ihlâl edecek olaylar çıkaran ve Osmanlı tebaasından olan Rumların Maarif Nezaretinin onayı olmadan birtakım kitapları, resmî ruhsatı olmadan açtıkları dersanelerde Rum çocuklarına okuttukları, Robert Koleji Piyano Öğretmeni Boez Vapeliv ve Arnavutköy Başpapazı Yuvan tarafından Arnavutköy İskele başında kundura boyacılığı ve hamallık gibi işlerle meşgul bazı Rum çocuklarına Köşk denilen bölgede açılan dersanede Yunan millî emelleri telkin edilmekte olduğunun Polis Müdüriyeti tarafından tespit edildiğini, resmî ruhsatı olmayan dersanelerin kapatılması ve bu gibi derslerin verilmemesi konusunda daha etkili önlem alınabilmesi için İtilâf devletleri zabıtasıyla Osmanlı zabıtasının ortak hareket etmelerinin sorunu daha çabuk çözeceği belirtilmiş, bu konuda gerekli girişimlerin yapılması üzerinde durulmuştu.[331]

Bu okulların öğretmenleri patrikhane tarafından seçilmekte,[332] zaman zaman Yunanistan'dan da öğretmenler istenmekteydi.[333]

Bu okullarda görev yapan müdür ve öğretmenler metropolitlerle iş birliği içinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Metropolitler, bizzat Yunanistan'ın patrikhaneye ulaştırdığı emirleri patrikhaneden alarak okullara iletmekte, okullardaki öğretmenler de öğrencilerini bu doğrultuda yetiştirmekteydi.[334]

Mütareke döneminde Rum okulları, gerçek hüviyetlerinden çıkarak Rumların gizli emellerinin anlatıldığı bir kurum hâline gelmişti. Patrikhane diğer Rum kurumlarında olduğu gibi burada da başrolü oynamıştı. Patrikhanenin aldığı kararlar ve uygulamaları bunu açık olarak ortaya koymaktadır. Örneğin patrikhane, İtilâf filolarının İstanbul limanına gelişini kutlamak için Rum okulları müdürlerine, okulları üç gün tatil etmelerini emretmişti.[335]

Rum okullarında çocuklara Osmanlı Devleti'nin resmî dili olan Türkçe de okutulmakta; ancak, patrikhane bu eğitimi hiç istememekte idi.[336] Mütarekeden üç ay kadar sonra bu konuda harekete geçmek için en uygun

---

[330] Ayni; s.303. Rum okullarındaki Yunanistan'ın etkisi için bk. Gerasimos Augustinos; Küçük Asya Rumları, Çev. Devrim Evci, Ayraç Yayın Evi, Ankara, 1997.
[331] Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 29 Ekim 1919 tarihli yazı. BOA; DH.KMS, Dosya No: 49-2 Belge No: 58-1.
[332] TİTE Arşivi, Kutu No: 51, Gömlek No: 1, Belge No: 1; Kutu No: 51, Gömlek No: 112, Belge No: 12-2,12-3.
[333] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3; Kutu No: 51, Gömlek No: 1, Belge No: 1-1.
[334] Ayni; s.311.
[335] a.g.e.; s.311.
[336] a.g.e.; s.311.

zamanın geldiğini düşünen Patrik Dorotheos, ruhanî ve cismanî meclislerini toplayarak Rum okullarında Türkçe derslerinin kaldırılmasına karar vermişti.[337] Bu okullarda İstanbul Hükûmeti tarafından Türkçe dersi vermek üzere görevlendirilen öğretmenlerin de artık göreve devam etmesine gerek kalmadığı patrikhane tarafından bildirilmişti. Patrikhane bu durumu 28 Ocak 1919 tarih ve 781/257 numaralı yazı ile bütün cemaat okullarına tebliğ etmişti.[338]

Patrikhanenin bu kararı İstanbul gazetelerinde tepkiyle karşılanmış ve aynı vatanda yaşamaya mecbur olan çeşitli unsurlar için bu kararın kendi menfaatleri açısından kötü olacağı belirtilerek, Türkçe lisanının kaldırılmasına dair verilen kararın, hiç düşünülmeyerek ortaya atıldığı ve bunun derin bir kinin etkisiyle alındığı fikrini vermesi nedeniyle üzüntüye sebep olduğu belirtilmişti.[339]

Rum okullarında bu dönemde geniş propaganda faaliyetleri devam etmişti. Örneğin; Sirkeci ve Karamürsel civarında Rum Bizans Okulunda, Rumluk hakkında geniş propaganda yapılmakta ve bu doğrultuda faaliyet gösterilmekte olduğu, bu okulun öğretmenlerinin özellikle patrikhane tarafından seçildiği görülmekteydi.[340]

İstanbul'da bulunan Rum okulları propaganda aracı olarak kullanılmanın yanı sıra mütareke döneminde silâhlı eğitimlerin yapıldığı izci kampları hâline getirmişti. Bu teşkilât bizzat Rum ve Ermeni patrikleri tarafından idare edilmekteydi.[341]

Kalyoncu'da Aya Konstantin Rum Okulunda, Yüksek Kaldırım'da Zografyon Rum Okulunda, Zafiripolo Rum Okulunda, Rıza Paşa Mahallesi'ndeki Rum Okulunda, Arnavutköy'deki Kilise Okulunda ve Büyükada'daki Rum Dârüleytamı'nda izcilik talimleri yapılmakta ve öğretmenleri Yunan subaylardan oluşmaktaydı.[342]

Rum okulları yukarıda belirtildiği gibi mütareke döneminde silâh ve cephane depoları olarak kullanılmıştı. Büyükada'daki Rum ve Ermeni okullarında birçok silâh ve cephane depolanmıştı. Anadolu'da kazanılan

---

[337] BOA; DH.UMVM, Dos No: 69, Belge No: 42-1. Anadolu'nun birçok bölgesinde bulunan Rumlar Türkçe konuştukları için bunlar mukaddes kitaplarını da Türkçe okurlar ve bir kelime Yunanca bilmezlerdi. Bu duruma karşı olan patrikhanenin en büyük emeli bu bölgelerdeki Rumlara Yunancayı öğretmekti. Âti; 1 Şubat 1335 (1 Şubat 1919). Ayni; s.303.

[338] İstanbul valisinin Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 16 Mart 1919 tarihli yazısı. BOA; DH.UMVM, Dosya No: 69, Belge No: 42-1. İstanbul valisinin Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 10 Nisan 1919 tarihli yazı. BOA; DH.UMVM, Dos No: 69, Belge No: 42-4.

[339] Yusuf Razi; "Gayrimüslim Okullar ve Türkçe Lisanı", Âti, 4 Şubat 1335 (4 Şubat 1919.)

[340] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3.

[341] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92; Kutu No: 58, Gömlek No: 80, Belge No: 80-2. (Dâhiliye Nezaretinin aldığı istihbarat.)

[342] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 373, Gömlek No: 132, Belge No: 132-2. TİTE Arşivi, Kutu No: 59, Gömlek No: 115, Belge No: 115; Kutu No: 47, Gömlek No: 127, Belge No: 127. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 35-1.

zafer üzerine buradaki silâhlar ve cephane ahaliye dağıtılarak bir ihtilâl çıkarılmaya çalışılmıştı.[343]

Rumlar önemli toplantı ve görüşmelerini de bu okullarda yapmışlardır. Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, Rum bankerlerinden Basil Zaharof'un vakfından olan ve Tatavla'daki okula bağlı bulunan bir binada toplantılarını yapmıştı. Bu bina, çeşitli kararların alındığı bir merkez özelliğini taşımaktaydı.[344]

Yine bu dönemde Amerika'daki Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti murahhas üyesi Felt Smith de Rum Gençler Cemiyeti Okulunda önemli bir konuşma yapmıştı.[345]

Mütareke döneminde Zografyon Okulu, Rum cemiyetlerinin merkezi hâline gelmiş, önemli ve gizli toplantılar burada yapılmıştı.[346] General Yovano, Venizelist subaylara gönderdiği tamimi de yine Zografyon Okulunda yapılan toplantı sonrasında yayımlamıştı.[347]

Bu okullarda ihtilâlci öğrencilerin yetiştirilmesi için en azından son derece uygun bir ortamın olduğu söylenebilir. Nitekim, İstanbul Heybeliada'daki Ruhban Okulunda özel olarak papaz kıyafetinde karışıklık çıkaracak kişiler yetiştirilmekte ve bu kişiler ve öğretmenler memleketin en uzak noktalarına gönderilerek söz konusu ihtilâlci fikirlerin bütün ülkedeki Rum ahali arasında yayılmasına çalışılmaktaydı.[348]

İstanbul'daki Rum okulları, daha önceki bölümlerde söz konusu edilen göçmenlerin ilk durakları ve sığınakları olarak da kullanılmıştı. Nüfus artırmak amacıyla yapılan göçler sonucu İstanbul'a gelen Rumlar burada bulunan okullara yerleştirilmişti.[349] (Rumların nüfus yapısını değiştirme amacıyla yaptıkları göçler hakkında bk. s.120.)

İstanbul'da bulunan ve mütareke döneminde farklı birçok etkinliğe sahne olan bu okullar, kısmen şahıslar, kısmen de cemaatler tarafından açılmıştı.

Nüfus konusunda olduğu gibi İstanbul'da bulunan Rum okullarının sayısı konusunda da farklılıklar vardır. Örneğin, İstanbul'da Genç Dernekleri tarafından hazırlanan bir raporda, İstanbul'da toplam 123 Rum cemaati

---

[343] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 50, Belge No: 50.
[344] TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 174, Belge No: 174, 174-1; Kutu No: 48, Gömlek No: 62, Belge No: 62.
[345] TİTE Arşivi, Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3; Kutu No: 51, Gömlek No: 1, Belge No: 1.
[346] TİTE Arşivi, Kutu No: 54, Gömlek No: 61, Belge No: 61; Kutu No: 51, Gömlek No: 142, Belge No: 142.
[347] TİTE Arşivi, Kutu No: 52, Gömlek No: 140, Belge No: 140-2.
[348] Pontus Meselesi; Haz. Yılmaz Kurt, Ankara, 1955, TBMM Basım Evi, s.58. Heybeliada Ruhban Okulu için bk. Emre Özyılmaz; Heybeliada Ruhban Okulu Üzerine Bir İnceleme, HÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.
[349] Âti; 30 Teşrinisani 1334 (30 Kasım 1918).

tarafından açılan okul bulunduğu ve bu okullarda 25.176 öğrencinin öğrenim gördüğü belirtilmişti.[350]

Johnson "İstanbul 1920" adlı eserinde mütareke döneminde Rum patrikhanesinin listesinde 93 Rum okulunun yer aldığını,[351] bunlardan 82'sinin ilkokul, 10'unun ortaokul, birinin de üniversite olduğunu ifade etmektedir. Johnson'a göre okullardaki öğrenci sayısı şöyledir:

Okullar	**Kız**	**Erkek**	**Toplam**
İlköğretim	9210	11.280	20.490
Orta Öğretim	1593	1219	2812
Genel Toplam	10.803	12.499	23.302[352]

Görüldüğü üzere bu sayıya yalnız ilköğretim ve orta öğretim dâhildir.

Bir diğer araştırmacı Alexandres'e göre, bu yıllarda İstanbul'da bir yüksekokul, 10 orta öğretim, 65 ilköğretim, üç özel okul, 19 dinî eğitim veren okul bulunmaktadır. Yani İstanbul'da toplam 98 Rum okulu olup, bu okullarda 19.139 kişi eğitim görmektedir.[353] Alexandris, Johnson'a göre okul sayısını biraz fazla göstermekle birlikte öğrenci sayısını daha az vermiştir.

İstanbul'da bulunan Rum okulları konusunda verilen sayılar; gerek araştırmacılar, gerekse Genç Dernekleri tarafından verilen rakamlar Venizelos'un verdiği sayıya bakıldığında birbirine yakın gibi görünmektedir. Zira Venizelos, Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya hükûmet başkan ve nazırları ile Japonya temsilcisinin hazır bulunduğu bir toplantıda; İstanbul'da yaklaşık 400.000 civarında olan Rum nüfusa ait 237 okulun olduğunu belirtmiştir ki[354] bu sayı önceki verilen sayıların iki katından daha fazladır. Venizelos'un okul sayısını bu şekilde çok göstermesindeki amacı toplantıda İstanbul'da bulunan Rum nüfusu fazla gösterme çabasından kaynaklandığı bilinmektedir.

Bu toplantıda olduğu gibi, Yunanistan İstanbul'da bulunan Rum okullarını birer propaganda merkezi olarak kullanmanın ötesinde sayılarını da yüksek göstermek suretiyle bu ve benzer sayıları "Yunan emelleri" için bir araç olarak kullanmıştır. Okullarda yapılan propagandalar buralarda muhafaza edilen silâhlar sayesinde bir süre sonra eylem düzeyine çıkarılmıştı.

---

[350] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 90, Belge No: 90-1, 2.
[351] Johnson; s.236.
[352] a.g.e.; s.329.
[353] Alexandris; Ek C.
[354] Vakit; 6 Mart 1335 (6 Mart 1919).

b. İstanbul Rum Basını ve Faaliyetleri

Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi'nin kilise, okul gibi önemli propaganda araçlarından biri de Osmanlı Devleti'nde yayımlanan Rumca gazete ve dergilerdi.[355] Özellikle İstanbul'da yayımlanan gazete ve dergilerin mütareke döneminde Rum halkına yönelik propaganda faaliyetlerinin oldukça etkili olduğu görülmektedir. İstanbul'da yayımlanan "Proodos, Neogolos" gibi bazı gazeteler propagandaya yönelik faaliyetlerinin yanı sıra -diğer bölümlerde de görüldüğü üzere- bazı gazete sahipleri Yunanistan ve patrikhaneyle ilişkileri sonucu "Yunan emeli"ne yönelik çeşitli siyasî ve sosyal girişimlerde bulunmuşlardı.

İstanbul'da Yunanistan yanlısı yayın yapan bazı gazete ve yöneticilerinin isimleri şöyledir:

Vutiras tarafından yayımlanan Neogolos,

Spanudis tarafından yayımlanan Proodos (İleri).[356] Bu gazete 1871 yılından itibaren yayımlanmaya başlamıştır. 1871-1912'de Hamudopulos tarafından, 1919-1922 tarihleri arasında Spanudis tarafından yayımlanmıştır.[357]

Kalotheos tarafından yayımlanan Proia (Sabah),[358]

Margaritis tarafından yayımlanan Chronos (Zaman),[359]

---

[355] Rum basını XVIII. yüzyılın sonlarından başlayarak Viyana, Paris ve Londra'da sürgün basını olarak belirmiş daha sonra Osmanlı topraklarına sokularak bağımsızlık savaşı için kullanılmıştı. Osmanlı topraklarında ilk deneme İzmir'de yapmıştı. 1831'de Filos Ton Neon gazetesiyle başlayan bu denemeler fazla başarılı olamamış, yalnız 1838'de çıkan Amalthia 1922'ye kadar yaşayabilmişti (bu gazete Eklisyastiki Alitya olabilir). Orhan Koloğlu; "Türkçe-Dışı Basın", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.96. İstanbul'da yayımlanan ilk Rumca gazete Takvimi Vekayi'nin Rumca nüshası olan ve 1832'de yayımlanmaya başlanan Otomanikos Monitor idi. Koloğlu; "Rumca Basın", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s.353. Niyazi Berkes'e göre, İstanbul'da yayımlanan ilk Rumca gazete 1821 yılında yayına başlayan Salpinx Hellenikon idi. Berkes; s.197. Otomanikos Monitor'un, 1832'den 1850'ye kadar yayımlandığı anlaşılmaktadır. Rum toplumunda bu gazeteye kilise dâhil ancak 400 kadar istekli çıkması ve daha sonra Takvimi Vekayi'nin Türkçesini Rumcasına tercih ettiklerini bildirmeleri, Rumca gazetelerin tirajları hakkında bir fikir vermiş, bu nedenle Rum harfleriyle Türkçe olarak çok sayıda gazete yayımlanmıştı. Koloğlu; "Türkçe-Dışı Basın", s.96. Minidev Web sitesinde; ilk yedi ayda bütün ülkede 730 yeni imtiyazdan, %50'si Türkçe, %15'i Rumca gazeteler için alınır. İstanbul'da 37 Rumca, üç Karamanlıca ve 12'si karışık dilli (Fransızca, Ermenice) yayına imtiyaz verilir denilmiştir. http://www.minidev.com. kulturler_kulturler_rum_tarih2.asp

[356] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2 Belge No: 57-6. Prodoos: Vakit, 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları, Mütercim Ziya Güney, Atina P.G. Makri Matbaası, (Kirye Vozikis'in tetkikinden geçmiştir.) (ATASE ve Dent. Başkanlığı Küt. No. İstiklâl 130.) s.224.

[357] Kamil Özer; Türkiye'de Gayrimüslim Azınlık Basını, İÜ, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1995, s.79.

[358] Proiya: Sabah, 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları, s.224-228.

[359] Özer'in Türkiye'de Gayrimüslim Azınlık Basını adlı tezinde, bu gazetenin Stavra Zervopulos tarafından İstanbul'da yayımlanan haftalık bir gazete olduğu ve yayın tarihinin belli olmadığı yazılmaktadır. Özer; s.94.

Makridis tarafından yayımlanan Tahidromos,

Keçecioğlu tarafından yayımlanan Patris (Vatan) gazetesi.[360]

Pontus Gazetesi: 4 Mart 1919 tarihinde İstanbul'da yayımlanmaya başlanmıştır. Gazetenin başmakalesinde Trabzon vilâyetinde Rum Cumhuriyeti'nin kurulması amacıyla yayımlandığı açıkça ilân edilmişti.[361]

Bu gazetelerin dışında çeşitli dergiler de yayımlanmıştır. Bu dergilerden bazıları şunlardır:

Eklisyastiki Alitya (Kilise Gerçeği):[362] Fener Rum Patrikhanesi'nin resmî yayın organı olan, dini ve ahlâkî temaların işlendiği bu dergi, 1880 yılından itibaren yayımlanmaya başlamıştır. Dergi, yayımlanmaya başlandığı dönemlerde ayda bir kez daha sonra üç ayda bir yayımlanmış ve 1923 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.[363]

Anagenisis (Rönesans): 1919 yılından itibaren İstanbul'da kilise derneği tarafından çıkarılmaya başlayan ve 15 günde bir yayımlanan bu dergi 1922 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.[364]

Neos Pimin (Genç Çoban): İstanbul'da patrikhane tarafından ayda bir yayımlanmakta olan dinî bir dergidir. Dergi 1919-1923 yılları arasında yayınını sürdürmüştür.[365]

İstanbul'da yayımlanan Proodos (İleri), Proia (Sabah), Patris (Vatan), Chronos (Zaman) gibi bazı gazetelerin İstanbul'da yayımlanan Türkçe gazetelerle aynı anlama gelen isimler kullanması oldukça ilginçtir.

Rum basınında dikkati çeken diğer bir husus ise patrikhanenin dinî konumu dışına çıkıp çeşitli yayınlar yaparak propaganda faaliyetlerini sürdürmesidir. Fener Rum Patrikhanesi'nin resmî yayın organı olan Eklisyastiki Alitya Dergisi'nin "İstanbul'un Rumlara iadesi"[366] konusunda ve "Rumların artık eşitlik vaadiyle kandırılamayacağı, bazı bölgelerde azınlıkta kalmakla birlikte bu toprakların dedelerinin mirası olduğu ve Avusturya'da bulunan milletlerin muhtariyet idaresiyle yetinmeyerek tam bağımsızlık talep ettikleri şu sırada kendilerinin de Wilson Prensipleri'ne dayanarak

---

[360] Sonyel; Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire, Turkish Historical Society Printing House, Ankara, 1993, s.348. Özer'in tezinde, bu gazetenin 1936 yılından itibaren İstanbul'da yayımlandığı belirtilmiştir. Özer; s.95.

[361] Yusuf Sarınay; "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası (Makaleler), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.17.

[362] Sonyel; Minorities and the Destruction ..., s.348.

[363] Özer; s.79.

[364] a.g.e.; s.79.

[365] Bu dergilerden bir tanesi de Hokkabaz'dır. 1918 yılından itibaren İstanbul'da yayımlanmaya başlamış bir dergidir. Dergi Rumca, Ermenice Türkçe ve Fransızca olarak basılmıştır. Özer; s.80.

[366] Âti; 21 Teşrinisani 1334 (21 Kasım 1918).

bağımsızlık istedikleri, boş vaadlere aldanmayacakları..."[367] yönünde yaptığı ve tamamen siyasî içerikli yayınları patrikhanenin almış olduğu tavrı açıkça ortaya koymaktadır.

İstanbul'da yayımlanan diğer gazeteler de mütarekenin ilânıyla birlikte ayrılıkçı eğilimlerini açıkça göstermeye başlamıştı.[368] Başlıca söylemleri "İstanbul'un kurulacak Yunan İmparatorluğu'na terki ve Türklerin Avrupa'dan kovulması"[369] tarzında olan bu gazetelerin cesaretlerinin bu denli artmasının asıl nedeni İtilâf devletlerinin İstanbul'a gelişi olmuştu. İtilâf donanmasının İstanbul limanına gelişini gayet süslü makalelerle selâmlayan Rum basını, donanmanın memlekete hürriyet, adalet nuru getirdiği ve bundan dolayı bütün unsurların ve bilhassa şimdiye kadar bunca mezalim ve tecavüzlere maruz kalan Rum ahalinin, donanmayı; kurtarıcı sıfatıyla karşılamakta olduğunu yazmıştı.[370]

Rum basını; İstanbul'daki Rumları Türklere karşı harekete geçirmeyi amaçlayan propaganda yazılarına sıklıkla yer vermekteydi. Özellikle Neologos'un, Stavros Vutiras'ın İstanbul Hristiyanlarının bağımsızlığını kazanması konusunda yaptığı yayınlardan dolayı kapatılması ve Vutiras'ın tartaklanması Rum basınında yayımlanarak; Türklerin etnik sosyal yapıyı adaletli olarak idare etmeye yeterli olmadıkları, Türk idaresinin şehirden çıkarılmasının köklü çözüm yolu olduğu konusunda öneride bulunulmuştu.[371]

Diğer teşebbüslerde olduğu gibi, Rum basınının Yunan propaganda aracı olarak kullanılmasında da yine Yunanistan'ın önemli finansman desteği oldu. Yunanistan'ın Rum basınını yönlendirmek üzere Jorj Skalyeri'yi bir

---

[367]"...Milletimizin müsavat vaadleri ile avutulduğu zamanlar geçti. Patrikhanemizin imtiyazat-ı statükosunun iadesi hakkındaki vaadleri artık kimseyi müteessir edemez. Bunca acı tekziblerden sonra nazariyat devresine geçmiş nazarıyla bakılabilir. Artık büyük hastalıkların o nisbette tedavisi lüzumu anlaşılmalıdır. Mail-i inhidam olan bu devleti ne adi vaadlerle zabt edebiliriz ne de haritalar ve istatistiki cetveller irayesiyle Türk unsurunun faikiyetini isbat ve milletdaşlarımızın bu unsur nezdinde böyle sahte tertibatla idare-i maslahat etmeleri lüzumu hakkında kimseyi ikna edebiliriz.
Bunlar düşünsünler ki milletimiz bazı yerlerde ekaliyyet halinde bulunsa bile millî miras üzerindeki hukuk-i tarihiye ve içtimaiyyesini zayi edemez. Zira bu ekaliyete de sebebiyyet veren asırlardan beri takip edilen demir ve ateş ve tebdil-i mezhep meslekidir. Biz dedelerimizin topraklarında ve Ahmet Rıza Bey'in gayet doğru olarak söyledikleri vechile memleketin en eski ve en birinci mutasarrıfları gibi kalıyoruz ve kalacağız. Bize bu hak tasarrufu memleket üzerindeki büyük ve na-kabil tahrif hukukumuz bahşediyor. Bu hususta ne yapılmak lâzım geldiğini bu halden memnun olmayanlar düşünsün. Koca Avusturya İmparatorluğu'nun inhilal etmekte olduğu ve Avusturya'da sakin milletlerin şimdiye kadar mazhar oldukları muhtariyet-i idare ile iktifa etmeyerek istiklâl-i tam talep eyledikleri ve Avusturya hükûmetinin en kati tebeddülatı kabule hazır bulunduğunu beyan ettiği esnada biz de Wilson'un esaslarını tevil ederek idare-i sabıka'nın Hristiyanlığa karşı irtikap ettiği zaili mazur görmek isteyen kimselerin bulunması muceb-i hayrettir. Lâkin bu sefer de Rum milletinin böyle boş vaadlere aldanacağını ümit edenler kendilerini aldatıyorlar."Âti; 5 Teşrinisani 1334 (5 Kasım 1918).

[368] Koloğlu; "Rum Basını", s.354.

[369] http://www.minidev.com.kulturler_kulturler_rum_tarih2.asp.

[370] Âti; 15 Teşrinisani 1334 (15 Kasım 1918).

[371] Alexandris; s.58.

memurla İstanbul'a gönderdiği, bu kişi aracılığı ile Rum basınına önemli miktarda paralar aktardığı bilinmektedir.[372]

Rum basın mensupları Yunanistan'ın yanı sıra Ermenileri de yanlarına çekmek için sitemkâr yayınlar yaparak Ermeni basınının da bir an önce harekete geçmesini tavsiye etmişti.[373]

Yunanistan'ın yönlendirmeleri doğrultusunda hareket eden Rum basını Ankara'nın ekonomik sıkıntılar içinde bulunduğu, memurların maaşlarını alamadıkları, bunun askerler ve memurlar arasında büyük hoşnutsuzluklara neden olduğu, askerî ve idarî yapılanmanın günden güne çözülüp dağıldığı, askerler arasında ihtilâf çıktığı, birtakım askerlerin İstiklâl Mahkemesince yargılandığı konusundaki haberleri de İstanbul'daki diğer Millî Mücadele aleyhtarı basınla birlikte yayımlamaktaydı.[374] Rum basını özellikle "Türkiye'de asayişin bozuk olduğu" yönünde propagandalar yaparak Avrupa devletlerinin dikkatini çekmeye çalışıyordu.

İstanbul'daki diğer Rum teşkilâtlarında olduğu gibi Yunanistan'da yaşanan iktidar değişikliği Rum basınına da yansıdı. Venizelos'un iktidardan düşmesinden sonra basında da Kralcı-Venizelist çekişmeler dikkati çekmeye başladı. Gazete sahiplerinin bazıları Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti ile ortak çalışarak Venizelos tarafında yer aldıklarını açıkça ortaya koydu. Örneğin Proodos Gazetesi Müdürü Spanudis bizzat Venizelos'un girişimi sonucu kurulan Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti Başkanlığı görevinde bulundu. Yine bu gazetelerden biri olan Neologos gazetesi, Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti'nin propagandasını yapmaktaydı. Ayrıca gazetenin sahibi Vutiras da 1920 yılında Rum Matbuat Cemiyeti Başkanlığına getirilmişti.[375]

Bu dönemde Rum ve Ermeni basını Türkler aleyhindeki en küçük bilgiyi propaganda aracı olarak kullanmıştı. Nitekim Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden Sadarete gönderilen yazıda; "İslâmlar aleyhine vuku bulan Rum ve Ermeni fecayiinin sureti münasebede matbuatla neşri Nezareti acizice muvafık görülmüş ve gazete muhbirleriyle matbuata, son zamanlarda bilhassa kesbi şiddet eden Kafkas Ermeni mezalimi hakkında bazı malûmat verilmiş idi.

Rum ve Ermeni gazetelerinin bu vadide yazdıkları serbestçe neşredilebildiği hâlde tebligatı maruzamızın Türkçe gazetelerde intişarı sansürce men edilmektedir.

Her ne kadar neşri hâlinde anasırın birbiri aleyhine tahriki gibi bir mahzur tasavvur edilebilirse de esâsen bu haberler efvahı nasda hakikatten uzak ve türlü türlü şekil ve suretlerde tahrifata uğrayarak münteşir

---

[372] 1 nci Şube müdürünün 5 Ekim 1919 tarihli yazısı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2.
[373] Âti; 16 Kânunuevvel 1334 (16 Aralık 1918).
[374] İkdam; 27 Ağustos 1338 (27 Ağustos 1922).
[375] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 24, Belge No: 24 (29 Mayıs 1922).

bulunduğundan ve diğer anâsır gazeteleri bununla mahzuru da derpiş etmediklerinden, herhâlde matbuatın bu gibi mesailde efkârı umumiyeye mevsuk haberler vermesi daha ziyade calibi menfaat olacaktır. Bu hususda muhtelit sansüre tebligatı lâzime icrası ve neticeden acizlerine de iradei sâmilerinin iş'arı rica olunur."[376] denilmekte idi.

Bu konuda Hariciye Nezareti 14 Eylül 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderdiği yazısında; Rumlar ve Ermeniler tarafından basın yoluyla yapılan propagandaların, gerek görüldüğü taktirde tekzip edilmesini, diğer taraftan da bu gibi zararlı yayınlara sansür idaresince müsaade edilmemesinin uygun görüldüğünü bildirmişti.[377]

Rum basınının çoğu zaman aşırıya kaçan yazıları zaman zaman Osmanlı Hükûmeti tarafından yayınlarının durdurulmasına yol açtı. Patris gazetesi, "Türklerin bu memlektte el-yevm yapmakta oldukları mezalimden dolayı dişlerini sökmek lâzım geldiği" şeklindeki makalesinden dolayı, Neologos'u müstehcen kelimeler kullanmasından dolayı, Nurkiyanik, "Artık mütefekkirin birleşelim bir İngilizce gazete neşredelim de badehu bu Türk cellâtlarının elinden kendimizi kurtaralım." tarzındaki makalesinden dolayı, Eklisyastiki Alitya ise Türkler aleyhinde eskiden beri kullanmakta olduğu müstehcen birtakım siyasî makalelerinden dolayı, Matbuat Müdüriyeti Umumiyesi tarafından haklarında dava açıldı.[378]

Galata'da Mumhane'de Numiko Hanı'nda, Dava Vekili Vasilaki Vetiş tarafından "Arkus", "Pan", "Topera", "Lamajak" adlarındaki edebî gazetelerin yayımlanmasına izin verildi; ancak, "Arkus", "Pan" ve "Topera", adındaki gazetelerinin siyasî olarak yayımlanması ve "Arkus"un J. Elen adında bir yazarı tarafından Osmanlı Hükûmeti aleyhine sert bir üslûp kullanması üzerine hükûmetçe baskısı durduruldu, haklarında savcılık tarafından kanunî soruşturma yapıldı.[379]

Rum basını, yalnız siyasî amaçlar için değil, patrikhane tarafından halkın manevi duygularını harekete geçirmek için de kullanıldı. Rum Patrikhanesi Rum milletine hitaben gazetelerde yayımladığı bir mektupta "ihtiyaç içinde olan patrikhaneye yardımın her Rum'un mukaddes bir vazifesi olduğunu ve esasen Yunanlığın pek buhranlı ve nazik bir anında makam-ı ruhaniyenin kendisine verdiği bu vazifeyi lâyıkıyla ifa edebilmesi için, her zamankinden daha çok paraya ihtiyaç duyduğunu" belirterek, bütün Rumları yardım vermeye davet ediyordu. Patrikhanenin bu daveti üzerine, Proia gazetesi "Ey Arkadaşlar" hitabıyla başlayan bir makalesinde; Rum millî merkezine yardım edilmesini talep ederek, bir yardım listesi düzenledi.[380]

---

[376] Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 1, Vesika No: 21, Eylül 1952, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1952.
[377] Hariciye nazırı namına Müsteşar İsmail'in, Harbiye Nezaretine yazdığı 14 Eylül 1919 tarihli yazı. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 6, Vesika No: 212, Aralık 1953, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1953.
[378] Âti; 22 Teşrinisani 1334 (22 Kasım 1918).
[379] a.g.g.
[380] Vakit; 2 Nisan 1338 (2 Nisan 1922).

Rumların diğer teşkilâtlarında olduğu gibi, Yunanistan ve patrikhanenin önemli bir propaganda aracı olan İstanbul Rum basını da Yunan ordusunun Anadolu'da yenilgisi üzerine daha önce Türklere yönelik söylemlerini yavaş yavaş değiştirmeye başladı. Sert ifadeler ve propagandalarla dolu makaleler, yerini daha yumuşak ve ılımlı makalelere bıraktı. Hatta son zamanlarda Rum basını "Patrikhanenin modern Türkiye'nin dönüşümünde ve yeniden yapılanmasında önemli roller oynayabileceği"[381] gibi yazılara yer verdi.

Olaylardan da anlaşılacağı gibi İstanbul'da yaşayan Rumlar İtilâf kuvvetleri, Yunanistan ve patrikhanenin büyük yardımları sayesinde çeşitli taşkınlık hareketinde bulunmuşlardı. Rumlar silâhlanıp cadde ve sokaklarda diğer insanlara zarar vererek, evlerine Yunan bayrakları asarak, Türk polis ve devriyelerine karşı gelip olay çıkararak, kiliselerde ayinler yaparak Türkler aleyhine organize faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Ancak görüldüğü üzere olaylar daha çok asayişi bozmak ve Türk halkını tahrik etmek yönünde olmuştur. Rumların bu tür karışıklık çıkarmalarında İtilâf devletlerinin "İstanbul'u Türklere bırakmak niyetinde oldukları ancak büyük çaplı bir huzursuzluk veya katliam olursa bu kararlarını değiştirecekleri" yönünde yapmış oldukları açıklamaların büyük etkisi olmuştur. Rumlar, çıkardıkları karışıklık ve huzursuzlukla İtilâf devletlerine Türk Hükûmetinin asayişi sağlayamadığını göstererek İstanbul'un Türklerin elinden alınmasını plânlamışlardı.

3. Rumların Nüfus Yapısını Değiştirme Çabaları

Yunanistan mütareke döneminde propaganda faaliyetlerinin yanı sıra Türkiye dışındaki Rumları İstanbul ve diğer bazı bölgelere göç ettirerek veya İstanbul ve civarındaki bölgelerde yaşayan Türkleri başka yerlere göçe zorlayarak bu bölgelerde sun'î çoğunluk sağlamaya çalışmıştı.[382] Yunanistan'ın sun'î çoğunluk sağlama isteğinin gerisinde yatan asıl amaç; İstanbul, İzmir, Trakya, Marmara, Karadeniz gibi bazı bölgeler için Avrupalılar ve Paris Barış Konferansı'ndan muhtariyet idaresi kurdurmak, bu mümkün olmadığı takdirde müttefiklerarası bir kuvvet ya da jandarma gücü veya uluslararası bir idarenin kurulmasını talep etmek, bunun için müttefikleri zorlamak veya bu yönde kamuoyu desteği sağlamak için çeşitli ülkelerde girişimlerini sürdürürken nüfus çoğunluğunu gerekçe olarak göstermekti.[383]

---

[381] Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), s.66.

[382] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 41, Belge No: 41; Kutu No: 50, Gömlek No: 113, Belge No: 113.

[383] "...2-Bu şekavet ve mezalimin ikaı esnasında Yunanlı ve yerli Rumların Yunan emeline hadem Müslüman unsurundan hicret edemeyip yurtlarında kalanlar üzerine tehdid suretiyle bunların dahi celp ve taraflarına ilhakıyla bir ekseriyet vücuda getirmek ve bu ekseriyete bir gaye ...ortaya çıkarmak o mahallere ve Marmara sevahil-i menatıka Avrupalılardan ve konferansdan muhtariyet-i idare talep etmek ve muhtariyet-i idare olmadığı taktirde beynel-müttefikeyn bir kuvvet veya jandarmanın veya beynel-milel bir idarenin tesisini talebe sevk ve icbar eylemek ve bu yolda cihana yaygaralar, feryadlar yağdırmaktadır..." TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 113, Belge No: 113.

Yunan Başbakanı Venizelos, Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra Paris Barış Konferansı ve Amerikan Tetkik Heyetine İstanbul, İzmir ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Rum nüfusunun Türklerden fazla olduğunu kanıtlamak amacıyla, pek çok Rum'u Osmanlı sahillerine çıkarmak için maddî ve manevî anlamda büyük gayret sarf etmişti.[384] Bu amaçla Yunanistan Muhacirin Komisyonu Başkanı Koftensas maiyetiyle birlikte yüklü miktarda parayla İstanbul'a gelmişti. Koftensas'ın görevi; Osmanlı topraklarından dışarıya gitmiş ne kadar Rum varsa hepsinin tekrar geri dönmesini sağlamak, Konya, Ankara, Kastamonu, Bursa vilâyetlerinde yerleşmiş Rumlardan mal mülk sahibi olmayanları İstanbul'a getirmek ve iskân edilmelerini sağlamaktı.[385]

Göçler daha çok Rus ihtilâli sırasında Rusya'dan Batum'a ve Poti'ye göç eden Rumların Yunanistan ve patrikhane yardımı ile Trabzon, Samsun ve civarına yerleştirilmesi şeklinde yapılmaktaydı.[386] Ancak bu kişilerin Karadeniz sahillerine çıkarılacağı haberi, sahildeki halkın büyük tepkisine yol açmıştı.[387] Karadeniz'e yapılan göçler daha çok bu bölgelerde Pontus Hükûmetinin kurulması amacına yönelik olarak yapılmaktaydı. Bu amaçla Trabzon ve Samsun bölgelerine çetelerle, silâh ve mühimmat çıkarılmış, Sohum'a sürekli Rum gönüllüleri toplanmıştı.

Yunanistan, Karadeniz sahilleri dışında Batı Trakya bölgesine de büyük miktarda göçmen getirerek burada iskân ettirmek için büyük çaba sarf etmişti. Yunanlar programlı bir şekilde muhtelif vasıtalarla getirdikleri göçmenleri papaz, öğretmen, ihtiyat subayları ile birlikte iskân etmeye çalışarak bu kişiler aracılığıyla propagandalarını sürdürmüşlerdi.[388]

---

[384] Cafer Tayyar Beyin; Keşan'da 61 nci Tümen, Tekfurdağı'nda 55 nci Tümen, Kırkkilise'de 49 ncu Tümen, Hadımköy'de Çatalca Mevkii Müstahkem Kumandanlıklarına yazdığı 21 Haziran 1919 tarihli yazısı. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 6, Vesika No 115, Mart 1953, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1953. Amerikan Tetkik Heyeti için ayrıntılı bilgi için bk. Metin Ayışığı; Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, Ankara, TTK Basım Evi, 2004.

[385] Dâhiliye Nezaretinden Harbiye Nezaretine gönderilen 18 Haziran 1919 tarihli yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 38-2.

[386] Venizelos'un desteği için bk. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 487, Gömlek No: 157, Belge No: 157-1. Hariciye Nazırı Adına Harbiye Nezaretine 8 Şubat 1920 tarihinde gönderilen yazıda; "Bolşeviklerin Rusya'daki başarıları üzerine Rumların, Batum ve Poti'ye göç etmeye mecbur kaldıkları ve tekrar Türkiye'ye dönmeleri kararlaştırıldığı, 15 nci Kolordu Kumandanlığının 26 Ocak 1336 tarihli şifre telgrafnamesinde bildirilmiş olan Rumların Osmanlı Devleti'ne iadeleri sebep olduğundan, bu konunun doğruluğunun araştırılması için gereken yerlere tebliğ edilmesi" bildirilmiştir. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 12, Vesika No: 318, Haziran 1955, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1955. Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden Sadarete yazılan 18 Aralık 1919 tarihli yazı. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, Sayı 12, Vesika No: 317, Haziran 1955, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1955. Adnan Sofuoğlu; Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasî Faaliyetleri, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1996, s.106.

[387] Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 12, Vesika No: 320, Haziran 1955, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1955.

[388] Orhonlu; "Yunan İşgallerinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehçirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler", Belleten, c.XXXVII, Sayı 148, TTK Yayınları, Ankara, 1973, s.487.

Balkan Savaşı'nı takiben göç etmiş olan Rumlarla, askerlikten firar etmiş Yunanların bir kısmı kendilerine arazi ve çiftlik verileceği vaadi ile Anadolu'ya nakledilmeye başlanmıştı. Bu göçmen grupları, arazilerinden zorla göç ettirilmiş Türklerin evlerine ve çiftliklerine yerleştirilmişti.[389]

Yunan ve yerli Rumlar, Müslümanlardan göç edemeyip yurtlarında kalan Türk ahali üzerinde şiddet kullanarak, bunların da kendi taraflarına katılımıyla bir çoğunluk meydana getirmek niyetindeydi.[390]

Yapılan bu iskân hareketi sırasında İstanbul bir üs olarak kullanılmış, göçmenler şehirde bazı okul, kilise ve hastahane gibi yerlere yerleştirildikten sonra plânlanan bölgelere gönderilmiş veya Yunan ordusuna gönüllü yazılarak Anadolu'ya sevk edilmişlerdi. Rusya'dan İstanbul'a göç edenler arasında çok sayıda Rum, Büyükada'ya yerleştirilmişti.[391] İstanbul'a gelen Rumların bir kısmı da Arnavutköy ve Tatavla ve diğer bölgelere yerleştirilmişti.[392] İstanbul'a trenle gelen bazı Rumların da Hadımköy'den tabura katılmak üzere inmeleri plânlanmıştı.[393]

Ati gazetesi 10 Kasım 1918 tarihli ve Rum Göçmenleri başlıklı yazısında "...Ayvalık'tan göç ettirilen Rumlardan erkek, kadın ve çocuk olarak 566 kişinin demir yoluyla Haydarpaşa'ya geldikleri ve bunların Kadıköy metropoliti tarafından karşılandığı, göçmenlerin Kadıköy'deki Rum okullarına yerleştirildiği" konusunda haberler yayımlamıştı.[394]

Aralık 1918'de İstanbul'a 2500 mülteci, 767 göçmen, 6000 Rum ve 7000 Ermeni gelmişti. Rumlardan 1200 nüfus Odesa'dan Fransız vapuruyla gelmişti. İstanbul'dan diğer bölgelere ise dokuz vapurla sevkıyat yapılmıştı.[395] Bu sevkıyatlarda Rus, Ermeni ve Rumlar işçi adı altında İstanbul'dan Çanakkale'ye sevk edilmişti.[396]

Gerek göçmen sevkıyatı gerekse iaşe, barınma gibi ihtiyaçların karşılanmasında yine Yunan Hükûmeti ve patrikhanenin maddî desteği büyük olmuştu. Yunanistan aynı zamanda Yunanistan'a hicret eden ve

---

[389] a.g.m.; s.489

[390] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 113, Belge No: 113.

[391] TİTE Arşivi; Kutu No: 18, Gömlek No: 33, Belge No: 33; Kutu No: 20, Gömlek No: 127, Belge No: 127. 3 ncü Kolordu Erkânıharbiye reisinin, Müdafaai Hukuk Cemiyeti Sivas Heyeti Merkeziyesine gönderdiği 7 Şubat 1920 tarihli yazı. 23 ncü Fırka kumandanının, 23 ncü Topçu Kumandanlığına 9 Şubat 1920 tarihinde gönderdiği Heyeti Temsiliyeden gelen istihbarat özetinde de 200.000 Rum göçmeninin Bolşevik bahanesiyle Karadeniz sahillerine göç etmek için Venizelos'tan emir aldıkları ve Büyükada'ya Rusya'dan göç edenler arasında çok sayıda Rum'un yerleştirildiği yazılmaktadır. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 487, Gömlek No: 157, Belge No: 157-1.

[392] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 85, Belge No: 85-1.

[393] Çatalca Mevki Müstahkem Kumandanlığına 12 Haziran 1920 tarihinde gönderilen yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi, Kutu No: 779, Gömlek No: 63, Belge No: 63-2.

[394] Âti, 30 Teşrinisani 1334 (30 Kasım 1918).

[395] Âti; 22 Kanun-ı Evvel 1334 (22 Aralık 1918).

[396] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 150, Belge No: 150.

Trakya'da bulunan muhacirlere yardımda bulunmaya ve yüklü miktarda para tahsisine karar vermişti.[397]

Yunan Hükûmeti, muhacirlerin yerleşme masrafları için 30 milyon frank tahsis etmişti.[398] Rum patrikhanesi de hasılatı Rum muhacirlerinin iskân ve iaşe masraflarını karşılamak için bir piyango düzenlemeyi plânlamış[399] ve istikraz yapılmasına karar vermişti.[400]

İstanbul'da bulunan Rumların bir kısmı da göçmenler için yardımda bulunmuşlardı. İstanbul'da yayımlanan Neologos adlı Rum gazetesi, göçmenlerin memleketlerine dönmeleri masraflarına karşılık olarak 10.000 lira verildiğini ve bu parayı verenlerin son olarak patrikhaneye bir otomobil hediye ettiğini yazmıştı.[401]

Rum patrikhanesi gelen bu Rumlara -propaganda amacıyla- manevî açıdan yardımda bulunmak için ayinler düzenlemişti. Örneğin, 5 Ocak 1919'da Beyoğlu'nda Ayatiriyada Kilisesi'nde Rum ve Ermeniler için müşterek bir ayin yapılmıştı.[402]

Yunanistan ve patrikhane, göçmenlerin sevki ve iaşelerinin sağlanması için Rum teşkilâtlarını harekete geçirmişlerdi. Polis Müdürü Umumîsinin 18 Haziran 1919 tarih ve 2163 numaralı yazısında bu durum açık olarak görülmektedir. Bu yazıda; teşkilât yapmak amacıyla 130 teğmenin, Rum muhacirleri sevk etmek için Galata'da Minerva Hanı'nın üçüncü ve dördüncü katında (Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu) adı altında çalışan Kordos Komitesi tarafından gönderildiği belirtilmektedir.[403]

Yunanistan, Türk topraklarına gelen göçmenlerden hedef seçilen bölgelerde nüfus çoğunluğu amacıyla yararlanmanın yanı sıra bu kişileri Yunan ordusuna gönüllü kayıt ederek Yunan ordusunun gücünü de artırmaya çalışıyordu. İstanbul'da kaydedilen gönüllüler, genel olarak Trakya bölgesine giderek, Türklük aleyhinde faaliyetlerini sürdürmüşlerdi.[404]

Yunanistan'ın başlangıçta görece örtülü olarak sürdürdüğü bu faaliyetler bir süre sonra buna gerek görülmeyecek ölçüde açıkça yapılmaya başlanmıştır. Nitekim, Mustafa Kemal Paşa, Sivas Heyeti Merkeziyesine gönderdiği bir yazıda bu duruma dikkat çekerek "...Sohum, Kars ve civarında 200.000 Rum'un Bolşeviklik bahanesiyle Memâlik-i Osmaniye'nin Karadeniz sahillerine hicretleri için Venizelos tarafından talimat verildiği ve bunların güya evvelce tehcir edilmiş Rumlar olduğu Düvel-i İtilâfiye'ye bildirilerek

---

[397] Âti; 26 Kânunusani 1335 (26 Ocak 1919).
[398] Âti; 4 Şubat 1335 (4 Şubat 1919).
[399] Âti; 3 Şubat 1335 (3 Şubat 1919).
[400] Âti; 13 Kânunusani 1335 (13 Ocak 1919).
[401] Âti; 21 Teşrinisani 1334 (21 Kasım 1919).
[402] Âti; 6 Kânunusani 1335 (6 Ocak 1919).
[403] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 16, Gömlek No: 61, Belge No: 61-1; Kutu No: 14, Gömlek No: 139, Belge No: 139-1.
[404] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 165, Belge No: 165 (8 Eylül 1922).

havali-i mezkûrede yerleştirilmeye teşebbüs eyleyeceği haber alınmıştır. Pontus Rum Hükûmetinin teşebbüsüyle matuf olan bu fikrin mevki-i fiile i'sali için vuku' bulacak ilk teşebbüsün bu yolla bir galeyân-i millî ile karşılanarak akamete dûçar edilmesi esbâbının ihzarı ve icâb edenlerin şimdiden nazar-ı dikkatinin celbini rica ederim..."[405] uyarısında bulunmaktaydı.

Konuyla ilgili olarak İstanbul Hükûmetine ilgili bölgelerden çok sayıda raporlar gelmekte ve nezaretlerin dikkatleri çekilmekteydi. Bu raporlardan biri Cafer Tayyar Paşa tarafından Keşan'dan gönderilmişti. Cafer Tayyar Paşa; Rumların sun'î bir çoğunluk elde etmeye çalışarak Amerikan Tetkik Heyetini yanıltmaya çalıştıkları, bu amaçla Rumların Yunan Hükûmeti tarafından Osmanlı sahiline çıkarılması için hazırlıkta bulunduklarının haber alındığı, sahil bölgelerinde dikkatli davranılması gerektiği, bu bölgeye dışarıdan gelecek Rumlar konusunda mahallî yetkililerle ortak hareket etmenin zorunlu olduğu konusu üzerinde durmakta idi.[406]

Polis Müdürü Umumîsi de 16 Haziran 1919 tarihli yazısında; Yunan Hükûmetinin İstanbul temsilcileriyle patrikhane ve Etniki Eterya Cemiyetinin Anadolu'da incelemelerde bulunmak üzere gelen Amerikan heyetini yanıltmak ve Rum nüfusunu fazla göstermek amacıyla Rumları Anadolu ve Trakya'ya sevk ettiklerini bildirmişti.[407] Polis Müdürü Umumîsi, Rumların bu girişimlerine önlem olarak bundan sonra gelecek olanların kimliklerinin öğrenilmesi için gayret gösterilmesi gerektiğini ilgili birimlere bildirmişti.[408]

Yunanistan'ın faaliyetlerinden haberdar olan Osmanlı Devleti bu konuda bir araştırma yaptırmıştı. Bu araştırma sonucunda şöyle bir rapor hazırlanmıştı:

"Gerçekte, dört beş ay önce ara sıra Rusya sahillerinden yolcu gelmekte olduğu, fakat, dört beş aydan beri gelen yolcuların miktarı fazla görülecek bir derecede bulunduğu anlaşılmaktadır. Dört beş ay zarfında, bu suretle İstanbul'a gelen veya İstanbul aktarmasıyla Trakya'ya nakil olunan Rumların miktarı 30.000'e yaklaşmaktaymış. Kontrol Kumandanlığında bu hususa dair pek muntazam kayıtlar mevcut bulunmaktadır. Bu ahali Rus sahillerinde faaliyet gösteren Yunan Muhacirin Komiteleri tarafından sevk edilmektedir."[409]

---

[405] Heyeti Temsiliye Namına Mustafa Kemal'in Sivas Heyeti Merkeziyesine 6 Şubat 1920 tarihli gönderdiği yazı.TİTE Arşivi; Kutu No: 19, Gömlek No: 10, Belge No: 10; Kutu No: 20, Gömlek No: 127, Belge No: 127.

[406] Cafer Tayyar'ın Keşan'dan 61 nci Tümen Kumandanlığına, Tekfurdağı'nda 55 nci Tümen Kumandanlığına, Kırkkilise'de 49 ncu Tümen Kumandanlığına Hadımköy'de Çatalca Mevkii Müstahkem Kumandanlığına gönderdiği 21 Haziran 1919 tarihli yazı. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi, Sayı 6, Vesika No: 115, Mart 1953, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1953.

[407] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 14 Gömlek No: 39, Belge No: 39-1.

[408] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 16, Gömlek No: 61, Belge No: 61-1; Kutu No: 14, Gömlek No: 139, Belge No: 139-1.

[409] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 85, Belge No: 85.

Osmanlı Hükûmeti, ilgili birimlerden gelen bilgiler ve söz konusu rapor doğrultusunda ciddî tedbirler almaya yönelmişti. Bu amaçla Dâhiliye Nezareti 14 Haziran 1918 tarihinde Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, Bitlis, Hüdavendigâr, Diyarbakır, Sivas, Trabzon, Kastamonu, Konya, Mamüretülaziz, Musul ve Van vilâyetleriyle, Eskişehir, Urfa, İçel, İzmit, Bolu, Teke, Canik, Çatalca Karahisarı Sahip, Kalei Sultaniye, Karesi, Kayseri, Kütahya, Maraş, Menteşe ve Niğde mutasarrıflıklarına çektiği telgrafta; bu bölgelerden İstanbul'a yoğun bir şekilde Rum ve Ermenilerin gelmekte olduğunu bildirerek, bunun önlenmesi için kendilerinin ve aralarındaki muteber kişilerin uyarılmasını istemişti.[410]

Hükûmet, Rum ve Ermeni göçmenlerinin Osmanlı topraklarına alınmaması konusunda bir de talimatname yayımlamıştı. Bu talimatnamenin ilgili maddesi şöyledir: "Önceden Osmanlı topraklarından göç etmiş ve geri dönmek isteyen Rum ve Ermenilerin kendilerine bildirilecek en son habere kadar Osmanlı topraklarına kabul edilmemesi, Dâhiliye Nezaretinin 18 Ocak 1918 tarih ve 3327 numaralı talimatnamesinin 15'inci maddesi hükmünden olduğundan, buna benzer kimselerin Osmanlı hududundan girişinin kabul edilmemesini gereken yerlere tebliğ edilerek ve hudutların buna göre çalışması."[411]

12 Nisanda Damat Ferit Paşa başkanlığında toplanan Meclisi Vükelâda bu konu görüşülmüş ve Harbiye Nezaretinin 8 Nisan 1919 tarihli raporu okunmuştu. Harbiye Nezaretinin bu raporunda; Yunan Hükûmetinin İtilâf devletleri arasında bulunmasından yararlanarak Osmanlı Devleti dâhilinde asayişi ihlâl için tertibat yapan bazı mevkilerde nüfusça çoğunluğun temini hakkında pek çok şahsı sahillerimize sevk ettiği ve bu duruma engel olmak için gönderilen evrakın beyanname tarzında yayınlanması gerektiği bildirilmekteydi. Meclisi Vükelâda bu rapor okunduktan sonra şu karar alınmıştı: "Mezkur varakanın muhteviyatı esliha ve cephane ile üniformanın Osmanlı Devletine men'i idhâli ve teb'a-i Osmaniyeden olmayan sivil ecnebilerin bera-yı seyahati dâhil-i memâlik-i şâhaneye vürudlarında haklarında bazı mertebe takayyudat ifası ve Balkan Muharebesi'nden sonra Yunanistan ve Bulgaristan hükûmetleriye mün'akit muahedat mucibince mübadele edilen efrâd-ı ahalinin Memâlik-i Osmaniye'ye avdetlerinin men'i ve Yunan ve Bulgaristan ahalisinden berâ-yı seyahat gelecekler hakkında tahdidât icrası gibi hususâtlardan ibaret olup mevâd-ı mezkure temin-i sükûn ve asayişe hâdim tedâbir-i inzibatkâriden olmasıyla muvafık görüldüğünden bervech-i iş'ar icra-yı icabâtının ve memurîn-i müteallikeye bu babda tebligât ve vesaya-yı mukteziye ifâsının Dâhiliye Nezaretine izbârı tezkir kılındı."[412]

---

[410] Mehmet Temel; İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997, s.5.
[411] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 395, Gömlek No: 161, Belge No: 161-1.
[412] BOA; MV. Dosya No: 215, Belge No: 37.

Meclisi Vükelâda alınan bu karara rağmen Osmanlı topraklarına yapılan göçler devam ettiği gibi Rumlar gönüllü kaydını da sürdürmüşlerdi.[413]

İstanbul'a 1920 yılına kadar 250.000 Rum ve Ermeni gelmişti. İstanbul'da sayıları gittikçe artan Rumlar, Yunan siyasî temsilciliği nezdinde bir asker alma şubesi ve mahkeme kurmuşlardı. Yunan subayları ve askerinin İstanbul'da fazlalaşması üzerine, Atina Meclisi Mebusanı İstanbul'da bir Dârülfünun ve bir de Âsârı Atika okulu kurmaya karar vermişti.[414]

Osmanlı Devleti göç konusunu İtilâf devletleri temsilcilerine de aksettirmiş; ancak, İngiltere gibi diğer yabancı temsilcilikler olayı farklı şekilde yorumlayarak Türkleri oyalamayı sürdürmüşlerdi.[415]

Göçlerin devam etmesi üzerine konu 11 Ocak 1920 tarihinde yeniden Meclisi Vükelâ gündemine gelmiş ve yapılan görüşmelerde Harbiye Nezaretinin 18 Aralık 1919 tarih ve 5236 numaralı raporu okunmuştu. Harbiye Nezaretinin raporunda; Amerika'dan birçok Rum'un Yunanistan'a göç ettiği, diğer birtakım göçmenlerin bunları takip edeceğinin haber alındığı, Yunanların ele geçirdikleri arazi dâhilindeki azınlıkları çoğunluğa dönüştürmek için bu çeşit tedbirler aldıkları ve Güney Rusya Rumlarından birçoğunu Trabzon ve İstanbul bölgesine yerleştirmek arzusunda bulundukları, bu konuda gerekli tedbirlerin alınması gerektiği belirtilmekte idi.

Meclisi Vükelâ raporun okunmasından sonra bu konuda şu kararı almıştı:

"Hükûmetçe zaten emr-i iaşede duçar-ı müşkilât olduğu şöyle bir zamanda muhtelif mahallerden gelecek Rumların da temin-i iaşelerine memleketin ahvâl-i iktisâdiyesi kat'a müsâit olmadıkdan başka Cenubî Rusya'dan hicret edeceklerin kabulü de asayiş nokta-i nazarından gayr-ı câiz ve bunların vürudunda iadeleri zarureti derkâr bulunmuş olduğundan bu babda mümessiller nezdinde teşebbüsât-ı lâzimede bulunulmasının hâriciye ve teşebbüsât-ı vakıadan bahisle bu suretle geleceklerin adem-i kabulüyle iadeleri zımnında mutelifeyn zabıtası ile birlikte tedâbir ve takayyüdât-ı mukteziye ittihaz ve ifâsının Polis Müdüriyetine li-ec-it tebliği, Dâhiliye Nezaretlerine tebliği tezkir kılındı."[416]

Görüldüğü üzere Yunanistan Türkiye'de bazı bölgelerde Rum nüfusu fazla göstermek amacıyla patrikhanenin tahrif edilmiş nüfus kayıtlarını kullanmakla yetinmemiş, pek çok Rum ve Ermeni göçmeni de Türkiye'ye getirerek bu insanları kendi plânları dâhilinde bazı bölgelere nakil ve iskân

---

[413] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 185, Belge No: 185-2 (27 Mayıs 1922).
[414] 3 ncü Kolordu Kurmay Başkanının Sivas Heyeti Merkeziyesine 21 Ocak 1920 tarihli yazısı. TİTE Arşivi; Kutu No: 18, Gömlek No: 56, Belge No: 56.
[415] Orhonlu; "Yunan İşgallerinin Meydana Getirdiği...", s.488. TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 11, Belge No: 11-4 (16 Mayıs 1922).
[416] BOA; MV., Dosya No: 218, Belge No: 9.

etmişti. Bu konuda Yunanistan'ın en büyük desteği patrikhane ve İstanbul'da bulunan Rumlardan aldığı ise tartışmaya gerek olmayan bir gerçekliktir.

Yunanistan'ın büyük bir hırsla yürüttüğü "Anadolu'yu ve İstanbul'u ilhak etme" politikasında bir vasıta olarak gördüğü Osmanlı Rum ahalisi üzerindeki yoğun propaganda ve baskı çalışmaları yukarıda anlatılmaya çalışılan etkinliklerden ibaret kalmamıştır. Aşağıda daha uzun vadeli olarak düşünülen bir çalışmaya, cemaat okullarındaki örgütlenme ve etkinliklere değinilecektir.

4. Rumların Ayasofya Konusundaki Teşebbüsleri

Yukarıda zaman zaman değinildiği gibi Rumların temel hedeflerinden biri de tarihi efsanelerinde belirttikleri gibi İstanbul'un fethi ile yarım kalan ayini tamamlamak için Ayasofya'yı ele geçirmekti. Bunun yıllarca hayalini kurmuşlardı. Ayasofya'nın bir gün geri alınıp tekrar kilise hâline getirileceğine o kadar inanmışlardı ki, bunun için Perapalas'ın eski sahibi Bodosaki, Rum patrikhanesine özel olarak bir Yunan bayrağı hediye etmişti.[417]

Mütareke döneminde Ayasofya'nın ele geçirilmesi konusu Yunanistan ve patrikhane tarafından siyasî ve dinî anlamda propaganda aracı olarak kullanılmıştı. 5 Şubat 1919'da Ayasofya'nın Hristiyanlığa tekrar kazandırılması için Kurtuluş Komitesi adı altında bir komite kurulmuş ve bu komite Avrupa başkentlerinde Ayasofya'nın kurtuluşu için mitingler düzenlemişti.[418]

Bu sırada İstanbul'da Rumların bazıları, Ayasofya civarında birçok arsa ve binaları fahiş fiyatlar teklif ederek, sahiplerini ikna suretiyle ele geçirmek istemişlerdi. Durumun ciddiyetinin artması üzerine Meclisi Vükelâ toplanmış ve toplantıda Polis Müdüriyeti ve Dâhiliye Nezaretinden gelen yazılar okunmuştu. 28 Mayıs 1919 tarihinde yapılan toplantıda konuyla ilgili görüşmeler şu şekilde izah edilmişti: "Hususât-ı mezkûre şehriyesine dikkat ve ehhemmiyet-i mevaddan olmasıyla ber-minval muharrer eshâbı itmağ idilmek suretiyle elden çıkartılmak istenilen mahallerin Evkaf Nezaretince bedelleri bi-t-tesviye teferrug olunmak veya sair suretlebu babda acilen bir çâre-i tesviye bulunmak üzere Haydarizâde İbrahim Efendi, Maliye, Adlîye ve Evkâf-ı hümâyun nazırları beyefendilerden mürekkep bir komisyon teşkili ve tezkire-i mezkûre ile yine bu hususa müteferrig olarak Dâhiliye ve Maliye

---

[417] Bu bayrak patrikhane ve Rumların hayallerine göre; Yunan ordusu İstanbul'a girdiği gün, Ayasofya'ya asılacaktı ve bu amaçla patrikhane tarafından muhafaza edilmekte idi. Bayrak, takriben dört metre uzunluğunda ve iki buçuk metre eninde idi. Kenarları siyah, mavi, beyaz ve kırmızı renkli parçalarla şeritvari çevrili ve mavi beyaz zemini tamamen ipekten tam orta yerinde kırmızı zemin üzerine sarı ipekle işlenmiş Bizans arması olan çift kartal resmi ve üstünde bir taç bulunmakta idi. Bayrağın dört ucunda, siyah ipekle işlenmiş Rumca harfler vardı. Ortadaki kartalın etrafında da güneş parıltılarına benzeyen bir tarzda işlenmiş yine Rumca harfler bulunmakta idi. Bu bayrak, Papa Eftim patrikhaneye el koyduğunda kaybolmuş, polis daha sonra bulmuştu. Polis Müdürlüğü Bodosaki'nin patrikhaneye hediyesi olan bu bayrağı, bir hatıra olmak üzere Gazi Mustafa Kemal'e göndermiştir. Tasviri Efkâr; 24 Şubat 1340 (24 Şubat 1924).

[418] Tansel; c.I, s.130.

Nezaretlerinden evvelce vürud etmiş olan iki kıt'a tezkirenin mezkûr komisyona tevdi' tezkir kılındı."[419]

Diğer taraftan, Rumların Ayasofya Camii konusundaki hassasiyetlerinin farkında olan güvenlik güçleri cami etrafında güvenlik önlemlerini artırmıştı. Konuyla ilgili olarak, 25 nci Kolordu kumandanı ve İstanbul muhafız vekilinin, 10 ncu Tümen Kumandanlığına 25 Mart 1919 tarihinde gönderdiği yazıda özellikle Ayasofya civarında alınması gereken önlemler belirtilmişti. Önlemler şöyle idi:

"Rumların, 25 Mart 1919 salı günü son bir teşebbüste bulunacakları haber alınmıştır.

24/25 (Pazartesi) akşamından itibaren bütün subay kıt'alarında vazifeleri başında mutlaka hazır bulunacaklardır.

Ayasofya'daki tabur kumandanı, lüzum görülen noktalara makineli tüfekler konuşlandıracak, camiin etrafını, ileri sokaklarını ve tramvay caddesini kuvvetli postalarla uzaktan gözlem altına alacaklar.

Ayasofya Camii'ndeki tabur kumandanı ile 1 nci Piyade Muhafız Alayı kumandanı Ayasofya'da bulunup ve Harbiye Nezaretinin taht-ı kapusu yakınında icabında ahaliyi dağıtmak için tulumbalar isti'mâl olunmak üzere sıcak su ihzâr ettireceklerdir.[420]

İstanbul Muhafızlığı da önlem olarak şu kararı almıştı:

"Düvel-i İtilâfiyeden birinin me'zunen vesikasını hâmil veya Düvel-i İtilâfiye zabıtanının refâkatinde bulunsun veya bulunmasın Rum ve Ermenilerin Ayasofya Camii'ne girmelerine müsaade edilmesinden hâsıl olması melhuz mehâzir vareste-i arz ve izah bulunmasına binaen bilâ-istisna yerli sivil anâsır-ı Hıristiyaniyeye camiiye girmek hususunda her türlü teşebbüslerinin şimdiye kadar olmadığı gibi, men'i esbâbının hükûmetçe tezkir ve istikmâli ve nezâret-i acizi emr-i iradesi menut rey-i iradesidir."[421] Görüldüğü üzere İstanbul Muhafızlığı Rum ve Ermenilerin Ayasofya Camii'ne girmelerinin kesin olarak engellenmesini istemekte idi.

İstanbul'da bu gibi gelişmeler olurken yurt dışında da Ayasofya konusunda teşebbüsler olmuştu. Daha 1918'de Londra'da Yunanistan'ı desteklemek üzere bir Hristiyan hareketi düzenlenmişti. Bu hareketin hedefi; Ayasofya'nın, Hristiyan inancına yeniden kazandırılmasıydı.[422]

1919 yılı başında Atina'daki İngiliz Elçisi Lord Granville, İstanbul Rumlarının heyecan içinde bulunduklarını, Ayasofya'nın hiç değilse kiliseye çevrilmesini önermişti. Anglikan kilisesinin başı olan Canterbury

[419] BOA; DH-KMS, Dos.No: 52-1 Belge No: 77-1,2; BOA; MV., Dosya No: 215, Belge No: 137.
[420] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 403, Gömlek No: 128, Belge No: 128-1.
[421] İstanbul Muhafızlığından Sadrazamlık makamına gönderilen 15 ve 19 Nisan 1920 tarihli yazılar. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 61, Gömlek No: 151, Belge No: 151-1.
[422] Akşin; s.102.

başpiskoposu da aynı yönde telkinde bulunmuştu. Christ Church'ten Canon Headlam ise bir mektupla, Ayasofya'nın kilise olması hâlinde Anglikan Kilisesi ile Ortodoks kiliselerinin birleşebileceğini öne sürmüştü.[423]

İngiliz Dışişlerinde çalışan tarihçi A. J. Toynbee, bunun sırası olmadığını, fakat Selânik'teki eski kiliselerin yeniden kiliseye çevrildiğini, Ayasofya'nın Müslümanlar için kutsal bir yer olmadığını belirterek Türklerin İstanbul'da sayıca da olsa egemenliğe sahip olmaları hâlinde, Rumları tatmin etmek için Ayasofya'nın kiliseye dönüştürülmesi gerektiğini belirtmişti. Toynbee, Ayasofya'nın cami olarak bırakılmasının pısırıklık anlamı taşıyacağını, İngiltere'nin Müslüman uyruklarının gözünde itibarını düşüreceğini ve bu davranışın korkuya atfedileceğini de sözlerine ilâve etmişti.[424]

Bu gibi düşünceler 1919 yılında İngiltere'de gitgide daha çok yayılmış ve kilise adamları bu harekete hararetle katılmaya devam etmişti. Gazeteler, her gün Hristiyan ahalinin Türk boyunduruğundan bir an evvel kurtarılmasını savunan makaleler yayımlamıştı.[425] 23 Nisan 1919 tarihinde "Hristiyan Kiliselerini Birleştirme Derneği" tarafından bir miting düzenlenmiş ve bu mitingde Ayasofya'nın tekrar kiliseye çevrilmesi konusunda bir karar alınmıştı.[426]

---

[423] a.g.e.; s.102.
[424] a.g.e.; s.102.
[425] Cemal Kutay, Galip Kemali'den aldığı bir anekdotta Ayasofya konusunu şöyle anlatmaktadır: "Yunan Konsoloshanesinin penceresinden yerlere kadar uzanan sekiz on metre uzunluğundaki bayrağın etrafında her zaman nümayişler yapan ve bu suretle ihtirasları her gün biraz daha kabaran palikaryalar, gizli bir baskınla Ayasofya'yı ele geçirmeğe karar vermişlerdi. Hayret ve dehşetle bu haberi aldığım günlerin birinde Mr. Krayn ziyaretime geldi. Bu adam, Amerika'nın en meşhur birkaç gazetesinin İstanbul muhabiri idi. Benim vasıtamla hünkâra takdim edilmişti. Bana teşekküre geliyordu. İlk sözü şu oldu:
–Zat-ı şahanenin beyanatı çok mühimdir. Fakat, ah ne olurdu, Ayasofya'yı Rumlara bağışlayacağını söylemiş olsa idi, Amerikan efkar-ı umumiyesi üzerinde ne büyük bir tesir yaratmış olurdu, dedi.
Ben de:
Aman Mr. Krayn, siz böyle bir şeyi nasıl hatırınızdan geçirebiliyorsunuz? XX. asırda bir haçlılar harbi mi çıkarmak istiyorsunuz?
Bu gazetecinin sözleriyle aldığım haber, beni harekete geçirdi. İngiliz, Fransız ve İtalyan komiserleriyle yaptığımız ilk toplantıda meseleyi açtım. Böyle delice bir harekete kalkışılacak olunursa, son derece tehlikeli hadiseler çıkabileceğini söyledim.
Hayretle sordular:
–Nasıl bir hareket çıkabilir?
Derhâl cevap verdim:
–Bu tarihi mabed derhâl havaya uçurulur… Şu kadarını söyleyeyim ki, bütün tertibat alınmıştır. Sizin yapacağınız iş, Ayasofya etrafında muhafız asker bulundurmak ve zinhar Rumları yaklaştırmamak olmalıdır. Yoksa, Ayasofya uçurulacak ve bundan siz mesul olacaksınız.
Bundan sonradır ki işgal kuvvetleri icabeden tertibatı aldı." Cemal Kutay; Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, c.19, Sayı 25, Ekim 1961.s. 10692-10693.
[426] Tansel; s.129-130.

Diğer taraftan, İstanbul'da Tarabya'da 22/23 Haziran 1919 tarihinde yapılan bir kilise ayininde Tarabya Rum metropoliti tarafından "müjdeler olsun Ayasofya'ya çan takılacak" şeklinde konuşmalar yapılmakta idi.[427]

Bu sırada İngiliz Hükûmetinin, İstanbul'daki yüksek komiserine, Ayasofya'yı himayesi altına alması için talimat verdiği haber alınmıştı. Mimar Sör Thomas, Times gazetesinde; Ayasofya'nın Müslümanların elinde kaldıkça her türlü bakım ve onarımdan yoksun bulunacağı için Ayasofya'nın tehlikeye maruz bulunduğunu anlatan bir makale yayımlamıştı.[428]

Bu sırada batı kiliseleri ile Ortodoks Rum ve Yunan kiliseleri arasında temaslar, yazışmalar, karşılıklı ziyaretler hatta propaganda turneleri düzenlenmiş, ileri gelen din ve ilim adamları harekete geçirilmişti.[429] Bu amaçla Fener Rum Patrik Vekili Dorotheos, beraberinde patrikhanenin o meşhur cübbesi[430] olduğu hâlde Londra'ya gitmiş, Londra'ya vardığı gün gazetelere bir rüyasından bahsetmişti: Patrik rüyasında son Bizans İmparatoru Konstantin Dragazes'i görmüş, imparator kendisine, İsa'nın Ayasofya'yı Salib'e iade için Venizelos'un görevlendirildiğini, bu gerçeği bütün Hristiyanlık âlemine bildirmesini, kendisine de Tanzanyos'un cübbesini giyerek bu ayine başkanlık etmek şerefinin verildiğini ve seyahatini sadece kendisine verilen bu dinî görevi yerine getirme gayesi için yaptığını anlatmıştı.

Patrikhane ve Rumlar, Ayasofya'yı ele geçirme konusunda son derece kararlı idi. Bu işi anî bir gece baskınıyla halletmek istiyorlardı. Bu düşünceyle atlas üzerine işlenmiş iki buçuk metre genişliğinde bir Yunan bayrağı ve işgal kuvvetlerinin de yardımıyla büyük bir çan hazırlanmıştı. Bu haber, Rum semtlerinde coşkuya, mızıkalarla şenlik yapılmasına sebep olmuştu. Diğer yandan patrikhane de orada ayin yapmak için hazırlık yapmıştı. Ancak, İstanbul Hükûmeti Rumların bu düşüncesini öğrenmiş ve camiyi koruma görevini Hücum Taburu Komutanı Binbaşı Şükrü Beye vermişti.

Ayasofya Camii'nin korunması için şu karar alınmıştı: "Ayasofya Camii'ne karşı herhangi bir tecavüz, silâhla karşılanacaktır. Üstün kuvvetlerle hücum karşısında mukavemet kırılacak olursa, minarelerine çan ve kubbesine haç takmalarına fırsat vermeden Ayasofya Camii dinamitle havaya uçurulacaktır."[431] Nitekim, camiyi teslim almaya gelen Fransız tabur komutanına bu karar bildirilmiş ve sonuç alamayacağını anlayan Fransız tabur komutanı geri çekilmek zorunda kalmıştı.[432]

---

[427] Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nazırı Vekili Safa Beye 28 Haziran 1919 tarihinde gönderilen yazı. BOA; DH. KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 35-5-1.
[428] Kutay; s.10692, 10693.
[429] Salışık; Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul, 1968, s.49.
[430] Söylentiye göre bu cübbe, İstanbul'un fethiyle yarıda kalan son ayini yapan Tanzanyos'un cübbesiydi.
[431] Şahin; s.178-179.
[432] a.g.e.; s.178-179.

İngiliz Hükûmeti de Ayasofya'ya karşı yapılacak bir hareket karşısında Ayasofya'nın havaya uçurulacağı konusunda aldığı haber üzerine Ayasofya Komitesinin 19 Şubat Çarşamba günü yapacağı mitingi ertelemişti.

Yunan elçisi, durumu İngiliz Hükûmetinden öğrenmek istemiş ve cevap 21 Şubatta şifre ile ve son derece gizli olarak Yunan Dışişleri Bakanlığına bildirilmişti. Şifrede şöyle denilmekteydi:

"Ayasofya komitası tarafından düzenlenen miting son dakikada ertelendi. Mahrem olarak öğrendiğime göre; Türklerin Ayasofya'yı berhava edeceklerine dair İstanbul'dan gelen bir haber sebebiyle İngiliz Hükûmeti bu kararı vermek zorunda kalmıştır."[433]

Ayasofya konusunda girişimler daha sonra da devam etmiş, 8 Mart 1919'da The Spectator Dergisi, Peder Douglas'ın Ayasofya'nın Yunanlara verilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerine katıldığını belirtmişti. Londra'da oturan Yunan Papazı Başdekas da bu hizmetle görevlendirilmişti.[434]

31 Mart 1920'de General Milne bu konuda İngiliz Savaş Bakanlığına bir telgraf göndermiş ve telgraf Londra Konferansı'nda da gündeme getirilmişti. Telgrafta, "Barış koşullarının Türkiye için elverişli olmaması hâlinde, Ayasofya'nın yıkılması için hazırlıklar yapılmakta olduğu hakkında sürekli haberler alınmaktadır. Cami silâhlı Türk askerlerinin koruyucu işgali altındadır ve herhangi bir askerî eylem karışıklığa ve yapının yıkılmasına neden olabilir. Önerim, güvenliğinin sorumluluğunu üzerime alamayacağıma göre, Ayasofya'nın güvenliğinin barış koşullarından biri hâline getirilmesidir."[435] denilmekte idi. Bu konuda görüşler ileri sürülmüş ve anlaşmaya "Ayasofya'nın güvenliği hakkında özel hüküm konulmasına yarar görülmediği" kararına varılmıştı.

B. Rumları Harekete Geçiren Diğer Etkenler

1. İngilizlerin Etkisi

Mütareke döneminde Rumların faaliyetlerini sürdürmelerinde Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi'nin yanı sıra bir diğer etken de İtilâf devletleri içinde yer alan İngilizlerin desteği idi. İngilizlerin bu dönemdeki politikasına geçmeden önce büyük devletler ve bunlar içinde yer alan İngiltere'nin Türkiye'deki azınlık meselelerine bakış açısına göz atmak gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmaya başlaması ile batılı büyük güçlerin Osmanlı iç işlerine müdahalede, Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin talepleri arasındaki ilişki iyi bilinmektedir. Bu devletler gayrimüslim Osmanlıları çoğu zaman kışkırtarak kendi çıkarlarını elde edebilmek için

[433] Kitsikis; s.350. Salışık; Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya, s.48.
[434] Kitsikis; s.351.
[435] Olcay; s.438.

vasıta olarak kullanmaktaydılar. Bunu elde etmek için; öncelikle azınlıklara farklı dinlere mensup ayrı birer millet oldukları bilincini aşılamak amacıyla Osmanlı Devleti'ne misyonerler göndererek eğitim öğretim kurumları aracılığıyla kendi hedeflerini elde etmeyi plânlıyorlardı .

Başlangıçta dinî amaçlarla ortaya çıkan misyonerlik faaliyetleri zamanla siyasî bir boyut kazanmıştı. Misyonerlik faaliyetlerinin en önemli hedeflerinden biri "Osmanlı tebaasındaki Hristiyanları, Osmanlı Devleti'nden koparmak, kendi emellerine hizmet ettirip onları bağımsız devletler hâline getirmek", bir diğer hedef ise "Osmanlı tebaasındaki tüm Hristiyanların dinlerini unutmalarını önlemek"[436] idi. Bütün bu hedefler büyük devletlerin Osmanlı Devleti'ne yönelik isteklerini açıkça ortaya koymakta ve bu devletlerin daha sonraki faaliyetlerini de izah etmektedir.

Büyük devletlerin Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetleri her devletin kendine yakın bulduğu mezhebe mensup Hristiyanlar üzerinde etkin olmaya çalışmaları sonucunu getirmiştir. Örneğin Rusya İstanbul, Boğazlar ve doğu illerini ele geçirmede Ortodoks ve Gregoryen Hristiyanları; İngiltere Orta Doğu, Mısır, Arabistan ve Mezopotamya'daki etkisini korumada ve daha da yayılmada Protestanları; Fransa da Kilikya, Lübnan ve Suriye'deki çıkarları için Katolik ve Gregoryenleri kullanmıştı. Bu devletler genel olarak Hristiyan mezhepleri arasında bilinçli olarak -dolaylı ve dolaysız biçimde- karışıklık yaratarak onların ayaklanması için teşvikte bulunmuşlardı.[437]

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Osmanlı tebaası Rumların konumuna gelince; Osmanlı Devleti'nde bulunan Rumlar genel olarak Ortodoks olmaları (aralarında Katolikler de vardı) dolayısıyla Rusya'nın propaganda alanı içinde kalmıştı. Giriş bölümünde bahsedildiği gibi Rusya Ortodoksları etkilemek amacıyla "sarışın soyun Ortodoksları kurtaracakları" şeklinde bir kehaneti dahi propaganda aracı olarak kullanmış ve bu propagandalar sonucu kiliselerde Petro'nun adı duyulmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'nde Rumların çıkardığı bazı isyanlar da Ruslar tarafından desteklenmişti.[438]

Rumların ticarette önemli bir konuma gelmeleri ve Avrupa devletleri ile olan ilişkileri onların Avrupa kültürünü yakından tanımalarına imkân sağlamış ve öğrendikleri yabancı dil sayesinde Osmanlı Devleti'nde tercümanlık gibi önemli devlet görevlerine gelebilmiş, eğitim alanında Avrupa'yı örnek almaya başlamışlardı.

---

[436] İlknur Polat Haydaroğlu, Osmanlı İmparatorlu'nda Yabancı Okullar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.195-199. Bu konuda ayrıca bk. Erol Güngör, Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999. Şinasi Gündüz-Mahmut Aydın; Misyonerlik, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

[437] Sonyel; "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü", Belleten, c.XLIX, Sayı 193-195, Ankara, 1986, s.651. İhsan Sakarya; Belgelerle Ermeni Sorunu, Gnkur. ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.64.

[438] Milas; Yunan Ulusunun Doğuşu, s.192-193.

Avrupa devletleri de azınlık politikaları gereği Osmanlı Devleti'nde bulunan Rumların bağımsızlık amacıyla yaptıkları faaliyetler ve Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasında Rusya'nın yanı sıra büyük katkıda bulunmuşlardı.

Esasen Yunan meselesi hümanizma ve Rönesans hareketleriyle birlikte yeni bir boyut kazanmış ve Eski Yunan'ın Avrupa medeniyetlerine beşiklik ettiği görüşünün yaygınlaşması zamanla Avrupalı aydınların eski Yunan kültürüyle daha fazla ilgilenmelerine yol açmıştı. Avrupalı aydınların bu ilgisi XIX. yüzyılda doruğa çıkarak "Yunan dostluğu" diye bilinen "Philhellenism"e ve "Yunan hayranlığı"na dönüşerek özel bir anlam kazanmıştı. Bu sırada Fransızlardan Voltaire, Chenier ve bilhassa İngiliz Lord Byron gibi yazar ve şairler Hristiyanlığın da etkisi ile Rumların lehinde, Türklerin aleyhinde eserler hazırlayarak Avrupa kamuoyunun Rumların geleceğiyle ilgilenmesini sağlamaktaydı.[439]

Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra da Avrupa devletlerinin Yunanistan üzerindeki etkisi devam etmiş, başa geçen Yunan kralları dahi Avrupa kökenli olmuştu. Örneğin, 1832 Mayısında Yunan krallığına Bavyera Kralı Louis'in oğlu getirilmiş, 1862 yılında ise Danimarka Kralı IX. Christan'ın oğlu George, I. George unvanı ile Yunan tahtına geçmişti.[440]

Genel olarak bakıldığında azınlıklar konusu sömürgeci devletlerin Türkiye'yi paylaşmalarında kullandıkları bir araçtan başka bir şey olmadığı bugüne kadar ortaya konulmuş ciddî çalışmalarla açık şekilde gösterilmiştir.[441] Meselâ "Anadolu'nun Müslüman ve gayrimüslim halkının, bilmeyerek, gönülsüz veya gönüllü olarak büyük devletlerin aleti ve kurbanı oldukları arşiv materyallerinin ışığı altında açıkça saptanmıştır. Büyük devletlerin, Osmanlı halifeliğini bölmek için Birinci Dünya Savaşı sırasında kendi aralarında imzalamış oldukları gizli anlaşmalardan da görüleceği gibi, onların tek bir amaçları vardı: Kendi kişisel çıkarlarını sağlamak, onların, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslim uyruklara vermiş oldukları sözleri bu gizli anlaşmalarda ve hatta Osmanlı İmparatorluğu'nu tasfiye eden Lozan Antlaşması'nda bulmaya çalışmak boşunadır; çünkü, o devletler, azınlıklara vermiş oldukları sözleri, kendi çıkarları sağlanır sağlanmaz unutmuşlardır."[442]

Olaya gayrimüslim Osmanlılar cephesinden bakıldığında; onlar kendilerine tanınan hak ve imtiyazları kullanmak hevesiyle ulusal hedeflerini elde etme isteği arasında gidip gelirken büyük devletlerin oyunlarında bir

---

[439] Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), s.12.
[440] Armaoğlu; s.107.
[441] İzzet Öztoprak, Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981, s.60.
[442] Sonyel, "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğunu...", s.655.

araç durumuna gelmişlerdir.[443] Bu topluluklar, büyük devletlerin ilgisini çekebilmek için "Osmanlı yönetiminde zulüm gördükleri"ne dair yoğun propaganda yapmak suretiyle amaçlarına ulaşmayı uygun bir yöntem olarak benimsemişlerdir. Aslında bu tarz bir yöntem, söz konusu devletlerin beklentilerine de uygun düşmekteydi.

Osmanlı Hristiyanları iki tarafın birbiriyle örtüşen beklentileri doğrultusunda faaliyette bulunurken, büyükelçilik ve konsolosluklarda yürüttükleri tercümanlık görevlerinin sağladığı yakınlıkları da kullanmak suretiyle o devletlerin bir kısım iyi niyetli memurlarını, misyonerlerini ve ruhanî liderlerini, kendi davalarının gerçek olduğuna inandırmada oldukça başarılı olmuşlardı. Bu konudaki en başarılı ülkelerden birinin Yunanistan olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bu devlet, Türklere karşı kullanılabilecek tüm haberlerin çeşitli ülkelerde sistemli bir propagandayla yayılmasını sağlamak için 1870 yılında Londra'da bir propaganda bürosu kurmuşlardı.[444]

XIX. yüzyılın büyük güçlerinden biri olan İngiltere, diğer bazı Avrupa devletleri ile birlikte Osmanlı tebaası gayrimüslimlerin ayrıcalıklarını artırmak gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ne sürekli baskı yapmış ve kendi müdahalelerine de dayanak noktası oluşturacak değişiklikleri uluslararası sözleşmelere sokmayı da başarmıştı.

İngiltere'nin mütareke döneminde takip ettiği Türkiye politikalarının bu genel alışkanlıklar ve tecrübeler çerçevesinde yürütüldüğünü ve dönemin özel koşullarına göre şekillendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu devletin Osmanlı Rum cemaati ile olan ilişkilerinin büyük ölçüde Yunanistan'la İngiltere arasındaki ilişkilere bağlı bir seyir takip ettiği de açıktır. İngiltere, bu devrede Yunanistan'ı Doğu Akdeniz'deki imparatorluk çıkarlarının bekçisi olabilecek bir devlet olarak görmüş ve politikalarını da bu temel üzerine oturtmuştu. Bu amaçla İyon adalarının Yunanistan'a verilmesini sağlamıştı.[445] Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na -Venizelos sayesinde- İngiltere'nin yanında girmesi ve bu savaştan Osmanlı Devleti'nin yenik çıkması İngiliz-Yunan-Rum ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştı.

İngiliz Başbakanı Lloyd George'a göre Türkler tarihî misyonunu tamamlamış, Yunanlar ise Yakın Doğu'da İngiliz menfaatlerine hizmet edebilecek bir devletti.[446] İngiltere ayrıca sömürgesi olan bölgelerde bulunan Müslümanlara karşı prestijini korumak için Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin bir daha ayağa kalkamayacak şekilde cezalandırılmasını istemekteydi.[447] Bu da savaştan yorgun çıkan sosyal, siyasal ve ekonomik

---

[443] a.g.m.; s.652.

[444] a.g.m.; s.653-654. Propagandanın ne derece önemli olduğunu ve Yunanistan'ın İngiltere ve Fransa'da yapmış olduğu propaganda faaliyetleri için bk. Kitsikis.

[445] Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), s.33, 35.

[446] Lloyd George, Lord Ridel'le bir sohbet sırasında "Türkler çökmekte olan bir ırka mensupturlar. Hâlbuki Yunanlılar dostumuzdur ve gittikçe yükselen bir millet durumundadır." demiştir. Kitsikis; s.62. Salışık; Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya, s.182.

[447] Çaycı; s.3. Michael Smith, Yunan Düşü adlı kitabında İngilizlerin, mütarekenin ilk günlerinde kendilerine özgü bir Anadolu politikalarının olmadığı, kafalarından hâlâ atamadıkları Gelibolu

açıdan yeni bir savaşı göze alamayan İngilizler sayesinde değil, Yunanistan sayesinde elde edilebilirdi.[448] İngiltere böylece yeni bir savaşı göze alamamakla birlikte Türkleri cezalandırmak için Yunan kuvvetlerini kullanmayı plânlamıştı.[449] Yunanistan ise daha önce "megalo idea" olarak belirlenen hedefe ulaşmak için bu savaşın kendileri için fırsat olduğunu düşünmekteydi.

Yunanistan'ın Türkiye'ye ilişkin istekleri genel olarak İngiliz tarafında destek bulmuştur. Ancak İngilizler arasında Yunan isteklerinin desteklenip desteklenmemesi konusunda farklı görüşlerin de bulunduğunu belirtmek gerekmektedir. Bu iki görüşün bir tarafında Venizelos ve Yunanlara, İngiltere'nin Anadolu plânının gerçekleştirilmesi konusunda güvenenler vardı ki bunlara göre, Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan'ın yıkılışından sonra İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de destek verebileceği tek devlet olarak dinamik bir milletin temsilcisi olan Yunanistan kalmaktaydı. Bu grupta Lloyd George'un yanı sıra İngiliz Dışişleri Bakanlığı mensupları yer alıyordu.[450]

Diğer tarafta ise Hindistan'da yaşayan Müslümanların duygularına önem veren bir grup bulunuyordu. Bu grup, Anadolu'nun parçalanmasına dair bütün projelerin yanı sıra halife-padişahın İstanbul'dan kovulmasına da karşıydı.[451]

Sonunda Lloyd George'un içinde bulunduğu grubun düşüncesi ağır basmış ve Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesine karar verilmişti. Yunanistan'ın İzmir'i istemesi ve İzmir'in Yunanlar tarafından işgal edilmesinde "Türkiye'de yaşayan Rumların güvenliğinin garanti edilmesi" gibi bir mazeret ileri sürülmüştü.[452]

Yunanistan da, Anadolu'da yaptığı işgallere mazeret bulabilmek için "Türkiye'deki Rumların güvenliğini sağlama" gerekçesini ileri sürüyordu. İngiliz politikacıları Yunanistan'ın Türkiye'deki Rumların haklarını ancak savaş yoluyla koruyabileceğini, Yunanistan'ın barış tekliflerini değil savaşı düşünmesi gerektiği yönünde tavsiyede bulunmuşlardı.

---

olayı yüzünden barış ve savaş durumunda, Boğazlar'ı açık tutmayı gerçekleştirmenin kendi çıkarları doğrultusunda olduğunu anladıklarını belirtmektedir. Smith; s.97-99.

[448] Sina Akşin İngiliz politikasını şöyle anlatmaktadır: "Savaşın yorgunluğu, savaş yüzünden adamakıllı sarsılan malî durum, İngiliz halkının bir an önce barış düzenine geçme özlemi, öbür devletlerin kıskançlıkları, itiraf edilmese de Türklerin sömürge halkı olmağa elverişsiz çetinlikleri, belki Rusya ile komşu olmak konusundaki isteksizlik, belki sindirebileceğinden daha fazla yerleri yutmuş olması, İngiltere'nin bu doygunluğunda payı olan nedenlerdendi." Akşin; s.97.

[449] Venizelos Anadolu'daki isteklerini elde etmek için savaşa hazır durumda idi. Bu sırada Venizelos İngilizlerin desteğini elde etmek için her türlü propagandaya başvururken, Sör Bazil Zaharof ve Sör Yorgi Stavridi gibi… bazı ünlü Yunan iş adamları İngilizlere maddî yardımda bulunarak İngilizleri Yunanistan'ın yanına çekmeye çalışıyorlardı. Kitsikis; s.296.

[450] a.g.e.; s.62-63.

[451] a.g.e., s.63.

[452] Graves; s.136. Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c.I, Ankara, TTK Basım Evi, 1987, s.56.

Bu sırada bir tarafta Pontusçular, diğer tarafta Fener Rum Patrikhanesi bir diğer tarafta Yunanistan ve İngiltere "azınlıklara zulmediliyor" propagandalarını artırmaya başlamışlardı.[453] İngiltere Türkiye'yi ezme kararında olmakla birlikte İngiliz yöneticilerini, İngiliz halkını ve dünya kamuoyunu vicdanen tatmin etmek için ahlâksal birtakım gerekçeler bulmak amacıyla Osmanlı Hükûmetinin Ermeni ve Rumlara karşı kötü muamele yaptıkları şeklinde bir propagandayı malzeme olarak kullanmıştı.[454] Bunun için Ermeni ve Rumların konuyla ilgili İtilâf devletleri nezdinde kamuoyu yaratmak amacıyla gönderdikleri çeşitli propaganda kitapları, broşürler ve gazeteler İtilâf devletleri için önemli bir malzeme oluşturmuştu.

İstanbul'da bulunan Rumlara gelince onlar da patrikhane ve Yunanistan'ın kışkırtmaları sayesinde artık büyük hayallerinin gerçekleşeceği düşüncesi ile İstanbul'un ve Anadolu'nun işgalinden cesaret alarak, faaliyete geçmiş Yunanistan'ın ve İngilizlerin Türkiye'nin zayıf düşürülmesi ve bu suretle topraklarının parçalanması yönündeki isteklerine hizmet etmişlerdi.

İngilizler, Rumların bu faaliyetlerinin karşılığı olarak hapishanelerde bulunan Rumların serbest bırakılması konusunda Yunanistan'ın başvurusunu olumlu karşılamışlar, hapiste bulunan Rumların serbest bırakılmasını sağlamışlardı. Bu gelişme Rumların cesaretlerini daha da artırmış hapisten çıkan Rumlar daha büyük eylemlere giriştiklerinde de kendilerini koruyacak olan bir gücün varlığı konusunda ikna olmuşlardı.

İstanbul hapishanesindeki Rumların yanı sıra Ermeniler ve diğer yabancı tutuklular da İngiliz Teftiş Heyeti tarafından tedavi amacıyla çıkarılıp serbest bırakılmıştı.[455] Nitekim İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb 19 Ocak 1919'da Hariciye müsteşar yardımcılarından Sör Ronald Graham'a gönderdiği özel bir mektupta Rumları salıverdiklerini açık olarak kabul ederek "...Görünürde memleketi işgal etmediğimiz hâlde, şimdi valilerini tayin ediyor ve görevlerinden uzaklaştırıyoruz, polislerini yönetiyor, basınlarını denetliyor, zindanlarına girerek Rum ve Ermeni tutukluları işledikleri suçlara aldırmaksızın serbest bırakıyoruz..."[456] demişti.

İngiliz siyasetinin çıkış noktasını insancıl bir yaklaşım, uluslararası iş birliği ve yüce bir fedakârlık duygusundan ziyade kendi çıkarları oluşturmaktaydı.[457] İşte bu nedenle hapishanelerdeki Rumların serbest bırakılması için çaba harcanmıştı. Fener Rum Patrikhanesi, İngilizlerin bu tutumu ve Canterbury başpiskoposunun İngiliz Parlâmentosunda

[453] Nurettin Gülmez; Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yenigün, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.437.
[454] Akşin; s.97.
[455] BOA; DH B. HPS Dosya No: 109, Gömlek No: 9.
[456] Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, s.44.
[457] Helmreich; s.9,10.

Ortodokslar lehine yaptığı konuşmadan dolayı duydukları sevinci belirtmek amacıyla İngilizlere teşekkür etmişti.[458]

Bu sırada yüz Amerikalı piskopos adına İngiltere ruhanî reisi Canterbury Başpiskoposluğuna bir telgraf çekilerek, Türklerin İstanbul'dan ihracı için yapılmakta olan haçlı muharebesinden dolayı tebrik edilmiş ve bu yolda her türlü İtilâfın Hristiyanlık için çok büyük etki yaratacağı belirtilmişti.[459]

İtilâf devletleri yetkilileri bu dönemde, Türklerle olan ilişkilerinde Osmanlı uyruklu Rum ve Ermeni tercümanlardan faydalanmıştı.[460] Rum ve Ermeni tercüman ve yardımcılar, bu yetkililerin Türklere karşı olan tutumlarına büyük ölçüde etki yapmışlardı. Çünkü bu kişiler, Türklere Rum ve Ermenilerin gözüyle bakmakta ve bu doğrultuda işlem yapmaktaydı.[461]

İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliğinde tercümanlık yapan Sör Telford Waugh bunun gerekçesini şöyle belirtmişti: "Çeşitli diller konuşan unsurlarla başa çıkamayacaklarını anlayan (İtilâf devletleri yetkilileri), yerli tercümanlara -Rum, Ermeni ve Musevîlerden oluşan memurlara- güvenmek zorunda kalıyorlardı."[462] Bu tercümanlar, yetkilerini keyfî kullanmaktan geri kalmamıştı. Bu yüzden Türkler, İtilâf devletleri polis komisyonunun İngiliz şubesine karşı büyük ölçüde kin duymaya başlamıştı.[463]

Diğer taraftan İngilizler, İstanbul'da bulunan Rumları casus olarak kullanmışlar,[464] çeşitli çetelere bizzat para ve silâh yardımında bulunmuşlardı. Örneğin Hırisantos ve Zafiri çetelerine Yunanlar ve İngilizler tarafından silâh ve cephane yardımı yapılmıştı. Ayrıca Todori Çetesinin reisi Todori de bizzat İngilizlerin himayesinde çalışmalarını sürdürmüştü. Bahari Çetesi de İngiliz filinta, bomba ve mavzerleri ile donatılmış, bizzat İngilizlerden yardım almıştı.

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine 3 Temmuz 1921 tarihinde gönderilen yazıda da İngilizlerin Rum Müdafaai Milliye aracılığıyla çete teşkilâtını destekledikleri Abazalarla takviye ettikleri bildirilmekteydi.[465]

İngilizler çeteleri desteklemekle kalmamış, aynı zamanda onların başında bulunan kişilerin de serbest bırakılmalarını sağlamışlardı. Örneğin Çatalca'nın Boğazköy'ünde Fransızlar tarafından yapılan aramada Yunanların silâhla karşı koyması üzerine Hadımköy'den bir müfreze sevk edilmiş ise de bu kuvvetin gelişinden önce Yunan kuvveti uzaklaşmış, çete

---

[458] Ercan; "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c.V Sayı 8-9, Ankara, 1967, s.415.
[459] TİTE Arşivi; Kutu No: 24, Gömlek No: 85, Belge No: 85-1, 85-2 (10 Temmuz 1920).
[460] Helmreich; s.13.
[461] Halide Edip Adıvar; Türk'ün Ateşle İmtihanı, Çan Yayınları, İstanbul, 1962, s.10.
[462] Sonyel; Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, s.135.
[463] Sonyel;Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, s.12.
[464] TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 114, Belge No: 114, 114-1.
[465] TİTE Arşivi; Kutu No: 61, Gömlek No: 13, Belge No: 13.

reisi Foço yakalanmış ancak daha sonra İngilizlerin yardımıyla serbest bırakılmıştı.[466]

Fener Rum Patrikhanesi Yunan amaçlarını gerçekleştirebilmek amacıyla İstanbul'da muntazam bir teşkilât oluştururken İngilizlerden ciddî surette yardım görmüştü. Fener Rum Patrikhanesi'nin bu teşkilâtlanmada başlıca amacı, Rum mahallelerinde asker alma şubelerine ilâve şubeler açmak, eli silâh tutan gençlerden oluşan gizli taburlar kurmak, el altından onları silâh ve bombalarla donatmak ve yüklü miktarda para toplamak idi.[467]

İngilizler, İstanbul Propaganda Teşkilât Şubesinde her milletten iki kişi olmak üzere bir komisyon teşkil etmişlerdi. Bu komisyon üyeleri oldukça yüksek ücretle çalışmaktaydı. Bu komisyonun başlıca görevi, İtilâf devletlerinin İstanbul'u tahliyesinin yeni bir katliama sebebiyet vereceği düşüncesi ile İtilâf devletlerinin İstanbul'u tahliye etmemeleri ricasını içeren bir yazıyı, her cins ve milletten tüccarlara gizli olarak imza ettirmekti. Her imza için 10 İngiliz lirası ikramiye verilmekte idi. Bu yazı üzerine, İngiltere Yüksek Komser Vekili Nevil Henderson, İstanbul'un asayişinin bozuk olduğu, patrikhanenin dinî masuniyetine bile tecavüz edilerek, Meletios'un firara zorlandığı, sulhü müteakip İstanbul'da yapılması mutlak görülen geniş bir katliamdan kurtulmak için, mecburen birçok kimsenin İslâm dinini kabul ettiği, İstanbul ekonomisinde tanınmış birçok tüccarın ortak imzalarıyla İstanbul'un tahliye edilmemesi konusunda ricada bulunulduğu konusundaki şifreli telgrafı daha sonra bir yazı ile İngiltere Hükûmetine takdim edilmişti.[468]

Mütareke döneminde, İngilizler Rumların kurmuş oldukları cemiyetleri de desteklemişlerdi. Örneğin Mavri Mira Cemiyeti İngilizler tarafından desteklenmekte idi. Ayrıca İngilizlerin İstanbul'da şeklen bir hayır cemiyeti başkanı olan ve esasen İngiliz gizli servisine bağlı bulunan Papaz Frew ile Fener Rum Patrikhanesi iş birliği içinde çalışmaktaydı. Bu iş birliği sonucu Anadolu'da büyük bir istihbarat şebekesi kurulmuştu. Bu şebekenin merkezi İstanbul Başkanı Papaz Frew ve yardımcısı Sait Molla idi. İngilizlerle-Fener Rum Patrikhanesi'nin ortak çalışmaları sonucu kurulan bu teşkilâtın hedefi Mustafa Kemal'in dayandığı İç Anadolu bölgesinde isyanlar çıkarmak ve Mustafa Kemal'in faaliyetlerini baltalamaktı.[469]

Türkiye arazisi üzerinde yapılan gizli teşkilâtlar için İstanbul civarında para karşılığı yaklaşık beş bin kişi kaydedilmiş ve bu teşkilâtın teçhizatına İngilizler iki büyük depo tahsis etmişti. Bu teşkilâtı General Yovano ve Erkânıharbiyesi tertip etmekte ve emir kumandasını Müdafaai Milliye subayları üstlenmekteydi.[470]

---

[466] TİTE Arşivi; Kutu No: 61, Gömlek No: 13, Belge No: 13.
[467] Hâkimiyeti Milliye, 6 Haziran 1337 (6 Haziran 1921).
[468] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 142, Belge No: 142 (13 Temmuz 1922).
[469] Salışık; Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnik-i Eterya, s.182-183. Ökte; s.21.
[470] TİTE Arşivi; Kutu No: 54, Gömlek No: 48, Belge No: 48.

İngilizler Türk toprakları üzerinde karışıklık çıkarmak üzere Müslümanları da Rum ve Ermenilerle takviye etmek azminde idi.[471] İstanbul'da bulunan İngiliz subayları görevleri dışında Rumlarla ilgili konuları da araştırmaktaydı. Örneğin, İstanbul'da Hint birlikleriyle Müslümanlar arasındaki ilişkiyi araştırmaya memur Yüzbaşı Krispi'nin Rumluk meselesi ile de ilgilendiği, Yüzbaşı Krispi'nin Robert Kolejinde çalışmalarına devam ettiği ve Rum sempatizanı olan Krispi'nin Yunan siyasî, askerî idareleriyle temas hâlinde olduğu görülmektedir.[472]

Yine aynı şekilde Bennett adlı bir kişinin[473] Rum ve Ermenilerle temas hâlinde olduğu, bu kişinin gayesinin memleketin hıyanete uğraması ve darbeler indirmek olduğu istihbarat bilgileri çerçevesinde tespit edilmişti.[474]

Anadolu'ya gidecek İngiliz tahkik heyetine de İstanbul istihbarat dairesinden Rum dostu olan Rjeilor tayin edilmişti. Bu kişi Sakarya Muharebesi zamanında General Papulas'ın karargâhında askerî harekâtı da yakından takip etmişti.[475]

Bazı İngiliz yetkilileri de Rumlarla ilişkilerini sürdürmekteydi. Örneğin, İngiliz Fevkalâde Komiserliği Rum ve Ermenilere çok iyi davranmaktaydı. Hatta İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği Baş Tercümanı Sör Andew Ryan paskalyanın ikinci günü Meletios'u ziyaret etmiş, İngilizlerin bu tutumu ve Venizelos yanlısı politikaları, Rumları oldukça etkilemişti.[476] İstanbul Fener Rum Patriği Meletios da İngiltere'deki Protestan kiliseleri ve rahipleriyle temas sağlayarak ortak çalışma düşüncesinde olduğunu bildirmişti.[477] Diğer taraftan İngilizler, Fransız temsilcisine gönderdiği bir raporla Türkçe gazetelerin Rum ve Ermenilere karşı tahrik edici neşriyatının önüne geçmek gerektiğini belirterek, Fransız sansürünün desteğini istemiş, aksi takdirde İngilizlerin şiddetli tedbirler almaya mecbur kalacaklarını hatırlatmıştı.[478]

İstanbul'da bulunan İngiliz subayları Müslümanların oturdukları evlere dahi karışarak Rumeli Feneri'nde oturan Müslüman halkı evlerinden atarak yerine Rumları yerleştirmek istemişler ve bu kişilerin açıkta kalması üzerine Rumeli Feneri Kışlası'nda iskân ettirilmesine karar vermişlerdi. Bu durum

---

[471] TİTE Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 11, Belge No: 11-1-2; Kutu No: 31, Gömlek No: 30, Belge No: 30; Kutu No: 28, Gömlek No: 37, Belge No: 37, 37-1; Kutu No: 29, Gömlek No: 70, Belge No: 70 (28 Nisan 1920).
[472] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-2, 12-3 (18 Nisan 1922).
[473] Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, s.60'ta bahsedilen Teğmen Bennett muhtemelen bahsi geçen kişidir. Hüsamettin Ertürk; İki Devrin Perde Arkası, Hazırlayan Samih Nafiz Tansu, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1957, s.259-264.
[474] TİTE Arşivi; Kutu No: 34, Gömlek No: 38, Belge No: 38-1.
[475] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 188, Belge No: 188-1 (20 Mayıs 1922).
[476] TİTE Arşivi; Kutu No: 52, Gömlek No: 140, Belge No: 140-1 (2 Mayıs 1922).
[477] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 31, Belge No: 31 (1 Haziran 1922).
[478] TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 37, Belge No: 37 (17 Mayıs 1922).

Hariciye Nezareti bünyesinde faaliyet gösteren mütareke komisyonu başkanlığına da bildirilmişti.[479]

Bu sırada İngiliz ordugâhında Paşaköy ve Bakkalköy Rumlarından ücretli gönüllüler bulunmakta idi. Bunların gece köylerinde gündüz ordugâhta istihdam olunduğu, köylerine giderken iki-üç tüfek götürdükleri ve sabahları da tek tüfekle döndükleri haber alınmakta idi.[480] Rumlar buna benzer yollarla silâhlanmaya çalışıyorlardı.

İngilizlerin Türk topraklarında kargaşalık çıkarmak için Rumlarla birlikte Ermenileri de kullandıkları Türkler tarafından bilinmekte ve Anadolu Ajansında da bu konuda yazılar yayımlanmakta idi.[481] Bunun yanı sıra İstanbul'da İngilizlerin onayı ile teşkiline teşebbüs olunan Kuvayı Tenkile Kumandanlığı için Kiraz Hamdi Paşaya komutanlık teklif edilmiş, Kuvayı Tenkile için Müslümanlardan asker toplanması için çalışılmış; ancak, Müslümanlar bu öneriyi şiddetle reddetmişlerdi. Bu durum karşısında İngilizler ücret karşılığında Rum ve Ermenilerden asker toplamaya çalışmışlardı.[482]

Diğer taraftan, Rumlar sürekli olarak Türklerin Anadolu'da bir kıyım yapacaklarına dair propaganda yapmakta ve bu tür haberleri İngiliz Hariciye Merkezine bildirmekteydi. Ancak İngiliz Hariciyesi, Rumların bu iddialarını ve özellikle İzmir dolaylarındaki durumun tehlikeli olduğuna dair söylentileri çok ciddîye almamıştı. Zira İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe, "Tamamen Rum kaynaklarından" buna benzer pek çok rapor aldıklarını, Yunan yüksek komiserinin bir kırım başlatılacağını ısrarla iddia etmesi üzerine İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin bir gün kışlada hazır bulunduklarını; ancak, yapılan araştırma sonucunda bu haberlerin doğru olmadığını, Edirne'de de buna benzer söylentilerin yine Rumlar tarafından yayıldığını Hariciye Nezaretine bildirmişti.[483]

Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Fevzi Paşanın, Batı Cephesi Komutanlığına 27 Eylül 1921 tarihinde gönderdiği yazıda; İngilizlerin Yunanistan'a yapılan yardım sayesinde Anadolu'daki kuvvetlerimizi daha uzunca bir süre oyalamayı başarabileceklerine inandıklarını, İngilizlerin eskisi gibi yardımlarına devam edecekleri, Yunan kamuoyu ve Rumların bugünkü durumdan ve harp durumundan memnun olmamakla birlikte

---

[479] Mevkii Müstahkem kumandanının Harbiye Nezaretine gönderdiği 19 Ocak 1919 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 74, Gömlek No: 114, Belge No: 114-1, 114-2.

[480] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 9, Belge No: 9-1. Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin, 1 ve 2 nci Şube Müdürlüklerine 26 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği yazı.

[481] TİTE Arşivi Kutu No: 31, Gömlek No: 11, Belge No: 11-1,2; Kutu No: 31, Gömlek No: 30, Belge No: 30; Kutu No: 28, Gömlek No: 37, Belge No: 37, 37-1; Kutu No: 29, Gömlek No: 70, Belge No: 70. Anadolu Ajansı (1 Mayıs 1920).

[482] TİTE Arşivi; Kutu No: 28, Gömlek No: 80, Belge No: 80-1 (3 Mayıs 1920).

[483] Sonyel; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, s.33-34.

İngilizler yardıma devam ettikçe Gonaris Kabinesinin yerini koruyacağı düşüncesinde oldukları belirtilmekte idi.[484]

1922 yılı Ağustos ayında hâlâ İngilizler yerli teşkilâtı teşvik ve teçhiz etmekte idi.[485] Bu sırada, Lord Curzon'un Venizelos'la yaptığı görüşmenin iyi sonuçlanacağı ve Puankare ile görüşmesi lehinde meselenin halledileceği ve Yunan ordusunun alacağı büyük kuvvetlerle Mustafa Kemal ve ordusunu fena hâlde bırakacakları gibi propagandalara hız verilmişti.[486]

İngilizler Ekim 1922 tarihinde Rumları ve Ermenileri Türklere karşı teşvike devam etmişler ve bu uğurda Anadolu'dan gelen muhacirleri de kullanmışlardı. Örneğin, Anadolu'dan gelen Ermeni ve Rum mültecilerin İstanbul'da karışıklık çıkaracak teşkilâtlar yaptıklarının haber alınması üzerine araştırma yapılmış ve araştırma sonucunda bu teşkilâtın İngilizlerin emrinde çalışan Agop Mendikyan, Selçık Kıyan, ve Rum milletinden Haralambos adlarında üç kişinin görevlendirilmiş olduğu ve bunların mültecilerin toplu olarak iskân ettirilmesi için faaliyette bulundukları anlaşılmıştı.[487]

Yine bu dönemde İstanbul'da Beyoğlu'nda Mektebi Harbiyede İngilizler tarafından Rum, Ermeni ve Rus muhacirlerinden birçok kişi kaydedilmişti. Bu kişilerin de ileride İstanbul'da karışıklık yaratacağı konusunda Türkler tarafından istihbaratlar alınmıştı.[488]

Yunanların Türkler karşısında yenilgiye uğraması üzerine Trakya'da Rum ve Ermenilerin kaçmaya hazırlandığı bir sırada da yine İngilizlerin desteği aranmış ve Venizelos gönderdiği bir haberle Rumlara İngiliz pasaportu temin edeceğini ve pasaportları olanların memlekete gidebileceklerini bildirmişti.[489]

İngiliz subayları bu dönemde Rumları desteklediklerini göstermek için onların kiliselerdeki toplantılarına katılmaya devam etmişlerdi. Örneğin, Kadıköy Rum Kilisesi'nde yapılan toplantıya İngiliz Erkânıharbiye subaylarından üç kişi gelerek onların toplantılarına katılmış ve papazlar tarafından kapılara kadar gelinerek uğurlanmışlardı.[490]

Rumlar genel olarak patrikhane vesikası ve İngiliz himaye kâğıdıyla seyahat edip dolaşmakta idi. Polisin bunları yasaklaması karşısında yine İngilizler olaya karışmış ve polise engel olmuşlardı.[491]

---

[484] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1043, Dosya No: 22-A/148, Fihrist No: 40. Askerî Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 71, Vesika No: 1552, Eylül 1974, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1974.
[485] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 148, Belge No: 148-2. 49-148-148/2 (13 Ağustos 1922).
[486] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 165, Belge No: 165 (8 Eylül 1922).
[487] TİTE Arşivi; Kutu No: 60, Gömlek No: 1, Belge No: 1 (3 Ekim 1922).
[488] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 164, Belge No: 164 (3 Ekim 1922.).
[489] TİTE Arşivi; Kutu No: 53, Gömlek No: 41, Belge No: 41-1 (4 Ekim 1922).
[490] TİTE Arşivi; Kutu No: 42, Gömlek No: 204, Belge No: 204 (10 Kasım 1922).
[491] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 56, Belge No: 56 (10 Aralık 1922).

1923 yılına gelindiği ve artık savaşın sona erdiği bir dönemde dahi İngilizlerin faaliyetlerini sürdürdükleri Türk istihbarat kaynaklarından anlaşılmaktadır. Nitekim Galata'da İngilizlerin bulunduğu liman dairesinde birçok muhacir kıyafetli Rum ve Ermeni'den oluşan bir grubun ellişer kişi hâlinde İngiliz polislerinin aracılığıyla kaydedildikleri, kayıt edilenlerin Çanakkale'ye sevk edileceği ve bundan başka da ayrıca amele adı altında birçok Rum ve Ermeni'nin kaydedildiği konusunda bilgiler bulunmaktadır.[492]

İngilizler kendi savaş gücünü kullanmadan, Türkleri cezalandırma politikası çerçevesinde Rum teşkilâtlarının oluşmasında ve bunların kargaşa çıkarması konusunda destekte bulunmuştu. Bu teşkilâtların silâhlanmasında ve gönüllü kaydında İngiliz desteği görüldüğü gibi Türkler tarafından cezalandırılan Rumların tekrar serbest bıraktırılmasında da yine İngilizlerin büyük etkisi olmuştur. Ancak Mustafa Kemal önderliğinde Türk ordusunun Yunanistan'a karşı kazandığı büyük zafer İngiliz politikasının sonu olmuştur.

Türklerin Anadolu'da kazandıkları zafer Lozan'da diplomatik olarak masaya yatırılmış ve azınlık hakları burada İngiltere'nin yanı sıra Avrupa devletleri tarafından savunulmuştur.

2. Rum-Ermeni İş Birliği

İstanbul Rumlarının mütareke dönemi faaliyetlerini sürdürmelerinde önemli bir etken de kendileri gibi Osmanlı Devleti teb'ası olan Ermenilerin kendi yanlarında yer almasıdır. Nitekim Rumların Osmanlı Devleti'nin parçalanması ve batıda toprak elde etme isteklerine karşı Ermenilerin de Osmanlı Devleti'nden doğuda toprak elde etme düşünceleri her iki grubu birlikte hareket etmeye yöneltmişti. Yalnız her iki grubun Pontus meselesinden dolayı anlaşmazlığı söz konusu idi. Rumların, Ermenistan'a bir konfederasyon içinde bağlı kalsa da ayrı bir Pontus cumhuriyeti, Ermenilerin de Pontusluların iç işlerinde bir dereceye kadar bağımsızlık tanınmak şartıyla Trabzon vilâyetinin kendilerine bağlanması konusunda ısrar etmelerinden kaynaklanan sorunları vardı.[493]

Aslında "Ermeniler ve Rumlar birbirini sevmeyen, karakterleri birbirine uymayan ayrı ayrı birer millet olmalarına rağmen" işgal olayı ve işgal kuvvetlerinin Ermenileri zulme uğramış milletler arasında görmesi ve tanıması Ermenileri Rumlarla birlikte çalışmaya sevk etmişti.[494]

---

[492] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 185, Belge No: 185 (24 Ocak 1923).

[493] Kitsikis; s.268. 14 Ocakta Venizelos Times muhabiriyle yaptı mülâkatta yalnız Trakya, Aydın ilinin çoğunu ve Bursa ilinin bir bölümünü istemek gibi bir ılımlılık gösteriyor, Trabzon ve Adana illerinin Ermenistan'a bağlanabileceğini, İstanbul ve Boğazlar'ın Milletler Cemiyetinin koruması altında bir devlet oluşturulabileceğini belirtmişti. Akşin; s.98.

[494] Himmetoğlu; s.49.

1918 yılından itibaren her iki grup, "Türklerin zulmüne uğramış milletler" propaganda çatısı altında birleşmiş, bu amaçla Cenevre'de "Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliği"ni kurmuşlardı.[495]

Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliği, hedefe ulaşmak için; her çeşit yayın, konferans, miting ve kardeşlik bayramlarının yapılması gibi propagandaya yönelik her türlü vasıtaya müracaat edilmesi konusunda kararlar almıştı.

Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliğinde ayrıca "Bütün dost ve müttefik memleketlerde fikirlerini yaymağa ve bu memleketlerde dostluk ortamları yaratmaya çalışacaktır.", "Türkiye'ye karşı mücadeleyi pekiştirmek ve gönüllüleri harekete geçirmek üzere, tarafsız ve müttefik memleketlerde çalışma kolları kurmak için gayret sarf edecektir."[496] şeklinde kararlar alınmıştı. Alınan kararlardan da anlaşıldığı gibi gerek Rumlar gerekse Ermeniler bu teşkilâtla propaganda yoluyla Türk zulmüne uğradıkları yönünde İtilâf devletleri nezdinde kamuoyu yaratmak için çaba harcamaktaydı.

Yunanistan, Rum-Ermeni iş birliğinin ilk adımlarının atıldığı bu teşkilâtı genişletmek taraftarı idi. Yunan Dışişleri Bakanı Politis, Atina'dan Londra Büyükelçisi Kaklamanos'a 25 Eylül 1918'de bu konuyla ilgili gönderdiği telgrafta; Londra'da da Cenevre'dekine benzer bir birlik kurulması için harekete geçilmesini istediğini, bunun için Londra'da Bogos Nubar Paşa ile görüşülmesinin uygun olacağını belirterek şöyle devam etmişti: "...Aleksandris'i görevlendirdim. Birliğin statüsünü ve gerekli diğer malzemeyi size gönderecek. Aleksandris'ten öğrendiğime göre Cenevre'de M. Arvanitakis'in teşebbüsüyle kurulan, mülteci Rumların, Ermenilerin, Musevîlerin, Arapların katıldığı, "Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliği" daha şimdiden Paris'teki millî komitenin, Nubar Paşanın ve İsviçre'deki İngiliz Elçiliğinin desteklerini sağlamış bulunuyor. Aleksandris benzer birliklerin İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya ve İsveç'te de kurulmasını rica ediyor. M. Arvanitakis İspanya ve Brezilya'da da mutlu sonuçlar alınacağını umuyor. Cenevre kantonu başkanı, M. Fazy, Birliğin başkanlığını kabul ettiğini yazılı olarak bildirdi."[497]

Telgraftan da anlaşıldığı gibi Yunan Dışişleri Bakanlığı Cenevre'de kurulan "Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler Birliği"nin istenilen kamuoyunu yaratması nedeniyle bu teşkilâtın daha da genişletilmesi için çeşitli girişimlerde bulunulması gerektiğini düşünmekte ve bunun için faaliyette bulunmaktaydı.

Ermeni ve Rumların yanı sıra Musevîler de bu iki unsur kadar aktif olmamakla beraber, söz konusu "Türklerin Zulmüne Uğrayan Milletler

---

[495] Salışık; Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etniki Eterya, s.182.
[496] Kitsikis; s.269.
[497] a.g.e.; s.268.

Birliğine" katılmıştı. Musevî Meclisi Millîsi özel heyeti yılbaşı dolayısıyla Ermeni ve Rum patrikhanelerini ziyaret etmişti. Bu ziyaret sırasında Rum ve Ermenilerin ortak düşünceleri ve alınacak kararlar üzerinde durulmuş, hahamhane temsilcileri de karma bir heyet kurulmasını talep etmişlerdi. Bu heyetin evlilik, vesayet, eğitim ve diğer unsurlarla ilgili istatistiklerle meşgul olması plânlanmıştı.[498]

Rum-Ermeni iş birliği yalnız yurt dışında değil, Osmanlı Mebusan Meclisinde de kendini göstermeye başlamıştı. 2 Kasım 1918'de Rum mebuslarının Osmanlı Mebusan Meclisine verdikleri önerge bu açıdan oldukça dikkat çekici idi. Bu önergede "Ermeni olmaktan başka suçu olmayan bir milyon nüfusun öldürülmesinden, Müslüman olmayan unsurların ticaretten men edilmesinden, kırk asırdan beri memlekette medeniyetin hakiki amili unsurunun sınır dışına atılmasından, amele taburlarında ölenlerden, sebepsiz savaşa girilmesinden…"[499] bahsedilerek sorumlu olanlara ne yapıldığı sorulmuştu. Önergeden de anlaşıldığı gibi her iki millet temsilcileri birbirlerinin haklarını mecliste savunarak yeni başlayan iş birliğinin örneklerini sergilemeye başlamışlardı.

Bu iş birliği kısa süre içinde her alanda görülmeye başlamıştı. Örneğin İstanbul'da, Rum ve Ermeni komiteleri bir toplantı yaparak, Yunan Hükûmetinin İzmir'i tahliye ettiği anda bölgede bulunan tüm Hristiyanların Türkler tarafından katledileceklerini ileri sürerek, İzmir'in kesinlikle Türklere iade edilmemesini, aksi takdirde bütün Hristiyanların el ele vererek haklarını korumak için çarpışacaklarını, bu konuda İzmir komiteleriyle iş birliği yapacaklarına dair bir notayı Yunan Hükûmetiyle İtilâf devletlerine vermişler, Avrupa'da bulunan Bogos Nubar ve Noradungyan'a da konu ile ilgili birer mektup yazmışlardı.[500]

Diğer taraftan, Rum basınında da bu iş birliği dikkati çekmekte, bu gazeteler Ermenileri yanlarına çekebilmek için Ermenilerle ilgili övgü dolu yayınlar yapmakta ve ortak hareket edilmesini tavsiye etmekteydi.[501] Rum basını iş birliği konusunda atılan adımları haberleri arasına almakta ve yayımlamaktaydı. Örneğin, Proodos gazetesi, Rum mebuslarının bir Ermeni-Rum Kulübü kurmak fikrinde olduklarını, Ermenice bilen Çatalca Rum Metropoliti Yovakim'in İstanbul'da bulunduğu sırada bazı Ermeni ileri gelenleriyle Ermeni işleriyle uğraşan şahıslarla görüştüğü ve iki milletin iş birliği yapmaları konusunda fikir alışverişinde bulunduklarını yazmaktaydı.[502]

---

[498] Âti; 18 Ocak 1335 (18 Ocak 1919).

[499] Fethi Bey, İzzet Paşa Kabinesinin İçişleri bakanı sıfatıyla Rum mebusuna şöyle cevap vermişti; "Ermeniler, Araplar ve Rumlar ne kadar ziyana uğramışlarsa Türkler de o kadar, belki daha fazla zarar görmüşlerdir. Ben arzu ederdim ki, Emanuelidis Efendi bu unsurlar arasında, mağdur olan Türklerin de istikbali ve saadeti hakkında hükûmetten istizahta, sorguda bulunmuş olsun." Celal Bayar; Ben de Yazdım, c.V, İstanbul, 1967, s.1452.

[500] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 137, Belge No: 137-4.

[501] Âti; 16 Kânunuevvel 1334 (16 Aralık 1918).

[502] Âti; 19 Kânunuevvel 1334 (19 Aralık 1918).

Ermeni basını da bu gelişmelerin önemi üzerinde durmakta idi. 23 Aralık 1918'de Londra Büyükelçisi Kaklamanos'un Yunan Dışişleri Bakanı Politis'e gönderdiği bir telgrafta; Ermeni gazetelerinin İstanbul, Trakya ve Batı Anadolu meselelerinin Yunan görüşlerine uygun olarak çözümlenmesi için Yunanlarla sıkı bir anlaşma yapılmasını savundukları belirtilmişti.[503]

Ermeni basını ayrıca; azınlıkların haklarının korunması için patrikhanelerin İtilâf devletleri komiserlerine müracaat ederek, patrikhane temsilcilerinin, sultanlar tarafından fermanlarla tanınmış olan haklarla ilgili gerekli açıklamayı kendilerine vermeye hazır bulunduklarını bildirilmişti.[504]

Diğer taraftan, Rum-Ermeni iş birliği çerçevesinde önemli toplantılar düzenlenmişti. Bu toplantılardan biri 1919 yılı Ocak ayında Bogos Nubar Paşanın isim gününde yapılmıştı. Polis Müdürü Umumîsi tarafından 11 Ocak 1919 tarihinde Harbiye Nezaretine gönderilen raporda bu toplantıdan bahsedilerek şöyle denilmişti:

"Geçen Perşembe günü öğleden sonra Beyoğlu'nda Kalyoncu Kolluğunda bulunan Sillogos Salonu'nda Ermeniler tarafından Bogos Nubar Paşanın isim günü olmak münasebetiyle bir müsamere tertip edilerek mezkur müsamere de Ermeni Patriği Zaven Efendi ve Rum patrik vekili ve Protestan cemiyet reisi ve Viyanalı despotlardan bazıları bulunuyordu. Salonun göze çarpacak mahallinde Bogos Nubar'ın büyük kutudaki resmi tâlik edilmiş ve etrafı Ermeni ve Yunan bayrakları ile donatılmış idi… Hazırûndan Barkif Papazyan buradaki toplanmanın esbâbını izah eder… Ondan sonra Mıgırdıçyan namlı Ermeni Fransızca olarak hazıruna Ermeni milletine müteşekkir olduğunu beyan ettikten sonra, orada bulunmakta olan Rum patrik vekiline aynen teşekkür ederek bu münasebetle Rum ve Ermeni milletinin daima kardeş gibi geçinmeleri lüzumunu ve Rum-Ermeni sancaklarının daima birlikte temevvüc etmesini temenni eyledi. Hitamında yaşasın Yunan milleti "Venizelos" diye bağırıldı. Yunan Komiserliğine beyan-ı tebrikatta bulunuldu…"[505]

Bu sırada Rum ve Ermeni patrikleri önemli günler vesilesiyle çeşitli çay ziyafetleri düzenleyerek propagandalarını sürdürmekte idi. Örneğin, Rum patrikhanesinde, Yunan siyasî ve askerî temsilcileri şerefine düzenlenen çaya Ermeni patrikhanesiyle Musevî hahamhanesinden dörder kişinin davet edilmesi plânlanmıştı.[506] Yine bu amaçla 21 Şubat 1919 günü Rum Patrik Vekili Dorotheos Ermeni Patriği Zaven'i ziyaret etmiş ve gayet iyi

[503] Kitsikis; s.270.
[504] Vakit; 2 Nisan 1338 (2 Nisan 1922).
[505] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 92, Gömlek No: 333, Belge No: 333-2.
[506] Âti; 3 Şubat 1335 (3 Şubat 1919).

karşılanmıştı.[507] Zira Patrik Zaven'in Rumlara olan yakınlığı iyi bilinmekte hatta bu konuda farklı yorumlar dahi yapılmakta idi.[508]

Ermeni Patriği Zaven Türklere karşı olan duygularını ise 21 Ekim 1919 günü Türk gazetelerine de yansıyan ve Pontus gazetesinde yayımlanan beyanatında Ermenilerin seçimlere katılıp katılmayacakları hakkındaki soruya verdiği cevapta, artık Müslümanlarla ortak çalışamayacakları ve verilen vaatlere asla inanmayacaklarını belirtmişti. Karadeniz meselesi ile ilgili sorulan soruya "İstikbâli hayırlı olarak istibşar ediyorum. Biz Ermeniler, Karadeniz Rumları ile birlikte hukukumuzun ihkakını talebden fâriğ olmayacağız. Çünkü her iki milletin günden güne kesb-i risanet eden bu tesanüd siyasiyesi iledir ki emellerimizi mevki-i fiile isâl edeceğiz." şeklinde cevap vermişti. "Ermeniler tarafından diğer ne gibi teşebbüsât vâki buluyor." sorusuna ise "Hiçbir teşebbüste bulunmuyoruz. Murahhasımız olarak irae ettiğiniz Venizolas'a, kıyâset ve dirâyetine büyük bir emin ve itimâdımız vardır." diyerek Venezelos'a olan güvenlerini bir kez daha belirtmişti.[509]

Diğer taraftan, Rum-Ermeni iş birliği eğitim alanına da yansımış ve 1920 öğretim yılından itibaren Ermeni okullarında Rum dilinin öğretimine başlanılması konusunda karar alınmıştı.[510]

Rum ve Ermenilerin asıl amacının "Türklerin zulmüne uğramış milletler" propagandası altında Avrupa devletleri nezdinde girişimlerde bulunmak olması nedeniyle her iki grupta bu konu üzerinde hassasiyetle durmuş ve bu doğrultuda Rum ve Ermeni patrikleri ortak olarak kilise kayıtlarına dayanılarak hazırlanmış tahrif edilmiş bilgileri içeren bir telgrafı Clemenceau'ya göndermişlerdi.[511] Yine bu doğrultuda Ermeni ve Rum patrikleri 1919 yılı Ağustos ayının son günlerinde İstanbul'a gelen General Harbord'u da gizlice ziyaret etmişlerdi.[512]

Rum ve Ermeni patrikhaneleri Clemenceau'nun dışında Türk millî harekâtının Avrupa kamuoyunda yarattığı olumlu etkiyi yok etmek amacıyla, Türkiye dâhilinde yaşayan Hristiyanların tehlikede olduklarına dair Avrupa'ya ve Sulh Konferansı'na feryat ve imdat telgrafları çekmişti. Ancak onlar Hristiyan halkı kendi amaçları için bu şekilde kullanırken bazı bölgelerdeki Hristiyan ahali Heyeti Temsiliyeye teşekkür telgrafları göndermekte idi. Bu

---

[507] İleri; 22 Şubat 1335 (22 Şubat 1919).

[508] Örneğin bazı belgelerde ve Nutuk'ta bu durum Patrik Zaven'in Mavri Mira Cemiyeti tarafından satın alındığı şeklinde yorumlanmıştı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1. Kemal Atatürk; Nutuk, c.III, MEB Yayınları, İstanbul, 1982, s.899-900. Bayar; s.1455-1456. İrfan Kıbrıslıoğlu; Megali İdea Patrikhane Köstebekleri, İstanbul, 1968, s.20.

[509] Sabah; 21 Teşrin-i Evvel 1335 (21 Ekim 1919).

[510] İleri; 16 Nisan 1335 (16 Nisan 1919). (Rumca Proodos gazetesinin haberi)

[511] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 59-2; Vakit, 22 Şubat 1335 (22 Şubat 1919).

[512] Akgün; General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu, İstanbul, 1981, s.71.

telgrafların muhteviyatı patrikhaneleri yalanlamakta ve bu teşebbüslerin birer propagandadan ibaret olduğunu ortaya koymakta idi.[513]

Ermeni ve Rumlar ülkede karışıklık çıkarıp, ülkenin parçalanması için her yerde propaganda yaparken askerde bulunanlar da boş durmamışlardı. Silâh altında bulunan Ermeni ve Rumları Müslüman askerleri askerlikten soğutmak amacıyla, iaşe ve elbiselerin kötülüğünden bahsederek, bu kişileri firara sevk etmek için uğraşmışlardı. Bu durum karşısında Harbiye Nezareti öncelikle yıllardır savaşmakta olan askerlerin elbise ve yiyeceklerine olağanüstü özen gösterilmesi, ikinci olarak da mümkün olduğu kadar Rum ve Ermenilerle Müslüman askerlerin temas ettirilmemesine dikkat edilmesi konusunda emir vermişti.[514] Böylece bir nebze olsun askerde bulunan Ermeni ve Rumların propagandalarının önüne geçilmek istenmişti.

Ermeni-Rum ilişkilerinde bu tür gelişmeler olurken Türk-Rum ilişkilerinin gittikçe kötüleştiği görülmekte idi. 12 nci Kolordu Komutanı Muhittin Beyin 57 nci Tümen Komutanlığına, Konya'dan, 25 Aralık 1919 tarihinde gönderdiği yazıda "Rum ve Ermeni patrikleri bayramlarda başkumandan efendimiz hazretlerine ubudiyet ve tebrikâtı ifa etmedikleri cihetle takarrüb eden yılbaşı yortularında kolorduya mensup kumandanların mahalleli Rum ve Ermeni rüesâ-yı ruhâniyesine resmi tebrik ifâsından ictinâb eylemleri lâzım geleceği sûret-i mahremanede tebliğ olunur."[515] denilerek Ermeni ve Rum patriklerinin ubudiyetlerini bildirmemeleri nedeniyle Türklerin de onların özel günlerinde resmî tebrikte bulunmaması gerektiği konusunda emir verilmişti.

Rum-Ermeni iş birliği silâhlanma konularını da içermekteydi. Bazı Yunan subayları Rumların yanı sıra Ermenilere de bomba ve cephane dağıtmışlardı. [516]

Ermenilerle Rumların Türklere karşı olan iş birliği 1920-1921 yılında herhangi bir değişikliğe uğramadan devam etmiş ve her iki grupta gerek silâhlanma, gerek gönüllü asker toplama, gerek para toplama, gerek propaganda konusundaki faaliyetlerini sürdürmüşlerdi.

1921 yılında propaganda faaliyetleri hızla devam etmiş ve bu amaçla bazı yayınlar yapılmıştı. Bunlardan biri de Armenia and the New East adlı gazete idi. General Torkom Kaklamanos'un yerine Londra büyükelçisi olan A. Rizo-Rangabe'ye 13 Temmuz 1921 tarihinde bir yazı göndererek "Armenia and the New East" adlı bir gazete yayımlayacakları ve bu gazetenin yayın programının doğudaki Yunan ve Ermeni millî emellerinin desteklenmesi olduğu ve Paris, Roma, Madrid, İskandinav memleketleri,

---

[513] İstihbarat Heyetinin 15 Ekim 1919 tarihinde verdiği bilgi. TİTE Arşivi; Kutu No: 24, Gömlek No: 40, Belge No: 40; Kutu No: 31, Gömlek No: 86, Belge No: 86.
[514] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi Kutu No: 411, Gömlek No: 94, Belge No: 94-1; Kutu No: 227, Gömlek No: 167, Belge No: 167-1; Kutu No: 169, Gömlek No: 119, Belge No: 119-1.
[515] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 439, Gömlek No: 89, Belge No: 89-1.
[516] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 50, Belge No: 50.

Hollânda, Danimarka, İsviçre, Belgrad, Bükreş, İstanbul, Mısır ve Vaşington'da bulunan elçilerine, maslahatgüzarlarına ve konsoloslarına bulundukları memleketlerdeki Yunan asıllı kimselere gazetenin ulaştırılması için aracı olmasını istediğini yazmıştı. Torkom ayrıca "Gazetemizin yayımlanması, öyle ümit ediyoruz ki, doğudaki çıkarları bir olan iki kardeş milletin, Yunanistan'la Ermenistan'ın bugün olduğu gibi gelecekte de devam edecek birlikte hareketlerinin bir ilk adımı olacaktır. Zatıâlinizin ve bize yardımcı olmak isteyecek meslektaşlarınızın, en derin teşekkürlerimizi ve Yunanistan'ın parlak geleceğine olan inancımızın ifadelerini kabul buyurmanızı, saygılarımla rica ederim." diyerek Yunanistan'a olan güvenlerini bir kez daha dile getirmişti. Rangabe, Torkom'un isteği doğrultusunda 5 Ağustos 1921'de Yunanistan'ın yabancı memleketlerdeki bütün diplomatik temsilcilerine gönderilmek üzere bir yazı hazırlamış ve bu yazıda, Torkom'un Ermenistan'ın bağımsızlığı için çalıştığı ve haftalık bir gazete çıkaracağı, bu gazetenin maddî ve manevî açıdan desteklenmesi gerektiğini belirtmişti.[517]

1922 yılında da Ermenilerle Rumların iş birliği devam etmiş ve her iki grup arasında önemli toplantılar yapılarak Türkler aleyhinde bazı kararlar alınmıştı. Bu toplantılardan biri Nisan 1922'de İstanbul'da Ermeni Taşnak Komitesi ile Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti arasında yapılmıştı. Toplantıda gerek Anadolu'da gerek İstanbul'da, Türkler aleyhinde alınacak bütün kararları yekvücut olarak yerine getirmek amacıyla Rum ve Ermeni komiteleri millî müdafaa reisleri tarafından seçilecek şahıslardan oluşan bir encümen teşkil edilmesi hakkında, gayet gizli bir protokol imzalamıştı. Ermeni milletine mensup diğer komiteler bu durumdan haberdar olmuş ve bu hususa dair İstanbul komite merkezinde alınacak kararlar hakkında izahat istemekle beraber, takip edilen fikir ve siyaset hakkında bütün komite reislerinden oluşan bir meclis toplanması gerektiğini belirtmişlerdi.

Komitelerin isteği doğrultusunda oluşan meclis 23 Nisan 1922 pazar günü saat dört sıralarında Ermeni ikinci temsilcisi İblagtiyan'ın başkanlığı altında, Pangalaltı'daki resmî dairelerinde toplanmıştı. Birçok münakaşa ve müzakereden sonra, Taşnak Komitesiyle Rum Müdafaai Milliye Komitesi tarafından imzalanan protokol kabul edilmişti. Aynı gün saat dokuz sıralarında, Taşnak Komitesiyle Tepebaşı'nda Kabristan Sokağı'ndaki özel dairelerinde Şuvarş Misakyan'ın başkanlığı altında bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıda, Rum Müdafaai Milliye ile ortak kurulan encümende eksik olan Ermeni üyelerin seçimi ile bu hususta harcanmak üzere şimdilik 500.000 lira verilmesi kararlaştırılmıştı.[518]

23 Nisan tarihli başka bir toplantıda da ortak çalışılmak üzere bir cemiyet kurulmasına karar verilmişti. Bu karar üzerine kurulan cemiyetin ilk

[517] Kitsikis; s.273-274.
[518] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 100, Belge No: 100; Kutu No: 52, Gömlek No: 140, Belge No: 140; Kutu No: 52, Gömlek No: 140, Belge No: 140-1.

toplantısında iki sivil İngiliz subayı da hazır bulunmuş ve bu kişiler yardım hususunda kesin teminat vermişlerdi.[519]

25 Nisan 1922 salı günü saat iki sıralarında, Beyoğlu'nda Rum Zografyon Mektebinde Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti ile Ermeni Taşnak Komitesi tarafından seçilen encümen üyeleri toplanmıştı. Toplantıda başkan ve kâtip seçildikten sonra, Ermeni ve Rum gençleri arasında propaganda yapmak, gönüllü asker yazmak, gerekli yardımlarda bulunmak ve gönüllüleri bir an önce sevk etmek gibi kararlar alınmıştı. Encümen de üye olarak bulunan İstanbul'da Bayramhanı'nda 21 numarada oturan tüccar Haci Corcis ve bundan başka Rus ordusuna mensup iki Ermeni subayı da bulunmakta idi. Yapılan soruşturmada, bu subayların yardımıyla Rum-Ermeni göçmenlerinin kendi yanlarında yer almaları için çalışıldığı, iaşelerinin temin edildiği bu göçmenlerin daha sonra İzmir'e sevk edilmesinin plânlandığı, taşradan gelen Ermenilerin tümünün defterlere kayıt edildiği, Taşnak Komitesine muhalif olan Hınçakları da kendilerine bağlamak için Ermeni temsilcisi Tahtacıyan'ın son derece gayret sarf ettiği anlaşılmıştı.[520]

Göç etmek suretiyle İstanbul'a gelen Ermeniler Hasköy Halıcıoğlu'ndaki Ermeni kilisesiyle yanındaki okulda yerleştirilmiş, iaşeleri kilise tarafından temin edilmişti. Bu göçmenler ve Şubat 1922'de Rum ve Ermeni patriğinin teşvikiyle Ermeni kilisesinde toplanan kişilerden 200 kadar eli silâh tutan kişi ayrılarak yirmişerli gruplar hâlinde Yunan ordusuna katılmak üzere sevk olunmuştu.[521]

Ermenilerden cepheye gitmek üzere müracaat edenler, Rum vesikası alarak Rum vapuruyla sevk olunmaktaydı. Esasen müracaat eden Ermeniler Rumlardan daha fazlaydı.[522]

Her iki grup da bir taraftan cephede savaşmak üzere gönüllü asker toplamaya çalışırken diğer taraftan bütün bu faaliyetlerin finansmanını halletmek üzere çeşitli vesilelerle para toplamaktaydı. Ancak Ermenilerden zaman zaman patrikhaneye şikâyetler gelmekteydi. Örneğin, İzmir'deki Ermeniler tarafından patrikhaneye gönderilen bazı haberlerde; yeni teşkilât nedeniyle Ermenilerden zorla eşya ve mal alınmasından dolayı şikâyette bulunulduğu bildirilmişti.[523]

Gerek Rum gerekse Ermeniler özellikle zengin ailelerden ekonomik destek almaya çalışmıştı. Bu amaçla İstanbul'daki Rum patrikhanesinde, Ermeni temsilcisi olarak İzmir'den gelen Nikotyan ile İngiliz istihbarat memuru Ermeni Kapx, bazı Ermeni zengin aileleri ziyaret etmişti.

---

[519] TİTE Arşivi; Kutu No: 43, Gömlek No: 109, Belge No: 109.
[520] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 100, Belge No: 100; Kutu No: 52, Gömlek No: 140, Belge No: 140, 140-1.
[521] TİTE Arşivi; Kutu No: 64, Gömlek No: 163, Belge No: 163 (1 Nisan 1922).
[522] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 74, Belge No: 74 (22 Mayıs 1922).
[523] Akşam; 6 Nisan 1338 (6 Nisan 1922).

Bu sırada karşılıklı görüşmeler ve toplantılar devam etmekteydi. İstanbul'da bulunan Yunan Askerî Heyet Başkan Vekili Ayalidas ile Trakya Komitesi başkanı olan Cacako, Pera Palas'ta, beş çayına Miralay (Albay) Kondilis'i de davet etmişlerdi. Bu kişilerin 16 Nisan Pazar günü Tatavla'daki kulübe gitmeleri plânlanmıştı.[524]

Diğer taraftan Taşnaklar Yunan müdafaa subaylarıyla toplantı yapmışlar ve aradaki bir ittifaknameyi İzmir'de Ermeni Generali Torkom'a göndermişlerdi.[525]

Paris'te bulunan Yunan eski vükelâlarından Polenidis Franklidis ve Nikola başta olduğu hâlde, Ermeni eski temsilcilerinden Gadsiyan, General Korkonyan, Mahran Mırgışyan ve Vehram Mırgışyan bir toplantı yapmışlardı. Bu toplantıda; Rum ve Ermenilerin "Kardeşlik" adıyla bir komite kurmasına ve Osmanlı Hükûmeti aleyhinde yapılacak bütün işlemlerin yekvücut olarak yapılmasına, hiçbir vakit birbirinden ayrılmayacaklarına ve daha bazı kararları içeren bir mukavele imzalamışlardı. Bu konuda Paris'te bulunan Venizelos ile de birkaç defa görüşmüşlerdi. Paris'te toplanan bu meclisin karar ve programı, İstanbul Taşnaksütyun ve Rum Müdafaai Milliye merkezlerine bildirilmek üzere Vehram Mırgışyan ve Nikola isimlerindeki şahıslar görevlendirilmişti.[526]

Bu sırada Taşnaksütyun Komitesi, İstanbul'da 18 Mayıs 1922 Perşembe günü saat 5 sıralarında Karşiyan Sokağı'nda özel bir dairede toplantı yapmış, bu toplantıda, Paris'ten gelen Vehram Mırgışyan, kendisinin buradaki vazifesi ve Paris'te yapılan "Rum ve Ermeni Kardeşlik" kararını bildirerek uzun uzadıya açıklamalarda bulunmuştu. Bunun üzerine, toplantıda uzun tartışmalardan sonra, Havariş Misakyan söz alarak, "Tecrübe olanı yeniden tecrübe etmek ahmaklıktır." diyerek "Türkler için" başlığıyla bir konuşma yapmış ve konuşmada 600 seneden beri Türk Hükûmetinin himayesi altında yaşayan bütün Hristiyanların çektikleri zulümleri ve Türklerin yaptıklarını birer birer anlatarak, Türk Hükûmetinin ölüme mahkûm olduğunu belirtmiş ve "Bizler bir an önce öldürmeliyiz. herhangi bir Hristiyan onun baki kalmasına çalışırsa haindir ve alçaktır." şeklinde konuşarak Türklere olan düşmanlığını açıkça ortaya koymuştu. Topçuyan ve Kardaşyan da bu yönde hararetli konuşmalar yapmışlardı.[527]

Yine 18 Mayıs Perşembe gecesi saat 10'da, Beyoğlu'nda Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, Taşnaksütyun idare üyelerinden olup Paris'ten gelen Nikola ve Mırgışyan'ın da katıldığı bir toplantı yapmış ve toplantıda Paris'te kurulan "Rum ve Ermeni Kardeşlik Komitesi"nin mektupları okunmuştu. Burada da hararetli konuşmalar yapıldıktan sonra birbirlerini

---

[524] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12, 12-1 (16 Nisan 1922).
[525] TİTE Arşivi; Kutu No: 52, Gömlek No: 137, Belge No: 137; Kutu No: 59, Gömlek No: 98, Belge No: 98; Kutu No: 50, Gömlek No: 30, Belge No: 30 (14 Nisan 1922).
[526] TİTE Arşivi; Kutu No: 60, Gömlek No: 39, Belge No: 39; Kutu No: 59, Gömlek No: 76 (24 Mayıs 1922).
[527] TİTE Arşivi; Kutu No: 60, Gömlek No: 39, Belge No: 39; Kutu No: 59, Gömlek No: 76 (24 Mayıs 1922).

tebrik etmişlerdi. Toplantıda ayrıca Rum ve Ermenilerden kurulu komitenin sürekli kalmasına ve o program dâhilinde hareket etmesine karar vermişlerdi.

Gerek yurt dışı gerekse İstanbul'da bu gibi toplantılar yapılırken bir taraftan da patrikler düzeyinde karşılıklı fikir alışverişleri yapılmakta idi. Örneğin, 12 Mayıs 1922 Cuma günü saat 3'te, Galata'da Ermeni Patriği Zaven, Katolik Patriği Nazlıyan ve Protestan Ruhanî Reisi Bezciyanik bir toplantı yapmış, bu toplantıda Rum patrikhanesinden gelen bir tezkereyi okumuşlardı. Bu tezkerede Anadolu'daki Hristiyanların çektikleri zulüm ve Türklerin yaptıkları fenalıklar hakkında, Avrupa hariciye nezaretlerine ve halka gönderilmek üzere, iki şahsın seçilerek kendileri tarafından tasdik edilmesi; ayrıca, Rum ve Ermenilerden birer üyenin propaganda yapmak üzere Avrupa'ya gönderilmesi, bu gibi işlerde yekvücut olarak çalışmanın gereğinden bahsedilerek, bu konuda karşılıklı fikir alışverişinde bulunmak amacıyla iki şahsın patrikhaneye gönderilmesi gerektiği belirtilmişti. Bunun üzerine üç millet reisi patrikhaneden gelen yazıda istendiği gibi Rum patriği ile karşılıklı fikir alışverişinde bulunmak üzere iki şahsı tayin etmişti.[528]

19 Mayıs 1922 Cuma günü bu üç millet reisi, daha önce Rum patriği ile görüşmek üzere gönderdikleri kişilerden gelen raporları Galata'da Ermeni Kilisesi'nde toplanarak okumuşlardı. Raporda; Anadolu Hristiyanlarının gördükleri mezalim hakkında patrikhane tarafından Hristiyanların gördükleri mezalimi içermek üzere hazırlanan ikinci bir kitabın, üç millet reisi tarafından tasdiki, bir Ermeni ve bir de Rumlardan olmak üzere, patrikhaneler tarafından iki şahsın propaganda yapmak amacıyla Avrupa'ya gönderilmeleri konusundaki teklifin kabul edildiği ve Avrupa'ya gönderilmek üzere, Paris'te bulunan Erzurum İngiliz Konsolosu Safranyan [Makranyan(?)]'ın tayin edildiği belirtilmişti. Safranyan'a refakat edecek olan Rum üyenin ise Rum patrikhanesi cismanî azasından Ramyakoğlu idi. Rum patrikhanesi tarafından, cismanî mecliste 19 Mayıs 1922 tarihli bir tezkire okunmuştu. Bu tezkirede, Avam Kamarasında Anadolu Hristiyanlarının gördükleri zulüm hakkında, Lord Curzon'un yaptığı konuşmaların etkisini göstermiş olduğu, yapılan teklifler üzerine İtilâf hükûmetleri tarafından Anadolu'ya bir teftiş heyeti gönderilmesi ihtimali bulunması nedeniyle, onları etkilemek ve şimdiden hazırlanmak için burada bütün Hristiyanlardan oluşan bir karma meclisin toplanması gereğinden bahsedilerek bu meclis için üç kişinin seçilmesinin uygun olacağı belirtilmişti. Ancak meclis bu konudaki kararı başka bir güne ertelemişti.[529]

Bu sırada propaganda faaliyetleri hızla devam etmekte idi. Bu amaçla "Anadolu'daki Hristiyanlar Hakkında Yapılan Mezalim ve Türklerin Vahşeti" başlığıyla küçük bir kitap İstanbul'da bulunan Amerikan Niyord(?) Şirketi'nin

---

[528] TİTE Arşivi; Kutu No: 60, Gömlek No: 39, Belge No: 39; Kutu No: 59, Gömlek No: 76 (24 Mayıs 1922).
[529] TİTE Arşivi; Kutu No: 60, Gömlek No: 39, Belge No: 39; Kutu No: 59, Gömlek No: 76 (24 Mayıs 1922).

Başkanı Doktor Benib, Doktor Makayim ve diğerleri tarafından yayımlanmıştı. Bu kitapçık Amerika ve Londra'ya gönderilmişti. Bu devletler, Türkiye'ye bir teftiş heyeti gelmesi hâlinde Ermeni ve Rumlara yardım etme ve Hristiyanlar için çalışma vaadinde bulunmuşlardı.[530]

Yine propaganda amacıyla Arşak Çobanyan, Bogos Nubar ve Elefterios Venizelos'un nutuklarından oluşan "Fraternite armeno-greque (Ermeni-Yunan Kardeşliği)" adlı bir kitap yayımlanmıştı.[531]

Bu sırada Ermeni Patriği Zaven ile Rum patrikhanesi müşaviri sık sık bir araya gelmekte ve Taksim'deki Ermeni Katolik Hayrat Mektebinde toplantılar yapmakta idi.[532]

Diğer taraftan, Amerika'da Ermeni millet meclisi reisi Silyan, Kınalıada'daki Atamyan Tiyatrosu'nda, Ermeni komitesinin idarî heyet üyeleriyle birkaç defa toplanarak, Avrupa'da bulunan Gülbekyan, Siva Silyan, General Orgonyan'dan getirdiği özel mektupları okumuş, bu toplantılarda Silyan da etkili konuşmalar yapmıştı. Bu toplantılarda yapılan görüşmelerle, Ermeni davasının bir program dâhilinde yürütülmesi sağlanmış ve komitelerin birleştirilmesinde başarılı olmuş bir komisyon teşkil edilmişti.

Bu komisyon; "Rum Ermeni Kardeşlik Komitesi"nin programını ve imza ettikleri protokolleri gözden geçirerek, iş birliğine eskisi gibi devam edilmesine ancak protokolün bazı maddelerinin değiştirilmesine karar vermişti.[533]

1922 yılı Temmuz ayına gelindiğinde, Rumlarla Ermenilerin ortak çalışmaları son hızla devam etmekte idi. Rumlar, Ermenilere Kilikya meselesinde her suretle silâhla yardım edeceklerine söz vermişlerdi.[534]

Yine temmuz ayında Anadolu mezaliminin tetkiki için Anadolu'ya gidecek olan tahkik heyetine katılmak üzere, İstanbul'da bulunan Ermeni ve Rum komiteleri ile Katolik ve Protestan cemiyet reisleri bir toplantı yaparak iki temsilci seçmiş ve mezalim hakkında etraftan birçok sahte vesika ile bazı şahitler tedarik etmişlerdi. Çerkez Hasan Fehmi, İbrahim, Sadık, Ragıp İsmail Hakkı ve daha birkaç kişinin de bu yalancı şahitler arasında yer aldığı Türk istihbaratı tarafından tespit edilmişti.[535]

1922 yılı Ağustos ayında Rum patrikhanesinde toplanan mecliste, bundan sonra bütün siyasî meselelerde Ermeni patrikhanesiyle ortaklaşa

---

[530] TİTE Arşivi; Kutu No: 60, Gömlek No: 39, Belge No: 39; Kutu No: 59, Gömlek No: 76 (24 Mayıs 1922).
[531] Kitsikis; s.269.
[532] Bu okulda da mütarekeden beri çeşitli vesilelerle toplanmış silâhlar bulunmakta idi. TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 74, Belge No: 74 (22 Mayıs 1922).
[533] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 137, Belge No: 137-1 (1 Temmuz 1922).
[534] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 59, Belge No: 59 (5 Temmuz 1922).
[535] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 138, Belge No: 138 (6 Temmuz 1922).

hareket edilmesine karar verilmiş, her iki patriklik de yapılan mukaveleyi imzalamış, bu konuda İngiliz kumandan ve siyasî mümessiline bilgi verilmişti.[536] Fener Rum Patrikhanesi, bu buhranlı dönemde, Ermeni patrikhanesiyle siyasî iş birliğini bir dayanak olarak kabul etmişti.[537] Bu dönemde Rumların elinde pek çok cephane ve silâh bulunmaktaydı. Elinde silâh bulunan bu kişilerle birlikte ticaretle meşgul Taşnaklar bozgunculuk yapmaktan geri durmamışlardı. İngilizlerin kendilerine arka çıkacaklarına olan inançları ve İstanbul Hükûmetinin hareketsiz kalacağına olan güvenleri onların cesaretlerini daha da artırmaktaydı.[538] Resmî raporlardan alınan istihbarata göre, Rum ve Ermeni komitecilerinin, Beyoğlu'nun müdafaası ve İstanbul'da yangın çıkarmak için bazı hazırlıklar yapmakta oldukları anlaşılmakta idi.[539] Taşnaksütyun Cemiyeti başkanı tarafından "Rumlarla iş birliği komitesinin mevcut siyasete uymadığını, İstanbul'da ihtilâl ve yangın çıkarmanın hiçbir vakit komitelerinde mevzuubahis olmadığı" konusundaki beyanatı yukarıda belirtilen istihbaratın doğruluğunu ispat etmekle birlikte Taşnakların bu konuya sıcak bakmadıklarını ortaya koymaktadır.[540]

Diğer taraftan, her iki grupta kendilerinin zor durumda oldukları konusundaki propagandalarına devam etmekteydi. Bu amaçla Beyoğlu ve Kadıköy'de yaşayan Ermeni, Rum ve diğer zenginler İngilizlerden tehlike hâlinde kullanılmak üzere silâh dağıtılmasını ve yangın hâlinde evlerinde gerekli tedbirlerin almalarını istedikleri gibi Amerikan ve İngiliz okullarının idarî heyet ve öğretmenlerini olağanüstü toplantıya çağırarak, bazı tedbirlerin alınmasını istemişlerdi. Bu kişiler ayrıca Amerikan ve İngiliz okullarında görevli Rum ve Ermeni öğretmenlerinin başka bir bölgeye gitmesine karar verdiklerini, Türklerin İstanbul'a geldiklerinde rast geldiklerini kesip, evleri dükkânları yağma edeceklerini, memleketin asayişinin artık bozuk olacağını ve bu nedenle bir an evvel canlarını kurtarmaları gerektiği hakkında propagandalarına devam etmekteydiler.[541]

Bütün bu gelişmeler Ermeni ve Rumların içinde bulundukları ümitsizlikten kaynaklanmaktaydı. Zira Büyük Taarruz'da Yunan ordusunun yenilmesi içinde bulundukları durumu tamamen çıkmaza sokmuştu. Bu durum karşısında İstanbul'da bulunan azınlıkların bir kısmı teşkilât kurmak yerine kaçmak için yollar aramaya başlamışlardı.[542]

Bu durum Türk istihbaratçıları tarafından şu şekilde değerlendirilmiştir: "Önceden İstanbul'da, Rum ve Ermeniler tarafından 'Kardeşlik' adı altında bir komite kurup son derece çalışmaktaydılar. İzmir'in, Kuvayı Milliye

---

[536] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 153, Belge No: 153-2 (11 Ağustos 1922).
[537] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 148, Belge No: 148-1 (13 Ağustos 1922).
[538] TİTE Arşivi; Kutu No: 52, Gömlek No: 133, Belge No: 133; Kutu No: 56, Gömlek No: 132, Belge No: 132. (28 Ağustos 1921).
[539] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 37, Belge No: 37; Kutu No: 52, Gömlek No: 148, Belge No: 148. (25 Eylül 1922).
[540] TİTE Arşivi; Kutu No: 52, Gömlek No: 153, Belge No: 153; Kutu No: 60, Gömlek No: 26, Belge No: 26 (29 Eylül 1922).
[541] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 165, Belge No: 165 (3 Ekim 1922).
[542] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 173, Belge No: 173 (16 Ekim 1922).

tarafından geri alınması, Kuvayı Milliyenin azameti bütün dünyayı sardığı gibi Rum ve Ermenileri de korku ve heyecan içinde bırakarak, her biri bir tarafa kaçmaya karar vermişlerdir. Çoğunluğu da kaçmaktadır.

Bununla beraber, İstanbul'da bazı aydın kimseler ile yapılan temasta, komitenin ileri gelen reisleri ve azalarından hiçbir kimsenin kalmadığı ve kalanların ise aşağı tabakadan olanlar olduğu anlaşılmıştır. Bunlar hiçbir iş yapmayacaklarını ve bütün milleti lekeleyeceklerini söylemekle beraber, her hâlde İsmet Paşa ile görüşerek sulhün yapılmasını arzu ettiklerini söylemektedirler.

Fakat bunların, bu gibi teminatları dikkate alınmayarak, takibat devam ettirilmektedir".[543]

İstihbarat memurları tarafından Müdafaacı Rumlardan bazılarıyla Ermeni Taşnakları arasında, son dönemde ve son durum üzerine bir anlaşma yapıldığı, her iki cemiyetin intikam almak için karma ve gizli bir komite kurdukları ve birtakım suikast tertip edecekleri ancak şu anda hareketsiz kalmayı tercih ettikleri hakkında bilgiler alınmıştı.[544]

Yine istihbarat bilgilerine göre; Rumlar, Ermenilerin bu harekâtta kendileriyle iş birliği yapmalarını sağlamışlar ve hatta Paris-Londra-Newyork Taşnaksütyun Komitesi üyesi ile Atina İhtilâli Askerî reisleri arasında bile fikir birliği oluşarak buraya gerekli talimatı gönderdikleri öğrenilmişti. Bu teşkilâtı Ermeniler arasında yaymaya Antranik'in yaveri Hemayak Bogosyan'ı memur etmişlerdi. İstanbul bölgesindeki Ermenilerin bu harekâta sevkleri konusunda ise Yedikale'de oturan Doktor Enfiyeciyan adında bir Ermeni görevlendirilmişti. Rumların toplanacağı ve ihtilâl yapacağı mıntıka ise Beyoğlu-Tatavla-Dolapdere-Sinemköy-Akayaca ve civarı olarak tespit edilmişti.[545]

Görüldüğü üzere gerek Rum gerek Ermeniler İtilâf devletlerinin Türk topraklarını işgale başlamalarından cesaret alarak "Türklerin Zulmüne Uğramış Milletler" adı altında birleşip "Rum-Ermeni Kardeşlik Komitesi" faaliyete geçmiş ve bu uğurda gerek yurt dışında gerekse İstanbul'da pek çok toplantı yaparak Türklere karşı hangi tarzda hareket edeceklerini belirlemişlerdi. Her iki grup faaliyetlerini daha çok asılsız propagandalar çerçevesinde yürütmüş, Anadolu'da bulunan Yunan ordusuna gönüllü, silâh, cephane temin etme ve bütün bunların sağlanması için para toplama gibi konularda ortak çalışmışlardır. Yunan ordusunun Anadolu'da yenilgiye uğraması her iki grubun ele başlarının yurt dışına kaçmalarına neden olmuştur.

Rumların İstanbul'da örgütlenmeleri ve diğer pek çok faaliyetlerinin arkasında Yunanistan'ın olduğunu belge ve bilgiler ışında açıkça görmek mümkündür. Yine aynı belge ve bilgiler çerçevesinde bu örgütlenmelerin en

---

[543] TİTE Arşivi; Kutu No: 60, Gömlek No: 8, Belge No: 8 (23 Aralık 1922).
[544] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 159, Belge No: 159, 159-1 (23 Ekim 1922).
[545] TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 175, Belge No: 175-1 (28 Kasım 1922).

tepesinde Venizelos, bir alt basamakta Venizelist subaylar ve aynı ölçüde etken olan Fener Rum Patrikhanesi'nin yer aldığı, kilise ve diğer papazların daha aşağı basamakta yer aldığı görülmektedir. Rumların teşkilâtlanmaları bu silsile çerçevesinde gerçekleşmiş ve bu durum, arkasında böyle bir gücün olduğunu düşünen yerli Rumların harekete geçmelerinde en büyük etken olmuştur.

Rumların harekete geçmelerinde Birinci Dünya Savaşı'nın galibi ve İtilâf devletlerinin en güçlüsü olarak görülen İngiltere'nin Türklere karşı olan tutumu ve kendilerine olan sempatilerinin -ki bu sempati somut olarak da kendini göstermiştir- de büyük etkisi olduğu söylenebilir. Yine Yunanistan'ın maddî ve manevî desteği sonucu örgütlenen İstanbul Rum basını ve okullarda yapılan izci teşkilâtı ile diğer propaganda faaliyetlerinin de önemli ölçüde etkisi olmuştur. Fener Rum Patrikhanesi'nin bu konudaki katkıları ise maddî ve manevî açıdan inkâr edilemez ölçüde olmuştur. (Dördüncü Bölüm'de bu konu ayrıntılı olarak incelenmiştir.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÜTAREKE DÖNEMİ RUM ÖRGÜTLERİ VE ETKİNLİKLERİ

A. Rumların İstanbul'da Kurduğu Cemiyetler

1. Yunanistan'ın Desteği ile Çete Kurmak, Kargaşa Çıkarmak, Silâh Temin Etmek Amacıyla Kurulan Cemiyetler

a. Etniki Eterya Cemiyeti (Millî Cemiyet)

Rumların mütareke döneminde İstanbul'da kurdukları cemiyetlere geçmeden önce daha önce kurulan ve bir nevi diğer cemiyetlerin temelini oluşturan Etniki Eterya Cemiyetinden bahsetmek gerekmektedir.[546]

Etniki Eterya 12 Kasım 1894'te Atina'da 14 genç subay tarafından gizli olarak ve "Her şeye kadir Tanrı'nın ve büyük Yunanistan'ın adına..." şeklindeki sloganlarıyla megalo ideayı gerçekleştirmek amacıyla kurulmuştu. Üye sayısı 1895 yılında 60'tı, 1896 yılında ise 3165'e ulaşmıştı. Başlangıçta genç subayların kaydoldukları bu cemiyete daha sonra nüfuz sahibi siviller de katılmaya başlamıştı.[547]

Etniki Eterya'nın faaliyet programı şöyle idi:

1. Yunan milletinin tam istiklâlinin temini,

2. Batı Trakya, Selânik, Ege adaları, On İki Ada, Girit, Batı Anadolu, İmroz, Bozcaada ve Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhakı,

3. Pontus Rum hükûmetinin kurulması,

4. İstanbul'un işgali ile Doğu Roma İmparatorluğu'nun ihyası ve megalo ideanın gerçekleştirilmesi.[548] Bu programın gerçekleştirmek için çaba harcayan cemiyet, kurulduktan sonra günden güne genişleyerek Eflâk, Buğdan Akdeniz adaları, bütün Yunanistan ve Selânik taraflarına kadar yayılmıştı.[549]

---

[546] Etniki Eterya Cemiyeti kurulmadan önce Filiki Eterya Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyet 1814'te Odesa'da Batnos Adalı Manuel Eksanto (Emmanuil Zanthos), Nardeli Nikola İskofo (Nikolaos Skuphas) ve Yanyalı Atnas Çakalof (Athanasios Tsakaloph) tarafından kurulmuştu. Filiki Eterya'nın asıl amacı, Rumları Osmanlı yönetimine karşı ayaklandırmak, bu arada mümkün olursa diğer Balkanlı Hristiyan topluluklarını da bu isyana karıştırmaktı. M. Murat Hatipoğlu; Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), s.10. Richard Clogg; Modern Yunanistan Tarihi, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.47. Behçet Kâmi; Tarihimizde Rumlar, Patrikhane Yunancılık, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1339, s.16. Salışık; Türk Yunan İlişkileri, Tarihi ve Etnik-i Eterya, s.147. Clogg da bu cemiyetin amacını; "Ana yurdu silâhlı ve düzenli bir ayaklanmayla Osmanlı boyunduruğundan kurtarmak" olarak belirtmiştir. Clogg; s.47. Ayrıca bk. Todorov.

[547] Clogg; s.37-39.

[548] Salışık; Türk Yunan İlişkileri, Tarihi ve Etnik-i Eterya, s.29.

[549] Şahin; s.139.

Etniki Eterya, megalo ideayı gerçekleştirmek için de şöyle bir plân hazırlamıştı:

1. Osmanlı Devleti'nin her tarafında gizli dernekler kurularak, zengin ve nüfuzlu Rumlar ve şirketler cemiyete kaydedilecek; maddî ve manevî yardımları sağlanacak,

2. Tanınmış ve isim yapmış Elenlerle kilise adamı metropolitler, cemiyetin başına getirilecek,

Balkan Savaşları'ndan sonra Etniki Eterya sosyal cephede Fukaraperver Uhuvvet Cemiyeti (Fakirsever Kardeşlik Derneği) anlamında olan Filotofos Azelfotis adı altında hemen her yerde şube açmıştı. Bu derneğin görevi ise Rum çocuklarını zorla okullara alıştırmak, doktor olmayan yerlerde doktor bulundurmak, fakirlere yardım etmek, özetle Rumları sanayiciliğe, eğitime ve ticarete alıştırmaktı. Dernek fırsat buldukça Rumların bulundukları memleketlerde Rumca gazetelerin basımı ve yayımlanması ile de uğraşıyordu. Bütün bu hareketlerin Türkiye'deki odak noktasını ise İstanbul merkezi ve Fener Rum Patrikhanesi oluşturuyordu.[550]

Etniki Eterya Cemiyeti mütareke döneminde, patrikhanenin himayesinde olarak "büyük Yunanistan" gayesi için çalışmak üzere genel merkezini Beyoğlu'nda kiralanan büyük bir apartmana yerleşmişti. Bu merkez patrikhanenin ve İngilizlerin yardım ve himayesiyle faaliyetlerine başlamıştı. Cemiyet, İstanbul ve civarında büyük bir isyan çıkarmak amacıyla hazırlıklar yapmıştı. Bu amaç doğrultusunda İstanbul'un hemen her tarafında ve özellikle Rumların yaşadıkları mahallerde şubeler açarak oralardaki kiliseleri silâh deposu hâline getirmişti. Örneğin, Çengelköy'deki kiliseye bu amaçla 2000 silâh depolanmıştı.[551]

Etniki Eterya Cemiyetinin bir şubesi de Büyükdere'de bulunmakta olup bu şube diğer şubelere nazaran Türkler aleyhine daha çok faaliyette bulunmuştu. Bu şube boğaz ve civarında motorlar ve kayıklarla Anadolu'ya yapılan nakliyatı gözlemekte, gerek Rumeli ve gerek Anadolu taraflarındaki Rum köylerine silâh, cephane ve malzeme sevk etmekte idi. Bu şube tarafından silâhlanan çeteler Müslüman köylerine dağılarak faaliyette bulunmuşlar ve bu çetelerin bütün faaliyetleri İngilizlere bildirilmiş ise de İngilizler bunun asılsız olduğunu söylemişlerdi.[552]

---

3. İleride Eterya'ya malî yardım kaynağı sağlamak için ticari şirketler kurulacak,
4. Avrupa'da öğrenim yapan Elen gençlerinden faydalanılacak,
5. Büyük devletlerin yardımı sağlanacaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmalarını sürdüren cemiyet, Rumeli'den başlayarak İstanbul, İzmir, Girit ve Kıbrıs, Sakız, Bükreş, Yaş, Yanya ve Triyeste özetle Osmanlı Devleti'nin her tarafında dal budak salarak faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmüştü. Şahin; s.143. Sofuoğlu; s.38.

[550] Pontus Meselesi; s.29.

[551] Türk ve Müslüman ahaliye mezalimde bulunmak amacıyla Anadolu'ya gönderilen çetelerin silâhları da bu depolardan temin edilmişti. Yunan eşkıyalığının ve Rumların silâh kaçakçılığının günden güne artması Fransız ve İtalyan zabıtalarını harekete geçirmiş ve her iki zabıta da müşterek ve resmî olarak İstanbul Hükûmetini haberdar etmişlerdi. Yapılan ihbar hükûmet tarafından değerlendirilmiş ve belirtilen kilise basılmıştı. Baskında burada binlerce silâh ve cephane bulundu. Bu işi yapanlar hakkında tahkikat başlatıldı, ancak yapılan teşebbüsler sonuçsuz kaldı. İngilizlerin müdahaleleriyle mesele kapatıldı. Hâkimiyeti Milliye; 25 Mayıs 1337 (25 Mayıs 1921).

[552] Bu durumu bildiren İtalyan polisi İngiliz zabıtası başkanlığına müracaatla silâhları yakalamak istemişse de bu işten haberdar olan İngilizler, İtalyan polisinin raporunu dikkate almamışlardı. Bu durum Polis Müdürü Tahsin'e haber verilmişse de polis müdürü haber verenleri azarlayarak kovmuştur. Hâkimiyeti Milliye; 25 Mayıs 1337 (25 Mayıs 1921).

Her ne kadar bazı kaynaklarda 1919 yılında Etniki Eterya yerine Mavri Mira Cemiyetinin kurulduğu belirtilmiş[553] ise de bazı istihbarat bilgileri[554] ve gazete haberleri[555] 1921 yılında hâlâ Etniki Eterya Cemiyetinin faaliyetini sürdürdüğünü göstermektedir. Örneğin, 16 Mayıs 1921 tarihinde Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine İnebolu'dan irtibat zabiti tarafından yazılan bir istihbarat raporunda İstanbul ve civarında bulunan Rumların Helenizm adına kurtarılması için İstanbul'daki patrikhane ile Etniki Eterya Cemiyetinin kiliselerde ruhanî ayin yapılması için halkı davet ettikleri belirtilmekte idi. Yine aynı raporda, Etniki Eterya Cemiyetinin aktif faaliyet gösteren en önemli şubelerinden birinin Beşiktaş Rum Kilisesi olduğu da belirtilmişti.

Etniki Eterya Cemiyeti ve patrikhanenin daveti üzerine Beşiktaş Rum Kilisesi'nde cemiyet üyeleri ve Yunan subaylarının da hazır bulunduğu büyük bir toplantı yapılmış ve burada Türkiye aleyhine önemli konuşmalar yapılmıştı. Bu konuşmalarda özellikle Yunanların Türklere karşı yaptığı savaşın adi bir savaş olmadığı, bu savaşın Rumluğun ve Bizans İmparatorluğu'nun ihyası amacıyla yapıldığı ve bunun için Yunan Hükûmeti ve Yunan milletine ciddî surette yardım edilmesi, gençlerin ve eli silâh tutanların muharebeye gitmesi ve aksi hâlde Rumluğun mahvolacağı vurgulanmıştı.[556]

İstanbul ve Anadolu'da isyanlar çıkararak megalo ideanın gerçekleşmesi uğrunda propaganda, silâh sevkıyatı, çetecilik gibi faaliyette bulunan bu cemiyete Yunanistan ve patrikhane tarafından açık olarak destek verilmekteydi. İngiltere ise cemiyet adına faaliyette bulunan kişilerin cezalandırılmasında engel teşkil etmekle üstü kapalı olarak destekte bulunmaktaydı.

Etniki Eterya ile aynı amacı taşıyan bir başka önemli Rum cemiyeti de Mavri Mira Cemiyeti idi.

b. Mavri Mira (Kara Baht)

Mondros Mütarekesi'nden sonra kurulan en önemli Rum terör örgütlerinden biri Mavri Mira idi. Fener Rum Patrikhanesi'nin desteğiyle 1919 yılında İstanbul'da kurulmuştu. Cemiyetin temel amacı; Osmanlı Devleti içinde karışıklık çıkarmak üzere çeteler kurmak ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yapmaktı.

Cemiyetin başkanı Fener Rum Patrik Vekili Dorotheos idi. Üyeler ise; Atenagoras, Enez metropolidi, Giritli Katehakis, Kanolopulos, Dipasimas, Ayinpa, Polimitis, Siyari ismindeki şahıslardı.[557] Cemiyet doğrudan doğruya

---

[553] Salışık; Türk Yunan İlişkileri, Tarihi ve Etnik-i Eterya, s.182.
[554] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1174, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3.
[555] Hâkimiyeti Milliye; 25 Mayıs 1337 (25 Mayıs 1921).
[556] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1174, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3.
[557] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

Venizelos'tan talimat almaktaydı. Bu cemiyete Rumların ve Yunan Hükûmetinin nakdî yardımları büyüktü. Anadolu'da ve Trakya'da bulunan çeteler bu cemiyetin idaresi altındaydı.

Yunan Salibi Ahmeri de Mavri Mira Cemiyetine bağlıydı. Cemiyetin faaliyetleri sonucu, İstanbul patrikhanesi ve Yunan Konsolosluğu silâh ve cephane deposu haline gelmişti. Hatta kiliseler ibadet yerinden çok askerî ambarlar gibi kullanılmaktaydı.[558] Cemiyet, kiliselerin dışında Rum okullarını da bu amaç uğrunda kullanmaktaydı. Örneğin, Rum okullarında izci teşkilâtları tamamen Mavri Mira Cemiyeti tarafından idare edilmekte idi. İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Tekirdağ ve bölgelerindeki izci teşkilâtları da yine Mavri Mira Cemiyeti tarafından tamamlanmıştı.[559]

Cemiyet Ermenilerle de ortak çalışmakta, hatta Ermeni Patriği Zaven Efendi Mavri Mira heyetini desteklemekteydi.[560] Bunun dışında cemiyet İngilizlerin himayesini de sağlamıştı.[561] Mavri Mira; İngilizlerin İstanbul'da şeklen bir Hayır Cemiyeti başkanı olan esas itibarıyla İngiliz gizli servisine bağlı bulunan Papaz Frew ile iş birliği yaparak çalışmalarına devam etmiş, bu ortak çalışma neticesinde Anadolu'da büyük bir istihbarat teşkilâtı kurmuştu.[562]

Mavri Mira'nın kontrolü altında faaliyet gösteren teşkilâtlar şunlardır:

1) İzci Teşkilâtı

Yukarıda da belirtildiği gibi Mavri Mira Cemiyetinin faaliyetlerinden biri de, genç yaştaki Rumlardan oluşan izci teşkilâtları kurmaktı.[563] İzci teşkilâtının amacı, Yunan askerî temsilciliği aracılığıyla İstanbul Rum gençliğini askerliğe alıştırmaktı.

İzci teşkilâtları Rumların yanı sıra Ermeniler tarafından da yapılmaktaydı. Rumlar ve Ermenilerin İstanbul'da hazırladıkları izciler yalnız askerliğe alışmakla kalmıyor, Müslümanları tedhiş ve icabında öldürmek üzere yetiştiriliyordu.[564] İzciler ayrıca dinî tören günlerinde kiliseleri korurlar ve tören geçitlerinde çeşitli gösterilerde bulunurlardı.[565] Haziran 1919'dan itibaren çalışmalarına başlayan bu kuruluş iki alaya taksim edilmişti. 1 nci

---

[558] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1; Bu belge Nutuk'ta da geçmektedir. Atatürk; Nutuk, c.III, s.899-900.

[559] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

[560] Atatürk; Nutuk, c.III, s.899-900. Bu kaynaklarda Zaven Efendinin Mavri Mira tarafından satın alındığı yazılmaktadır.

[561] Salışık; Türk Yunan İlişkileri, Tarihi ve Etnik-i Eterya, s.182.

[562] Ökte; s.21. Papaz Frew için bk. Akşin; s.131.

[563] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

[564] Himmetoğlu; s.50.

[565] Doğu Araştırma Merkezi, "Millî Mücadele Dönemi'nde Yunanistan'ın Türkiye Üzerindeki Faaliyetleri (Pontus)", Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü, BTTD, Sayı 17, Yıl 1986, s.58.

Alayın idare ve teftiş heyeti başkanlığına Miralay (Albay) Katehaki ile üye olarak Mankiryani, Konstantini ve Doktor Ragordanos,[566] diğer alayın başına Yunan Kaymakamı (Yarbay) Doktor Antinyas (Antinas?) getirilmişti.[567] Bu teşkilâtın bölükleri ise Kadıköy, Beyoğlu, İstanbul adı altında üç ayrı gruptan oluşmuştu. Bu bölüklerin öğrenci sayısı 450-500 kadar olup bunların yaşları da 14-22 arasındaydı. Bölük komutanları yüzbaşı, takım komutanları da her bölükte üçer adet olmak üzere Yunan teğmenleri idi.[568]

İstanbul'da çeşitli mevkilerde Rum ve Ermeniler tarafından meydana getirilen İzci Teşkilâtının merkezleri okullar olup, teşkilât ve gözetim Yunan subaylarının yanı sıra bizzat Rum ve Ermeni patrikleri tarafından yapılmaktaydı.[569]

Kilise okullarında da izci teşkilâtları yapılmaktaydı. Örneğin Büyükada'daki kilise okulunda 15-20 yaşlarındaki Rum çocuklardan oluşan izciler mevcuttu. Miktarı yaklaşık 70 kişi olan izcilerin her gün sayıları artmaktaydı. İzciler görünüşte boru, baston ve sopalar, gizli olarak da sustalı çakılar ve bombalarla donatılarak talim ve terbiye edilmekteydiler.[570]

İzci teşkilâtları ile ilgili bilgiler Polis Müdüriyeti Umumiyesi tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen raporda ayrıntılı olarak görülmektedir. Raporda, yerli Rum gençlerinden Yunan millî duygularına sahip bir kuvvet oluşturulacağı ve izci taburlarına kaydolacakların görünüşte serbest bırakıldıkları; ancak, diğer taraftan ruhanî reisler, eğitim kadrosunda bulunanlar ve bu komiteye mensup kişilerin her türlü teşvik ve tahriklerinin etkisiyle 16 yaşından 20 yaşına kadar olan bütün Rum gençlerinin rekabet edercesine kaydedildikleri, izci teşkilâtlarına öğrencilerin yanı sıra öğrenci olmayanların da dâhil oldukları, bu kişilerin Osmanlı veya Yunan vatandaşı olmalarına bakılmaksızın yalnız müracaat eden kişilerin amaçlarının dikkate alındığı, 19-20 yaşlarında olanların talim için Yunanistan'a sevk edildiği, diğerlerinin İstanbul'da bulanan Yunan subayları tarafından öğrencilerin okullarda ve öğrenci olmayanların da pazar günleri kilise avluları, kulüp, okul ve jimnastik salonlarında talim ve terbiye edildikleri ve yalnız bununla görevli olmak üzere Yunanistan'dan pek çok subayın İstanbul'a geldiği, aynı teşkilâtın müsait olan vilâyetlere de yayılması için çalışılmakta olduğu, taşraya da gerektiği kadar sivil Yunan subayının sevk edildiği, İzmir'in

---

[566] Erkânıharbiyei Umumiye Dairesi 2 nci Şubeye gelen 24 Aralık 1920 tarih ve 398 numaralı yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 73, Belge No: 73-9; Kutu No: 373, Gömlek No: 132, Belge No: 132-2.

[567] a.g.a.; aynı yer.

[568] Genç Dernekleri müfettişi umumîsinin, Harbiye Nezaretine 26 Ocak 1920 tarihinde 24 Ocak 1920 tarih ve 398 numaralı emrine cevap olarak gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 362, Gömlek No: 122, Belge No: 122-1; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

[569] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-1.

[570] 10 ncu Kafkas Tümeni Kumandanlığının 25 nci Kolordu Kumandanlığına 28 Temmuz 1919'da gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 359, Gömlek No: 100, Belge No: 100-2.

işgalinden önce burada da izci teşkilâtını yapmış oldukları, bu komitenin Yunan Hükûmetinin büyük desteği ile hareket ettiği, teşkilâtın dikkate değer bir tarzda yapıldığı ve daha sonra devletin siyasî durumunu etkileyecek bazı faaliyetlerde bulunduğu belirtilmişti.[571]

Raporda da görüldüğü gibi İstanbul'daki Rum okullarına devam eden gençlerinin talim ve terbiyesi için birçok Yunan subayının tayin edildiği ve ileride kendilerine dağıtılacak silâhı kullanmak ve tecrübe kazanmak üzere öncelikle odunlarla talim ettirildikleri, jimnastik kulübü görüntüsü altındaki bu heyetin başkanlığına Yunan ordusu subaylarından Yüzbaşı Yorgi Maşeopolos adlı şahsın tayin edildiği, bu şahsın propaganda için çalışan ve gençleri talim edenlere dağıtmak üzere patrikhaneden 4500 lira aldığı, kendisinin sivil olarak görev yapmakta olduğu ve gençler arasında talim ve jimnastik kulüpleri açmak üzere Edirne'ye gitmek üzere kendisine araç verildiği ve on beş yaşından yukarı olan Rum gençlerin talim ve terbiyeye mecbur tutulmalarının usul olarak kabul edildiği görülmüştür.[572]

İzci teşkilâtına kaydedilen Rumların Yunan subayı ve terhis edilmiş Osmanlı vatandaşı Rum ihtiyat subayları tarafından eğitildikleri konusunda pek çok örnek mevcuttur. Kalyoncu'da Aya Kostantin Rum Okulu, Yüksekkaldırım'da Zografyon Rum Okulu, Zafiripolü Rum Okulu, Yenimahalle'de Enosis Diyagron Kulübü, Yoğurthane Sokağı'nda Rum Kulübü, Rıza Paşa Mahallesi'nde Rum okulu, Arnavutköy'de kilise okulu, Merkünde(?) Rum Okulu gibi bazı okul ve kulüplerde bulunan izci öğretmenlerinin genel olarak Yunan subaylardan olması bu düşünceyi doğrulamaktadır.[573]

Rumlar tarafından oluşturulan izci teşkilâtlarının masrafları Yunanistan ve Amerika'dan peyderpey gelen yüklü miktarlardaki paradan karşılanmaktaydı. Ayrıca izcilerin elbiseleri de Yunanistan'dan getirilmekteydi.[574] Bu amaçla getirilen elbiseler yerli Rum mahalle muhtarları ve papazları tarafından Rum gençlerinden izci olarak kayıt olanlara dağıtılmıştı. Patrikhaneye gönderilen 600 takım elbise de yine aynı şekilde

---

[571] BOA; DH. KMS, Dos No: 49-2, Belge No: 34-7.

[572] Polis müdürü umumîsinin Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 2 Haziran 1919 tarihli yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 35-4.

[573] İstanbul Muhafızı Ali Said Paşa tarafından Harbiye Nezaretine gönderilen 7 Mart 1920 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 373, Gömlek No: 132, Belge No: 132-2. Bu durumu tespit eden pek çok belge vardır. Örnekleri artırmak gerekirse; Kuzguncuk'ta Karakan Haymoğlu Refail adlı kişinin idaresi altında 30 kişi izci olup yaşları 12-25 arasında idi. Rum gençlerinden de 20 kişi talim görmekte idi. Burada bulunan izciler kırlarda talim ve terbiye ile meşgul olmakta, Yunan Sefaretinden gelen bir öğretmen eşliğinde çalışmaktaydılar. Polis Müdüriyeti Umumiyesinin 8 Şubat 1920 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 73, Belge No: 73-1.

[574] Erkânıharbiyei Umumiye Dairesi 2 nci Şubeye gelen 24 Aralık 1920 tarih ve 398 numaralı yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 73, Belge No: 73-9; Kutu No: 373, Gömlek No: 132, Belge No: 132-2.

dağıtılmıştı.[575] Bu teşkilâtın giyecek ve teçhizatları Yunan hazinesinden karşılanmaktaydı.[576]

Bu şekilde eğitilen Rum izcileri de Yunan birliklerine yardımda bulunmuş, yapılan bu yardım Yunanlar tarafından sevinçle karşılanmış ve yapılan yardımdan dolayı izcilere teşekkür edilmişti.[577]

Rumlar gizli olarak başlattıkları bu örgütlenmeyi bir süre sonra saklamaya gerek duymadan açıktan sürdürmeye başlamışlardı. 25 Haziran Pazar günü İstanbul'da eski Taksim Kışlasının talimhanesinde Ermeni izcileri ile büyük bir resmigeçit yapmaları bunun açık bir örneğidir. İstanbul'da yabancı dilde yayımlanan gazeteler, bütün İstanbullu Rum ve Ermeni gençlerinin bayraklı mızıkaları, izci arabalarıyla Taksim'de resmigeçit yaptıktan sonra Beyoğlu Caddesi'nde büyük bir kalabalıkla gösteriler yaparak geçtiklerini ve Rum-Ermeni kızlarının da buna katıldıklarını çeşitli makalelerle anlatmışlardı.[578]

Bu tür faaliyetler mütarekenin imzalanmasından hemen sonra başlamış ve Yunanistan'ın kesin mağlûbiyetine kadar devam etmiştir. 1921 yılı boyunca Yunan subaylar İstanbul'da Hasköy ve civarında bazı Rum İzci Kulübü başkanlarıyla görüşerek çeşitli düzenlemeler yaptırmışlardı.[579]

1922 yılında da bu teşkilâtlanmaların devam ettiğini görüyoruz. Örneğin, Büyükada'da 21 Haziran 1922'de Rum yetimhanesinde dışarıdan gelenlerin de katılımıyla, Yunan subaylarının kumandasında izci talimlerinin düzenli olarak yapıldığı, çeşitli noktalara yeniden silâh depolandığı bilinmektedir.[580]

Genç Dernekleri müfettişi umumîsinin Harbiye Nezaretine bildirdiğine göre; mütareke döneminde İstanbul'daki izci teşkilâtları, bu teşkilâtlara kaç kişinin katıldığı ve kimler tarafından eğitim aldıkları konusunda şöyle bir tablo karşımıza çıkmaktadır:

---

[575] Polis Müdürü Umumîsinin 30 Haziran 1919 tarihli Dâhiliye Nezaretine gönderdiği mahrem ve müstacel ibareli yazısı. BOA; DH. KMS, Dos No: 49-2, Belge No: 34-7.

[576] Genç Dernekleri müfettişi umumîsinin, Harbiye Nezaretine 26 Ocak 1920 tarihinde, 24 Ocak 1920 tarih ve 398 numaralı emrine cevap olarak gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 362, Gömlek No: 122, Belge No: 122-1; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

[577] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 373, Gömlek No: 154, Belge No: 154-1 (7 Mart 1920).

[578] Anadolu Ajansının 3 Temmuz 1920 tarihli haberi. TİTE Arşivi; Kutu No: 24, Gömlek No: 80, Belge No: 80-1.

[579] TİTE Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 15, Belge No: 15 (15 Haziran 1921).

[580] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 115, Belge No: 115; Kutu No: 47, Gömlek No: 127, Belge No: 127.

İzcilerin bulundukları merkezler ile mevkilerin isimleri	İzci teşkilâtına dâhil olanların adetleri	Kimler tarafından talim ettirildikleri	Düşünceler
Beyoğlu'nda Hamalbaşı'nda Rum Katolik Mektebi	40-50 Rum	Mektep rahipleri olan öğretmenleri	
Beyoğlu'nda Kalyoncu'da Atatif'in Rum Mektebi	100 Aşkın Rum	Bir Yunan subayı	
Beyoğlu'nda Yüksek Kaldırım'da Zografyon Mektebi	100 Rum	Bir Yunan subayı	
Beyoğlu'nda Yazıcı Sokağı'nda Mevluy(?) Ticaret Ulfer(?) Mektebi	Musevî		Miktarı hakkında sağlıklı bilgi alınamadı
Üsküdar İskele Merkezi dâhilinde Kuzguncuk Rum Kilisesi Mektebi	10 Rum	Yunan Sefarethanesi memurları	
Üsküdar iskele merkezi dâhilinde Kuzguncuk Daporaskelesi üzerindeki kulüp	Musevî	İngiliz tebaasından Karakor'un oğlu	
Balat'ta Arnavut Sokağı'ndaki kulüp	60 Musevî	Muallim Marun	
Ayakpora Rum Zafiropolo Mektebi	30 Rum	Bir Yunan subayı	
Dolapdere-Tatavla'da İdman Kulübü	90 Rum	S. Konikolopulos	
Bağlarbaşı Cad. Hümtemen Jimnastik Kulübü	20 Ermeni	Heranet Pasapan	
Bağlarbaşı Cad. Harmane Marzirun Kulübü	25 Ermeni	Basmacıyan Hayık	
Bağlarbaşı Cad. Yenimahallede Enislidipapron Kulübü	30 Rum	Bir Yunan subayı	
Kadıköy Yoğurthane Sokağı'nda Rum Kulübü	60 Rum	Bir Yunan subayı	
Kadıköy Rızapaşa Mahallesi'nde Rum Mektebi bahçesinde	30 Rum		

Kadıköy Moda Caddesi'nde Rumlara ait Yeni Hayat Salonu'nda			Yunanlar tarafından yapılmaktadır.
Kadıköy Rıza Paşa Soyulcu Sokağı'nda Ermeni Mektebi bahçesinde	50 Ermeni	Fününu Askeriyeye vakıf bir Ermeni	
Makriköy Cevizlik Mahallesi Albon Sokak Numune Mektebi yanındaki hane	35 Rum	Rum Gençler Kulübü başkanı idaresi altında	
Makriköy Trazyun Mektebi ve Zeytinlik	45-50 Rum	Mektep Heyeti Talimiyesi	
Makriköy Mahallesi'nde Ermeni Yeni Bahçesi'nde			
Pangaltı Nişantaşı Teşvikiye Mahallesi'nde Hezliyan Mektebinde	5 Ermeni	Öğretmen Heziyan	
Pangaltı Tatavla'da Aya Dimitri Kilisesi Kulübünde Musiki Mektebi	12 Rum	Okul öğretmeni	
Taksim Sakızağaç Caddesi'nde Ermis Kulübü		Sagazikdis	Aylık 10 ücretle ve 17 yaşını geçmemiş ve miktarı hakkında hiç bilgi alınamayan birtakım çocuklar talim yapmakta ve 17 yaşından büyük olanlar Tatavla'daki kulübe kayıt ve orada talim ve terbiye edilmektedir.
Galata Bayezit Sokağı'nda bulunan Rum mektebinde	1000'i aşkın Rum talebe	Yanyalı Armist	
Beşiktaş köy içinde Rum kilisesi karşısında…	200'ü aşkın Rum talebe		
İzci Kulübü	200'ü aşkın Rum talebe		15-20-25 yaşlarında
Arnavutköy Gülistan Mektebi	45 Rum	Bir Yunan subayı	Her pazar günü talim yapmaktadır.

Arnavutköy Kilise Sokağı'nda Rum Mektebi	15 Rum	Bir Yunan subayı	Balta Limanı'nda talim ve terbiye etmekte
Arnavutköy İzci Mektebinde	30 Ermeni	Öğretmen Ormaniyan idaresinde	Kuruçeşme sırtlarında talim yapmakta
Kumkapıda Patrikhane Caddesi'nde	50 Ermeni	Karabet ve Kirkor Efendi	
Samatya Sulu Manastır'da	45 Ermeni	Rus tebaasından Yazıcı Arşak	Balıklı'da Ermeni Hastahanesine ait olan yerde ayak talimi[581]

Tabloya bakıldığında izci teşkilâtlarının; Rumların yanı sıra Ermeniler ve az sayıda da olsa Musevîler tarafından sistemli bir şekilde faaliyet gösterdiği, Rum izci teşkilâtlarında yapılan eğitimin Yunan subaylarının yanı sıra din adamları, Yunan Elçiliğinde görevli memurlar tarafından verildiği, bu teşkilâtlarda eğitim gören öğrencilerin genel olarak 15 yaş ve üzerinde olduğu, eğitimin okulların yanı sıra, kilise okulu, çeşitli Rum kulüpleri, musiki okulu gibi kalabalık hâlinde gidilebilen ve dikkat çekmeyen yerlerde yapıldığı gibi daha az dikkat çekeceği düşünülen yerlerden biri olan jimnastik kulüplerinde yapılmakta olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Hükûmetinin Rumların bu faaliyetlerinden haberdar olduğunu çeşitli yazışmalardan görmekteyiz. Örneğin, Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden İstanbul Muhafızlığına 9 Haziran 1919 tarihinde gönderilen yazıda; yerli Rumların gerek İstanbul gerekse Trakya'da silâhlanarak ve izci teşkilâtı yaparak bazı emir ve fiilleri yapmaya çalışacakları belirtilerek, bunun önlenmesi için askerî kuvvetlerin takviyesi amacıyla siyasî teşebbüslerde bulunulması konusunda Sadaret makamına yazıldığı bildirilmektedir.[582]

Yine Erkânıharbiyei Umumiye Reisi Cevat'ın, 1 nci Kolordu Komutanlığına gönderdiği 11 Haziran 1919 tarihli yazısında da İstanbul içerisinde yerli Rumların oluşturduğu izci teşkilâtının dikkate değer bir şekil aldığı, bunlara borular verildiğinin görüldüğü, Fener ve Tatavla kilisesine silâh ve cephane toplandığının haber alındığı belirtilmişti.[583] Harbiye Nezareti, Erkânıharbiyei Umumiye reisinin bildirdiği hususları 16 Haziran 1919 Pazartesi günü bir tamimle bildirmiş ve tamimde; bunun bir talim ve tatbikat olduğu, bu nedenle mütayakkız bulunulması gerektiği belirtilmişti.[584]

---

[581] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 112, Gömlek No: 11, Belge No: 11-2; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-3.
[582] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 113, Belge No: 113-1.2.
[583] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 289, Gömlek No: 16, Belge No: 16-1.
[584] Himmetoğlu; s.432.

Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa daha sonra Ordu Dairesi ve İstanbul Muhafızlığına gönderdiği 22 Haziran 1919 tarihli yazısında alınması gereken tedbirleri bildirmişti. Harbiye nazırı bu yazısında, "Payitaht asayişine sûret-i mahsûsâda ehemmiyet verilmesi lüzumu muhtelif istihbâratla te'yid etmektedir. Rum İzci Teşkilâtı ve bu teşkilât meyanında pek kuvvetli ve sinni ilerlemiş insanlara tesadüf edilmiş bunlara borular tevzi', Sinem köy Tatavla ve Fener kiliselerine esliha ve cephane idhar edilmesi gibi haberler bu mehaldedir. Ayrıca 8 Haziran 335 tarihinde nısf-ül-leylden sonra Çengelköy Kilisesi'nde çalınan bir kampana üzerine bütün Rumların kiliseye toplandığı ve kısa bir zaman sonra dağıldıkları görülmüştür ki bunun da bir talim maksadına mebna olması ihtimali vardır. Bu ahval nazar-ı dikkate alındığı takdirde payitahttaki kıtaatın ve silâh istigmaline kadar bil umum askerî müessesât ve mekteplerin kendi mevcutlarını daima el altında bulundurmaları lüzumu tezahür eder... mümkün mertebe tatillerden sarf-ı nazar edilmesi ve biz-zarûri me'zun bırakılmak iktiza eden zabitân efrât ve şakirdân arasında münavebeye riayet edilmesi ve mezunların ihtiyaç halinde kıtalarına sürati iltihaklarının te'mini her kıta ve müessese de her zaman emre müheyya bir kıta-ı muntazıra bulundurulması ehemmiyetle tavsiye olunur. İstanbul Muhafızlığı muhtelif kıtaat-ı müessesât ve mekteplerin bu emri ne dereceye kadar icra ettikleri ve muhafaza-ı asayişe hazırlıkları derecesini ansızın yapacağı tecrübelerle muayene etmelidir."[585] denilerek bu teşkilâtların faaliyetlerinin engellenmesi konusunda emir verilmişti.

İstanbul Muhafızı Mirliva Sait Paşaya göre; bu teşkilât İstanbul, Bursa, Bandırma, Kırkkilise, Tekfurdağı ve bölgelerine yayılmış, izciler mahalle itibarıyla takımlara, kilise itibarıyla bölük ve taburlara, metropolitler itibarıyla de alaylara taksim edilmiştir. İzciler arasında 25 yaşını geçmiş kişiler olduğu gibi Osmanlı ordusunda hizmet etmiş yedek subaylar da bulunmaktadır.[586]

Temin ettiği silâh ve donanımı, tebaası oldukları devlete ve Müslümanlara karşı kullanmak için yerli Rumlara askerî eğitim veren bu teşkilât, ortaya çıkan ve çıkacak olan olaylara katılarak, Yunanistan'ın amaçlarına hizmet etmekteydi. Bu durumun farkında olan Türk askerî makamları bunun önlenmesi için Osmanlı sivil makamlarının ve İtilâf devletleri temsilcilerinin dikkatinin çekilmesi gerektiği düşüncesine sahipti.[587]

30 ncu Alay Komutanlığının raporunda bu gelişmelere dikkat çekilerek sakıncalarından bahsedildikten sonra, anılan teşkilâtın yasaklanması gerektiği konusu üzerinde durulmuştu. Raporda; "...İçlerinde 20 yaşını

---

[585] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 111, Gömlek No: 5, Belge No: 5-1; Kutu No: 92 Gömlek No: 77, Belge No: 77-1; Kutu No: 501, Gömlek No: 69, Belge No: 69-1.

[586] İstanbul Muhafızı Mirliva Said Paşanın 31 Temmuz 1919 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 362, Gömlek No: 122, Belge No: 122-1; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

[587] 10 ncu Kafkas Tümeni Kumandanlığının 25 nci Kolordu Kumandanlığına 28 Temmuz 1919'da gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 359, Gömlek No: 100, Belge No: 100-2.

tamamlamış gençler bulunan bu teşkilât efrâdı geceleri devriye kılıklı sokaklarda geziyorlar. Bu hâlin adalarda oturan halkın emniyet ve istirahatini daima ihlâl etmekte olduğu oradaki tabur komutanlığına Müslüman halk tarafından yapılan müracaatlardan anlaşılmaktadır. İcabında aleyhimize de müessir bir surette kullanılabilecek olan teşkilâtın bir an evvel kaldırılması memleketin selâmeti adına gerek görüldüğü" belirtilmişti.[588]

Bu durumun ülke menfaatleri açısından son derece sakıncalı olduğunun bilincinde olan Osmanlı Devleti bu teşkilâtların yasaklanması konusunda kesin bir önlem alamamıştı. Osmanlı Devleti'nin gerekli önlemleri alamamasının önemli sebeplerinin başında İstanbul'un işgal altında olması ve özellikle İngilizlerin, Rumların bu faaliyetine hoşgörüyle bakması hatta teşvik etmesi sayılabilir.

2) Rum Salibi Ahmer Cemiyeti (Rum Kızılhaç Teşkilâtı)

Rum Salibi Ahmer Cemiyeti doğrudan doğruya Atina'dan idare edilen ve Mavri Miraya bağlı bir dernekti.[589]

Cemiyeti mütarekeden sonra Albay Antipas idare etmişti. Muhacirlere bakmak ve yardım yapmak gibi bir perde altında, çete teşkili ve bir ihtilâl ortamı meydana getirmek için çalışan Salibi Ahmer Cemiyeti,[590] Anadolu'ya diğer Rum örgütleri aracılığı ile tıbbî ilâçlar, sıhhî malzemeler yardımı maskesi altında silâh, cephane ve teçhizat gönderiyordu.[591] Cemiyet, Cibali Rum Mektebini hastahane olarak kullanmıştı. Yine Yedikule'de bulunan Rum Hastahanesinin Dâhiliye kısmına da Salibi Ahmer Cemiyeti tarafından el konulmuştu.[592]

3) Rum Muhacirin Cemiyeti

Mavri Mira Cemiyetinin emrinde bulunan Rum Muhacirin Cemiyeti mütarekeden sonra kurulmuştu. Patrikhanede bulunan Trakya ve Anadolu metropolitleri tarafından kurulmuş ve derhâl çalışmalara başlamıştı.[593]

Cemiyet, Birinci Dünya Savaşı sırasında güya Yunanistan'a, adalara ve diğer yerlere göç etmiş Rumları eski yerlerine getirmeye çalışmıştı. Cemiyet ayrıca, yıllar önce Amerika'ya yerleşmiş bulunan Rumların İstanbul'a göçlerini sağlamak için metropolitlere birer bildiri göndermişti. Mayıs 1919'da da metropolitlere kendi ruhanî çevrelerinin Rum nüfusunu kayıt ve tespit için emir vermişlerdi.

---

[588] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 359, Gömlek No: 100, Belge No: 100-3.
[589] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.
[590] a.g.a.; aynı belgeler.
[591] Kansu; s.29.
[592] Âti; 28 Kânunuevvel 1334 (28 Aralık 1918).
[593] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi, Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1. Atatürk; Nutuk, c.III, s.899.

Muhacirin Cemiyeti propaganda için Yunanistan özel teşkilât dairesinden yüz binlerce lira almıştı. Cemiyetin İslâm emlâk ve arazisine Rumların sahip olmaları ve bunların satın alınması konusunda büyük katkısı olmuştu.

"Gemlik Mezâlimi" başlıklı propaganda kitabı da bu dernek tarafından 2 Kasım 1920'de hazırlanmıştı. Cemiyeti Akvama Türk mezalimi ve toplu göç olayını anlatmak için Cenevre'ye giden, Mustafa Kemal önderliğinde mezalim yapıldığı hakkında yayında bulunmak için Rumca gazetelere 1 Kasım 1920'de duyuruda bulunan da yine bu dernek üyeleri idi. Cemiyetin işleri 2 Şubat 1921 tarihinden itibaren doğrudan doğruya siyasî temsilciliğe devredilmişti.[594]

c. Kordos

Diğer cemiyetlerde olduğu gibi Yunanistan'ın patrikhane ile ortak çalışmasının bir ürünü olan bu cemiyet, 1919 yılında İstanbul'da kurulmuştur. Kordos da Mavri Mira Cemiyetinin faaliyetlerinin anlatıldığı bölümde de belirtildiği gibi Etniki Eteryanın amacını taşıyan ve başka ad altında faaliyet gösteren bir cemiyetti.[595] Cemiyetin esas ünitesi "Patrikhane Merkez Komitesi" olup, Etniki Eteryanın bir kolu olan Mavri Mira ile çalışmalarına başlamıştı. Cemiyet "Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu" açık adı ile İstanbul, Galata'da Minerva Hanı'nda örgütlenmişti.[596]

Cemiyetin Başkanı Yunan Manul Jozukas olup, resmî yazışmalarında Santralikoz takma adını kullanmaktaydı. Cemiyetin faaliyet alanı merkezî İstanbul olmak üzere Trakya, Trabzon, Marmara sahilleri ve İzmir bölgesiydi. Cemiyetin amacı; isyanlar çıkarmak, ihtilâl teşebbüsünde bulunmak, işgal gerekçelerini hazırlamak amacıyla kargaşa çıkarmak üzere gelen Yunanları Rum göçmeni gibi göstererek Trabzon ve Karadeniz sahillerine göndermek; bölgeye gelecek yabancı inceleme heyetlerine Rum nüfusunun çoğunlukta olduğunu göstermek için çeşitli nüfus kaydırmalarında bulunmak ve Rum nüfusunun az olduğu bölgelere göçmen adı ile Yunanları sevk etmek, çeteler kurmak, silâh ve cephane temin ederek Türk Kuvayı Milliyesine karşı eylemler organize etmek, Osmanlı ülkesinde ve Osmanlı tebaasından bulunan Rumların, ilân edilmiş seferberlik plânlarına göre toplanması, eğitilmesi ve Batı Anadolu'ya sevkini temin etmek, Yunanistan'dan gelecek subayların korunması ve gerekli bölgelerdeki faaliyetlerini kolaylaştırmaktı.[597]

---

[594] Pontus Meselesi; s.43-44. Mesut Çapa; "Pontus Meselesinde Rum Cemiyetlerinin Rolü", BTTD, Sayı 35, Yıl 1988, s.69; Doğu Araştırma Merkezi; s.58-59.

[595] Polis Müdürü Umumîsinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 18 Haziran 1919 tarihli yazıda Kordos Komitesinin diğer adının Etniki Eterya olduğu belirtilmektedir. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 34-4. Polis Müdürü Umumîsinin 30 Haziran 1919 tarihli Dâhiliye Nezaretine mahrem ve müstacel yazısında da aynı ibareye yer verilmektedir. BOA; DH.KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 34-7.

[596] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 14, Gömlek No: 139, Belge No: 139-1. Polis Müdürü Umumîsinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 18 Haziran 1919 tarihli yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 34-4.

[597] BOA; DH. KMS, Doya No: 49-2, Belge No: 34-4. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 14, Gömlek No: 139, Belge No: 139-1.

Kordos Komitesi Rum komitecilerinin daha rahat bir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi için "Rum İskân Muhacirin Cemiyeti" adlı seyahat belgeleri düzenlemekteydi. Patrikhane bu belgeleri gerçekte muhacir olmayanlara vermiş ve muhacir olmayanlara vermek amacıyla yeni vesikalar almak için polis dairesini aldatma teşebbüslerinde bulunmuştur.[598]

Yunanistan'ın maddî ve manevi desteğine sahip olan bu cemiyet Patrikhane tarafından idare edilmekte ve emirler Patrikhane aracılığı ile verilmekte idi. Cemiyet 1922 yılına kadar faaliyet göstermiş, Türklerin kazandığı büyük zaferden sonra ortadan kalkmıştı.[599]

ç. Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti

Mütareke döneminde İstanbul'da kurulan ve aktif olarak faaliyette bulunan cemiyetlerden biri de Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti idi. Bu cemiyetin en önemli özelliği Yunanistan'da yaşanan yönetim değişikliği sonucu İstanbul'da kurulması ve Venizelist-Kralcı çekişmeyi açıkça yansıtmasıdır. Zira bu cemiyet, Venizelos'un Yunanistan'da 1 Kasım 1920'de yapılan seçimleri kaybederek[600] İstanbul'u faaliyet alanı seçmesi ve kendi taraftarı subayları İstanbul'a göndermesi sonucu kurulmuştu. Venizelos bu konuda Başkomutan Orgeneral Paraskevopolos ve Genelkurmay Başkanı Korgeneral Pangalos'a bir talimat vererek gerek cephede gerekse Trakya'da hizmette bulunan bütün Venizelist subayların, hatta çavuş rütbesinde olanların görevlerini terk etmeleri ve hemen İstanbul'a gitmelerini emretmişti.[601]

Yine bu dönemde, Anadolu'da sürdürülmekte olan Yunan harekâtının devam edip etmemesi konusu yeniden gündeme gelmiş ve Venizelosçu subaylar kendi iktidarları için bu konuyu İstanbul'a taşımışlardı. İşte bütün bu gelişmeler sonucu Aralık 1920 tarihinde Venizelist subaylar, Anadolu harekâtının durdurulmaması için Yunan Hükûmetini baskı ve tehdit altında bulundurmak amacıyla Rum Müdafaai Milliye Cemiyetini kurmuşlardı.[602]

Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin amacını İstanbul'da Venizelist faaliyetleri yürüten Argiropulos'un General Danglis'e 18 Mayıs 1921'de gönderdiği mektupta açık olarak görmek mümkündür. Argiropulos cemiyetin

---

[598] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 34-4.

[599] Ökte; s.22. Nuri Yazıcı; Millî Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler, Ankara, AÜ Basım Evi, 1989, s.38. Ayrıca bk. Güler; Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü, Ocak Yayınları, Ankara, 1999.

[600] Bu tarih Murat Hatipoğlu'nun "Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı" adlı eserinde (s.167) 14 Kasım olarak geçmektedir.

[601] 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları, Mütercim Ziya Güney, Atina P.G. Makri Matbaası, (Kirye Vozikis'in tetkikinden geçmiştir) (ATASE ve Dent. Başkanlığı Küt. No. İstiklâl 130), s.94.

[602] Garp Cephesi İstihbarat Şubesinin Eskişehir'den 19 Aralık 1920 tarihinde gönderdiği 44 numaralı istihbarat raporu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 723, Gömlek No: 67, Belge No: 67-1, 67-2. 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; s.92. Kral taraftarlarına göre Venizelos'un harbin devamındaki amacı 1 Kasım hezimetini telâfi ve yeni hükûmeti iskat maksadına dayanıyordu. 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; s.93.

amacını, "Millî bir gayemiz var. 1 Kasım felâketinin tamiri ve Küçük Asya'daki Yunan çıkarlarının kurtarılması ve kralın Yunanistan'dan uzaklaştırılması..."[603] şeklinde izah etmişti. Mektupta, Anadolu harekâtının durdurulmamasının yanı sıra kralın Yunanistan'dan uzaklaştırılmasının da cemiyetin hedefleri arasında olduğu belirtilmiştir.

Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti Selânik'te 1916 yılında Venizelosçu subaylardan Argiropulos, Plastiras, Kunduriotis, Sufulis, Zimbrakakis, Kondilis tarafından kurulan "Ethnik-i Amina (Millî Savunma)" adıyla başlattıkları ihtilâlci bir hareketin İstanbul'da kurulan benzer bir teşkilâtı niteliğindedir.[604] İstanbul'daki harekete öncülük eden isimlere baktığımızda bu kişilerin Selânik'te Venizelos'un yanında yer alan subayların olduğu dikkat çekmektedir.

İstanbul'da tamamen Venizelos'un desteğiyle kurulan Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti Başkan ve üyeleri şöyle idi:[605]

Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti Başkanı: G. Stavridis,

Üye: S. Casanova (Cazanova)

Üye: İksi Zotis

Üye: A. R. Konstantinidis (Constantinidis)

Üye: Andrea Antipa

Üye: L. Easonidis (Yasonidis)

Üye: A. R. Kaloteos (Caloteos)

Üye: K Syanodis (Syanoudis)[606]

Cemiyet başkanı ile bazı temsilciler cemiyet kurulduktan kısa bir süre sonra, Ocak 1921 tarihinde refakatinde Eski Harbiye Nazırı Mazarakis ve

---

[603] a.g.e.; s.98.

[604] Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), s. 6869.

[605] Bu liste 9 Eylül 1921 tarihine ait başkan ve üyelerden oluşmaktadır.

[606] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 73, Belge No: 73. Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığında bulunan bir belgede de 19 Ekim 1921 tarihli İstanbul Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti Başkanı Stovridis, Üye S. Kazanova, Üye Kostantinidis, Üye Andipis, Üye Asvandis, Üye Spanadis, Üye Kalotcous olarak verilmektedir. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1485, Gömlek No: 67, Belge No: 67-1, 2, 3. Stratigos,cemiyetin ferdî olduğunu, herkesi ve her şeyi askerî şahısların idare ettiğini, patriğin dahi askerlerin elinde olduğunu belirtmektedir. K. Stratigos; Yunanistan Küçük Asya'da, Tarihi Bir Müşahede Resmi Vesikalar ve Kaynaklara Göre, 2. Kitap, Çev. Cemal Tosun, Atina, 1925, (ATASE Kütüphanesi Yer No: İstiklâl 120/1), s.113. Stratigos'un bu eseri A. Pallis'in Yunanlıların Anadolu Macerası adlı eserinde "Küçük Asya'da Yunanistan" olarak çevrilmiştir. Pallis, a.g.e., s.138. Hatipoğlu, General Ksenofon Stratigos'un Sakarya Meydan Muharebesi öncesi Yunan Genelkurmay Başkan Yardımcısı olduğunu ve Yunanistan'da 27 Kasım 1922 tarihli askeri mahkemede ömür boyu hapse mahkûm edildiğini belirtmektedir. Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.35. Hatipoğlu, Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı, s.125.

Albay Kondilis olduğu hâlde Paris'e giden Venizelos ile görüşmek üzere harekete geçti. Yapılan görüşmelerden sonra Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinde, genel idare heyeti emrinde siyasî büro, askerî şûra, muhafız kıt'a, tetkik bürosu, emniyet müdürlüğü ve idare meclisi gibi teşkilâtlar oluşturuldu.[607]

Venizelos'un emri üzerine kurulan bu teşkilâtta siyasî büro idaresine eski nazır ve sefirlerden P. Argiropulos, askerî müşavir olarak yüksek rütbeli subaylardan ve ordu kumandanlarından Yuvan, Zimbrakakis, Mazarakis, Kalomenopulos ve Albay Kondilis tayin edildi. Bu kişilerin maiyetlerinde 140 muvazzaf ve 200 ihtiyat subay görev aldı.[608]

Venizelos ve onun emrinde bulunan subaylar aracılığıyla İstanbul'da kurulan Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, Paris'te yapılan bu görüşmeler ve alınan karar sonucu hızla faaliyete geçti. Cemiyet ilk iş olarak üye kaydı yaparak kadrosunu genişletmeye çalıştı. Cemiyete üye kaydı konusunda adı geçen üst subay ve subayların yanı sıra İstanbul'da bulunan Yunan ileri gelenlerinden 150 kişinin de katkısı büyük oldu.[609]

Cemiyet kurulup üye kaydı tamamlandıktan sonra, cemiyet mensupları amaçlarına bağlı kalacaklarına dair yemin ederek işe başladı. [610] Yemin törenini gizli tutmak için, görünüşte yaptıkları düzenli toplantılarda alınan kararları imzalatmak amacıyla İstanbul'da bulunan bütün siyasî ve sosyal amaçlı Rum dernek ve kulüp üyelerini bir bildiri ile davet edilerek evrak imza ettirildi. Ancak gerçekte ant içme töreni yerine getirildi.[611] Bu toplantıda cemiyet mensuplarına, gizli olarak taşınmak üzere nikelden yapılmış ve madenî kırk para büyüklüğünde, ortasında Venizelos'un ismi ve etrafında "fedakârân-ı millete mahsûs" ibaresi kazılı birer nişan dağıtıldı.[612]

Cemiyetin İstanbul'da çeşitli şubeleri bulunmaktaydı. Bu şubelerden Yeşilköy (Ayastefanos) 14 Aralık 1920'de, Bakırköy (Makriköy) 18 Aralık 1920'de açılmıştı.[613] Cemiyetin ayrıca Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti adı altında kurulan tâli bir teşkilâtı da vardı.[614] Ancak, Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, yalnız İstanbul'da kurulmuş bir teşkilât olmayıp

---

[607] 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; s.95.
[608] a.g.e.; s.94, 101.
[609] 24 ncü Fırka kumandan vekilinin 27 Kasım 1920 tarihli istihbarat raporu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 990, Gömlek No: 55, Belge No: 55-1.
[610] Garp Cephesi İstihbarat Şubesinin Eskişehir'den 19 Aralık 1920 tarihinde gönderdiği 44 numaralı istihbarat raporu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 723, Gömlek No: 67, Belge No: 67-1, 67-2; Kutu No: 945, Gömlek No: 122, Belge No: 122-1. Muhtemelen aralık ayında yapılan ant içme töreni, Pontus Meselesi adlı eserde 12-22 Şubat 1921 tarihleri olarak verilmektedir. Pontus Meselesi; s.41.
[611] Pontus Meselesi; s.41.
[612] Garp Cephesi İstihbarat Şubesinin Eskişehir'den 19 Aralık 1920 tarihinde gönderdiği 44 numaralı istihbarat raporu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 723, Gömlek No: 67, Belge No: 67-1, 67-2; Kutu No: 945, Gömlek No: 122, Belge No: 122-1.
[613] Pontus Meselesi; s.39-40.
[614] TİTE Arşivi; Kutu No :51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3 (18 Nisan 1922).

Roma ve Londra'da şubeler açarak faaliyetini sürdürmüştü.[615] Londra Müdafaai Milliye Merkez Cemiyeti başkanlığı görevini önce Françi, daha sonra Venizelosun samimî dostlarından John Stavridis getirilmişti.[616] Cemiyetin Amerika'da da şubeleri mevcuttu. Amerika'da bulunan Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyeleri zaman zaman İstanbul'a gelmekte ve Rumlara destek olmakta idi. Örneğin, Amerika'da bulunan ve Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi olan Felt Smith eşiyle birlikte Tokatlıyan'a gelmiş, patrikhaneye giderek patriği ziyaret etmiş, Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti hakkında bir konuşma yapmıştı.[617]

Diğer taraftan, Rumların krala karşı harekete geçmesi konusundaki faaliyetler de ara verilmeden sürdürülmekteydi. Örneğin, Albay Kondilis'e Paris'te yapılan toplantı sonucu; Yunan ordusunun Anadolu'da uğradığı hezimet hakkında bir beyanname yayımlaması görevi verilmiş, Kondilis de bu amaç doğrultusunda bir beyanname hazırlayarak 9 Eylül 1921'de İstanbul'da çıkan Proia gazetesinde başmakale olarak yayımlamıştı. Bu beyanname ile kralın tahtından alınması için hemen isyan çıkarılması tavsiye edilmekte ve "Bu dakikalar çok naziktir, Müdafaayı Milliye subayları millî müzayika içinde bulunmalarına rağmen ihtilâl çıkarmak için müsait zamanın hulûlünü beklemektedirler."[618] denilerek Rumlar ihtilâle davet edilmişti. Keza Rumların Anadolu'da başlatılan mücadeleye katılmaları ve gerekli ekonomik destekte bulunmaları, kralın iktidardan dürülmesi amacıyla Venizelos tarafından yabancı memleketlerde bulunan ırktaşlarının ortak dava etrafında toplanmaları için bir davetiye yayımlanmıştı.[619] Venizelos'un yayımladığı bu davet mektubu şöyledir:

"...Yabancı memleketlerde bulunan ırktaşlara davetname:

Venizelos'un malûm sebepler neticesinde iktidardan düşmesi üzerine Millî Müdafaa Komitesi derhâl faaliyete geçerek vaziyet-i hazıra ile yakından alâkadar olmaya ve Helenizmin hak ve menfaatlerini himaye ve müdafaa etmeye karar vermiştir.

Millî Müdafaa Komitesinin şimdiye kadar akdeylemiş olduğu içtimalarındaki mesainin bir bilânçosunu vermemize müsaadenizi istiyoruz.

A. Millî Müdafaa Komitesi, Yunanistan'ın menfaatlerine karşı bir tehlike saydığı sakit kralın avdetini tenkit ve takbih etmekten bir an dahi geri kalmamıştır. Bugün de Konstantin'in Yunanistan'a dönüşüne şiddetle itiraz ve kendisini Yunanistan'ı terke mecbur kılmak için her gayreti sarf etmektedir. Konstantin'in kendisi, memlekette huzur ve ehemmiyetin teessüsüne mani olduğuna inanmakta ve huzur ve sükunu Yunanistan için

[615] 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; s.124.
[616] a.g.e.; s.234.
[617] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3 (18.Nisan 1922).
[618] 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; s.107.
[619] a.g.e.; s.99.

en mübrem bir ihtiyaç saydığından onu başarmak yolunda her fedakârlığı göze almış bulunmaktadır.

Komite şunlara emindir ki, Konstantin'in şahsen mevcudiyeti Yunan ordusunun Asya'da zaferi elde ettiği dahi siyasî zaruretlerin askerî zafere tercih edilmesine ve bu yoldan sulhe varılmasına ve Küçük Asya ile Trakya'nın hürriyete kavuşmasına mani teşkil edecektir.

B. Millî Müdafaa Komitesi şikâyetini iblâğ ve lüzumlu gördüğü diğer teşebbüsler için patrikhanenin tavassutunu temin etmiş bulunmaktadır. Patrikhane, müttefik devletler nezdinde Venizelos'u temsil ve onun ideolojisini müdafaa edecektir.

C. Millî Müdafaa Komitesi, İstanbul'da Venizelizmin merkez teşkilâtını kurmuştur. Yunanistan'dan kovulan subayların iltihakı ile de vücuda getirilen kuvvetli faaliyet merkezimiz millî davadan vazgeçmemesi için hükûmete karşı daima ihtar ve tazyikte bulunacaktır.

Vak'aların aldığı istikamet ve Türkiye'de ihdas edilen vaziyet karşısında alınan tedbirlerin ve Helenizmi tehdit eden tehlikenin büyük bir kısmını izaleye gayri kâfi olduğu anlaşılması üzerine gayretleri sistemli bir hâle koymak zarureti hâsıl olmuştur.

Kemalistlerin faaliyeti, gün geçtikçe her bakımdan çok tehlikeli bir mahiyet iktisap etmektedir. Bu tehlike, yalnız Anadolu'nun dağlarında ve Asya cephesinde mevcut değildir. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Osmanlı Trakyası'nda ve İstanbul'un Asya kıyılarında da mevcudiyetini hissettirmiş bulunmaktadır. Hatta Yunan Krallığı dâhilinde İpir'de de bu tehlike mevcuttur. Şayet bu fenalık bertaraf edilmez ise İstanbul bile Kemalist teşkilâtı tarafından işgal edilecektir. Bu kuvvetli ihtimale, İstanbul'daki taraftarlarının hararetli faaliyeti ile tahakkuk etmek yolundadır. Yabancılar da bu kritik vaziyet karşısında endişelerini gizleyememektedirler.

Kemalist çeteler tarafından gelecek tehlikeyi bertaraf edebilmek için silâhlı teşkilât kurmamız lâzım gelmektedir. Böyle bir teşebbüs hâlinde müttefik devletlerin mani olacaklarına ihtimal vermiyoruz."[620]

Davetiyede, Kral Konstantin'in mevcudiyetinin kendi amaçları için bir tehlike olduğu belirtildikten sonra Anadolu'da Mustafa Kemal'in önderliğinde sürdürülen mücadelenin ancak silâhlı bir teşkilâtla engellenebileceği izah edilerek bütün Rumların bu mücadeleye katılmaları çağrısında bulunulmuştu.

Cemiyetin asıl amacının Yunanistan'da Kral Hükûmetinin devrilmesi, iktidarın yeniden Venizelos lehine ele geçirilmesi olması nedeniyle, öncelikle Anadolu'da bir ihtilâl çıkararak muhtar bir devlet kurulması plânlanmıştı. Bu plânın gerçekleştirilmesi için Yunan Ordusu Başkomutanı ve Yunan siyasî temsilcisinin desteğinin alınması hedeflenmişti. Bu amaçla Rum Müdafaai

[620] a.g.e.; s.100 (İfadeler olduğu gibi aktarılmıştır).

Milliye Cemiyeti, Siotis adında sivil bir kişiyi 23 Arılık 1921 tarihinde Yunan Ordusu Başkomutanı Papulas'a göndermişti.[621] Görüşme 26 Aralık tarihinde yapılmış ve bu görüşmede Siotis Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti adına Papulas'a şu öneride bulunmuştu;

"Teklif edilen iş birliğine esas olmak üzere Yunanistan'ın girişmiş olduğu mücadele kral ve hükûmet tarafından sevk ve idare edildiği müddetçe büyük devletler tarafından desteklenmesine imkân olmadığı, netice itibarıyla kralın Yunan devletinin başından resmen çekilmesi lâzım geldiği, Anadolu'daki Yunanlığın kurtuluş mücadelesine karşı sarih bir tutum takınması gerektiği, bu hususun, meselenin dış siyaset bakımından desteklenebilmesi için tek çare olduğu, zira mücadelenin "emperyalist" olmayıp sadece hürriyetlerini isteyen halk kitlelerinin bir kıyamı bulunduğu ve bunu gören Avrupalıların, İngiltere ve Amerika'nın, aynı zamanda Fransa'nın gözünün önüne serildiği takdirde bu meselenin büyük bir başarı şansına sahip olacağı...

İç politika bakımından ise bu hâl, cephenin daraltılması suretiyle daha müessir bir savunma yapılmasına imkân vereceği gibi daha önemli olarak, uzaklaştırılmış olan subaylara ve memurlara bir çalışma sahası bulunacak, böylece durumdan memnun olmayanlar ve küskünler ortadan kalkacaktı... Bu hareketi yapacak olan ordu ise İstanbul'dan Mısır'dan Amerika'dan Anadolu'dan gelecek, aynı zamanda Anadolu ordusunda kendi istekleri ile ve gönüllü olarak kalmak isteyenlerden teşekkül edecekti. Ordunun idaresi yine General Papulas'ın elinde kalacak..."[622] denilerek, Anadolu'da yapılacak hareketin başarı kazanması için öncelikle kralın yönetimden çekilmesi gerektiği; ancak, bu şekilde büyük devletlerin desteğinin sağlanabileceği belirtilmişti.

General Papulas bu öneriye, "Her türlü tartışmadan evvel kral meselesine temas etmek niyetinde olmadığı, emir ve komutayı alsa dahi bunu ancak Yunan Hükûmetinin tensibiyle yapacağı"[623] şeklinde bir cevap vermişti. General Papulas gönüllülerden oluşturulacak yeni bir ordu kurulması konusundaki teklife ise bu ordunun miktarı ve ordunun elde bulundurulabilmesi için gerekli ekonomik kaynaklara dair açık izahat istemiş ve kendisine yapılan bu teklifleri aralık ayı sonlarında Atina'ya bildirmişti.

Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti temsilcileri İzmir Yüksek Komiseri Stergiadis'in[624] de bu konudaki düşüncelerini öğrenmek istemiş; ancak, yüksek komiser hiçbir konuşma ve tartışmaya meydan vermeden tasarlanmakta olan iktidar değişikliğini kesin bir şekilde reddetmişti.[625]

---

[621] Stratigos; s.112.
[622] a.g.e.; s.113-114.
[623] a.g.e.; s.114.
[624] Yunanistan'da yapılan seçimleri Venizelos'un kaybetmesi üzerine Stergiadis istifasını sunmuş; ancak, yeni hükûmet bunu kabul etmeyerek göreve devam etmesini istemişti. Hatipoğlu; Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı, s.118.
[625] Stratigos; s.114.

Teşkilât temsilcileri böylece İzmir'deki girişimlerinden bir sonuç alamadan İstanbul'a dönmüşlerdi. Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti ikinci bir girişim olarak, 28 Ocak 1922 tarihinde İstanbul Rum Müdafaai Milliye Cemiyet Başkanı Stavridis, G. Tziotis, L. Kazanovas, A. Antipas tarafından İzmir'deki karargâha bir muhtıra gönderilmişti.[626] Muhtırada General Papulas'ın kendilerinden istediği bazı önemli konularda gerekli açıklamalarda bulunulduktan sonra, "...Genel olarak, barış hususundaki hareket ve faaliyetler başlayınca, daha doğrusu, Yunan Hükûmeti barışı elde etmek için her türlü fedakârlığa rağmen büyük devletlerin arabuluculuğunu istemeğe başlayınca, Yunan ordusu Anadolu'dan çıkıp gittiği takdirde Yunan halkının emniyet ve bağımsızlığının Avrupalı bir vali tarafından idare edilecek olan muhtar bir idare ile sağlanacağına inanılmaktadır. Bu hal şekli yalnız Anadolu'yu tefrik etmekte ve Trakya'nın idaresine dokunmamaktadır. Tabiatıyla bu şekil, çok vahim neticeler doğuracaktır. Zira Yunan ordusu, yani hatırı sayılır ve hükümranlık imtiyazlarını koparabilecek tek vasıta Anadolu'dan çekildiği takdirde Anadolu ve İstanbul Yunanlığı Türkiye ve bu gayeyi takip etmekte menfaatleri olan Fransız ve İtalyan kuvvetleri tarafından imha edileceklerdir. Fakat hiç olmazsa şu anda ve bazı şartlar altında Yunan Krallığı, Türk fanatizmini Çatalca'dan uzaklaştırmak suretiyle İstanbul'daki Yunan menfaatlerini koruyacaktır.

Ne yazık ki böyle bir hal çaresi de bahis konusu değildir. Ankara'nın uzlaşmaya yanaşmayan tutumu, hükümranlık tavizlerini, azınlıkların basit bir himayesi şekline sokmuş ve bundan İzmir'i de istisna etmişti. Belki bu şehre, genel ve siyasî bağımsızlıktan nasipsiz bazı hürriyetler verilecektir..."[627] denildikten sonra Trakya meselesi üzerinde durulmuş ve Trakya'daki sınırların Meriç'ten yani 1915 teki Türk-Bulgar sınırlarının bulunduğu yerden geçirilmekle mümkün olabileceğinin kesin bir şekilde belirtildiği anlatıldıktan sonra "Gonaris'in peşinde koşmakta olduğu barış anlaşmasına ulaşabilmek için istenen fedakârlıkların, sadece Anadolu'dan çekilmekle kalmasına hiçbir surette imkân yoktu."[628] denilmiştir.

Muhtırada ayrıca General Papulas'a duyulan güven belirtilerek "...Bizi bu korkunç felaketten ancak milletin dikkat nazarını iç kavgalardan başka tarafa çekebilecek bütün Yunanlılığı, millî duyguları galeyana getirecek top yekün bir vatani hareket kurtarabilir. Bu hareketi ise, Sayın Başkomutan, yalnız tek bir Yunanlı yapabilir ki o da sizsiniz. Ordu içinde gerek Kral partisi, gerekse Venizelos partisinin emniyet ve itimadı zatı alinizin şahsında toplanmaktadır. Sizin her sahadaki şüphe götürmez iktidar ve kabiliyetiniz ve büyük siyasi ve askeri tecrübeniz, bu siyasî hareketin başarılması için tek teminattır. Sizin genel hayattaki şahsi karakteriniz, umumun ve taassuba varan bir şekilde birbirine düşmüş partilerin sevgisinin yine şahsınızda

---

[626] Bu muhtıra, 13 Ekim 1924'te Papulas tarafından ve "Elefteros Tipos" -Hür Basın- gazetesinde yayımlanmıştır. Stratigos; s.115.
[627] a.g.e.; s.115-116.
[628] a.g.e.; s.11116.

toplanmasına vesile olmuştur. Bu müstesna üstünlüğünüz, bize tevcih edilecek bütün politik düşüncelere ve şahsî itirazlara karşı koyacaktır..."[629] denildikten sonra bütün emirlerine körü körüne itaat etmeye azmetmiş olduklarını, ihtilâlin başarısının ancak bu hareketin sevk ve idaresini ve tesis edilecek Anadolu devletinin yüksek başkanlığını kabul etmesine bağlı olduğu belirtilerek "...Denilebilir ki bugün bu yüksek mevkiin gerektirdiği şekildeki bütün vasıfları şahsında toplamış olan zatıâlinizden başka hiç kimseyi bulmak mümkün değildir. Bunun içindir ki zatıâlinizin kudretli önderliği olmadan bu hareketin başarı ihtimalini pek zayıf telâkki eden İstanbul Savunma Teşkilâtı bu biçare Yunanlığın bütün itimat ve sadakati ile ümit bağlamış olduğu bu hareketin başka bir komuta altında başarılabileceği fikrini kabul etmekte zorluk çekmektedir..."[630] denilerek General Papulas'a olan ihtiyaçlarını belirtmişlerdi. Muhtırada ayrıca bu ihtilâlin nasıl yapılacağı konusunda da ayrıntılı bilgi verilmiştir. Papulas ise kendisine sıcak gelen bu öneri için kralı ikna etmek üzere Atina'ya gitmişti.[631]

Cemiyet Anadolu'da oluşturulacak ordu için daha çok İstanbul'da bulunan Rumlara güvenmekte ve bunlardan 25.000 gönüllü asker ve bol miktarda para toplanacağını hesap etmekte, bu konuda General Papulas'a bilgi vermekte idi.[632] Ancak General Stratigos'a göre teşkilât tarafından gönderilen talimatlara olumlu cevap alınamadığı ve bu çağrıya gönüllü olarak başvuran olmadığı ve üstelik bir drahmi dahi veren olmadığı ileri sürülmüştür.[633] Bu konuda Yunan başbakanı da Müdafaai Milliye Cemiyeti temsilcilerinden Siotis'e "Yunanistan, kardeşlerinin kurtarılması uğruna, kendi çocuklarının kanını ve parasını çok cömert bir şekilde harcamak suretiyle elinden geleni yapmaktadır. Onların kaderini tayin edinceye kadar da bu çabasında devam edecektir. Size düşen vazife, elinizde bulunduğunu iddia ettiğiniz kuvveti bu mücadeleye katmaktır. Bu mücadelenin takviyesi için bunları memnuniyetle kabul edeceğiz."[634]şeklinde bir açıklamada bulunarak kendilerinin de Müdafaai Milliye subaylarının temin edeceği bu gücü beklediklerini belirtmiş; ancak, yukarıda da belirtildiği gibi bu konuda umduklarını bulamamışlardı.

Bu sırada "Venizelist-Kralcı" çekişmenin bir göstergesi olarak Rum Müdafaai Milliye Cemiyetine kralcılar tarafından önemli suçlamalar yapılmaya başlanmıştı. Örneğin kral taraftarları Kondilis'in makalesinin Ankara'da Türkler tarafından bastırılıp gizlice İstanbul'a gönderilmiş olmasının ihtimal dâhilinde olduğunu, bu gibi neşriyatın defalarca gazete sütunlarında okunduğunu, Müdafaai Milliye Komitesinin Kemalist tayyareleri ile birçok matbu beyannameleri Yunan cephesine attırdıklarını iddia

[629] a.g.e.; s.117-118.
[630] a.g.e.; s.117-118.
[631] a.g.e.; s.130.
[632] a.g.e.; s.124.
[633] a.g.e.; s.133. (Yazar, bu tespiti şüphesiz kendi siyasal konumuna göre yapmaktadır.)
[634] a.g.e.; s.132.

etmişlerdi.[635] Bu konuda General Kiyalistra'nın Bozgunluğun Sebepleri adlı kitabında özetle, "Millî Müdafaa Komitesinin Mustafa Kemal'e açıktan yardım ettikleri, Kondilis'in Proia gazetesinde çıkan yazılarını ihtiva eden nüshaların, orduyu isyana tahrik maksadı ile Mudanya yolu ile cepheye gönderildiği, durumdan haberdar olan mütareke komisyonunun bu hareketi önlemek için derhâl tedbir aldığı ve İngiliz harp gemileri tarafından yakalanan bir motor içinde Kondilis'in Proiye'de çıkan hainane makalelerini ihtiva eden gazete nüshalarının ele geçirildiği"[636] açıklanarak, Müdafaai Milliye Cemiyeti Mustafa Kemal'e yardım etmekle suçlanmıştı. Oysa bu sırada Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti mensupları gerek İstanbul gerekse İstanbul dışında sesini duyurmak için geniş çaplı propaganda faaliyetlerinde bulunmakta, bu amaçla Rumları Türklere karşı harekete geçirmek için 200'ü aşkın Rum kulübüne çağrılar yapmakta, Kadıköy'de Piyasa Sokağı civarında oturan Dimitri Kakis'in özel kâtibi aracılığıyla da halka uyarılarda bulunmakta idi.[637]

İstanbul Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, 21 Aralık 1920'de yerel gazeteler aracılığıyla yayımladığı bir bildiri ile İstanbul Rum halkının temsilciliğini istemişti.[638]

Cemiyet, propaganda faaliyetlerini yurt dışında da yoğun olarak sürdürmüş, bu amaçla Avrupa'ya bir heyet göndermişti.[639] 26 Şubat 1921'de kendilerini savunması için Venizelos'u vekil seçmiş, esir Rumların Türklerin eline geçmemesini sağlamak amacıyla Lloyd George'a doğrudan doğruya telgraf çekmişti. Ayrıca Spanudis, Konstantinidis ve Yuvanidis adlarında üç temsilciyi bu ve benzeri konularda yüz yüze görüşmeler yapmak üzere Londra'ya göndermişti.[640]

Cemiyetin Yunanistan Hükûmetiyle ilgisini teyit eden bir nokta, zaman zaman Yunanistan Hükûmetinin görevlileri tarafından teftiş edilmiş olmasıdır. Nitekim, eski Osmanlı Meclisi Mebusan üyelerinden Boşo'nun da bulunduğu Nikolaidi ve Dragomis'ten oluşan üç kişilik bir heyet bu amaçla 25 Aralık 1920'de İstanbul'a gelmiş, keza 22 Ocak 1921'de Yunan Siyasî Temsilcisi Kanolopulos, Sakelaropulos'u yerine vekil tayin ederek İstanbul'dan uzaklaşıncaya kadar bu tür teftiş faaliyetlerini sürdürmüştü.[641]

Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti ihtiyatî bir tedbir olmak üzere İstanbul'da bulunan ordu mensuplarının kumanda ve eğitimi altında Türkiye'de yaşayan Rumlardan silâhlı çeteler teşkilini münasip görmüştü.

Bütün bu belirtilen faaliyetlerin sürdürülebilmesi için önemli ölçüde ekonomik desteğe ihtiyaç duyulmuştu. Yalnız subay maaşları aylık 12.000

---

[635] 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları, s.132.
[636] a.g.e.; s.133.
[637] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3 (18 Nisan 1922).
[638] Pontus Meselesi; s.39-40.
[639] a.g.e.; s.39-40.
[640] Hâkimiyeti Milliye; 12 Kanunusani 1337 (12 Ocak 1921).
[641] Doğu Araştırma Merkezi; s.58.

Türk lirasını geçmekte ve bu maaşlar düzenli olarak hak sahiplerine ödenmekte idi. Bu ödemeye karşılık olmak üzere Müdafaai Milliye Cemiyeti 100.000 Türk lirası istikrazda bulunmuştu.[642]

Faizsiz olan bu borcun, Venizelist partinin tekrar iktidara geçtiği zaman hükûmet hazinesinden ödenmesi plânlanmıştı. Ayrıca ihtiyaç duyulması hâlinde yeniden istikraz yapılması tasarlanmıştı. Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti para meselesini halletmek için yabancı memleketlerde bulunan ırktaşlarını da yardıma davet etmiş, yapılacak yardımların Müdafaai Milliye Cemiyeti adına Atina Bankasının mahallî şubelerine gönderilmesini istemişti. Yardımda bulunacakların yatıracakları meblâğ karşılığında adreslerine makbuz gönderileceği bildirilmişti. Ayrıca yardımda bulunan kişiler hakkında bir katalog düzenlenerek hissedarlara verileceği de ilâve edilmişti.[643] Cemiyeti her açıdan destekleyen Venizelos Rum Müdafaai Milliye Cemiyetine 50.000 Drahmi, Kepezi 1000, Kazolis de 200 İngiliz lirası göndermişti.[644] Cemiyetin faaliyetlerinin finansmanı büyük ölçüde Yunanistan ve patrikhane tarafından sağlanmakla beraber yerel kiliselerin de zaman zaman önemli yardımlarda bulunduğu tespit edilmiştir. Cemiyet mensuplarının silâh ihtiyaçları ise kiliselerde depolanmış silâhlardan temin edilmekteydi.[645] Örneğin bu amaçla, İstanbul'da 52 sandık yangın ve sis bombası temin edilerek, bunları Taksim'deki Fransız Sefarethanesinin karşısında bulunan kilisede saklamış, daha sonra da kullanılmak üzere çeşitli mevkilere sevk etmişti.[646]

Diğer taraftan Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti faaliyetlerine devam ederek Nisan 1921'de bir toplantı yapmış ve bu toplantıda bir beyanname yayımlamaya karar vermişti. Katimerini gazetesinde yayımlanan beyannamede "Londra ve Paris'ten dönen murahhas heyetleri hakikatı söylemiyorlar, söylemezler bu sukut kralın kanlı macerasını ortaya koymak ve bu sebepten de kendilerini müşkül bir vaziyete sokmak korkusudur. O kanlı macera ki Yunanistan'ı bugünkü feci ve hazin vaziyete düşmesine saik olmuştur. Millî Müdafaa Komitesi, patrikhane ve Millî Müdafaa subayları gözlerini cepheye çevirmişlerdir. Çünkü Konstantin Yunanistan'ın bugünkü hâle gelmesi mücerret Konstantin için ve cephenin kurulması da münhasıran Konstantin'in avdetini temin içindir. Selânik ihtilâlinden evvelde Yunanistan'ın hâli, şimdikinden daha az tehlikeli ve buhranlı değildi, o vakit dahi, kralın yüzünden müttefik dostlardan mahrum, yapayalnız ve himayesiz kalmıştık. O vakitte Yunanistan, Alman ve Bulgarların ayakları altında çiğneniyordu ve işte o vakit, felâket acı hakikatini haykırdı, halkın gözü açıldı ve vatan kurtarıldı. Şimdiki hâlde de aynı şeyi yapmamız lâzımdır. Cephede ordunun

[642] 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; s.101.
[643] a.g.e.; s.101.
[644] a.g.e.; s.127.
[645] Garp Cephesi İstihbarat Şubesinin Eskişehir'den 19 Aralık 1920 tarihinde gönderdiği 44 numaralı istihbarat raporu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 723, Gömlek No: 67, Belge No: 67-1, 67-2; Kutu No: 945, Gömlek No: 122, Belge No: 122-1.
[646] TİTE Arşivi; Kutu No: 46, Gömlek No: 67, Belge No: 67 (17 Aralık 1922).

isyan etmesinin sebebi de işte budur."[647] denilerek Anadolu'da çıkarılacak isyanın gerekçeleri belirtilmişti.

Müdafaai Milliye Cemiyetinin bu açıklamalarını destekleyen bir başka beyanname de 26 Nisan tarihinde Kondilis tarafından Kirika adlı gazetede yayımlanarak "Patrikhaneden, Venizelos'un kudretinden ve Kral Konstantin'in bir ay zarfında istifasını vermesi lâzım geldiğinden, Venizelos Hükûmetinin kurulmasından ve o isterse bütün rakiplerinin hayatına son verebileceğinden" bahsedilmişti.[648] Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, Fener Rum Patrikhanesi'ni Venizelos'un ideolojisini büyük devletler nezdinde savunmak amacıyla temsilci olarak görevlendirmişti.[649] Bu dönem boyunca patrikhanenin Venizelos ve taraftarlarının denetiminde olduğunu söylemek gerekmektedir. Dolayısıyla patrikhanenin ruhanî gücü bu doğrultuda kullanılmıştır.

Cemiyet siyasî etkinliklere de katılmış ve Venizelistlerle iş birliği yaparak "Demokrat Liberal" adı altında bir parti kurmuş[650] anılan partinin programı İstanbul'da çıkarılan Rumca Proia gazetesinde yayımlamıştı.[651]

Partinin 29 Ekim 1921 tarihinde yapmış olduğu toplantıya partinin nizamnamesini değiştirmek ve yeni başkanı seçmek amacıyla elliye yakın parti üyesi katılmıştı. Toplantıda eski başkanın konuşmasından sonra yapılacak değişiklikler okunarak bu değişiğin yapılması için görevlendirilen üyelerin adları okunmuştu. Değişiklikle görevli üyeler Kondilis, Konstantinidis, Borzala, Damoskinos idi. Yapılan değişiklikle partinin ismi Demokrat Liberal Avam ve Serbestî adını almış, nizamnamenin birinci maddesinde şu değişiklik yapılmıştı: partinin gayesi, bütün Rum halkına demokrasi esaslarını telkin etmek ve bunları daima Helenizmin yanında tutmaktır.[652]

---

[647] 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; s.96-97.
[648] a.g.e.; s.97.
[649] a.g.e.; s.92.
[650] "15 Kasım Kurbanların Müdafaaları" adlı eserde (eldeki veriler değerlendirildiğinde her iki partinin de aynı olduğu ihtimali kuvvetlenmektedir) İstanbul'da Demokrat Partisinin kuruluşunun ve Atina'da Venizelist ayaklanmasının başladığı (1 Kasım sonrası) günlere rastladığı, Atina'daki Hürriyetperverler Partisinin Demokrat Partisi adını aldığı, bu yoldaki çalışmaların, demokratların Girit meselesi ile alâkadar olduklarını ihsas ettirmek maksadı ile gerek İstanbul gerekse Atina'da gayet gizli tutulduğu, bu gizlilik sayesinde Demokrat Partisinin kurulduğu, Atina ve İstanbul'da ancak dört ay sonra kralı tahkir eden yazılarla duyurulduğu belirtilmektedir. 15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; s.126-127.
[651] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1170, Gömlek No: 92, Belge No: 92-1.
[652] Merkezi İstanbul'da teşkil eden komitenin esas prensipleri ise şöyledir: "1. Mesâil-i milliyemizin emr-i idaresinde adem-i merkeziyet usulünün tatbiki cemiyetler ahvali muhafaza olunursa da bunun idamelerine kâni dâhili bir muhtariyet itâ edilir.
İctima menafi'-i haiz bulunan bu cemiyetler tarz-ı mezkûrda teşekkül etmekle bunlardan gruplar meydana gelir. Gruplardan keza kendi kendilerini idare ve ikmal edecek daha küçük aksam vücuda getirilir. Cemiyetleri âli-i idaresine fırkanın heyet-i temsiliyesi memurdur. "Cemaat Meclisi" vasi' havali veya büyük nahiyeler cemiyetlerinin idaresine bunlara mensup heyetler

Merkezi İstanbul'da bulunan bu partinin yapmış olduğu toplantıda, halkın demokratik prensiplere uygun bir idareye alıştırılması teklif ve tavsiye edilmişti. Toplantıda son olarak oy birliği ile Kondilis, Kostantinidis, Yekes, Metalas, Talonatas, Kavalis, Santorineis, Manosos, Argiropulos, Çakotos, Dedamaskinos Demokrat Meclis üyeleri olarak seçilmişti.[653]

Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin siyasî girişimlerinin yanı sıra diğer faaliyetlerini de aksatmadan sürdürmekte olduğu Türk istihbarat birimlerince tespit edilmiştir. Örneğin, 18 Nisan 1921 tarihli bir raporda; Zografyon Okulundaki Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyeleri, Fener Rum Patrikhanesi üyeleri ve Venizelos taraftarlarıyla ortak olarak İstanbul'daki Rumlarla, Yunan askerlerini cemiyete üye kaydederek silâh ve bomba ile donatmakta oldukları, bütün amaçlarının ise Yunanların istilâ ettikleri mahallerden çıkarılmaları hâlinde İngilizlerin müdahalesini sağlamak için, İstanbul'da kanlı bir ihtilâl çıkarmak olduğu, kısaca Papaz Köprüsü'yle Boğazkesen'de Osmanlı ve Fransız polisine karşı silâhla saldırmayı ve bomba atmayı amaçladıkları; Yunan askerlerinin, patrikhanenin vermiş olduğu 200 lira karşılığında söz konusu organizasyona katılmak için teşvik edildikleri belirtilmektedir.[654] İstanbul'daki diğer Rum teşkilâtları da aynı doğrultuda hummalı bir faaliyet içinde olmuşlardır.[655]

Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti suikast girişimlerinde de bulunmuş, hatta cemiyet mensubu Yozavet Keram tarafından Kral Konstantin'e düzenlenen suikaste karışmıştı. Teşkilâtın önemli kişilerinden olan Vasilos,

---

memurdur. "Nahiye Meclisi" daha küçük ve kilise heyet-i ihtiyârisi veya ona muhail ve teşkilât memurdur.

İdare-i merkeziye mesâil-i milliyeyi tedvir, bütün hayat-ı milliye ve ictimaiyeyi tanzim ve merakiye(?) için ahali tarafından müntehab bir heyet-i mümessile tertip edilecektir. (Meclis-i Millî) işbu meclise muayyen bir zaman zarfında intihap edilmek suretiyle bir reis intihap ve tayin edilecektir.

Adem-i merkeziyet usul ve esâsâtı bütün bu cemiyetler ve aksâmını yekdiğerine bağlı tutan rabtiyeleri ihlal etmeyecek suretiyle tatbik eyleyecektir. İşbu aksam ve şuebâtın serbest-i hareketleri ise Meclis-i Millî tarafından emir ve tahdid olunan sudur haricine çıkmayacaktır. Bilakis bütün Yunanlılığın vücud-u vahid halinde tekmil gayesi takip edilecektir.

Sunuf-u ahalinin gerek kendilerine ve gerekse millete nâfi' işlerin bunları temin eyleyecektir....

3. Heyet-i ruhban vezâif-i diniyeye hazr vücud(?) edecek ve idare nokta-i nazarından diğer efrad-ı ahali misüllü müsavât-ı tamme dairesinde hakk-ı iştirake mâlik bulunacak ve hiçbir zaman ...muhtar metalibini su-i hakkı olmayacaktır. Hüküm ve kaza selahiyeti heyet-i ruhban yedinden alınacak ayrı hakimin tevdi' olunacaktır.

4. Talim ve terbiye atika-ı milliyeye ve asri hayat-ı miliyeye tatbik edecek vechle gayet... ve imkân dairesinde vasi' olarak icra edilecektir.

5. Kadınlara rey vermek ve mesâil-i milliye ve içtimaiyemizin emr-i idaresine iştirak eylemek hakkı verilmesi tedrici bir surette takip ve temin edilecektir."

Heyet-i müntehibe ta'dilatı alkışlarla ve ittifak-ı âra ile kabul edildi." Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1170, Gömlek No: 92, Belge No: 92-1, 2, 3, 4.

[653] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1170, Gömlek No: 92, Belge No: 92-4.

[654] TİTE Arşivi; Kutu No: 54, Gömlek No: 61, Belge No: 61.

[655] Erkânıharbiye İstihbarat Şube Müdüriyetine Düzce'den 29 Nisan 1921 tarihinde gönderilen 120 numaralı istihbarat raporu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 882, Gömlek No: 155, Belge No: 155-1; Kutu No: 657, Gömlek No: 38, Belge No: 38 .

girişimlerini Çatalca ve havalisinde sürdürmek üzere buralara seyahatlerde bulunmuştu.[656]

Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti bir taraftan da yardım toplama faaliyetlerini sürdürmekteydi.[657] Cemiyet bu amaçla düzenlediği toplantılarda aldığı kararları uygulamakta oldukça pervasız davranmıştır. Meselâ, bu toplantılardan biri Beyoğlu'nda Zografyon Okulunda 7 Ekim 1921 tarihinde yapılmış ve şu kararlar alınmıştı:

"1. Konstantin'in beceriksizliğinin müttefikleri tereddüde düşürmesi, Yunanistan'ı tehlike altında bıraktığından krala artık katiyen itimat kalmamıştır.

2. Yunanlığın geleceği Konstantin'in istifasına bağlıdır. Kral derhâl istifa etmelidir.

3. Patrikhane meclisi millîsi bu iki maddeye bağlı kalarak, krala karşı konumunu belirlemelidir.

4. Pontus ve Anadolu'daki Rum kötülüklerine karşı Müdafaai Milliye derin bir tesir gösteriyor. İstanbul'daki temsilcilerle Cemiyeti Akvam nezdinde gerekli teşebbüslerde bulunulmalıdır. [658]

5. Millî konum hakkında gelecekte ortaya çıkacak tehlikeye karşı seri teşebbüslerde bulunulması görevi Müdafaai Milliyeye verilmiştir.

Bu kararların tatbiki Müdafaai Milliyeye bırakılmıştır."[659]

Bu toplantıda alınan kararlar cemiyet üyesi on kişi tarafından Fener Rum patrik vekiline takdim edilmiş ve patrik vekili de cevaben bu yazıyı her iki meclise arz edeceğini söylemişti.[660] Aslında belge, Yunanistan'ın iç-politik çekişmelerinin aynen Türkiye'de yaşayan Rum ahaliye de yansıtıldığını göstermesi bakımından oldukça ilginçtir.

Diğer taraftan General Yuvano, İstanbul Rum Müdafaai Milliye teşkilâtı ile ilgili bilgileri General Harington'a vermişti.[661] Zira Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, Anadolu'da çıkarılacak ihtilâl konusunda İngiltere ve General Harington'a büyük güven duymakta idi. Duyulan bu güven General Papulas'a sunulan öneride açık olarak görülmektedir. Bu öneride konuyla ilgili olarak "Mustafa Kemal'i çok sarsacağı ve savaşı uzatamayacak şekilde perişan edeceği ümit edilen ihtilâl karşısında İngiltere'nin nasıl bir tavır takınacağı düşüncesi etrafında tereddüt etmek doğru değildir. İngiltere, politikasındaki başarısızlığı tamir etmek ve Fransa'nın tahminlerini boşa

---

[656] TİTE Arşivi; Kutu No: 63, Gömlek No: 10, Belge No: 10 (26.Mayıs 1921).
[657] TİTE Arşivi; Kutu No: 53, Gömlek No: 82, Belge No: 82 (29.Eylül 1922).
[658] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 72, Belge No: 72.
[659] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 72, Belge No: 72-1 (9 Ekim 1921). Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Klâsör No: 1050, Dosya No: 337-182, Fihrist No: 36-1, 2.
[660] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Klâsör No: 1050, Dosya No: 337-182, Fihrist No: 36-1,2.
[661] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 9, Belge No: 9-1 (2 Nisan 1922).

çıkarmak için var kuvvetiyle Yunanistan'ı destekleyecektir. Bu konudaki inancımız, hakikaten sözlerine güvenilir İngiliz delegelerinin söylediklerine dayanmaktadır.

Son günlerde ismi çok tekrarlanan ve büyük bir İngiliz şahsiyeti olan Genelkurmay Başkanı Harington bize "Biraz faaliyet gösterin, Anadolu'yu elde tutmak hususunda kararlı olduğunuzu ispat edin... O zaman İngilizlerin sizleri destekleyeceklerini göreceksiniz."[662] dediği belirtilerek bu konuda İngilizlerin desteğinin arkalarında olduğunu belirtmişlerdi.

Rumların bu faaliyetleri Türk istihbarat teşkilâtı tarafından yakından gözlenmekte ve ilgili makamlara bildirilmekte idi. Örneğin Ç (İstihbarat) Şubesi Başkanı Mehmed Asaf'ın Müdafaai Milliye Heyetine gönderdiği 26 Nisan 1922 tarihli istihbarat raporunda:

"İslâmiyet ve bilhassa Osmanlılığın imhası yolundaki teşkilâtlarına Müdafaai Milliye süsü vererek semt semt icrayı melânette bulunan Rumların mıntıkamız dâhilinde; riyasetinde Hasköy Rum Kilisesi başpapazı bulunduğu hâlde Hasköy'de Rum Müdafaai Milliye Komitesi azasından Venizelist Şube-i Yunaniye'den Pirin Paşa'da sakin Loenida Korakidi Hasköy iskele caddesinde Fırıncı Yorgi'nin oğlu Osmanlı şubesinden (Harb-i Umumî'de ihtiyat zabiti olarak Ordu-yu Osmanide hidmet etmiştir.) Fantazi, Hasköy Aynalı Kavak'ta sakin Değirmen Taşçıbaşısı şube-i Yunaniden Kasti, Hasköy Kalaycı Bahçesi'nde ve Çarşı Caddesi'nde gazinocu Şube-i Yunani'den Niyani Engelidi, Hayamcıoğlu'nda sakin Hasköy Kilise Caddesi'nde icracı Osmanlı Şubesi'nden Koçu, Hasköy Rum Kilisesi kethüdası Osmanlı teb'asından Sofilos, Hasköy Rum Kilisesi Zangocu Cimboz Yorgi, Hasköy Değirmen Hamallar Kulüpbaşısı Osmanlı tebaasından taşralı Andon, Hasköy Şirket-i Hayriye Fabrikası'nda müstahdem Adalı Yorgi ve Müdafaa-i Milliyeye mensup iki Yunan zabitiyle iki küçük zabitten mürekkep olduğu netice-i tahkikattan anlaşıldığı ma'ruzdur..."[663] denilmekteydi.

Yine siyasî temsilcilik istihbaratından alınan bir haberde ise Yunan Komitesi ileri gelenlerinden Panderas adında bir Yunan'ın, Bükreş'te bulunduğu ve İstanbul Rum Müdafaa Cemiyeti üyesinden ve Rum Patrikhanesi mensubu olan Toma Reis ile beraber Bükreş'te Meletios lehine bir hareket için Romanya Hükûmeti nezdinde bazı teşebbüslerde bulundukları, Paris'te bulunan ve İstanbul Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin üyesi olan Polikaryos'un da Tireraes(?) ve Toma Reis'e katılması lüzumunun Meletios tarafından Polikaryos'a telgrafla bildirildiği, bu hareketin Romanya kilisesi tarafından desteklenmesi için Venizelos'un Romanya başvekili nezdinde tavsiyede bulunduğu bildirilmekteydi.[664]

Cemiyet yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı Venizelos tarafından destek görmesine karşılık, doğal olarak Kral Konstantin ve taraftarlarınca tepkiyle karşılanmaktaydı. Bu nedenle Kral Konstantin İstanbul'daki Rum

---

[662] Stratigos; s.121-122.
[663] TİTE Arşivi; Kutu No: 43, Gömlek No: 102, Belge No: 102.
[664] TİTE Arşivi; Kutu No: 46, Gömlek No: 50, Belge No: 50 (25 Haziran 1923).

Müdafaai Milliye Cemiyeti merkezlerini ve üyelerini dağıtarak etkinliklerini kırmak amacıyla Yunan Temsilcisi Triyandafilakos'u Atina'ya davet etmişti. Patrikhane ise Kral Konstantin'in talep ve beklentilerinin aksine cemiyeti desteklemekte ve cemiyet aracılıyla faaliyetlerini sürdürmekte idi. Bu faaliyetleri bizzat Patrik Meletios yürütüyordu.[665]

1922 yılına gelindiğinde İstanbul'da bulunan Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti mensuplarının sayısının 75.000 kişiye ulaştığı tahmin edilmekteydi.[666]

Bütün bu gelişmelerin ciddiyetinin farkında olan Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, İstanbul Polis Müdüriyeti Umumîsi Esat Beye, 9 Temmuz 1922 tarihinde bir yazı göndererek durumun araştırılmasını istemişti. Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, bu yazısında özetle, "Rumların İstanbul'daki Müdafaa-i Milliye teşkilâtına son zamanlarda büyük hız verdikleri ve İngilizlerin İstanbul'da aleyhlerine herhangi bir durum oluşması hâlinde bu teşkilâta müracaat ederek korunmalarını isteyecekleri ve bunun muhtemel bulunduğunun haber alındığı, bu teşkilâtın yaptığı çalışmaların, Müdafaa-i Milliye Heyet-i Merkeziyesince takip edildiğinin, şimdiye kadar Rumların teşkilâtının ne derece ilerlemiş bulunduğunun araştırılarak"[667] bildirilmesini rica ediyordu.

Cemiyetin faaliyetleri ancak Anadolu'da Mustafa Kemal Paşa önderliğinde yürütülen Millî Mücadele'nin kesin olarak kazanılmasıyla hızını kaybetmiş ve cemiyet başkanları ülkeyi terk etmeye başlayınca sona ermişti.[668]

Türk zaferinin kesinleşmesi üzerine büyük bir umutsuzluğa kapılan Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti başkanları 13 Eylül 1922 tarihinde İstanbul'da yaşayamayacaklarını düşünerek kaçmaya karar vermişlerdi. Bu karardan önce de İstanbul'u terk edenler olmuştu. Örneğin, Müdafaai Milliye Cemiyet başkanlarından olup Tepebaşı'nda oturan Galais adlı şahıs 12 Eylül 1921 günü bir Yunan vapuruna binerek Atina'ya gitmiş, Manifaturacı Tomaris[669] ismiyle anılan diğer bir başkan ise diğer müdafaacılarla beraber kaçmaya karar vermişti.[670]

İstanbul Polis Müdürü Galip Beyin Polis Müdüriyeti Umumîliğine 23 Eylül 1922 tarihinde gönderdiği istihbarat raporunda, Müdafaai Milliye Cemiyeti başkanlarının bir kısmının İstanbul'u terk etmelerine rağmen diğer bir grubun hâlâ yardım toplama faaliyetlerine devam ettiği bildirilmektedir. Galip Beyin bu raporunda; Bebek'te Kahveci Vasil'in Yunan Müdafaai Milliye teşkilâtı adına Rumlardan para tahsili için yoğun bir şekilde çalışmakta

[665] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 59, Belge No: 59-1 (5 Temmuz 1922).
[666] TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 113, Belge No: 113 (9 Temmuz 1922).
[667] TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 113, Belge No: 113 (9 Temmuz 1922).
[668] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 169, Belge No: 169-1.
[669] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 169, Belge No: 169.
[670] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 169, Belge No: 169-1.

olduğu, Tramvay Kumpanyası'ndaki Rumların aylık olarak verdikleri ianeyi Tramvay Kumpanya memurlarından Mösyö Sis ve Bebek'te Eczacı Zaro aracılığıyla topladıkları, miktarı belli olmayan ve önemli bir yekûna sahip olan paranın Yunan Sefarethanesine teslim edileceğinin haber alındığı belirtilmekte idi.[671]

Yunanistan'ın Türk ordusu karşısında uğradığı yenilgiye rağmen Rumların bir kısmının hâlâ gelecekten ümitli oldukları görülmekte idi. Bu düşüncede olan Rumlar, "Yunanlılar zaten İzmir'i terk edecekler, Düvel-i Müttefike karar vermiştir. Oradan çektiği askerleri Trakya'ya götürecek ve oradan İstanbul'a gelecektir. İstanbul bizim ana vatanımızdır."[672] şeklinde açıklamalarda bulunarak hâlâ İstanbul'un kendilerinin olacağı ümidini taşımakta idiler. Yine bu ümitle 1923 yılı başında hâlâ Rum Müdafaai Milliye cemiyetleri kurulmaya çalışılmakta idi. Örneğin, Ayatiryadi Kilisesi'nde Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti kurulmuş, haftada iki üç gün toplanmıştı. Yapılan toplantılarda Türkler aleyhinde propaganda yapılmış ve Rum kilisesinin içerisinde Yunan bayrağı çekilmişti.[673]

Ayatiryadi Kilisesi içinde kurulan Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin üyeleri ve adresleri şöyle idi:

Başkan: Doktor Yorgo Stavridis; Ağahamamı'nda Yunan Sefareti karşısındaki evde ikamet etmekte idi.

Üye: Kostantinidi (Banker); Firuzağa'da Erkek Hastahanesi karşısında, Krısti Apartmanı'nın 3 numaralı dairesinde ikamet etmekte idi. Cemiyete para yardımında bulunmanın yanı sıra cemiyetin her türlü işlerini yapmakta idi.

Üye: Tomaris Stavri; Caddei Kebir'de Doğruyol'da Saçapolo Pasajı karşısında ikamet etmekte idi.

Üye: Mösyö Beksez; Tokatlıyan karşısında fotoğraf aletleri satılan bir dükkân sahibi idi.

Üye: Nikola Şitof Ayatiryadi Kilisesi'nin mütevellisi Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin üyesi olup, Eski Kâtip Mustafa Çelebi Mahallesi'nin de muhtarı idi. Caddei Kebir'de 63 numarada yazıhanesi bulunmaktaydı. Rumların ölü arabalarının sahibi idi. Rumların, İzmir ve Eskişehir'de yaptığı muharebeler sırasında kilise içerisine Yunan bayrağı çektirmiştir.

Üye: Cimmi, Ayatiryadi Kilisesi'nde ikamet etmekte idi. Kilisenin işlerini takip etmiştir.

Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin eski üyeleri ve eski Rum kilisesinin mütevellileri ve adresleri ise şöyle idi:

---

[671] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 76, Belge No: 76.
[672] TİTE Arşivi; Kutu No: 40, Gömlek No: 183, Belge No: 183-1.
[673] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 101, Belge No: 101 (7/8 Şubat 1923).

Aleko, Tarlabaşı Caddesi'nde 155 numarada ikamet etmekte idi.

Nikola Şitof mütevelli olup Ananik Sokağı'nda 14 numarada ikamet etmekte idi.

Nikola Karaperi, Duvarcı Sokağı'nda 78 numarada ikamet etmekte idi. Kilisenin eski mütevellilerindendi.

Toma Paparoga, Duvarcı Sokağı'nda 78 numarada ikamet etmekte idi. Kilisenin eski mütevellilerindendi.

Kosti Kostantinidi, Ağahamam Tabancacı Sokak'ta ikamet etmekte idi.

Marko Kesrji, Yağhane Sokak 31 numarada ikamet etmekte idi.[674]

Cemiyete mensup şahısların bir çoğu Beyoğlu'nda oturmaktaydı.[675] Bu gibi cemiyet mensupları Yunanların askerî yenilgisini kabul etmeyen ve İstanbul'un her ne pahasına olursa olsun kendilerinin olacağı düşüncesinde direnen kişilerdi. Ayrıca İstanbul'da, Anadolu Rum Müdafaai Milliye ve Trakya Müdafaai Milliye komiteleriyle ortak çalışan ve onlarla aynı amacı taşıyan Bizans Teşkilâtı adında başka bir cemiyet daha bulunmaktaydı.[676]

1) Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti

Yunanların Anadolu'ya ilişkin, yukarıda anılan ulusal hedeflerine ulaşmak için bütün güçlerini seferber ettiklerini gösteren tipik organizasyonlardan biri de İstanbul'da bulunan Rum kadınlarını örgütlendirme çabasıdır. Kadınlar daha çok yardım toplama, istihbarat elde etme, propaganda yapma gibi çalışmalarda bulunmuşlardır. Bu tür örgütlerden belki en önemlisi "Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti" idi. Aslında bu örgütü, bir anlamda Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin kadınlar tarafından oluşturulan ikinci derecede bir kuruluşu olarak nitelemek mümkündür. Cemiyetin üyeleri Madam Elestyo, Madam Ökenidis, Madam Zarifi, Madam Kalmokoresi, Madam Pançeri, Madam Bodosaki, Atna Spadis'den ibaret olup, Beyoğlu'nda yeni açılan Yunan Bankasında toplantı yapmışlardı.

Anılan ve görece dar bir çevrede oluşan cemiyet, Avrupa ve Amerika'nın çeşitli bölgelerinde bulunan Rum ileri gelenleriyle haberleşmiş, her türlü vasıtaya müracaat ederek topladıkları büyük miktardaki yardımları patrikhane adına Yunan Bankasına vermişlerdi. İsviçre'de bulunan Madam Virjin Çorhaki isimli bir kadın, propaganda faaliyetleri için başkan seçilmişti. Cemiyet üyeleri, daha çok yabancı banker aileleri ve diğer kadınlarla görüşerek bu kişilerden yardım almaya çalışmışlardı.[677]

---

[674] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 15, Belge No: 15-3; Kutu No: 62, Gömlek No: 101, Belge No: 101-1 (7-8 Şubat 1923).
[675] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 101, Belge No: 101.
[676] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 1, Belge No: 1; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-2, 12-3 (2 Mayıs 1922).
[677] TİTE Arşivi Kutu No: 63, Gömlek No: 69, Belge No: 69; Kutu No: 51, Gömlek No: 4, Belge No: 4 (30 Nisan 1922).

a) Muavenet ve Müdafaai Milliye Kadınlar Şubesi

Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyetinin bir şubesi olan Muavenet ve Müdafaai Milliye Kadınlar Şubesi Pera Palas'ta Bodosaki'nin özel dairesinde toplanmıştı. Bu şubenin faal üyeleri şöyle idi: Madam Asayonbaki, Madam Doktor Karayanopolo, Madam Pançeri, Madam Elestyo, Madam Ökenidis, Madam Hristomos, ve diğer ikinci derecen şahıslar. Şubenin Rum Edebiyat Cemiyeti ile Beyoğlu'nda Yunan Bankasının salonlarında da özel daireleri vardı. Bu bina erkekler şubesinin gazinosu üzerindeki bina içerisinde idi.

Şube, patrikhanenin teşvik ve yönlendirmesiyle İzmir ve Bandırma'ya 1000'i aşkın şahıs göndermiş ve propaganda heyetleri her semtte geniş çaplı tebligatlarda bulunmuştu.[678]

b) Beyoğlu Rum Kadınları Cemiyeti

Beyoğlu Rum Kadınları Cemiyeti de yardım toplamak amacıyla kurulmuştu. Cemiyet, patrikhane için yardım toplama konusunda güzel kadınlardan oluşan birçok heyet tertip ederek patrikhane ve İzmir'de yeni kurulan Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti için ayrı ayrı kutular ile kiliselerde yardım toplamışlardı.

Kadınlar kutuları kapalı tutarak Rum ve Yunan dükkân ve ticarethanelerine giderek para toplamışlardı. Ayrıca, Paskalya Yortusu münasebetiyle bütün Rum ve Yunanların kiliselere gitmelerinden istifade eden papazlar da kiliselerinde halka İstanbul'da bulunan müdafaa subay ve askerleri için yardım verilmesini tavsiye etmişlerdi.[679]

İstanbul Proodos gazetesi sahibi Madam Spanudis, General Karançis tarafından Pera Palas'ta kabul edilerek, Rum Müdafaai Milliye Komitesi üyelerinden Madam Pançeri şerefine bir çay ziyafeti vermek için de girişimlerde bulunmuşlardı.[680]

c) Ayakalozpo Kadınlar Cemiyeti

Ayakalozpo Kadınlar Cemiyeti de yardım toplama görevini üstlenmiş ve aralarında topladıkları 85 lirayı patrikhaneye yardım sandığına teslim etmişlerdir. [681]

d. Rum İttihadı Millî Cemiyeti

İstanbul'da bulunan Yunan siyasî temsilcisi Kanolopulos ve askerî temsilcisi Albay Katehakis'in çalışmaları sonucu, 30 Kasım 1920'de İstanbul Rumlarından seçilmiş 60 üyeden oluşan sen sinod ile beraber bir millî meclis kurulmuş ve adına İttihadı Millî Cemiyeti denilmişti. Cemiyetin merkezi Beyoğlu'nda Misk Sokağı'nda bulunmaktaydı.

---

[678] TİTE Arşivi Kutu No: 63, Gömlek No: 76, Belge No: 76; Kutu No: 51, Gömlek No: 4 Belge No: 4. (17 Mayıs 1922).
[679] TİTE Arşivi Kutu No: 55, Gömlek No: 158, Belge No: 158. (15 Şubat 1922; 20 Mayıs 1922).
[680] TİTE Arşivi Kutu No: 50, Gömlek No: 188, Belge No: 188-1.
[681] TİTE Arşivi Kutu No: 48, Gömlek No: 24, Belge No: 24 (29 Mayıs 1922).

İttihadı Millî Cemiyeti 1 Aralık 1920'de Venizelos'a bir teşekkür ve güven mektubu göndermişti.[682] Kuruluş tarihi ve kuran kişiler gözden geçirildiğinde, cemiyetin muhtemelen Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti ile bir bağlantısı olduğu dikkati çekmektedir. Zira bu cemiyet de Venizelos'un Yunanistan'da yapılan 1 Kasım seçimlerini kaybetmesinden sonra Venizelosçu subaylar tarafından kurulmuştur.

e. Nea Zoi (Yeni Hayat) Cemiyeti

Mondros Mütarekesi sonrasında kurulmuş cemiyetlerden biri de Bakırköy (Makriköy)'de Nikoladis adlı bir Rum'un başkanlığında faaliyet gösteren Nea Zoi (Yeni Hayat) Cemiyeti idi. Cemiyetin amacı, İstanbul'un Yunanistan'a katılması veya Rumlara özerklik verilmesini sağlamaktı. Bunun için miting ve propaganda faaliyetlerinde bulunmak üzere fedaî sıfatıyla üyeler kaydediyordu.

Nea Zoi Cemiyeti, kaydettiği üyelerden emirleri aynen yerine getireceklerine dair imza almakta idi. Cemiyete Bakırköy ve civarından 9690, Tatavla'da açılmış olan Kravji (Sada) Kulübünden 11.000, Boğaziçi'ndeki Hürriyet Kulübünden 7000, Kadıköy, Üsküdar, Darıca'ya kadar olan bölge ve Adalar'dan 5678 üye kaydolmuştu. Cemiyetin harekete geçeceği zaman üyelerinin sol kollarına özel işaret olarak kurdele bağlamaları kararlaştırılmıştı.

Cemiyet, Amerika'daki Rum cemiyetleriyle de irtibat hâlinde bulunuyor, onlardan para yardımı alıyordu. Amerika'daki Yunan Müdafaai Milliye Cemiyeti, Nea Zoi Cemiyetinin merkez komitesine 170.000 lira göndermişti.[683]

Kuzguncuk'ta kurulmuş olan Rum kulübünün başkanlığına Kuzguncuk'ta oturan, Galata-Karaköy'de Manukyan Hanı'nda 2 ve 3 numarada muayenehanesi bulunan Doktor Kiryakos Antomiyelitis atanmıştı. Ancak Doktor Kiryakos, Yunan Komitesinin güvenilir Rumlara dağıtılmak üzere gönderdiği 76 silâhı dağıtmaktan kaçınmış, buna gerekçe olarak Damat Ferit Hükûmetinin düşmesi üzerine kurulan yeni hükûmetin (Ali Rıza Paşa Hükûmeti) İttihatçı olmasını göstererek ağır bir cezaya çarptırılabileceği endişesiyle görevinden istifa etmişti. Kiryakos, bu tutumundan dolayı hakaretlere uğramış ve vatan haini olarak ilân edilmişti. Kiryakos'un yerine yine Kuzguncuk'ta ticarethanesi olan ve orada oturan Hristo Dakaloglos atanmış ve silâhlar onun tarafından dağıtılmıştı.[684]

---

[682] Pontus Meselesi; s.39.

[683] BOA; DH. KMS, Dos.No: 49-2 Belge No: 57-3.

[684] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 386, Gömlek No: 76, Belge No: 76-2; Kutu No: 105, Gömlek No: 123, Belge No: 123-1. (6 Kasım 1919). BOA; DH. KMS, Dos.No: 49-2 Belge No: 57-23.

2. Basın Yayın Yoluyla Propaganda Yapmak İçin Kurulan Cemiyetler

a. Rum Matbuat Cemiyeti

Rum Matbuat Cemiyeti basın yayın yoluyla propaganda yapmak amacıyla kurulmuştu. Cemiyet toplantısını konsolosun başkanlığı altında Yunan Konsolosluğunda yapmıştı. Toplantıya sekiz üye katılmıştı. Üyelerden beşi İstanbullu ve üçü Yunan idi. İstanbullular arasında Neologos gazetesinin sahibi ve Yazar Vutiras ile Zografyon öğretmenlerinden Pandazidis, Vutiras'ın kardeşi Yazar Makridis bulunmakta idi. Cemiyetin başkanlığı 1920 yılında Vutiras'a verilmişti.

Cemiyet, patrikhane yardımıyla yayımlayacağı konular hakkında belgeler toplamakta idi. Bu dönemde patrikhanenin ruhanî konulardaki yayını olan haftalık "Eklisiyastiki Alitiya" dergisine siyasî bir kimlik verilmişti. Matbuat Cemiyeti iki ciltten oluşan Siyah Kitap ile Pontus ve başka konuları içeren birçok propaganda eseri yayımlamıştı.[685]

Cemiyet, Yunan siyasî temsilcisi Kanolopulos'a, Türk polisinin beceriksizliğini göstermek, Osmanlı Hükûmetini faaliyetsiz bıraktırmak, küçük düşürmek ve İstanbul dâhilinde asayişsizlik meydana getirmek için diğer siyasî temsilciler aracılığıyla Kasım 1918'de askerî ve sivil hapishanelerdeki mahkûm, tutuklu ve şüpheli beş yüzü aşkın Rum ve Ermeni'nin, serbest bırakılması konusunda önerilerde bulunmuştu. Bu vesile ile serbest bırakılanlar ise Beyoğlu, Tatavla, Yenişehir, Galata, Ayastefanos ve Samatya taraflarında yüzden fazla cinayet işlemişlerdi.[686]

b. Rum Edebiyat Cemiyeti

Cemiyet 1861 yılında kurulan ve eğitim bakanlığı gibi yoğun çalışma içinde bulunan Elinikos Filoloyikos Siloğos Konstantinopoleos[687] adıyla faaliyetine başlamıştı. Yunanlığın propaganda ocağı olan Rum Edebiyat Cemiyeti, İstanbul'da "ilim" adı altında faaliyette bulunarak megalo ideaya hizmet etmişti. Cemiyetin üyeleri genellikle Rum Lisesi öğretmenlerinden ibaretti. Mütarekeden sonra cemiyet başkanlığına Neologos'un sahibi Vutiras getirilmişti. Vutiras, beraberindekilerle birlikte basın aracılığı ile propaganda faaliyetlerini sürdürmüştü. Propaganda faaliyetlerinde basının yanı sıra Rum tiyatro ve sinemalarından da faydalanılmıştı.

Cemiyet binası içinde bulunan birçok toplantı salonları Rumların çeşitli cemiyetleri için tahsis edilmişti. Rum Edebiyat Cemiyet başkanlığı bir süre

---

[685] Pontus Meselesi; s.40-41. Ali Karakurt; Fener Patrikhanesi'nin İçyüzü, Ekicigil Tarih Yayınları No: 11, İstanbul 1955, s.7. Çapa; s.58. Yazıcı; s.36.
[686] Pontus Meselesi; s.41. Karakurt; s.8.
[687] Milas; "Rumlar", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s.366.

sonra Vutiras'ın işlerinin çokluğu nedeniyle Menas Afthentopoulos'a verilmişti.[688]

20 Mart 1919'da Rum Edebiyat Cemiyeti, Pera Palas'ın salonlarında Yunan ordusu komutanı Leonidas Paraskevopulos'un onuruna bir akşam yemeği vermiş ve cemiyet başkanı bir konuşma yapmıştı. Cemiyet Başkanı Menas Afthentopoulos "Irkımızın ikiz silâhları, kılıç ve kalem, silâh şakırtıları ve Helenci yankı; yüzyıllar boyunca mucizeler yaratan bu özellikler, ulusun özgürlüğünü birlikte gerçekleştirmek için muzaffer kardeşlerini bugün de sürdürüyorlar. Siz bunu duyuran meleksiniz. General! Kılıcınızı bileyin. Tanrı, zekânın ve ölümsüz atalarımızın dediği gibi, insanın erdemi olan ateşli sözlerin ruhuna, ulusun en kutsal esinlerini ve ortak özgürlüğün en cesur projelerini bizzat kendi elleriyle dikti..." diyerek kendilerini kurtaracak gücün silâh ve kalem olduğunu açık olarak belirtmişti.[689]

3. Nüfus Artırmak ve Rumlara Yardım Amacıyla Kurulan Cemiyetler

a. Rum Trakya Cemiyeti

İstanbul'da kurulan bu cemiyet, 8 Mayıs 1921'de patrikhanede toplanan Kırkkilise (Kırklareli), Enez, Gelibolu, Çanakkale ve Çatalca metropolitleri tarafından kurulmuştu.[690] Cemiyetin amacı, Trakya'yı Yunan idaresine geçirmek için her türlü yola başvurmaktı. Bunun için metropolitler toplanarak düzenledikleri sahte nüfus sayımları ile Birinci Dünya Savaşı'nda Türkler tarafından göç ettirilmiş Rumların sayılarını yüz binlere çıkardıkları gibi yine Türkler tarafından iskân edilmiş Arnavut, Pomak, Boşnak göçmenlerini çok sayıda göstererek ellerindeki bu verileri patrikhane aracılığı ile Avrupa'da yüksek makamlara, Barış Konferansı üyelerine ve Amerika'ya bildirmişlerdi.[691]

Trakya Cemiyeti, propagandaları ve faaliyetleri sayesinde Rum ahalinin moralini yükselterek silâh, cephane ve bombalar sağlayarak savunma ve taarruz kabiliyetini günden güne artırmakta idi. Trakya'daki Müslümanları zarara uğratmak, tehdit etmek, ellerindeki hayvan ve malları gasp etmek bu cemiyetin amaçları arasında bulunmaktaydı. Bu amaçla oluşturulan çetelerin faaliyetlerini artırmaları emredilmiş, Müslümanlarla sıkı ilişki yasaklanmıştı.[692]

---

[688] Pontus Meselesi; s.45-50. Burada Vutiras'ın yerine Aftendopulos'ın göreve getirilme tarihi 23 Nisan 1921 olarak belirtilmektedir. Oysa Stefanos Yerasimos, 20 Mart 1919 tarihinde Afthentopulos'un görevde olduğunu belirtmekte olup Afthentopulos'un yaptığı bir konuşmasını "Konstantinopl Rum Edebiyat Cemiyeti Başkanı Menas Afthentopoulos'un Raporları, 1918-1922, Atina, 1972, s.131" dan aldığını belirtmektedir. Yerasimos'un bu alıntısına göre Menas Afthentopoulos'un 1918-1922 yıllarında Rum Edebiyat Cemiyeti başkanı olduğu sonucu çıkmaktadır. Yerasimos; İstanbul 1914-1923, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, s.139.

[689] Yerasimos; İstanbul 1914-1923, s.137-139.

[690] Karakurt; s.9.

[691] Pontus Meselesi; s.42.

[692] Atatürk; Nutuk, c.III, s.1219.

Gelibolu ve Tekirdağ sancaklarında bulunan cemiyetin en önemli teşkilât merkezleri Gelibolu, Keşan ve Çorlu'dur. Bu bölgelerin metropolitleri ile Gelibolu da Fransız konsolos vekili, yerli Rumlardan Niko cemiyet başkanlarından bazılarıdır. Her kazada metropolit başkanlığı altında halkın faal ve mütefekkir kısmından ve genellikle mektep öğretmenlerinin de katılımıyla kaza komitesi kurulmuştu.[693]

Cemiyet, İstanbul yoluyla Edirne vilâyeti Rumlarını silâhlandırmış, teşkilâtını da Marmara adalarıyla, Marmara'nın Anadolu sahilinde Erdek, Gemlik, Bandırma ve Mudanya'ya kadar yaymayı başarmıştı.[694]

b.Trakya Muavenet Cemiyeti

Merkezi İstanbul'da bulunan cemiyetin, Rumların yoğun olduğu mahallerde birer müfettişi ve o mahallin ileri gelenlerinden kurulmuş bir komitesi vardı. Görevleri; göçmenlere her hususta yardım etmek, harap binaları tamir etmek, çift hayvanlarını ve aletlerini tedarik ederek ekim yapılmasını sağlamaktı. Muavenet Cemiyetinin teşkilâtındaki intizam, güvenirlilik ve yardımlaşma ile cömertlikleri dikkat çekmekte idi.[695]

c. Asyayı Sugra Cemiyeti (Küçük Asya Cemiyeti)

Merkezi Atina'da bulunan Küçük Asya Cemiyeti 1909 tarihinde Türkiye'de şube açmıştı.[696] Cemiyetin amacı ve görevi Küçük Asya'nın her tarafında Yunanlık bilincini uyandırmak, hiç olmazsa sahil kısmının Yunan idaresine geçmesini sağlamaktı.[697] Bunun için Göçmen Cemiyeti ile iş birliği içinde yüz binlerce Rum'u gelecekteki büyük Yunanistan'a dâhil etmeyi plânladıkları bölgelere yerleştirmişlerdi. Cemiyet ayrıca Avrupa ve Amerika'ya birçok heyetler göndererek patrikhane aracılığı ile düzenlemiş olduğu nüfus istatistiklerini kullanarak kaleme alınmış olan toplu göç ve toplu ölüm konulu propaganda broşürleri dağıtarak Anadolu'daki nüfusun çoğunluğunun Hristiyan olduğunu göstermeye çalışmıştı.

Küçük Asya Cemiyeti, 13 Ekim 1920'de ilk olarak Küçük Asya Yunan İttihat Cemiyeti adı altında Beyoğlu'nda Edebiyat Cemiyetinde toplantı

---

[693] a.g.e.; s.1219.

[694] Pontus Meselesi; s.42. Daha önce hiçbir cemiyet kurmamış ve kulüp açmamış olan İstanbul'daki birkaç Trakyalı tüccar, Trakya'nın Türkiye'ye iadesini protesto etmek amacıyla Trakyalı Rumlarla beraber 1 Mayıs 1922 Pazar günü Galata'da Rum Zografyon Okulunda toplanmış, heyetin başkanı olan Manuel Cacakos toplantının amacını açıkladıktan sonra orada bulunanlardan bazıları söz alarak vatanlarının hayatına dair beyanatta bulunmuş, hatta Kosti Kostantinidis zamanın pek nazik bir anda olduğunu manevî ve maddî fedakârlıklarda bulunmaları gereğini belirtmiş, yapılan görüşmeler neticesinde bazı kararlar alınmıştı. Toplantıda ayrıca Atina'daki Trakya mebuslarına da telgraf çekilmesine karar verilmiş ve Atina'daki şahıslardan bir idare heyeti kurulmuştu. Cacakos, Yanakolas, Yarkoli, Kostantinidis ve Laya İstronikilos idare heyetine seçilmişlerdi. TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 5, Belge No: 5; Kutu No: 55, Gömlek No: 157, Belge No: 157 (2 Mayıs 1922).

[695] Atatürk; Nutuk, c.III, s.1219.

[696] Bayar; s.1456.

[697] Karakurt; s.9. Bayar; s.1457.

yapmıştı.[698] İzmir'in işgali üzerine çalışmalarına ara vermiş, Venizelos'un hükûmetten düşürülmesiyle beraber yeniden canlanarak Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti ile iş birliği içine girmiştir.[699]

4. Rumların İstanbul'da Kurduğu Spor Cemiyetleri ve Kulüpleri

Spor cemiyetleri de izci teşkilâtı gibi daha çok Rum gençlerinin talim ve terbiyelerine yönelik çalışmalar yapmakta ve Yunan subayları tarafından eğitim verilmekte idi. İzci teşkilâtlarının anlatıldığı bölümde belirtildiği gibi Yunanistan izci ve jimnastik cemiyetlerinin teşkilâtlarını organize etmek amacıyla Yunan ordusu subaylarından Yüzbaşı Yorgi Maşeopolos'u görevlendirmişti.[700] Rum jimnastik kulüpleri de diğer cemiyetler gibi megalo idea çerçevesinde spor adı altında Türklere karşı faaliyetler sürdürmüşlerdir. Bu amaçla kurulan cemiyetler ve bulundukları bölgeler şöyledir:

a. İraklis Jimnastik Cemiyeti: Tatavla'da Çeşme Meydanı Sokağı'nda özel dairede bulunmaktadır.[701]

b. Beyoğlu Boks Kulübü: Şişhane Karakolu civarında Şişhane Sokağı'nda Alman Musevi Okulu birinci dairesinde bulunmaktadır.[702]

c. Diyaplasisyani Musiki ve Talim ve Jimnastik Dersleri Cemiyeti: Büyükada'da Rum Okulu'nda bulunmaktadır.[703]

ç. Olimpia Jimnastik Cemiyeti: Tarabya'da Stavri Oğlu Yani'nin 66 numaralı evinde bulunmaktadır.[704]

d. Musiki Jimnastik Cemiyeti: Büyükdere Rum Okulu bitişiğindeki özel dairede bulunmaktadır.[705]

e. Rum Muallimin Jimnastik Cemiyeti: Kapandakik'de Gül Cami-i Şerif Mahallesi'nde Fener Caddesi 243 numaralı evde bulunmaktadır.[706]

---

[698] ATASE ve Denetleme Başkanlığında bulunan 27 Teşrinievvel 1337 tarihli bir belgede muhtemelen aynı toplantıdan bahsedilmektedir. Ancak toplantı tarihlerinde farklılık görülmektedir. Belgede "...Dün Beyoğlu'nda Edebi Slogosunda İstanbul'da mevcut bulunan Rum cemiyetleri, kulüpleri, müessese azalarıyla Müdafa-i Milliye Cemiyet-i Merkeziye azaları bir umumi celse akd ettiler ve patrikhanenin patrik intihabı, Yunan Hükûmetinin vaziyeti, Müdafaa-i Milliye ile alâkasının derecesini dûr ü dıraz (uzun uzadıya) münakaşa ve müzakere ettiler. En nihayet Gonaris'in Londra'dan avdetine kadar hiçbir karar verilmemesini ve İstanbul Rum Cemiyet-i Milliyesinin miktaratını tamamıyle müdafaa-i milliyeye terk edilmesine ekseriyet-i âra ile karar verildi..." denilmektedir. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1170, Gömlek No: 85, Belge No: 85-1.

[699] Hâkimiyeti Milliye; 13 Nisan 1338 (13 Nisan 1922). Pontus Meselesi; s.44-45; Ahmet Bedevi Kuran; Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, İstanbul, 1956, s.631.

[700] Polis Müdürü Umumîsinin Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 2 Haziran 1919 tarihli yazı. BOA; DH. KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 35-4.

[701] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.

[702] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.

[703] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.

[704] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.

[705] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.

[706] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.

f. Fidi Pidi Jimnastik Cemiyeti: Ortaköy'de Vapur İskelesi Caddesi'nde 6 numarada bulunmaktadır.[707]

g. Aris Jimnastik Cemiyeti: Arnavutköy'de bulunmaktadır.[708]

ğ. Aspetr Rum Futbol Cemiyeti: Tatavla'da bulunmaktadır.[709]

h. T(N)eşki: Proodos Cemiyeti salonunda bulunmaktadır.[710]

ı. Abas Jimnastik ve Musiki Cemiyeti: Beşiktaş'ta Hacı Fron Caddesi'nde 24 numaralı evde bulunmaktadır.[711]

5. Türklere Ekonomik Açıdan Zarar Vermek Amacıyla Kurulan Cemiyetler

a. İstanbul Rum Tüccarı Cemiyeti

Cemiyet, Ocak 1919'da Beyoğlu tacirleri tarafından yapılan bir toplantı sonucu kurulmuş olup, anılan toplantıda nizamnamenin düzenlenmesi için bir heyet seçilmiş, cemiyetin başkanlığına Konstantin Stephan getirilmişti.[712] Cemiyet, Müslüman tüccarlarını iflâsa sürüklemek, piyasayı ele geçirmeye çalışmak özellikle borsa oyunlarını idare etmek amacıyla kurulmuştu.[713] İstanbul'da kâğıt para değeri olan kambiyo işlemlerini düşürüp çıkaran, Yunanistan ürünlerini ve üretimini İstanbul'a pahalı bir fiyat ile sokmaya çalışanlar da bu dernek üyeleri idi.[714]

6. Diğer Cemiyetler, Komiteler ve Kuruluşlar

a. İstanbul Rum Mukabil İhtilâl Teşkilâtı

İstanbul'da bulunan Rum Mukabil İhtilâl Teşkilâtının asıl merkezi Atina Askerî İhtilâl Komitesi idi. Teşkilâtın kuruluş gerekçesi ise Rumların silâhları olmadan herhangi bir Türk taarruzunun gerçekleşmesi veya Türkler tarafından kendileri aleyhine bir hareket yapılması hâlinde korunması idi. Bu nedenle bu teşkilâta "Rum Mukabil İhtilâl Teşkilâtı" adı verilmişti. Teşkilâta zaman zaman Atina'daki merkezden emirler geldiği tespit edilmiştir. Örneğin bu ihtilâl grubunun önde gelen üyelerinden biri olan ve Rumeli Pasajı'nda oturan Pandalaki adındaki Rum'un verdiği bilgiye göre, İstanbul'da çıkarılacak ihtilâli gerektiği gibi tertip ve idare etmek için Yunan komutanlarından Katahakis İstanbul'a gelerek Atina Askerî İhtilâl Komitesinin gerekli emirlerini ve talimatını buradaki komiteye tebliğ etmiştir.

---

[707] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.
[708] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.
[709] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.
[710] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.
[711] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 92, Belge No: 92-2.
[712] Âti; 10 Kânunusani 1335 (10 Ocak 1919). Pontus Meselesi; s.44'te bu tarih Eylül 1919 olarak gösterilmektedir.
[713] Karakurt; s.9.
[714] Âti; 10 Kânunusani 1335 (10 Ocak 1919). Pontus Meselesi; s.44.

Bu emirler arasında en önemlileri şunlardı: Kadıköy, Boğaziçi ve adalar tarafında bulunan Rumlar Beyoğlu, Tatavla, Sinemköy mıntıkalarına nakledileceklerdi. Naklolunan yerde dükkânları bulunanlar, Müslümanlardan birini kendisine ortak yaparak yine mümkün mertebe ticaretine devam edecekler; ancak, aileleri vaktiyle nakledilmiş olanlar herhangi bir tehlike anında önceden belirlenmiş olan toplanma noktalarına geleceklerdir. Toplanılan noktalarda eli silâh tutabilen Hristiyanlar tamamen ve gizlice "Rum Müdafaai Milliye Komitesi" ve "Etniki Eterya" cemiyeti vasıtasıyla özel defterlere kaydedileceklerdi. Bunlar için gerekli elbise, silâh ve diğer malzemeler tamamen İngiliz depolarında hazırlanmaktaydı.[715] General Niderk'in eski yaverlerinden Yüzbaşı Strankilos bu hususta İngilizlerle irtibat sağlamakla görevlendirilmişti.

Rumlar, Ermenilerin de kendileriyle bu harekette iş birliği yapmalarını sağlamışlar ve hatta Paris-Londra-New York Taşnaksutyun Komitesi üyeleri ile Atina Askerî İhtilâl liderleriyle ortak hareket edilmesi konusunda İstanbul'a gerekli talimatı göndermişlerdi. Bu teşkilâtı, Ermeniler arasında yaymaya Antranik'in Yaveri Hemayak Bogosyan memur edilmişti. Hemayak Bogosyan, burada komite ile ortak hareket etmekte olduğu gibi İstanbul cihetindeki Ermenileri de harekete geçirmek için, Yedikule'de oturan Doktor Enfiyeciyan adında bir Ermeni'yi memur etmişti.[716]

Rumlar yapacakları faaliyetleri için Türklerin yanı sıra kendilerine aleyhtar diğer grupların mevcut istihbarat bürolarını ve teşkilâtlarını öğrenmek için önemli bir "karşı istihbarat" şebekesi oluşturmayı da başarmışlardı. Bu istihbarat şebekesinin Şefi Katahakis'in yanında görevli olan Kalayaropolo adındaki bir memurdu. Bu şebeke geniş bir alana yayılmakta ve hatta Beyoğlu ve diğer mıntıkalardaki genelevlere kadar nüfuz etmekte idi. Bu genelevlere gelen Türkler ve özellikle Lâzlardan kadınlar vasıtasıyla bilgi alınmakta, önemli görülen şahısların geceleri ceplerinden evrakları alınıp okunmakta idi.

Atina Askerî İhtilâl Komitesi, İstanbul'dan giden Rum göçmenlerden beş sınıf doğumlu şahısların Meriç'in sağ sahilinde ve bilhassa Dedeağaç'ta toplanmasına karar vermiş, bir savaş anında buradaki ihtilâl teşkilâtı gerektiği gibi hareket ederek, Meriç'in sağ sahilinde bu suretle karşı harekât yapmak üzere organize etmişti.[717]

b. Tatavla'daki Rum Cemiyeti Hayriyesi

Tatavla'da bulunan Rum Cemiyeti Hayriyesi hakkında fazla bilgi olmamakla birlikte cemiyete, Paris'te bulunan Zaharof'un 50.000 frank ve Mısır'da bulunan Melahrinos'un 1200 İngiliz lirası gönderdiği anlaşılmaktadır.[718]

---

[715] TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 175, Belge No: 175.
[716] TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 175, Belge No: 175-1.
[717] TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 175, Belge No: 175-2 (27/28 Kasım 1922); Kutu No: 48, Gömlek No: 62, Belge No: 62.
[718] İleri; 25 Nisan 1335 (25 Nisan 1919).

c. Kardeş Cemiyeti

İstanbul'da bulunan Girit Rumlarının teşkil etmiş oldukları Kardeş Cemiyeti 1 Mayıs 1922'de Beyoğlu'nda Panayia Kilisesi avlusundaki özel dairede olağanüstü toplanmıştır.

Cemiyet Başkanı Doktor Yanaki, gazetelerde yayımladığı bir yazı ile gerek cemiyette olanlar ve gerekse İstanbul'da bulunan Girit Rumları meselelerinin görüşülmesi için davette bulunmuştu. Davete katılan elli-altmış kadar Giritli Rum'a Cemiyet Reisi Yanaki, patriğin isteklerini bildirmiş ve patriğe saygı göstermelerini istemişti.[719]

ç. Rum Müdafaa Komitesi

Rum Müdafaa Komitesi ile sefaret ve askerî heyet erkânı Beyoğlu Doğruyol'daki Şişmanoğlu'nun eviyle, Atina Bankasının şubesi olan binanın üst katında toplantı yapmayı plânlamış ve Atina Bankasının en üst katı merkez olarak seçilmişti. Bu salon halılarla ve levhalarla süslenmiş ve düzenlenmişti. Büyük Yunan bayrakları ve patriğin resmi de asılmıştı.

Cemiyet, üye kaydı, para toplamak, toplantı yapmak, konferanslar ve ders vermek gibi hususlarda faaliyet göstermişti. Londra'daki Karançis komite başkanı idi. Bu komitenin beş kişiden oluşan bir de istihbarat kalemi kurulmuştu.[720]

d. Markalı Rum Teşkilâtı

Bu teşkilâtın kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu hakkında bir bilgi bulunmamakla beraber 1922 yılında elde edilen istihbarat bilgilerine göre Markalı Rum Teşkilâtı adı altında bir teşkilât olduğu ve bu teşkilâtın;

1. Beyoğlu belediyesi dairesi karşısında İpsaltı Doğrama Fabrikası'nı depo yaptığı,

2. Toplantı bölgelerinin Galata Kalesi'nin bulunduğu Kaledibi meydanı olduğu,

3. Yedikule dışında Rum Hastahanesi idare heyeti binasının sol tarafında makine dairesi yakınında seçilen mahalle dışarıdan hiçbir şekilde kimsenin girmemesi için fevkalâde özen gösterildiği anlaşılmaktadır.[721]

e. Anadolu Rum Müdafaa Cemiyeti

Kurucusu olan Pisatokis, Mudanya yoluyla İstanbul'a gelmiş, İzmir'de âtıl bir vaziyette bırakılan cemiyetin İstanbul'da yeniden kurulması ve canlandırılması için patrikhane ile görüşmeye başlamıştı. Ancak Atina ile bir

---

[719] TİTE Arşivi Kutu No: 51, Gömlek No: 3, Belge No: 3; Kutu No: 51, Gömlek No: 157, Belge No: 157 (2 Mayıs 1922).
[720] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 33, Belge No: 33. (28 Mayıs 1922); Kutu No: 47, Gömlek No: 9, Belge No: 9 (28 Nisan 1922).
[721] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 93, Belge No: 93 (9/10 Ekim 1922).

uzlaşma yapılmadığı takdirde, İstanbul'da bulunan müdafaacı subayların da Pisatokis ile iş birliği yapacağı kurmay erkânı tarafından bildirilmişti.[722]

f. Rum Cemiyeti İlmiye ve Tıbbiyesi

Cemiyet ile ilgili bilgi bulunmamakla beraber yalnızca 1922 yılında olağanüstü toplantılar yaptığı anlaşılmaktadır.[723]

g. Büyük İnkılâp Komitesi

Komite, Fener Rum Patrikhanesi'nde Papaz İskeçeli Zahariyadis isminde bir şahıs tarafından idare edilmekteydi. Zahariyadis daha önce Trakya'da çetecilikle meşgul olan eşkıya reislerine talimat vermek üzere davet edilmişti. Bu amacı gerçekleştirmek için Vasilos Çatalca'ya hareket etmişti.[724]

Türkiye dışında da Rum cemiyetleri kurulmuş olup ortak hedefler doğrultusundaki faaliyetlerini iş birliği yaparak sürdürmüşlerdir. Örneğin, Paris'te bir Rum cemiyeti kurulmuş ve bu cemiyetin başkanı Wilson'a sunulmak üzere bir kararname hazırlamıştı. Burada bulunan Rumlar cemiyetin emrine 40.000 İngiliz lirası vermişlerdi.[725]

Yunan Hükûmeti, Avrupa ve Amerika'daki propagandalarından başka uzun zamandan beri Osmanlı Devleti'nde -Mütarekenin akdine kadar- gizli olarak faaliyet gösteren Etniki Eterya ve Silogos gibi millî Yunan komitelerinden başka mütarekeden sonra çeşitli isimlerle birçok kulüp, cemiyet, fırka ve komite açtırmıştır. Bunların hepsinin amacı aynı olup hepsi de Yunan Hükûmetine hizmet etmekle gurur duyduklarını ifade etmişlerdir. Çeşitli gruplar tarafından teşkil ve idare edilen bu cemiyetlerin amaçları her ne kadar aynı ise de faaliyet alanları farklı idi.

Yunan Sefarethanesi, İstanbul'da açılmış bulunan bütün Rum ve Yunan kulüp ve derneklerini bir araya getirerek, aynı amacı taşıyan bu cemiyetleri birleştirmek ve merkezî hâle dönüştürerek denetim altında tutmak amacıyla "Millî Cemiyet" adını taşıyan bir yapı oluşturmak istiyordu.[726] Cemiyetin nizamnamesini düzenlemek üzere, Spektatör Doryan gazetesi başyazarı olan ve 7 Eylül 1919 tarihinde yine Sefaretin emri ve patrikhanenin onayı üzerine Rumlar tarafından İstanbul Rum mebusları

---

[722] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 70, Belge No: 70-8 (8 Temmuz 1922).
[723] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 29, Belge No: 29 (10 Nisan 1922).
[724] TİTE Arşivi; Kutu No: 63, Gömlek No: 10, Belge No: 10 (26 Mayıs 1921).
[725] Âti; 19 Kânunuevvel 1334 (19 Aralık 1918).
[726] Bu cemiyet muhtemelen Hatipoğlu'nun "Türk-Yunan İlişkileri'nin 101 Yılı" adlı eserinde bahsedilen "Millî Komite (Ethniki Epitropia)" ile aynıdır. Burada komitenin Dorotheos'un patrik seçildikten sonra Yunan yayılmacılığına yardımcı olmak üzere paravan bir örgüt kurduğu, bu kuruluşun öncelikle milliyetçi Osmanlı Rumlarının emellerini göz önünde tuttuğu belirtilmektedir. Hatipoğlu; Türk-Yunan İlişkileri'nin 101 Yılı", s.76. Cemiyetin Dorotheos zamanında ve patrikhanede kurulduğu dikkate alındığında "Millî Komite" ve "Millî Cemiyet"in aynı cemiyet olabileceği ihtimali kuvvetlenmektedir.

adıyla seçilen 40 mebus[727] arasından seçilen "K. Seodokas" adlı şahıs başkan ve Emiros gazetesi başyazarı "Makridis" ikinci başkan seçilmişti. Sefarethane kendisine verilen görevi lâyıkıyla yerine getirmek üzere yüklü miktarda para vermişti. Yunan Hükûmeti bu vesile ile Osmanlı tâbiyetinden olan Rumları kendi millî davası uğrunda kullanmak, askerlik hizmetinde kendi tebaasıymış gibi celp ve kendilerine pasaport vererek Yunanistan'a sevk etmek, çete tertibiyle Anadolu'ya göndermek ve propaganda ile Rumları harekete geçirmek, gerektiğinde bu kişileri isyan ve ihtilâle yöneltmek suretiyle İstanbul'un huzur ve rahatını bozmak için çaba sarf etmekteydi.[728]

Yunanistan'ın bu tür faaliyetlerinden biri olan cemiyetlerin kuruluş ve faaliyetlerinde büyük ölçüde Venizelos'un maddî ve manevî yardımları olmuştur. Esasen İstanbul'da kurulan örgütlerin hemen çoğunda Venizelos taraftarı subaylar ön plânda yer almıştır. İstanbul'da gerçekleştirilen bu tür örgütlenmelerde Kral Konstantin taraftarlarının etkisi fazla olmamıştır. Zira, Venizelos'un megalo ideayı gerçekleştirmek amacıyla Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ve daha sonra Anadolu'da bir bakıma sonu belli olan maceraya atılmasına Kral Konstantin hiç değilse başlangıçta pek fazla taraftar görünmüyordu. Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı dönemde Venizelos'un Yunanistan başbakanı olduğu göz önüne alınırsa, İstanbul'daki Rum örgütlerinde Venizelos ve taraftarlarının etkin oluşunu anlamak mümkündür.

Venizelos iktidardan düştükten sonra Yunanistan'a dönen Kral Konstantin daha önce karşı çıktığı Anadolu macerasına çeşitli iç ve dış baskılar sonucu, Venizelos'un açtığı çığıra tâbi olmuş; ancak, eski başbakan tarafından İstanbul'da kurdurulan örgütlere sıcak bakmamıştı. Nitekim, Venizelos'un iktidardan düşüşünden kısa bir süre sonra, İstanbul'da görevlendirilmiş olan Venilosçu bazı üst düzey subaylar görevden alınarak Atina'ya çağırıldılar.

Kral Konstantin-Venizelos çekişmesi cemiyetlerin yanı sıra patrik seçimi konusunda da kendini göstermiştir. Her ne kadar, hedef ortak ise de kişisel yöntem ve politikalar çekişmenin esasını oluşturuyordu. Ancak, Kral Konstantin göreve başladıktan sonra bir güç denemesi olarak patrik seçimlerinde etkin olmaya çalışmış fakat bunu başaramamıştı. Gerek patrik seçiminde, gerekse yerel Rum örgütlenmelerinde Venizelos etkinliğini korumuştur.

---

[727] Bahsedilen mebusların isimleri II. Bölüm'de meslekleri ile birlikte zikredilmiştir. BOA; DH., KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-8.

[728] Başmemur tarafından 1 nci Şube Müdürlüğüne 25 Eylül 1919 tarihinde gizli olarak gönderilen yazı. BOA; DH-KMS, Dos.No: 49-2 Belge No: 57-9. 1 nci Şube müdürünün 5 Ekim 1919 tarihli yazısı. BOA; DH- KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2.

B. Silâhlı Rum Etkinlikleri ve Çeteler

Yukarıda bahsedilen cemiyetlerin en önemli girişimlerinden birini asayişi bozmak amacıyla kurulan çeteler ve bu çetelerin faaliyetleri oluşturmaktadır. Esasen İstanbul yerli Rumları önceki bölümde de bahsedildiği gibi daha Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde, şehir ve kasabalarda taşkınlıklarını artırmışlardı. 17 Kasım 1918 Pazar günü Pangaltı'da bir kilisedeki ayinde Fransız Visamirali Amet, diğer kiliselerde de İtalyan temsilcisi ile birkaç Yunan subayının bulunuşu, büyük çapta gösterilere ve taşkınlıklara sebep olmuştu.[729] Beyoğlu'nda birkaç Fransız subayının görünmesi, 18 Kasım 1918 tarihinde Beyoğlu'ndaki Yunan kulübünde Yunan Amirali Kakolidis'in demeci ve Venizelos'un İstanbul'a geleceği şayiası Rumları sevinçten çılgına döndürmüştü. Rum kiliselerinde yapılan ayinler, Fransız, İtalyan ve Yunan general ve subaylarından bazılarının bu ayinlere katılması ise Rumları daha da cesaretlendirmişti.[730]

Bu taşkınlıklar hakkında patrik vekili gazetelere Türkleri yatıştırıcı beyanatta bulunmuş ve bunu yapanların ayaktakımı oldukları, aklı başında Rumların bu gibi yersiz hareketlere kesinlikle cür'et etmeyecekleri, bunlardan patrikhanenin bilgisi bulunmadığını bildirmişse de bu gibi taşkınlıklar devam etmişti.[731]

İstanbul'da meydana gelen bu taşkınlıklar yalnız küçük çaplı ve bağımsız gösterilerden ibaret olmayıp Yunanistan, patrikhane gibi önemli unsurların desteği ile hareket eden çetelerin yaptığı katliam, baskın, adam yaralama, gasp gibi olayları da kapsamakta idi.

İstanbul'da çete teşkilâtının oluşmasında, yukarıda da belirtildiği gibi Yunanistan'ın etkisi büyük olmuştu. Diğer teşkilâtlarda olduğu gibi çete faaliyetlerinde de Venizelos tarafından görevlendirilen subaylar önemli rol oynamıştı. Yunan Hükûmetinin emriyle Trabzon'da faaliyet gösteren Rum çetelerine yardım etmek üzere İstanbul'a Albay Bakas komutasında binbaşı, yüzbaşı ve teğmen rütbelerinde 14 subay ve altı çete reisi gönderilmişti.[732] Bu konuda Venizelos'un İstanbul'a gönderdiği Askerî Temsilci Albay Katahakis'in de etkisi büyük olmuştur. Girit isyanlarında yetişmiş bir komiteci olan Albay Katahakis'in, patrikhaneyi muhafaza etmek bahanesiyle İstanbul'a getirdiği jandarmalar ile sözde erzak ambarı teşkili için getirilmiş iki bölük asker, Rum köylerine dağıtılarak, silâhlı çetelerin genişletilmesi sağlanmıştı.[733]

Mütareke döneminde faaliyet gösteren bu çeteler, Fener Rum Patrikhanesi, Venizelos ve Yunan subaylarının yanı sıra İngilizler tarafından da destek görmekteydi.

---

[729] Gökbilgin; Millî Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, s.4.
[730] Tansel; s.91.
[731] Gökbilgin; Millî Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, s.5.
[732] Özel; s.6-7.
[733] Bayar; s.1456.

Çeteler, genel olarak asayişi bozmak amacıyla faaliyette bulunmaktaydı. Böylece İstanbul'da bulunan Türk halkını rahatsız edip onların kaçmalarını sağlayarak İstanbul'daki Türk nüfusunun azalması ve İtilâf devletlerinin müdahalesinin elde edilmesi plânlanmaktaydı. Ancak Türk halkının elinde silâh olması Rumları rahatsız etmiş ve bunu engellemek için Fransızlara başvurmuşlardı. Fransızlar da Şubat 1919'da Osmanlı Hükûmetinden İstanbul, Edirne ve Çatalca sancağında bulunan Türk halkının elinde bulunan silâhlarının 15 Marta kadar toplatılmasını istemişti. Osmanlı Hükûmetinin bu isteği kabul etmesi, çetelerin faaliyetlerinin daha da artmasına neden olmuştu.[734]

Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi'nin silâh, iaşe, para gibi yardımları sonucu İstanbul ve banliyölerinde oluşturulan belli başlı çeteler ve faaliyetleri şöyledir:

1. Hrisantos ve Zafiri Çetesi

Çetenin reisi Tatavlalı Hrisantos adında bir Rum'du ve Yenişehir'de Barba Yani'nin meyhanesinde garsonluk etmekte idi.[735]

Bu çete, Tatavla (Kurtuluş), Feriköy, Papazköprüsü, Yenişehir, Dolapdere ve Kalyoncukulluğu bölgelerinde çok sayıda Türk'ü katletmişti. İngilizler tarafından para ve silâh yardımı yapılan çetenin reisi Hrisantos, İngilizler adına casusluk da yapmıştı.

Çete, Türk karakollarına baskınlar düzenleyerek silâh gasp etmeye çalışmıştı. Çete reisi İngilizler tarafından korunduğu için tüm takibata rağmen yakalanamamış, kendisini yakalamak isteyen beş Türk polisiyle bir jandarma zabitini de öldürdükten sonra İngilizlerin yardımıyla Yunanistan'a kaçmıştı. Üç ay Yunanistan'da kaldıktan sonra İngiliz askerî kıyafetiyle tekrar İstanbul'a gelmişti. Şehre geldiğinin duyulması üzerine Tatavla, Aynalıçeşme ve Sinemköy mevkiinde geniş önlemler alan polisler tarafından öldürülmüştü.[736]

Hrisantos'un arkadaşı Zafiri de Kalyoncukulluğu'nda İkinci Şube Müdür Muavini Faik Bey tarafından bir muhallebici dükkânında öldürülmüştü. Çok sayıda cinayet işleyen ve çok zor ele geçen bu çete mensubunu öldürdüğü için Faik Beye sadrazam tarafından 150 lira ikramiye ile üçüncü dereceden Osmanî nişanı verilmişti.[737] Ayrıca bundan sonra bu gibi fedakârlıklarda bulunan kişilerin de aynı şekilde ödüllendirileceği her tarafa tamim edilmişti.

2. Todori Çetesi

Yunan bir kurmay albay veya kurmay albay olduğu tahmin edilen Todori, Şile'de bakkallık yapmakta ve gazino işletmekte idi.

---

[734] Temel; s.121. Gökbilgin; Millî Mücadele Başlarken, c.I, s.33.
[735] Ertürk; s.254-255.
[736] a.g.e.; s.258-259
[737] BOA; DH. EUM. AYŞ, Dos.No: 45 Belge No: 11-1,11-3.

Asıl görevi ise Yunan ve İngiliz kaynaklarından gönderilen silâh, cephane ve bomba sandıklarını dükkânına getirip maiyetindeki çetelere dağıtmaktı. İngilizlerin himayesinde çalışan Todori, aynı zamanda Şile Yeniköy, Bakkalköy, Paşaköy ve civarı Rumlarının oluşturduğu çetelerin de elebaşı ve reisi idi. İzmit yöresindeki Ermenilerle, Gebze boğazındaki Rum köylülerinin oluşturduğu çeteler de Todori liderliğindeki çetelerle iş birliği yapmıştı.

Todori'yi ortadan kaldırma görevi, Kuvayı Milliye müfrezelerinden Demir Hulusi Bey Grubuyla, Sadık Baba ve Osman Kaptan'a verilmiş, görevi yerine getiren müfrezeler bazı Rum çetelerini de pusuya düşürerek imha etmişlerdi.[738]

Nüfuz bölgesi geniş olan bu çetenin reisinin ortadan kaldırılmasıyla Şile, Yeniköy ve civarındaki çeteler başsız kalmıştı.

3. Çakır Yorgi, Karabacak, Anesti Kaplan Çetesi

Çete Üsküdar'a bağlı Küçükbakkalköy, Büyükbakkalköy, Şile, Yeniköy, Kartal, Pendik, Anadoluhisarı ve Bostancı bölgelerinde faaliyet göstermişti. Çetenin üç reisi de Todori'nin direktifleri doğrultusunda hareket etmiş, İngiliz ve Yunanlardan aldıkları belgelerle şehir merkezinde dolaşabilmişlerdi. Çetenin bazı eylemleri şöyle idi:

4 Mart 1919'da Bostancı'da iki Türk'ü öldürmek,

Kartal ve Pendik'te birçok masum insanı ağaçlara asmak,

Türk kızlarını dağa kaçırarak ırzına geçmek,

Yaşları 10-18 arasında altı Türk çocuğunu öldürmek,

Anadoluhisarı'nda bir Türk polisini silâhını alarak bağlamak,

Kartal Jandarma Kumandanı İzzet Beyi sebepsiz yere öldürmek.

Çete mensupları Hasan Kardaşko, İnegöl Mesudiye köyünden Nuri, Alemdarlı Tahir ve Reşadiyeli Osman'ın oluşturduğu Millî Alemdar adındaki Kuvayı Milliye Müfrezesi tarafından imha edilmişti.[739]

4. Kommit Çetesi

Reisi Ayazma Karyeli Kommit olan çete, yerli Rumların yardım ve yataklık etmesi sonucu Türk bölgelerinde hırsızlık ve cinayet eylemlerinde bulunmuştu. Çete reisi Kommit diğer çete reisleri gibi takip edilmiş ve Boyalık ve Karacaköy Müfrezelerinin faaliyeti sonucu Yeniköy'deki evinde sıkıştırılmıştı. Ancak çete reisinin ablukaya alındığını öğrenen Yeniköy ve civardaki Rum köylerinin halkı, kadın-çocuk evin etrafını sararak silâhlı bir müdahaleyi engellemişlerdi.

---

[738] Temel; s.123.
[739] a.g.e.; s.124.

Böylece çete reisi Kommit, Yeniköy muhtarı, ihtiyar heyeti ve köyün ileri gelenlerinin yardımıyla Çatalca Metropolithanesi'ne teslim edileceği gerekçesiyle kaçırılmış ve tüm aramalara rağmen bulunamamıştı.[740]

5. Milto Çetesi

Çetenin reisi Paşaköylü Tanaş oğlu Milto'dur. Çete, Paşaköy ve civarında eşkıyalık yapmıştı.[741] 1919 Nisan ortalarında Milto adındaki çete reisinin idaresinde 12 kişi Anadolu Hisarı'na taarruz ederek yolda rastladıkları bir polis memurunu bağlamış ve üzerindeki silâhı almışlardı.[742] Milto ile çetenin diğer elemanlarından Yordan oğlu Panayot ve Hristo, bir martin bir İngiliz ve bir Alman tüfeği ve cephaneleriyle birlikte, Üsküdar mutasarrıfı Nurettin Beyin girişimleri sonucu Paşaköy Jandarma Kumandanlığına teslim olmuştu.

Çetenin elemanları daha sonra tecili ceza yasasına dayanarak serbest bırakılarak evrakları Üsküdar Savcılığına gönderilmişti.[743]

6. Paşaköylü Karaoğlan ve Panayot Çetesi

12 kişiden oluştuğu anlaşılan bu Rum çetesi Büyükdere ve Sarıyer'e yakın bölgelerden Çırçır, Gülbahçe, Zekeriyaköy, Bahçeköy, Fıstıksuyu ve Hacıosmanbayırı bölgelerinde faaliyet göstermişti. Çete, zaman zaman Müslüman köylerine saldırılar düzenlemiş, para ve mal gasp edip adam kaçırmıştı. Eşkıyayı takibe giden Osmanlı müfrezesi, Gülbahçe'de silâhlı çatışmaya girmiş, çatışmada Teğmen Mehmet, Çengelköy polis memuru Hulusi, Hisar İnzibat Başçavuşu Süleyman Efendi yaralanmış, iki çete elemanı teşhis edilebilmişti.

Bu gelişme üzerine Dâhiliye Nezareti 27 Nisan 1919'da Harbiye Nezaretine bir tezkere göndererek Hacıosmanbayırı Süvari Karakolunun tamir edilerek açılmasını, Fıstıksuyu Karakoluna jandarma gönderilmesini, Yeniköy jandarmasının artırılmasını, Yıldız veya Zincirlikuyu'daki süvari karakollarından yeteri kadar süvarinin her gün Zincirlikuyu-Maslak-Hacıosmanbayırı-Büyükdere çayırı ve İstinye güzergâhında devriye gezmelerini istemişti. Bu arada Maslak Köşkü'ndeki güvenlik önlemleri de artırılmıştı.[744]

7. Apostol Çetesi

Büyükdere ve Tarabya Rumlarından teşkil edilen bu çetenin başına Yunan Süvari Binbaşısı Apostol getirilmişti. Büyükdere papazı da çetenin kurulmasında aracılık etmişti.

---

[740] a.g.e.; s.124.
[741] a.g.e.; s.125.
[742] Gökbilgin; Millî Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, s.61.
[743] Temel; s.125.
[744] a.g.e.; s.125-129.

Çete, Büyükdere, Tarabya, ve Sarıyer Yenimahalle olmak üzere üç kola ayrılmış, her üç grubun başına da Apostol tarafından ayrı ayrı birer reis atanmıştı. Anastas Büyükdere, Foti Tarabya, Kulaksız İlya da Sarıyer Yenimahalle'deki çetelere kumanda etmişti.[745]

Çetelerin siyaset işlerini, Binbaşı Apostol, idarî işlerini de Büyükdere papazı üstlenmişti. Gerek duyulduğunda çetelere dağıtılmak üzere Büyükdere Rum Kilisesi'nde 300-400 civarında silâh ve yeteri kadar cephane depo edilmişti. Büyükdere İnzibat Yüzbaşılığının raporuna göre, bu silâh ve mühimmat İngilizler ve Yunanlar tarafından verilmişti.[746]

İstanbul Merkez Kumandanlığı bu çete ile ilgili olarak hazırladığı bir raporu Harbiye ve Dâhiliye Nezaretlerine göndermiş, rapor değerlendirildikten sonra konu, İngiliz Askerî Temsilciliğinin dikkatine sunulmuştu. Çetelere karşı sıkı önlemler alınması ve yakalanmaları için de Polis Müdiriyeti Umumî ve Jandarma Kumandanlığına tebligatta bulunulmuştu.[747]

8. Bahari Çetesi

Bu çete, İstanbul Rum Patrikhanesi ve Yunan Sefarethanesinin iş birliği ile kurulmuştu. Boğazköylü Bahari kumandasında oluşturulan çeteye, başlangıçta 18 lira ücretle Beyoğlu ve Tatavla Rumlarından 100 kişi katılmıştı. Çete İngiliz filinta, bomba, mavzer, Yunan tüfekleri, altı adet hafif makineli tüfek ile donatılmıştı. Çeteye sonradan katılımlar devam etmiş ve eleman sayısı 200'e ulaşmıştı. Çetenin genişlemesi ile birlikte Karadağlı Hristo ve Kör Kalaniko da kumandanlığa getirilmişti.[748]

Çatalca'nın, Boğazköy ahalisinden Karadağlı Hristo'nun idaresindeki kuvvetlerin köyün batı yönünde, Yeniköylü Kunduracı İpsiro'nun kumandasındaki yüz kişilik bir grubun Boğazköy yolu üzerinde, aynı tertibatı Arnavutköy'de yerli ve on sekiz lira aylık ücretle Beyoğlu ve Tatavla'dan toplanmış kişilerden kurulu olan yüz kişilik bir kuvvetin de Boğazköylü Bahari'nin emir ve kumandasında olduğu görülmekte idi.[749]

Çetenin faaliyet alanları; Boğazköy, Arnavutköy ve Terkos-Çatalca hattının doğu tarafı olarak belirlenmişti. Kendilerine Çatalca ve Hadımköy'deki Yunan kuvvetleri tarafından sürekli olarak silâh sağlanmıştı. Yapılan bir araştırmada çeteye İstanbul'dan bir defada 17 araba ile büyük sandıklar içerisinde cephane, yiyecek ve teçhizat ulaştırıldığı anlaşılmıştı.[750]

---

[745] a.g.e.; s.128.
[746] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 35, Belge No: 35.
[747] Temel; s.128.
[748] Dâhiliye Nezaretinden Çatalca Mutasarrıflığına, Umum Jandarma Kumandanlığına 11 Haziran 1921 tarihinde gönderilen yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 60-2 Belge No: 31,1-1, 31,1-2.
[749] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 154, Belge No: 154. BOA; DH. KMS, Dosya No: 60-2 Belge No: 31,1-1, 31,1-2.
[750] Umum Jandarma Kumandanı Ali Kemal Bey tarafından Dâhiliye Nezaretine 13 Haziran 1921 tarihinde gönderilen yazı. BOA; DH. KMS, Dosya: No: 60-2 Belge No: 31-4.

Tecavüzî bir hareketi görülmeyen çete jandarma karakolu tarafından takip edilmekte idi. Osmanlı-Yunan hattı fasıl komisyonunca da Terkos-Çatalca hattı doğu tarafına seyyar bir müfreze gönderilmişti. Hariciye Nezareti bu çetenin herhangi bir tecavüzde bulunmaması için gerekli önlemlerin alınması konusunda gerekli yerlere emirler vermişti.[751]

Sadaret de çetenin bir an önce ele geçirilip imha edilmesi için Harbiye Nezareti, Çatalca Mutasarrıflığı ve Umum Jandarma Kumandanlığına tebligat göndermişti. Tebligatın hemen ardından da Terkos-Çatalca hattının doğusuna seyyar müfreze sevk edilmişti.[752]

Müfrezenin takibi sonucunda beş arkadaşı ile birlikte ele geçirilen Bahari tutuklanarak Çatalca Hapishanesi'ne konulmuştu. Buradan firar eden Bahari, 29 Ağustos 1921 tarihinde Hadımköy'deki Fransız Kumandanlığına teslim olmuştu. Fransız mercilerinden Bahari ve beş arkadaşının, Osmanlı Hükûmetine teslim edilmeleri istenmiş; ancak, bu istek kabul edilmemişti. Fransız Kumandanlığı 5 Eylülde bu kişileri Kumkapı'daki Fransız hapishanesine sevk etmişti.[753]

9. Pandeli Çetesi

Çete, Boğazkesen karyesi halkından olan Pandeli ve 15-20 kişiden oluşmuştu. Çetenin fırsat buldukça bulunduğu bölgede eşkıyalık yaptığı jandarma alay komutanlığı tarafından tespit edilmişti.[754]

10. Diğer Çeteler

Yukarıda belirtilen çeteler dışında, Çatalca ve Boğazköy bölgelerinde, Rum patrikhanesi ve Venizelist Yunan subayları tarafından oluşturulan yüzlerce çete mensubu daha bulunmakta idi.[755] Osmanlı topraklarında eşkıyalık yapan bu Rum çetelerine yardımda bulunmak üzere Atina'dan, Yunan Harbiye Nezaretinin Teşkilâtı Mahsusa Dairesi tarafından düzenlenen bir vesikayla bazı şahıslar gönderilmişti.[756]

Çete mensuplarının bir kısmı İstanbul dışından getirilmiş, bir kısmı da İstanbullu gönüllü Rumlardan oluşturulmuştu. Çetelerin yiyecek, giyecek, silâh ve cephane ihtiyaçlarının karşılanması için Venizelist Yunan subaylar tarafından Fener Rum Patrikhanesi'nde bir ihtilâl cemiyeti kurulmuştu.[757]

---

[751] Dâhiliye Nezaretinden Çatalca Mutasarrıflığına, Umum Jandarma Kumandanlığına 11 Haziran 1921 tarihinde gönderilen yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 60-2 Belge No: 31,1-1, 31,1-2.

[752] Temel; s.129-131.

[753] Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine 5 Eylül 1921 tarihinde gönderilen yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 60-3, Belge No: 17-1, 17-2.

[754] Emniyeti Umumiye Müdüriyeti Kalemi Mahsusadan yazılan 22 Mayıs 1920 tarihli ve 455 numaralı "acil" işaretli yazılarına cevap. BOA; DH. EUM. AYŞ, Dosya No: 45, Belge No: 28-24.

[755] Temel; s.129-131.

[756] 1 nci Şube müdürünün (Muhtemelen Emniyeti Umumiye Müdüriyetinin 1 nci Şubesi) 5 Ekim 1919 tarihli yazısı. BOA; DH- KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-1.

[757] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 10, Belge No: 10.

Taşrada bulunan çeteler ise Yunan Salibi Ahmeri adı altında Osmanlı Devleti'nin muhtelif sahillerine silâh ve mühimmat nakledilmek suretiyle silâhlandırılmıştı.[758] Yunan subayları Rum kadınlarının da Salibi Ahmer için çalışmasını istemiş; ancak, kadınlar bunu kabul etmemişti.[759]

Hadımköy ve Terkos'ta bulunan Yunan subayları ise Rum köylerinde büyük ölçüde çete teşkilâtı yapmakta idi. Hadımköy, Boğazköy ve Arnavutköy'e Yunan askerleri aracılığıyla cephane sevk edilmiş ve Terkos'taki Yunan subayı Teğmen Dimitraki tarafına da Yeniköy'den gönüllü olarak asker kaydedilmişti. Gönüllülerin görevleri Karadeniz'den Yeniköy'e Yunan takviye kıtaatı çıkarıldığı zaman, kendilerine yardım etmek, Türkler tarafından bir olay çıkarılması hâlinde Yunan kuvvetlerini takviye etmek, Arnavutköy çetelerini derhâl o civardaki Müslüman köylerine tecavüz ettirmekten ibaretti.

Yunan subaylarının bu tür faaliyetleri Umum Jandarma Kumandanlığı tarafından araştırılmış ve yapılan araştırma sonucunda, Yunan subaylarının tahriklerine hız verdikleri, bu tahriklerinin artması hâlinde İstanbul ve havalisinin asayişinin bozulacağı, bu bölgede bir olay olması hâlinde Müslümanların önemli derecede tecavüze uğrayacağı ve hatta bu durumdan İstanbul'un asayişinin de etkileneceği ve masum halkın korunması gerektiği tespit edilmiş ve bu konu İstanbul makamlarına raporla bildirilmişti.[760]

Yunan askerî makamlarıyla, patrikhane ve Yunan subaylarının Trakya'dan gelecek Yunan kuvvetleri tarafından İstanbul'un işgalini kolaylaştırmak amacıyla hem şehirdeki hem de köylerdeki Rum çetelerini silâhlandırmaları üzerine Harbiye ve Dâhiliye Nezaretleri, Sadarete İstanbul'daki tüm Yunan subaylarının sınır dışına çıkarılması ve Rum köylerinin denetim altına alınarak bu yolla sivillere verilmiş olan silâh ve mühimmatın ele geçirilmesi gerektiği konusunda uyarıda bulunmuşlardı.

Bütün bu gelişmeler karşısında Osmanlı Hükûmeti 1921 yılı Haziran ayında Rum çeteleri ile ilgili olarak İtilâf devletlerinin dikkatini çekerek bu konuda araştırma yapılması talebinde bulundu. Osmanlı Devleti'nin bu isteği üzerine Jandarma Alay Komutanı Halil, Kemerburgaz Jandarma Subayı Mecdi ve İngiliz İrtibat Subayı Üsteğmen Plant'tan oluşan bir heyet Çatalca'da Boğazköy ve Malva deresi civarında incelemelerde bulunmuşlardı. Heyet o bölgede siperlere yatmış, silâhlı, sayıları 150'ye yakın çete mensubu bulunduğunu görmüş, hatta bunlarla konuşmaya çalışmıştı. Üniformalı ve tüfekli bir Yunan subayı beyaz mendil sallayarak yanına yaklaşan İngiliz subayına Venizelos taraftarı olduğunu söylemişti. Araştırmanın ertesi günü, bölgedeki çeteleri takip amacıyla Osmanlı ve

---

[758] 1 nci Şube müdürünün 5 Ekim 1919 tarihli yazısı. BOA; DH- KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2.

[759] Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 10 Haziran 1920 tarihli "çok mühim" ve "gizli" ibareli yazısı: BOA; DH- EUM. AYŞ., Dosya No: 45, Belge No: 28-21-1.

[760] BOA; DH- EUM. AYŞ., Dosya No: 45, Belge No: 28-21-1.

Fransız kuvvetlerinden oluşan müfrezeler sevk edilmiş; ancak, çetelerin daha o gece İstanbul'a döndükleri anlaşılmıştı.[761]

Çatalca Jandarma Taburu ile İstanbul Jandarma Taburundan oluşan bir müfreze tarafından Boğazköy üzerine bir harekât yapılmış ve köy abluka edilerek silâh araması yapılmıştı. Ancak son bir seneden beri merkezi İstanbul Rum patrikhanesinde bulunan gizli ihtilâl teşkilâtının Boğazköy, Arnavutköy gibi yerlerde görülmesi, İstanbul'da bulunan Venizelist subaylar ve askerlerin patrikhanece giydirilip iaşeleri sağlanarak oralara gönderilmesi; Büyükdere, Kemerburgaz, Boğazköy civarına yapılan yüksek miktardaki silâh sevkıyatı ve örnek olarak anlatılan yukarıdaki gelişme, ihtilâl teşebbüslerinin önceden plânlandığını göstermektedir.

Bu teşkilât ve teşebbüsler gerek Çatalca Mutasarrıflığı gerek buradaki polis müdüriyeti tarafından tespit edilerek izlenmiş; Fener Rum Patrikhanesi'nce düzenlenen ve Yunan Müdafaai Milliye Cemiyetine mensup Venizelos taraftarı subaylar ve askerlerin burada kendilerine silâh ve cephane vererek İstanbul dışındaki köylere gönderilmekte olduğu ve Apostolidi namında bir subay yardımıyla Yunan Sefarethanesinden Arnavutköy'de veya Beşiktaş'taki bir tiyatroya silâh ve cephane nakledildiği ve şimdiye kadar bu tiyatroda bin kadar gönüllü çeteci kaydedilerek bir kısmının Türk köylerini basmak üzere[762] Büyükdere havalisine gönderildiği bildirilmiş ve bunların yasaklanması hakkında gerekli emirler verilmişti.[763]

Yunan subaylarıyla iş birliği yapan bazı Rum çeteleri "biz gönüllü topluyoruz, bize para lâzım" diyerek Rum tüccarlarından zorla para toplamışlardı. İstefani, Aleksandri, Aristidi, Heralombo ve Terikotos isimli kişilerden oluşan gönüllü Rum çeteleri, Tuzla'daki Yunan subaylarıyla görüştükten sonra kayıkla Büyükada'ya geçip tüccar Yani'den tehditle para almışlar ve Tuzla'ya döndüklerinde parayı paylaşmışlardı. Yakalanan bu çete elemanları 1921 Temmuzunda mahkemede yargılanmıştı.[764]

Küçüksu Çavuşbaşı Çiftliği'nde gizlendikleri anlaşılan 8-10 kişilik bir başka eşkıya grubu da Küçüksu'da bahçecilik yapan Dimitri Aleksiyadis'ten 200 altın ve 1500 kâğıt lira isteyerek, vermediği takdirde öldürüleceğini bildirmişlerdi. Dimitri'nin şikâyeti üzerine Dâhiliye Nezareti Umum Jandarma Kumandanlığından Küçüksu'ya bir jandarma müfrezesi gönderilmesi ve eşkıyalığın önlenmesini istemişti.[765]

Yerli Rumlardan birçok çete elemanı ile önceden civar köylerden gasp ve yağma ettikleri birçok eşyalar Mudanya ve Karamürsel bölgelerinde yapılan aramalarda ele geçirilmişti.

---

[761] Temel; s.129-131.
[762] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 35, Belge No: 35.
[763] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 35, Belge No: 35-1.
[764] TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 127, Belge No: 127.
[765] Temel; s.129-131.

1 nci Kolordu Komutanlığı çete faaliyetleri konusunda Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda; Yunanlar ve bunlardan cesaret alan yerli Rumların muhtariyet elde etmek için çeşitli çeteleri İtilâf devletlerinin dikkatini çekmemek için peyderpey gönderdikleri ve bunları faaliyete geçirdikleri, bu kişilerin İzmir faciasından daha kötü faaliyette bulunacakları belirtilmişti.[766]

Rumların İstanbul'da özellikle Şile ve çevresindeki çete faaliyetleri dikkati çekmektedir. Bu bölgede Rum çetelerinin eşkıyalık yapmakta oldukları Osmanlı Hükûmeti tarafından da haber alınmıştı.[767] Nitekim 14 Mart 1919 tarihinde, Şile Jandarma Karakolunu basan, civardaki köylerde eşkıyalık yapan Rum çetelerinin ele geçirilmesi için gönderilen jandarma birlikleri bir piyade müfrezesiyle takviye edilmiş, çetelerden biri yapılan çatışma sonucu imha edilmişti.[768]

Şile'de meydana gelen olaylar bir süre sonra İtilâf devletleri ilgili memurlarının da dikkatini çekmiş ve 19 Mart 1919 tarihinde Şile'de araştırma ve incelemede bulunmak ve çetelerin faaliyetine kesin olarak son vermek için şiddetli tedbirler almak üzere iki Fransız subayı maiyetinde bir miktar askerle beraber Şile'ye hareket etmişti.[769]

20 Mart 1919 tarihinde Şile ve civarında eşkıyalık yapan ve jandarma kuvveti tarafından kuşatma altına alınan Rum çetelerine güvenlik güçleri yanında, bir de nasihat heyeti gönderilerek teslim olmaları tavsiye edilmişti. Şile kaymakamı, İngiliz müfettişi ve kumandanı Simit, Muhacir Müdürü Münir Bey, İngiliz Binbaşı Seblit'ten oluşan bu heyet 5 Temmuz 1919 da Şile'ye gelerek bölgedeki Rum ve Müslüman halka tavsiyelerde bulunmuşlardı. Karma üyelerden kurulmuş bulunan nasihat heyetinin istekleri çete tarafından kabul edilmediği takdirde çetelerin zorla bastırılacağı kendilerine iletilmişti.[770]

21 Mart 1919 tarihinde Jandarma Kumandanlığı ile Müfettiş Albay Kolon tarafından alınan karar üzerine, bir Fransız binbaşısı refakatinde Şile'ye dört müfreze jandarma daha gönderilmişti.[771] Bölgedeki Türk kuvvetleri, nasihat heyetleri ve bölgeye fazla kuvvet gönderilmesi gibi önlemler bir süre sonra sonuç vermiş ve 25 Mart 1919 tarihinde Şile civarında eşkıyalık yapmakta olan Rum eşkıyası, jandarma karakolundan gasp ettikleri eşya ile silâhları iade etmişti.[772]

Şile ve Yeniköy Rumlarıyla yapılan anlaşmayla bu bölgelerdeki çeteciliğin önlenmesine rağmen diğer bölgelerdeki Rum çetelerinin eylemlerinde hiçbir azalma görülmediği gibi bu eylemler 1921 yılı sonuna kadar devam etmişti.

---

[766] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 114, Belge No: 114-4. 9 Haziran 1919 tarihli yazısı.
[767] İleri; 6 Mart 1335 (6 Mart 1919).
[768] İleri; 14 Mart 1335 (14 Mart 1919).
[769] İleri; 19 Mart 1335 (19 Mart 1919).
[770] İleri; 20 Mart 1335 (20 Mart 1919).
[771] İleri; 21 Mart 1335 (21 Mart 1919).
[772] İleri; 25 Mart 1335 (25 Mart 1919).

İstanbul Tabur Kumandanlığı 25 Haziran 1921 tarihinde "Yunanlı ve yerli Rumlardan kurulu olan bir çete tarafından saldırıya uğrayarak ve kuşatıldıktan sonra, gerçekleşen davet üzerine ertesi gün Burgaz'a gelmiş olan çete reisinin bir Yunan subayı olduğu İngiliz karargâhınca yapılan araştırma neticesinde anlaşılmıştır. Çetenin de İstanbul'da bulunan, aslen bunları elbise ile donatan ve idare ettirenler nezdinde yapılan teşebbüsler sonucu, yerli Rumlar ile dışarıdan gelmiş olan Yunanlılardan kurulu olduğu anlaşılmıştır."[773] şeklinde bir rapor hazırlayarak Rum çetelerinin kimler tarafından oluşturulduğu konusuna bir kez daha açıklık getirmişti.

Buna benzer bir rapor da Çatalca Mutasarrıflığından Harbiye Nezareti ve Sadarete gönderilmiş ve Terkos bölgesindeki çete faaliyetlerine değinilmişti. Bu raporda da görünüşte Terkos fabrikalarını muhafaza etmekte olan fakat gerçekte civardaki Rum köylerini ve bilhassa Terkos ve Yeniköy Rumlarını silâhlandırmak maksadıyla, 15 Mayıs 1920 tarihinde Terkos köyüne yerleşmiş olan 100 kişilik bir Yunan bölüğünün, geceleri köy dâhilinde yatmayarak haricen pusu tertibatı aldığı ve Rum köylerine silâh ve cephane dağıtımıyla uğraşmakta olduğu, Yeniköy'de önemli bir çete teşkilâtı yapmakta olduğu, bu durumun aynen Hadımköy'deki Yunan taburunda da mevcut olmakla beraber Boğaz, Arnavut, Ayazma köyleriyle İstanbul'da Tatavla gibi diğer bölgelerden gelen çapulcu ve serseri birtakım şahısların katılımıyla teşkilâtın daha da büyümekte olduğu, Terkos'taki müfrezenin miktarının 300'e yakın olduğu ve maksatlarının, Hadımköy ve Terkos arasını keserek o taraflardaki köylerin Çatalca ile ulaşımlarını tehdit altına almaktan ibaret olduğu belirtilmişti.[774]

M.M. (Müdafaai Milliye) Grubundan,[775] Erkanıharbiyei Umumiye Riyasetine gönderilen 27 Temmuz 1921 tarihli yazıda da buna benzer bir olay anlatılmaktadır. Bu yazıda da Büyük Dere'de Yunanların önemli bir çete teşkilâtı yapmakta oldukları, Sarıyer ve civar köylere taarruz ve tecavüzde bulunacakları dikkate alınarak polis müdürlüğünün ve jandarma kumandanlığının gerekli önlemleri alması gerektiği bildirilmişti.

Bu konularda Harbiye Nezareti ve Sadarete pek çok istihbarat gönderilmekte idi. Bu istihbaratlarda genel olarak çete faaliyetlerinin patrikhane, Yunan ve İngiliz destekli oldukları göze çarpmaktadır. 27

---

[773] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 10, Belge No: 10.

[774] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 527, Gömlek No: 88, Belge No: 88-1. Dâhiliye Nazırlığının Harbiye Nezaretine gönderdiği 22 Haziran 1920 tarihli yazısı. Çatalca Mutasarrıflığı tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 20 Haziran 1920 tarihli yazı. BOA; DH. EUM. AYŞ., Dosya No: 45, Belge No: 28-20.

[775] 1920 yılının başlarında kurulan bu grup, her türlü tehlikeli gelişme karşısında İstanbul'daki kuvvetleri Anadolu'ya sevk etmek, maddî ve manevî olarak desteklemek amacını taşımakta idi. Müdafaai Milliye Grubu, "M.M. Grubu" ve "Müsellah Müdafaa-i Milliye Teşkilâtı" olarak iki teşkilât halinde ortaya çıkmış ve gayriresmî olarak faaliyete başlamış, daha sonra Anadolu tarafından da resmen kabul edilmişti. Nitekim, Müdafaai Milliye Teşkilâtı, 31 Temmuz 1921 tarihinden itibaren Anadolu ordusu kadrosuna dâhil edilmişti. Zekeriya Türkmen; Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920), Ankara, TTK Basım Evi, 2001, s.246.

Temmuz 1921 tarihli bir istihbaratta patrikhanenin teşkilât faaliyetine aralıksız devam etmekte olduğu, İstanbul'dan bir Rum gönüllü kafilesinin Bandırma'ya doğru yola çıkarılacağı, Bandırma'nın yükleme iskelesi olacağı ya da bu çetelerin o bölgede yok etme siyasetini uygulamaya memur edilecekleri bildiriliyordu.[776]

11 Ağustos 1921 tarihli başka bir istihbaratta da İngilizlerin İstanbul'daki çete faaliyetlerini desteklemeleri anlatılmakta idi. Bu istihbaratta "İstanbul'da Arnavudköyü'nün sahile yakın olan gazino üzerindeki apartmanda ikamet eden Hristos Opsolidis namında bir süvari yüzbaşısı bulunuyordu. Hristos Opsolidis, daima İngiliz subayları ve kumandanlarıyla temasta bulunup İngilizlerin bilgisi altında Bebek'te Kunduracı Yani, Kapıdağı Bakkalı Yorgi, İcracı Nikolaki Mavencidis, Sütcü Yani, Büyük Bebek'te Bakkal Yani, Küçük Bebek'te Fırıncı Koço, diğer bakkal Yani, Kalaycı Eftim, köy papazı, Sarraf Vangel, Corci Kalfa, Mandıracı Sava, Kürkçü Apotol, Sobacı Agop, Bahçeci Tanaş, Kulaksız İlya, Efnas, Koti adlarındaki şahıslarla Büyük Bebek'teki kulüpte toplanarak, birçok Ermeni ve Rumlardan oluşan çeteler kurdurarak Anadolu sahillerine sevk ederek, oralarda bulunan İslam köylerini yakmak ve katliamlar yaparak tamamen yok etmek için çeteler göndermekte oldukları yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır."[777] denilmektedir.

V (veya Vav) Şubesi H. Sırrı imzasıyla Müdafaai Milliye İstanbul Heyeti Merkeziyesine gönderilen 20 Nisan 1922 tarihli yazıda da Yunanların çeteler kurmadaki yardımları konusu üzerinde durulmaktadır. Bu yazıda "Yunanlıların İstiryadis'in başkanlığı ve idaresinde olarak, işgal edilen yerlerde yerli Rum ve Ermenilerden elli bin, Çerkeslerden yirmi bin kişilik bir kuvveti silâhlandırarak ve teçhiz ederek, çete hâlinde tertip ettikleri bu kuvvetle işgal altındaki bölgelerde yaşayan Müslüman ahaliyi katl ve imha edecekleri, bu hainane tertib ve vahşiyanelerden, müfrit Hürriyet ve İtilâf Fırkası dahi haberdar olarak Düvel-i İtilâfiye İstanbul mümessillerinin dikkatlerini bir nota ile çekmek için önemle müzakere edildiği haber alınmıştır."[778] denilmektedir.

Bu dönemde Kafkasya'dan göç ederek, Yunan hududuna geçen Rum ve Ermenilerden 150 kişinin silâhlandırılarak Karaburun tarafına çetecilik yaptırılmak üzere sevk edildikleri bilinmektedir.[779]

---

[776] TİTE Arşivi; Kutu No: 39, Gömlek No: 88, Belge No: 88.
[777] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 53, Belge No: 53-1.
[778] TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 147, Belge No: 147.
[779] Sirkeci İstanbul Seyyar Memuru Hüseyin Cemal'in, 22 Haziran 1922 tarihli yazısı. TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 50, Belge No: 50. Rumların Ermenilerle ortak çete faaliyetleri özellikle Karadeniz bölgesinde daha yoğun olarak görülmektedir. Bu konuda pek çok arşiv belgesi bulunmaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir: Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1255 Gömlek No: 58, Belge No: 58-1, 2, 3; No: 1232 Gömlek No: 182, Belge No: 182-1; Kutu No: 15 Gömlek No: 87, Belge No: 87-1.

Ayrıca Silivri bölgesinde İstanbul Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin bir şubesi, Silivri, Istranca bölgelerinin İstanbul hududuna yakın mahallerine çeteler göndermekte idi. Yunanistan'ın Meclisi Mebusan Reisi Lombardos'un uzun süre maiyetinde bulunan Pezaki adlı bir kişi bu şubenin faal üyelerindendi. Bu çeteler, Istranca dağları mıntıkasında değişik yerlerdeki Rum köylerinde silâh depoları oluşturmuştu. Doğu Trakya'da Rumlar arasında "pek yakın zamanda İstanbul'un kendileri tarafından işgal edileceği"[780] propagandası yapılmakta idi.

Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin, İstanbul'da çeteler kurduğu ve yakın bir zaman içinde Boğaziçi'nin her iki sahilinde Alemdağ, Darıca havalisinde, Zekeriya, Uskumru köyleri ve Kilyos bölgelerinde faaliyette bulunacakları, bu tertiplerden Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin de bilgisi olduğu, Kaptan Ahilya adında Giritli birinin bu teşkilâtları idare etmekte olduğu 14 Eylül 1922 tarihli bir raporda bildirilmişti. Ahilya ile Teğmen Biland ve Çetr'in Galata'da Çetrin yazıhanesine yerleşmişlerdi. Bu kişiler bir Rum papazı ile Averof zırhlısına gelmişlerdi. Averof'tan bir çete için gereken silâhlar verilmiş, bu silâhlar Arnavutköy veya Kuruçeşme'de bir yerde saklanmıştı.[781]

Bu sırada çetelere karşı teyakkuz hâlinde bulunan Türk jandarmaları son derece dikkatli davranmışlardır. Örneğin, Şile'ye uğrayan bir şilepteki elli kişilik bir Rum çetesi, Şile jandarmaları tarafından yakalanarak tutuklanmıştı.[782]

Mustafa Kemal'in önderliğinde kazanılan büyük zafer sonrasında bile Rumların İstanbul ve çevresinde çete faaliyetine devam edecekleri yolunda istihbaratlar alınmaktaydı.

Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin 1 Ağustos 1923 tarihli istihbaratına göre "Yerli Rumlarla Yunanlıların Darıca ve Tuzla havalisinde bazı küçük çeteler kurarak, boğazın Anadolu tarafına gönderilerek, Darıca ve Tuzla bölgelerinde asayişi ihlâl edeceklerine dair bazı bilgiler alınmıştır. Erkân-ı Harbiye ileri gelenleri bu hareketi İngiliz kıtaatının Rumeli tarafına geçirilmemesini temin için yapılacağı şeklinde yorumlamaktadırlar. Dün gerek Darıca'ya ve gerekse Tuzla'ya Erkân-ı Harbiyeden en güvenilir adamlarından bazılarını burada araştırma yapmak için gönderildiği haber veriliyor."[783]

---

[780] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 23, Belge No: 23.
[781] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 77, Belge No: 77.
[782] 29 Eylül 1922 tarihli bir rapor. TİTE Arşivi; Kutu No: 53, Gömlek No: 82, Belge No: 82. Yine bu dönemde Erşed ve Nidai Beylerin katillerinden olup tutuklu bulunan çete üyelerinin en önemlilerinden olan Sarafim'in dayısı ve Dükler Piyot'un Oğlu Çiyotaki Karatyo, Küçük Bakkal köyünde bulunmakta ve kaçmak için çalışmalar yapmaktaydı. TİTE Arşivi; Kutu No: 42, Gömlek No: 204, Belge No: 204. (10 Aralık 1922 tarihli istihbarat).
[783] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 106, Belge No: 106; Kutu No: 47, Gömlek No: 106, Belge No: 106-1.

Görüldüğü üzere çetelerin İstanbul'daki faaliyetleri oldukça fazlaydı. Bu konuda Sadaret, Harbiye Nezareti, Dâhiliye Nezareti, Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine pek çok istihbarat bilgisi gelmekteydi. İstanbul makamları kendisine gelen bu bilgiler çerçevesinde Fransız, İngiliz ve İtalyan komiserlerine çeşitli notalar vermişti. Osmanlı Devleti'nin verdiği bir notada Yalova, Orhangazi ve Gemlik İslâm halkının Rum çeteleri tarafından imha edildiği, çetelerin bu kanlı eylemlerinde Yunan askerlerinden yardım aldığı konusunun teyit edildiği belirtilmiştir.[784]

Rum çetelerinin gerçekleştirdiği katliam, soygun vb. eylemler hakkında İstanbul makamları tarafından İngilizlere de ayrıca bir nota verilmiş; ancak, İngilizler bu notaya kayıtsız bir cevap vermişlerdi. Bunun üzerine Tevfik Paşa başka bir ültimatom daha vermişti. Bu ültimatomda Yunanların çeşitli facialar gerçekleştirdikleri, bu facialar meydana gelirken büyük devlet temsilcilerinin sessizlikle geçiştirmesinin uygun olmadığı, dolayısıyla doğrudan doğruya kendilerine müracaat edilmiş olduğu, yoksa bunları yapanların hükûmetçe ele geçirilip adaletin uygulanabileceği, Yunan kumandanlığının ise Anadolu'ya karşı harp vaziyetinde olması dolayısıyla masum halka karşı böyle facialar yaptığı ve bu facialarn yapılmasının insanlığa sığmayacağı konusunda büyük devletlerin dikkatini çekmişti.[785]

Osmanlı Hükûmeti, bu tür çete faaliyetlerinin önlenmesinde İtilâf devletlerinin desteğini alarak birlikte hareket etmek istemiş; ancak, özellikle İngilizlerin Rumları desteklemeleri sonucu çete teşkilâtını tamamen ortadan kaldıramamıştı. Osmanlı Hükûmeti her şeyden önce işgal altındaki bir şehirde ve büyük devletlerin gözetiminde faaliyette bulunmaları gerektiği düşüncesinden hareket ederek dikkat çekici önlemlerde bulunamamıştı. Her şeye rağmen bazı çete reisleri yakalanmış, bu kişileri yakalayanlar da ödüllendirilmişti. Bütün bu çete faaliyetleri, Rumların arkalarına çok önemli bir destek aldıkları ve büyük güven içinde her türlü yolsuzluğu yaptıklarını gözler önüne sermektedir. Bu çetelerin arkasındaki güçlerin öncelikle Yunanistan, İngiltere ve patrikhane olduğu arşiv belgeleri ışığında açık olarak görülmektedir.

Rumların cemiyetler yardımıyla yaptıkları bu çete faaliyetleri yanında yine cemiyetler aracılığıyla bazı bölgelerde nüfuslarını fazla göstermek amacıyla oldukça örgütlü bir şekilde faaliyet gösterdikleri bilinmektedir.

C. İstanbul Hükûmetinin Rumların Faaliyetlerine Karşı Aldığı Önlemler

İşgal sonrası İstanbul'da gerek Yunanistan gerek Fener Rum Patrikhanesi gerekse İtilâf devletlerinden cesaret alarak harekete geçen Rumların yukarıda bahsedilen girişimleri karşısında İstanbul Hükûmetinin nasıl bir tavır aldığı sorusu akla gelmektedir. Burada bu sorunun cevabı bulunmaya çalışılacaktır.

---

[784] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1232 Gömlek No: 182, Belge No: 182-1.
[785] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1174 Gömlek No: 12, Belge No: 12-3.

Yukarıda da belirtildiği gibi işgal sonrası İstanbul'da İtilâf devletleri İstanbul Hükûmetinin yetkilerini sınırlandırmış, pek çok kuruma el koymuştu. Ancak İtilâf devletleri bu sırada gerek işgalin kanunî dayanağının olmaması, gerek örgütlenmelerinde görülen bazı aksaklıklar gerekse kendi aralarında yaşadıkları yetki paylaşımından kaynaklanan bazı sorunlar yaşamaktaydı.

İstanbul'un işgalinden sonra önemli bir sorun da asayişin sağlanması konusunda olmuştu. İstanbul'un asayiş ve inzibatını temin için zabıtaya yardımcı olmak ve gerektiğinde zabıtanın görevlerini kolaylaştırmak üzere, İtilâf devletlerinin İstanbul temsilcileri ile İstanbul Polis Müdüri Umumisi Halil Bey arasında 26 Şubat 1919'da aşağıdaki hususlar kararlaştırılmış ve sorumluluk bölgeleri şu mıntıkalara bölünmüştü:

Beyoğlu Ciheti	Birinci Mıntıka	Beyoğlu,Taksim, Pangaltı, Dolapdere, Kasımpaşa, Hasköy	İrtibat Komiseri Başkomiser Cemal Efendi
	İkinci Mıntıka	Galata, Deniz, Beşiktaş, Arnavutköy, Büyükdere, Makriköy	İrtibat Komiseri Başkomiser Salih Efendi
İstanbul Ciheti	Birinci Mıntıka	Eminönü, Ayasofya, Bayezid, Fatih, Aksaray, Kumkapı merkezleri	İrtibat Komiseri Hakkı Efendi
	İkinci Mıntıka	Unkapanı, Fener, Eyüb, Samatya, Karagümrük, Şehremini, Makriköy	İrtibat Komiseri Vehbi Efendi
Üsküdar Ciheti	Birinci Mıntıka	Kadıköy, Kızıltoprak, Haydarpaşa	İrtibat Komiseri Nafiz Efendi
	İkinci Mıntıka	Üsküdar, İskele, Çengelköy, Beykoz	İrtibat Komiseri Necip Efendi[786]

Her üç bölgede İngiliz, Fransız ve İtalyan polislerden onar polis ile birer subaydan oluşan bir grup teşkil edilmişti. Bu grupların Beyoğlu Ciheti Komutanı İngiliz Yarbay Viliseris (Wilseris), İstanbul Ciheti Komutanı Fransız Yarbay Senfildi, Üsküdar Ciheti Komutanı İtalyan Albay Kaprini, İtilâf İnzibat Heyeti Kuvvetlerinin Genel Komutanı General Fuller idi.[787]

Toplantıda alınan kararlar şöyle idi:

1. Herhangi bir bölgede bir olay olması hâlinde derhâl müdür-i umumiye, nöbetçi müdürüne, mensup olduğu irtibat komiserine, polis müfettişine telefonla bilgi verilecek ve ayrıntılar daha sonra sunulacak raporda belirtilecek.

[786] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 80, Belge No: 80-4.
[787] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 80, Belge No: 80-4. General Fullere de yazılan 19 Mart 1920 tarihli rapor. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 79, Belge No: 79-3.

2. İrtibat komiserleri sorumlulukları altındaki bölgelerde meydana gelen önemli olayları mensup oldukları polis müfettişi ile İtilâf subaylarına telefonla haber verecek ve her gün sabah sekize kadar olayları raporla bildirecek.

3. İrtibat komiserleri ayrıca İtilâf devletleri subaylarıyla temas edecek ve istişarede bulunacak.

4. İrtibat komiserlerinden birer muavin bulunacak bu muavinler işlemleri öğrenmek için haftada en az iki gün komiserle temas kuracak. (İrtibat komiserlerinin görevleri yukarıda bahsedildiği şekilde sınırlandırılmış olup merkezlerde genel işlemlere müdahaleye hakları olamadığı gibi polislerin mevkilerinin değiştirilmesini dahi talep edemezler, işlemlerden sorumlu olan merkez memurlarının faaliyetlerine de asla karışamazlar, sınırlandırılan vazifelerin dışında merkezlere hiçbir tebligatta bulunamazlar.)

5. Müfettişler görevli oldukları bölge komutanlığına önemli olayları raporla bildirecekleri gibi, ayrıntılarını da müdüriyeti umumiyeye arz edecekler.

6. İşlemler Osmanlı kanunları çerçevesinde yapılacak, herhangi bir güçlükle karşılaşıldığında yardımcı talep edilecek.

7. Adalar, eskiden olduğu gibi müdüriyeti umumiyeye bağlı olup bu teşkilâta dâhil olmayacak.

8. Heyeti İtilâfiye zabıtası Osmanlı zabıtasına yardımcı konumunda olacak.

Her iki taraf arasında alınan karara göre, polis müdüri umumîsi bütün inzibat kuvvetlerinin yetkilisi ve amiri konumunda idi.[788]

Bu maddelerden de anlaşıldığı gibi İstanbul'da asayişi sağlama görevi Polis Müdüri Umumîyesine aitti ve işlemler mevcut Osmanlı kanunları çerçevesinde yapılacaktı. Ancak asayişle ilgili konularda İtilâf devletine bilgi verilecek ve İtilâf devletleri İstanbul zabıtasına yardımcı olacaktı.

İstanbul'da zabıta kuvvetlerinin sorumlusu Polis Müdüri Umumiliği olmakla birlikte asayişin sağlanmasında, İstanbul Muhafızlığının yanı sıra adalarda da Adalar Müfreze Komutanlığı görevlendirilmişti. İstanbul Muhafızlığı emrinde bulunan birlikler şehrin asayişini sağlamak amacıyla:

1. Normal devriye hizmeti yapmak,

2. Şehrin resmî binaları ile camilerini daimî olarak koruma altında tutmak,

3. Olağanüstü bir durum ortaya çıktığında gerekli bölgelere yardımda bulunmak üzere hazır birlik bulundurmakla görevlendirilmişti.[789]

---

[788] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78 Gömlek No: 79, Belge No: 79-4, 5, 6.

[789] İstanbul Muhafızlığının 10. 7. 1919 Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine gönderdiği yazı ve 23 Haziran 1919 tarih ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin 3808 numaralı emirleri. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 38, Gömlek No: 102, Belge No: 102-1.

İstanbul'da asayişin sağlanması ve bu konuda meydana gelen olaylar hakkındaki raporlar ilgili birimlere verilmekte ve bu doğrultuda önlemler alınmaktaydı. Bu birimler asayişi sağlamakla görevli kısımların bağlı bulunduğu nezarete göre değişmekte idi. Örneğin asayiş ile ilgili konular Dâhiliye Nezaretine, askerî konular Harbiye Nezareti ve Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine, Rum patrikhanesinin durumu ve faaliyetleri Adliye ve Mezahip Nezaretine, Yunanistan ile ilgili konular Hariciye Nezaretine ayrıntılı raporlarla bildiriliyordu.[790] Nezaretler bu raporlar doğrultusunda kendi birimlerine emir vermekte, nezaretlerin yetkisini aşan konular ise Meclisi Vükelâda görüşülerek karara bağlanmakta idi.

İstanbul Hükûmeti Rumlara karşı alınacak önlemleri belirlemede nezaretlere gelen istihbarat bilgilerini değerlendirmekte idi. Örneğin, Paris Rumlarının İstanbul'da faaliyette bulunmak amacıyla kiliselerde toplantı yapacaklarının haber alınması üzerine; kiliselerin bulunduğu bölgelerde o geceden itibaren bütün kıtaatın emre hazır bulunacağı, ertesi gün şafakla beraber özellikle Ayasofya'daki tabur komutanının kendisine katılacak birliklerle beraber uzak mesafelere kadar kuvvetli devriyeler çıkaracakları, asayişi bozacak en ufak harekete izin verilmeyeceği, bütün birlik subaylarının görevleri başında bulunacakları,[791] en küçük harekâtın hemen muhafızlığa bildirileceği ve temasın muhafaza olunacağı, alınan önlemlerin yürürlükten kaldırılmasının daha sonra verilen emir doğrultusunda olacağı belirtilmişti.[792]

Nezaretlere gelen istihbaratlar daha çok Rumların kurdukları cemiyetler, cemiyetlerin nerelerde nasıl kuruldukları, kurulan çeteler ve çetelere kimlerin nasıl yardım ettikleri, çetelerin hangi bölgede ve kaç kişi olduğu, okullarda yapılan Yunan propagandası ve okullarda oluşturulan izci teşkilâtları ile izci teşkilâtlarının kimler tarafından yönetilerek, kaç kişiye eğitim verildiği, nüfus artırmak için kaç kişinin nasıl ve hangi bölgelerden geldiği, her şeyden önemlisi Yunanistan ve patrikhanenin Rumlar üzerindeki etkisi, yurt dışında bulunan Rumların faaliyetleri, Rumların Yunan askerlerine yaptıkları yardımlar, Yunan kuvvetlerine gönüllü olarak katılan Rumlar, İstanbul'da Rumların yaptığı teşkilâtlar gibi konuları içermekte idi. Nezaretler aldıkları bu istihbarat raporları doğrultusunda bilgi verilen bölgede önlemler almakta, böylece olayların büyümesi engellenmekte idi. Örneğin Dâhiliye Nezareti, patrikhanenin faaliyetlerin merkezi durumunda olduğu noktasından hareketle, bu konuda alınması gereken önlemleri şöyle sıralamıştı:

a. Her zaman patrikhane ve konsoloshanelerin ve bunların civarındaki birkaç mahallin etrafında yetenekli memurlardan bir gözetleme şebekesi kurulacak.

b. Asayişin ihlâl edilme ihtimalinin arttığı zamanlarda buralar sıkça koruma altına alınacak.

c. Bir kargaşa baş gösterdiğinde bu muhitlere giriş ve çıkış tamamen yasaklanacak.

---

[790] BOA; DH.KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 61-7.
[791] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 362, Gömlek No: 46, Belge No: 46-1.
[792] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: No: 441, Gömlek No: 35, Belge No: 35-1.

ç. Rumların buralara giderek silâhlanmasına engel olunacak,

d. Bu tedbirlerin Rumlar tarafından öğrenilmesi ve depo yerlerinin değiştirilmesi ihtimali karşısında böyle bir nakliyatın önceden haber alınmasına çalışılacak,

e. Silâh ve cephanelerinin ele geçirilmesine çalışılacak.[793]

Dâhiliye Nezareti ayrıca, adalardaki Rumların taşkınlıklarına karşı alınması istenilen önlemlerin yerinde ve uygun olduğunu; ancak, Yeniköy eşkıyalarının cezalandırılmaları esnasında mütareke komisyonunda yapılan görüşmelerde İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerinin memleket içinde asayişin sağlanmasının sırf hükûmete ait bir mesele olmasından dolayı gerekenlerin yapılmasında tereddüt edilmemesi; ancak, öncelikle etkili tedbirlerin alınması ve bu gibi işlere memur İtilâf subaylarıyla görüşülmesi kararlaştırıldığı bilinmesine ve bu gibi konularda yalnız hareket edildiği takdirde adada ve Şile'de olduğu gibi kesinlikle müdahale edileceğinden İtilâf devletlerinin zabıta heyetiyle birlikte veya bağımsız teşebbüslerde bulunulmasının sağlanmasını bildirmişti.[794]

Görüldüğü üzere Dâhiliye Nezareti daha çok olay çıkması muhtemel bazı bölgelerin korunması ve genel asayişin sağlanması konusunda önlemler almaktaydı.

Harbiye Nezaretinin alınmasını istediği önlemler ise şöyle idi:

1. Bütün müessese ve dairelerde bulunan görevliler ve güvenilir hademeler silâhlandırılacak.

2. Her daire ve müessese en geç 25 Mart 1919 akşamına kadar eksiksiz olarak silâh bulunduracak hâle gelecek.

3. Her müstakil daire ve müessese bulundukları veya civarında oldukları resmî daire ve dinî müesseselere karşı bir saldırı hâlinde derhâl karşı koyacak ve yardıma yetişebilmek için küçük de olsa ufak bir hazır kıt'a bulunduracak.

4. İkinci bir emir verilinceye kadar her daire ve müesseselerde nöbetçi subay kalacak.[795]

Bu maddelerden de anlaşıldığı gibi Harbiye Nezaretinin verdiği emirler daha çok devlet dairelerinin korunması, silâhlanması ve askerî açıdan alınacak önlemlere yönelikti.

---

[793] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 80, Belge No: 80-2.

[794] Dâhiliye Nezaretinin Harbiye Nezaretine gönderdiği 3 Mart 1919 tarih ve 1593/1164 numaralı yazının değerlendirmesi. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 58, Belge No: 58-3.

[795] Harbiye Nazırı Abuk Ahmet Paşanın İstanbul Muhafızlığına 10 Mart 1919 tarih ve 1396 numaralı tamime ek olarak 23 Mart 1919 tarihinde gönderdiği yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 403, Gömlek No: 128, Belge No: 128-3.

İstanbul Hükûmeti yukarıda da belirtildiği gibi bazı bölgeler konusunda son derece hassas davranıyordu. Örneğin, Yunanistan ve yerli Rumların Ayasofya konusundaki hayalleri bilindiğinden Ayasofya civarında Rumların yaptıkları ve yapacakları faaliyetler dikkatle gözlenmekteydi. Bu nedenle Rumların Ayasofya'yı ele geçirmek için bu bölgedeki evleri satın almaları söz konusu olduğunda Meclisi Vükelâda bir karar alınarak bu bölgedeki arsaların Rumlara satılması önlenmişti.[796] Yine Ayasofya civarında asayişin bozulmamasına dikkat edilmekte ve alınan istihbarata göre önlemler alınmaktaydı. (Rumların Ayasofya hakkındaki düşünceleri için bk. s.129.)

Örneğin Rumların 25 Mart 1919 Salı günü son bir teşebbüste bulunacaklarının haber alınması üzerine İstanbul Muhafızlığı tarafından gerekli önlemler alınmıştı.[797]

Ayasofya'nın yanı sıra Rum nüfusunun fazla olduğu adalarda da güvenlik önlemlerine dikkat edilmekte ve buradaki asayişi sağlamak üzere bir müfreze bulundurulmaktaydı.

İstanbul Hükûmeti asayişi bozmak için kullanılan silâhlar ve bu silâhların kimler tarafından nasıl getirildiği, nerelerde depolandığı ve kimlere dağıtıldığı konusu üzerinde de hassasiyetle durmaktaydı. Zira İstanbul Hükûmeti alınan istihbarat bilgileri doğrultusunda Rumların elinde çok miktarda cephane olduğu, kiliselerin silâh depoları hâline getirildiği ve asıl silâh deposunun patrikhane olduğunu bilmekteydi. Rumlar, kiliselerin dinî bir müessese olması, halkın dinî amaçla burada toplanması, bu tür toplantıların daha az dikkat çekmesi ve buralarda daha az araştırma yapılacağı düşüncesinden hareketle bu tür yerleri depo olarak kullanmıştı. Kiliselerin bulunduğu bölgelerde konuşlanan birlikler bu durumu yakından görerek nasıl tedbir alınması gerektiği konusunda üstlerinden bilgi istemişti. Örneğin, 19/20 Nisan gecesi Kadıköy Yeldeğirmeni Kilisesi'nde dinî ayin maksadıyla toplanan yerli Rumların ve Yunan askerlerinin ibadethane içerisinde bir hayli silâh sıkmaları ve binanın ibadethane olması nedeniyle müdahale edilmeyerek dışarıdan gözetim altında bulundurulması karşısında Üsküdar İnzibat Mıntıkası Komutanlığı kiliseler içerisinde meydana gelen bu gibi olayların ve silâh kullanımının yasaklanması hakkında emir verilmesi gerektiğini bildirmişti.[798]

İstanbul Muhafızı Mirliva Sait Paşa Harbiye Nezaretine gönderdiği 9 Haziran 1919 tarihli yazıda; Rumların silâhlanmaları karşısında İtilâf devletlerinin bu konuda bir araştırma yapması gerektiğini bildirmişti. İstanbul Muhafızlığının bu yazısında; Fener patrikhanesi ve diğer Rum kiliselerinde yüklü miktarda silâh toplanarak Rumlara özel vasıtalarla dağıtıldığı, Türk ve

[796] BOA; MV., Dosya No: 218, Belge No, 9.
[797] 25 nci Kolordu kumandanı ve İstanbul muhafız vekilinin 10 ncu Tümen Kumandanlığına 25 Mart 1919 tarihinde gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 403, Gömlek No: 128, Belge No: 128-1.
[798] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: No: 38, Gömlek No: 85, Belge No: 85-2.

Müslüman ahalinin ellerindeki silâhlardan başka çakı gibi adi araçların bile bu suretle gasp edildiği, bu durumun Rumların yakında Müslümanlara karşı bir hareket hazırlığında olduklarını gösterdiği, İstanbul'un asayişinin sağlanması konusunda Osmanlı Hükûmetine yardımcı olduklarını yayımlayan ve ilân eden İtilâf devletleri temsilcileri nezdinde bu konuda araştırma yapılması gerektiği, Yunanlar tarafından çeşitli vasıtalarla kiliselere sokulan bu silâhların ikinci bir İzmir olayının çıkmasına sebebiyet vermek amacıyla Rumlara dağıtıldığı belirtilmişti.[799]

İstanbul Muhafızı Mirliva Sait Paşa Harbiye Nezaretine 11 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği başka bir yazıda da Rumların, kiliselerde dağıtılmış olan Yunan askerî elbisesini giyerek Paris Barış Konferansı'nın kararına etki etmek amacıyla, İzmir olayına benzer bir kargaşalık çıkarmak düşüncesinde olduklarını izah ederek şu önlemlerin alınmasının Nezaretin emri doğrultusunda olduğu belirtilmişti. Emirler şöyle idi:

1. Bir kargaşalık hâlinde Rum ahalinin giyeceği Yunan üniformasını Fransız ve İngiliz üniforması zannederek bir yanlışlığa meydan vermemek için askerimizin seçici davranması ve üniformaları iyice tanımaları.

2. Ramazan geceleri bütün askerin izinli bırakılmayarak kıt'aları nezdinde emre hazır bulundurulması.

3. Kuvvet azlığının makineli tüfek ve bomba ile telâfi edilmesi.

4. İhtiyaç hâlinde tehlikeli yerlere kuvvet yetiştirmek için otomobillerden istifade edilmesi.

Sait Paşa ayrıca subay ve askerlerin gece gündüz görevleri başından ayrılmayarak son derece dikkatli davranması, bir olay meydana gelmesi hâlinde olayın ve alınacak önlemlerin bildirilmesi, askerin yanında bulunan bomba ve levazıma ait eksikliklerin tamamlanmasını istemişti.[800]

Yine 11 Haziran tarihinde, Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti de 1 nci Kolordu Komutanlığına gönderdiği bir yazı ile Yunan üniforması giyen ve kimliklerini değiştirmiş olan askerlerin gerek İstanbul'da gerekse Trakya'da yapmak istedikleri faaliyetlere karşı bu askerlerin tutuklanarak silâh ve cephanelerine el konulması, Rumların silâh ve cephaneleri ile Yunan üniforması giymiş şahısların kimlerden ibaret olduğunun gizli bir surette casuslarla araştırılması ve bunlara karşı esaslı tedbirlerin alınmasını istemişti.[801]

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti 12 Haziran 1919 tarihinde ayrıca Sadarete bir yazı göndererek, yine aynı konu üzerinde durmuş ve Rumların

---

[799] İstanbul Muhafızı Mirliva Said Paşanın Harbiye Nezaretine gönderdiği 9 Haziran 1919 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 112, Belge No: 112-5.

[800] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 362, Gömlek No: 86, Belge No: 86-1; Kutu No: No: 443, Gömlek No: 109, Belge No: 109-1 (11 Haziran 1919 tarihli yazı).

[801] Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin 1 nci Kolordu Kumandanlığının şifreli yazısına cevap olarak 11 Haziran 1919 tarihinde gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 112, Belge No: 112-3.

faaliyetleri ve alınması gereken önlemleri bildirmişti. Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti bu raporunda; yerli Rumların silâhlı olarak faaliyette bulunmaya çalışacakları ve bunun Trakya'da başladığının anlaşıldığı, İtilâf devletleri kuvvetlerine mensup olmayan yerli Rumların Yunan askeri elbisesini giydikleri ve dikkat çekecek şekilde gizlemeye bile lüzum görmeyerek açıkça Yunan İzci Teşkilâtı kurdukları, bu durumun ileride Rumların kendi başlarına buyruk hareket etme niyetinde olduklarına şüphe bırakmadığı, meselenin büyümeden daha başlangıçta önüne geçilebilmesi için Osmanlı tebaasından olup Yunan askeri elbisesini giyen askerlerin tutuklanması, silâh ve cephanelerine el konulması, İzci Teşkilâtının ileri gelenlerinin derhâl tutuklanması, bu teşkilâtın dağıtılması zamanın geldiği ve bu konuda alınacak önlemlerin bir plân dâhilinde hemen yapılması gerektiği üzerinde durmuştu.[802]

İstanbul'da Rumlara dağıtılan silâhların Yunanistan tarafından gönderildiği çeşitli vesilelerle nezaretlere bildirilmekte idi. Örneğin, Polis Müdürü Umumiyeti İstanbul'a Aleksandros vapuru ile silâh ve cephane geldiği ve bu silâhların dağıtımının engellenmesi için gerekli tedbirin alınması konusunda Dâhiliye Nezaretine bilgi vermişti.[803]

Harbiye Nezareti, Rumlara dağıtılan silâhların Yunanistan tarafından temin edildiğini bilmekle birlikte bu konunun soruşturulması için İtilâf devletleri temsilcilikleri nezdinde gerekli teşebbüslerin yapılmasını istenmişti.[804]

Esasen Rumların yaptıkları teşkilâtların arkasında Yunanistan'ın olduğu İstanbul makamları tarafından da bilinmekte idi. Örneğin Dâhiliye Nezaretinin Hariciye Nezaretine gönderdiği 2 Nisan 1919 tarihli yazıda; Yunan Generali Paraske Vopolos'un İstanbul'a gelmesi nedeniyle yapılan tezahürat ve patrikhanede patrik vekiliyle general arasında yapılan konuşmaların içeriğine dair Matbuatı Umumiye Müdüriyetine şöyle bir yazı gönderildiğini belirtmişti. Matbuatı Umumiye Müdüriyetine gelen yazıda "Rumların muhtelif sebep ve vesilelerle değil yevm-i matbuatıyla hükûmet-i seniyyenin nüfuz ve hayisetini ve ahal-i Müslimenin hissiyatını rencide edecek şekilde yaptıkları taşkınlıkların Yunanistan'ın resmî memurları tarafından tertip ve teşvik edildiğini general bu nutukta sarahhaten ispat etmekte ve bu hâlin kesin olarak önlenmesi muhafaza-i asayişin nokta-i nazarından ehem ve elzem neticesinin emrü inba buyrulması mütemennadır." denilmekte idi.[805] Bu yazıdan da anlaşıldığı üzere Dâhiliye Nezareti İstanbul'daki taşkınlıkların arkasında Yunanistan'ın resmî memurlarının olduğunu tespit etmişti.

---

[802] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 112, Belge No: 112-1, 112-2.
[803] BOA; DH.KMS, Dosya No: 49-2 Belge No: 9, 9-1.
[804] BOA; DH.KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 74-2.
[805] Dâhiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine gönderilen 2 Nisan 1919 tarihli yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2 Belge No: 9-4.

Yunanistan, İstanbul'un idaresini kendi üzerine almak için bu tür taşkınlıkları desteklerken bir taraftan da İstanbul'da bulunan Rum nüfusu fazla göstermek için çaba göstermişti. Bu durumun farkında olan İstanbul Merkez Komutanlığı asayişin tam olarak sağlanması için İstanbul'da bulunan Müslim ve gayrimüslimlerin nüfusunun tam olarak tespit edilmesi gerektiği üzerinde durarak bu konudaki bilgilerin Dâhiliye Nezareti ve İstanbul Merkez Komutanlığına bildirilmesi gerektiğini belirtmişti.[806]

İstanbul'da bulunan Rumların Müslüman halkı göçe zorlamaları konusunda Harbiye Nezareti Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 6 Mart 1919 tarihli yazı ile Rumların İstanbul dâhilinde özellikle Üsküdar, Erenköy, Pendik bölgelerinde Müslümanları göçe zorlamak üzere geniş hazırlıklar yaptıkları ve büyük miktarda suikastler tertip etmekte olduklarının haber alındığı, son Bostancı suikastinin bunu doğruladığı ve bu nedenle vakit geçirmeden esaslı ve halka emniyet verecek tedbirlerin alınması gerektiğini bildirmişti. Harbiye Nezareti bu ve buna benzer inzibatî tedbirler alınmasında meydana gelecek bir gecikmenin daha sonra bazı olayların yaşanmasına neden olabileceği düşüncesiyle şu önlemlerin alınmasını istemişti:

1. İstanbul vilâyeti dâhilinde zabıta, mülkiye ve askeriyenin bir elden yönetimi ve başlı başına inzibatî kararlar alacak bir makamın tesisi.

2. Polis ve jandarmanın imkân dâhilinde terhis edilmiş subay, astsubay ve erlerle takviyesi.

3. Rumların çıkardıkları olayları bölge belirtmek ve kınamak suretiyle İtilâf devletleri temsilcilerine bildirilerek inzibat kuvvetlerinin gerektiğinde her türlü hareketlerine yardımcı ve bu konuda hiç güçlük çıkarmamalarının sağlanması.

4. Rum eşkıyalarının iltica ettikleri veya bizzat ahalisinden oldukları Bakkalköy, Paşaköy, Yeniköy vb. gibi karyelerde anî bir silâh araması yapılması ve subay komutasında yeterli mevcutlu ve her birinde bir polis komiseri ile birer adliye memuru bulunan birkaç jandarma takip müfrezesi teşkil ile seyyar bir hâlde uygun mıntıkalarda yerleştirilmesi ve sık sık şüpheli köylere gidip araştırma yapması.[807] Harbiye Nezareti alınacak bu önlemlerin uygulanabilirlik derecesini ve bu konuda Dâhiliye Nezaretinin düşüncesini sormuştu.

İstanbul Hükûmeti yalnız güvenlik önlemleri almakla yetinmemiş Rumların diğer faaliyetlerine karşı da tedbirler almıştı. Örneğin, Rumlar, dinî duyguları kullanarak Türkler aleyhine propaganda yapmakta, bu konuda daha çok patrik, metropolitler ve rahipler çalışmakta idi. Metropolitler ve rahipler Yunanistan'dan aldıkları ödenek ve emirler üzerine savaş sırasında askere alınan ve askerlikten bıkmış olan Rumları Osmanlı Hükûmetine karşı

[806] İstanbul Merkez Kumandanlığının 25 Aralık 1920 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 538, Gömlek No: 114, Belge No: 114-1.
[807] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 84, Gömlek No: 17, Belge No: 17-1, 2, 3.

soğutmak ve istedikleri yöne sevk etmek üzere çeşitli vasıtalarla millî duygularını sömürmüşlerdi. Din adamları vaaz ve nasihatlerle İslâmiyet'i yanlış yorumlayarak Müslüman olmayanların öldürülmesinin İslâm dinin gereği olduğunu söylemiş ve Rum halkı kandırmaya çalışmışlardı. Bunun üzerine İstanbul Hükûmeti bu tür dinî propagandaya karşı "Mukaddesü'l-Beyan fi Ahkamü'l-Kuran" ve "İhtifa" gibi kitapların Rumcaya tercüme edilerek Rumlara dağıtılmasına karar vermişti. Böylece Rumlara verilen vaazların ne kadar sahte olduğunun ortaya çıkacağı belirtilmişti. Ancak bu kitapların Rumcaya tercümesinin tamamlanması ve basılmasının uygun görülerek bunun için ödenek dahi verilmesine rağmen bir süre sonra bu projeden vazgeçilmişti.[808]

Rumlar kendi milletlerinin yanı sıra Müslümanları da kışkırtmak için propaganda bulmuştu. Bunun en önemli örneği, vatandaşlık yükümlülüklerinden olan askerlik görevini yapan Rum ve Ermenilerin Türk ordusunda Müslümanları devlete karşı kışkırtmak için yaptığı propagandadır. Rum ve Ermenilerin Türk askerini ordudan soğutmaya yönelik faaliyetlerine karşı Harbiye Nezareti 5 Mayıs 1919 tarihinde çok gizli ibareli bir emir yayımlayarak silâh altında bulunan Rum askerlere izin verilmesi gerektiğini bildirerek bu kişilerin olumsuz propagandalarından kurtulmak istemişti. Orduda bulunan bu askerlerin ordunun moralini bozdukları ve onları isyana kışkırttıkları düşüncesine sahip olan Harbiye Nezaretinin bu emrinde şöyle denilmekte idi:

"Görülen lüzum üzerine Hristiyan efrâdın celp ve sevk edilmemesi hususu kolordudan ahz-ı asker heyetleri riyâsetlerine tebliğ edilmişti. El-yevm silâh altında ifa-yı hidemât eden Rum ve Ermeni efrâdın terhisleri hakkında gerçi henüz bir karar ittihâz kılınmamış ise de celp edilmeyen emsalleri hakkındaki müsâdâttan dolayı firarlarına bazı metalip serd etmelerine mahal kalmamak için bunlardan izin talebinde bulunacaklardan tervicen ve üç ay için memleketlerine gitmelerine müsaade olunması tensip kılınmıştır. Şu kadar ki bu müsaade bir terhis mahiyetini haiz değildir. Ona göre muktezâsının ifâsı."[809]

Harbiye Nezareti, her ne kadar patrikhanenin Osmanlı Devleti'nde bulunan Rumların tebaalığını tek taraflı olarak kaldırdığını belirtse de hâlen Osmanlı Devleti'nde ve bu devletin kanunları ile yönetilen ve askerlik yükümlülüklerini yerine getiren bu kişilerin terhisi hakkında kesin çözüm getirmek yerine bu tür bir önlem almıştı. Osmanlı tebaası olan gayrimüslim din adamları ise hiç istemedikleri askerlik görevinin kaldırılması konusunda direnmekte idi. Bu amaçla Rum patrik vekili ile Ermeni patrikhanesi ve

[808] BOA; DH. KMS, Dosya No: 49-2, Belge No: 60-5.

[809] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 169, Gömlek No: 119, Belge No: 119-1; Kutu No: 362, Gömlek No: 78, Belge No: 78-1. Yunan üniforması giyen askerler hakkında İstanbul İrtibat zabiti, Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinden ve "Yunan üniforması giyen bazı Rumların karışıklık çıkaracakları, bunların üniformalarının diğerlerinden ayırt etmek için ne yapılması gerektiği". Hakkında bilgi isteği.

Musevî hahamhane üyelerinden kurulu bir heyet İngiliz komiserliğinin ihtarına rağmen gayrimüslimlerin askere çağırılmalarının devam etmekte olduğundan bahisle, İngiliz Komiseri Amiral Calthorpe'e müracaat ederek gayrimüslimlerin askere alınmamasını, hâlen silâh altında bulunan gayrimüslimlerin hızla terhis ve bedel-i nakdi talep edilmemesi hakkında hükûmet nezdinde ihtarda bulunulmasını rica etmişti.[810]

Rumlar yalnız orduda değil başka yerlerde de Türkler aleyhine propaganda yapmaktaydı. Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa bu konu üzerinde durarak alınması gereken önlemleri şöyle özetlemişti:

"Geçirilen nazik devrede düşmanlarımızın yalnız propaganda ile menfaat kazanmak istedikleri özellikle dikkati çekmektedir. Bu propagandaların amacı ise Türk vahşeti ve Türklerin idare ve kabiliyetsizliğini ispat etmektir. Taşra metropolitlerinden patrikhaneye gelen yalan yanlış birçok olayı anlatan raporlar yabancı gazetelerde düzenli bir şekilde yayımlanmaktadır. Meselâ Amasya metropoliti her gün kolları bacakları kesilen Rum erkeklerinin, ırzlarına tecavüz edilen Rum kadınlarının varlığından bahsediyor. Bu gibi propagandaları geçersiz kılmak ancak karşı yayınlarla olabilecektir. Bunun için aslî görevleri asayişi korumak olan kolordularımızın ve müfettişliklerin hiçbir olayı kaçırmayarak adresiyle Nezarete haber vermeleri icâb eder. Bilhassa her 15 günde bir kere her kolordu mıntıkasındaki muhtelif unsurlar tarafından yapılan suçları içeren listeleri nezaretinde bulundururlarsa en iyi bir tarzda hareket edilmiş olunur."[811]

Bu raporda da belirtildiği gibi çeşitli yayınlar propaganda aracı olarak kullanılmakta, özellikle Rumca yayımlanan gazeteler bu araçların başında gelmekteydi. Bu durumun farkında olan İstanbul Hükûmeti önemli bir propaganda aracı olan gazeteler konusu üzerinde hassasiyetle durmuştu. Hariciye Nezareti böyle yayınlar yapan gazetelere sansür uygulandığını açıklamıştı. Hariciye Nezaretinin yazısında şöyle denilmekte idi:

"İslâmlar aleyhine Ermeniler ve Rumlar tarafından yapılmakta olan zulüm ve tecavüzlerin yayın organlarında yayımlanması gereği hakkında gönderilmiş olan 9 Eylül 1919 tarih ve 223769 numaralı yazı görüşüldü. Beyan buyrulduğu üzere gerçekte Rum ve Ermeni gazetelerinin bu konudaki yayınları da dikkat çekicidir. Takdir edileceği üzere bu unsurların birbirleri aleyhine tahrik edilmesindeki mahzur çok önemli görüldüğünden, lüzum görüldükçe tekzip yayımlarıyla karşılık verilerek, bir taraftan da bu gibi zararlı yayınların yayınına sansürce müsaade edilmemesinin temini hükûmet tarafından uygun görülmüş ve bu konuda gerekli teşebbüslerde bulunulmuş olduğu yazı ile bildirildi."[812]

---

[810] Âti; 8 Şubat 1335 (8 Şubat 1919).

[811] Harbiye Nazırı Şevket Turgut'un, 2 nci Ordu Müfettişliğine gönderdiği 18 Haziran 1919 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 251, Gömlek No: 69, Belge No: 69-1.

[812] Hariciye Nazırı Namına Müsteşar İsmail'in Harbiye Nezaretine, 14 Eylül 1919 tarihli yazısı. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 6, Vesika No: 212, Aralık 1953, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1953.

Rum ve Ermeni basınına yayınlarından dolayı sansür uygulanmaya başlanırken, Rum ve Ermenilerin yaptığı bu yayınlara karşı kamuoyunu bilgilendirmek için belgeye dayalı haberlerin yapılmasının daha faydalı olacağı bildirilmişti.[813]

Bu tür propaganda faaliyetlerinin arkasında yine Yunanistan olduğu ve İstanbul'da yayımlanan Rumca gazeteleri organize etmek için Yunanistan'dan bir kişinin yüklü miktarda para ile gönderildiği de İstanbul Hükûmeti tarafından bilinmekteydi.

Yunanistan'ın yalnız basın değil İstanbul'daki Rumları teşkilâtlandırmak amacıyla diğer faaliyetler için de yüklü miktarda para gönderdiği bilinmektedir. İstanbul Hükûmeti, "Yunanların Müslüman halkı kendi taraflarına çekerek millî gayelerini gerçekleştirmek için para sarf ettiklerini, Müslüman ahalinin vatanlarına ve devletine olan sadakat ve bağlılıkları ve millî duyguları için para harcamaya ihtiyaç olmayacağının açık olduğunu, Yunanların propagandalarına kapılmamaları hakkında kendilerine uygun şekilde nasihatler yapılması ve millî hissiyat ve vicdanlarını tahrik ve ikaz etmenin yeterli olduğunu"[814] belirtmişti.

Diğer taraftan, İstanbul Hükûmeti yerli Rumlardan tebaası bulundukları devlete karşı suç işleyenler hakkında önlem alınması konusunda son derece hassas davranmıştı. Çünkü Osmanlı Devleti, tebaası olan gayrimüslimleri yıllardır sürdürdüğü devlet geleneği doğrultusunda korumak ve kollamak için mücadele etmekteydi ve suç işleyenlerle işlemeyenlerin ayrımına varılması gerektiği konusu üzerinde durmuştu. Bu konuda gerek Harbiye Nezareti gerek Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, "Yunanlılar ile silâhlı ve fiilî olarak ortak hareket eden asi Rumların dışında, şehir ve köylerde iş güçleriyle meşgul Rumlara karşı asla düşmanca bir harekette bulunulmaması ve bu konunun her vasıta ile Kuvayı Milliyeye kesin olarak anlatılarak bunun sağlanması için her türlü önlemin alınması gerektiğini"[815] tebliğ etmişlerdi.

Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti tarafından diğer birliklere de yazılarak bu bölgelerde de bu konu üzerinde hassasiyetle durulması istenmişti. Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin yazısında şöyle denilmekteydi:

"Kuva-yı Milliyenin harekâtı sırf Yunan askeri ve Yunanlılarla bilfiil silâhla ortaklaşa hareket eden asî Rum unsuruyla sınırlı kalmalı fakat,

---

[813] Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 1, Vesika No: 21, Eylül 1952, Gnkur. Basım Evi, Ankara, 1952.

[814] Aydın vilâyetine yazılan 8 Ağustos 1919 tarihli yazı. BOA; DH. KMS, Dosya No: 54-2, Belge No: 43-1.

[815] Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetinin Sadrazamlık makamına gönderdiği 18 Haziran 1919 tarihli yazısı. Bu konuda Harbiye Nazırı Şevket Turgut, 57 nci Tümen Kumandanlığına 19 Temmuz 1919 tarihli yazısında; "Yunanlılarla ortak çalışmayan Rum unsuruna karşı harekât-ı hasmânede bulunulmaması, bu konuda ufak bir yanlışlığın memleket menfaati adına akıtılan kanın heder olarak aleyhimize bir cereyan doğuracağından şüphe edilmemesi gerektiğini" bildirmektedir. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 538, Gömlek No: 114, Belge No: 114-1; Kutu No: 434, Gömlek No: 124, Belge No: 124-1. Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 6, Vesika No: 119, Aralık 1953, Gnkur. Basım Evi, Ankara, 1953.

mutlaka köylerinde oturan sakin ve fiilen ve bedenen Yunanlılarla bir ilişkisi olmayan Rumlara karşı düşmanca bir harekette bulunulmamalıdır. Bu hususta ufak bir yanlışlık memleket menfaati adına akıtılan kanların boşa gitmesine sebep olacak ve aleyhimize bir hareketin doğacağından şüphe yoktur. Bu esasın Kuva-yı Milliye nezdinde her gün tekrar tekrar nasihat edilerek, en acı ve buhranlı devirlerde bile unutmayacakları surette dimağlarına yerleştirilmesi hatırlatılmalı ve hareketlerinin ciddiyetle takip ve kontrol edilmesini büyük bir önemle rica ederim.

Yunanların olayları çarptırarak aleyhimizdeki propagandalarına karşılık verebilmek için olaylar hakkında esaslı dokümanların fotoğraflarla elde bulundurulması da çok önemlidir."[816] Bu yazışmalardan da anlaşıldığı gibi Osmanlı Devleti tebaası olan milletlerin devlete karşı suç işleyenlerle işlemeyenler arasında ayrım yaparak bu doğrultuda hareket etmek istemişti.

İstanbul Hükûmeti asayişin sağlanması ve Rumların çeşitli faaliyetlerini önleme konusunda çeşitli güçlüklerle karşılaşmıştı. Bunların en başında İtilâf devletlerinin azınlıkları himaye konusundaki politikaları gelmektedir. Bu durum daha çok ufak tefek suçlardan dolayı tutuklanan ve polise teslim edilen Rumlar konusunda görülmüştü. İtilâf devletleri temsilcileri özellikle İngilizler hapse giren bazı Rumları hapishaneden çıkarmakta ve bu kişilere en ufak cezaî müeyyide dahi uygulanamamakta idi. İtilâf devletlerinin uyguladığı bu himayeden dolayı suçluların tecavüzleri daha da artırmıştı.[817]

---

[816] Harp Tarihi Vesikalar Dergisi; Sayı 6, Vesika No: 118, Aralık 1953, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1953.

[817] Adalar Müfreze Kumandanlığının Alman Kıtaatı Erkan-ı Harbiyesine, Büyük Ada'dan 2 Mart 1919 tarihinde gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 84, Gömlek No: 17, Belge No: 17-5. İngiliz heyeti teftişiyesi tarafından tedavi için hastahanelere gönderilmek üzere hapishaneden alınan Rum, Ermeni 44 erkek ve kadının çoğunluğu bu heyet tarafından serbest bırakılmış ve bu konuda hapishane yetkilileri, şu tutanağı hazırlamıştı:
"Mazbata Sureti
Şehr-i hali Rumi'nin yedinci pazar günü Düvel-i Mü'telife İstanbul mıntıkası Polis Müdürü Mösyö Tilne maiyetinde bir jandarma çavuşu ve bir Rum tercüman olduğu halde hapishane-i umumiye gelerek sirkat ve memurin-i zabitayı tahkir maddesinden dolayı Galata Sulh mahkemesince üç buçuk mah hapis cezasına mahkum edilerek 12 Teşrin-i sani 1335 tarihinde mahkumiyet ilamı ile birlikte ikmâl-i müddeti ittirilmek üzere hapishane-i umumiyeye teslim edilen tebaa-i Yunaniden Nikolo Veldimihali Romolidis namı şahsın kendilerine teslimini talep etmesi üzerine bu gibi mahkûmun hapishaneden çıkarılması herhalde ait olduğu makamdan bir emr-i tahriri telakki edilmedikçe teslim edilemeyeceği ve binaen aleyh bu gibi şahsın teslimi için makam-ı aidine müracaat edilmesi kendilerine tefehhim edilmiş ise de nazar-ı itibare alınmayarak merkum Nikolo Veldimihali alıp götürdüklerini mübeyyin işbu zabıt varakası bit-tanzim imza edildi.
Ser gardiyan, İnzibat Memuru, Muavin, Hapishane-i Umumi Müdürü." 7 Aralık 1919. BOA; DH. MB. HPS, Dosya No: 126, Belge No: 37-8. İstanbul valisinden Dâhiliye Nezaretine 20 Ocak 1919 tarihinde gönderilen yazı. BOA; DH. MB. HPS, Dosya No: 109, Belge No: 9.
"Elyevm Hapishane-i Umumiye gelen İtilâf devletleri İstanbul mıntıkası Polis Müdürü Mösyö Tilne maiyetinde bir jandarma çavuşu ve bir Rum olduğu hâlde Galata Sulh Mahkemesinde 3 mah-ı sirkatten mahkûm Nikolo Mihail Rumulidis'i talep ederek makamat-ı aidesinden bir emir olmadıkçı teslim edilemeyeceği kendisine beyan edilmiş ise de her halde alup götüreceğini ifade edilmesi üzerine mümanaat edilmeyerek alıp götürdüğü ve bu konuda tanzim kılınan zabıt varakası rabten takdim kılınmıştır." Hapishanei Umumî üdüründen Dâhiliye Nezareti Hapishaneler İdarei Umumî Riyasetine gönderilen 7 Aralık 1919 tarihli yazı.

İstanbul Hükûmetine gelen raporlardan anlaşıldığına göre karşılaşılan güçlüklerden biri de bazı önlemlerin alınmasında kuvvetlerin yetersiz kaldığı ve bu nedenle gerekli girişimlerin yapılmadığıdır. Adalardan gelen raporlar bu durumu açık olarak ortaya koymaktadır. Bu raporlarda, bu bölgedeki inzibat kuvvetlerinin azlığı dolayısıyla olayların önlenmesinde yetersiz kalındığı belirtilmişti. Yine Adalar Müfreze Komutanlığının, İstanbul Muhafızlığına Büyükada'dan 20 Şubat 1919 tarihinde gönderdiği yazıda; adalarda Rumların yaptıkları bazı taşkınlıklar anlatıldıktan sonra alınacak önlemlerden bahsedilerek, buradaki kuvvetlerin artırılması gerektiği üzerinde durulmuştu. Bu yazıda; aşçısı, işçisi de dâhil olduğu hâlde toplam 100 askerden oluşan iki bölük kuvvetin dört adaya bölünmesinden dolayı adalara düşen kuvvetin azaldığı, emir verildiği takdirde asayiş ve memleketin geleceği açısından, adalardaki kuvvetin mükemmel ve teçhiz edilmiş bir tabura yükseltilebileceği belirtilmişti.[818]

Heybeli Ada Muhafız Bölüğü Komutanlığının raporunda da yine aynı şekilde adalarda Rumlara karşı alınan önlemlerin yetersizliğinde kuvvet azlığının etkili olduğu belirtildikten sonra İstanbul Hükûmetinin aldığı önlemlerin neden yetersiz kaldığı konusunda ayrı bir soruna dikkat çekilmekte idi. Raporda; işlenen suçlarda hızlı işlem yapılmaması, hapse atılan suçluların ertesi gün hapisten çıkarılmaları, suç işleyen bir kişinin daha tutuklanmadan birkaç suç daha işlediği, hakkında işlem yapılacak kişilerin mahkemeleri için zaman zaman bir yıl kadar uzun bir süre beklendiği ve bütün bu eksikliklerin suç oranını ve suç işleyenlerin cesaretini artırdığı belirtilmişti. Raporda ayrıca; Rumların gizli ve özel olarak silâhlandırıldıkları, gizli teşkilâtlarının olduğu, ihtilâl çıkararak yabancı devletlerin dikkatini çekmeye çalıştıkları, Türkler hakkında yanlış bilgi vermek için zaman ve fırsat beklemekte oldukları da belirtilmişti. Raporda çare olarak kuvvetlerin artırılması, bomba, aydınlatma ve işaret tabancalarının verilmesi, adalarda bulunan birliklerin görevlerinin genel bir talimatla açıkça bildirilmesi, adalar etrafında karakol görevini yapmak üzere bir gambot, gambot olmadığı takdirde bir römorkör veya çetene bu da bulunamazsa büyükçe bir kayığa yerleştirilmiş bir iki makineli tüfek bulundurulması, mahkemelerle işlemleri günlerce sürüncemede kalan suçluların kefaletle serbest bırakılması gibi sorunların asayiş ve inzibat açısından son derece zararlı olması nedeniyle bu gibi olayların hemen sonuçlandırılarak cür'et, cesaret ve teşebbüslerine engel olunması önerilmişti.[819]

İstanbul Hükûmeti asayişin sağlanması için büyük çaba göstermiş, hatta İtilâf güçlerine karşı gelmemek için yakalanan Rumların salıverilmesi konusundaki isteklerine dahi boyun eğmişti. Bütün bunlar İstanbul Hükûmetinin, Rumların İstanbul'da asayişin bozuk olduğunu ileri sürerek

---

[818] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 528, Gömlek No: 93, Belge No: 93-4.

[819] Heybeli Ada Muhafız Bölüğü Kumandanlığının, Adalar Muhafız Kumandanlığına gönderdiği 20 Şubat 1919 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 373, Gömlek No: 102, Belge No: 102-4.

Yunanistan'a katılmak veya İtilâf devletlerinin yönetimi altında olma çabasından ileri geldiğinin farkında olmasından kaynaklanmıştı. Rumların bu çabası, İstanbul'un asayişi ile görevli herkes tarafından biliniyor ve bu doğrultuda hareket ediliyordu. Asayişi bozmak isteyen Rumların özellikle karakollara yönelik saldırıların gayet makul bir şekilde önlenerek olayların tırmanmaması hep bu bilinç sonucu olmuştu.

Yine bu bilinçte olan 1 nci Kolordu Komutanlığı, İstanbul'da mevcut Rum millî teşkilâtlarının ayaklanması ile birtakım üzücü olayların ortaya çıkması sonucu Osmanlı Hükûmetinin zor durumda kalmasına meydan vermemek ve bu yüzden barış şartlarının aleyhimize dönmesine imkân bırakmamak için her tarafta asayişi kesin olarak sağlayarak ve hiçbir kimsenin burnunun dahi kanamasına meydan vermemek üzere, bakayada kalan asker ile birlik kadrolarının tamamlanmakta olduğu, genel asayişin fevkalâde mükemmel olup umumî heyetlerin muhafazasının askerî yönden de teminat altına alınmış olduğunu belirterek 55 nci Tümenden asayişin ihlâline sebebiyet verilmemesi için her türlü tedbirin alınmış olduğuna dair kendilerine kesin teminat verilmesini istemişti.[820] Bu rapordan da anlaşıldığı gibi asayişin sağlanması konusunda yalnız emniyet kuvvetleri değil askerî kuvvetler de son derece hassas davranmıştı.

İstanbul Hükûmeti Rumların çıkardığı olayların tırmanmaması ve olayların İtilâf devletlerinin dikkatini çekecek ölçüde büyük çaplı olmaması için daha olaylar olmadan bilgi edinme ve o bölgede gerekli önlemleri alma konusunda başarılı bir politika sürdürmüştü. Ayrıca yapılan teşkilâtlar ve taşkınlıklar da İtilâf devletleri nezdinde protesto edilerek asayişin nasıl bozulduğu konusunda İtilâf devletlerinin dikkati çekilmişti. Yukarıda da belirtildiği gibi İtilâf devletleri Osmanlı Devleti'ne asayişi sağlama konusunda yardımcı olacaklarını belirtmelerine rağmen uygulamada bu tür faaliyetlerin artmasına dolaylı da olsa yardımcı olmuşlardı.

İstanbul Hükûmeti tarafından alınan önlemler her şeye rağmen arkasına Yunanistan ve patrikhanenin desteğini alan Rumların faaliyetlerini durdurmaya yetmemiş ve Rumlar İstanbul'da cemiyet ve çete kurmayı sürdürmüş, okullarda, kiliselerde Türkler aleyhine faaliyetlerine devam etmişlerdi. Bu durum ancak Anadolu'da başlayan hareket ve Yunanistan'ın düzenli Türk birlikleri karşısında yenilgiye uğraması ile son bulmuştur.

[820] I nci Kolordu Kumandanlığının 55 nci Tümen Kumandanlığına Edirne'den 20 Mart 1920 tarihinde gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 303, Gömlek No: 159, Belge No: 159-1, 2.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FENER RUM PATRİKHANESİ VE FAALİYETLERİ

A. Mütareke Döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin Faaliyetleri

Bilindiği gibi Fener patrikhanesi, İstanbul'un fethi ile Türk hâkimiyetine girmiş ve Osmanlı sistemi içindeki yerini almıştı.[821] Padişah II. Mehmet Bizans'taki iç siyasî sorunlardan ötürü bir süreden beri boş bırakılmış olan patriklik makamına yeni bir patrik seçilmesini istemiş ve gelişmelerin sonucunda George Scholarios "Gennadios" adıyla patrik makamına atanmıştır.[822] II. Mehmet patriğe yalnız ruhanî otorite ve imtiyazlar vermekle kalmamış, "millet başı" unvanı vermek suretiyle onu bütün dindaşlarının dünyaya ilişkin meselelerinde de yetkili kılmıştı.[823] Böylece daha önceleri devletin güdümü ve baskısı altında yaşamaya alışmış olan Fener Rum Patrikhanesi, dinî birimleri "millet" olarak kabul eden Osmanlı devlet sisteminin meşruiyet çerçevesine alınarak, Katoliklerin baskısı altında yok olmaktan kurtulmuş ve patrikhane bir anlamda hem dünyevî hem dinî bir otonomi kazanmış oldu.[824]

Patrikhane kendisine tanınan yetkiler dolayısıyla dinî, adlî, malî konularda bütün Balkan ve Anadolu Ortodokslarını yönetmekteydi. Ruhanî işlerin dışında, vergi, adlî sorunlar ve diğer cemaat işlerini yürüten kalabalık bir memur kadrosuna sahipti. Patrikhanede ruhanî ve dünyevî işlerin görüşüldüğü yüksek rütbeli rahipler ve metropolitlerden oluşan bir sen sinod

---

[821] Patrikhane kendi tarihini anlatan İnternet sitesinde bu konuyu beş ayrı bölümde açıklamıştır. http/www.patriarchate.org/book/Fifth-Phase-modern-period.html. Ayın Tarihi'nde ise patrikhanenin tarihi üç bölüm hâlinde ele alınmıştır. Ayın Tarihi; No: 2 Teşrinievvel, Matbaat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, Ankara, 1339, s.136. Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili bk. Ercan; "Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi'nin Rolü", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.196. Şahin. Claudedelaual Cobham; The Patriachs of Constantinople, Cambridge, Cambridge University Press, 1911. Ercan; "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", s.411. Hakan Alkan; Fener Rum Patrikhanesi, Günce Yayınları, Ankara, 1999, s.30. Settar F. İksel; "İstanbul Rum Patrikhanesi I", BTTD, Sayı 62, 1972, s.24. Yorgo Benlisoy- Elçin Macar; Fener Patrikhanesi, Ankara, 1996, Ayraç Yayın Evi, s.25. Şehabeddin Tekindağ, "Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane", BTTD, Sayı 1, İstanbul, 1967, s.54. Tekindağ; "Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler", Türk Kültürü Dergisi, Sayı 44 Haziran, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1966, s.510.

[822] Şahin; s.53. Beria Remzi Özoran; "Türkler ve Rum Ortodoks Kiliseleri", Türk Kültürü Dergisi, Sayı 44 Haziran, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1966, s.699. Tekindağ; "Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler", s.510. Ercan; "Fener ve Türk Ortodoks...", s.411. Alkan; s.30. Zafer Karaca; "Rum Ortodoks Patrikhanesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi", c.6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994, s.352. Ayrıca bk. Karaca; İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995. Benlisoy-Macar, Fener Patrikhanesi adlı kitaplarında II. Mehmet'in özellikle Genedios'u patrik seçtiğini çünkü bu kişinin doğu ve batı kiliselerinin ateşli bir muhalifi olduğunu, böylece Hristiyanlığın kendi içinde ayrılıklarını gündemde tutarak papanın başkanlığında yeni bir haçlı seferi olasılığının yok edildiği belirtilmektedir. Benlisoy-Macar; s.33.

[823] Ayni; s.294. Şahin; s.54-55. Alkan; s.29-30. Tekindağ; "Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler", s.509. Özoran; s.698.

[824] Berkes; Patrikhane ve Ekümeniklik, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s.11-12.

bulunmakta idi. Patrikhane dinî alanın dışında da önemli bir kontrol makamı idi. Örneğin, Rumca yayınlar gerek dinî gerek dünyevî konularda yazılan kitaplar patrikhane tarafından sansür edilmekte idi.[825]

Fener Rum patrikleri kendilerine tanınan imtiyazları zaman zaman kötüye kullanmış, Osmanlı Devleti'nin aleyhine siyasî faaliyette bulunmuşlar, doğal olarak da bu etkinlikleri tespit edilenler devlet tarafından gerektiği şekilde cezalandırılmışlardı. Örneğin, III. Porthenios, 1657 yılında Eflâk voyvodası ile yazışması ele geçen Rum patriği, voyvodayı isyana teşvik ettiğinin anlaşılması[826] ve patrikhanede Rum yağmacılara giydirilmek üzere hazırlanmış yeniçeri elbiselerinin bulunması nedeniyle Parmakkapı'da idam edilmişti.[827]

Patrikhanenin siyasetle uğraşma politikası Patrik III. Porthenios (1656-1657) ve Patrik V. Gregorios (1797-1798) zamanında daha da artmıştı. Mora isyanı sırasında Yunan çetelerine maddî ve manevî destek veren Patrik Gregorios, bu faaliyetleri Osmanlı Devleti tarafından tespit edildiğinden II. Mahmut'un fermanıyla Fener patrikhanesinin orta kapısında idam edilmişti. Patrikhane orta kapıyı o günden itibaren kapatmıştır.[828] Bu durum daha sonra çeşitli vesilelerle Rumlar tarafından kullanılmıştı. Örneğin, Meletios mütareke döneminde patrikhanenin orta kapısında dua ederek konuyu tekrar gündeme getirmişti.

Patrikhane, özellikle bu dönemde Osmanlı Devleti aleyhindeki faaliyetlerini pervasızca artırmış, Venizelos'un teşvikiyle Yunanistan'la birleşme prensibini kabul ederek, düşüncelerini kuvveden fiile geçirmişti. Bu amacın tükenmez bir hırsla sürdürüldüğünü Patrik III. Yovakim'in 2 Aralık 1912'de Figaro gazetesine yaptığı şu açıklama tam olarak göstermektedir:

---

[825] Ortaylı; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet", s.998-999.

[826] Rum patriği, Eflâk voyvodasına gönderdiği mektupta; "Müslümanlığın günün tamam olmasına az bir şey kalmıştır. Hristiyan dininin velvelesi yine dünyayı tutacaktır. Ona göre tedarikde olasız... Yakında bütün vilâyetler, Hristiyanların eline geçip, haç ve çan sahibleri (Hristiyanlar) tamamen memleketlere sahib olsalar gerekir..." demiştir. Mustafa Naimâ; Naima Tarihi, Çev. Zuhuri Danışman, c.6, Zuhuri Danışman Yayın Evi, İstanbul, 1969, s.2752.

[827] İksel; "İstanbul Rum Patrikhanesi II", BTTD, Sayı 63, Yıl 1972, s.40.

[828] Bazı yazarlar patrikhanenin Rumların ayaklanmasında çok etkili olduğunu belirtirken bazı yazarlar da Osmanlı Devleti'ndeki millet sisteminin, dindaşları üzerinde sağladığı güç nedeniyle ulusal ayaklanmalara şiddetle karşı çıktığını, dinî yöneticilerin Tanzimat'ın getirdiği millet sistemini demokratikleştirici reform çabaları sonucu otoritelerini yitirmeye başlamaları üzerine ayaklanmaları desteklediklerini belirtmektedirler. Bk. Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu", s.1005. Bazı yazarlar da Yunan ulusal hareketine patrikhanenin ve Fenerli aristokratların karşı çıktıklarını belirtmişlerdi. Milas; "Rumlar", s.364. Milas ayrıca; V. Grigorios'un risaleler yayımlayarak demokratik güçlere karşı ideolojik bir mücadele başlattığı ve nihayet ihtilâlcileri, aforoz ettiğini, 1821'de Yunan ihtilâlinde Patrik Grigorios'un sorumlu cemaat başı sıfatıyla, başka din adamları ve halktan kimselerin ise gözdağı verme amacıyla idam edildiğini belirtmektedir. Milas; "Rumlar", s.364. Yine aynı görüşte olan başka bir araştırma, Yorgo Benlisoy-Elçin Macar'ın, Fener Patrikhanesi adlı kitabıdır. Bu çalışmada, Patrik V. Grigorios ve üç metropolitin idamları konusunda Cevdet Tarihi'nden hareketle klâsik Türk tarihçilik anlayışının patrikhaneyi mahkûm ettiği ve bu anlayışa göre patrikhanenin isyancılara destek oldukları belirtilmektedir: Benlisoy-Macar; s.39-40.

"Ben biçare bir rahip ve esir olmuş bir koyun sürüsünün zavallı çobanıyım. Hayatım tehlikeli, mevkiim müşküldür. Her dakika ırkıma, mezhebime, milletime yabancı olan bir kuvvetin karakuşi ahkâmına tâbiyim. Seleflerimin çektiklerini tâbi' oldukları muamelât-ı keyfiyeyi siz pekâlâ bilirsiniz... Mamafih fikir, er geç vahşete galebe çalacaktır. Bizi dört asırdan beri bu ümit yaşatmaktadır."[829]

Mütareke döneminde özellikle iki Rum patriği, Dorotheos ve Meletios, Venizelos'un istekleri doğrultusunda hareket etmiş bu anlamda döneme damgalarını vurmuşlardı. Patrik Vekili Nikola da faaliyetleri ile Dorotheos ve Meletios'tan geri kalmamıştı. Aşağıda patrikhanenin ve anılan patriklerin etkinliklerine göz atılarak durumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Dorotheos'un Patrik Vekilliği (Locum Tenens) Dönemi (26 Ekim 1918-19 Mart 1921)

Mondros Mütarekesi'ne ilişkin gelişmelerin artık iyice şekillendiği bir dönemde, yeni şartların Osmanlı Hükûmetinin elini-kolunu bağlayacağını ve tarihî bir fırsatın ortaya çıkmak üzere olduğunu düşünen Fener Rum Patrikhanesi'ndeki Yunanistan taraftarları yeni şartlara uygun bir hiyerarşi oluşturmak üzere harekete geçtiler. İlk adım olarak, savaş sırasında hükûmete karşı uysal davranışlar sergilediği düşünülen Patrik V. Germanos savaş sonrasında çekilmeye zorlandı. Karaman doğumlu olan Patrik Germanos (Germanos Kavakopulos), selefi III. Yovakim kadar hırçın ve saldırgan bir kişiliğe sahip olmadığı için patrikhane meclisi üyeleri ve radikal Yunan taraftarı Rumların keskin muhalefetiyle yıpratıldı ve istifasının gerçekleşmesi için kişilik haklarına bile saldırıda bulunuldu. Germanos, Jön Türklerle eğitim ve evlilik konusunda yaptığı anlaşmadan dolayı ağır suçlamalarla yıpratıldı ve bazı malî skandallara karıştığı, bu gruplar tarafından, ileri sürüldü. Bu kampanya karşısında (hesaplandığı gibi) dayanamayan Germanos, patriklik görevinden istifa etmek zorunda bırakıldı.[830] Germanos'un patriklikten çekilmesi ile patrikhanede Osmanlı aleyhtarı yeni bir dönemin başladığı rahatlıkla söylenebilir.[831]

26 Ekim 1918'de Patrik Germanos'un sağlık nedeniyle istifası üzerine patrikhanede cemaat meclisleri tarafından görüşmeler yapılmış ve bu görüşmeler sonucu Bursa Metropoliti Dorotheos, patrik vekili olarak seçilmişti.[832]

---

[829] Kuran; s.630.

[830] Alexandris; s.55. Bülent Atalay; Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Siyasî Faaliyetleri (1908-1923), Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s.98.

[831] Alexandris, Doretheos dönemi ile Patriklerin Türk yetkililerine boyun eğme döneminin son bulduğunu belirtmektedir. Alexandris; s.55.

[832] Yusuf Hikmet Bayur; Türk İnkılâbı Tarihi, c.III, Kısım 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967, s.716. Vakit; 20 Mart 1337 (20 Mart 1921).

Bursa Metropoliti Dorotheos'un patrik vekili olarak seçilmesi bir iradei seniye ile de onaylanmıştı.[833] Padişah Mehmet Vahdettin Osmanlı Devleti'nin gayrimüslümlere olan hoşgörüsünün bir göstergesi olarak Rum milletine karşı daima iyi niyet ve muhabbet beslediklerini, bunun bütün Rum milletine patrik vekilliği aracılığıyla ilân edilmesini istemişti.[834]

Dorotheos, patrik vekili seçildikten sonra ziyaret amacıyla veliahtın dairesine uğramış, orada büyük ilgi ile karşılanmış ve veliaht, Rum milletine karşı hoş sözler söylemişti.[835] Daha sonra Ayan Reisi Ahmet Rıza Beyin ziyaretine gitmişse de Ahmet Rıza Beyin o sırada meşgul olması nedeniyle kendisiyle görüşememişti. Patrik vekili, son olarak Meclisi Mebusan Reisi Halil Beyi ziyaret etmiş, görüşme sırasında Halil Bey, bütün milletlerin ve özellikle Rum milletinin hükûmete yardım etmeleri gereğinden bahsetmişti. Patrik vekili karşılık olarak Rum milletinin son senelerde çok mağdur olduğunu bu nedenle şu anda dua ve temenniden başka bir şey yapamayacağını söylemişti.[836] Halil Beyin İTC içindeki yeri ve o zamana kadar oynadığı rol göz önüne alındığında bu çıkış, patrik vekilinin pervasızlığını ortaya koyan ilginç bir gösteri niteliğindedir.

İngilizler Dorotheos'un patrik vekili seçilmesini oldukça olumlu karşılamış ve bu durumu Lord Granville 23 Kasım 1918 de Balfour'a gönderdiği raporda şu şekilde belirtmişti: "...Bursa Metporopoliti "Locum Tenens" Dorotheos gözü pek, azimli ve zeki bir papazdır. Patrikhanenin imtiyazlarının Jön Türkler tarafından feshedilmesinden dolayı her şeyden önce Babıâli nezdinde protesto etmiş, Babıâli ve patrikhane arasında imza edilmiş olan 1897 uzlaşması ile müesses hukukî hâlin iadesi için de ısrarda bulunmuştu."[837] Görüldüğü gibi Dorotheos'un daha eskilere dayanan muhalif ve cesur tavrı referans olarak kullanılmakta ve sempatiyle karşılanmaktaydı. Tabi bu durum İngiltere'nin Türkiye politikaları açısından da istenilen bir durumdu. Dorotheos patrik vekili olarak, İngilizlerin kendisi hakkındaki düşüncelerinde yanılmadıklarını göstererek Türk karşıtı girişimlerini akan zaman içinde tırmandırarak sürdürmüştür. Batılı araştırmacılardan da bu noktaya dikkat çekilmiştir. Nitekim G. Jaeschke, Ortodoks kilisesi organlarının, İttihat Terakki taraflısı olarak bilinen Patrik Germanos'u azledip yerine Dorotheos Mamelis'i "locum tenens (vekil)" seçmekle ağır bir suç işledikleri şeklinde yorumlamaktadır.[838] Dorotheos, Fener patrikhanesinin Yunan radikal unsurları tarafından "Mütareke dönemi" için en uygun patrik olarak görülmüş ve henüz bu göreve getirilemediği için vekil olarak seçilmiştir. Denilebilir ki, patrikhanenin politikalarının radikal ve Türk karşıtı

---

[833] İrade-i Seniyye şöyle idi:
"Rum Patriği Yermanos Efendinin esbâb-ı sıhhiyesinden naaşi vuku'-u istifasına binaen patrik-i cedid intihab ve tayin oluncaya kadar Patrik Kaymakamlığına meclis-i metropolitan ve meclis-i muhtelit taraflarından intihab olunan Bursa Metropolidi Dorotheos Efendinin tayini Meclis-i Vükela kararıyla tensib olunmuştur. Bu irade-i seniyyenin icrasına Adlîye ve Mezahib Nazırı memurdur." BOA; MV., Dosya No: 222, Belge No: 189-1; MV., Dosya No: 249, Belge No: 211-1, 2.
[834] Bayur; s.716.
[835] BOA; MV., Dosya No: 249, Belge No: 211-1, 2. Âti; 1 Teşrinisani 1334 (1 Kasım 1918).
[836] Âti; 1 Teşrinisani 1334 (1Kasım 1918).
[837] Jaeschke; Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, s.51.
[838] a.g.e.; s.51.

bir karakter taşıyacağı daha ilk gelişmede kendini göstermiş bulunmaktadır. Unutulmamalıdır ki, bu etkinlikleri gerçekleştirenler Osmanlı vatandaşlarıdır ve Osmanlı yasalarına göre suç işlemektedirler.

Dorotheos, göreve geldikten hemen sonra hiç vakit kaybetmeden yönetime karşı kışkırtıcı tavrını göstermekten çekinmedi. 10 Kasım 1918 Pazar günü Tatavla'da Ayadimitri Kilisesi'nde katıldığı ayinden sonra yaptığı konuşma, onun Türk aleyhtarlığının hangi noktada olduğunu gösteren ilginç ifadelerle doludur: "...Irkımızın henüz kurtarılmamış sevgili evlâtları, her şeyin tamam olduğunu, gül ve defne yaprakları üzerinde rahat ve huzura kavuştuğumuzu zannetmeyiniz. Henüz hiçbir şey tamam değil. Son ve kesin söz söylenmemiştir. Çok dikkatli davranınız. Kurnaz ve sabırlı olunuz..."[839]

Dorotheos isteklerini elde etmek için İstanbul'da bulunan Rumları Yunanistan'dan gelen temsilciler ve subaylar gözetiminde teşkilâtlandırmaya büyük önem vermiştir. Bu amaçla teşkilâtlanmaya önce patrikhaneden başlamış, Anadolu ve Rumeli'deki birçok metropoliti İstanbul'a çağırarak merkezî kadroyu güçlendirmek suretiyle burayı bir ihtilâl merkezi hâline getirmek istemişti. Bu merkez, gücünü doğal olarak yerli Rumlardan almaktaydı.[840]

Patrikhane bu dönemde çeşitli Rum teşkilâtlarını da organize etmekte ve bu amaçla izci teşkilâtlarının takviyesi için kilise ve okullara tamimler göndermekte idi.[841] Patrik, üstelik amacı Osmanlı Devleti içerisinde karışıklık çıkarmak üzere çeteler kurmak ve idare etmek, mitingler ve propagandalar yapmak olarak belirlenmiş olan Mavri Mira Cemiyetine de başkanlık yapmakta idi.[842]

Rum Patrikhanesi Nizamnamesi gereğince patrik vekili seçimlerinden itibaren kırk gün içinde patrik seçiminin yapılması gerektiği hâlde Doretheos bu süreyi çok aşmış ve İstanbul Hükûmeti bu durumdan rahatsızlık duymaya başlamıştı. Bu nedenle Adliye ve Mezahib Nezareti, Rum patrikhanesi kapı kethüdasına bir yazı göndererek, patriğin niçin şimdiye kadar seçilememiş olduğunu sormuş, yeni patriğin kanuna göre eski patriğin azlinden veya vefatından sonra kırk gün içinde seçilmesi gerektiğini hatırlatmıştı.[843]

Bu sırada patrikhanede seçim hazırlıkları başlamış ise de Balkan Muharebesi'nden sonra Yunanistan'a katılan yerlerdeki metropolitlerin de seçimlerde oy kullanmaya haklarının olduğunu iddia etmeleri üzerine patrikhane, onların da seçimlere katılabilmeleri amacıyla patrik seçimi hazırlıklarını ertelemişti.[844] Yapılan erteleme patrikhane tarafından Adliye ve

---

[839] Atalay; s.99.

[840] Sabah; 27 Teşrinievvel 1334. (27 Ekim 1918).

[841] 2 nci Ordu Müfettiş Vekili Selahattin Beyin, Konya'dan Harbiye Nezaretine gönderdiği 6 Temmuz 1919 tarihli yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 87, Gömlek No: 76, Belge No: 76-1.

[842] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 81, Belge No: 81-2; Kutu No: 258, Gömlek No: 65, Belge No: 65-1.

[843] Âti; 27 Kânunuevvel 1334 (27 Aralık 1918).

[844] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 98, Gömlek No: 6, Belge No: 6-2, 6-3. Âti; 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1334).

Mezahip Nezaretine şu şekilde açıklanmıştı: "Milletin geçirmekte olduğu ahvâl-i fevkalâde dolayısıyla patrik seçiminin te'hirine mecburiyet hissedildiği mamafih meselenin patrikhane meclisince elan der-dest-i tezkir bulunduğu."[845]

Adliye ve Mezahib Müdürü Baha Bey bu konu ile ilgili Rumca Bizantiyon gazetesine yaptığı açıklamada "Bir devlet dâhilinde bulunan bir mezheb efrâdının reis-i ruhanileri diğer bir devlet dâhilinde bulunabilir. Fakat bir devlet dâhilinde seçim olacak reis-i ruhanî için ecnebi memlekette bulunan mezhebdaşlar seçim hakkını haiz olamazlar. Bil-farz memâlik-i Osmaniye'deki Katolikler papa seçim etmek hakkına haiz değildirler. Bu suretle Yunanistan'da bulunan metropolitler dahi patrik seçimi hakkına malik olamazlar. O hak ancak memâlik-i Osmaniye'deki ruhanî ve cismanî meclis ile ahalinin hakkıdır. Eğer bu hususta Yunanistan'daki metropolitlerin dahi reyi alınmak arzu edilse bu cihet gayr-i resmî surette olabilir yoksa Yunanistan'daki metropolitler memalik-i Osmaniye'de müntehib olamazlar."[846] demiştir.

Dâhiliye Nezareti de patrikhanenin bu tutumundan endişe duymakta idi. Dâhiliye Nezareti duyduğu endişeyi Sadarete şu sözlerle bildirmişti; "Patriklik makamı sekiz aydır vekâletle yönetilmektedir. Nizamnameye göre patriğin hangi vasıflarda olacağı açıkça belli olduğu hâlde Venizelos'a yakın birisi seçilmek istenmektedir. Mütarekeden sonra patrikhane açıkça Yunan emellerine hizmet etmeye başlamıştır..."[847]

Yeni patrik seçimi Meclisi Vükelâda da gündeme getirilmiş, burada asaleten bir patriğin seçilmesi üzerinde durulmuştu. Bu durum Patrikhaneye de bildirilmişti.[848] Konu, Meclisi Vükelâda 26 Ocak 1919'da gündeme getirilerek patrikhanenin patrik seçimi konusunda yaptığı açıklamanın kayda değer olmadığı, patrik seçimlerinin eskiden olduğu gibi yapılması gerektiği kararlaştırılmıştı.[849]

---

[845] Âti; 3 Kânunusani 1335 (3 Ocak 1919).
[846] Âti; 13 Kânunuevvel 1334 (13 Aralık 1918).
[847] Atalay; s.102.
[848] Sabah; 1 Kânunusani 1335 (1 Ocak 1919).
[849] "Tezkire-i mezkure muhteviyatından anlaşıldığına göre istizah-ı vakıa cevaben zikr olunan kaymakamlıktan alınan takrirde ahvâl-i hazıra-i fevkaladeden dolayı meselenin elyevm patrikhanece tetkik ve müzâkere edilmekte olduğu bildirilmiş ve gerçi patrik intihabı için davetlere lâzım gelen müntehitlerin hasbül hal vürudları düçâr-ı müşkilât olanlar hakkında hükûmet-i seniyyece teshilat-ı mümküne iraesi kabil olmakla beraber patrik-i sâbıkın esnâ-yı intihâbında müşkülât-ı mezkûre şimdikine mümâsil iken ol Vakit, bu meselenin muamelât-ı intihâbiyeye tesirinden bahs edilmediği malum bulunmuş olmasına nazaran Patrikhanenin suret-i mübheme ve gayr-ı müveccihede vuku bulan beyanatı cevabiyesi şayan-ı kabul görülemediğinden müteferrian bazı ifadattan bahisle bu babda kaymakam mumailyh tebligat-ı lâzıme ifası münasip olacağı ihzar kılınmakta ise de patrik-i sabıkın esna-yı intihabında ve hususât-ı sairede cereyan etmiş olan muamelât-ı mahsusenin hal-i hazır gibi fevkaladeliği bedihi bulunan bir zamanda tedvir muamelat için misal ve mukis-i aliye ittihaz edilemeyeceği muamelat-ı sabıka-i mezkurenin tesirat-ı makuse-i vakıasıyla da müberhen olduğuna ve tezkire-i mezbûreden muharrer mutalaat cümlesinden olduğu vechle ne tesri intihabata talluk eyleyecek tebligattan ve ne de bu maksadı hâsıl edecek ihzarat-ı zımniyeden şu sırada bir faide memul olmadığına binaen şimdilik evvelki muamele ile iktifa bil tensip ona göre nezaret-i müşarünilhe ona cevap tahirir kararlaştırıldı." BOA; MV, Dosya No: 214 Belge No: 39-1.

İstanbul Hükûmeti patrik seçimlerinin yapılmasını isterken Patrik Vekili Doretheos çeşitli sosyal, siyasî ve dinî girişimlerine devam etmekte idi. Örneğin, Patrikhane Kapı Kethüdası İkyadis Efendis aracılığıyla hükûmete yaptığı müracaatta, vilâyetlerdeki öksüz yurtları içinde bulunan Rum öksüzler yurdunun metropolitlere teslimi için derhâl telgrafla emir verilmesini istemişti.[850]

Daha sonra İstanbul ve civarındaki Rum kiliselerine gönderdiği tamimle, İttihat ve Terakki Hükûmeti döneminde karma olarak yapılmakta olan ihtiyar heyeti seçiminin usulüne göre önceden yapıldığı gibi Rumların kendi cemaatlerine mahsus olarak muhtar ve ihtiyar meclisi seçimlerini yapmalarını bildirilmişti.[851]

Bu sırada İstanbul ve havalisinde bulunan Rumlar, Yunanistan'a katılmak için gösteriler yapmaya başlamıştı. Bu gösteriler aynı gün içinde Bursa vilâyetinde ve Marmara sahilindeki Rum kasabalarında da yapılmıştı. Taşradaki Rumlar tarafından düzenlenen Yunanistan'a katılma kararnameleri özel bir heyet ile patrikhaneye gönderilmişti. Gösteri Bursa, Mudanya, Gemlik, Tirliye kasabalarında gösterişli olmuş ve Mudanya'da bulunan Rumlar İngiliz karargâhına giderek orada da gösteriler yapmıştı.[852]

Mütareke döneminde politikasını tamamen devlet aleyhtarı bir çerçeveye oturtan Fener Rum Patrikhanesi bu politikasının ve patrikhanenin siyasetle uğraşmasının bir örneği olarak 16 Mart 1919 tarihinde Yunanistan ile birleşme kararı almıştı. Böylece, Rumlar, Osmanlı uyruğundaki sorumluluklarından azade oluyorlar ve patrikhane, Rum topluluğu üzerindeki kesin hükümranlığını tek taraflı olarak üstlenmiş oluyordu.[853] Patrikhane tarafından alınan bu kararın o sırada Paris'te bulunan Fener Rum patriği aracılığı ile Paris Barış Konferansı'na sunulması plânlanmıştı. Alınan karar şöyleydi: "Devlet ve milletlerin kaderlerinin tayin edildiği şu sırada 500 seneden beri esaret altında bulunan Rumlara da tam istiklâl verilmesi ve ileride doğuda asayişin temini için müstakil idarelerinin Yunanistan'a rabt ve ilhakı talep ve rica edilmekte idi ve bu meselenin, sulh konferansındaki İngiltere, Fransa, Amerika, İtalya ve Yunan murahhasları nezdinde, İstanbul Rum patrik kaymakamı tarafından görüşüleceği kararlaştırılmıştı."[854]

Bu olaydan iki gün sonra hükûmet, yayımladığı resmî duyuruda; bir süredir Rumların vatandaşı oldukları Osmanlı Devleti'ne karşı düşmanlık göstermekte devam etmelerinin esefle görüldüğünü, İtilâf devletleri temsilcilerinin bu gibi hâllerde Osmanlı zabıtasına yardım edeceklerine dair polis müdürlüğüne teminat verdiklerini bildirdi.

---

[850] Âti; 18 Teşrinisani 1334 (18 Kasım 1918).
[851] Âti; 12 Kânunusani 1335 (12 Ocak 1919).
[852] Vakit; 19 Mart 1335 (19 Mart 1919).
[853] Criss; s.163-164. Jaeschke; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970, s.21.
[854] Jeaschke; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, s.22. Patrik Vekili Nikola'nın bir beyanatında bu tarih 13 Mart 1919 olarak verilmektedir: Hâkimiyeti Milliye; 1 Kânunusani 1337 (1 Ocak 1921).

İstanbul Hükûmeti 24 Mart 1919 tarihinde yeni bir tebliğ yayımlayarak Yunanistan'ın bağımsızlık günü olan 25 Mart günü Rumlar tarafından yapılacak gösterilerin İtilâf devletleri temsilcileri ile birlikte önlemek kararında olduklarını bildirdi. Diğer taraftan İstanbul Hükûmeti Adliye ve Mezahib Nezareti aracılığıyla da gayrimüslimlerin eski haklarının kaybolmasına engel olunmasını ve kimsenin zarar görmesine meydan verilmemesini duyurmuştu.[855] Bu durum Rumların daha da cesaretlenmelerine neden oldu. Oysa Osmanlı Devleti, patrikhane artık Osmanlı Devleti'nin tebaası olmadıklarını açıklamış olsa da gayrimüslimleri kendi vatandaşı olarak görmekte ve onların haklarını sonuna kadar korumak için çaba göstermekteydi.

Patrikhanenin almış olduğu iltihak kararı üzerine yerli Rumlar bütün kiliselerde toplantılar yapmış ve birçok bölgerde taşkınlıklarda bulunmuşlardı. Rumların taşkınlıkları karşısında Damat Ferit Paşa bu tür gösterilerden sakınılması gerektiği konusunda 20 Mart 1919'da ihtarda bulunmuştu.[856]

Patrikhane, aldığı iltihak kararı üzerine Yunanistan'a olan bağlılığını her açıdan göstermek amacıyla dış görünüşe ilişkin de yeni kararlar almıştı. Örneğin, Rumlara şapka giymeleri ve fesleri mutlaka çıkarmaları gerektiği konusunda emir verilmiş ve bunun üzerine bazı Rumlar bu emre uymuşlardı.[857] Yine bu dönemde Fener Rum Patrikhanesi çalışanlarının elbisesi, Adliye ve Mezahip Nezaretinin belirlediği şekilden ayrı olarak imal ettirilmiş ve elbiselere "Bizans İmparatorluğu" arması işlenmişti.[858]

Dorotheos'un devlet aleyhtarı girişimlerinden biri de Türklere karşı kullanılacak silâhlar konusunda olmuştu. Onun zamanında Zografyon ve Zapyon liseleri, Rum kulüpleri, adalardaki ve Anadolu'daki okullar, kolejler, yetimhaneler ve hastahaneler donanımlı birer merkez ve silâh deposu hâline getirilmişti.[859]

Patrikhane yerli Rumları organize etmek için uğraşırken Osmanlı Devleti dışında da kamuoyu yaratmaya ve taraftar toplamaya çalışmakta idi. Bu nedenle kiliselerin birleştirilmesi konusunu gündeme getirmişti. Patrikhane Hristiyan kiliseleri arasında samimî bir birlik fikri lehinde görüş belirtmişti. Rum patrik vekili, Anglikan kilisesi ile Ortodoks kilisesi arasında bir yakınlaşmanın mümkün olduğunu söyledikten sonra asıl amacın bir

---

[855] Gökbilgin; c.I, s.60.
[856] Jeaschke; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, s.22.
[857] Rumların yaptıkları ayinde, "Bundan böyle ne kadar Rum varsa hepsinin şapka giyecekleri ve fes giyenleri Rum olarak tanımayacakları" bildirilmişti. Adalar Müfreze Kumandanı Binbaşı Hilmi Beyin, Alman İskan Heyeti Riyasetine Büyükada'dan 17 Mart 1919 tarihinde gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 29, Belge No: 29-3. BOA; DH.KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 3-2.
[858] Erkânıharbiyei Umûmiye Riyasetinden Hariciye Nezaretine gönderilen 11 Haziran 1919 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 19, Gömlek No: 85, Belge No: 85-1, 85-2.
[859] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 50, Belge No: 50.

yakınlaşmadan ibaret olduğunu ve örnek teşkil edecek bir kilise birliği meydana getirmek amacının takip edildiğini söylemişti.[860]

Yine kamuoyu oluşturmak amacıyla Amerika Başkanı Wilson'un Avrupa'ya gelişi vesilesiyle bir telgraf çekilerek Rum kilisesi adına iltifatlarda bulunulmuştu.[861]

Yine Dorotheos'un zamanında patrikhane tarafından propaganda amacıyla çeşitli yayınlar yapılarak dağıtılmaya başlanmıştı. Örneğin Yunanca ve Fransızca olarak yayımlanan kara kitapta "Türklerin zalim idarelerine dair" belgeler yayımlanmıştı.[862]

Patrikhane propaganda faaliyetleri dâhilinde hazırladığı kara kitabın yanı sıra Türkler aleyhinde broşürler de yayımlamıştı. Bu broşürlerde genellikle "Hunhar, canavar suratlı, zalim Kemalistlerin zulümlerinden biz Hristiyanları kurtarmaya gelin, yüz binlerce Hristiyan'ın hayatını kurtarın..." şeklinde ifadeler yer almakta idi.[863]

Bu şekilde patrikhanenin siyasetle uğraşmasının en önemli örneklerinden biri de Dorotheos'un Paris'e giderek orada yerli Rumlar adına bir kararname sunması olmuştu. Bu kararnamenin hazırlanması Yunanistan'ın patrikhane üzerindeki etkisini açık olarak ortaya koymuştu. Zira patrikhanede sık sık yapılan görüşme ve toplantılar bazen bizzat Yunan siyasî temsilcisi, bazen de özel olarak gönderilen subaylar ve siyasî memurlar tarafından idare edilmekte idi. Toplantılarda; İstanbul'da oturan ve Osmanlı tâbiyetinde olan çeşitli milletlerin ruhanî liderlerinin katılmasıyla Paris Konferansı'nda patrik tarafından sunulacak iddia ve talepler noktasında bir protokolün düzenlenmesi konusu görüşülmüştü.[864]

Patrikhanede yapılan görüşmeler tamamlandıktan sonra Patrik Vekili Dorotheos ve diğer ruhanî liderler Paris'e gitmişti. Ruhanî reislerin ilk ziyareti, Fransız siyasî temsilcisi De Ferans'a oldu. Siyasî temsilci, bu heyeti Elçiliğin büyük salonunda kabul etti. Öncelikle Rum Patrik Vekil Dorotheos söz aldı. Rum patrik vekili kısa fakat veciz bir ifade ile Rumların taşradaki hâl ve vaziyetini izah etti ve ruhanî merkezlerin doğu meselesinin acilen çözümlenmesi, bu duruma bir son verilmesi hususunda konferansa son bir müracaatta bulunduğunu ilâve etti.[865]

Patrik Vekili Dorotheos daha sonra Venizelos'un aracılığıyla meclis huzuruna kabul edildi ve burada Rum isteklerini anlattı.[866] Dorotheos, Paris

---

[860] İleri; 19 Mart 1335 (19 Mart 1919).
[861] Âti; 19 Kânunuevvel 1334 (19 Aralık 1918).
[862] Gökbilgin; c.I, s.60.
[863] Jaeschke; Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri, s.51.
[864] Polis Müdürü Umumîsinden Dâhiliye Nezâretine gönderilen 2 Haziran 1919 tarihli gizli ve acil yazı. BOA; DH. KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 35-2.
[865] Sabah; 21 Teşrinievvel 1335 (21 Ekim 1919).
[866] BOA; DH. KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2. Vakit; 23 Mart 1335 (23 Mart 1919) (Rumca gazetelerin yazdığına göre).

Konferansı'nda sadece Rumların değil bütün Türkiye Hristiyanlarının temsilcisi gibi hareket etmiş ve konferans heyetine sunduğu muhtırada, Türkiye Hristiyanlarını Yunanistan'a ilhak etmek istediklerini belirtmişti. Ancak konferansta görüştüğü bazı kişiler İstanbul'un Yunanistan'a iltihak edilemeyeceği, Rumların Türklere oranla azınlıkta kalmasının bu duruma engel teşkil ettiği, esasen mevcudiyet dahi gösterilemediğinden bahsetmişti.[867]

Bu sırada İstanbul'da çıkarılan Rumca gazeteler de durumu yakından takip etmekte idi. Bu konuyla ilgili, Pontus gazetesi; Rum Patrik Vekili Dorotheos'un, Sulh Konferansı'nın mesaisinin sonuna kadar, yani İstanbul'un geleceğine dair kesin kararların alınmasına kadar, Paris'te kalacağını duyurmuştu.[868]

Patrik Vekili Dorotheos burada tam olarak isteklerini elde edememekle birlikte, Milletler Cemiyetinin 22'nci maddesine göre Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak yaşayan cemaatlerin manda ile yönetilmesi kararının alınmasında etkili olmuştu.[869] Ayrıca, Türkiye'de bulunan gayrimüslimler ve özellikle Rumlar hakkında kamuoyu yaratmıştı.

Patrik Vekili Dorotheos, patrikhanenin isteği üzerine[870] Paris'ten dönmeye karar vermiş, Paris'ten dönüşü sırasında Atina'ya uğramıştı. Dorotheos'un, Paris'ten Atina'ya döndüğü vakit karşılayanlara yaptığı konuşma oldukça dikkat çekici idi. Patrik konuşmasında, "Patrikhane yalnız emellerini muhafaza ile yetinmedi, fakat milletle birleşerek bu hedefe varılması için el altından tahrik etti ve her zaman zalim Türk'ten ilk darbeyi o yedi. Kuduran Türkler ilk darbelerini hep patrikhaneye indirdiler. Cellâtların darbeleri altında can vermiş din adamlarımızı şehit olarak gösteriyorum. Fakat şimdi muzaffer İtilâf orduları ile Yunanlılar bu eski dünyayı yıkıyorlar."[871] diyerek Türklere olan düşmanlığını bir kez daha ortaya koymuştu. Patrik Atina'da Kral Aleksandr tarafından da kabul edilmişti. Dorotheos Yunan Hükûmeti tarafından hizmetlerinin mükâfatı olarak nişanlarla ödüllendirilmiş ve adına ziyafetler verilmişti. Dorotheos aynı zamanda Atina metropolitini de ziyaret ederek bağımsız Yunan kilisesinin İstanbul Patrikliği ile birleşmesi meselesini görüşmüştü.[872] Dorotheos burada kiliselerin birleştirilmesi meselesinin görüşülmesi için, İstanbul'a büyük bir sen sinod toplayacağına dair söz vermişti.[873]

---

[867] BOA; DH. KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 9, 9-1; DH. KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 52-2.
[868] İleri; 25 Mart 1335 (25 Mart 1919).
[869] Mine Erol; Türkiye'de Amerikan Manda Meselesi 1919-1920, Giresun, 1972, s.4.
[870] İleri; 24 Nisan 1335 (24 Nisan 1919).
[871] Tansel; s.95. İleri gazetesinin 14 Mart 1919 tarihli yazısında, Paris'ten Rum Patrikhanesi'ne gelen telgrafnameye göre; Rum patrik vekilinin geçen cumartesi Paris'e gittiği, Patrik Vekili Drotheos'un Rum milleti adına sulh konferansında birtakım isteklerde bulunacağı bildirilmektedir.
[872] BOA; DH. KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2. İleri; 30 Mart 1335 (30 Mart 1919).
[873] İleri; 30 Mart 1335 (30 Mart 1919).

Rum Patrik Vekili Dorotheos, Pire'den İstanbul'a Yunanistan'ın Elli kruvazörü ile gelmişti. Pire'den hareket ederken Ona kral derecesinde hürmet gösterilmiş ve kayığa binerken resmî makamlar tarafından top ateşiyle uğurlanmıştı.[874]

Dorotheos, Paris'ten döndükten sonra yine siyasetle uğraşmış ve Yunanistan'dan aldığı emirler doğrultusunda hareket etmeye devam etmişti. Zira Yunan Konsolosluğu, patrikhaneye yazdığı bir tahriratla İstanbul ve Çatalca dâhilinde bulunan Rumların Yunan ordusuna katılmasını ve aynı zamanda Rum okullarında eğitim gören yaşları askerliğe uygun olan kişilerin de öğretmenleri tarafından onaylanarak defterler tanzim edilmesini ve bu defterlerin kendilerine gönderilmesini istemişti.[875]

Dorotheos, Yunan Konsolosluğundan aldığı tezkire üzerine Yunan ordularının Hristiyanlık adına mukaddes cihat yaptıklarına dair ve Türkiye'deki Rumların Yunan ordusuna katılması için beyanname yayımlamıştı. Eylül 1919'da yayımladığı bir başka beyanname ile de Yunan ordusunun Türklere karşı muzafferiyetini överek yerli Rumların Yunan ordusuna katılmaları emrini bir kez daha tekrarlamıştı.[876]

Bu davet yalnız Rumlar değil diğer gayrimüslimlerle yabancı ülkelerde yaşayan Rumlar için de yapılmıştı. Ancak Yunanistan bu konuda beklediğini bulamamıştı. İstanbul'a gelen Rumlar davete icabet etmediği gibi İstanbul'da Yunan asker alma meselesinden dolayı pek çok Yunan asker firarîsi bulunmakta idi.[877]

Rumların bir kısmı Yunanistan'ın bu çağrısına uymasa da bir kısmı Türklere karşı savaşmak istemekte idi. Bu durumu dikkatle izleyen Harbiye Nezareti askerî birliklere bir yazı göndererek önlem alınması gerektiğini bildirmişti. Harbiye Nezareti bu yazısında, "Vaktiyle silâh altında iken terhis edilen Rumların, gizli komutanlar ve metropolithaneler tarafından İstanbul'a getirildikleri, bunların patrikhanede Venizelos adına yemin ettirildikten sonra yanlarına Yunan pasaportu, teçhizat ve askerî elbise verilerek Anadolu'ya sevk edildikleri, vazifelerinin Anadolu'da Yunanistan adına propaganda yapmak, gönüllü yazmak ve gizli teşkilât kurmak olduğu haber alınmış, geçen hafta Konya ve Ankara civarlarından bu suretle 11 kişi gelmiş talimat ve gerekli nizamnameleri alarak Anadolu'ya Urfa havalisine sevk edilmişlerdir. Kolordularca bunlar hakkında ciddî takibat yapılması ve daimî surette itina gösterilmesini rica ederim." şeklinde ihtarda bulunmuştu.[878]

---

[874] BOA; DH. KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 57-10-2.
[875] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 65, Belge No: 65 (14 Temmuz 1921).
[876] Şahin; s.172.
[877] Dâhiliye Nezaretinden Harbiye Nezaretine 15 Ocak 1920'de gönderilen yazı. BOA; DH. KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 66-1.
[878] Harbiye Nazırı Cemal Paşanın 1 nci Kolordu Komutanlığına, İstanbul'dan 22 Kasım 1919 tarihinde gönderdiği yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 74, Belge No: 74-2.

Hariciye Nezareti de Yunanların işgal ettikleri arazi dâhilinde Osmanlı tebaasından olan Rumların silâhlandırılarak hükûmet aleyhine isyana zorlandıkları, hukuka ve devletler hukukuna aykırı olan bu hareketin kendi makamları nezdinde protesto edildiğini, bu gibilerin ele geçirildiğinde devletler hukukunun gerektirdiği muameleye tâbi tutulacaklarını bildirmişti.[879]

Patrikhane bir taraftan manevî olarak Rumları etkilemeye çalışıp halkı silâh altına çağırırken diğer taraftan da taşrada bulunan metropolitlere maddî destekte bulunmakta idi. Bu amaçla Kayseri eski Rum Metropoliti Papa Kostanti İstanbul'dan getirdiği büyük miktarda parayı Ergene, Keşan, İnöz, Malkara kazalarıyla bu bölgede bulunan diğer Rum halkına dağıtmıştı.[880]

Dorotheos, Ermeni patriği ile de ortak hareket etmekte ve her iki patrik adına bu anlamda 3 Temmuz 1919'da, Türkiye'deki asayişsizlikten Türklerin sorumlu olduğunu belirterek "Asayişsizlik... Türkiye'de bu son zamanlarda hususi surette endişe ve telâşa mucip olmuştur. Millî savunma bahanesi altında Hristiyanlara saldırmaları için çetelerle milisler teşkilâtlandırılmıştır... Bâb-ı âli bu hareketi doğrudan doğruya desteklemektedir. Asayişsizlikten esas itibarıyla, Türk Hükûmeti mes'uldür. Doğu Hristiyanlarının koruyucusu ve mazlum milletlerin kurtarıcısı olan müttefiklerin münasip görecekleri tedbirleri almaları için temennilerimizi ortaya koymamız hususuna müsaadelerini rica ederiz."[881] şeklindeki dilekçeyi İngiltere yüksek komiserine sunarak tedbir alınmasını istemişti.

Dorotheos, Osmanlı kanunlarına göre yalnız dinî yetkilere sahip olmasına rağmen daha çok siyasî işlerle uğraşmıştı. Onun patrik vekilliği dönemi bunun örnekleri ile doludur. Paris'e gitmesi ve orada siyasî bir lider gibi girişimlerde bulunması, Eylül 1919 tarihinde Yunan Sefarethanesinin resmî emri üzerine 1919 Ekiminde Rum milletvekilleri adını alan 40 kişilik bir heyet seçerek bu heyetin Fransa, İngiltere, İsviçre ve Yunanistan'a giderek gerekli yerlerden İstanbul'un Yunanistan'a veya milletlerarası bir idareye bağlanmasını istemesi onun en önemli siyasî girişim örneklerindendir.[882] Dorotheos'un bu tür faaliyetlerinin ayrıntılı olarak incelendiği Fener Rum Patrikhanesi ile Yunanistan arasındaki ilişkiler bölümünde de belirtildiği gibi (bk. s.109) Dorotheos daha çok Yunanistan'dan aldığı emirler doğrultusunda hareket etmekte idi.

Nitekim 40 kişilik mebus heyeti de yine bu doğrultuda seçilerek faaliyetlerine başlamıştı. Patrikhanenin bu faaliyetleri 5 nci Kolordu tarafından bir raporla ilgili makamlara bildirilmişti. 5 nci Kolordu Komutanlığı

---

[879] Hariciye vekili adına müsteşar vekilinin Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine 26 Nisan 1921 tarihli ve 25 Nisan 1921 tarih ve 4000 numaralı yazısına cevap yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 663, Gömlek No: 109, Belge No: 109-1.

[880] 60 ncı Tümen Kumandan Vekili Yarbay Süreyya'nın yazısı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 287, Gömlek No: 40, Belge No: 40-2.

[881] Jeaschke; Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, s.51.

[882] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu 324, Göm. 163, Bel. 163-1.

raporunda patrikhane tarafından seçilen bu 40 kişilik heyet üzerinde durarak durum hakkında şu bilgileri vermişti:

"1. Kiliseler idarî heyet seçimlerinde birçok Yunanlı, azalar arasına dâhil edilmiştir.

2. Patrikhane, İstanbul-Yunan Sefaretinden aldığı emir üzerine propaganda ve teşkilâtları idare etmek üzere kilise mütevelli heyetlerinden başka 40 kişilik bir heyet seçmiştir."[883]

Patrikhane Trabzon bölgesi ile de yakından ilgilenmekte ve o bölgede teşkilât kurmak için girişimlerde bulunmakta idi. Nitekim Dâhiliye nazırı adına Dâhiliye müsteşarının Harbiye Nezaretine 4 Aralık 1919 tarihinde gönderdiği yazı bu konu ile ilgili idi. Dâhiliye Nezareti bu yazısında "Trabzon ve havalisinde Pontus Hükûmeti adına ve hesabına bazı teşkilâtlar yapmak için Rum patrikhanesinin müracaatı üzerine Yunan subaylarından birkaçının Trabzon'a gönderilmesinin uygun bulunduğu ve Allina adında bir motor ile de silâh ve cephane gönderileceğinin haber alındığı"[884] bildirilmekte idi.

Dorotheos'un bu tür faaliyetleri karşısında önlem almak isteyen Adliye ve Mezahip Nezareti, patrik seçimlerinin bir an önce yapılması konusunda acele etmekte idi. Adliye ve Mezahip Nezareti bu nedenle 1 Kasım 1919 tarihinde; Rum patriğinin, ölüm veya azledilmesi hâlinde bu konudaki berat ve fermanlar gereğince sen sinod meclislerinde bir vekil seçimi ve hükûmetçe tasdik olunan kişinin ancak 40 gün vekâlet suretiyle görev yapması gerektiği, 40 gün içinde mutlaka dört kişinin patrik namzedi olarak seçilip Bâbıâli'ce uygun görülecek kişi hakkında irade buyrulması gerektiğini belirtmişti.

Bu sırada Rumlar tarafından da Dorotheos'a karşı bazı girişimler başlamıştı. Devranidis ve diğer bazı ruhban muhalefet yolunu seçerek Dorotheos'u takip etmekte idi. Dorotheos'a karşı muhalefetin artması üzerine, Dorotheos'un yerine bir patrik seçilmesi konusu patrikhanede de gündeme getirildi. Ancak patrikhanede toplanan sen sinod ve cismanî Meclisleri birçok defa bu meseleyi söz konusu edip görüşmüşse de bir karar verememişti. Patrik Vekili Dorotheos, Trabzon Metropoliti Hırisantos, Amasya Metropoliti Yermanos ve Venizolos tarafından Atina Metropoliti

---

[883] 5 nci Kolordu Kumandan Vekili Mahmut'un, Konya'da 12 nci Kolordu Kumandanlığına 11 Kasım 1919 tarihinde gönderdiği yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu 324, Göm. 163, Bel. 163-1, 2. Doretheos'un çalışmaları yalnız İstanbul'la sınırlı kalmamış diğer metropolitlerle de bağlantı kurularak hem onların desteği alınmış hem de onlara yardım edilmiştir. Bu çalışmalar doğrultusunda 21 Ekim 1919'da patrikhane tarafından sekiz kişilik bir heyet Karadeniz Pontus jandarmasını ıslah etmek için Yunan torpidosuyla Trabzon'a gönderilmiştir. Bu heyetin ifadesine göre, Yunanistan düzenli bir şekilde Trabzon'a asker ve cephane göndermekte, Rusya'dan ve Yunanlardan yüklü miktarda ianeler gönderilmekte ve Türk komitelerine karşı olağanüstü cesaret göstermekte iseler de bu yardımlarına daimî bir surette devam edilmesi ve patrikhanenin de bu hususta yardım etmesi lüzumu görülmektedir. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 324, Gömlek No: 81, Belge No: 81-1.

[884] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 528, Gömlek No: 139, Belge No: 139-1.

Giritli Meletios patrik adayı olarak gösterilmekte idi. Yapılan bu toplantılardan Yunan Siyasî Temsilcisi Kanolopulos aracılığıyla Venizelos da haberdar edilmekte idi.[885]

Venizelos patrikhanede yaşanan bütün bu olayları yakından takip etmekte idi. Venizelos'un amacı, Türkiye'deki Rumların ruhanî makamlarını ele geçirmek ve böylece istediklerini gerçekleştirmekti. Bu nedenle patriklik görevine Atina metropolitinin tayin edilmesini istemekte idi. Ancak Paris Barış Konferansı'nda henüz Türk meselesi çözümlenmediğinden patrik meselesiyle uğraşmayı gereksiz görmüş bundan dolayı uygun bir zamanın gelişine değin statükonun yani Dorotheos'un vekil sıfatıyla patrikhaneyi idare etmesi ve bu makamın şimdilik boş bulunmasını arzu ettiğini belirtmişti.[886] Esasen Dorotheos da Venizelos'un isteklerini yapmakta idi. Örneğin Dorotheos, Venizelos'un İstanbul'daki memnun olmayanları sakinleştirmek için 13 Kasım 1919 tarihinde verdiği talimat doğrultusunda, müttefik donanmasının İstanbul önlerine gelmesinin yıl dönümünden istifade ederek sen sinodda uzun bir konuşma yapmış ve konuşmasında, İstanbul'a gelen İtilâf gemileri arasında "Averof"un da bulunduğunu, bunu sağlayanın Venizelos olduğunun unutulmaması gerektiği belirtmişti. Muhalifler ise yine programları gereğince hareket ederek patrik vekilinin değiştirilmesini ve yerine meşru kanunlar dairesinde seçim yapılmasını talep etmişlerdi.[887]

Bu sırada patrikhanede iki meclis toplanmış, patrik seçimi ile ilgili "özel komisyon tarafından kaleme alınan muhtıra da incelenerek görüşülecektir" şeklinde karar alarak bu kararı dağıtmıştı.[888] 23 Ekim 1919 tarihinde yapılan toplantıda ise seçimin olumlu ve olumsuz yönlerini tespit için bir komisyon oluşması, toplantıda patrikhanenin bütün çalışmaları hakkında Venizelos'a bilgi verilerek tavsiyelerinin dikkate alınması yönünde karar alınmıştı. Komisyonun, bu durumun daha fazla uzamaması ve patrikhanenin iç işlerle daha fazla meşgul olmaması için bir an önce seçim yapılması konusunda aldığı karar doğrultusunda patrik seçimi yapılmış ve Dorotheos'un 1918'de başladığı patrik vekilliği görevini Rumlar lehine iyi idare etmesi ve Venizelos'un desteğini de alması sonucu görevine devam etmesine karar verilmişti.[889] Dorotheos bu kararın alınmasından sonra daha emin adımlarla ve Venizelos'un desteğini arkasına alarak Türk aleyhtarı faaliyetlerine devam etmiştir.

Dorotheos patrik vekili olarak kaldıktan sonra Venizelos her ay önemli miktarda tahsisat göndermiş ve bu paralar gerekli yerlere dağıtılmıştı.

---

[885] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 98, Gömlek No: 6, Belge No: 6-1. BOA; DH. KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 60-3; DH. KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 60-6.
[886] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 98, Gömlek No: 6, Belge No: 6-1. BOA; DH. KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 60-3.
[887] BOA; DH. KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 61-3.
[888] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 98, Gömlek No: 6, Belge No: 6-1. BOA; DH. KMS. Dosya No: 49-2, Belge No: 60-3.
[889] Atalay; s.104-106.

Dorotheos aldıkları yardımları karşılıksız bırakmamış Venizelos'un istekleri dâhilinde hareket etmiş ve onun teveccühünü kazanmıştı.[890]

Bu sırada Dorotheos başkanlığında patrikhanede meclis toplanmış ve bu meclis, Fransa Cumhurbaşkanı Clemenceau'nun istifası konusunu görüşmüş ve büyük Yunan sempatizanlarından birisi olan Clemenceau'nun bütün "kurtarılmamış Yunanların" müdafaası uğrunda göstermiş olduğu ilgiye karşı minnet duygularını ve aynı zamanda Anadolu'da bulunan Rumların millî meselelerini halletmek üzere bulunduğu böyle nazik bir zamanda görevden çekilmesinin yaratacağı etkileri kendisine bildirilerek yeni cumhurbaşkanına da tebrik yazısı yazılmasına karar vermişti. Aynı toplantıda; gerek Avrupa ve gerek Yunan basınının yayınlarında son zamanlarda Avrupa siyasî makamları tarafından yapılan açıklamalara göre, İstanbul'un kesin olarak Osmanlı Hükûmetinden alınacağının anlaşıldığı üzerinde durulmuştu. Ayrıca patrikhanenin Türkiye'deki diğer bölgelerdeki silâhsız erkânıyla görüşülerek "kurtarılmamış Rumların" ve diğer Hristiyan milletlerin hukuk ve imtiyazlarının himaye ve muhafazasıyla şu an esaret altında kalmalarını sağlayacak haksız kararları protestoda bulunmaları kararlaştırılmıştı.

Yine aynı toplantıda Patrik Vekilinin Trabzon Metropoliti Hrisostomos ile beraber 4-5 ay önce Paris'e gittiği sırada Venizelos'un emriyle Hrisostomos'un Paris'ten Londra'ya giderek, İngiltere Ruhanî Reisi Katavrizyan ve Başpapazı Randel ile patrikhane adına bir itimatname takdim ederek, esir Yunanların kurtarılmasını talep ve rica ettiği, Hırisostomos'un gücü ölçüsünde Hristiyanların Türklerin elinden kurtarılması için çalışacağını vadettiği ve Avrupa basınının İstanbul hakkındaki görüşlerini izah ettiği sırada Randel'in de The Times gazetesine gönderdiği bir mektupta, Türklerin İstanbul'dan çıkarılması ile ilgili görüşünü açıklamış olduğu konusu üzerinde durularak toplantıda patrikhane, bu hizmetinden dolayı Randel'e aşağıdaki telgrafın çekilmesini kararlaştırmıştı:

"Doğudaki Hristiyanların kurtuluşu konusunda yaptığınız konuşma büyük bir sevinçle karşılanmış ve olağanüstü etki yaratmıştır. Kurtarılmamış Hristiyanlara yeni bir hayat verilmiştir. Sizin esir Hristiyanlara hürriyet verilmesi konusundaki faaliyetlerinize devam etmeniz, Hristiyan kilisesi ve bütün Hristiyanlık âlemi adına rica ve teşekkürlerimizi takdim ederiz."[891]

Bu toplantıdan sonra da Patrik Dorotheos İstanbul konusunda faaliyetlerini sürdürmüş ve bu amaçla 14 Şubat 1920 yılında Loyd George'a bir mektup göndererek İstanbul'un Rumlar için önemini anlatmıştı. Patrik bu mektupta, "Türklerin kötü idaresi devam ediyor. İstanbul hiçbir vakit ne kültür ne de nüfus olarak Türk olmamıştır. Müslümanlar için değil, fakat Yunanlılar

---

[890] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 98, Gömlek No: 6, Belge No: 6-1. Erkânıharbiye Dairesine gönderilen 7 Kasım 1919 tarihli yazı.

[891] Polis Müdüriyeti Umumîsinden Harbiye Nezaretine gönderilen 31 Ocak 1920 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 112, Gömlek No: 9, Belge No: 9-1, 9-2, 9-3.

için mukaddes bir şehirdir. Kuvvetlerin Türkleri İstanbul'dan atmaması bir zaaf telâkki edilecektir. Hâlbuki İstanbul Yunanistan'la kuvvetli bir bağla bağlanmazsa Yunanlıların arzuları hiçbir vakit yerine getirilmemiş olacaktır. Türkler Boğazlar'ı müdafaa edemedi. Hâlbuki Yunanlılar milletlerarası bir rejimde ve kuvvetlerin de menfaatlerini de koruyarak müdafaa edebilir. Bütün bu sebeplerden İstanbul ana vatanla birleştirilmelidir. Bunu Boğazlar'ın milletlerarası olması şartıyla en iyi bir çözüm yolu olarak teklif ediyoruz. Biz İstanbul'a self determinasyon ve kuvvetlerin menfaatlerini garanti ediyoruz. Bu kabul edilemez ise İstanbul'un mandasını da almaya razıyız. Artık yeniden dünyaya gelen Yunanistan Türk mayasına tahammül edemez. İstanbul'dan Türk Hükûmeti ve Türk sultanı atılmalıdır. Sulh Konferansı'nın en adil hareketi doğudaki cinayetlerin yeniden tekrarına mani olmaktır. Medeniyetin ve sulhün haklarını vermesidir."[892] demiştir.

İstanbul Rum patriği Atina'da yayımlanan bir gazeteye verdiği demeçte "Biz İstanbul'un işgalini sevinçle karşılıyoruz. Zira düşüncelerimizin gerçekleşmesi için bunu en büyük delil olarak görüyoruz. İngilizler bize yardımsever bir şekilde davranıyor ve bizim her emelimizi derhâl destekliyorlar. İstanbul'un Yunanlılara verileceğine derin bir imanım vardır." demek suretiyle bu konuya olan inancını belirtmişti.[893]

Patrik Dorotheos, 24 Şubat 1920 günü kilise papazlarına bir tebligat göndererek İstanbul'un nüfusu hakkında Türkler tarafından yayılan haberlerin konferans kararı olmayıp İstanbul'da yalnız halifenin hiçbir idarî konuya karışmamak şartıyla kalmak ihtimali olduğunu, Londra ile İngiltere'nin diğer bazı kasabalarında yapılan gösterilerin etkisiyle Trakya ve İzmir'in Yunanlarda kalacağı, bu meseleler hakkında Rum milletince bugünlerde görülen endişenin lüzumsuz olduğunun farkına varılması gerektiğini bildirmişti.[894]

Patrik Dorotheos bir taraftan da yabancı devletler nezdinde propaganda faaliyetlerine devam etmiş ve İstanbul'a yakın köylere kadar her yerde Türk-Arnavut çeteleriyle Rumlara düzenli olarak imha siyaseti uygulandığı konusunda bir muhtıra yazmış; ancak, bu yazısına cevap alamamıştı.[895]

Bu sırada Cemil Paşa (Topuzlu) Nafia nazırı olduktan sonra İstanbul'da 20 Nisan 1920 tarihinde belediye seçimleri için çağrı yapılmıştı.[896] Patrikhane Yunanistan'dan aldığı talimat doğrultusunda Rum halkın bu seçimlere katılmaması için uğraşmış, bu doğrultuda Rumlara şöyle bir tamim yayımlanmıştı:

---

[892] Erol Ulubelen; İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Aytaç Kitap Evi, İstanbul, 1967, s.236-237.
[893] Anadolu Ajansının, Erzurum Müdafaai Hukuk Heyeti Merkeziyesine gönderdiği 3 Mayıs 1920 tarihli yazısı. TİTE Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 31, Belge No: 31.
[894] İstanbul muhafızı adına Harbiye Nezaretine gönderilen yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 121 Gömlek No: 45, Belge No: 45-1.
[895] 12 nci Kolordu Kumandanlığına gönderilen 9 Nisan 1920 tarihli yazı. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 863, Gömlek No: 102, Belge No: 102-1.
[896] Criss; s.64.

"Türkiye Yunanîlerinin belediye meclisleri ile mebusan intihabatına katiyen iştirak etmemeleri müttefiken münasip görülmüştür. Metropolit ve kilise heyetlerince iki meclisin kararı malûm olmak üzere patrik makamına merbut bil-umum metropolithaneler ile sen sinod meclislerine müstacilen tamim ile ihbar-ı keyfiyet verilmesi ve bu karar aleyhine olarak vilâyat hükûmet memurlarıyla Kuva-yı Milliye azası tarafından rey vermekten istinkaf eden Rumlar cebr ve tazyik gördükleri taktirde muktezası ika edilmek üzere serian patrikhaneye işar edilmesi ve Rumların bu hususta maruz kalacakları ahvalden dolayı malumat vermelerinin teşvik ve tergib edilmesi taht-ı karara alınmıştır. Bu tamimden dolayı vilâyetlerde Türkler tarafından tazyik, tedhiş ve tahavvüf gösterildiği takdirde bile Rumların hissiyatı mahfuz bulunduğu da ayrıca kendilerine temin edilmiştir."[897] Bu şekilde İstanbul Hükûmeti seçimlere gayrimüslimlerin de katılmaları için çağrıda bulunduğu hâlde Yunanistan ve patrikhanenin girişimleri sonucu gayrimüslimler seçimleri boykot etmişlerdi.

Patrikhane propaganda çalışmalarının bir devamı olarak, 23 Ekim 1920'de Avrupa siyasi arenasına "Kemalistlerin" mezalimine dair telgraflar çekmişti.[898] Bu sırada patrikhane, daha önce ilân ettikleri siyasî bağımsızlıkları gereği siyasî müşavirliğine eski Londra Sefiri Ros Paşanın oğlunu tayin etmişti.[899] Rum patrikhanesi çeşitli başpiskoposluklara birer mektup göndererek Rumların üzüntü veren durumları konusunda dikkatlerini çekmişti.[900]

Bu sırada Yunanistan'da önemli bir olay meydana gelmiş ve 2 Ekim 1920 tarihinde Kral Aleksandr bir maymun tarafından ısırılarak üç hafta sonra 25 Ekimde kan zehirlenmesinden ölmüştü.[901] Bu olay üzerine Rumlar 26 Ekim Salı günü bütün Yunan bayraklarını yarıya indirmişti.[902] Kral Aleksandr'ın ölümünden kısa bir süre sonra 14 Kasım 1920'de de Venizelos Yunanistan'da yapılan seçimleri kaybetmişti.[903] Bu arada, Yunanistan'da yapılan seçimlerde oy kullanmak üzere İstanbul Rumlarının büyük bir kısmı özel vapurlarla zorla Yunanistan'a götürülmüşlerdi.[904]

Patrik Vekili Dorotheos, yanında bir heyet bulunduğu hâlde, İstanbul-Yunan Temsilcisi Kanolopulos'u ziyaret ederek, parti mücadelelerinden

---

[897] BOA; DH. KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 60-3, 60-6.
[898] Kuran; s.631.
[899] Anadolu Ajansının 27 Haziran 1920 tarihli haberi. TİTE Arşivi; Kutu No: 24, Gömlek No: 74, Belge No: 74.
[900] 12 nci Kolordu istihbarat subaylığına gönderilen 18 Ekim 1920 tarihli gazete haberi olarak bildirilen 24 numaralı istihbarat raporu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 844, Gömlek No: 106, Belge No: 106-1.
[901] Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı, s.108-109.
[902] Himmetoğlu; s.44.
[903] Hatipoğlu; Yunanistan'daki Gelişmelerin ışığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı, s.167.
[904] Garp Cephesi İstihbarat Şubesi müdürünün Erkânıharbiyei Umumiye İstihbarat Müdürlüğüne, Eskişehir'den 22 Kasım 1920 tarihinde gönderdiği 1921 numaralı istihbarat raporu. Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 650, Gömlek No: 52, Belge No: 52-1.

bağımsız olarak Yunan milletinin menfaatlerini gözettiğini ifade ettikten sonra, "Harb-i umûmi esnasında Rum patrikhanesi ırkımızın asırlardır düşmanı olan Türkler ile Bulgarlar tarafından binlerce evlâdının katl edildiğini görmüştür. Fakat o zaman hak ve adalet patrikhanenin tarafında idi. Rum ve Yunanlı silâhının da yardım ettiği müttefikin başarısı, ırkımızın büyük çoğunluğunun kurtuluşunu sağlamış ve milletin zafer sesleri İstanbul'un pek yakınında işitilmiştir. Fakat bu mucizeyi yaratanlara karşı patrikhanede minnettarlık günlüğü yakıldığını ve yakında da kalan kurtarılmamış Rumluğun kurtulacağının ümit edildiği bir sırada Yunan devletinde meydana gelen değişimin haberi geldi. Bu haber Sevr Muahedesi'yle uygulama alanına konan millî rüya ve emellerin yıkılması tehlikesi ve bu tehlikenin kurtarılmamış Rumlarda yaratacağı hiddeti herkes kolaylıkla tahmin ve takdir edebilir.

Hiçbir kimsenin tabiiyet ve zilletini arzu etmeyen patrikhane, mirat-ı millînin muhafazasını ister. Selâmet ise, üstünde Yunanistan'ın imzası bulunan Sevr Sulh Muahedesi'nin uygulanmasına bağlıdır. Bu durum Yunan mukadderatını ellerinde tutanların en belli başlı uğraşısı olmalı ve bu muahedeyi genişletip tamamlamak suretiyle kurtarılmamış Rumluğu kurtarmaya çalışmalıdır.

Sevr Muahedesi'nin tatbiki, kurtarılmamış Rumluğun menfaatleri içindir. Patrikhane bu haklı ve mecburî zaruretin tatmin ve tatbiki hakkındaki ümidini Yunan mukadderatını idare edenlere bir defa daha arz eder."[905] demişti.

Dorotheos her ne kadar parti mücadelelerinden etkilenilmemesi gerektiğini bildirse de Venizelist bir politika izlemeye devam etmişti. Bu sırada patrikhane içinde Kralcı ve Venizelosçu olmak üzere bölünmeler de yaşanmaya başlanmıştı. Öyle ki, olağanüstü toplanan sen sinod, Kral Konstantin aleyhinde yaptığı faaliyetlerden dolayı Patrik Vekili Dorotheos'u protesto etmişti.[906]

Patrikhane her zamanki faaliyetlerine devam ederek, gerek ruhanî gerekse cismanî meclislerde Sevr Muahedesi'nin değiştirilmesine engel olmak için teşebbüslerde bulunmak üzere görüşmelere başlanmıştı. Bu konuyu görüşmek üzere patrikhanede yeni bir toplantı yapılmış, toplantıya patrik vekili başkanlık etmişti. Patrik vekili, Paris'te bulunan Müdafaai Milliye Cemiyeti Reisi ve Proodos gazetesi müdürü Spanudis'ten aldığı telgrafı, meclise tebliğ etmişti. Spanudis telgrafında, konferansa iştirak etmek üzere bir temsilci heyetinin kurulması ve bu heyetin hızla hareket etmesini tavsiye etmekte idi. Bu telgraf üzerine yapılan görüşmelerde patrikhane temsilci heyetini oluşturacak kimselerin belirlenmesi konusunda iki meclisin acil olarak toplanmasına karar verilmesi uygun görülmüştü. Patrik vekili patrikhanenin temsilciler heyetini, Fransızca bilen meclis üyelerinden oluşturmayı plânlamıştı.

---

[905] Vakit; 24 Kânunuevvel 1336 (24 Aralık 1920).
[906] Hâkimiyeti Milliye; 1 Kânunusani 1337 (1 Ocak 1921).

Patrikhane meclisleri yaptığı toplantıda Avrupa'ya gidecek patrikhane heyetinin; patrik vekili ile cismanî meclis üyelerinden Kara Teodori ve Yuvanidi'den oluşmasına karar vermişti.[907] Meclislerde, heyetin takip edeceği politikanın esaslarını tespit edilmiş, heyetin beraberinde götüreceği dosyalar da patrikhanede hazırlanmaya başlanmıştı. Seçilen heyet delegelerinden kâtiplik görevini sen sinodun kâtibi Yermanos üstlenmişti.[908]

Paris'te bulunan Rum Müdafaai Milliye Heyeti de patrikhaneye bir telgraf çekerek patrikhane heyetinin Londra'ya gitmesini, Venizelos'un kaldığı Meriç Oteli'nde kalmasını bildirmişti.[909] Rum patrik vekili, Neologos gazetesi müdürünü kabul ederek bu hususta şu beyanatta bulunmuştu:

"Paris Konferansı kararları tamamen gayr-ı müsaittir. Bunları evvelce tahmin etmiş olmakla beraber bizde gerçek bir şaşkınlık uyandırdı. Bu kararlar, müsbet ve menfi bir surette aleyhimizdedir. Müsbet diyorum, zira hesap, icmal, tahsis ve telif kelimeleri ile ne kadar yaldızlanmak istense Sevr Muahedesinin sarih bir tedkik ve tebdili mevzubahs olduğu meydandadır.

Zira murahhaslarımız konferansa ilk davetten elleri boş olarak ve yalnız ihtiyar kaplanın diş gıcırdatmasını işiterek dönmüştür. İkinci defasında ise muahedeyi dinlemek ve imzalamak için çağrılmışlardır. Bu defa ise hâkimler ile beraber harp ve ihrâz-ı zafer etmiş olan Yunanistan ile aynı hukuku haiz olarak konferansa çağrılıyorlar. Hâlbuki Türklere karşı bundan birkaç ay evvel siyasi bir mevcudiyetsizlik mahkûmiyeti verilmiş idi.

...Fakat bu durum karşısında biz boş durmayacağız ve bu felâketi tevekkülle karşılamayacağız."[910]

Rum patrikhanesinin, Londra Konferansı'na bir temsilci heyeti gönderme konusundaki teşebbüsü sonuçsuz kalmıştı. Neologos gazetesi, verdiği haberinde bu konu üzerinde durarak şöyle bir açıklamada bulunmuştu.

"Evvelki gün geç vakit İngiltere ile Fransa'dan Rum patrikhanesine gelen telgraflarda Yunanistan'ın hukukunu müdafaa etmek görevi Yunan Hükûmetinin murahhas heyeti tertip ettiği ve Londra Konferansı'na ancak devletler ve hükûmetler murahhasları iştirak ve kabul olunacağı bildiriliyor. Bunun üzerine Rum patrik kaymakamı dün patrikhane meclislerini olağanüstü toplantıya davet ederek bu telgrafları tebliğ etmiştir.

Vize metropoliti patrik vekilinin teşebbüslerinin sonuçsuz kalmasından dolayı şiddetli bir şekilde tenkit etmiştir. Bununla birlikte meclisler Rum patrik kaymakamı ile Karaniedarı ve Doktor Pupo'dan oluşan bir heyetin Londra'ya özel olarak gitmesi kararında olan patrikhane özel heyetin pasaportlarının verilmesi konusunda gerekli teşebbüslerde bulunmasına karar vermiştir.

---

[907] Vakit; 4 Şubat 1337 (4 Şubat 1921).
[908] Vakit; 3 Şubat 1337 (3 Şubat 1921).
[909] Vakit; 7 Şubat 1337 (7 Şubat 1921).
[910] Vakit; 7 Şubat 1337 (7 Şubat 1921).

Aynı zamanda siyah kitabın dünden itibaren dağıtımına başlanmıştır. Bu kitaptan Avrupa ve Amerika'daki siyasî çevrelere yüzlerce nüsha gönderilmiştir."[911]

Ancak patrikhane delegelerinin özel bir surette Londra'ya gidebilmeleri için Fener patrikhanesince yapılmış olan son teşebbüs de sonuçsuz kalmıştı.[912]

Rum patrikhanesi, Londra'ya bir heyet göndermek için yaptığı teşebbüse açık bir ret cevabı alması üzerine, Venizelos vasıtasıyla Sulh Konferansı'na bir muhtıra takdimine karar vermişti. Günlerce yazılması için uğraşılan bu muhtıra tamamlanarak özel memur aracılığıyla Venizelos'a gönderilmişti.

Patrik muhtırada, güncel birtakım tehditleri söz konusu ederek, Sevr Muahedesi'nin değiştirilmesinin doğuda medeniyeti tehlikeye sokacağını söylemekte ve muahedenin değiştirileceği haberini aldıkları günden beri Türk basınının pek cür'etkârâne ve küstahça yayınlarda bulunduğunu beyan etmişti.[913]

Bu sırada Rum patrikhanesine, Paris'te bulunan Proodos gazetesi müdürü Spanudis'ten birkaç telgraf daha gelmişti. Spanudis bu telgraflarında patrikhane heyetinin Londra'ya gitmesine izin verilmesi için sarf edilen girişimin sonuç verdiğini ve heyetin derhâl hareket etmesi gerektiğini bildirmişti.[914]

Dorotheos sonunda Londra'ya gitmiş ve Lloyd George ile görüşmek için çaba göstermişti. Ancak teşebbüsleri sonuç vermemiş ve patrik vekili hiçbir siyasi çevre ile görüşmeyi başaramamış, faaliyetleri yalnız gazetelere beyanat vermekten ibaret kalmıştı.[915]

Bu arada Dorotheos halkın şiddetli protestoları ile karşılaşmıştı. Protestoları gören politikacılar da halkın tepkisini çekmemek için Dorotheos'la görüşmek istememişti.[916] Zira Yunan Ordusu Birinci İnönü ve İkinci İnönü muharebelerinde yenilmiş ve İtilâf devletlerinin Anadolu'ya bakışı yavaş yavaş değişmeye başlamıştı.

Rum Patrik Vekili Dorotheos ile Ermeni patrikhanesi delegeleri, Venizelos aracılığıyla Sulh Konferansı'na muhtıralarını vermişlerdi. Rum patrik vekili, bu muhtırada; Osmanlı ve Bulgar Trakya'sının eski Edirne vilâyetinin tamamı, İstanbul, Bursa ve Aydın vilâyetlerinin, İzmit ve Biga sancaklarının Yunanistan'a ilhakını talep etmişti.[917]

---

[911] Vakit; 10 Şubat 1337 (10 Şubat 1921).
[912] Vakit; 12 Şubat 1337 (12 Şubat 1921).
[913] Vakit; 18 Şubat 1337 (18 Şubat 1921).
[914] Vakit; 19 Şubat 1337 (19 Şubat 1921).
[915] Vakit; 13 Mart 1337 (13 Mart 1921).
[916] Hâkimiyeti Milliye; 26 Mart 1337 (26 Mart 1921).
[917] Dâhiliye Nezaretinden Sadrazam Ferit Paşaya gönderilen 11 Mart 1919 tarihli yazı. BOA; DH. EUM. AYŞ., Dosya No: 45, Belge No: 28-24. Vakit; 17 Mart 1335 (17 Mart 1919).

Bu sırada İstanbul Rumları da ihtarlara rağmen çeşitli semtlerdeki kiliselerde toplanarak İstanbul hakkında Yunan emellerine uygun bir karar alınması için yapılan konuşmalar ve vaazları dinlemiş bu konuda temennilerde bulunmuşlardı.[918]

"Siyah Kitap"la Londra'ya gitmiş olan Patrik Vekili Dorotheos, Londra'daki teşebbüslerinden bir sonuç alamamış ve bunun üzerine 19 Mart 1921 tarihinde felç geçirerek Londra'da ölmüştü.[919] Patriğin vefatına dair Rum patrikhanesine birçok telgraf gelmiştir. [920]

Hâkimiyet-i Milliye'nin 27 Mart tarihli haberinde Dorotheos'un ölümü ile ilgili şöyle bir yorum yapılmıştır: "Konferans görüşmelerinin Türkiye lehinde değiştirilmesinden fevkalâde müteessir olarak kalp krizinden vefat etmiştir. Her zaman olduğu gibi Londra'da kendisine karşı hararetli bir kabul beklerken pek ilgisiz bir şekilde karşılanmış olması Dorotheos'u fena hâlde rencide etmiş, hatta bu tesiri etrafındakilere göstermekten kaçınamamıştır."[921]

Yunan Hükûmeti, patriğin cenazesinin İstanbul'a taşınmasına karar verdiğini açıklayan İngiltere'ye özel bir vapur gönderdiğini patrikhaneye bildirmişti. Dorotheos'un cesedi İngiltere'nin "Centaur" harp gemisi ile İstanbul'a getirilerek 11 Nisan 1921'de gömülmüştü.[922]

Bu arada, İstanbul'da bulunan Rumlar, Rum Patrik Vekili Dorotheos'un Ayasofya'ya gömülmesini istemiş bu konuda büyük hazırlıklar yapmışlar; ancak, İstanbul Hükûmetinin bu durumu haber alması üzerine şiddetli bir muhalefetle karşılaşmışlardı.[923]

Dorotheos'un ölümü üzerine patrikhane meclisleri olağanüstü toplanarak yeni patrik vekili seçimi meselesiyle meşgul olmuştu. Dorotheos'un yerine Kayseri Metropoliti Nikola seçilmişti.[924]

Fener Rum Patriği Dorotheos zamanında patrikhane Türkiye sınırları içinde dinî bir kurum olduğunu tamamen unutarak siyasî işlerle meşgul olmuştu. Onun zamanında Türkiye aleyhine gerek teşkilâtlanma, gerek bu teşkilâtların yönetimi, gerek maddî manevî her türlü yardımın sağlanması, gerek çete faaliyetleri, gerek nüfus artırma faaliyetleri gerekse Türkiye içinde ve dışında propaganda faaliyetleri gibi pek çok faaliyet yürütülmüştü. Sonuçta Dorotheos'tan sonra da patrikhanenin faaliyetleri aynı doğrultuda devam etmişti.

---

[918] İleri; 17 Mart 1337 (17 Mart 1921).
[919] Jeaschke; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, s.145.
[920] Vakit; 20 Mart 1337 (20 Mart 1921). Bu konu, Hâkimiyeti Milliye'nin 25 Mart 1337 (25 Mart 1921) tarihli yazısında, "Londra Konferansı'nın toplantısı zamanında Türkiye Rumları adına konferans nezdinde, tesir etmek üzere Londra'ya gönderilen patrik kaymakamı kalp krizinden vefat etmiştir." şeklinde anlatılmıştır.
[921] Hâkimiyeti Milliye; 27 Mart 1337 (27 Mart 1921).
[922] Jeaschke; Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, s.52.
[923] Himmetoğlu; s.192.
[924] Hâkimiyeti Milliye; 27 Mart 1337 (27 Mart 1921).

2. Patrik Nikola'nın Patrik Vekilliği Dönemi (Nisan 1921-Aralık 1921)

Patrik Vekili Dorotheos'un patrik vekilliği gibi Patrik Nikola'nın da patrik vekilliği Osmanlı kanunlarına aykırı olarak yapılmış ve yeni seçilen patrik vekili Osmanlı Devleti'ne bildirilmemişti. Bu durum üzerine Adliye Nezareti Mezahip Müdürü Baha Bey yeni patrik seçiminin patrikhanenin usul ve kanununa aykırı olduğunu belirterek hükûmetin bundan dolayı Rum patrikhanesi ile alâkasını kestiğini ve diğer patrikhanelerle ilişkilerinin her zaman olduğu gibi sürdürüldüğünü açıklamıştı.

Patrik vekili olarak göreve gelen Nikola'nın da yapacağı işlerde önceki patrikten farklı olmayacağı beyanatlarında ve icraatlarında açık olarak görülmüştü. Patrik Vekili Nikola yaptığı bir söyleşide Osmanlı Devleti'nin bir vatandaşı olduğunu unutarak şöyle bir açıklamada bulunmuştu:

"Patrikhane, Wilson'un milletlerin hürriyeti ve inkişafı prensiplerine uygun hareket ederek 1919 senesi Martın 13'ünde Türk boyunduruğundan kurtulma ve ana vatan olan Yunanistan Hükûmetine bağlılığını ilân etti. Bu karar resmen İstanbul Hükûmetine bildirilmiştir. Patrikhane aynı zamanda müttefik devletlere de birer muhtıra vererek Fenerle Türk Hükûmetinin ayrıldığını bildirdi. O zamandan beri resmî münasebat kesildi. Usulen yapılması gereken patrik vekâletine seçim, hükûmete bildirilmedi.

Osmanlı Hükûmeti hangi hakla bizim tamamen dâhilî olan din işlerimize müdahale ediyor. O hükûmet Hristiyan azınlıklara verilen imtiyazları her fırsatta fesh için uğraşmıştı. Birinci Dünya Harbi'nde Jön Türkler kimseye sormadan bu imtiyazları lâğvettiler. Onları örnek alan Ankara Hükûmeti de bugün Anadolu'da aynı işi yapıyor. Buna da Meclis-i Milliye verilen kanun lâyihâsı şahittir. Velhasıl hükûmet patrikhane ile kendi arasında bir nevi bağ vücuda getiren çeşitli imtiyazları lâğv ettiği için Hristiyan milletlerin de kat'î hürriyetlerini ele alarak ruhanî reislerini kontrolsüz seçim yapmaları münkati olur.

Diğer taraftan Osmanlı Hükûmeti yalnız bu imtiyazları fesh etmekle yetinmeyerek makâmât-ı diniyemizin icrâsı hükûmette tertip eden kararlarının yapılmasına karşı bir usul dairesinde müşkilât göstermektedir. Demek ki Türk Hükûmeti bizi tanımak istemiyor. Bu şerâit hakkında ancak bize ait olan dinî işlerimize ne karışıyor?"[925]

Adliye ve Mezahip Müdürü Baya Bey, Patrik Vekili Nikola'nın bu açıklamasına cevaben;

"Nikola Efendinin beyânâtını ben de okudum. Evvel emirde mumaileyh patrikhanenin Hükûmet-i Osmaniye'den kendi teşebbüsüyle iftirak etmiş olduğunu söylüyor ki bu nokta bizce kemâl-i ehemmiyetle kayd ve tesbite şayândır. Saniyen bu iftirak keyfiyetinin Bâb-ı âli ile düvel-i İtilâfiye'ye

[925] Hâkimiyeti Milliye; 1 Kânunusani 1337 (1 Ocak 1921).

bildirildiğini ilâve ediyor. Bundan malûmatımız yoktur. Gösterdiği taraftan hayli müehhir olarak bize tebliğ edilen Sevr Muahedesi'nde bile ancak imtiyazât-ı mezhebiye hakkında mevcut evâmir-i âliye ve nizâmât ve mukarrerât-ı sâirenin temin-i bekâsı iltizam edilmiştir.

Bundan anlaşılıyor ki patrikhanenin düvel-i müşarünileyh öyle bir tebliğ ve ihbârı olsa bile nazar-ı itibâre alınmaya layık görülmemiştir. Sonra (Nikola) Efendi Hükûmet-i Osmaniye'nin öteden beri imtiyazât-ı mezhebiyeyi ilga eylemek temâyülünde bulunduğundan bahs ediyor. Bu da hilâf-ı hakikatdir. Bilâkis patrikhanenin bu aralıkda bazı vesâitden bil-istifade tevsi'-i selâhiyet ve imtiyazâtta bulunması sebebiyle birtakım münakaşât cereyan edegelmiştir.

Yine mumaileyh hükûmet-i ittihâdiyenin güya imtiyazat-ı mezhebiyeyi lâğv etdiğini söylüyor ki bu nokta üzerinde biraz tevakkuf-u tefekkürelüzum görüyorum. Zira İttihad Hükûmetinin öyle bir karar ve hareketi vâki olmadığını pek alâ bildiğim gibi oldukça tanıdığım Nikola Efendiye gelince güzel söz söylemek istinadında bulunmak istemem. Mütarekeden evvel ve ondan oldukça sonraya kadar işbu imtiyazâtın tamamen cereyânı pek güzel bilmesi lâzım gelen mumaileyhin bu tarz iddiasını anlayamıyorum. Bir de Nikola Efendi hükûmetin patrikhane mukarrerâtını tenkiz etmediğinden şikâyet eyliyor. Bu muamele ibtida hükûmet tarafından asla vâki olmamış ve fakat patrikhanenin evâmir ve nizamât-ı seniyeyi alenen ve müstemiren ihlâl etmesi üzerine mecbûren ihbâr olunmuştur. Hâsıl fikrimce patrikhane hükûmete karşı mevki ve vaziyetin tayini hususunda bi-t-tab' serbesttir. Fakat iltizam eylediği vaziyetden dolayı Rum cemaatinin ekalliyetler hukukundan mahrum edildiği gibi bir şikâyet ihdâsına vesile bulamayacaktır. Jurnal Doryan muharririne de söylediğim vechile bu hukukun temin-i cereyana bahaneden başka vesaitle de mümkündür. Bu da bi-t-tab' Rum cemaatinin göreceği lüzum üzerine hükûmete müracaatla olur ve o takdirde kendileriyle bil-müzâkere hukuk-ı devlet ve cemaatin seyyanen muhafilesine kâfil bir suret-i müstahsene ittihâz edilebilir."[926]

Osmanlı Devleti'nin itirazlarını dikkate almadan faaliyetlerini sürdüren patrikhane, Patrik Vekili Nikola zamanında da önceki dönemde yapılan faaliyetleri aynen devam ettirmiş ve daha önce olduğu gibi, Amerika ve Avrupa'da yaşayan bütün Rumlardan maddî ve manevî yardımlarını esirgememelerini istemişti. Bu amaçla, patrikhane 13 Nisan 1921'de Amerika'da yaşayan Rumlara resmen müracaat etmiş, bu müracaat üzerine, Amerika Rumları 1 Mayıs 1921'de bir milyon frank göndermişti. Patrik Vekili Nikola, 8 Haziran 1921'de bir açıklama yaparak, Rumların kurtarılması amacıyla yapılan bu yardımlara teşekkür etmişti.[927]

Patrik Vekili Nikola, Pontus meselesi için de İtilâf devletleri temsilcileri nezdinde teşebbüste bulunmuş ve Trabzon'dan İstanbul'a firar eden

[926] İkdam; 28 Kânunuevvel 1337 (28 Aralık 1921).
[927] Pontus Meselesi; s.34.

Istavraki'yi İngiliz temsilcilerine takdim etmişti. Bu şahsın fotoğraflar ve mezalimler konusunda bilgili olması dolayısıyla bu konudaki birikiminden faydalanılarak bir eser yazdırıp bu eserin Avrupa'ya gönderilmesi plânlanmıştı.[928]

Patrik Vekili Nikola döneminde, Çatalca bölgesinde bulunan Rumlara Fener Rum Patrikhanesi tarafından iaşe gönderilmiş ve Yunan Müdafaai Milliyesi adını taşıyan Venizelos taraftarı subay ve askerler tarafından burada bulunanlara silâh ve cephane verilerek İstanbul dışındaki köylere gönderilmişti.[929]

Yine bu dönemde de casusluk yapmak üzere kadınlardan faydalanılmıştı. Bu amaçla İstanbul'dan bazı kadınlar Müslüman kadınları kisvesi altında İzmit'e gönderilmişti. Ayrıca Türkçe bilen bazı kişiler de Müslüman adıyla çeşitli bölgelere yine casusluk amacıyla sevk edilmişti.[930]

Patrik Vekili Nikola'nın göreve başladığı dönemde Yunan ordusu Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'nde yenilmiş, hem Yunanların hem de yerli Rumların morali bozulmuştu. Bu nedenle Fener Rum Patrikhanesi ile Venizelos taraftarları İstanbul'da bir karışıklık çıkararak Türk Devleti'nin ve memleketinin başına büyük bir felâket açmak istemişti.[931] Bu amaç doğrultusunda patrikhane ve Yunanistan el birliğiyle çalışmaya devam etmiş ve kiliselerde toplantılar yapılarak bu konular üzerinde durulmuştu. Örneğin, Rum Patriği Nikola, 28 Ağustos 1921 günü sabah saat sekiz sıralarında Beşiktaş'ta Penayia Kilisesi'ne gitmiş, toplanan cemaat, okul talebeleri, izciler, Yunan Siyasî Temsilcisi Koçis, Averof süvarisi, subayları ve askerleri tarafından karşılanarak kiliseye girmiş, ayinin yapılmasından sonra kilise karşısındaki okula gelip bir konuşma yaparak Yunan kralına, askerlerine ve Yunan milletine duadan sonra Yunan ordu ve donanmasının bu muharebede muzaffer olacağından ve Türk milletinin barbarlığı ve gaddarlığından, Hristiyanlara karşı yapılan zulümlerinden bahsederek yakın zamanda Hristiyanların Türk zulmünden kurtarılacağı, yapılan bu fedakârlığın ve akıtılan kanların muzafferiyetle son bulacağını, Hristiyanların büyük rüyaları olan İstanbul'un Türklerden kurtarılarak Atina ile birleşeceğini söylemişti.[932]

Daha sonra Yunan Siyasî Temsilcisi Koçis, Rum patrik vekilinin bu sözlerine karşılık olarak yaptığı konuşmada birleşmeden söz ederek tek bir vücut olarak çalışılması gerektiğini, yakın zamanda askerlerin muzafferiyetleriyle Hristiyanların o zalim Türklerin ellerinden kurtarılacağını, buna emin olduğunu söyleyerek konuşmasına son vermiş ve ahali dağılmıştı.[933]

---

[928] Himmetoğlu; s.266.
[929] Çatalca Mutasarrıflığından ve buradaki Polis Müdüriyetinden gönderilen yazılar. TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 35, Belge No: 35. (19 Temmuz 1921).
[930] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 81, Belge No: 81.
[931] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 35, Belge No: 35-1 (09 Temmuz 1921).
[932] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 50, Belge No: 50; Kutu No: 52, Gömlek No: 133, Belge No: 133; Kutu No: 56, Gömlek No: 132, Belge No: 132 (28 Ağustos 1921).
[933] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 50, Belge No: 50.

Patrik vekili bu savaşın kazanılacağından o kadar emindi ki; Müdafaai Milliye Komitesinin muharebelerde ölen Yunanlar için bir ruhanî ayin yapılması konusundaki isteğine, bu ayinin Ankara'nın işgalinden sonra yapılması hakkındaki sen sinodun kararının uygulanması gerektiği cevabını vermişti.[934]

Ancak düzenli Türk ordusu karşısında Yunan ordusunun yenilgisi üzerine Patrik Vekili Nikola Yunan askerleri için ayin yapmanın dışında Yunan askerlerine yardım toplanması konusunda da bir toplantı yapmış, yapılan toplantıda ileride Türklerle iyi geçinemeyeceklerini dikkate alarak, şimdiden geleceklerini düşünmek, kendi rahatlarını sağlamak için, İstanbul'u uluslararası bir statüye sokmak, Ayasofya Camii'ni kiliseye çevirmek, kendilerinin serbest bırakılması için, İstanbul'da bir kargaşalık çıkarmanın faydalı olacağı, bundan dolayı alelacele bir teşkilât kurulması gerektiği konusunda kararlar alınmıştı. Ancak patrikhane karşıtı fikirler yavaş yavaş su yüzüne çıkmaya başlamış ve toplanan halktan bazıları bu gibi teşkilâtın ileride büyük sorunlara yol açacağı ve bunun barış içinde olmayı engelleyeceği gerekçesiyle itiraz etmişler ise de bu istekleri kabul edilmemişti.[935]

Rumlar arasındaki ihtilâf yardım toplama konusunda da görülmeye başlamış ve yardım toplamanın şu sıralarda Müslümanlar arasında kötü tesir yaratacağı düşüncesinde olan bazı Rumlar bu durumu dikkate alarak son toplantıda patrikhanede bulunanların dikkatlerini çekmişlerse de azınlıkta kalmışlardı. Çünkü Rum halkının bir kısmında Ayasofya, teşkilât, megalo idea ve ihtilâl hevesleri devam etmekte idi.[936] Yerli Rumlar arasında ihtilâfın belirmeye başladığını gören patrik vekili, Panayia Kilisesi'nde Yunan general, temsilci ve subaylarına ve halka hitaben yaptığı konuşmada; zaferden emin olduğunu ve bu suretle Rumların amacının gerçekleşeceğini söylemişti. Ayrıca burada bulunan bir general bu konuda teminat vererek Rumlar arasındaki uyumsuzluğun ve ihtilâfın kaldırılması gerektiğini ilâve etmiş, toplantı alkışlarla son bulmuştu.[937]

Patrik Vekili Nikola Ermeni patriği ile ortak olarak İstanbul'daki İtilâf devletleri temsilcilerine Anadolu'daki Hristiyanların durumunu bildirmek üzere teşebbüste bulunmuştu. Bu amaçla İngiliz Papazı Wilham Böri ile de görüşmüştü.[938] Bu sırada, Fener Rum Patrikhanesi'nde yeniden patrik seçilmesi söz konusu idi. Yunanistan'da daha önce seçimleri kaybeden Venizelos yeniden seçim yapılarak Meletios'un patrik seçilmesini istemekte idi.

---

[934] Hâkimiyeti Milliye; 19 Eylül 1337 (19 Eylül 1921).
[935] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 81, Belge No: 81-1 (28 Eylül 1921).
[936] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 77, Belge No: 77. M. M. Grubunun Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine gönderdiği 2 Ekim 1921 tarihli raporu.
[937] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 85, Belge No: 85. M.M. Grubunun Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine gönderdiği 1 Ekim 1921 tarihli istihbaratı.
[938] Himmetoğlu; s.278.

Venizelos'un seçimleri kaybetmesinden sonra Yunanistan'a gelen Kral Konstantin de İstanbul'da yapılacak patrik seçimleri ile yakından ilgilenmekte idi. Bu amaçla Yanya ve Manastır metropolitlerini ve İstanbul'a hareket etmekte olan Konsolos Steflaki'yi kabul ederek, patrik seçimi meselesi hakkında izahat isteyerek, teklif edilen ertelemenin uygun olup olmadığını sormuştu. Her üçü de patrik seçimlerinin ertelenmesinin millî menfaatler doğrultusunda olduğunu söylemişti.[939]

Yunanistan'ın bu defa amacı Venizelist değil, Kral Konstantin taraftarı bir patrik seçtirmekti. Bu nedenle yapılacak seçimleri sonuçsuz bıraktırmak için Atina'dan Trakya Valii Umumîsi Torokis'e emir verilmişti. Torokis Trakya'daki metropolitlerini Edirne'ye davet etmişti. Bütün metropolitler arasında büyük bir gerginlik görülmekte idi. Artık patrikhane tamamıyla ruhanî kimliğini kaybederek, Atina'daki Konstantin taraftarlarının mücadele merkezi hâline gelmeye başlamıştı.

Bu durumdan haberdar olan patrikhane meclisleri, Edirne'deki ruhanî reisler ile Yunan Hükûmetine bir muhtıra verilmesine ve bu konu için Edirne'ye sen sinod başkâtibinin gönderilmesine karar vermişti. Yunan Hükûmetine verilecek muhtırada; patrik seçiminin ertelenmesinin Fener vasıtasıyla talep edilmesi gerektiği, orada ayrı bir meclisin toplanmasının patrikhane nizamlarına aykırı olduğunun bildirilmesine, Edirne'de toplanan ruhanî liderlere gönderilecek muhtırada ise dağılmaları ve bir talepleri varsa patrikhaneye bildirmeleri tavsiye edilmişti.[940]

Patrik seçimi meselesinden dolayı Yunanistan ile patrikhane arasında ortaya çıkan görüş ayrılığı patrikhane meclis üyeleri arasında da yaşanmaya başlamış ve meclis üyelerinin bir kısmının Atina Hükûmetini, diğer kısmının Venizelos tarafını tuttuğu görülmüştü. Bu yüzden başgösteren görüş ayrılığı gittikçe şiddetlenmişti. Patrikhanede cismanî ve ruhanî meclislerin Patrik Vekili Nikola'nın başkanlığı altında yaptığı bir toplantıda, meclisin açılışını müteakip, Yunan Hükûmetinin seçimlerin ertelenmesi gereğine dair cevabı okunmuş, bunun üzerine şiddetli bir tartışma başlamıştı. Ruhanî ve cismanî üyenin hemen hepsi Atina Hükûmetinin talebine karşı boyun eğmediklerini göstermek için patriğin 8 Ekimde seçiminin yapılması hususunda ısrar etmişlerdi. Bununla beraber, üyelerden dokuz kişi bu hususta Yunan Hükûmetine bilgi vermek ve seçimlerin ertelenmemesi hakkında gerekçeleri açıklamak için Atina'ya bir temsilci heyeti gönderilmesini teklif etmişlerdi. Bu teklifi altı metropolit ve cismanî üyeden Yovanidi, Kara Teodori ve Papa Depolis desteklemiş, Patrik Vekili Nikola başta olmak üzere cismanî üyeden Papa, Kostantinidi, Kahramanoğlu Zotu ve Toma Reis kabul etmemişlerdi. Bunun üzerine, beş cismanî üye, meclisten çıkarak istifalarını yazmış ve Kahramanoğlu vasıtasıyla patrik vekiline göndermişlerdi.[941]

---

[939] Vakit; 11 Teşrinisani 1337 (11 Kasım 1921).
[940] Hâkimiyeti Milliye; 14 Haziran 1337 (14 Haziran 1921).
[941] Vakit; 20 Teşrinisani 1337 (20 Kasım 1921).

Bu üç üyenin istifası, Fener'de patrik vekili başkanlığı altında toplanan sen sinodda şiddetli bir arbedenin meydana gelmesine, papazların birbirine girmelerine sebep olmuştu. Bu üç cemaat üyesinin istifaları okunduğunda, pek çok metropolit söz alarak patrik vekilini, hareket tarzından ve Atina'ya bir özel heyet gönderilmesini kabul etmeyen azınlıkların fikrini desteklemesinden dolayı şiddetle tenkit etmişlerdi. Patrik vekili ise, sen sinodun bu mesele ile ilgilenmeye yetkili olmadığı karşılığını vermişti. Çoğunluk, patrik vekilini düşüncelerine ortak etmeye davet etmiş, aksi takdirde kendisini azletmekle tehdit etmişti. Patrik vekili, bu tehdit üzerine toplantıyı kapatmaya çalışmış, fakat metropolitler dağılmadıkları gibi kendisini şiddetle tenkide devam etmişler ve aşağıdaki kararı almışlardı:

"İstifa eden üç cemaat azası istifalarını geri almağa ve iki meclisin müzâkerâtına iştirake davet olunmadıkça ve geçen cuma günkü içtimalarında Atina'ya bir heyet-i mahsûsa izâmı hakkında iki meclis tarafından ittihâz olunan karar tatbik edilmedikçe aksi fikirde bulunan beş cemaat aza ile hiçbir içtimada hazır bulunmamasına karar vermişlerdir."[942]

Patrikhane-Yunanistan çekişmesinin yaşandığı bu sırada patrikhane Yunanistan'a karşı bir tavır alarak kiliselere bir tamim tebliğ etmiş ve bu tamimde kiliselerin artık Yunan bayrağı çekmekten vazgeçmelerini emretmişti. Kiliseler bu emre uyarak Yunan bayrağı çekmekten vazgeçtikleri gibi, Rum izcilerinin yurduna çekilen Yunan bayrağı da bundan sonra görülmemişti.[943]

İstanbul Hükûmeti durumu yakından izlemekte idi. Zira hükûmet daha önceki patrik vekilini kanuna aykırı seçimler yaptıkları gerekçesi ile kabul etmemişti. Kanunlara göre patrik adaylarının listesinin Adliye ve Mezahip Nezaretince onaylanması gerekirken böyle bir işlem yapılmamış, patrikhane tamamen keyfî olarak patrik vekili seçmişti. Patrikhane, mütarekeden sonra tamamen maskesini çıkarmış ve kanuna aykırı hareket etmeye başlamıştı. Bundan dolayı Adliye ve Mezahip Nezareti de patrikhaneye her ay vermekte olduğu tahsisatı kesmişti.[944] Adliye ve Mezahip Nezareti Müsteşarı Arif Bey bu konuda Babıâli'ye gönderdiği bir yazıda bu konuda yeni düzenlemeler yapılması gerektiğinden bahsederek "Memleketimizin iyi tanzim edilmiş bir makâmât kanununa muhtaç bulunduğuna hiç şüphe yoktur. Ve zaten bu ihtiyaç bundan evvel de nazar-ı dikkate alınmış ve bu hususta bir lâyiha tanzim edilmişti. Biz şimdilik bu lâyihanın ikmal ve tasdikiyle mevki-i tatbike vazını münasip gördük ve bir komisyon teşkil eyledik."[945] şeklinde açıklamada bulunmuştu.

İstanbul Hükûmeti bunun üzerine yeni yapılacak seçimlerin daha önce yapılanlar gibi kanuna aykırı olması halinde Babıâli'ce geçersiz sayılacağını

[942] Vakit; 24 Teşrinisani 1337 (24 Kasım 1921).
[943] Vakit; 11 Teşrinisani 1337 (11 Kasım 1921).
[944] Vakit; 28 Teşrinisani 1337 (28 Kasım 1921).
[945] İkdam; 21 Teşrinisani 1337 (21 Kasım 1921).

açıklamıştı.[946] Bu sırada patrikhanede istifa eden beş üyenin istifalarını geri almaları için patrik vekili tarafından gayret gösterilmesine rağmen üyeler istifalarında kararlılık göstermekte idi.

Atina'dan patrikhaneye gelen son telgrafta, kral taraftarı Aydın metropolitinin görüşmek üzere İstanbul'a gelmekte olduğu bildirilmişti. Diğer taraftan ruhanî daireler, Yunan arazisi veya askerî işgal altındaki yerlerde bulunan metropolitler patrikhaneye telgraflar göndererek patrik seçiminin ertelenmesi gerektiğini bildirmişlerdi.[947]

Kral taraftarları seçimin ertelenmesi için uğraşırken Amerika'da bulunan Venizelos, Rum Müdafaai Milliye Komitesine bir telgraf çekerek seçim yapılması hâlinde eski Atina Metropoliti Meletios Metaksakis'in patrikliğe seçimine çalışılmasını tavsiye etmişti.[948] Bu bağlamda Yunan Hükûmeti de İstanbul'da seçilecek patriğin İstanbul'daki Venizelosçuların aleti olacağından ve Yunan Hükûmetine karşı hareket edeceğinden endişe duymakta idi.

Bu sırada İstanbul'da bulunan Yunan Bahriye Nazırı Mavro Micalis 1 Kasım 1921 günü öğleden önce Rum patrikhanesine giderek patrik vekilini ziyaret etmiş, patrik vekili de öğleden sonra Averof zırhlısına giderek Yunan Bahriye nazırına iadei ziyaret etmişti.

Patrik vekilinin zırhlıya girişinde ve çıkışında 19 adet top atılmış ve resmî merasim yapılmıştı. Patrik vekili ile Yunan nazırı arasında yapılan görüşme sırasında söz patrik seçimi meselesine gelmiş; Yunan nazırı, Yunan Hükûmetinin patrik seçiminin ertelenmesini istememesi, seçilecek patriğin buradaki bazı Venizelosçu subayların tesiri altında kalarak bu suretle Yunan Hükûmetiyle "Kurtarılmamış Yunanlığın" arasını büsbütün açacak hareketlere başvurması korkusundan ileri geldiğini ifade etmişti.[949] Sonuçta Venizelos taraftarlarının isteği baskın çıkmış ve Venizelos'un arkadaşı Meletios Patrik Vekili Nikola yerine patrik seçilmişti.

Patrik Vekili Nikola döneminde Türk ordusu Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunanistan'ı büyük bir hezimete uğratmıştı. Bu savaştan sonra Yunanistan yerli Rumlar üzerinde önemli ölçüde itibarını kaybetmişti. Yine Türk ordusunun kazandığı bu başarılar sonucu 13 Ekim 1921'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan ile Kars Anlaşması, Fransa ile de 20 Ekim 1921'de Ankara Anlaşması imzalanmıştı.[950] En başta Yunanistan'ın yanında yer alan İtilâf devletleri temsilcileri yavaş yavaş yeni Türk Devleti ile diplomatik ilişkiler kurmaya başlamıştı. Türkiye'nin bu şekilde başarı kazanması karşısında Yunanistan her geçen gün biraz daha zor duruma düşmekte ve bu durum yerli Rumlara da yansımakta idi. Durumun farkında

[946] Vakit; 28 Teşrinisani 1337 (28 Kasım 1921).
[947] İkdam; 21 Teşrinisani 1337 (21 Kasım 1921).
[948] Vakit; 29 Teşrinisani 1337 (29 Kasım 1921).
[949] İkdam; 2 Kânunuevvel 1337 (2 Aralık 1921).
[950] Anlaşmalar için bk. İsmail Soysal; Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945), c.I, Ankara, 1989.

olan patrik vekili görevde bulunduğu süre içinde özellikle bu konu üzerinde durarak her fırsatta Yunan ordusunun yanında olduklarını belirtmiş ve yerli Rumları da bu doğrultuda yönlendirmeye çalışmıştı. Ancak Yunanistan'ın yenilgiye uğraması yerli Rumlar üzerinde olumsuz etki yaratarak patrikhanenin Yunanistan yanlısı politikasına karşı muhalefet oluşmaya başlamıştı. İstanbul yerli Rumları arasında beliren muhalefet yeni seçilen Patrik Vekili Meletios zamanında tamamen su yüzüne çıkmıştı.

3. Patrik Meletios'un Patrik Vekilliği Dönemi (Aralık 1921-Ekim 1923)

a. Meletios'un Patrik Seçilmesi ve Tepkiler

Patrik Nikola'nın azlinden sonra, Fener Rum Patrikhanesi'nde yapılan patrik seçimi neticesi eski Atina Metropoliti Meletios Metaksakis hemen hemen oy birliği ile İstanbul patrikliğine seçilmiş, yeni patrik IV. Meletios adını almıştı.

Meletios Metaksakis aslen Giritli olup 1910 yılında Kıbrıs metropolitliğine, 1918 yılında Atina metropolitliğine tayin edilmiş ve 1920 yılında Venizelos'un hükûmetten düşmesinden sonra Kral Konstantin tarafından Atina metropolitliğinden uzaklaştırılmıştı. Daha sonra İngiltere ve Amerika'ya gitmiş, patrik seçilinceye kadar Amerika Rumları arasında Doğu Ortodoks Kilisesi ve Yunanlık lehinde geniş bir bölgede propaganda yapmıştı.[951]

Venizelos'un çocukluk arkadaşı olan Meletios, Yunan millî ideallerini kuvvetle benimsemiş bir din adamı olması nedeniyle patriklik makamına lâyık görülmüştü. 1910-1918 yıllarında Larnaka metropolitliği yapmış olan Meletios'un patrikliğe seçilmesi Kıbrıs kilise çevreleri arasında büyük sevinçle karşılanmıştı.[952]

Meletios'un patrik seçildiği zaman Amerika'da bulunması nedeniyle patrikhane meclisleri bir toplantı yaparak, yeni patriğe bir tebrik telgrafı çekmeye karar vermiş ve yeni patrik seçimini İstanbul ve havalisindeki Rum cemaatlerine tamimle diğer Ortodokslara da telgrafla bildirmişti.[953] Yeni patrik seçimi telsiz telgrafla Yunan Hükûmetine, acil telgraflarla gazetelere, Londra'da bulunan Gonaris'e de doğrudan doğruya haber verilmişti.[954]

Meletios'un bu haberi nerede ve nasıl aldığı konusundaki bilgiler daha çok o dönemde yayınlanan gazete haberlerinden öğrenilmektedir. Örneğin, Vakit gazetesinin, New York Times gazetesinden aldığını belirttiği haberinde; Meletios'un haberi 9 Aralık günü sabah saat 9'da aldığı yazılmaktadır. Bu habere göre gönderilen telgrafın Gregoryos imzasını taşıdığı ve adres olarak "İstanbul Patriği" yazılı olduğu ve bu telgraftan sonra 100 kadar tebrik telgrafının geldiği, bunların 11'inin İstanbul'dan yazıldığı belirtilmektedir.

---

[951] Vakit; 10 Kânunuevvel 1337 (10 Aralık 1921).
[952] Özoran; s.335.
[953] Vakit; 10 Kânunuevvel 1337 (10 Aralık1921).
[954] İkdam; 11 Kânunuevvel 1337 (11 Aralık 1921).

Meletios patrikliğe seçilme konusunda duygularını şöyle izah etmişti: "Patrikliğe seçilmeyi asla ümit etmiyordum. Fakat bununla beraber çok heyecanlanmadım. Şimdiye kadar seçimim hakkında resmen malûmat almadım. İhtimal ki yarın alırım. Seçilmem haberi dostlarım tarafından verilmiştir. Bu dostlarıma son derece müteşekkirim. Yakında Yunanistan'a gideceğim."[955]

Yeni seçilen patrik Osmanlı Devleti tarafından; patrik adaylarının Osmanlı tebaasından olması kuralının Patrikhane Nizamnamesi'nde açıkça belirtilmesine rağmen, Meletios'un Yunan vatandaşı olması ve bu durumdan İstanbul Hükûmetinin haberdar edilmemesi nedeniyle kabul edilmemişti. Yeni patrik seçiminin kanunlara aykırılığını İstanbul Matbuat Müdüriyeti şu beyanla açıklamıştı: "Dersaadet'te Rum patrikliğine birinin seçim edildiği evrak-i havâdisde görüldü. Patrik seçimi hakkında minelkadim merii olan usül ve kanun, beratlar, fermanlar ahkâmına mugayyir olan seçim-i vakıanın nazar-ı kanunda ke-en-lem-yekün hükmünde bulunduğu ve devletçe tanınması mevzu bahs olamayacağı ilân olunur."[956]

Dışarıda ise Meletios yalnızca Yugoslavya Hükûmeti ve bağımsız kilise tarafından tanınmış ve bu konu patrikhaneye tebliğ edilmişti.[957]

İstanbul'da yayımlanan Rumca gazeteler arasında Venizelosçu-Kralcı çatışması yaşanması nedeniyle gazetelerin büyük çoğunluğu yeni seçimleri coşkuyla bir kısmı ise endişeyle karşılamıştı. Örneğin, patrik seçimini sevinçle karşılayan Tahidromos gazetesi Meletios'un resmini omuzları arkasında Bizans tarihi alâmeti olan taçlı ve iki başlı kartal resmiyle yayımlamıştı. Patris gazetesi ise bu duruma sevinmemiş ve "kurtarılmamış Yunanların" Yunan Hükûmetinin nasihatlerini dinlemediğini, bunun sonuçlarının büyük olacağını, yapılan seçimlerle "kurtarılmamış Yunanlığın" kaderini idare etme hakkının Yunanistan'dan alındığını, "kurtarılmamış Yunanlık" adına Yunanistan'ın söz söyleme hakkının iptal edildiğini, kurtarılmamış Yunanlarla Yunanistan'ın birbirinden ayrıldığını, kurtarılmamış Yunanların harabeye doğru sürüklendiğini, Rum patriğinin kurtarılmamış Yunanlığın başı iken ve Yunan Hükûmeti ile ortak çalışırken büyüklüğünü koruduğunu belirterek Meletios'un seçilmesinin patrikhane ile Yunanistan arasında önemli bir ayrılık yarattığını ifade etmişti.[958]

Yeni patrik seçimi Yunanistan'da ve İstanbul'da bulunan Venizelist Yunanlar tarafından sevinçle karşılanmıştı. Venizelist Yunan subaylarından Albay Kondilis, Proia gazetesinde bir makale yayımlamış ve makalesinde; Yunanlığın bu kadar mücadelelerinden sonra perşembe günü ilk zaferi

---

[955] Vakit gazetesinin haberine göre; Meletios, Marttan itibaren New York'ta idi. New York'ta kaldığı süre içinde Amerikan Rum Kilisesi'ni Atina'dan ayırmış ve kiliseye bağımsız bir şahsiyet vermiştir. Vakit; 8 Kânunusani 1338 (8 Ocak 1922).
[956] Hâkimiyeti Milliye; 18 Kânunuevvel 1337 (18 Aralık 1921).
[957] Vakit; 8 Kânunusani 1337 (8 Ocak 1922).
[958] Vakit; 10 Kânunuevvel 1337 (10 Aralık 1921).

kazandığını ve Yunanlığın önderi vazifesini gören İstanbul Rumlarının, hain kral ile vicdansız ortaklarına karşı sonunda başarı müjdecisi olan bir darbe indirdiğini beyan ederek İstanbul Rumlarının âleme, Helenizme karşı en iğrenç düşmanın Kral Konstantin olduğunun ilân edilmesi gerektiğini ve milletin artık harekete geçmesi gerektiğini yazmıştı.[959]

Patrik seçimini Yunan Hükûmeti gibi kral taraftarı Atina basını da hoş karşılamamış ve gerek patrikliğe seçilen Meletios gerekse onu seçen İstanbul çevreleri aleyhinde çok ağır bir dil kullanmıştı. Kral taraftarı gazeteler, bu seçimin gayrikanunî, hileli, geçici ve ihtilâlci olduğunu yazmışlardı. Bu gazeteler, Venizelos'un bu seçim ile geçen seneki hükûmetten düşmenin intikamını almak istediğini, fakat bunda başarılı olamayacağını da ilâve etmişlerdi. Gazetelerin görüşlerine göre Yunan Hükûmeti ile patrikhane arasında bir ayrılık olacağı muhakkaktı.

Yunan Mezahib nazırı da Yunan Hükûmetinin Meletios'un patrikliğe seçimini kesinlikle tanımayacağını ifade etmişti.[960] Yeni seçilen patriği İstanbul'daki Konstantin taraftarları da istememiş ve kendisini "yalancı patrik" olarak nitelemişlerdi.[961] Kral taraftarlarının yanı sıra diğer patrikler de yeni seçilen patriğe karşı tutum izlemiş ve Meletios patrik seçildikten sonra kendisini tebrik etmemişlerdi.[962]

Meletios patrik seçildiği gün sinod üyelerinden muhalif yedi kişi üyelikten düşürülmüştü. Bu üyeler yapılan işlemlerin haksız olduğu ve haklarının aynen devam ettiğini bildirmişlerdi.[963] Daha sonra bu yedi sinod üyesi, Bursa'da toplanarak, yeni patriği tanımadıklarını ve bir patrik vekâleti kuracaklarını bildirmişlerdi.[964]

Patrikhanede yaşanan bu muhalefete son vererek Yunan ideali etrafında toplanmak isteyen bazı kişiler her iki tarafı barıştırmak amacıyla faaliyete geçmişlerdi. Örneğin, Heybeli Ada'daki Kesendire Metropoliti Hristomonos ile Trabzon metropoliti, patrikhaneye muhalif olan yedi sinod üyesini Patrik Meletios'la barıştırmak için girişimlerde bulunmuştu.[965]

Yukarıda da belirtildiği gibi, Meletios'un patrik seçilmesi doğal olarak Kral Konstantin Hükûmeti tarafından olumsuz karşılanmış ve aynı görüşte olan Yunan Sen Sinodu da Meletios'un patrikliğe seçimini geçersiz saymıştı. Atina metropoliti tarafından başkanlık edilen Yunanistan Sen Sinodu, Kudüs, Antakya ve İskenderiye Ortodoks patrikhaneleri ve diğer müstakil Ortodoks kiliselerle görüştükten sonra İstanbul patrikhanesine karşı yapılacak müşterek hareket tarzını kararlaştırmak üzere toplanmıştı.[966]

---

[959] Hâkimiyeti Milliye; 16 Kânunuevvel 1337 (16 Aralık 1921).
[960] Vakit; 16 Kânunuevvel 1337 (16 Aralık 1921).
[961] Vakit; 10 Kânunuevvel 1337 (10 Aralık 1921).
[962] Vakit; 16 Kânunuevvel 1337 (16 Aralık 1921).
[963] Vakit; 10 Kânunuevvel 1337 (10 Aralık 1921).
[964] Vakit; 13 Kânunuevvel 1337 (13 Aralık 1921).
[965] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-3 (19 Nisan 1922).
[966] Vakit; 13 Kânunuevvel 1337 (13 Aralık 1921). Hâkimiyeti Milliye; 18 Kânunuevvel 1337 (18 Aralık 1921).

Yunanistan'da Meletios'un seçimi olayı daha da büyütülerek Amerika'daki Yunanistan kilisesi vekili vasıtasıyla patrik seçilen Meletios Metaksakis'e bir celb tezkiresi tebliğ edilmiş ve kilise arasında ayrılık çıkarma suçundan dolayı mahkeme edilmek üzere, Venizelos'un isim günü olan 28 Aralık 1921 günü Atina'ya davet edilmişti. Patriğin bu davete uymaması hâlinde, gıyaben kilise mahkemesince kendisinin mahkûm edileceği ve hakkında bir ceza verileceği bildirilmişti.[967]

Venizelosçular ile Konstantinciler arasında, Patrik Meletios davası günden güne büyümüş, Yunan Hükûmeti her tarafa yağdırdığı protestolardan başka, devletlere de bir muhtıra vererek seçimlerin gayrimeşru olduğunu bildirmişti.[968] Konstantin Hükûmeti, Venizelosçuların büyük bir başarı saydıkları bu seçimi, yeni patrik seçimi suretiyle hiçe indirmeyi ve bunun için bir heyet toplamayı düşünmüştü.[969]

12 Aralık 1921 günü toplanan mecliste, Yunan Hükûmeti, patrik seçiminin gayrikanunî olduğuna karar vermiş ve yeni patriğin işgal altında bulunan mevkiler tarafından tasdikine müsaade etmeyeceklerini bildirerek, siyasî alanda yeni patriğin tanınmaması ve Müdafaai Milliye Fırkasının aleti olan Rum patrikhanesi ile ilişkilerinin kesilmesi fikrinde olduklarını açıklamıştı.[970]

Yunan Sen Sinodu, Patrik Meletios aleyhinde verilen mahkûmiyet kararının hükûmetten hemen tasdikini istemişti. Hükûmet bu konuda ihtiyatlı davranarak metropolitlerin yaş sınırını gündeme getirmiş, ancak sen sinod, metropolitler hakkında yaş sınırı kanunu yapmak isteyen hükûmete karşı çıkmıştı.[971]

Hükûmet, Yunanistan Sen Sinodu tarafından verilen mahkûmiyet kararına en başta karşı çıksa da kısa süre sonra bu kararı tasdik etmiş, Yunan Hükûmetinin bu hareketi Venizelist ve bağımsız gazeteler tarafından ağır bir dille eleştirilmişti.[972] Bu sırada Atina Metropolitliği de Meletios'u ruhanî mahkemenin kararıyla ruhbanlık mesleğinden uzaklaştırmaya karar vermiş, Meletios bu uzaklaştırmaya şiddetle tepki göstermişti.[973]

Bu karara karşı, Fener Rum Patrikhanesi de bir beyanname ile Atina sinodlarının Patrik Meletios'un patrik makamına oturmasını engellemek üzere büyük bir ceza verdiklerini, bunda amaçlarının Hristiyanları iğfal

---

[967] Akşam; 15 Kânunuevvel 1337 (15 Aralık 1921). Vakit; 26 Kânunuevvel 1337 (26 Aralık 1921). Patrik Meletios'un, Yunan Sen Sinodu tarafından mahkeme edilmek amacıyla kendisine gönderilen celpnameyi imzalamaktan kaçınması nedeniyle, gıyaben mahkemesinin yapılmasına karar verilmiştir. Vakit; 6 Kanunusani 3338 (6 Ocak 1922).
[968] Hâkimiyeti Milliye; 15 Kânunuevvel 1337 (15 Aralık 1921).
[969] Hâkimiyeti Milliye; 19 Kânunuevvel 1337 (19 Aralık 1921).
[970] Hâkimiyeti Milliye; 16 Kânunuevvel 1337 (16 Aralık 1921). (Atina'dan Neologos gazetesinin haberi)
[971] İkdam; 19 Kânunusani 1338 (19 Ocak 1922).
[972] İkdam; 28 Kânunusani 1338 (28 Ocak 1922, Atina 25 Ocak tarihli Proia gazetesinin haberi).
[973] İkdam; 19 Kânunusani 1338 (19 Ocak 1922).

olduğu, mahkeme kararları gereğince bir rahibin heyeti ruhaniyeden ihracı için hiç olmazsa altı piskoposun bulunması gerekirken, böyle yapılmadığı, Yunan sinodunun başka bir kilise reisini mahkeme edemeyeceğini bildirmişti. Beyannamede Meletios aleyhinde verilen bu karara önem verilmemesi ve Hristiyanların sükûnetle Patrik Meletios'a inanmaları tavsiye olunmuştu.[974]

Meletios'a karşı tepkiler bir taraftan sözle yapılmakta diğer taraftan kendisine karşı suikast yapılacağı haberleri alınmakta idi.[975] İstanbul'da Patrik Meletios'a karşı bir suikast yapılacağından patrikhane de haberdar olmuştu. Ortodoks ruhanî reisini öldürmek üzere suikastçilerden iki kişinin Romanya'ya gönderildiği, patriğin şahsî dostu olan Kadıköy metropoliti tarafından patriğe haber verilmiş ve seyahatinin yolunu değiştirerek Akdeniz yoluyla gelmesi tavsiye edilmişti.

Diğer taraftan, Kayseri metropoliti, patrikhane tercümanını Romanya temsilcisine göndererek bu iki suikastçinin Romanya'ya gelmeleri nedeniyle Romanya Hükûmetinin dikkatini çekmesini rica etmişti. Patrikhane, patriğin hayatının emniyeti için daha başka makamlara da müracaat etmeye karar vermişti.[976]

Bu sırada Fener Rum Patrikhanesi, meclislerinde önemli konuları görüşmeye devam etmişti. Örneğin, patrikhane ruhanî ve cismanî meclisleri, Yunan Millî Meclisi ve Pontus hakkında İtilâf devletlerine verilecek olan muhtırayı hazırlamak amacıyla görüşmelerde bulunmuştu.[977] Bu görüşmelerden sonra Patrikhane Hukuk Müşaviri Kostantinizen bu kararları Meletios'a bildirmişti. Patriğin İngiliz Başvekili Lloyd George tarafından kabul edilerek Anadolu'daki Rumların Kemalistler tarafından maruz bırakıldıkları durumları İngiliz başvekiline izah edeceği bildirilmişti. Patrikhane meclisleri, Pontus'taki Rumlara yapılan baskılar hakkında patrikhanece hazırlanmakta olan muhtıranın, bizzat Patrik Meletios tarafından İngiltere Hükûmetine verilmesine karar vermişti.[978]

Patrik Meletios da Londra başvekili ve kralın huzuruna çıkarak Anadolu'daki Rumların maruz kaldığı durumlar hakkında izahat vermeyi, İstanbul Rum Patrikhanesi ile Londra arasında irtibat vazifesini görmek üzere Londra'da bir büro kurmayı plânlamıştı.[979]

Meletios, Londra'da kendisine patrikhane tarafından verilen muhtıra doğrultusunda önce İngiliz başvekili ile bir görüşme yapmış, Lloyd George, Meletios'u samimî bir surette kabul etmiş ve görüşme bir saat kadar sürmüştü. Lloyd George, Türkiye'deki "kurtarılmamış Rumlar" hakkında

---

[974] İkdam; 15 Kânunusani 1338 (15 Ocak 1922).
[975] Vakit; 8 Kânunusani 1338 (8 Ocak 1922). İkdam; 18 Kânunusani 1338 (18 Ocak 1922, Proia gazetesinin haberi).
[976] İkdam; 26 Kânunusani 1338 (26 Ocak 1922).
[977] İkdam; 25 Kânunusani 1338 (25 Ocak 1922).
[978] Vakit; 24 Kânunusani 1338 (24 Ocak 1922). 22 Kânunusani 1338 (22 Ocak 1922, Proia gazetesinin haberi).
[979] Vakit; 8 Kânunusani 1338 (8 Ocak 1922). İkdam; 18 Kânunusani 1338 (18 Ocak 1922).

Meletios'a bazı sorular sormuştu. Meletios, Türk idaresinde kalan Rumların himayesi için Lloyd George'un yardımlarını istemişti. Görüşmede eski Yunan Konsolosu Sör John Stavridis tercümanlık yapmıştı.[980] Patrik Meletios Londra'da bulunduğu sırada Gonaris ile de uzun bir görüşme yapmıştı.[981]

Patrik Meletios, Londra'daki Yunan kilisesinde yılbaşı yortusu münasebetiyle yapılan ruhanî ayine başkanlık ederken, bazı kral taraftarları tarafından olay çıkarılmak istenilmiş; fakat, cemaat tarafından engel olunmuştu.[982]

Patrik Meletios, 24 Ocak 1922 tarihinde saat 11'de yanındakilerle birlikte Paris'e gitmek üzere hareket etmiş, Viktorya İstasyonu'nda bütün Rum cemaati ile bazı İngiliz erkânı tarafından uğurlanmıştı. Uğurlamada Canterbury Başpiskoposu ile Londra piskoposu özel kâtipleri ve Oksford piskoposu da hazır bulunmuşlardı.[983]

Diğer taraftan İstanbul Rumlarının, Atina Hükûmeti ile patrikhane sen sinod üyesinden bazılarının muhalefetine rağmen, patrik seçimini yapmaları üzerine bazı ruhban ile sen sinod üyeleri Selânik'te bir toplantı yapmış ve bu toplantıya katılmış olan sinod üyeleri ile 14 Makedonya metropoliti İstanbul'da, patrikhane heyeti ile görüşerek Patrik Meletios'un meşru olmayan bir patrik olduğu fikrini savunmak ve bunda başarılı olamadıkları takdirde yeni patrik seçimine çalışmak için İstanbul'a gelmişlerdi.[984]

Yunan Hükûmeti ise İstanbul'da patrik meselesi hakkında her türlü faaliyetin ertelenmesini, buradaki patrik aleyhtarı metropolitlerin reisi olan Kapıdağ metropolitine telgrafla bildirmişti.[985] Yunan Hükûmetinin isteğinin aksine olarak Meletios aleyhinde bulunan yedi eski sen sinod üyesi yoğun müzakereler ve toplantılar yaparak, yakında İstanbul'a gelecek olan yeni Yunan Komiseri Triyondafilakos'tan talimat beklemekte olduklarını açıklamışlardı. Bu ruhanî reislerin maksadı yeni patrik seçimi yapılmasına teşebbüs etmek üzere mümkün mertebe fazla sayıda metropolitin İstanbul'a gelmesini sağlamaktı.[986]

İstanbul'da bu gelişmelerin ortaya çıktığı bir dönemde Patrik Meletios Fransız bandıralı Todela vapuruyla İstanbul'a gelmişti. Sabah saat onu yirmi

---

[980] Vakit; 24 Kânunusani 1338 (24 Ocak 1922)

[981] Vakit; 24 Kânunusani 1338 (24 Ocak 1922, Atina gazetelerinden Elefterostipos'un Londra'dan bildirildiği habere göre).

[982] İkdam; 18 Kânunusani 1338 (18 Ocak 1922, Proia gazetesi'nin haberi).

[983] Vakit; 24 Kânunusani 1338 (24 Ocak 1922). 22 Kânunusani 1338 (22 Ocak 1922, Proia gazetesinin Londra'dan Rum patrikhanesine gönderdiği bilgi). Patrik Meletios, Londra'dan ayrılmadan önce hasta bulunan Kenzbury serpiskoposunu hasta odasında ziyaret etmiştir. İki ruhanî reis arasındaki görüşme iki saat kadar ve pek hararetli devam etmiştir. Kenzbury başpiskoposu, doğu Hristiyanları için büyük bir ilgi göstermiştir. İkdam; 28 Kânunusani 1338 (28 Ocak 1922).

[984] Vakit; 1 Şubat 1338 (1 Şubat 1922).

[985] İkdam; 31 Kânunusani 1338 (31 Ocak 1922, Etnos gazetesinin haberine göre).

[986] Vakit; 20 Şubat 1338 (20 Şubat 1922).

geçe özel olarak hazırlanan motorlu bir filika ile Fener iskelesine çıkarılan patrik, Rumlar tarafından karşılanmıştı. Bu karşılama töreninde en çok İstanbul'daki Venizelist subaylar göze çarpmaktaydı. Fener iskelesinden patrikhaneye giden cadde üzerinde Rumlar bir tâk bile yapmışlardı. Tâkın üzerinde Bizans nişanı olan iki başlı kartal bulunuyordu. Tâkın her iki tarafında Bizans kilisesi nişanları, anahtarlar ve haçlar yerleştirilmişti. Patrik, bu tâkın altından geçerek patrikhane kilisesine gitmiş ve oraya giderken kilisenin yüz seneden beri kapalı kapısı önünde diz çökerek dua okumuştu.

Daha sonra kilise içinde patriğin tahtına oturma ruhanî töreni yapılmıştı. Bu törenin yapılmasından ve patrik asasının kendisine tesliminden sonra Meletios, uzun bir konuşma yaparak, mevcut Yunan Hükûmetinin patrikhaneye karşı durumunu "birinci evlâdın ataya karşı darbeler indirmesi" şeklinde niteleyerek ağlamış, kapalı kapı açılmış ve salt bu niteliği ile dahi tarihî bir anlam kazanan ruhanî ayin bitmişti. Bu sırada İstanbul Hükûmeti tarafından güvenliğin sağlanması için polis müdüriyeti tarafından 100 kadar polis memurunun Fener'e gönderilmesi ve müttefik devletler polisinin de burada bulunması, gösterinin sükûnetle yapılmasını sağlamıştı.[987]

Meletios'un İstanbul'a gelişinden sonra Fener'deki patrikhanede yapılması kararlaştırılan birinci ruhanî ayinin paskalyanın ilk haftasına rastlayan pazar günü yapılması plânlanmış ancak o gün Meletios'a karşı bir suikast olacağı haber alınmıştı. Bu haber üzerine ayine patrikhaneye özgü kıyafetler giyinmiş olan Yunan askerleri ve davetlilerden başka kimse alınmamış ve civar kahvelerde birçok Yunan sivil memurları bulundurularak suikastçiler araştırılmıştı.[988]

Bu sırada Meletios adına cepheye gitmiş olan karma meclisin Başkâtibi Fortunyadis, geri dönerek, cephedeki Yunan ordusundan pek çok subayın saygılarını getirmişti. Meletios, cephedeki ordu adına kendisine gönderilen hediyeleri de kabul etmişti.[989]

b. Meletios'un Faaliyetleri

Patrik Meletios'un İstanbul'a gelişinden sonra onun başkanlığı altında toplanan patrikhane meclislerinde, Paris Konferansı'na sunulmak üzere hazırlanan telgraf metni üzerinde mutabakat sağlanarak, telgraf çekilmişti.

Patrikhane, bu telgrafta özellikle "...hürriyetini kazanmış olan Hristiyanların tekrar Türk boyunduruğuna iadesi hâlinde bunun sonları anlamına geleceğini..." vurguluyor ve "...kendilerini bekleyen tehlikelerden..."[990] söz ediyordu.

---

[987] İkdam; 7 Şubat 1338 (7 Şubat 1922). Kapalı kapı, Mora ihtilâli esnasında o zaman patrik bulunan V. Gregoris'in asıldığı kapı olup, o zamandan beri kapalıdır. Ruhanî ayin ise İstanbul'un Türkler tarafından fethi esnasında Ayasofya mabedinde papaz tarafından yapılmaktayken Türklerin şehre girmeleri üzerine tamamlanamayan yarım kalan ruhanî ayindir.

[988] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 153, Belge No: 153; Kutu No: 45, Gömlek No: 24, Belge No: 24-78. (10 Şubat 1922).

[989] Vakit; 20 Şubat 1338 (20 Şubat 1922).

[990] Telgraf 400 kelimeden ibaret olup, 65 lira ücret verilmişti. Vakit; 23 Mart 1338 (23 Mart 1922).

Patrikhane meclisleri diğer taraftan Anadolu'da bir Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin kurulması hakkında, Ankara Hükûmetince verilen karara karşı müttefik devletler nezdinde protestoda bulunulmasına karar vermişti. Yine aynı toplantıda, Anadolu'da ve Pontus'ta güya Ankara Hükûmeti tarafından Rumlara yapılan mezalim ve baskıları içeren yeni bir "siyah kitabın" yayımlanmasına da karar verilmişti.[991]

Meletios'un asıl girişimi Anadolu'da Türklere karşı savaşan Yunan ordusuna her türlü yardımın yapılması konusunda olmuş, bu doğrultuda ayinler yaparak halka telkinlerde bulunmuş ve yardım toplama konusunda her türlü vasıtaya müracaat etmişti. Zira Yunanistan'ın elde edeceği başarı onlar için büyük anlam ifade ettiğinden Yunanistan'ın başarısızlığı yıllardır besledikleri ümitlerin sönmesine neden olacaktı. Bu düşünce doğrultusunda patrikhane her çareye müracaat etmekte idi.

Patrik öncelikle yukarıda da belirtildiği gibi dinî gücünü kullanarak ayinlerle halkın maneviyatını yüksek tutmaya çalışıyordu. Bu konuda kendisine çeşitli bölgelerden talepler gelmekte idi. Örneğin İstanbul'da yaşayan Sakız adası Rumları, 2 Şubat 1922 Pazar günü Patrik Meletios'u, Galata Kilisesi'ne davet ederek yapılacak ruhanî ayine başkanlık etmesi için davette bulunmuşlardı. Patrik de o sabah Galata'da Tramvay Caddesi'nden, Ayanikola Kilisesi'ne giderken civarda toplanmış olan Sakızlılarla, Müdafaai Milliye subayları ve askerleri tarafından karşılanmıştı. Patriğin yanında Kayseri Metropoliti Nikola ve patrikhane başpiskoposu ile diğerleri bulunmakta idi. Ayanikola Kilisesi'ne dışarıdan hiç kimse alınmamış, yalnız Sakızlılar, Müdafaai Milliye subayları ve Girit jandarmaları girip çıkmıştı. Kapılarda müdavimlerden başka hiç kimsenin girmemesi için kendilerine verilen belgeler jandarmalar tarafından incelenmişti.[992]

Öte yandan, Atina siyasal sebeplerle patrikle çekişmesini sürdürmeye devam ediyordu. Meletios'un halli ve doğu kiliseleri ile ilişkilerinin düzenlenmesi için Yunan Hükûmeti Kudüs'te bir ekümenik sinod toplantısı yapılmasını düşünmüş, bunun için İngiliz Hükûmetinin izninin isteneceğini belirtmişti.

Meletios'a karşı olan Proodos gazetesi de Meletios'un bugünkü durumdan dolayı Yunan davasının kesin bir felâkete doğru sürüklenmekte olduğunu, geçen seçimlerden sonra Yunanlığın daha önce benzeri görülmemiş bir felâkete uğradığını söylediğini yazarak onun Yunanistan Hükûmetine karşı tavrını ortaya koymuştu.[993]

Oysa Meletios arkadaşı olan Venizelos'a büyük güven duymakta ve amaçlarına ancak onun yardımı ile ulaşabileceklerini düşünmekte idi. Bu nedenle Kralcı Yunan Hükûmetiyle arasında soğukluk yaşanmakta idi.

---

[991] Vakit; 23 Mart 1338 (23 Mart 1922).
[992] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 156, Belge No: 156.
[993] İkdam; 8 Şubat 1338 (8 Şubat 1922).

Meletios göreve geldikten sonra öncelikle Yunan ordusu için önceki bağlantılarını kullanarak yardım toplamak için girişimlerde bulunmuştu. Venizelos'un başbakanlığı sırasında Atina belediye başkanlığında bulunmuş olan Mısır'daki Rum zenginlerinden "Panaki", Venizelos ile birlikte önce Avrupa'ya ve daha sonra Amerika'ya gitmiş olan Meletios'un, Amerika'dan hareketinden önce yaptığı rica ve tavsiye üzerine gerek Patrikhane ve gerekse İstanbul'da bulunan müdafaa subayları ve askerleri için Amerika'da bulunan Rum ve Yunanlardan yardım toplama işini üstlenmiş, "Panaki" burada bulunan Yunan müdafaa erkânından ve kendi vekili olan General "Keyni"ye 50.000 lira göndermiş ve general de patrikhaneye giderek parayı Patrik Meletios'a vermişti. Patrik hemen müdafaa subaylarının veznedarını çağırarak asker ve subaylara dağıtılmak üzere paranın yarısını kendisine vermişti. Veznedar patrikten aldığı 25.000 lirayı İstanbul'da bulunan ve 600'e yakın olan çeşitli rütbedeki subaylara ve askerlere dağıtmıştı.[994]

Meletios, Yunan ordusu için para yardımının yanı sıra asker toplamak için de çeşitli girişimlerde bulunmuştu. Örneğin, 5 Mart 1922 Pazar gününün Rumların Ortodoks mezhebinin Katoliklikten ayrılış ve ilân edildiği günün yıl dönümü olması nedeniyle Fener Rum Kilisesi'nde toplanan Rumlara Patrik Meletios tarafından ayin yapılmış ve ayinde Patrik Meletios; "Harb-i Umumi'de 20.000-30.000 kadar Rum milleti düvel-i Müttefikeye asker vermişti. Hâlbuki bizim hukukumuz katiyen muhafaza edilmedi. Binaenaleyh gün be gün siyasetimiz zir ü zeber olmuştur. Avrupa'da bulunan Gonaris dahi eli boş olarak avdet ediyor. Bundan dolayı Yunan Rum milletleri harbe karar vermişlerdir. Yakın bir zamanda umum seferberlik ilân eyleyecektir. Bunun için her Rum ilân-i seferberide hemen davete icabet etmelidir. Hatta on altı yaşında bulunan mektep talebelerinin dahi askere alınmasına lüzum görüldüğü ve bu babda umum kilise papazlarına emr-i kat'î verilerek kiliselerde ayin esnasında ahaliye tebliğ eylediği buna ilâveten şunu da söylemiştir. Eğer millet bu düğüne koşmaz ise vazifemiz son derece fena bir hâldedir. Artık ölüme mahkûmuz."[995] şeklinde bir konuşma yaparak halkın manevî duygularından yararlanmaya çalışmıştı.

Diğer taraftan patrikhanede gayet gizli siyasî toplantılar yapılmakta idi. Bu toplantılarda, yakında Anadolu'da savaşın tekrar başlayacağı ve İstanbul ahalisinin de katılmasının dinî görevleri gereği olduğu izah edilerek meclis üyelerinin bu konuda aldığı kararların duyurulması için hemen bütün Rum kiliselerinin papazlarına kesin emir verilmişti. Askerlik yapabileceklerin hazırlıklarını tamamlayarak hazır hâlde bulunmaları tavsiye ve rica olunmuştu. Bu toplantıya bazı Yunan komutan ve subayları da katılmıştı.[996]

Meletios her fırsatta yerli Rumları yine ayinler vasıtasıyla kışkırtmaya devam etmekte ve Rumlar tarafından büyük bir saygı görmekte idi. Örneğin,

---

[994] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 158, Belge No: 158. (15 Şubat 1922).
[995] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 35, Belge No: 35; Kutu No: 55, Gömlek No: 155, Belge No: 155 (6 Mart 1922).
[996] TİTE Arşivi; Kutu No: 52, Gömlek No: 136, Belge No: 136-1, 2 (23 Mart 1922).

Arnavutköy Rum Kilisesi'nde yapılan ruhanî ayine katılmak üzere gittiğinde (karyede) şerefine bütün Rum ve Ermeni dükkânları kapatılmış ve sokaklar Yunan bayraklarıyla süslenmiş, dükkânını kapatmak istemeyen Müslüman bir helvacı Rumların ısrarı üzerine dükkânını kapatmış ve patrik karyeye girdiği zaman izci kulüpleri, Yunan subayları ile silâhsız Yunan askerleri ve ahali tarafından karşılanarak alkışlar arasında kiliseye girmişti. Mahalledeki bazı tanınmış kişileri özel olarak kabul ederek Rumların manen ve maddeten Anadolu'da çarpışan Yunanlara yardım etmelerinin insanlık gereği olduğundan bahseden bir konuşma yapmıştı.[997]

Ancak, Patrik Meletios'un çabalarına rağmen İstanbul'da bulunan Rumların bazıları, Anadolu'da Mustafa Kemal'in kazandığı başarılardan dolayı sosyal hayat ve ticaretlerinin zarar göreceği endişesine kapılmaya başlamışlardı.[998] Hatta, İzmit, İstanbul ve diğer yerlerde bulunan Rumların büyük bir kısmı Yunan askeriyesine hizmete gitmeyeceklerini ve Yunanlık hakkındaki fikirlerinin değiştiğini belirterek, Türkiye'de kalmayı sakıncalı görüp Amerika'ya gitme düşüncesinde olduklarını açıklamışlardı. Bu kişiler "Kemalistler" tarafından bütün Rumluğun imha edileceğini, hatta Türklerin lehinde olsa bile Trakya'da kalacak her bir Rum'un, daimî surette Yunanlık uğrunda sıkı bir faaliyette bulunacağını belirtmişlerdi.[999]

Bu sırada ruhanî grupların birleşmesi yönünde girişimler söz konusu idi. Patrik Meletios'un seçimini kabul ve tasdik etmeyen ve Yunan Hükûmetinin emriyle Selânik'te toplantı yapan kral taraftarları, metropolitlerin kabul ettiği kararlar gereğince, Patrik Meletios ile anlaşmak üzere, dört beş metropolit temsilci sıfatıyla Selânik'ten İstanbul'a gelmişlerdi. Patrikhane meclislerinin kararıyla gelen metropolitler, patrikhaneye kabul edilmişler ve burada görüşmede bulunmuşlardı. Durumun önemini anlayan her iki taraf aralarında bir anlaşma yapmayı arzu etmişler ve kral taraftarı metropolitlerden ikisi birkaç gün patrikhaneye giderek patrikle görüşmüştü. Patrik bunların taleplerini iki meclise açıklamış ve meclislerin kararıyla görüşmelerin bir anlaşmayla neticelenmesi için patriğe yetki verilmişti. Sonuçta, Patrik Meletios ile Selânik Ruhban Meclisi temsilcileri arasında 1 Nisan 1922'de beş maddeden oluşan bir protokol imzalanmıştı. Söz konusu protokolde öne çıkarılan noktalar şunlardır:

1. Fevkalâde durumlardan dolayı uzlaşma gereği,

2. Yunanistan mevcut idaresinin tanınması,

3. Yunanlığın millî mücadelesi için ortaklaşa çalışılması.

Bu maddelerden ayrı olarak detaylar üzerinde çalışmak için İstanbul'da bir ruhban heyetinin toplanması da kararlaştırıldı. Bu protokol,

---

[997] Polis Müdüriyeti Umumîyesinden Dâhilliye Nezaretine gönderilen 27 Mart 1922 tarihli yazı. BOA; DH. EUM. AYŞ., Dosya No: 60, Belge No: 1-2.
[998] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 28, Belge No: 28.
[999] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 218, Belge No: 218 (22 Mart 1922).

patrikhanede kaleme alınmıştı. Protokolde patriğin "Rum patriği" olarak telâffuz edilmesinden kaçınılmış, "patrik vekili olarak telâffuz edilmişti.[1000] Bu şekilde protokol imzalanmış olsa da Venizelosçu ve kralcı ayrımı tamamen son bulmamış aradaki ihtilâf devam etmişti. Nitekim 6 Nisan 1922'de meclisin saat birde Patrik Meletios'un başkanlığı altında yapmış olduğu olağanüstü toplantıda bu durum daha açık ortaya çıkmıştı.[1001]

Bu sırada Yunan General Papulas, Meletios'un patrikliğini telgrafla tebrik etmiş,[1002] İstanbul'da bulunan Rumlar da Papulas ile Yunan subaylarına güvenlerini patrik aracılığıyla bildirmişlerdi. Bu durum Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından da ele alınıp değerlendirilerek Genelkurmaya bildirilmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi yazısında:

"1. Rumlar Papulas ile erkân-ı harbiye reisine itimad-ı reylerini patrik vasıtasıyla iblağ etmişlerdir. Mr Royal'i ziyaretle Rumların İngiliz polisince himayesini komite namına rica etmiştir.

2. General Karançis Bizans Hükûmeti namına … patrike teklif etmiş ve bu fikir kabul edilmiştir. Karançis İngiliz Sefarethanesiyle sıkı temasdadır. İçtimalarına devam ve sarayla temas etmektedir."[1003] şeklinde bir açıklamada bulunmuştu.

Patrikhane dinî konumunu kullanarak yardım toplama işini sürdürmekte, İstanbul'da yayımlanan Rumca gazeteler aracılığı ile ihtiyaç içinde olan patrikhaneye yardımın her Rum'un mukaddes vazifesi olduğunu, gerçekte Yunanlığın pek buhranlı ve nazik bir anında ruhanî makamın kendisine verilen vazifeyi lâyıkıyla yerine getirebilmesi için her zamankinden daha fazla paraya ihtiyaç duyulduğunu belirterek bütün Rumları bu konuda duyarlı olmaya davet etmekte idi.[1004]

Rum patrikhanesi, Yunan mebusan meclisine bir telgraf çekerek Yunan hukuk ve iddialarının müdafaasında kararlılık gösterilmesi, millî mücadelede millet arasında dayanışma ile hareket edilmesini temenni etmişti.[1005] Patrik Meletios öncelikle Yunan idealleri olduğunu belirtmekle birlikte bir taraftan da cismanî heyete, Kral Kostantin istifa etmedikçe kesinlikle Atina ile anlaşılmamasında ısrar etmekte idi. Bundan dolayı Rum patrikhanesi ile cismanî heyet arasında önemli bir anlaşmazlık başlamıştı.

Patrikhane ile Yunanistan arasında bu çekişmelerin devam ettiği bir ortamda (Meletios'a tepkiler için bk. s.331 vd.) İstanbul'da bulunan yerli Rumlar, Yunan Ordusuna duydukları güveni de yitirmeye ve kiliselerin yardım toplamasına karşı çıkmaya başlamıştı. Örneğin, Karakemer Rum

---

[1000] Akşam; 2 Nisan 1338 (2 Nisan 1922).
[1001] Akşam; 7 Nisan 1338 (7 Nisan 1922).
[1002] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 23, Belge No: 23 (M. M. Grubu tarafından 2 Nisan 1922 tarihinde gönderilen yazı).
[1003] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 671, Gömlek No: 29, Belge No: 29-1, 29-2. TBMM'den Erkânıharbiyei Umumiye Riyasetine gönderilen 24-25 Mayıs 1922 tarihli yazı.
[1004] Vakit; 2 Nisan 1338 (2 Nisan 1922).
[1005] Vakit; 2 Nisan 1338 (2 Nisan 1922).

Kilisesi'nde, Venizelist Papaz Aleksandros, Anadolu mücadelesinin devamını kolaylaştırmak için ahaliyi yardıma teşvik edici bir konuşma yapmış, halk bu isteği reddederek kiliseyi terk etmişti. Kilise dışına çıkan Rumlar bununla da yetinmeyerek kilisenin kapısını kilitlemişler, anahtarını Patrikhaneye teslim etmişler ve papaz hakkında da polise şikâyette bulunmuşlardı.[1006] Patrikhane, halkın şikâyetine rağmen, gayelerine ulaşmak için gerekli olan parayı sağlamak amacıyla kiliselerdeki kıymetli eşyaların tamamen satılmasını emretmişti.[1007]

Patrik Meletios diğer taraftan çeşitli yerlerde Rum halkını galeyana getirmek için konuşmalar yapmaya devam etmekteydi. Meletios'un Galata'da Panayia Kilisesi'nde ve Kadıköy'de yapmış olduğu iki konuşma Fener'in dinî bir kurum olma niteliğinden ne kadar uzaklaştığını ve bir siyaset merkezi olarak hareket ettiğini gösteren tipik örnekler olarak dikkat çekmektedir. Meletios bu konuşmalarda;

"Hissiyât-ı beşeriyelerini bilmeyen milletler yaşayamazlar. Hakikaten nazik anlar yaşıyoruz. Bir ferdin bir milletin en mukaddes ve en aziz şeyi hürriyetidir. Bu hürriyeti temin için de her fedakârlığı yapmalıdır. Müttefiklerimiz bu günkü müthiş kan dökücülüğüne nihayet vermek üzere sulh teklif ediyorlar. Biz dahi sulhü arzu ediyor isek de bunun adilâne olmasını ve esarete avdet manasına gelmemesini talep ederiz. Böyle bir sulhün karşısında canlarımız tehlikededir. Sefil ve esirane bir hayat yaşamaktan ise ölmek mercuhtur.

Terk-i diyâr etmek gayet feci bir şeydir. Yunan ordusu mevâki-i meşgulden çekilmektense mahv olmak ve hicret etmektense ölümü tercih etmeliyiz. Mesele yalnız Rum meselesi değil umum Hristiyanlık meselesidir...

Biz fütuhat değil, adalet ve hürriyet istiyoruz. Bu iki nimeti elde etmek için silâh taşıyabilecek olanların cepheye koşmaları elzemdir. Mücahedât ise en had devresine gireceği vakit umum mukaddesâtı bu mücahede uğruna tahsis edeceğiz. Ey Rumlar cesur olunuz ve mücahedeye hazırlanınız. Cenâb-ı hak ise bu mücâhedemizi takdis edecektir."[1008] diyerek duygularını açıkça ortaya koymuştu.

Patrik Meletios yardım toplamak amacıyla İstanbul'daki bütün Rum cemaat ve ihtiyar heyeti reislerini davet etmişti. Patrik bu cemaat reislerine, İstanbul'da bulunan Yunan müdafaa subay ve askerlerinin malî durumunun çok kötü olduğunu, onlara yardım etmenin bütün Rum milletinin vatanî vazifesi olduğunu, her cemiyetin kendi mıntıkasında Müdafaai Milliye subayları adına toplanacak yardımları paskalyadan önce patrikhaneye göndermelerini bildirmişti. Patrik, patrikhanenin paraları hem nakden hem de ihtiyaç duyulan elbiseleri almak suretiyle kullanacağını ilâve etmişti.

[1006] Hâkimiyeti Milliye; 11 Nisan 1338 (11 Nisan 1922).
[1007] İkdam; 12 Nisan 1338 (12 Nisan 1922).
[1008] Vakit; 26 Nisan 1338 (26 Nisan 1922).

Temsilciler ellerinden geldiği kadar yardım toplamaya gayret edeceklerini vadetmişlerdi.[1009]

Bu kişiler arasında yer alan Beyoğlu'nda oturan Rum zenginlerinden Madam Ziyorelenidis, Yunan müdafaa subayları için yardım toplayacağını vadetmiş olduğundan, yanında müdafaa subaylarından Yüzbaşı Kasnatoplo ile yine Giritli bir çavuş bulunduğu hâlde, Rum ticarethaneleriyle, evlerini dolaşıp yardım toplamışlardı. Patrik Meletios, tekrar bütün Rum hayır ve siyasî cemiyet başkanlarıyla ihtiyar heyetini çağırarak gerek patrikhaneye gerek Yunan müdafaa subaylarına manen ve madden yardım etmek üzere İzmir'de yeni kurulan Rum Müdafaa Cemiyetine de yardımda bulunmak gerektiğini vurgulamış,[1010] durumdaki değişiklikler üzerine Rum ve Yunanların bilhassa müdafaa subaylarının eskisi gibi Türk polis ve ahalisine karşı sert muamelede bulunmamaları hakkındaki nasihatlerini ve dileklerini ahaliye tebliğ etmek üzere emir vermişti.[1011] Patrikhane ve çevresi Yunan ordusunun zafer kazanması için mücadele ederken "Türklerin bu savaşta muzaffer çıkması" gibi daha önce hiç düşünmedikleri bir gerçekle yüzleşmeye başlamışlardı. Ancak son bir gayretle Yunan ordusu için yardım toplamaya devam etmişlerdi. Örneğin İstanbul'da muhtelif bölgelerde açılmış olan kulüpler kendi adamlarını davet ettikleri gibi henüz kulübü olmayan diğer heyetler kilise ve okullarda toplanarak patrikhaneye tamimler yayımladıktan sonra yardım toplanması hakkında birtakım kararlar almışlardı.[1012]

Meletios'un yerli Rumlar arasında yardım ve asker tedariği konusunda yaptığı telkinler aleni bir şekilde devam etmiş, bu telkinleri yardım toplama konusunda büyük etkisi olmuştu.[1013]

Polis Müdüriyeti Umumîsi Dolapdere Merkez Memurlarından Galip Beyin Polis Müdüriyeti Umumiyesine, 13 Mayıs 1922 tarih ve 4109 numaralı yazısında Rumların içinde bulunduğu durum ve Meletios'un faaliyetleri hakkında bilgi veren gizli ibareli raporunda; Müslümanların Rumlardan hiçbir şey almamalarına dair Türkçe gazetelerin yayınlarına karşı Rumların çok sinirlendikleri ve genel olarak Rumların Türklere değil Türklerin Rumlara ihtiyaçları olduğu düşüncesine sahip oldukları, Meletios'un telkinlerini Rumların iane ve asker tedariği konusunda hemen hemen açık olarak hummalı bir faaliyette bulunduğu ve bunların Rumlar üzerinde önemli bir etki yaptığı, yalnız cephede değil memleketin her yerinde teşkilâtlandıkları ve bu konuda İstanbul'a gelen Karançis'in büyük etkisinin olduğunun düşünüldüğü, İtilâf devletlerinin yardımları sürdükçe Yunanlığın sırtının yere gelmeyeceği

[1009] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 3, Belge No: 3; Kutu No: 55, Gömlek No: 157, Belge No: 157 (2 Mayıs 1922).
[1010] Patrik bizzat Yunan ordusuna ve İzmir teşkilâtına yardım toplanması konusunda çalışmalarına devam etmiş, İstanbul'daki bütün Rum kiliselerini dolaşarak ahaliyi yardıma teşvik etmişti. Hâkimiyeti Milliye; 11 Mayıs 1338 (11 Mayıs 1922).
[1011] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 3, Belge No: 3.
[1012] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 3, Belge No: 3.
[1013] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 4, Belge No: 4. (13 Mayıs 1922).

ve Sakarya'da akıtılan Yunan kanının öcünün alınması düşüncesinde oldukları bildirilmişti.[1014]

Bu sırada Yunanistan'dan Harbiye Nezaretinden alınan bir telgrafta; kabine değişikliği dolayısıyla oluşan fikirlerin orduya sirayet etmemesi konusunda olağanüstü özen gösterilmesi, şimdiye kadar kaydedilip toplanmış olan gönüllülerin daima hazır bulunmasına büyük önem verilmesi bildirilmekte idi. Ayrıca yakında Anadolu meselesine tamamen nihayet verilmek istenildiği ve General Harington'un bir gün içinde İzmir'e gidip gelmesinin de bu mesele ile ilgili olduğu, eksikliklerin bildirilerek daima hazır bulunulması tavsiye ediliyordu.[1015]

Patrik her türlü fikir ayrılığına rağmen Yunan ordusuna yardım toplama işlerine devam edilmekte idi. Bu nedenle Taksim Mezarlık Sokağı'ndaki Ayatiryadi Kilisesi'nde Rum komitesi adına yardım toplanmakta ve patrikhane sen sinod üyelerinden de bir heyet hazır bulunmakta idi.[1016]

Patrik daha çok yerli Rumların Yunan ordusuna olan güvenlerini sürekli kılmak düşüncesi ile hareket etmekte idi. Bu amaçla Yunan Müdafaa Komitesi ile ortak kararlar almakta ve halkı Türklere karşı kışkırtmakta idi. 22 Mayıs 1922 tarihinde yazılan istihbarat raporunda belirtilen hususlar ve Yunan Müdafaai Milliye Komitesi tarafından alınan kararlar bu durumu açık olarak göstermektedir. Yunan Müdafaa Komitesinin aldığı kararlar şöyle idi:

1. Kuvayı Milliye askerlerinin İstanbul'a gelişinde silâhla karşılık vermek,

2. Galata Köprüsü'nü bombayla havaya uçurmak,

3. Selâtin Cevâmii Şerifiyle öncelikle kilise olup şu anda cami bulunan mahalleri bomba ile tehdit etmek.[1017]

Gerek patrikhane gerekse Yunan Müdafaa Komitesinin almış olduğu bu kararlara rağmen Rumların galeyan hâlinde bulunduğu ve ne olacakları sözlerinin yaygın olduğu görülmekte idi.[1018]

Bu sırada Venizelos, Türk birliklerinin cephede kazandığı başarıları görerek yeni durum değerlendirmesi yaparak Patrik Meletios'a 20 Mayıs 1922 tarihinde özel bir mektup göndermişti. Mektupta, "Bugünlerde Atina'da ahvalin maalesef pek fena devam etmekte olduğunu gördüm. Bana kalırsa pek çok mutalibatta bulunmak doğru değildir. Sevr Muahedesi'yle düvel-i İtilâfiye'nin tayin etmiş olduğu hududlardan fazla ileriye gitmek büyük bir hata idi. Kral Kostantin ile Gonaris mevkilerini tahakküm maksadıyla takip ve bu uğurda birçok asker ve milyonlarca drahmi feda ettikleri bu siyaset pek fena bir siyasettir. Bizim ancak en doğru ve salim siyaset Sevr Muahedesi'yle

---

[1014] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 4, Belge No: 4; Kutu No: 47, Gömlek No: 4, Belge No: 4-1.
[1015] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 4, Belge No: 4-3 (15 Mayıs 1922).
[1016] TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 188, Belge No: 188-1 (20 Mayıs 1922).
[1017] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 100, Belge No: 100.
[1018] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 100, Belge No: 100.

muhtariyet-i idare verilenlere Yunan hâkimiyeti tahtında kalmamak şartıyla hür ve serbest bir idareye malik olmaktır. Bilâ-tefrik cins ve mezhep herkes adil bir idareye malik oluncaya kadar mesuden yaşamaları taht-ı temine alınmış olur. Bu sayede Anadolu'daki ahali-i Hristiyanenin hal ve hayatları da temin olunmuş olur. Verilecek muhtariyet-i idare patrikhaneye tâbi olmalıdır. Ahval-i siyasiye tamamıyla tevezzü' edince patrikhanenin de mikdaranı evvel zaman tayin olunur. Fikir ve maksadımın neden ibaret olduğu İzmir Müdafaa-i Milliye Cemiyetince de malûm olmak ve bu nokta-i nazardan çalışmak lâzım geldiğini anlatmak üzere mektupla birlikte iki kişiden mürekkep bir heyeti izamla beraber sizce de onlara bu babda nesayih-i lâzımada bulunmanız lâzım geldiğini tavsiye ederim."[1019] diyordu.

Yunan Başbakanı Gonaris ise Venizelos'un aksine olarak Yunan Millî Meclisinde Yunan kilisesinin Rum patrikhanesiyle birleşmesi aleyhinde beyanda bulunmuş ve Yunanistan kilisesinin bağımsız ve patrikhanenin de mevcut bulunduğu hâlde kalmasını savunmuştu.[1020]

Patrikhane topladığı yardımların yanı sıra Anadolu'da savaşan Yunan ordusu için yerli Rumlara vergiler koymuştu.[1021] Patrikhane bu vergileri almak için Rumların servet ve güçlerini belirlemek amacıyla komisyonlar kurmayı ve bunların bütün papazlar ve Müdafaai Milliye heyetleriyle ortaklaşa yapmayı plânlamıştı. Böylece patrikhane, bütün Rum milletinden zorla vergi alacaktı.[1022]

Patrikhane plânladığı çerçevede koyduğu vergileri tahsil etmeye başlamış, makbuz olarak erkeklere fotoğraflı bir kart, kadınlara da "Millî Vergi Mekbuzu" ismiyle kâğıtlar vermişti. Millî vergiyi vermekten kaçınan şahısların, gerek patrikhane ve gerek Yunan dairelerince işlerinin yapılmayacağı ve bunların isimlerinin çeşitli şekilde açıklanacağı belirtilmişti.[1023]

Bu sırada propaganda faaliyetlerinin bir devamı olarak patrikhanedeki "Basireti Milliye Kalemi" İzmir ve civarında Hristiyanların çoğunlukta

---

[1019] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 170, Belge No: 170, 170-1. 20 Mayıs 1922. Venizelos Paris'ten 2 Mayıs 1922 tarihinde gönderdiği bir mektupta ise şöyle demiştir:
"Zata Mahsus
Maalesef bu son günlerde siz ve biz bizzat bilmekle mecburuz ki çok mutalibatta bulunmayalım. Sakarya Muharebesi bizim tamamıyla aleyhimizdedir. Ve bu harp Kostantin ve Gonaris menfaatine alınan drahmi mahvını da intaç etmiştir. İşte bu harp bizim için çok fena olmuştur. Ve buna binaen mutalibat-i müfriteden feragat etmeliyiz. Türk idaresi altında kalacak olan ekaliyyetlerin muhafazası için Avrupa'dan ve Amerika'dan görülen muaveneti tamam teminine çalışalım. (Hiçbir kuvvet Yunan himayesi altında bulunmamak üzere) İngiliz ve Amerika'nın veyahud Cemiyet-i Akvam'ın himayesi altında ve müstakil bir patrikhanenin elinde bulunsun. Maa-hezâ patrikhane ya İngiliz veya Amerika veyahut Türkiye himayesine girmelidir. Maa-hezâ Türkiye'yi tercih etmeli." TİTE Arşivi; Kutu No: 61, Gömlek No: 137, Belge No: 137.
[1020] Akşam; 28 Mayıs 1338 (28 Mayıs 1922).
[1021] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 12, Belge No: 12-1 (16 Nisan 1922).
[1022] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 24, Belge No: 24 (29 Mayıs 1922).
[1023] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 108, Belge No: 108 (7 Haziran 1922).

olduğundan bahseden bir kitap yayımlamış ve bu kitabı başka dillerde tercüme ederek satışa çıkarmayı plânlamıştı.[1024]

Fener Rum Patriği Meletios, Rumlara mezalim yapıldığı konusunda İngiltere'yi etkilemek amacıyla Londra'daki temsilcilerine çektiği bir telgrafla, Samsun'dan çıkarılan 1300 kadın ve çocuğun katledildiğini, kamuoyuna hemen tebliğ edilmesini ve bu hususta mümkün olduğu kadar fazla patırtı yapılmasını bildirmişti.[1025]

Diğer taraftan Meletios, Yunan Başbakanlığı ve Başkomutanlığına sert bir uyarıda bulunarak İstanbul ve Anadolu Rumluğunun Yunan ordusunun İzmir ve Trakya'yı terk ve tahliyesini değil şiddetle müdafaasını beklediğini, bu amaç için İstanbul Rumlarının bütün mevcudiyetlerini memnuniyetle fedaya hazır olduklarını, bununla beraber hükûmetin cesur ve azimkâr olmasını istediğini bildirmişti.[1026]

Bu bağlamda, Meletios, Yunanların Anadolu'da başarısızlığa uğraması sonucu sıranın İstanbul'a geleceğini düşünerek, İstanbul'da Rumları ayaklandırmak ve olay çıkarmak için faaliyette bulunmaktaydı. Hâkimiyeti Milliye gazetesinin 6 Haziran 1922 tarihli nüshasında "Bugünkü İstanbul" başlıklı yazıda İstanbul Rumlarının içinde bulunduğu ruh hâli anlatılarak eskiden beri taşkın ve geveze olan İstanbul Rumlarının %90'ının Venizelist olduğu, Yunan ordusunun Anadolu'da birkaç büyük meydan muharebesinde mağlûp olmalarının İstanbul Rumlarının taşkınlıklarını bir dereceye kadar azalttığını, bununla beraber işgal kuvvetlerinden özellikle İngilizlerden cesaret alarak faaliyetlerine devam ettiklerini, İstanbul Rumlarının Türklerin hislerini tahrik ve rencide edecek derecede şımarıklıkta bulundukları anlatılmaktaydı.[1027]

Gazetede belirtildiği gibi gerek patrikhane gerekse Yunan askerî heyeti yerli Rumları teşkilâtlandırmak ve teçhiz etmek için çaba göstermekte ve bu doğrultuda ellerinde bulunan belgelere göre güvenilir Rumlara ve müdafaacı komite üyelerine silâhlar dağıtmakta idi. Özellikle Beyoğlu ve Tatavla cihetlerinde silâhlı halk çoğalmakta idi.[1028]

Yunanistan'ın herkesin savaşa hazır bulunması konusundaki uyarıları, Patrik Meletios'un İstanbul Rumlarının bütün varlıklarıyla savaşa hazır olduklarını bildirmelerine rağmen, Anadolu Rumlarından seçilmiş bir heyet, Patrik Meletios'a müracaat ederek, Anadolu'da bulunan evlâtlarının selâmet ve saadetinin ancak Türklerle uzlaşmak suretiyle temin edilebileceğini beyan ederek patrikhanenin bu görüş çerçevesinde çalışmasını istediklerini bildirmişlerdi.[1029] Maçka Hristiyanları adına birçok imza ve mührün

[1024] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 23, Belge No: 23-1 (27 Mayıs 1922).
[1025] Hâkimiyeti Milliye; 21 Haziran 1338 (21 Haziran 1922).
[1026] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 132, Belge No: 132-3 (27 Haziran 1922).
[1027] Hâkimiyeti Milliye; 6 Haziran 1338 (6 Haziran 1922).
[1028] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 122, Belge No: 122 (21Haziran 1922).
[1029] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 132, Belge No: 132-2 (27 Haziran 1922).

bulunduğu, 14 Haziran 1922 tarihli mazbata suretinde de Türkler aleyhinde yapılan propagandanın doğru olmadığı belirtilmişti.[1030]

Papa Eftim de yine aynı şekilde,[1031] Fener Rum Patrikhanesi'nin propagandalarının doğru olmadığını belirterek "İslâ Türklerin Anadolu'da Hristiyanlara mezalim ve fecâyi ika ettiklerine dair Fener patrikhanesinin ve Amerika Şark-i Karib Muavenet Heyeti Azasından Pavel'in hilâf-ı hakikat neşriyatını bu fecayi ve mezalime maruz kaldığı iddia olunan bil-umum Anadolu Hristiyanları tarafından bî-hakkın tekzib edilmesine karşın Fener patrikhanesinin bu tekzibin Türkler tarafından vicdân-i umûmiyenin iğfali maksadıyla ve tazyik neticesi ile yaptırıldığı hakkında Avrupa ve Amerika rical-i siyasiye ve efkâr-i umûmiyesine hitaben ve birtakım mantıksız safsatadan ibaret delaile istinaden bir beyanname neşredildiğine kamâl-i teessüfle muttali oldum..." [1032] demişti.

Patrikhane kendisi ile ilgili söylenen sözleri dikkate almadan faaliyetlerini sürdürmüş ve patrikhaneyi yine silâh deposu hâline getirmeye devam etmiş ve bu doğrultuda Mudanya'dan 1200 tüfek ile bir hayli cephane getirtmişti.[1033]

Patrik Meletios propaganda çalışmalarına da aynı şekilde devam etmiş, öncelikle Samatya'daki kiliseye gitmiş ve kendisi için hazırlanan Rum okulu salonunda dinlendikten sonra, Rum Müdafaai Milliye Heyeti müesseselerini gezmeyi plânlamıştı.[1034] 9 Temmuz 1922 pazar günü saat 10 sularında bindiği otomobille diğer metropolitlerle Aya Kostantin'e gelerek, dışarıda bekleyen izciler ve içeride bulunan halk tarafından karşılanmıştı. Kiliseye girmeden önce kilisede bulunan Amerikan piskoposu ile görüştükten sonra bizzat ayin yaptırmıştı. Ayin esnasında halka hitaben Yunanistan'da

---

[1030] Bu mazbatada; "Amerika ve Şark-i Karib Muavenet Heyeti'nin Harput Şubesi Müdir-i Esbakı Binbaşı Pavel'in Hükûmet-i Milliye tarafından Hristiyanlara mezalim icra edildiği ve katle maruz kaldıkları hakkında bazı mahafil ve … vuku bulup muhitimizde kemâl-i hayret ve nefretle karşılayan bedhahane ihbarat ve beyanatın külliyen hilâf-ı hakikat olduğuna dair Maçka ve … Türk Ortodoks Metropolid Vekili Kostantinos Efendi tarafından matbuat ve bazı makamata tebliğ edilen protestonameye biz zirde vazü'l-imza muhtaran ve heyet-i ihtiyariye dahi Maçka Hristiyanları namına bütün mevcudumuzla iştirak ve bunun ser-apa gezb ve iftira mahaz olduğunu bütün cihana tekiden ve tebiden arz ederiz." denilmişti. Hâkimiyet-i Milliye; 29 Haziran 1338 (29 Haziran 1922).

[1031] Papa Eftim 1300 yılında Ankara vilâyetinin Yozgat sancağının Akdağmadeni kasabası, İstanbulluoğlu Mahallesi'nde dünyaya geldi. Babası tüccardı ve kendileri Karahisarlıoğlu lâkabıyla tanınırlardı. Papa Eftim doğunca kendisine büyükbabasının ismi olan Pavri adı verildi. Rüştüyeye gitmeden önce kiliseye gitmeye başladı. Rüştiyeye gittiği sıralarda hocası Şevki Efendinin sevgisini kazandı ve onun telkiniyle dine daha çok bağlandı. Arkadaşlarının Kur'an okuyarak onu ezberlediklerini ve onlara "hafız" denildiğini görünce kendisine de hafız denmesi için İncil'i ezberlemeye başladı. Yalnız İncil'i ezberlemekle kalmayarak kendi kendine onu tefsire de başladı. 1908 yılında Ankara'ya gitti ve manifatura tüccarlığına başladı. 1912 yılında diyogoz ve bir seçimle 1915 yılında papaz olarak Akdağmadeni'ne gitti. Kendisini Kayseri Metropoliti Nikolos takdis etti. 1918 yılında Keskin metropolit vekili olarak Keskin'e gitti. Teoman Ergene; İstiklâl Harbi'nde Türk Ortodoksları, İstanbul, 1951, s.1-2. (Papa Eftim'in faaliyetleri için bk. s.352-368.)

[1032] Hâkimiyeti Milliye; 2 Temmuz 1338 (2 Temmuz 1922).

[1033] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 59, Belge No: 59-1 (5 Temmuz 1922).

[1034] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 55, Belge No: 55 (9 Temmuz 1922).

yapılan mezalim ve katillerin hep kralın iradesizliğinden kaynaklandığını ve şimdiye kadar dökülen kanların müsebbibinin kral olduğunu, Yunan Vükelâ Heyetinin hareket tarzını tenkit ederek kralın devrilmesinin önemli ve gerekli olduğunu, daha sonra bu kadar dökülen kanlara karşı Küçük Asya'nın tahliyesinin mümkün olmadığını beyan etmiş ve siyasî, dinî ve tarihî birçok olaydan ve özellikle Büyük Aleksandr'dan ve havarilerden bahsederek, Rumların tövbekâr olmalarını tavsiyeyle konuşmasına son verip kiliseden çıkmıştı. Daha sonra kilise karşısındaki Rum okuluna gidip yarım saat de orada kaldıktan sonra otomobiline binerek patrikhaneye dönmüştü.[1035]

Meletios'un bu konuşmaları bazı yerli Rumlar üzerinde etkisini sürdürmekte ve İstanbul sokaklarında hâlâ Venizelos taraftarı gösteriler yapılmakta idi. Örneğin, 8 Temmuz 1922 gece saat 9'dan itibaren Kadıköy iskelesi civarındaki yıl dönümü merasiminde, Rumlar dans ve eğlence nedeniyle Venizelos ile ilgili ve Rumca marşlar söyleyerek gece yarısına kadar eğlenmişti.[1036] Bu sırada Tatavla'daki Rum Müdafaa Kulübü'nde, Venizelos'un resmi teşhir edilerek ve müzayedeye konularak para toplanmış ve toplanan para, patrikhaneye askerî levazım eşyası satın alınması için teslim edilmişti.[1037]

Ayrıca, İstanbul Patrikhanesi'nde yeniden büyük bir toplantı yapılmış, bu toplantı çok kalabalık ve gürültülü olmuş, toplantının en bariz rengi Venizelosçuluk hareketinin yeniden canlanması olmuştu. Patrik, bu toplantıda Venizelos'u kurtarıcı olarak Yunanlığın vekâletine tayinini teklif etmişti.[1038] Bunun dışında, patrikhane muhtariyet ilân edileceği inancı ile muhtariyet merasiminde bulunmak üzere İzmir'e dört papaz göndermişti.[1039]

Rum patrikhanesi, Müdafaai Milliye Komitesinin sözü geçen üyelerinden Avukat Ratfiyadis (namı diğer Vaftiyadis) adlı şahsı, özel olarak Çatalca'ya göndermişti. Bu şahıs, Çatalca'ya bağlı Dayakadın kasabasına giderek orada propaganda yaparak (oradaki) halk arasında nifak ve bozgunculuk çıkarmıştı. Bu durum Fransız komutanı tarafından haber alınarak Ratfiyadis hemen yakalanıp İstanbul'a iade edilmişti.[1040] Yine, Rum Patrikhanesi'nin, Trakya'dan ticaret yapmak amacıyla veya başka bir amaçla İstanbul'a gelerek ikamet etmekte olan Rumlara, Trakya hakkında bazı talepleri içeren gayet tafsilâtlı bir beyanname imzalattırmakta olduğu, bu beyannameyi Venizelos taraftarı olan Emanuel Aerakis adında bir şahıs ile Nikola Arşidis adında bir papazın getirdiği, beyannamenin Trakya'nın muhtariyet isteğini içerdiği İngiliz istihbaratınca haber alınmıştı.[1041]

[1035] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 119, Belge No: 119 (10 Temmuz 1922).
[1036] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 55, Belge No: 55 (5 Temmuz 1922).
[1037] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 142, Belge No: 142 (13 Temmuz 1922). Bu sırada patrikhanede beş on kişiden ibaret Giritli jandarmalarla yerli birkaç asker bulunmakta idi.
[1038] Hâkimiyeti Milliye; 22 Temmuz 1338 (22 Temmuz 1922).
[1039] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 201, Belge No: 201 (24 Temmuz 1922).
[1040] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 153, Belge No: 153-1 (11 Temmuz 1922).
[1041] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 78, Belge No: 78-2; Kutu No: 49, Gömlek No: 53, Belge No: 53 (19 Temmuz 1922).

Rum patrikhanesi, İngiliz Siyasî Temsilciliğine bir yazı göndererek Rum halktan seyahat edecek olanlara, mahalleler ihtiyar heyetlerinden verilecek ilmuhaberler üzerine patrikhanece bir seyahat vesikası verilmesine, bu vesikanın İngiliz pasaportu tarafından vize edilerek kontrolce kabul edilmesine izin ve emir verilmesini istemişti. Yapılan müracaat üzerine İngiliz Siyasî Temsilciği, patrikhane tarafından verilecek seyahat belgelerinin kabul edilmemesine usulen karar vermişti. Patrikhane yine eski muameleye devam etmek istemekte idi. Çünkü patrikhane bu seyahat belgelerinden aylık 4000 liraya yakın bir gelir elde etmekte idi.[1042]

Patrik Meletios'un daveti üzerine, 7 Ağustos 1922 günü iki meclisin yapmış olduğu toplantıda ise daha farklı konulardan bahsedilmişti. Bu toplantıda önce Meletios söz almış ve İngiliz Başvekili Lloyd George'un Avam Kamarasında, Anadolu Hristiyanları lehindeki beyanatını söz konusu ederek kendisine telgrafla patrikhane adına teşekkür edilmesi ve buradaki Rumlara hitaben de münasip bir beyanname yayımlanması teklifinde bulunmuştu. Bu teklif kabul edilmiş ve Lloyd George'a gönderilecek uzun bir telgraf kaleme alınarak hemen çekilmek üzere patrikhane tercümanı Kostatinis'e teslim edilmişti. İki meclisin toplantısında, Rumların bütün millî arzularının gerçekleşmesi için kiliselerde dualar okunması düşünülmüştü. Aynı zamanda Kayseri ve Çatalca metropolitlerinin, patrikhane adına Yunan ordusunu selâmlamaları teklif edilmişti.

Meletios, görüşmeler sonunda Rumca gazetelerin müdürlerini yanına çağırarak zamanın önemine binaen millî meseleyi fırka ayrılığına bakmayarak müdafaa etmelerini, tenkit hakkını yabancı basına terk etmelerini tavsiye etmiş ve "Kontrol faaliyetini Atina basınına bırakalım. Bizim buradaki mevkiimiz oradakinden farklıdır. Biz kurtuluş sesini dinleyen birer mahkûmuz. Kendimizi bu sese verelim." demişti.[1043]

Meletios'un her türlü faaliyetinde Venizelos kendisini desteklemekte ve yapacağı işler konusunda kendisine direktifler vermekte idi. Bu doğrultuda, Venizelos Londra'da bulunduğu sırada Rum Patriği Meletios'a bir mektup göndererek İstanbul'da bulunan Müdafaai Milliye Komitesine yardım edilerek korunmasını, büyük bir teşkilât kurulmasını, gerektiğinde bir ihtilâl çıkarılarak suikastler yapılmasını, bunun Yunan Hükûmetinin menfaatlerini temin edeceğini belirterek Ermeni komitesiyle ortak çalışmalarını tavsiye etmişti.[1044]

Tam bu sıralarda, ortaya çıkan gelişmeler olayların akışını çevirdi. Türk ordusunun 26 Ağustos 1922'de başlattığı anî baskın tarzındaki saldırı 30 Ağustostaki kesin zaferle gelişti ve Yunan ordusu perişan bir şekilde geri çekilmeye başladı. Artık, Yunan ordusunun direnişi tamamen kırılmış, Türk

---

[1042] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 78, Belge No: 78-1; Kutu No: 49, Gömlek No: 53, Belge No: 53 (19 Temmuz 1922).
[1043] Akşam; 8 Ağustos 1338 (8 Ağustos 1922). Stratigos; s.171.
[1044] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 153, Belge No: 153-2 (11 Ağustos 1922).

ordusunun bu zaferi takip eden günlerde yürüttüğü takip harekâtıyla 12 Eylülde Anadolu'da Yunan askeri kalmamıştı. Bu gelişmenin patrikhaneyi ve İstanbul'daki yerli Rumların faaliyetlerini etkilemesi elbette kaçınılmazdı.

Yunan ordusunun artık hiçbir şekilde gizlenemeyecek durumdaki bozgunundan sonra İstanbul'da bulunan Rum kiliseleri başpiskoposlarından oluşan bir komisyon oluşturuldu ve bu komisyon patrikhanede toplanarak mevcut durum hakkında değerlendirmelerde bulundu. Söz konusu görüşmeler sırasında İngiliz siyasî temsilcisinin Rum ve Ermeni patrikhanelerine (güvenlik konusunda) kesin teminat verdiği belirtilmişti.[1045]

Rum patrikhanesinde yapılan ve üç gün devam eden bir toplantıda; bütün kilise papazları, üyeleri ve müdafaai milliye reisleri ve üyeleri katılmıştı. Toplantıda durum hakkında uzun uzadıya görüşmeler yapıldıktan sonra Ankara'nın Rum patriğini tayin edip İstanbul patriğini tanımamakta olduğu, burasını metropolitlik yaptıklarının dikkate alınarak Selânik'teki Aynoroz Manastırı'na gitmeye karar verilmişti. Bunun üzerine müdafaa reisleri de İstanbul'da yaşayamayacaklarını ileri sürerek onlar da kaçmaya karar vermişlerdi.[1046]

[1045] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 22, Belge No: 22-5 (12 Eylül 1922).
[1046] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 169, Belge No: 169 (13 Eylül 1922).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ZAFER SONRASI VE LOZAN KONFERANSI'NDA

İSTANBUL RUMLARI İLE FENER RUM PATRİKHANESİ'NİN DURUMU

A. Türk Zaferinin İstanbul Rumları Üzerindeki Tesirleri ve Fener Rum Patrikhanesi'ne Karşı Oluşan Tepkiler

1. Türk Zaferinin İstanbul Rumları Üzerindeki Tesirleri

Türk ordusunun Büyük Taarruz sonucu giriştiği takip harekâtını hızla sürdürdüğü bir sırada Yunan Hükûmeti İtilâf devletlerine başvurarak Anadolu'nun boşaltılması esasına dayalı mütareke isteğinde bulundu. Ancak Türk ordusunun yapmış olduğu hızlı takip harekâtı sonucu 18 Eylülde Anadolu'da tek bir Yunan askerin kalmaması nedeniyle yalnızca Boğazlar, İstanbul ve Doğu Trakya sorunu kalmıştı.

Takip harekâtı sırasında bazı Türk birliklerinin, İzmit ve Çanakkale'de konuşlanmış İngiliz kuvvetlerinin bulundukları hatta kadar ilerleyerek tam karşılarında yer almaları bölgede durumu kritik hâle getirdi. Bu durum Türk-İngiliz ilişkilerini gerginleştirdi. 26 Eylülde General Harington, Mustafa Kemal Paşaya, tarafsız bölgeye giren Türk birliklerinin çekilmesini isteyen bir telgraf gönderdi. Ancak Mustafa Kemal Paşa cevabında Türk kuvvetlerinin yaptığı hareketin, yenik Yunan ordusunun kötülüklerine daha fazla fırsat vermemek için olduğunu bildirdi. Diğer taraftan Fransız siyaset adamlarından Franklin Boillon -İtalya'nın da uygun görmesiyle- İzmir'de 28 Eylülde Mustafa Kemal Paşa ile görüştü. Yapılan görüşmelerden sonra Mustafa Kemal Paşa, Trakya'nın Meriç'e kadar Türklere verilmesini ve 3 Ekimde Mudanya Konferansı'nı kabul ettiğini bildirdi.[1047]

Mudanya Konferansı 3 Ekim 1922'de İtilâf devletlerinin komutanları; General Harington (İngiliz), General Charpy (Fransız), General Monbelli (İtalyan) ve Türkiye'yi de temsilen İsmet Paşanın katılımı ile yapıldı. Toplantıya Yunan temsilcisi katılmadı. Toplantıda Doğu Trakya'nın Türklere teslimi ve Boğazlar'la İstanbul'un barışın imzasına kadar tâbi olacağı hükümlerin tespiti konusu görüşüldü. Zaman zaman gergin anlar yaşandı ve 5 Ekimde konferansa ara verildi. Bu arada gerek İngilizler gerekse Türkler Çanakkale bölgesinde yeniden savaşı düşünmeye başladı. Ancak sorun kısa sürede çözümlenerek Konferans 6 Ekimde yeniden başladı. 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanarak Türk ve Yunan kuvvetlerinin arasındaki çatışma son buldu.[1048]

[1047] Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923); c.IV, Kısım I, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1984, s.501. Refik Turan-Mustafa Safran-Semih Yalçın-Muhammed Şahin; Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Siyasal Kitap Evi, Ankara, 1996, s.223.
Bu konudaki gelişmeler için bk. Kürkçüoğlu.

[1048] Turan-Safran-Yalçın-Şahin; s.223-224.

Mütareke şartlarına göre, Trakya, Meriç sınır olmak üzere Türkiye'ye bırakılacak, Yunanlar on beş gün içinde Trakya'yı boşaltacak, Yunanlardan boşalan yerlere İtilâf devletleri birlikleri girecek, onlar da en geç bir ay içinde Trakya'yı Türklere teslim edeceklerdi. Türklerin Trakya'da en çok sekiz bini bulan jandarma kuvveti olacaktır. Türkler, ateşkes anlaşmasında öngörülen sınırlar içinde İtilâf devletlerinin askerî birliklerinin bulundukları yerlere girmemeyi taahhüt etmektedir.[1049]

Mudanya Mütarekesi'nden sonra kesin barış anlaşması görüşmelerine gidildi ve Lozan, tarafsız bir ülkenin şehri olarak görüşmelerin yapılacağı yer olarak tespit edildi. Bu sırada gelişmeleri yakından takip eden yerli Rumlar ümitlerini Lozan'da yapılacak görüşmelere bağlamışlardı. Nitekim Rumca gazetelerde büyük harflerle ilân edilen ve İstanbul ahalisinin iki ülke arasında yapılması düşünülen mübadeleye tâbi olmayacağını duyuran haberler bu toplulukta büyük sevinç yarattı. İstanbul'da yayımlanan Proodos gazetesi, bunun Venizelos'un bir başarısı olduğunu yazmıştı.[1050]

Ancak İstanbul'da Yunan amaçlarına hizmet eden, gece gündüz teşkilât kurmakla meşgul olan, gerek Osmanlı tebaasından gerekse Yunan tebaasından birçok Rum, mevcut durumun doğurabileceği sonuçları dikkate alarak ileride büyük zarara uğrayacaklarını düşündüklerinden, Avrupa'ya kaçmaktan başka çıkar yol kalmadığına karar vermişlerdi. Bu tür endişelerden yola çıkan yüzlerce Rum zengin ve ileri gelenleri yurt dışına kaçmışlardı.[1051] Doğal olarak, mütareke yılları boyunca Türklere karşı düşmanca davranan Rum tüccarları mallarını satıp kaçmaya başlamıştı.[1052]

İstanbul'da bulunan zengin Rumlar bu konuda pek yalnız kalmamışlardır. Aynı tarz etkinlikleri bilinen Ermeniler de ülkeyi terk etmekteydi. Nüfuslarının yoğunluğu dolayısıyla İstanbul'dan kaçan Rumların sayısı Ermenilere oranla daha fazlaydı.[1053] (İstanbul'da bulunan Ermeni ve Rumlar bir taraftan kaçış hazırlıklarını sürdürürken diğer taraftan da Türklerle anlaşma yollarını aramaktaydılar.)[1054] 1922 yılı Eylül ayı sonuna doğru İstanbul'u terk eden zengin Rum ve Ermenilerden Avrupa'ya gidenlerin sayısı 30.000'i bulmuştu.[1055]

Yunan Hükûmetinin mütareke yıllarında yukarıda zikredilen örgütler aracılığıyla Trakya'da yerleştirilmiş olan Rum göçmenler, burada kalmak konusunda son derece isteksiz idiler, İstanbul'a gidenlerin de yurt dışına kaçışlarına İtilâf devletleri yönetimi zorluk çıkarıyordu. Bu sorun sebebiyle doğabilecek asayişsizlik ve düzensizliğin önüne geçebilmek maksadıyla İstanbul'da sur dışında, Beyoğlu ve Üsküdar bölgelerinde gerekli tedbirlerin

---

[1049] Hamza Eroğlu; Türk İnkılâp Tarihi, İstanbul, Millî Eğitim Basım Evi, 1982, s.259.
[1050] Hâkimiyeti Milliye; 13 Kânunuevvel 1338 (13 Aralık 1922).
[1051] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 180, Belge No: 180 (23 Aralık 1922).
[1052] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 169, Belge No: 169-1 (13 Eylül 1922).
[1053] Hâkimiyeti Milliye; 21 Eylül 1338 (21 Eylül 1922).
[1054] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 45, Belge No: 45 (18 Eylül 1922).
[1055] Hâkimiyeti Milliye; 24 Eylül 1338 (24 Eylül 1922).

alınmış olduğu İtilâf devletleri temsilcilerince belirtilmişti.[1056] Üsküdar'da ise Anadolu içlerinden başlayan bir Rum göçmen akını söz konusuydu. Bu durum üzerine telefonlar şiddetli bir denetime tâbi tutulmuş ve Beyoğlu'na iki bölük nişancı çıkarılmıştı.[1057] Üsküdar mıntıkasında ara hattının beri tarafındaki köylü Rumlar da göçü tercih etmişti.[1058]

Bu sırada İstanbul'daki Yunan Komiseri Simopolos'un da hazır bulunduğu bir ayinde Meletios, Yunan kralı ve ölmüş patrikler için dua ettikten sonra millî kurban olarak kabul ettikleri Hrisostomos ve onunla beraber ölenlerin ruhu için ayin yaptıktan sonra bir konuşma yapmıştı:

"Felâket-dide milletimiz hiçbir zaman bu günkü kadar büyük bir mateme maruz kalmamıştır. Neron zamanındaki mezalimler bile bu günkülerin yanında ufak kalır. Bu defaki harp tesadüfi bir harp değildir. Belki Hristiyanların tamamen imhası için menzur bir plân idi. Bu gün kim olursa olsun ölüleri arasında nazarları uzananlar gerek orada gerek bütün Anadolu'da na-mütenahi bir kabristandan başka bir şey değildir. Artık ne Pontus'tan ne Efes'ten nişane yoktur. Fakat biz burada kahraman ölülere ayin icra ederken başka tarafta milletimin ölüleri silsilesine yeni mazlumin iltihak etmektedir. Biz bu gün din ve millet uğrunda fedâ-yı can edenlere ağlamamalıyız. İncil'in neşri için Cenab-ı Hakk'ın Rum ırkını tercih etmesi elbette bir nedene müsteniddir. Binaenaleyh biz bu mazlumiyetleri bir sebeb-i iftihar telâkki etmeliyiz. Bunlar bizim için bir şereftir. Ben terk-i hayat edenlere ağlamıyorum. Belki ölmezden evvel olanlara ağlıyorum. Maksadım bu büyük panik ile şehrimizi terk edenlerdir. Bilâkis şehrimiz mazgallarında tehlikeyi karşılamak için bekliyenleri tebrik ederim. Zaten İstanbullular için o kadar mühim bir sebep yoktur. Biz bu gün sulhün imzalanmasına muntazırız. Ondan sonra hatt-ı hareketimizi takip edeceğiz. Bununla eli kolu bağlı durmamız lâzım geleceği anlaşılmasın."[1059] Meletios'un bu teşviklerine rağmen yerli Rumlar hâlâ içinde bulundukları durumdan kurtulmaya çalışmakta ve göçe devam etmekte idi. Ancak, Türkiye'yi terk etmeyi tercih edenler Yunanistan'da beklediklerini bulamamışlardı. Zira, Yunanistan yıllardır kendi ülkesinden uzak bir yerde savaşmanın sonucunda ciddî bir ekonomik krize sürüklenmişti ve kriz nedeniyle bu göçü kaldıracak durumda değildi. Bu sebeple Türkiye'den kaçarak Yunanistan'a giden yerli Rumlar, bazen perişan bir şekilde İstanbul'a geri dönmek zorunda da kalabiliyorlardı.[1060] Bu durum, Yunanistan'a firar eden Rumların akrabalarına yazdıkları mektuplarda da ifade edilmektedir; orada yiyecek bulmakta ve benzeri ihtiyaçlarını karşılamakta ve başka konularda hayli zorluk çektikleri ve geri dönmek istedikleri anlaşılmaktadır.[1061]

[1056] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 37, Belge No: 37 (25 Eylül 1922).
[1057] TİTE Arşivi; Kutu No: 53, Gömlek No: 82, Belge No: 82 (29 Eylül 1922).
[1058] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 31, Belge No: 31 (15 Ekim 1922).
[1059] Hâkimiyeti Milliye; 25 Teşrinievvel 1338 (25 Ekim 1922).
[1060] TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 16, Belge No: 16; Kutu No: 49, Gömlek No: 16, Belge No: 16-2 (4 Kasım 1922).
[1061] TİTE Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 126, Belge No: 126 (1 Kasım 1922).

Yukarıda çok örneği verildiği gibi bu Rum kaçışı sırasında da kralcı-Venizelist çekişme yine etkili olmuştu. Örneğin, Mudanya, Tekirdağ gibi iskelelere giden Rumlar, kral taraftarı olmaları şartıyla kabul ediliyorlardı. İstanbul Rum tüccarlarının bu iskelelere çıkması engelleniyordu. Rumlar her ne kadar Yunanistan'a gitmek için çaba gösterseler de bir taraftan da Yunan maliyesinden endişe etmekte idiler. Zira drahmi çok değer kaybetmekte idi.[1062]

Venizelos da İstanbul'un yerli Rumlarının bu şekilde Yunanistan'a gelişlerine taraftar değildi ve bu düşüncesini Lozan Konferansı'nda açıkça belirtmişti. Konferansta, İstanbul'daki Rumları şiddetle savunmakla beraber, İstanbul'un Rum nüfus tarafından terk edilmesinin buranın önemini azaltacağını vurgulayarak bütün bu nüfusun Yunanistan'a alınamayacağını belirtmişti. Konferansta göç lehinde sözler söyleyen Lord Curzon da komisyonun mecburî göçü düşünebileceğinin altını çizmiş ancak İstanbul Rumlarının göçe zorlanmayacağını ümit ettiğini belirtmişti.[1063] Bu sırada, İstanbul'da bulunan Rum papazları ise mahallelerde dolaşarak %90 ihtimalle muharebe çıkabileceğinden söz ederek İstanbul'dan ayrılmayı tavsiye etmekte ve halkı buna yönlendirmekteydi.[1064]

Yerli Rumların kaçışlarında Yunanistan'ın etkisinin yanı sıra metropolitler arasındaki çekişmenin de büyük etkisi olmuştu. Patrik aleyhtarı metropolitlerin yanı sıra Yunanistan'ın girdiği savaşlarda başarısız olmasından dolayı şikâyetçi olan rahip ve metropolitler eski refah ve saadetlerini kaybetme korkusu içinde Yunanistan ve patrikhaneye karşı isyana başlamışlardı. Örneğin ahaliye vaaz ve nasihat yoluyla propaganda yapmak amacıyla Trabzon'a giden Metropolit Lavrenidinos, Giresun'a bir saat uzaklıkta Palancaki köyünde bulunduğu sırada talimat gereği vaaz vermesi gerekirken bu görevi yerine getirmediği gibi Türk memurlarıyla da telefonla haberleşmişti. Patrikhane, bu gerekçelerle Lavrenidinos'u casuslukla suçladı ve görevinden azletti.

İstanbul'da da benzeri olaylar yaşanmış patrikhanenin talimatlarını dinlemeyen Galata'daki üç kilisenin ruhanî reisleri, yalnız kilise mütevellilerinin kararı ile azledilmişti. Yaşanan bu tür olaylar muhalefetin her geçen gün artmasına neden olmaktaydı.[1065]

Büyük Zafer sonrası İstanbul'da bulunan Yunan müdafaa subaylarıyla, askerleri, İstanbul'dan çıkmaları kararı gereği Atina'ya dönmüşlerdi. Yalnız irtibat görevini yapmak üzere bir binbaşı kalmıştı. Bunların dışında Yunan subaylarından faal sekiz-on subayın gizli olarak İstanbul'da kalıp, birtakım yeni teşkilâtlar kurmakla görevlendirildiği Türkler tarafından haber alınmıştı. Bu kişilerden birisi de Giritli Yovanis'ti.[1066]

[1062] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 28, Belge No: 28.
[1063] Hâkimiyeti Milliye; 14 Kânunuevvel 1338 (14 Aralık 1922).
[1064] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 62, Belge No: 62 (30 Kasım 1922).
[1065] BOA; DH. KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 60-5.
[1066] TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 162, Belge No: 162 (3 Ekim 1922).

Zafer sonrası Yunanların Trakya'daki Rumları beraberlerinde götürmek için şiddet kullandıkları ve Şatros, Bigados, Kumburgaz ve Çopluca Rum ahalisinin göçleri için zor ve baskı uyguladıkları konusunda raporlar verilmekte idi. Rumlar göçten sonra köyleri yakacaklarını söylemişlerdi. Bunun dışında, zafer sonrası ailelerini güvenli bir şekilde sahile gönderen Rum erkekleri çapulculuk amacıyla geri dönerek, mezalime devam etmişlerdi. Yunanlar Müslümanların nakliye araçlarını ellerinden alarak götürmüşler, Batı Trakya'da teşkilât ve yığınak yapmak fikrinden de vazgeçmemişlerdi. Bu bağlamda bölgeye 10 tümenin yığınak yapması söz konusu idi.[1067]

Gebze'den beri tarafta olan bölgelerdeki Rum ahali, tamamen göç etmişti. Göç 15 Ekim 1922 tarihinde hâlâ devam etmekte idi.[1068]

Bu sırada Lozan Konferansı'nda patrikhanenin İstanbul'dan taşınması söz konusu edilmişti. Bunun üzerine Meletios, 15 Ekim 1922'de patrikhanenin Yunanistan'a taşınmasını teklif etmiş ancak sen sinod bu öneriyi kabul etmemişti.[1069] Patriğin içinde bulunduğu bu durumu gören Yunan Temsilcisi Simopolos, Meletios'u ziyaret ederek, Rumların patrikhaneye ihtiyaçları olduğunu söylemiş, sabır ve metanet içinde olmasını ve Rumları sükunete davet etmesini istemişti.[1070]

Diğer taraftan Meletios, İstanbul'dan kaçmak isteyen Rumlara karşı ise, İzmir Metropoliti Hrisantos gibi cesaretli olmalarını, Türkiye'den kaçmanın çare olmadığını, gerekirse ölmek için burada kalmanın şart olduğunu belirterek, göçleri engellemek için Ermeni Patriği Zaven ile birlikte bir bildiri yayımlamıştı.[1071]

Büyük Zafer'den yalnız yerli Rumlar değil, Rum basını da büyük ölçüde etkilenmiş ve üslûplarını değiştirmeye başlamışlardı. Kendilerini bu noktaya getiren suçluların Meletios ve Venizelos olduğu konusunda yayınlar yapmışlardı.

Rum basını tek suçlu olarak gördüğü Venizelos ve Meletios hakkında bildiklerini Büyük Zafer'den sonra açıklamaya başlamışlardı. Örneğin, Eleftrun Vima gazetesi, Rum Patriği Meletios'un bir zamanlar Anadolu hakkındaki plânlarını bildiklerini açıklamıştı. Gazeteye göre; taarruzdan önce işgal edilen bölgelerin tahliyesi mevzuubahis olmaya başlayınca orada muhtar bir devlet kurma konusunda Papulas ve Venizelos arasında haberleşme yapılmıştı.[1072]

[1067] TİTE Arşivi; Kutu No: 53, Gömlek No: 19, Belge No: 19 (22 Ekim 1922).
[1068] TİTE Arşivi; Kutu No: 53, Gömlek No: 39, Belge No: 39.
[1069] Tanin; 14 Teşrinievvel 1338, (14 Ekim 1922).
[1070] Hâkimiyeti Milliye; 18 Teşrinievvel 1338 (18 Ekim 1922).
[1071] İkdam; 26 Eylül 1338. Sabah; 5 Teşrinisani 1338 (5 Ekim 1922).
[1072] Bu konuda Meletios, Venizelos'a şu telgrafı çekmişti:
"General Papulas müttehid-i millî ordunun başında bulunduğu hâlde Yunanistan'ın vaziyeti hariçte mücadele-i hürriyetperveranelerine devam etmeğe ve kendilerini muhtar bir devlet hâlinde ilâna karar vermiş olan Anadolu ahalisinin başına geçmeğe hazırlanmaktadır. Bana

Eleftrun Vima gazetesi, bu bilgileri açıkladıktan sonra, o zamanki Gonaris Hükûmetinin alınan tertiplere muhalefet ettiğini ve neticede bilindiği gibi Anadolu felâketine sebebiyet verdiğini ileri sürüyordu.[1073]

Bu sırada Patrik Meletios hâlâ ruhanî ayin düzenleyerek konuşma yapmakta ve İstanbul Rumlarını yeniden tahrik etmeye çalışmakta idi. Diğer taraftan Morning Post gazetesine beyanat vererek niyetini açıkça belli etmekte idi. Meletios beyanatında şöyle demişti:

"Eğer Türkiye ile akd edilecek muahede menafiimizi müessir surette müdafaa etmiyecek olur ise patrikhane İstanbul'dan nakledilecektir. Patrikhanenin nereye nekledileceği meselesine gelince, bu Türkiye'ye en yakın Yunan şehrine, galiba Selânik'e nakl olunacaktır. Hürriyete kadar Rumların Türklerden şikâyeti yoktur. Muahede de bizim için teminat-ı kafiye

---

gönderdiği Erkan-ı Harbiye Reisi Miralay Sarıyani'ye müzaheret-i tama vaad eyledim. Size mümessil-i siyasî sıfatıyla hitap ediyorum. Harekat-i vak'anın millî bir mahiyeti haiz olduğuna kaniim. Müzaheretinizi dirig etmemenizi rica ederim." Hâkimiyeti Milliye; 18 Teşrinievvel 1338 (18 Ekim 1922). Gnkur. ATASE ve Dent. Kütüphanesinde bulunan Stratigos'un daktilo eserinde ise çeviri biraz daha farklı yapılmış ve "General Papulas, Yunanistan'ın durumunu göz önünde bulundurmadan, Millî Ordunun başına geçmiş ve hürriyetlerini elde etmek maksadıyla mücadeleye girişmiş olan Anadolu Rumlarının emrine girmeğe hazırlanmaktadır. Papulas, benim yardımımı istemek üzere Kurmay İkinci Başkanı Sarıyani'yi bana göndermiştir. Ben de kendisile aynı fikirde olduğumu söyledim ve yardım edeceğimi vaadettim. Papulas, beni diplomatik temsilci saymaktadır. İhtilâl hareketinin sebeplerinin millî bir karakter taşıdıklarına inanıyorum. Kolunuzun kuvvetini bizden esirgememenizi hararetle yalvarmaktayım." Stratigos; s.126. O sırada Amerika'da bulunan Venizelos, Meletios'a şu telgraf ile cevap vermişti:
"Anadolu'daki hareketin müntac-ı muvaffakiyet olması için şerait-i âtiyeye riayet edilmelidir:
1. Hareket askeriye tarafından değil evvelâ İyonya ahalisi tarafından olmalı ve ahali meclis-i millî için murahhas tayin etmelidir. Herkese millî değil fakat insaniyetperverane mahiyet verilmelidir.
2. Diğer gayrimüslimlerin, ez-cümle 45 bin Ermeni'nin müzahereti temin edilmelidir.
3. Mahalli Umum anasırın iştirakiyle bir hükûmet tesis etmelidir. Harekete fevkalade komiserin iştirak eylemesinden ve riyaset-i hükûmeti kabulden imtina edilmelidir.
4. Meclis-i millî milel-i mütemeddine hükûmetlerine bil-müracaa hareket-i vakıanın müttefiklerle cemahir-i müttehide-i Amerika'nın himayesi altında ve Türk idaresinin tesisi hâlinde de gayr-i müslim anasırın siyaneti için zat-i şahane'nin sarf-i lafzı hukuk-i hükümranisi tahtında müstakil bir devlet tesisine matuf olduğu bildirilmelidir.
5. Meclis yeni devletin hükûmet ordusunu teşkil etmek üzere zabitan ve küçük zabitan ve efrada müracaatla müşareket ve müzaheretlerini temin etmelidir.
6. Başkumandan ahalinin davetine mutavaat edeceğine dair beyannameler neşr etmelidir ve kendisine iştirak edecek olan zabitan ve efrad mümkün mertebe fazla olarak harekete iştirak etmelidir. Bunların nısfı ve sülusu bile olsa muvaffakiyet me'muldür. Umum ordunun harekete iştiraki Atina'dakilerin hareketi vücuda getirdiği manasını verecek ve bi-n-netice Kostantin tahtında kaldıkça müttefikleri igzab eyleyecektir.
7. Yeni devletin hudutları Edremit körfezini ihtiva etmelidir. Mamafih matlub kuvvetlerle müdafaa imkânı mevcud oldukça bu hudutlar tevsii edilebilir."
Venizelos, bu telgraftan başka talimatını açıklamak ve izah etmek için 23 Mart 1922 tarihinde tafsilâtlı bir mektup da göndermişti. Bu mektuptan sonra Meletios'a son olarak şu telgrafı çekmişti:
"Tekrar nazar-i dikkat ediniz ki eğer fevkalâde komiser hareket-i mutasavvurayı tensib ve idaresini deruhte etmez ise yeni felâketlerden başka bir netice hasıl olmayacaktır." Hâkimiyeti Milliye; 18 Teşrinievvel 1338 (18 Ekim 1922).

[1073] Hâkimiyeti Milliye; 18 Teşrinievvel 1338 (18 Ekim 1922).

mevcud değil ise behemahal hicret edeceğiz." Bunun üzerine muhabir muahededeki teminattan kastın ne olduğunu sorması üzerine Patrik Meletios şu cevabı vermiştir: "İstanbul şekl-i hazıra yakın bir idare altında bulunmalı ve bir serbest şehir olarak kalmalıdır. Böyle bir idarenin pek büyük muhassenatı vardır, çünkü makam-ı hilâfeti, patrikhaneyi cemiyet-i akvam merkezini ihtiva edecektir. Bu bizim için kâfi bir teminattır."[1074]

Meletios, Ayatiryadi Kilisesi'ndeki ruhanî ayinden sonra cemaate hitaben uzun bir konuşma yaparak durumun gayet buhranlı olduğunu, Türklerin Hristiyanları imha etmek istediklerini, büyük bir nefret beslediklerini ve tehlikenin büyüklüğünü belirtmişti. Patrik, -daha önce söylediklerinin aksine olarak- bekâr gençlerin akrabalarına bakacak kimsesi olanların derhâl göç etmelerini tavsiye etmiş ve Ermeni patriğinin müracaatına değinerek şöyle demiştir: "Ben buraya mefkurelerimle geldim. Maalesef Bizans'ı kurtaramadık. Kaderin halvesinden meyus olmayalım. Düvel-i Merkeziyede mağlûbdurlar fakat gaib olmadılar. Müttefikler tarafından tezahür-ü itimad-i zevad tarafından himaye edileceğimizden emin olmalıyız."[1075]
Bu durumdan üzüntü duyan Yunan Hükûmeti ise patriğe bir telgraf çekerek teveccühlerini bildirmişti.[1076]

Sonuçta, Türk zaferinin kesinleşmesinden sonra İstanbul Rumları yakın geçmişle yeniden yüzleşmek durumunda kaldılar. Bu insanlar, yıllarca yan yana bulundukları ancak; Mütareke yıllarında Yunanistan'a fazlasıyla güvenmekten kaynaklandığı açık olan bir düşmanlıkla davrandıkları Türklerle bir arada hayatlarını sürdürmek veya daha önce hiç bulunmadıkları Yunanistan'a giderek yeni bir hayata başlamak gibi iki seçenekle karşı karşıya idiler. Türklere karşı düşmanca tavır sergileyen bazı Rumlar çareyi kaçmakta bulmuş, bazıları ise aşağıda belirtildiği gibi, (bk. s.369) Lozan Konferansı'nda İstanbul Rumları konusunda alınan karar doğrultusunda İstanbul'da kalarak günlük yaşamlarına devam etmişlerdi.

2. Rumların Patrik Meletios'a Karşı Tepkileri

Fener Rum Patriği Meletios, 1922 yılının bahar ayları boyunca yerli Rumlara, Yunanistan'ın Anadolu'da girişti̇ği savaşta Yunan askerleri yanında yer almaları konusunda propaganda faaliyetlerini sürdürdü. Bu amaçla İstanbul'da çeşitli kiliselerde yaptığı bu tarz konuşmalarda, daha önce de belirtildiği gibi, bazen beklediğinden farklı tepkilerle de karşılaşmaktaydı. Örneğin, 6 Mart 1922'de yaptığı ayinde "seferberlik ilan edileceğinden" bahsetmesi üzerine büyük bir tepkiyle karşılaşmış ve halk "Şimdiye kadar verdiklerimiz yetmiyormuş da şimdi de on altı yaşına kadar çocuklar askere alınacakmış. Bu da patrik cenaplarının emr-i kat'isi imiş."[1077] diyerek buna

[1074] Hâkimiyeti Milliye; 3 Teşrinisani 1338 (3 Kasım 1922).
[1075] TİTE Arşivi; Kutu No: 46, Gömlek No: 60, Belge No: 60 (13 Kasım 1922).
[1076] Hâkimiyeti Milliye; 10 Haziran 1339 (10 Haziran 1923).
[1077] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 35, Belge No: 35; Kutu No: 55, Gömlek No: 155, Belge No: 155 (6 Mart 1922).

öncülük edenlere ve patriğe küfürler etmişlerdi. Burada bulunan Rumlar ayrıca böyle bir kişiyi patrik seçtiklerinden dolayı son derece pişman olduklarını söylemişlerdi.

Rumların bu tepkileri büyük ölçüde Türk ordusunun Anadolu'da başarılı olmasının doğal sonucu olarak ticarî ve sosyal hayatları ile ilgili endişelerinden kaynaklanıyordu. Aşağıda da görüleceği gibi, Rumlar, bu endişelerini artık gizlemeye gerek duymuyordu.[1078] Ancak her şeye rağmen hâlâ Meletios'u destekleyenler olduğu da bir gerçektir. Örneğin, 3 Eylül 1922 sabahı saat 9'da, heyetiyle beraber Beşiktaş'ta bulunan Panayia Kilisesi'ne gidişi tam bir tören havasında gerçekleşmişti. Bu törende yapılan bütün faaliyetler, patriğin ve Rumların "büyük Yunanistan" fikrine olan bağlılıklarını açıkça ortaya koymaktaydı. Törende İstanbul'daki Rum okulları ile izci kulüplerinin de hazır bulunması bu kurumlar üzerindeki Fener ve Yunanistan etkinliğinin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Patriğin tören sırasında bindiği otomobile Bizans bayrağı asılmış, kilise önünde erkek ve kız okul talebeleriyle izciler sıralanmışlardı. Bunlar arasında sivil Yunan memurları da bulunmaktaydı. Panaiye Kilisesi kapısına iki büyük kartal, Bizans bayrakları ve patriğin büyük bir resmi asılmış ve resmin altında büyük harflerle "Bizans İmparatorluğu" yazılmıştı.

Patrik, kiliseye girdikten iki dakika sonra emir vererek bu yazıları indirtmişti. Rumların göğüslerinde, Bizans bayraklarını içeren rozetler bulunuyordu. Patrik, ayinden sonra ahaliye duygusal bir konuşma yapmış, "Anadolu'daki kardeşlerimiz düşman tarafından katl olunuyor, bizler burada rahat oturmamalıyız. Herkes elinden geleni yapmalıdır. İsteyen hemen cepheye gitsin, isteyen Salib-i Ahmere kayd edilsin. Bir müddetten beri şehrimizde bulunan müdafaa cemiyetine mensup 350 asker önümüzdeki salı günü cepheye gideceklerdir. Bizler de onları takip etmeliyiz. Zaman her vakitten ziyâde nazik ve vahimdir."[1079] diyerek Rumları askere çağırmıştı. Bunun üzerine Beşiktaş Rum cemaati başkanı patriğe cevaben bütün Beşiktaş Rumlarıyla birlikte mücadeleye ve yardıma hazır olduklarını belirtmişti. Cemaat başkanı ayrıca bu konuda karar almak üzere ahaliyi kulübe davet edeceklerini de vadetmişti.[1080]

Fakat, Meletios her yerde aynı şekilde kabul görmemişti. Örneğin Fener Kilisesi'nde ayinden sonra ahaliye yapmış olduğu konuşmada umduğunu bulamamış ve halk tarafından tepkiyle karşılanmıştı. Meletios Fener Kilisesi'nde yaptığı konuşmada "Meyus olmayınız. Biz Anadolu'yu tahliye ediyoruz, lâkin İstanbul'u işgal edeceğiz. Yalnız hükûmetimizin paraya çok ihtiyacı vardır. Ahalimiz her bir fedakârlığa ihtiyar ederek yardım etmelidir." diyerek Rumlardan para talebinde bulunmuştur. Ancak burada

---

[1078] TİTE Arşivi; Kutu No: 51, Gömlek No: 28, Belge No: 28 (13 Mart 1922).

[1079] TİTE Arşivi; Kutu No: 40, Gömlek No: 184, Belge No: 184.

[1080] 3 Eylül 1922 tarihli Polis Müdürü Umumîsi Halil Beyin Dâhiliye Nezâretine gönderdiği rapor. Burada kilise adı Panaya (Panaiye) olarak belirtilmiştir. TİTE Arşivi; Kutu No: 40, Gömlek No: 184, Belge No: 184-1. BOA; DH. KMS., Dosya No: 62, Belge No: 39-2.

bulunan Rumların bir kısmı patriğe hakaretamiz ifadeler kullandıktan sonra "Bizi soydunuz. Kiliselerde gümüş kandil kalmadı. Mahvettiniz! Şimdi nereye gideceğiz, bizlere yer gösteriniz. Türklerin yüzüne nasıl bakacağız!"[1081] diyerek başlarındaki şapkaları çıkarıp patriğin yüzüne attıkları gibi, birkaç kişi de silâh çekerek vurmak istemişlerse de diğerleri tarafından engellenmiş, daha sonra bir kısım ahali de patriği yuhalayıp sürükleyerek kiliseden çıkarmışlardı.

Patrikhanede yaşanan bu olaylardan sonra patriğe karşı halk tarafından herhangi bir saldırının önlenmesi için, patrikhane civarına polisler yerleştirilmiştir.[1082]

Bu tür olayların Meletios'u durdurmadığı, tepkilere rağmen ayinlere katılmaya devam ettiği görülmektedir. Nitekim 12 Ekim 1922'de yani Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra, Taksim'deki Ayatriyada Kilisesi'nde ayine başkanlık ettiğini ve ağzına kadar dolu olan Ayatriyada Kilisesi'nde yaklaşık üç dört binden fazla Rum'un toplanmış olduğu Türk istihbarat memurları tarafından gözlenmişti. Ayine Beyoğlu'nda bulunan bütün askerî ve siyasî yetkililerin yanısıra diğer Rum kuruluşlarının ileri gelenleri ve patrikhanenin sen sinod üyeleri katılmışlardı. Patrik Meletios burada Rumlara hitaben uzun bir konuşma yapmış ve konuşmasında;

"Vaziyetimiz pek nâzik ve buhranlıdır. Türkler Türkiye'deki bütün Hristiyanlığı mahv ve tenkil etmek arzusunda bulunuyorlar bunu bil-fiil tatbik ediyorlar. Anadolu'dan her gün binlerce muhâcir geliyor. Bizim buradaki vaziyetimiz pek nazik olmakla beraber düvel-i Muazzama bize teminat ita ile sulhün akdine kadar hiçbir tehlikenin mevcud olmadığını ve hicrete hiçbir sebep olmadığını beyan ve temin etmekle beraber sulhün akdinde bir emr-i vaki karşısında bulunmamak için âtideki vesâyâda bulunacağım. Burada işi ve ailesi olmayanlar yani bütün bekâr gençler ile aile sahibi olup da ailesine bakacak akrabası olan gençler be-heme-hal buradan kaçmalıdır. Yunanistan'a, mahal-i ecnebiye gitmelidir. Çünkü ileride gençlerin azimetinin men' edilmesi ihtimali vardır. Aynı zamanda burada bulunan kesir-ül-ıyal fıkralara Yunanistan'a gitmek için yardım etmeliyiz. Ermeni patriği; hükûmetin selâhiyatdâr mahâfiline (Refet Paşa hazretlerini murad ediyor) giderek anâsırın ubûdiyetini arz etmiş ve vaziyete dair teminat almış olmalı ki telâşta bulunmuyor. Hâlbuki biz bunu yapamayız. Hükûmetin erkânıyla temas ve münasebâtta bulunamayız. Ben buraya büyük mefkûrelerle geldim. Benim maksadım pek büyük... eski Bizans'ı ihya ve kurtarmağa çalışıyorduk. Bu hâle gelmek mukadder idi. Bununla beraber meyus olmayalım. Harb-i Umumî'de dahi düvel-i Merkeziye mağlûp olmuşlar ise de gaib olmadılar. Biz de nevmid olmayalım. Hukukumuzun bu gün Yunanistan'ın başında bulunan ve müttefikler tarafından emin ve itimada mazhar olan erkân tarafından (Venizelos'u murad ediyor) müdafaa ve himâye edeceğine emin

[1081] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 87, Belge No: 87 (14 Eylül 1922).
[1082] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 87, Belge No: 87 (14 Eylül 1922).

olmalıyız."[1083] diyerek halka ümitsiz olmamalarını telkinle İtilâf devletleri ve özellikle Venizelos'a olan inancını bir kez daha dile getirmişti.

Aslen İstanbullu olan Rumların bir kısmı Meletios'un nasihatlerini dinlemeyerek, bir süreden beri devam eden Türkiye'den ayrılışı takip etmemiş, eskisi gibi Türkiye'nin himayesi altında İstanbul'da kalmak, iş güçleriyle uğraşmak arzusunda olduklarını belirtmişlerdi. Bu düşüncede olan Rumlar, Patrik Meletios'un Rumlar tarafından ve mevcut kanunlar çerçevesinde seçilmeyerek, Venizelos'un emriyle İstanbul'a gelmiş olan Yunan müdafaa subayları tarafından tayin edildiğini, aslen Yunan tebaasından olması nedeniyle Türk Hükûmeti ile tekrar ilişki kuramayacağından bir an önce buradan uzaklaştırılmasını bütün içtenlikleriyle arzu ve talep ettiklerini, söylemişlerdi. Bu görüşte olan Rumlar pek çok kişinin imzasını içeren bir dilekçeyi İstanbul'daki Türk temsilcisine veya vilâyete vermek niyetinde olduklarını, bu dilekçelerine meşru olmayan Meletios'u kabul etmeyip ya buradan Türk tâbiyetini haiz bir patrik seçme iznini veyahut Büyük Millet Meclisinden buraya Anadolu Türk Ortodoks Patrik Vekâletinden bir metropolitin gönderilmesini istemek düşüncesinde olduklarını; ancak, müracaat ve isteklerinin kabul edilip edilmeyeceğinden pek emin olmadıklarından, buna cesaret edemediklerini belirtmişlerdi. Bu kişiler, bu dilekçeleriyle beraber toplayacakları büyük bir kalabalık ile bir gün, hükûmetin bilgisi ve izni dâhilinde patrikhaneye giderek yuha sesleriyle patriği kaçıracaklarını ilâve etmişlerdi.[1084] Menfaatleri Türkiye topraklarında olan bu kişiler Meletios'a karşı siyasî aleyhtarlıklarını açıkça göstermekten çekinmemişlerdi.[1085]

İstanbul'da ticaretle uğraşan bazı büyük Rum tüccarları, kapıldıkları yeisin etkisiyle "Türklere kalın kafalı derdik, hâlbuki kalın kafalı bizimkilerdir. İşte Türkler kendilerini gösterdiler bizler mahv olduk. Yine Türkler merhametlidir. Bizim onlara karşı yapmış olduğumuz fenalıklara hiçbir ehemmiyet vermezler ve eskisi gibi kardeş olarak yaşarız."[1086] diyerek Türk tüccarlarıyla ilişkilerini yeniden düzeltmeye çalışmışlardı. Bu kişiler bundan sonra kesinlikle Yunanlara yardım vermeyeceklerini ifade etmişlerdi. Diğer bazı Rumlar da "Esasen bizim millet işgüzar bir patriğin, bir müdafaa subayının sözleriyle bütün milleti uçuruma sürüklediler. İşte sonuç" diyerek bütün suçun patriğe ait olduğunu belirtmişlerdi. Bu kişiler patriğe küfürler ederek bundan sonra yardım vermeyeceklerini ve patriğin emirlerini dinlemeyeceklerini söylemişlerdi.[1087]

1922 yılı Aralık ayı başlarında patrikhanede de söz konusu tepkilerin sonucu olarak kabul edilebilecek önemli gelişmeler yaşanmaya başlamıştı.

[1083] TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 96, Belge No: 96 (7 Aralık 1922).
[1084] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 67, Belge No: 67; Kutu No: 49, Gömlek No: 2, Belge No: 2 (25 Kasım 1922).
[1085] TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 67, Belge No: 67 (29 Kasım 1922).
[1086] TİTE Arşivi; Kutu No: 40, Gömlek No: 183, Belge No: 183.
[1087] TİTE Arşivi; Kutu No: 40, Gömlek No: 183, Belge No: 183.

Patrikhanede iki meclisin bir arada yaptıkları toplantıda cismanî meclis üyelerinden Yovanidis; iki cismanî ve iki sinod üyesinden oluşan bir heyetin kurulmasını ve durumu takip altına alarak, patrikten her gün rapor alınmasını talep etmişti. Patriğin bunu kontrol sayarak reddetmesi üzerine, mecliste büyük tartışmalar meydana gelmiş ve karar verilemeyerek imza ertelenmişti.[1088]

Ancak, Meletios bütün tepkilere ve karşı karşıya olduğu risklere rağmen çalışmalarını inatla sürdürmekte ve çeşitli devletler nezdinde girişimlerde bulunmaktaydı. Bu amaçla Paris, Londra ve İsviçre'ye temsilciler göndermiş, ayrıca Yunanistan'a da yeni bir temsilci tayin etmişti. Bu faaliyetlerin yanı sıra metropolitlere hitaben üç önemli tamim yayımlamıştı. Tamimin birincisinde "Patrikhane ile Atina Hükûmeti arasında daimî bir irtibat tesisi ve her iki tarafın her hususta yekdiğerini tenviri hususunda Atina'ya daimî ve müstakil bir heyet-i murahhasa tayininin elzem olduğu sinod meclisince tasvib olunmuş ve makam-ı mezkure hal-i hazırda Atina'da bulunan Kuşadası Metropolidi Hrisostomos tayin edilmiştir. Fi-mabaad Yunanistan ile işleri olanlar doğrudan doğruya mezkur metropolide müracaat edebilirler."[1089] denilmişti. Bu tamimle patrikhane Yunanistan ile olan ilişkisini düzenlemişti.

Patrikhanenin ikinci tamimi; Anadolu ve Trakya'dan Yunanistan'a firar eden ruhban heyeti ile Rumların misafir bulundukları vilâyet piskoposları arasındaki ilişkilerin tespiti konusunda bazı talimatları içermekteydi.[1090]

Patrikhane üçüncü olarak Rum Sen Sinodu'nun kararıyla Trakya ve Anadolu metropolitlerine birer tamim göndererek zarar ve ziyanlarıyla menkul ve gayrimenkul mallarını içeren bir defterin acele olarak düzenlenerek patrikhaneye gönderilmesini istemişti. Metropolitler ve yerli ahalinin bir kısmı bu tamime uymayı reddederek hükûmetin haberdar olması hâlinde Rumların durumunun hiç iyi olmayacağı ve bundan böyle Rumların Türklerle anlaşmaktan başka çarelerinin olmadığını beyan etmişlerdi.[1091]

Patrik Meletios'un bu teşebbüsleri İstanbul Hükûmeti ve polis teşkilâtı tarafından da dikkatle izleniyordu. Söz konusu faaliyetleri izlemekle görevli polis memurlarından biri 22 Şubat 1923 tarihli yazısında, "Patrik Meletios, Fatih Sultan Mehmet tarafından at takımıyla birlikte hediye edilen asa ile otomobile binerek ekseriya bulunduğum mıntıkadan geçmekte olduğundan eğer müsaade buyrulur ise kendisini katlederek ve elinde bulunan kıymetdâr asayı kurtarabilmek için pek kolay ve müsâit olduğunu..."[1092] ifade ederek ortaya koyduğu tepki, emniyet birimlerinin her şeye rağmen patriğin hayatını

[1088] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 96, Belge No: 96 (7Aralık 1922).
[1089] Hâkimiyeti Milliye; 8 Şubat 1339 (8 Şubat 1923, 5 Şubat tarihli Kriks gazetesinin haberi).
[1090] a.g.g.
[1091] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 96, Belge No: 96.
[1092] Kaya Tetkik Polis Merkezinin Gönülyazar Polis Mevkii mürettebatından 729 numaralı polis memurunun yazısı. TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 104, Belge No: 104.

korumak için alınan tedbirlerin artırılması ile sonuçlanmıştır. Emniyet görevlilerinin asayişin sağlanması konusunda titiz davranmalarının sağlanması bununla da kalmamış, patrikhanenin güvenliğine de özel bir önem verilmiştir.

Bu sırada Lozan'da patrikhanenin İstanbul'daki geleceğine ilişkin görüşmeler yapılmış ve patrikhanenin yalnızca dinî işlevleri yerine getirmek kaydıyla İstanbul'da kalmasına izin verilmişti. Müzakereler esnasında Venizelos'un, mevcut patriğin görevden uzaklaştırılması konusunda yardımcı olacaklarına dair imadan öteye açıklamalarda bulunması Türk heyetinin bu öneriyi kabul etmesinde etkili olmuştu. Böylece 1923 yılında patrikhanenin geleceğine ilişkin tartışmalar, sadece dinî meselelerle ilgilenmek şeklinde sınırlandırılarak sonuçlandırılmıştı.

Alınan kararlardan sonra Meletios'un yavaş yavaş politikasını değiştirmeye başladığı görülmektedir. Lozan Konferansı sırasında patrikhane meselesinin görüşmeleri devam ederken ve sonrasında yaptığı açıklamalar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin Meletios Tan gazetesi muhabirine Ocak 1923 tarihinde patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılması konusunda verdiği beyanatta "Patriklik makamının vazifesi papalık vazifesinin aynıdır. Sulh muahedesi ile nasıl çıkarılabiliriz? Çıkarılsa bile nerede bulunursak bulunalım, tekrar İstanbul'a avdetimize emniyetle itimad edeceğiz. Uzak, yakın o gün nihayet gelecektir. İstanbul'dan çıkarıldığımız takdirde Aynaroz'a değil Selânik'e gideceğiz. İstanbul'dan çıkarılmaklığımız hakkında vuku' bulan teşebbüsata karşı mümanaat ve muhalefet etmek papanın vazifesi olduğu hâlde bu hususta protestoda bulunmakta ve burada kalmaklığımız için muavenetini esirgemektedir."[1093] demiştir.

Lozan'da patrikhaneyle ilgili statünün belirlenmesinden hemen sonra yine Tan gazetesinden Halil Mithat'ın sorduğu sorulara verdiği cevapta ise artık durumu kabullenmiş gibi görünmektedir. Bu açıklamasında "Gazetelere siyasî beyanatta bulunacak değilim. Zaten mevkiimiz geçen Lozan Konferansı'nda kat'iyetle tayin etmiştir. Malûmunuz olduğu üzere, Lozan'da ekalliyetler hakkında bir kıt'a ahkâm takarrür etmiş ve Türkiye dahi bu ahkâmı kabul eylemiştir. Konferans mukarreratı o vakit tarafeynce kabul edilmişti. Patrikhanenin İstanbul'da ikâsı takarrür ettiği günden beri sırf umur-u ruhaniye ile iştigal etmeyi vecibeden add eyledik. Umûr-u ruhâniye haricinde beyân-ı fikir ve mütâlâa etmek selâhiyetini hâiz değilim."[1094] diyerek bu konudaki düşüncelerini açıklamıştır.

Patrikhanenin görevleri konusunda ise "...Meclis-i cismanî cemaatin müessesat-ı hayriyesine Rumlar beynindeki talak, nafaka gibi hususata bakar. Statüko hâlâ değişmediğinden vezâifi tebeddül etmemiştir..."[1095] şeklinde bir açıklamada bulunarak yıllar önce kanunlarla belirlenen ve Lozan'da da teyit edilen yeni durumu ortaya koymuştu.

[1093] Hâkimiyeti Milliye; 9 Kanunusani 1339 (9 Ocak 1923).
[1094] Vakit; 12 Nisan 1339 (12 Nisan 1923).
[1095] a.g.g.

Meletios patriklik makamına geldiği günden itibaren yaptığı açıklamaları bir kenara bırakarak Lozan Konferansı'dan sonra kendisiyle yapılan çeşitli röportajlarda, sorunların affedilip unutulması gerektiğini ve Halife Ömer ile Fatih Sultan Mehmet'in bağışlayıcılıklarından bahsetmişti.[1096] Bu ifadeler geçmişteki eylemlerle karşılaştırıldığında ortaya çıkan manzara hayli ilginçtir ve patriğin bu tavrı tarihin değil psikiyatrinin incelemesi gereken bir davranış olarak tanımlanabilir.

Diğer taraftan patriğin bu açıklanması zor tavrından ötürü İstanbul Rumları ve patrikhane meclislerinde çeşitli karışıklıklar yaşanmakta ve Meletios'a tepkiler giderek artmaktaydı. İstanbul'da bulunan Rumların bir kısmı, İstanbul'da yaşamaya devam edeceklerinden yeni kurulan hükûmetle iyi geçinilmesi gerektiği, Meletios'un hırslarının kendilerine çok pahalıya mal olduğu düşüncesini yinelemektedir. Özellikle 2 Haziran 1923 tarihinde yaşanan olaylar patrikhane ile yerli Rumlar arasındaki ilişkilerin artık şiddet boyutuna geldiğini göstermiştir. Tepkileri yansıtması açısından olaylara kısaca değinmekte yarar vardır.

2 Haziran 1923 günü sabah saat 09.30'dan itibaren patrikhane ve civarı Rum halkıyla dolmaya başlamış, halk daha sonra patrikhane binasına girmiş, burada bulunanlardan hiç kimse gelenlere karşı koymamıştı. Ancak yukarı çıkmak için uğraşan halkı, Girit jandarmaları iç kapılarda karşılayarak vazgeçmeleri için iknaya çalışmıştı. Gelenleri yatıştırmak üzere harekete geçen birkaç papaz da muvaffak olamamıştı. Galata Kilisesi Umum Mütevelliler Kâtibi Umumîsi Damyanos Damyanidis, Dava Vekili Vasilos Andreyadis ve Ayanikola Kilisesi Mütevellisi Vasilos Harito'nun bulunduğu ahali, Meletios'un istifasını istemekteydi. Sayıları dört yüze ulaşan kızgın Rum ahali salonlara hücum etmiş, toplantı hâlinde bulunan papazları dışarıya çıkarmıştı. Bu durum karşısında Meletios olayın ciddiyetini kavrayarak gizlenmeyi tercih etmişti.[1097]

Halk, Damyanos Damyanidis,[1098] Vasilyos Andreyadis ve Vasilos Harito'dan oluşan üç kişilik bir temsilci heyeti seçmiş ve "Kato Meletios!" diye bağrışarak Meletios ve Meletios'la beraber gelenleri istifaya davet etmişti. Meletios, bu kalabalığı görünce hemen Türk polisine müracaat ederek yardım istemiş, Fener merkez memuru, polis memurlarıyla beraber asayişi sağlamıştı. Halkın sürekli "Kato Meletios!" diye bağırmaya devam etmesi karşısında Meletios merkez memuruna, "Pek helecandayım, zaten sekiz güne kadar gideceğim halk müsterih olsun, lütfen müdahale ediniz." diyerek

[1096] Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.62.
[1097] Vakit, 3 Haziran 1339 (3 Haziran 1923).
[1098] Damianos Damianidis, Pan-Hagia Kafatiani Kilisesi'nin eski mudemedi. Hatipoğlu, Alexandris'in "1920-1922 yılları arasında Kralcı eğilimlere sahip olduğunu, o sıralarda Konstantinopolis'in ana vatan Yunanistan ile birleşmesi" konusunda Galata Rumları temsilcisi olarak yoğun faaliyetlerde bulunduğunu; ancak, kendisinin Yunan ordularının Anadolu'da uğradığı ağır yenilgiden sonra bir "Türk vatanseveri" olduğunu vurgulamaktadır. Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.65. Alexandris; s.151.

yardım istemiştir. Merkez memuru da "Vazifem cemaat işlerine müdahale değil asayişi temin etmektir ve temin ettim."[1099] cevabını vermişti.

Bu sırada Rum cemaati temsilcileri de Meletios'u tanımadıklarını, Türkiye Hükûmetinin tanıyacağı bir patrik istediklerini bildiren bir muhtırayı hükûmete vermişlerdi. Patrikhane önünde toplanan yüzlerce kişi patriğe istifa için yarım saat süre tanımışlar; ancak, patriğin istifa etmemekte direndiğinin öğrenilmesi üzerine kendisine üç gün süre tanıyarak dağılmışlardı.[1100]

Yaşanan bu olaylar; yerli Rumlarla patrikhanenin yollarını büyük ölçüde ayırırken patrikhane meclisleri patriğe olan desteklerini sürdürmüşlerdi. Nitekim 2 Haziran 1923 tarihinden sonra toplanan sen sinod; gerekli görüşmelerde bulunmak üzere cismanî ve ruhanî meclislerin toplantıya davet edilmesine, sen sinodun toplu olarak patriğe giderek olaydan duydukları üzüntü ve bu olay karşısında göstermiş olduğu metanetten dolayı duydukları hayranlık ve takdir hislerinin belirtilmesine ve Damyanidis ile olay çıkaran elebaşların azl ve cezalandırılması için Karma Meclis (Meclisi Muhtelit)e tavsiyede bulunulmasına karar vermişti.[1101]

Bu karar üzerine toplanan ruhanî meclis; gösterilere katılarak, Meletios'un saçını sakalını yolmaya kadar işi ileri götüren papazların, sakallarını kesip azletmeye, yine aynı gün toplanan cismanî meclis ise sivillerin patrikhaneden kovulması ve çocuklarının da okullardan ihracını kararlaştırmıştı.[1102]

Pan-Ortodoks meclisi de yaptığı toplantıda, hadisenin Ortodoksluk ve Protestanlık âleminde protestosuna karar vermişti.[1103] 2 Haziranda yaşanan bu olaylardan sonra Meletios taraftarları karşılık olmak üzere Panaiye

---

[1099] Hâkimiyeti Milliye; 3 Haziran 1339 (3 Haziran 1923).

[1100] Hâkimiyeti Milliye; 3 Haziran 1339 (3 Haziran 1923). Vakit gazetesinin 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923) tarihli nüshasında; Damniyadis ve arkadaşlarına ağır ithamlarda bulunmakla karşılık veriyorlar. Bunlara göre; Damniyadis Galata Rum cemaati kâtibi idi. Cemaatin zararına birçok suiistimalde bulunmuş, kısaca fakirlere mahsus olan meblayı heder etmiş, cemaat okullarına bakmamış, birçok öğretmenin biriken maaşlarını vermemiş, cemaate keyfî olarak hükmetmek istemiş ve taraftarı başpapaz metropoliti unvanını haiz Filoteos ile birlikte daha birçok yolsuzlukta bulunmuş. Patrikhane, Filoteos'u ceza olarak Balıklı'ya nakletmiş, bu da bundan dolayı küsmüş. Hadise bundan kaynaklanmıştır. Özetle, Meletios aleyhtarları mahdut birtakım kimselerden ibarettir. Damyanidis, olay günü Rum patrikhanesinden iane alacaklar diye bazı Rum göçmenlerini de kandırmış, bazı kimselerin eline birer ikişer lira sıkıştırmış, olaydan sonra hadise tertipçilerinin çoğu pişman olmuştur. Meletios taraftarları olaydan önceden haberdar olsaymış, olay ortaya çıkmadan, Damyanidis ve arkadaşlarına hadlerini bildireceklermiş.

Damianidis ve taraftarları, aleyhtarları tarafından haklarında ileri sürülen cemaat suiistimalleri ithamlarına yanaşmamakta ve hadiseyi siyasî noktadan muhakeme etmektedir. Bunların ifadesine göre, Meletios'un hareket tarzı yüzünden Rum milletinin hayatî, menfaatleri zarara uğramaktadır. Rumlar, Türklerle hoş geçinmek, Türk mefkûresi etrafında toplanmak istiyorlarmış. Hâlbuki Meletios ve etrafındakiler sırf Yunanlık gayesini gütmektedirler. Meletios aleyhtarları kendi düşüncelerinde ısrar edeceklerini ve nihayet maksatlarını gerçekleştireceklerini beyan ediyorlar. Vakit; 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).

[1101] Vakit; 4 Haziran 1923 (4 Haziran 1923).

[1102] Vakit; 3 Haziran 1923 (3 Haziran 1923).

[1103] a.g.g.

Kilisesi'ne gitmiş; ancak, durumdan haberdar olan Damyanidis ve taraftarları cemaatin meclis idaresi olan odaların anahtarlarını alarak olay çıkmasını önlemişti.

Bu olaydan sonra kiliseler arasındaki ayrışma bütünüyle su yüzüne çıkmış, kiliselerin bazıları patrikhanenin yanında yer alırken bir kısım Damyanidis'in başında bulunduğu gruba dâhil olmuştu. Patrikhane bu muhalefeti önlemek amacıyla Galata baş papazlığına Filoteos yerine Papa Yorgi'yi tayin etmiş, Damyanidis, Hıristos kilisesine giderek Papa Yorgi'yi istifaya davet etmiş, Papa Yorgi ise patrikhaneyi tanıdığını söylemişti. Bunun üzerine Galata Rum cemaati de çoğunluk itibarıyla Meletios lehinde tezahüratta bulunmuştu.[1104]

3 Haziran 1923 pazar günü ise kiliselerde bir olay olmamıştı. Patrikhane kilisesinde toplanan halk, "Yaşasın Meletios" diye bağırmış ve hatta halkın ısrarı üzerine Meletios bir aralık bahçeye çıkarak aşağıda bekleyenleri takdis etmişti.[1105]

Yalnız Galata'da muhaliflerinin merkezi sayılan Panaiye Kilisesi'nde yapılan ayinde Meletios'un ismi zikredilmemiş; fakat, ayini yapan Papa Nikon, beş on mutaassıp Rum kadınının saldırısına maruz kalınca iki kere Meletios'un ismini okumuştu.[1106]

İstanbul'da yayınlanan Rumca gazeteler, Fener'de yaşanan bu olayları gündeme getirerek olayın faillerini baldırı çıplak, satılmış kimseler olarak tanımlamışlardı. Gazeteler ayrıca failler arasında birkaç Ermeni ile birkaç Rus'un bulunduğunu bildirerek olayı hafifletmeye çalışmışlardı.[1107]

Proia gazetesi, patrikhane hadisesi sırasında meclisi cismanî üyelerinden Kazanova, Kara Teodori ile Papa Doblos'un hakaretlere maruz kaldığını, Miltiyadis'in de dövüldüğünü yazmıştı. Proodos gazetesi ise baş makalesinde "Dün patrikhanede münasebetsiz, menfur, şayan-i takbih sahneler vuku' bulmuştur. Birkaç insan bu veya şu suretle arzularını izhar etmeğe karar vererek Patrik Meletios'un şahsına karşı el kaldırmağa kadar varmışlardır…"[1108] şeklinde bir açıklama yaparak olayı kınamıştı.

Meletios taraftarları tepki olarak Meletios'un sonuna kadar direneceğini Rum milletinin büyük çoğunluğunun kendisini istediğini açıklamışlardı.[1109] Patrikhanede yaşanan bu olaylar her tarafta duyulmuştu.

[1104] Vakit; 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923). Hâkimiyeti Milliye'nin 4 Haziran tarihli haberi de bu ayrımı doğrulamakta ve Meletios olayının İstanbul Rumlarını iki kısma ayırdığı, Meletios'a sadık 25 kadar silâhlı bir çetenin, Galata'daki Panaiye Hıristo ve Aya Nikola kiliselerini bastığı, Panaiye Kilisesi'nin mütevellisi Papadopolos'u dövüp hakaret ettikten sonra kilisenin kasasını kırdıkları ve içerisinde bulunan 700 lirayı aldıkları belirtilmişti. Hâkimiyeti Milliye; 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).

[1105] Vakit; 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).

[1106] a.g.g.

[1107] Vakit; 3 Haziran 1339 (3 Haziran 1923).

[1108] Hâkimiyeti Milliye; 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).

[1109] Vakit; 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).

Hatta bu olay üzerine bir İngiliz subayı patrikhaneye giderek İngiliz Generali Harington adına patriğin hatırını sorarken,[1110] İngiliz polisleri de 9 Haziranda patrikhaneye giderek asayiş hakkında bilgi almışlardı.[1111] Ayrıca Lozan Konferansı'nda da bu olay duyulmuş, Yunan gazetecileri bu durumun Konferanstaki müttefiklerde fena tesir yarattığını belirtmişti.[1112]

Yunan Hükûmeti de patriğe bir telgraf çekerek teveccühte bulunmuş ve olayları çok çirkin bulduklarını açıklamıştı. Yunan Hükûmetinin yanı sıra Londra'da bulunan Yunan cemaati ile Avrupa ve Amerika başpiskoposları da olayları kınadıklarını bildiren telgraflar çekerken, sen sinodda toplanarak patriğe hakaret eden Hristiyanları aforoz etmişti.[1113]

Yaşanan bu tarz olayların tekrarını önleyebilmek için İstanbul polisi asayişi sağlamak amacıyla önlemlerini artırarak sürdürdü. Meselâ, güvenlik güçleri Beyoğlu yönünden Fener'e geçmek isteyen Rumlara izin vermemişti.[1114]

Diğer taraftan, istifasını isteyen halkın patriğe tanıdığı üç günlük süre dolmuş ve patrik hâlâ istifa etmemişti. Bu durum karşısında halk tekrar patrikhane önünde toplanmaya başladı. Türk polisi bunları dağıtmak istemiş ancak başarılı olamamıştı. Bunun üzerine polis sayısı artırılmış ve askerî bir birlik tarafından da polislere takviye kuvvet gönderilmişti. Meletios da önlem olarak bazı silâhlı Yunanları patrikhaneyi korumakla görevlendirmişti.[1115]

Görüldüğü üzere cemaat içindeki gerginlik iyice tırmanarak bir patlama noktasına geliyordu ve çözüm için görünen tek yol Meletios'un gitmesiydi. Ancak Meletios, İstanbul'u terk etmemek için son ana kadar mücadelesini sürdürmüştü.

3. Patrik Meletios'un İstanbul'dan Ayrılışı

Meletios'u destekleyen kişilerin de bulunmasına karşılık, İstanbul'lu Rumların çoğu onun istifası konusunda kararlı görünüyordu ve İstanbul Hükûmeti tarafından bir patrik vekilinin seçilmesi gerektiğini ileri sürmeye başlamışlardı. Rumlar, patriğin istifasıyla yetinmeyip meclisi cismanînin de derhal feshini istiyordu.

Yukarıda da belirtildiği gibi Meletios'a aleyhtar olan Rumlar özel bir heyet oluşturdu ve plânları çerçevesinde icraata başladı. Bu amaçla Damyanidis[1116] başkanlığındaki heyet İstanbul Valisi Haydar Beye bir dilekçe takdim etti.[1117]

[1110] a.g.g.
[1111] Hâkimiyeti Milliye; 10 Haziran 1339 (10 Haziran 1923).
[1112] Vakit; 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).
[1113] Hâkimiyeti Milliye; 10 Haziran 1339 (10 Haziran 1923).
[1114] Vakit; 4 Haziran 1339 (4 Haziran 1923).
[1115] Hâkimiyeti Milliye; 6 Haziran 1339 (6 Haziran 1923).
[1116] Pan-Hagia Kafatiani Kilisesi'nin eski mutemedi Damianos Damianidis. Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.65.
[1117] Hâkimiyeti Milliye; 7 Haziran 1339 (7 Haziran 1923).

Meletios'un arkadaşı olan Venizelos da İstanbul'dan gitmesi konusunda kendisine önerilerde bulundu. Ancak Meletios bu öneriyi, "Bunun çok sayıda İstanbul Rum'unu şehri terk etmek zorunda bırakacağı ve bu yüzden görev teslimini ancak varılacak bir barış andlaşmasının ertesine ertelemeyi uygun gördüğü..."[1118] gerekçesiyle reddetti.

Meletios, 4 Haziran 1923'te Venizelos'a bir telgraf çekerek patrikhane meselesinin Lozan Antlaşması çerçevesine alınmasını bildirdi; ancak, Venizelos Ocak 1923'te İsmet Paşaya verdiği sözü hatırlatarak Meletios'un geri çekilmesini istedi.[1119]

Meletios Venizelos'un bu isteğine boyun eğmek niyetinde değildi. Nitekim 6 Haziran 1923 günü Fener'deki mahallesine kendi ismini taşıyan bir nüfus tezkiresi göndererek, Türk tebaasından olduğunu ve seçimlere her vatandaş gibi iştirak edeceğini bildirmişti.[1120]

Meletios ayrıca Fener Rum Patrikhanesi'nde her zamanki faaliyetlerini sürdürerek, katıldığı toplantılarda bilhassa yabancı devlet temsilcilerine teşekkür etmekte ve bütün kiliselerde İstanbul kiliselerinin selâmeti için dua edilmesini rica etmekteydi.[1121] Diğer taraftan, (Meletios) kendisine karşı olan tepkiler nedeniyle can güvenliğinin sağlanması için üç müttefik devlet komiserlerine bir muhtıra vererek olayları özetledikten sonra, gerek şahsının gerek patrikhanenin selâmetini temin edecek tedbirlerin alınmasını istedi.[1122]

Meletios, daha önce de Refet Paşa karargâhıyla Türklerin kendisine bir suikast tertip etmekte olduğunu ve gitmeye zorlamak için birtakım tedbirlere müracaat edileceği gerekçesiyle Kuvayı İşgaliye Komutanı Harington'a müracaat ederek durumu anlatmış ve can güvenliğinin sağlanacağına dair teminat verilmesini isteyerek gereken talimatın verilmesini istemişti. Harington, Meletios'a "durumun pek nazik olduğunu, şimdilik müdahale edemeyeceği" gibi kaçamak sözlerle cevap vermişti. Meletios, bunun üzerine başının çaresine bakmaya karar vermişti. Patrikhane başkâtibini nezdine çağırarak dört beş gün için Arnavutköy'de oturan akrabasının yanına gideceğini beyan ederek evrakı imzalamak üzere kendisine gönderilmesini emrettikten sonra, Arnavutköy'e gitti. Bu sırada aleyhindeki faaliyetler gittikçe şiddet kazanmıştı.[1123]

Meletios, İstanbul İngiliz siyasî temsilciliğinden istediği himayeyi elde edemeyince 3 Temmuz 1923'te, Robert Koleji Müdürlüğünün aracılığıyla, İstanbul Amerika Temsilciliğine müracaat etti. Ancak oradan da olumlu bir cevap alamadı.[1124]

[1118] Hâkimiyeti Milliye; 3 Haziran 1339 (3 Haziran 1923).
[1119] Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.63.
[1120] Hâkimiyeti Milliye; 7 Haziran 1339 (7 Haziran 1923, Orianet Niyoz gazetesinin haberi).
[1121] Hâkimiyeti Milliye; 10 Haziran 1339 (10 Haziran 1923).
[1122] Hâkimiyeti Milliye; 6 Haziran 1339 (6 Haziran 1923).
[1123] TİTE Arşivi; Kutu No: 62, Gömlek No: 96, Belge No: 96. 7 Aralık 1922.
[1124] TİTE Arşivi; Kutu No: 41, Gömlek No: 133, Belge No: 133 (Siyasî temsilcilik istihbaratından alınan bir haber).

Diğer taraftan Meletios'a Damyanidis tarafından 30.000 lira manevî zarar talebiyle dava açılmış ve kendisine ceza mahkemesi celbi gönderilmiş; ancak, Meletios bunu almamıştı.[1125]

Meletios aleyhinde oluşan tepkiler üzerine Fener Rum Patrikhanesi meclisleri 27 Haziranda toplanarak bu konuyu görüştü. Toplantıda Meletios'un üç ay süreyle izinli olarak Avrupa'ya gitmesi ve izni sırasında patriklik görevinin sen sinod tarafından yürütülmesi teklif edildi. Ancak teklif o gün değerlendirilemedi ve teklifin cuma (29 Haziran) günkü toplantıda görüşülmesine karar verildi.[1126]

Bu olay gazetelere de yansıdı ve Proeya gazetesi durumu şu şekilde değerlendirdi: "...Meletios ibtida Atina'ya gidecek, orada birkaç gün kalacaktır. Patriğin hareketi ile beraber muhtelit meclisin vazifesi sadece idare-i umur mahiyetini haiz olacak ve sulhun akdini müteakip hukuk ve selâhiyeti ekaliyetler hakkındaki İtilâfnâmeye tevfiken Rum cemaatine terk eyleyecektir."[1127]

Bu sırada İstanbul'da kalma konusunda ısrarlı olan Meletios, İngiliz Siyasî Temsilciliğine "patrikhanede kalma ve himaye edilme" konusunda tekrar müracaat etti. Ancak Siyasî Temsilcilik İngiltere ile bir görüşme yaparak patriğin bu isteğini reddetti. Londra'dan yalnızca patriğin İstanbul'dan ayrılışına kadar himaye edilmesi ve nakline yardımcı olunması konusunda emir gelmişti.[1128] Meletios aradığı desteği bulamadığından son çare olarak Türkiye'den ayrılmaya karar verdi.[1129]

[1125] Vakit; 28 Haziran 1339 (28 Haziran 1923). Siyasî temsilcilik istihbarat memurlarından Leon imzasıyla pazartesi günü bizzat siyasî temsilci vekâletine verilen bir raporda; Meletios'un muhalifi Damyanos Damyanidis'in İstanbul valisine, İngiltere'den gelen bir emirle korunmasına sivil polis memurlar tayin edildiği ve Polis Müdürü Vehbi Beyin hanesine Damyanos'un genellikle akşamları gittiği ve patrikhane mevcut memurları, patrikhanece hizmetler için kullanılan para, Rum ileri gelenleri hakkında bilgi verildiği ve bu bilgiye dayanılarak patrikhane mensuplarından pek çok zengin ve ileri gelen şahsın tutuklanması için Ankara'dan emir beklenildiği, İngilizlerle münasebeti olan Damyanos tarafından ihbar olunan birçok Rum tüccar ve dava vekillerinin ikametgâhlarıyla ticaretgâhlarının polis memurları tarafından gözlem ve takip edildiği ve ihbar olunduğu, bu hususta sür'atle tahkikat yapılması gereğinin istihbarata emredildiği, bilhassa Damyanos'un takip ve gözlemlenerek filhakika muhafazası için polis müdüriyetince memurlar tayin edilmiş ise de bu memurların mümkün olduğu kadar isim ve numaralarının öğrenilmesi lüzumu emredilmiş olduğu bildirilmektedir.

[1126] Vakit; 28 Haziran 1339 (28 Haziran 1923).

[1127] Hâkimiyeti Milliye; 1 Temmuz 1339 (1 Temmuz 1923).

[1128] TİTE Arşivi; Kutu No: 41, Gömlek No: 185, Belge No: 185-8; Kutu No: 69, Gömlek No: 38, Belge No: 38; Kutu No: 47, Gömlek No: 58, Belge No: 58. 5 Temmuz 1922. Siyasî temsilcilik istihbaratının Rum memurları arasında oldukça önemli bir mevki sahibi olan Nikologos'un, bizzat siyasî mümessil vekilinden aldığını beyan ettiği bilgiye dayanarak Müttefikler İstanbul siyasî temsilcilerinin Meletios'un İstanbul'da kalması hakkında, İsmet Paşa nezdinde aracılık yapılması gereğine dair, hükûmetlerine bazı bilgiler verdikleri, cevaba göre hareketin ertelenmesi gereği hakkında, Meletios'a bazı tebligatta bulunulduğu; fakat, Meletios'un hareketin ertelenmesine uymadığı hakkında bazı duyumlar alındığı haber verilmektedir. TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 111, Belge No: 111 (7 Temmuz 1923).

[1129] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 38, Belge No: 38 (11 Temmuz 1923).

Meletios ayrılmadan önce Canterbury Başpiskoposluğuna ve Amerika kiliselerine 9 Temmuz 1923'te bir telgraf çekmiş ve "İstanbul'daki Türk Teşkilât-ı Milliyesinin para kuvvetiyle elde ettiği Rumlarla kilisenin masuniyet-i diniyesine tecavüz edildiğini ve buna Türk zabitasının agmaz-i ayn ettiğini maalesef henüz Düvel-i Mütelife'nin resmen işgali tahakkuk etmediği cihetle bu zabitanın bir iş görmediğini"[1130] belirterek kendisinin mecburen inzivaya çekilmek üzere İstanbul'u terk edeceğini, İstanbul'da yine Hristiyanlık âlemi için bir nur doğarsa, tekrar İstanbul'a döneceğini ve Hristiyanlık âleminin doğudaki başarıları için her an duacı olduğunu yazmıştı.[1131] Meletios, İstanbul'da kalan Rumlara da "Yine görüşürüz. Yalnız bir mefkure için yaşayınız."[1132] şeklinde bir mesaj vererek veda etti.

İstanbul'a büyük ümitlerle gelen Meletios'un nihayet 10 Temmuzda öğleden sonra saat iki buçukta hareket etmesi kararlaştırıldı. Fener polisi muhtemel bir hadiseye karşı gereken önlemi aldı ve Fener Rum Patrikhanesi civarında devriyelerle bazı noktalara polis memurları yerleştirdi.[1133]

Rum ileri gelenlerinden bazıları ile İstanbul'daki papazlar ve Rum gazetecileri patrikhaneye gidip uğurlama merasimine katılarak Meletios'a olan bağlılıklarını son defa ifade etti. Protestan kilisesi rahibi de Meletios'un yanına giderek patriği selâmladı.

Meletios uğurlama töreninde elinde asa, göğsünde altın bir haç ve Bizans kartalını andıran bir altın nişan bulunduğu hâlde gelenleri kabul ederek ayin ile ziyaretçilerini takdis etti. Meletios yabancı ziyaretçilerden sonra, bütün patrikhane ruhanî ve cismanî memurlarını kabul etti. Bu kişilere hitaben yaptığı kısa bir konuşmada görevde bulunduğu müddetçe kendisine gösterilen sadakat ve bağlılıktan dolayı teşekkür etti.

Bu sırada yanına gelen Vakit gazetesi yazarına ise şu sözlerle veda etti:

"Gazeteniz namına şimdiye kadar benimle yaptığınız mülâkatlarda dostane hareket ettiniz ve sözlerimi aynen istikamet dairesinde nakl ettiniz. Bildiğiniz gibi, Aynaroz'a gidiyorum. Buradan hareketimin mevcut su-i tefehhümlerin izalesine ve bir taraftan Müslümanlarla Hristiyanlar ve diğer taraftan da hükûmetle patrikhane arasında hüsn-i münasebet amiziş husulüne ba's olunmasını tekrar temenni ederim. Sulh-ü umumî neticesinde musibetzede şarkda artık huzur ve sükunun tesisini inzivagâhımda işitmek benim için büyük saadet ve süru-u muceb olacaktır. Maziyi unutalım. Ve vifak dairesinde yaşayalım. Siz gazeteciler de bu emniye için çalışınız."[1134]

[1130] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 121, Belge No: 121-1.
[1131] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 121, Belge No: 121-1 (4 Temmuz 1923); Kutu No: 43, Gömlek No: 185, Belge No: 185 (9 Temmuz 1923).
[1132] TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 121, Belge No: 121-1. 04/07/1339; Kutu No: 43, Gömlek No: 185, Belge No: 185 (9 Temmuz 1923).
[1133] TİTE Arşivi; Kutu No: 69, Gömlek No: 82, Belge No: 82. İtilâf polis heyetinin, Meletios'un İstanbul'dan ayrılması sırasında bir olayın çıkmasını engellemek üzere, bazı tertibatta bulundukları söylemektedir (31 Temmuz 1923).
[1134] Vakit; 11 Temmuz 1339 (11 Temmuz 1923).

Meletios bundan sonra patrikhane içerisindeki kiliseye giderek orada bulunan halka hitaben bir konuşma yapmıştı. Konuşmasında herkesin fedakârlıkta bulunması gerektiğini, Hazreti İsa'nın da büyük fedakârlıklarda bulunduğunu, Lozan Konferansı'nda Türk heyeti tarafından patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılmasının istendiğini ve bu isteğin kabulü hâlinde tarihe ve Hristiyanlığa karşı büyük bir günah işlenmiş olacağını belirtmişti.[1135]

Meletios, İstanbul Rumlarına yayımladığı beyannamesinde; 2 Haziran olaylarından sonra ruhen ve cismen yorulduğunu, geçici veya daimî dinlenmeye ihtiyacı olduğunu, ayrılışının Rumlar tarafından üzüntü ile karşılandığının farkında olduğunu, patrikhanenin İstanbul'dan uzaklaştırılması hakkındaki teklifin, kendisinin uzaklaştırılması şartıyla geri alınmış bulunduğunu, bu şartlar dâhilinde kendisinin makamından ayrılmamasının akılcı bir hareket olamayacağını, mefkurenin şahsiyetlerin üstünde olacağını, ayrılışının hükûmet ile patrikhane arasındaki ilişkilerin düzelmesine hizmet edeceğini ümit ettiğini söylemiş ve cemaatine birlik tavsiye etmişti.[1136]

Meletios, nihayet 10 Temmuz 1923'te İstanbul'dan Famaka adlı bir İngiliz gemisiyle ayrılarak Athos dağında bir manastıra gitmişti.[1137] Meletios son ana kadar Bizans'ın yeniden ihyası için çalışmıştı. Öyle ki, ayrılırken İstanbul'daki muhtelif komiserlik ve sefaretlere gönderdiği veda kartı üzerinde gözle görülebilecek büyüklükte bir Bizans arması bulunmaktaydı.[1138]

Meletios'un patriklik makamından uzaklaştırılmasıyla birlikte Fener Rum Patrikhanesi'nde gözle görülür bir değişim yaşanmaya başlamıştı. Ruhanî ve cismanî sıfatlarıyla özellikle son asırdaki bütün siyasî olaylara bazen gizli bazen de açıkça iştirak eden Fener Rum Patrikhanesi 11 Temmuz 1923'ten itibaren ruhanî kisvesine bürünmeye başladı. Patrikhane meclislerinin, 11 Temmuzdaki beyannamesi değişimin bir örneğidir. Patrikhane beyanatı:

"İki meclis patrikhane taht-ı riyasetinde akd-i ictimâ' ederek mukarrerât-ı âtiyeyi ittihâz etmiştir:

1. Patrikhane, siyasî ve idarî mahiyetten tecrit ederek sırf ruhâni mahiyetini haiz olmak üzere bir müessesedir.

2. İzdivaç ve ona müteferri mesail, kilisenin selâhiyeti cümlesindendir.

3. Cemaat, tedris ve müessesat-ı hayriye işleri ekalliyetler hakkındaki maddelere tevfikan, ahali müntehabları tarafından idare olunacak ve hâl-i hazırda patrikhanede ifâ-yı vazife eden muhtelif meclis, cemaat teşkilâtı icra olunduktan sonra, vazifesine nihayet verecektir.

[1135] a.g.g.
[1136] Vakit; 12 Temmuz 1339 (12 Temmuz 1923).
[1137] Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.64.
[1138] Vakit; 12 Temmuz 1339 (11 Temmuz 1923).

4. Patriğin intihabı kilise kanunlarına tevfikan icra olunacaktır.

5. Hükûmetle patrikhanenin münasebâtı, İngiltere, Fransa ve cemahir-i mütehaddede olduğu gibi ve Türk Hükûmeti murahhasının Lozan Konferansı huzurunda ilân ettiği surette olacaktır.

6. Patrikhanenin mutlakiyet idare esnasında kilise imtiyazatı yeni idare ile gayr-ı kabil-i telif görülmüş olduğundan lâğv edilmiştir. Patrikhane, hükûmetin kıyam-âbad' ruhbanın mukarrerâtına ve teşkilât-ı ruhaniyesine müdahale etmeyeceği hakkındaki Rıza Nur Beyin beyanatıyla müttehid-ül fikirdir."[1139]

Meletios'un Türkiye'den gidişinden sonra yeni patrik seçimi gündeme gelmiş, konuyla ilgili olarak Rum Patrikhanesi Muhaberat Türkiye Müdürü Dimitrakifitos Vali Haydar Beyi ziyaret etmişti. Dimitrakifitos, Meletios'un İstanbul'dan ayrılmasından sonra, vilâyete resmen müracaatta bulunacağını söylemiş, kendisinin Türk tebaasından ve Kilyos ahalisinden olduğunu belirtmişti. Dimitrakifitos, valinin olmaması nedeniyle mektupçuya geliş amacını anlatarak oradan ayrılmıştı.[1140] Meletios'un ayrılmasından sonra yerine patrik vekilliği görevine Papaz Nikolas getirilmiştir.

Patrikhanenin yeni dönemde Türk yönetimi ile iyi ilişkilerinin bir göstergesi de 21 Temmuz 1923 günü yaptığı toplantıdan sonra, barış şenliklerine katılmaya karar vermesi olmuştur. Toplantıda, ayrıca, sen sinod adına özel bir heyetin imza günü hükûmet dairesine giderek barış münasebetiyle patrikhanenin tebriklerini arz etmesi, aynı gün patrikhane kilisesinde ve İstanbul'un diğer Rum kiliselerinde ayinler yapılması da plânlanmıştı. Draç, Filibe metropolitleri ve cismanî üye Karamanoğlu'ndan oluşan özel heyet patrikhanede yapılacak şenliklerle ilgili program hazırlamakla görevlendirilmişti.[1141] Ayrıca patrikhane, yeni Türk Devleti'ne olan bağlılığının ayrı bir göstergesi olarak -şekil açısından- 1923 yılı Eylül ayından itibaren Fener Patrikhanesi çalışanlarının şapkalarını çıkararak fes giymelerine karar vermişti.[1142]

Diğer taraftan Meletios, Athos dağından sonra Aynaroz'a, daha sonra da Selânik'e giderek buralarda propagandalarını sürdürmeye devam ediyordu.[1143]

Meletios Athos'a gittikten sonra patrikhaneyi Yunanistan'a taşımak konusunda girişimlerde bulunmuştu. Esasen Meletios daha 1923 yılı

[1139] a.g.g.

[1140] Vakit; 12 Temmuz 1339 (12 Temmuz 1923). Murat Hatipoğlu, Temmuz 1923'te İstanbul Valisi Ali Haydar Beyi ziyaret eden Rum-Ortodoks cemaatinin ruhban temsilcilerinin Meletios yerine seçilebilecek olan yeni patrik konusunda görüştüklerini; ancak, valinin bu konunun tartışmasına dahi yanaşmadığını belirtmektedir. Muhtemelen Hatipoğlu'nun bahsettiği konu daha sonra gerçekleşmiştir. Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.65.

[1141] Vakit; 22 Temmuz 1339 (22 Temmuz 1923).

[1142] Hâkimiyeti Milliye; 28 Eylül 1339 (28 Eylül 1923).

[1143] Sofuoğlu; s.143.

başlarında iki meclisin haberi olmaksızın patrikhanenin Selânik'e nakli konusunda bir muhtıra hazırlamış, iki meclis bu haberi alır almaz patriğin bu talebini reddetmişti. Patriğin bu teşebbüsünün kişisel ve kanun dışı olduğunu, iki meclisten hiç kimsenin görüşünü temsil etmediğini belirtmişlerdi. Bunun üzerine patrik de bu girişiminden vazgeçmişti.[1144]

Yunan Hükûmeti de Fener Rum Patrikhanesi'nin İstanbul dışında başka bir yere nakli fikrine karşı çıkmıştı.[1145]

Bu sırada Fener Rum Patrikhanesi'nde, Meletios'un İstanbul'dan ayrılmasından sonra resmen istifa etmemesinden kaynaklanan yeni patrik seçimi ile ilgili sorunlar yaşanmaktaydı. Rum basını bu konuda yayınlar yapmaktaydı. Sen sinodun toplantısında patrik meselesinin kesin olarak halledilmesinden ümitli olduklarını ve Meletios'un istifasını tavsiye eden telgrafların çekildiğini belirtmekteydi.

Gazetelerde ayrıca Meletios'un birkaç güne kadar kesin olarak çekileceği ve hükûmetin yeni patrik seçilmesini beklediği, (aşağıda görüleceği üzere) Fener Rum Patrikhanesi'ne el koyan Papa Eftim'in hükûmet adına yetkili olmadığı anlaşıldığından kendisiyle ilişkilerin kesildiği, yeni patrik seçildikten sonra, Anadolu'daki Rumların isterlerse patriği tanıyacaklarını isterlerse müstakil bir heyet kuracaklarını ve bu hususta hükûmetin arzusu doğrultusunda hareket edileceği yazılmıştı.[1146]

4 Ekim 1923 tarihli Tahidromos gazetesinde ise patrikhane meselesini görüşmek üzere metropolitlerin Atina'da toplantıya davet edildiği konusuna değinilmişti.[1147]

Bu arada, patrikhane Meletios'un görevden istifa etmemesi karşısında patriklik makamının boş olduğuna dair bütün kiliselere bir tamim göndermişti. Patrikhane bu konuda ayrıca Türk Hükûmetine aşağıdaki telgrafı göndermişti:

"Sinod Meclisi bu günkü içtimaında İstanbul patriklik makamının suret-i kat'iyede munhall olduğunu ilân etmiştir. Keyfiyeti zât-i devletlerine tebliğ eder ve kilisenin kavânin-i mukaddesesine tevfikan yeni patrik seçimine mütealik ma'lûmat ve istihzarat ile meşgul olduğumuzu arz eyleriz."[1148] Patrikhane aynı zamanda Meletios'a gönderdiği şu telgrafla durumu bildirmiştir: "Sinod Meclisi bu günkü içtimaında patriklik makamını münhal ilân etmiştir."[1149]

Meletios görevi bırakmama konusunda direnmeye devam ederek bu konudaki görüşmelerin sürdürüldüğü bir sırada Atina'ya gelmiş, kendisine

---

[1144] Hâkimiyeti Milliye; 1 Ağustos 1339 (1 Ağustos 1923, Atina'dan Journal Doryan'ın haberi).
[1145] Hâkimiyeti Milliye; 12 Teşrinievvel 1339 (12 Ekim 1923, Atina'dan Journal Doryan'ın haberi).
[1146] Hâkimiyeti Milliye; 2 Teşrinievvel 1339 (2 Ekim 1923).
[1147] Hâkimiyeti Milliye; 8 Teşrinievvel 1339 (8 Ekim 1923).
[1148] Hâkimiyeti Milliye; 10 Teşrinievvel 1339 (10 Ekim 1923).
[1149] a.g.g.

soru soranlara söylenecek bir şey olmadığını ve patrikhanenin nakli meselesini herkes gibi sıradan bir insan olarak takip ettiğini söylemişti. Ancak Atina'da yayımlanan gazeteler Meletios'un seyahatinin patrikhane meselesiyle ilgili olabileceğini belirtmişti. Gazetelerde ayrıca, metropolitler meclisinin toplanma ihtimali bulunduğu belirtilerek meselede;

1. Patrikhanenin başka bir bölgeye nakli veya

2. (Fener Rum patriğinin yürüttüğü politikaya karşı olan ve patrikhaneye el koyan) Papa Eftim'in patrikhaneden değiştirilerek, metropolitler meclisinin orada toplanması ve kilise kanunları dairesinde yeni bir patrik seçimi için Yunan Hükûmetinin müdahalesi şeklinde iki alternatif olduğu belirtilmişti.[1150] Bu gazeteler Meletios'un bir an önce istifa ederek İstanbul'da bulunan Rumları rahat bırakması yönünde yayınlar yapmakta idi.

Meletios'un Atina'ya gitmesi ve Yunanistan'daki metropolitlerin patrikhane meselesi için yaptıkları toplantı hakkındaki haberleri Rumca İmrisyanea gazetesi, "Meletios'tan ricamız şudur ki patrikhanede takarrür eden sükûtu ihlâl etmesin. Rumluğu mevkiine tayin ve yaşayacağı yerde istikbalini tanzim hususunda serbest ve sakin bıraksın. Yeni meseleler ihdası Rumluğun buradaki vaziyetini şikâl edecektir."[1151] şeklinde yorumlamıştı. Aynı meseleden bahseden Kriks gazetesi de, "Meletios artık alelâde bir papazdır. Gerek kendisi ve gerek daire-i ruhanîleri yeni Türkiye haricinde bulunan metropolitlerin İstanbul'daki Rum cemaatini artık rahat bırakmalıdırlar. Patrikhane meselesini suret-i münasebede idare ve halledecek olanlar buradaki metropolitlerdir."[1152] diyordu.

Bu sırada Meletios istifa etmemek için Kayseri Metropoliti Nikola'ya bir telgraf göndererek, patriklikten istifasına dair olan kararın, kendi zamanındaki sen sinod tarafından alınmaması hâlinde çekilmeyeceğini bildirdi.[1153]

Yunan Hükûmeti, Türkiye'yle yeni bir anlaşmazlığın ortaya çıkabileceğinden endişelenerek, Khrisostomos'u, Meletios'u görevden çekilmesi konusunda ikna etmek üzere 12 Ekimde Selânik'e gönderdi. Meletios nihayet bütün bu baskılar karşısında daha fazla dayanamayarak 10 Kasım 1923'te patriklikten istifa etmeyi kabul etti.[1154]

Bu gelişmelerden sonra patrik seçimi, hükûmet adına vilâyet makamından, patrikhane sen sinoduna gelen tezkere üzerine yapılmıştı. Hükûmet bu tezkeresiyle, patrik seçimine başlamak üzere daha önce yazılı ve sözlü izin isteyen patrikhaneye verdiği cevapta "Türkiye'de icra olunacak ruhanî ve dinî intihabatda müntehiblerin Türk teb'asından ve zaman-ı

[1150] a.g.g.
[1151] a.g.g.
[1152] a.g.g.
[1153] a.g.g.; 12 Teşrinievvel 1339 (12 Ekim 1923).
[1154] Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.71.

seçiminde Türkiye dâhilinde vazife-i ruhaniye sahabından olmaları ve intihab olunacak zatın aynı evsafı haiz olması lâzımdır."[1155] diyerek patrik seçimi konusundaki kanunları hatırlattı. Bu tezkere sen sinodda okunduktan sonra, seçimle ilgili görüşmeler yapıldı. Türkiye arazisi dışında bulunan metropolitler patrik seçimine aday olarak katılmadılar. Sonuçta, 6 Aralık 1923 günü Grigoryus yeni patrik olarak seçildi.

Yeni patrik seçimi Papa Eftim istisna olmak üzere, hemen hemen bütün Rumları memnun etmişti.[1156]

Papa Eftim "İşin içinde dalavere var"[1157] diyerek seçimlere itiraz etmişti. Papa Eftim bir mektup yazarak VII. Grigorios'u görevden çekilmeye çağırmıştı. Eftim'in bu mektubunu Ankara Hükûmeti soğuk karşılamış ve Adliye Vekili Seyit Bey bir açıklama yaparak yeni patriğin hükûmetin desteğine sahip olduğunu, patrikhanenin sadece dinî bir kurum olduğunu, Türk vatandaşları arasından seçilenler tarafından yönetildiğini belirtmişti.

Patrik VII. Grigorios patrik seçildikten sonra Türkiye Cumhuriyeti'ne olan bağlılığını belirtmiş, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa da kendisine teşekkürlerini bildirmişti. Ancak Grigorios çok kısa bir dönem patriklik yapmış ve 17 Aralık 1924 tarihinde vefatı etmiştir.[1158] Bunun üzerine patrik seçilen VI. Konstantinos (Arapoğlu) zamanında ilişkiler tekrar gerginleşmişti.

Türk Hükûmeti patrikliğe Türk-Yunan Ahali Mübadele Anlaşması'na uygun bir kişinin seçilmesi konusunda yaptığı uyarılara rağmen Konstantinos'un patrik seçilmesi karşısında, 30 Ocak 1925'te patriği sınır dışı etmişti. Bu durum üzerine 13 Temmuz 1925'te yapılan seçimle İznik Metropoliti Vasil Giorgiadis patrik seçilmiş[1159] ve bundan sonra patrikhane ile Türk Hükûmeti arasındaki ilişki yeni bir boyut kazanmıştı.

4. Fener Rum Patrikhanesi'ne Anadolu'dan Tepkiler ve Türk Ortodoksları

İstanbul'da Fener Rum Patrikhanesi İstanbul Hükûmeti ve Türklere karşı tavır alırken Anadolu'da farklı bazı gelişmeler yaşanmaktaydı. Zira Anadolu'da bulunan Rumlar İstanbul'dan farklı bir düşünce yapısı ile hareket etmekteydi. Anadolu Rumlarının bu düşüncesi daha önceki yıllarda meydana gelen gelişmelerde de kendini göstermişti. Nitekim, Osmanlı Devleti'ne karşı yapılan isyanlar ve ayaklanmalar genel olarak ya Fener Rum Patrikhanesi

---

[1155] Vakit; 7 Kânunuevvel 1339 (7 Ekim 1923).

[1156] Vakit; 7 Kânunuevvel 1339 (7 Ekim 1923). Hatipoğlu bu tarihi 12 Aralık olarak belirterek Grigorios hakkında ise şu bilgileri vermektedir: "Fener Patrikhanesi'nin işgalci İtilâf kuvvetleriyle iş birliğine karşı olan ve 1913-1918 yılları arasında patriklik mevkiinde bulunan V. Germanos'un sağ kolu sayılmaktaydı. Kendisi V. Germanos'un ardından, Mütareke döneminde patrikhanede görev almayıp Kadıköy metropoliti olarak "köşesine çekilmiş" ve Fener ile Babıâli arasındaki ilişkilerin kopup bozulmasından yana olmuş, aynı dönemde Türk düşmanlığı gibi faaliyetlerde de bulunmamıştı. Bu özelliklerinden dolayı yeni Türk yönetimi kendisini persona grata olarak değerlendirmişti." Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.71.

[1157] Vakit; 7 Kânunuevvel 1339 (7 Ekim 1923).

[1158] Hatipoğlu; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, s.74.

[1159] a.g.e.; s.71-76.

merkezli veya Yunanistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra Yunanistan merkezli olurken, Anadolu'da bulunan Ortodoks Rumlar -din adamları hariç- bu isyanlara pek karışmamıştı. Bunun sebebi genel olarak Anadolu'da bulunan Rum Ortodokslarının dil, kültür ve gelenek bakımından Türklüğü benimsemiş olmalarıyla ilgili idi. Örneğin Antalya Rumlarının XIX. yüzyıl sonlarına kadar bir kelime bile Rumca bilmedikleri görülmüştü. Bu tarihten sonra Anadolu içlerinde Yunan propagandası görülmeye başlamış; ancak, Yunanların bu propagandaları İstanbul ve Trabzon bölgesinde etkili olmuş, Anadolu'da fazla etkili olamamıştı. Bunda Anadolu Ortodokslarının Fener Rum Patrikhanesi ve Yunan Hükûmetinin tahriklerinden nispeten uzak kalması[1160] ve son dönemde Papa Eftim'in patrikhane karşıtı yaptığı propagandanın etkisinin olduğu söylenebilir.[1161]

Anadolu'da bulunan Türk Ortodoksları için önemli bir yeri olan Papa Eftim mütareke döneminde Türk Devleti'ne karşı Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrı bir tavır sergilemişti. Papa Eftim'in bu dönemdeki beyanatları ve girişimleri onun Türkler ve Fener Rum Patrikhanesi ile ilgili tavrını açık olarak ortaya koymaktadır. Nitekim Papa Eftim yaptığı bir konuşmada "İstanbul patrikhanesinin bize Türklüğümüzü unutturmak ve lisanımızı değiştirmek için aldığı bunca tedbirler hiç kâr etti mi? İşte Türk tâbiyetimiz ve lisanımız olduğu gibi bâkidir. Hâlis Türk ve Türk evlâtları olduğumuzu âdet, töre, kültür ve her ahvâlimizle bunu ispat etmekteyiz."[1162] diyerek Türk kültürüne olan bağlılığını ve Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı olan düşüncelerini belirtmişti.

Papa Eftim'in bu düşüncelerini bilen Fener Rum patriği daha 1918 yılı sonralarında Papa Eftim'e bir tamim göndererek Türkiye'nin Yunanistan'a verileceği düşüncesinden hareketle Türkiye Hükûmetinin verdiği ve vereceği emirlere itaat edilmemesini ve artık Ortodoks Rumlarının Türk tâbiyetinde kalmalarına gerek olmadığını belirterek yapılacağı tahmin edilen milletvekili seçimlerine de kesinlikle katılmamaları gerektiği konusunda emir vermişti.

Papa Eftim, patrikhanenin bu tamimini kabul etmediği gibi her fırsatta Fener Rum Patrikhanesi ile aynı düşüncede olmadığını ve Türk olduğunu belirtmişti. O kadar ki Türk dostu diyenlere itiraz ederek, kendisinin yabancı olmadığını ancak yabancılara "Türk dostu" denilebileceğini, kendisinin Türk olduğu için böyle bir tabir kullanılmaması gerektiğini ifade etmişti. Patrikhane, onun bu tutumu karşısında sadrazama bir takrir vererek, Papa

---

[1160] Yavuz Ercan bu durumu kısaca şöyle izah etmiştir: "Anadolu'daki bütün Rumlara Yunan ruhu aşılanmış ve Grek damgası vurulmuştur. Oysa tarihî gerçekler böyle değildir. Grekler Anadolu'ya gelmeden önce birçok başka milletler vardı. Grekler geldikten sonra da pek çok milletler geldi. Yalnız ne var ki bu karışıp kaynaşma sırasında Grek dili ve kültürü hepsinden öne geçti. Selçuklular geldikten sonra ise Anadolu'nun çehresi daha başka bir şekil aldı." Ercan; "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", s.413. Şahin; s.185.

[1161] Ergene; s.1-2.

[1162] a.g.e.; s.8. Türk Ortodoksları ile ilgili bk. Yonca Anzerlioğlu; Türkiye'de Ortodoks Türkler (XVI.yy.-XX.yy.), HÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

Eftim'in tutuklanarak patrikhaneye teslimini istemişti. Keskin Kaymakamı Avni Bey bu emri doğru bulmayarak tutuklama kararını yok etmişti.[1163]

Fener patrikhanesinin yayımladığı bir broşürde Türkler hakkında "...Hunhar canavar suratlı zalim Kemalistlerin zulümlerinden biz Hristiyanlığı kurtarmağa gelin. Kemalistlerin Ankara'daki zehirli yuvasını bir an evvel yıkmak için acele edin. Yüz binlerce Hristiyan'ın hayatını kurtarın..."[1164] şeklindeki propagandalarına da Papa Eftim, hiçbir zaman Hristiyan Türk ayrımı yapılmadığını "...İşitmek için kulağı olan işitsin! On asırdan beri Anadolu'da, Türk hükûmetimiz kiliselerimize ne zaman taarruz etti? Böyle bir şey vaki midir? Haşa!..."[1165] diyerek patrikhaneye gerekli cevabı vermişti.

Papa Eftim, Patrik Meletios'un, propagandalarına karşı Fener Rum Patriği Meletios'un birtakım esassız şikâyetler düzenleyip yayımlayarak Hristiyanlık âlemini Türkler aleyhine birlik olmaya davet etmek gibi barışı bozacak teşebbüslere giriştiğini teessüfle işittiğini, Meletios'un İngiltere Hariciye Nezaretine ve Anglikan Kilisesi Başpiskoposluğu ve batı matbuatına müracaat ederek dünyayı yeniden karıştırarak kan ve dumana boğmaya teşebbüs ettiğini belirtmişti.[1166]

Papa Eftim başka bir beyanatında da Fener Rum Patrikhanesi'nin yaptığı propagandaların yalan olduğunu, amcası ile bazı akrabalarının patrikhane tarafından söylendiği gibi İstiklâl Mahkemeleri tarafından değil patrikhane tarafından idam edildiğini zira patrikhanenin bu kişilere para göndererek Pontus meselesi için kullandıklarını belirterek Fener Rum Patrikhanesi'nin Avrupa'yı etkilemek amacıyla Türklerin Rumlara mezalim yaptığı konusunda iftirada bulunduklarını ve patrikhanenin bu tür teşebbüslerini çeşitli delillerle ortaya koyduğunu açıklamıştı.[1167]

Papa Eftim, yaptığı konuşmalardan da anlaşılacağı üzere her fırsatta TBMM Hükûmetinin yanında yer aldığını belirtmişti. Örneğin, İkinci İnönü Zaferi'nin yıl dönümü nedeniyle Ankara'da yaptığı konuşma bu bakımdan oldukça önemlidir. Papa Eftim, bu konuşmasında Mustafa Kemal ve Türk ordusuna olan inancını bir kez daha dile getirmişti.[1168]

[1163] Ergene; s.9.
[1164] a.g.e.; s.10.
[1165] a.g.e.; s.10.
[1166] Hâkimiyeti Milliye; 21 Haziran 1338 (21 Haziran 1922).
[1167] Akşam; 9 Temmuz 1338 (9 Temmuz 1922).
[1168] "Azimkâr, fedakâr, namuskâr şanlı Türk ırkım, kahraman Türk yavrularım, beğler, efendiler, ağalar, evvelâ hazır ve nazır olan Cenâb-ı hakka şükr ederim ki bu gün çok bahtiyar ve mes'udum? Çünkü harb-i umumide mütarekeyi mütaakib o medeniyet iddiasında bulunan Avrupa hükûmetleri medeniyetinden tecrit etmiş bütün ümitlerini yalnız o muazzam kuvvetlerine hasr etmiş, bu aziz Türk topraklarımıza istilâ etmek üzere biz Türkleri imhaya karar vermiş ve bu teşebbüslerine o ahmak... Paşa hükûmetiyle Fener patrikhanesini alet etmişlerdi. İşte bundan dolayı şu hükûmet-i milliyemiz meydana gelince, ben duacınız bunları protesto etti. Şanlı Türk ırkımın namusuna, leke kabul etmez namusuna, sarf-ı kanaatimden ruhumdan doğmuş bir protesto yapdım. Bu gün, işte görüyorum. Allah beni utandırmadı. Bundan dolayı elbette bahtiyarım. Cenabı hak arzu ettiğim millî hükûmeti vücuda meydana getirdi... Paşa hükûmetinin tahakkümünden zulmünden bu Türk milletini kurtardı. Fener patrikhanesinin zehriyle zehirlenmiş tedaviye katabil olmayacak derecede zehirlenmiş olanlar da ceza-yı sezalarını buldular.

Mustafa Kemal (ATATÜRK) de Papa Eftim'in kendileri yanında yer almasını memnunlukla karşılayarak Papa Eftim için "Millî Mücadele'de bize bir ordu kadar yardım etti." şeklinde bir açıklamada bulunmuştu.[1169]

Papa Eftim, Anadolu'da kaldığı sürece yalnız beyanatlarla patrikhaneyi durduramayacağını, bunun ancak Anadolu'da bağımsız bir Ortodoks kilisesi kurularak yapılabileceğini düşünerek bu doğrultuda harekete geçmişti.

Bu sırada Anadolu'da bulunan bazı ruhanî reisler de Yeni Gün gazetesine gönderdikleri çeşitli telgraflarla Papa Eftim ile aynı düşüncede olduklarını göstermişlerdi. Bu kişiler Fener Rum Patrikhanesi'nden şikâyet ederek bağımsız bir Türk Ortodoks Kilisesi kurmak düşüncesinde olduklarını belirtmişlerdi.[1170]

Anadolu Rumları bu telgraflarında, eskiden beri ahlâk ve âdetlerini koruduklarını, Türkçeden başka bir dil bilmediklerini belirtmişlerdi. Isparta'dan gelen bir telgrafta; papazların bile aslen Türk olan yerli ahaliden yetiştirilmiş olduğunu, İstanbul'daki patrikhane ile hiçbir ilişkilerinin olmadığı ve olamayacağı dile getirilmişti.

Havza Piskoposu telgrafında "Hükûmet-i mesbuamız ve İslâm vatandaşlarımız nazarında fena görünmekliğimize sebep olan İstanbul patrikhanesinin hilâf-ı selâhiyet-i siyâsî ve idarî şekillere kadar çevirdiği nüfuz-u ruhanisini üzerimizden nez' ediyoruz."[1171] şeklinde bir açıklamada bulunmuştu. Gümüşhacıköy ruhanî reisi de telgrafında "Bugün Anadolu'da asırlardan beri yaşayan Rumlar aslen Selçuklulardan olup Hristiyanlığı kabul etmiş halis Türklerdir."[1172] demekte idi.

Kalan masum ve kabahatsizlere karşı da Allah bana yardım etti. Hakikatı onlara anlatmağa muvaffak oldu. Patrikhanenin açdığı uçurumları sed ettim. Patrikhaneyi kökünden sarstım. Fenerin mumunu söndürdüm. Onu karanlıkta zindanda bıraktım.
Bu gün efendiler Anadolu patrikhaneye vermediği ve vermeyeceği salahiyeti bana verdi. Ben de bu vazife-i mukaddeseyi deruhde etdim. Davayı milliyemiz uğrunda canımı feda edercesine çalışmaya azmettim efendim.
Bu gün İkinci İnönü zafarinin sene-i devriyesine tesadüf eden bu günkü ictimaadan pek bahtiyarım. Yalnız istirham ederim kemal-i menmuniyetle dinlenmekliğimi.
Efendiler bilir misiniz, bize o muzafferiyeti kazandıran aceba nedir, topumuz, tüfengimiz mi? Hayır hayır çünkü her şeyi elimizden aldılar. Onu bize hak ve meşru olan davamız kazandırdı. Bize onu kazandıran sarsılmaz imanımızdı. Leke kabul etmez namusumuzdu. O zaferin sebebi sırf ümitlerini kullarına hasr eden kendilerini muazzam add eden devletlerin tekbiriydi….." Vakit, 23 Nisan 1338 (23 Nisan 1922).

[1169] Karakurt; s.31.

[1170] Bu telgraflardan bazılarını şu kişiler göndermişti: Isparta'dan Papaz Yovakim, Papaz Nikola, Papaz Istrati ve diğer birçok imza sahibi, Havza'dan Piskopos Aristos, Papaz Haralambos ve başka imza sahipleri, Gümüşhacı köyünden Papaz Petre, Papaz Dimitri sekiz imza sahibi, Kayseri'den Papaz Vekili Nikola, Papaz Paleodoros, Bahtiyar ve diğer imza sahipleri, Tosya'dan ruhanî reis ve diğer imza sahipleri, Diyarbakır'dan Papaz Patris, Kırşehir'den Papaz Mihail ve diğer imza sahipleri, Yozgat'tan Papaz Vasil ve birçok imza sahibi, Tirebolu, Giresun, Ergani Madeni'nden ruhanî reislerin imzalarından oluşan yüzlerce telgraf. Vakit; 3 Mayıs 1921.

[1171] Vakit; 3 Mayıs 1338 (3 Mayıs 1922).

[1172] a.g.g.

Tosyalı Rumlar ise gönderdikleri telgrafla bu teşebbüsün bir an önce neticelendirilmesini önemle talep etmişlerdi.[1173]

Safranbolu'da 2749 nüfusa sahip olan Türk Ortodoks Cemiyetinin Anadolu Ajansına gönderdikleri telgraf Rumların yeni bir patrikhane kurulması konusundaki duygu ve düşüncelerini göstermesi açısından oldukça ilginçtir. Safranbolu Rumları gönderdikleri telgrafta; âdet ve lisan itibarıyla Türk olduklarını, şimdiye kadar "Panelenizm" düşüncesinin gerçekleşmesi için çalışan İstanbul Rum patrikliğinin etkisi altında kalarak hangi milletten olduklarını gösteremediklerini, zira tarihin sayfalarının incelendiğinde geçmiş zamanlarda Ortodoks mezhebini kabul etmiş Türk olduklarından şüphe olmadığı, maruz kaldıkları baskıdan dolayı Rum adı altında harekete geçen kardeşlerinden patrikhanenin teşviki sonucu yanlış yollara gidenlerin olduğunu, buna rağmen kendilerinin yine Türklerden, Türkiye Hükûmetinden daima adil ve şefaatle muamele gördüklerini, bundan sonra Panelenizm düşüncesine kesinlikle tâbi olmayacaklarını, aslen kardeşleri olan Türklerle mes'ut ve müreffeh bir hâlde yaşamak azminde olduklarını, Anadolu'da bulunan ve kendileri gibi kendilerine Rum adı verilen diğer bütün arkadaşlarının aynı amaç için çalışacaklarından şüphelerinin olmadığını, bundan dolayı yaptığı işlerle iki kardeş milleti birbirinden ayırmaya çalışan ve bilhassa son zamanlarda maskesini büsbütün atarak dinî görevini kötü kullanan İstanbul Rum patrikliği ile bugünden itibaren ilişkilerini kestiklerini, amaçlarının Anadolu'nun uygun bir bölgesinde bir Türk Ortodoks patrikliği tesis ederek Türk kardeşleri ile mes'ut yaşamak olduğunu belirtmişlerdi.[1174]

Diğer taraftan, Ankara Ruhanî Dairesi Türk Ortodoks Cemaati de Fener patrikhanesiyle ilişkisini kestiğini ve millî hükûmetin özel izni dâhilinde, bir Türk Ortodoks Kilisesi kurulması için teşebbüslerde bulunmak üzere, Papa Eftim'e genel vekâlet verdiğini ilân etmişti.

Bütün bu telgrafları dikkate alan Yeni Gün gazetesi Anadolu Rumlarının İstanbul patrikhanesinden ayrılmak istediklerini belirterek bunun nedenlerini şöyle sıralamıştı:

1. Rumlardan gerek iç bölgelerde, gerekse sahilde bulunanların aslen Türk oldukları, Türkçe konuştukları ve hatta Rum patrikhanesinin propagandalarının kendilerini rahatsız etmeden önce genellikle Rumcayı bilmedikleri,

2. Anadolu Rumlarının âdetleri, an'aneleri itibarıyla Türk oldukları,

3. Anadolu Rumlarının İstanbul patrikliğinden memnun olmadıkları ve ayrılmak istedikleri.

[1173] a.g.g.

[1174] Yazı karyesi muhtarı Yori, Kırımlı oğlu Hıristo, Kilise Mahallesi Muhtarı Dimitri, Papaz Yermanos, Kilise heyetinden Dimitri Keskincioğlu Hıristi. Vakit; 13 Mayıs 1337 (13 Mayıs 1921).

Yeni Gün gazetesi ayrıca Anadolu Rumlarının İstanbul patrikhanesinden ayrılma arzusunun yeni bir istek olmadığı Birinci Dünya Savaşı zamanında da Anadolu'da dinen Hristiyan, fakat aslen Türk olan bu Rumlar için Karaman'da yeni bir kilise, yeni bir patrikhane kurulmasının düşünüldüğünü belirtmişti.[1175]

Papa Eftim bütün bu tepkileri dikkate alarak İstanbul'dan ayrı Anadolu'da bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi kurma teşebbüsünde bulunmuş ve bir kez daha Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı olan düşüncelerini belirterek Ankara Hükûmetine yapmış olduğu müracaatı değerlendirmişti. Papa Eftim konuşmasında, Fener Rum Patrikhanesi'nin yüzündeki maskeyi attığını ve artık Yunan olduğunu ilân ettiğini, bu fesat, siyaset ve şer ocağından kimsenin bir şey beklemediğini, bazı metropolitler yüzünden şimdiye kadar seslerini yükseltemediklerini, metropolitlerin çoğunun Fener Rum Patrikhanesi'ne koştuklarını, bu metropolitler tarafından Türk Hükûmetinin zulüm yaptığı konusunda büyük tantanalar yapıldığını; ancak, ortada ne zalim, ne de mazlum olduğu, bunun Yunan ırkına has bir farfaracılıktan ibaret olduğu, artık Fener patrikhanesinin bir fesat ocağına dönüştüğünü, Anadolu Türk Ortodokslarının sadık Türk çocukları olduklarını belirterek, Fener Rum Patrikhanesi'nden ayrı olarak Anadolu'da Türk Ortodoks Kilisesi kurulması konusunda Adliye ve Mezahip vekiline müracaat ettiklerini ilâve etmişti.[1176]

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, yapılan müracaatı dikkate almış ve Adliye Vekâletinde bu konuda özel bir kanun hazırlanmasına başlandığını belirtmişti.[1177] Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Türklerin yanında yer alacak bir Türk Ortodoks Kilisesi'nin kurulmasını Türk menfaatleri açısından olumlu değerlendirerek 5 Ocak 1921 tarihinde, Anadolu Hristiyanlarının büyük bir kısmının neslen Türk olmaları dolayısıyla bunların Anadolu patrikliği kurmak suretiyle İstanbul patrikliğinden ve onun tesirlerinden kurtarılmasının mümkün olup olmadığının Adliye Vekili Celalettin Arif Bey tarafından tetkiki konusunda karar almıştı.[1178]

Daha sonra bu konu 21 Mayıs 1921 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından görüşülerek, Türk Ortodoks Kilisesi kurulması hakkında karar verilmişti.[1179]

Papa Eftim, Adalet Bakanlığının izni doğrultusunda kongre için üç ruhanî başkan bulmak amacıyla çalışmalara başladı. Zira, patrikhanenin propagandasına uyup kendilerini siyasete kaptıran ve Türklüğe karşı olan birçok ruhanî başkan, ruhanî dairelerini bırakıp İstanbul'a kaçmış veya kaçmaya hazırlanmakla meşgul olduklarından Anadolu'da episkopos payesinde ruhanîlerden hemen hemen eser kalmamıştı. Bu kişilerden yalnız

---

[1175] Vakit; 3 Mayıs 1921.
[1176] İkdam; 7 Kanunusani 1338 (7 Ocak 1922).
[1177] Vakit; 3 Mayıs 1337 (3 Mayıs 1921).
[1178] BC. Arşivi; 18.94.4.1921.
[1179] BC. Arşivi; 18.94.6.1921.

Konya Metropoliti Prokopios, Maçka Metropoliti Kirillos, Antalya Episkoposu Meletios, Gümüşhane Episkoposu Yervasios bölgelerinde bulunmaktaydı.[1180] Bu kişiler genel olarak Fener Rum Patrikhanesi'ni desteklemekteydi. Papa Eftim bu kişilerden Prokobios, Yervasios ve Meletios'u büyük güçlükle ikna etmiş, onları Kayseri'ye getirmişti.[1181] Bunlardan ayrı olarak Anadolu ve Trakya'da bulunan seksen ruhanî daire de davet edilmişti. Davet edilenlerden İstanbul'un etkisi altında bulunan İstanbul'daki sekiz ruhanî daire toplantıya katılmıştı.

Kongre öncesinde çok çekişmeli şekilde yapılan görüşmelerde kongreye sunulmak üzere şu kararlar alınmıştı:

a. Kanun ve nizamlara aykırı olarak patrik seçilen Meletios Metaksakis patriklikten çıkarılacak ve Fener patrikhanesi feshedilecek.

b. Kayseri'de bağımsız bir Türk Ortodoks patrikhanesi kurulacak.

c. Kilise ve cemaatler tarafından noterliklerce tanzim edilmiş vekâletnamelerle Papa Eftim'e "Anadolu Ortodoks Kilisesi Umumî Vekilliği ve Murahhaslığı" payesi verilecek.[1182]

21 Eylül 1922 tarihinde yapılan kongre Konya Metropoliti Prokobios başkanlığında toplanarak Papa Eftim'in etkili bir konuşmasıyla başlamış, kongreye sunulan mazbata oy birliği ile kabul edilmişti.[1183]

[1180] Ercan; Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, s.28.

[1181] Gelişmeler için bk. Erol Cihangir; Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi, İstanbul, 1996.

[1182] Ercan; "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", s.420.

[1183] Kabul edilen mazbata şöyledir:
"İşbu bin dokuz yüz yirmi iki senesi şehri eylülünün yirmi birinci Çarşamba günü zevali saat üç raddelerinde, biz zirde vaziü'l-imza umum Anadolu Türk Ortodoks cemaatleri murahhasları, Konya metropoliti şerefetlu (Prokobiyos) efendi hazretlerinin taht-ı riyasetlerinde şerefetlu Episkopos Meletyos efendilerle umum Anadolu Türk Ortodoksları murahhas-ı umumisi faziletlu Papa Eftim İfendi ve Kayseri'de mevcut ruhban sınıfı hazır oldukları halde bi'l-ictima, asırlardan beri biz umum anadolu Türk Ortodokslarının merci-i ruhanimiz olan Fener Patrikhanesi'nin, taraf-ı ilâhi zirhimayesinde tevdi edilmiş olduğumuz hükûmet-i celile-i Osmaniye ile kat'-ı münasebet ve kilisemizin kavanin-i mevzuasına külliyen muhalif olarak idare-i mülkiye ile idare-i ruhaniye arasında tevazini muktezi bulunan ahengi ihlâl ve Fener Patrikhanesi'yle hiçbir münasebeti olmayan ve teb'a-i ecnebiyyeden bulunan (Meletyos Metaksis)i, patriklik makamına ikad etmiş bu suretle hem hükûmet-i metbuamıza karşı adem-i itaate ve hem de hükûmet-i metbuamızla biz teb'a-i sadıka arasında suitefhimat hususuna sebebiyet vermiş olduklarından ve bi'n netice milletimizi pek müşkül ve vahim bir vaziyete ilka ettiklerinden müekkillerimiz bulunan anadolu Türk Ortodoks cemaatleri mukaddema hükûmet-i milliyemize medaddid ariza ve telgrafnamelerle müracaat ederek bu suretle kilisemizin kanunları ve teamülü ahkamı hilafına olarak Fener Patrikhanesinde husule gelen ahvali red ve protesto ve fekk-i irtibat ettiklerini dahi bütün âleme kerraren ilân ve ilam eylediklerinden ve bizleri usul-i mevzua dairesinde kilisemizin ahkam-ı şerifesine tevfikan Patrikhanemizin teşkil hususunun mütevakkıf bulunduğu umurun kallisini ifaya mezun olmak üzere tevkif ettiklerinden İstanbul'da patriklik makamını gasbetmiş olan Meletyos Metaksis efendinin mezkur makamın gasıbı bulunduğunu ve binaenaleyh hiçbir veçhile Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine tabi umum Türk Ortodokslarının patriki bulunmadığını ilân etmekle beraber ve şimdilik patrik intihabı ise muzaffer Türk ordularımızın ve gayr-i ruhani murahhaslarımızın iştirakiyle ictima olunacak meclis-i umuminin davet-i ictima ve in'ikadına mütevakkıf bulunduğundan ve bunun temini dahi ahval-i hazıra ilcaatiyle kabil olamayacağından esamisi balada zikredilen episkopos efendilerle teşekkül eden cemaat,

Yayımlanan bu mazbata Fener Rum Patrikhanesi'ni daha da sinirlendirmiş ve bunun üzerine patrikhane propagandalarının hızını artırmıştı. Aslında Papa Eftim'in harekete geçeceği toplantı yapılmadan önce hem İtilâf devletleri hem de patrikhane tarafından bilinmekte idi. Türk otoritelerinin İstanbul'daki yabancı siyasî temsilciliklerinin kaynaklarına dayanarak elde ettikleri bazı bilgilere göre hazırlanan raporda, İstanbul'da bulunan Rumların %40'nın Anadolulu Rumlardan, diğer %40'nın İstanbullu ve Osmanlı vatandaşı Rumlardan, %20'sinin de Yunan vatandaşlarından oluştuğu; son zamanlarda Anadolu Rumları arasında yapılan propagandaların bir sonucu olarak "Türk Ortodoksluğu" fikir ve cereyanlarının yoğunlaştığı ve bunların Anadolu'nun Yunan işgali altında bulunmayan bölgelerdeki Ortodoks unsurlarla bağlantı kurma çabaları içine girdikleri, Türklerle hoş geçinmek kararında bulundukları; İstanbul'da Rumlardan büyük bir çoğunluğun da malî ve ticarî buhran nedeniyle Anadolulu Rumları desteklediği ve savundukları siyasî yola taraftar göründükleri, patrikhanenin cemaat üzerindeki etkinliğini kıracak olan bu akımından dolayı telâşa düştüğü, Anadolu Rumları arasında "Türk Ortodoksluğuna" meyil ve anılan akıma ilişkin görüşmeler yapmak üzere patrikhane taraftarlarının birkaç gün içinde Zografyon'da bir toplantı yapacakları ve önemli kararlar alacaklarına ilişkin haberler verilmekteydi.[1184]

Diğer taraftan Rum Patriği Meletios bu gelişmeler karşısında 7 Şubat 1923 tarihinde Times gazetesine verdiği demeçte; Ortodoks mezhebinin kanunlarına göre Konya'daki sen sinodun hiçbir hüküm ve nüfuzu haiz dolmadığı, yaptığı işlerin kilise kanunlarına aykırı olduğu, Konya ve Ankara metropolitliklerinden seçilen bazı rahipler tarafından Türkçe dualar okutulmasının öğretilmesi için bir okul açmak niyetinde oldukları, rahipler hakkında derhâl soruşturma yapacakları ve bunların büyük ihtimalle Ankara Hükûmeti tarafından zorla yaptırıldığı, patrikhaneye tâbi olacak ayrı bir Ortodoks kilisesi için kanun yapmaya hazır olduklarını belirtmişti.[1185]

---

metropolitler ile kilisemiz kongresi tarafından intihab olunan Çene oğlu, Filip, Boyacı oğlu Kozma, Kostaki, fehmi, Yorgi Orologos, Teofilos, Ayan oğlu Todor, Çömlekçi oğlu Mihalaki, Bullu oğlu İstimat Zihni efendilerden mürekkep daimi meclis-i muhtelite, birlikte patrikhane nizamnamesi ahkamına tevfikan umur-ı ruhaniye ve mezhebiyemizi tedvir ve ileride patrik intihabatı istihzaratına tevessül etmek üzere, reis-i müşarünileyh hazretlerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine tabi umum Türk Ortodoksları patrik kaymakamı intihab ettiğimizi ve merci-i aidinden umur-ı resmisinin istihsali zmnında işbu mazbata-i intihabiyemiz üç nüsha olarak tanzim ve umum hazırun tarafından hatt-ı destimizle imza edildikten sonra biri Kayseri sancağı mutasarrıfiyyet-i aliyyesine, diğeri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine tabi umum Türk Ortodoks patrik kaymakamı rütbetlu Prokobiyos efendi hazretlerine ve üçüncüsü de umumi murahhasımız ve mümessilimiz Papa Eftim Eendi hazretlerine takdim kılındı. 21 Eylül 1922

Konya Metropolidi :Prokobiyos
Antalya Episkoposu :Meletyos
Gümüşhane Episkoposu :Yervasyos

Türk Ortodoks Cemaat ve Kiliseleri Vekil-i Umumisi ve Murahhası: Papa Eftim" Ergene; s.24, 25, 26.

[1184] TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 132, Belge No: 132-8.

[1185] Hâkimiyeti Milliye; 15 Şubat 1339 (15 Şubat 1923).

Papa Eftim 18 Nisan 1923 tarihinde Keskin'de Patrik Meletios'a cevap olmak üzere Vakit gazetesine şu telgrafı göndermişti:

"...Anlayana sivri sinek saz, anlamayana davul dümbelek de az. Kulağı olan işitir ve mezhebi menfaatine artık alet etmek gibi hiçbir mahremlik olmadığını bilir.

İstanbul'daki Türk Ortodokslar da artık iğfalâta kapılmaz, bu defa Türk intihablarına iştirak eder ve reylerini müttefiken sevgili reisimiz muhterem Mustafa Kemal Paşa hazretlerine verirler hak yerini bulur ve dava hitam bulur."[1186]

Aslında bu sırada Türkiye dışındaki Ortodoks kiliselerinde de Fener patrikhanesine karşı tavır alınmaya başlamıştı. Meselâ Lehistan ve Arnavutluk'ta bağımsız kilise kurma girişimleri olmuştu. Lehistan'daki Ortodoks kiliselerin Fener patrikhanesinden ayrılarak bağımsız bir Ortodoks Lehistan kilisesinin tesisine ilişkin İstanbul'daki Lehistan elçiliğiyle Fener otoriteleri arasında bir görüşme yapılmıştı. Görüşmeler sırasında Lehistan Ortodoks kiliseleriyle irtibata geçilmesi kararlaştırılmıştı. Bu kararı imzalamak üzere patrikhane ruhanî meclis mensuplarından Hıristo ve Papa Yovano'dan kurulu bir heyet görevlendirilmişti.[1187]

Fener patrikhanesi aynı günlerde Arnavut Ortodoks kilisesinin de özerkliğini tanımıştı.[1188] Patrikhane Arnavutluk kilisesinin özerkliğini kabul etmekle beraber kilisenin başkanlığında sen sinod tarafından kabul edilmesinden sonra onaylanmasını talep etmişti. Bu noktada iki taraf arasında bir anlaşma sağlanamadı.[1189]

Bu sırada "Bağımsız Türk Ortodoks Kilisesi"nin Fener patrikhanesinin etkisi altında kalma ihtimali ortaya çıkmıştı. Çünkü Lozan'da alınan karar doğrultusunda Anadolu'daki Ortodoks nüfusun mübadeleyle Yunanistan'a gitme zorunluluğu karşısında kalmaları Anadolu'daki Ortodoks varlığının bitmesi ihtimalini gündeme getirmişti. Bu durum karşısında Papa Eftim İstanbul'a giderek buradaki Ortodoks Rumları patrikhanenin etkisinden kurtarmak istemişti.[1190]

İstanbul'da Tokatlıyan oteline yerleşen Papa Eftim'i ilk iki gün birçok Ortodoks ve Ermeni ziyaret etmişti. Papa Eftim gazetecilerle de bir toplantı yaparak faaliyetlerini anlatmıştı. Papa Eftim İstanbul'a gelişi konusunda;

"Bizim İstanbul'a bu defa gelmekten maksadımız patrikhanenin malûmunuz olduğu vechile hükûmetimizle yeniden tesis-i münasebet arzusuyla resmen birkaç müracaatlar olmuştu; fakat, hükûmetimiz bu

[1186] Vakit; 19 Nisan 1339 (19 Nisan 1923).
[1187] Hâkimiyeti Milliye; 15 Şubat 1339 (15 Şubat 1923).
[1188] Hâkimiyeti Milliye; 26 Şubat 1339 (26 Şubat 1923).
[1189] Hâkimiyeti Milliye; 10 Mayıs 1339 (10 Mayıs 1923).
[1190] Ercan; "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", s.422-423.

müracaatlara kat'iyen ehemmiyet vermedi. Çünkü bir taraftan resmen münasebet tesis etmek arzusunda bulunan patrikhane, hâlâ Patrik Meletios namını kilisede okuyor ve makamda patrik hâlâ onu biliyor. Patrik Meletios'un yalnız vücudu burada yok..."[1191] diyerek her şeyin eskisi gibi olduğunu belirtmişti. Papa Eftim sözlerine şöyle devam etmiştir:

"Yine malûmunuz ki bu patrikhane Türkiye den fek-i irtibat eyledikten sonra yine Anadolular, Türk ırkına mensup Türk evlâtları 600 seneden beri nan ve nimeti ile perverde olduğumuz Türkiye'ye karşı bu dinî merkezimizin yanlış hareketini cerh ve red ederek Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetimize tâbi müstakil bir Türk Ortodoks kilisesi teşkil ve Türkiye'nin Millî Mücadele'si neticesine kadar devam edip gelmekteyiz. Lozan sulhünde her nasıl ise yine İstanbul patrikhanesi İstanbul'da Türkiye Hükûmetine tâbi olarak bırakıldı. Anadolu'daki Rum anasırı mübadeleye tâbi tutuldu. Biz mübadelede alâkadar görülen Anadolulular vaziyetimizi bir an evvel tayin etmek üzere ve İstanbul patrikhanesi ve İstanbul'daki isyankârâne vaziyet alan adamların Türkiye'ye tâbi kaldıkları hâlde bizler ki Anadolu'da sadakatimizi göstermiştik. Türkiye'de kalmamıza ne denilebilirdi. Hükûmet-i milliyemize müracaat ettik. Hükûmetimizin bizim ile sadakatini ibraz eden şahısların ve milletin her hâlde düşünüleceğini ve kilisemizi de şimdilik muhafaza eylememizi tavsiye buyurdular..."[1192]

Papa Eftim İstanbul'a geldikten sonra patrikhaneye giderek Meletios'un patriklikten ve sen sinod üyeliğinden çıkarılmasını istemiş, patrikhane bu müracaat konusunda oyalama taktiği uygulamıştı. Bu sırada Rum basını da Papa Eftim'le müzakerelerin kesildiğini yazmıştı. Papa Eftim bütün bu gelişmeler karşısında tekrar Ankara'ya dönmek istemiş; ancak, kendisini ziyaret eden Ortodoks Rumların ricası üzerine İstanbul'da kalmaya karar vermişti.

Diğer taraftan patrikhanede Papa Eftim'in önerisi görüşülmek üzere idi. Bu konuyu görüşmek üzere toplanan sen sinodun Papa Eftim'den başka izahat istemediklerini beyan etmeleri üzerine Papa Eftim sen sinodun toplandığı odaya girmiş, daha önce verdiği önerinin görüşülerek yarım saat içinde kendisine bildirilmesini istemişti. Sen sinodun bunun üzerine görüşmeye başlayarak yarım saat içinde Patrik Meletios'un görevden alındığını, diğer isteklerinin de peyderpey görüşüleceğini bildirmişti. Papa Eftim, bunun üzerine sen sinodu fesh etmiş ve üyelerin salonu terk etmelerini söylemişti. Daha sonra patrikhanenin bir başka odasında yeni bir sinod kurulmuş ve başkanlığı Erdek Metropoliti Kalinikos üzerine almıştı. Yeni kurulan sen sinod 4 Ekim 1923 tarihinde ilk iş olarak Meletios'un

[1191] Vakit; 26 Eylül 1923 (26 Eylül 1923).
[1192] Vakit; 26 Eylül 1923 (26 Eylül 1923).

azledilişini onaylamış ve Papa Eftim'i patrikhane temsilciliğine geniş yetkilerle tayin etmişti.[1193]

Patrikhane daha sonra yeni patriğin kim olacağı konusunda çalışmalara başlamıştı. Patriklik için iki aday bulunmakta idi. Adaylardan biri Maçka Metropoliti Kirilos, diğeri de Kadıköy Metropoliti Grigoryus idi.[1194] Her iki metropolit hakkında yoğun kulisler yapılmıştı.

Bu sırada Anadolu'da bulunan Papa Eftim Ankara'dan bir telgraf çekerek patrik seçiminin bir hafta sonraya ertelenmesini istemiş; ancak, sen sinod üyeleri, Papa Eftim'in telgrafını dikkate almadığı gibi üyelerden bazısı Papa Eftim'in patrikhane vekâletinden azlini istemişlerdi. Sen sinodun o gün yapılan toplantısından bir sonuç çıkmamıştı.

Papa Eftim bu durum karşısında tekrar İstanbul'a dönerek patrikhaneye gitmişti. Papa Eftim'in İstanbul'a gelişi, Rumların hoşuna gitmemiş, hatta Rum gazeteleri Papa Eftim ile Maçka metropolitine şiddetli hücumlarda bulunmuştu. Rumca gazeteler, Papa Eftim ile Maçka metropolitinin uygunsuz hareketleriyle Ortodoks kilisesinin gerçeğini ihlâl etmekte olduklarını yazmışlardı.

[1193] Vakit gazetesinde o gün yaşanan olaylar şöyle anlatılmaktadır: "Patrikhane meselesi artık son safhasına girmek üzeredir. Dün sabah yeni patrik seçimi yapılacağı haberinin duyulması üzerine, Fener muhitinde alışılagelmişten fazla bir faaliyet gözlemlenmeye başlamış ve erkenden ruhanî reisler de patrikhaneye gitmiştir. Ruhanî reislerin görüşmelerinde, bundan bir ay önce Papa Eftim ve Fener'den kovulan yedi metropolit de hazır bulunmuşlardır.
Papa Eftim tarafından patrikhaneye daha önce gönderilmiş olan bir mektupta; hükûmetin bu yedi metropolitin sen sinoda katılmalarında sakınca olmadığını bildirilmişti. Mevcut metropolitler sen sinoda başkanlık yapan Erdek Metropoliti Kalimikos'un başkanlığı altında toplantıya başlayarak seçim meselesiyle meşgul olduğu bir sırada, Papa Eftim dostlarından Safvet Bey gelerek ayrı bir odada Maçka Metropoliti Kirilos ile görüşmüştür. Bir memur patrikhaneye giderek patrik seçiminin yapılıp yapılmayacağını öğrenmek istemiş, bunun üzerine merkeze giden Muharrirat Türkiye Kalemi Müdürü Kityos Efendi toplantının amacını izah etmiştir. Fener polisi, seçim emrinden hükûmetin bilgisinin olup olmadığını ve öncelikle vali beyin bu konuda bilgisinin olması gerektiğini ihtar etmiştir. Bunun üzerine görüşmeler yapılarak Bursa Metropoliti Kostantinos ve Niksar Metropoliti Ağatankelos'dan oluşan heyet ve diğer iki kişilik bir heyetin vali beyin nezdine gitmesi kararlaştırılmıştır. Heyet patrikhane kapı kethudasıyla birlikte vilâyet makamına gederek vali beyle görüşmek istemiş ise de vali bey o anda çok meşgul bulunduğundan heyeti kabul edememiştir. Bu heyet, yarın için kabul edilmesi temennisinde bulunmuş, fakat vali bey bu na da kesin bir cevab vermemiştir.
Heyet, vali beye patrik seçiminin gelecek perşembe günü yapılacağını tebliğe memur edilmişti. Heyet patrikhaneye döndükten sonra, metropolitler tekrar hararetli görüşmeler yapmışlardır. Alınan istihbarata göre; bu görüşmeler neticesinde, Başvekil İsmet Paşa ile Adliye Vekili Seyid Beye telgraflar gönderilmesine karar verilmiş ve telgraflar çekilmiştir. Bu telgraflarda patrik seçimi için evvelce gösterilmiş olan kırk günlük mühletin bitmesi üzerine, patrik seçimi artık zaruret kazandığından ve perşembe günü toplanılarak, kilise kanunları emri gereğince seçim yapılacağı bildirilmiştir." Vakit; 2 Kânunuevvel 1338 (2 Aralık 1923). Şahin; s.193'te bu tarih parantez içinde 4 Teşrinievvel 1339 (4 Ekim 1923) olarak belirtilmiş ve tarih çevirisinde 13 gün eklenerek 17 Ekim olarak verilmiştir.

[1194] Vakit; 2 Kânunuevvel 1923 (2 Aralık 1923).

Papa Eftim, kendisine karşı yapılan muhalefete önem vermemekte, hâlâ patrikhanenin vekili bulunduğunu iddia etmekte ve İstanbul'a sıhhî nedenlerden dolayı özel olarak geldiğini söylemekte idi.[1195]

Bu sırada Patrikhanede Patrik seçimi yapılmış ve Grigorios 6 Aralık 1923 tarihinde patrik seçilmişti. Bunun üzerine Papa Eftim patrikhane vekâletinden yapılan seçimi sebep göstererek istifa ettiği hakkında sen sinod başkanına hitaben bir mektup yazarak odacı ile göndermişti.[1196]

7 Aralık sabahı metropolitler patrikhaneye gelerek, Erdek Metropoliti Kalinikos'un başkanlığında Papa Eftim'e verilecek cezayı görüşmek üzere toplanmıştı. Ancak toplantı başlar başlamaz Papa Eftim ve arkadaşları toplantı odasına girerek, Patrik Gregorios'un seçiminin gayrimeşru olduğunu belirterek, seçimlerin feshine karar verdiklerini, her türlü etkiden uzak olarak yapılacak yeni patrik seçimine kadar Türk Ortodoks cemaati genel vekâleti dolayısıyla millet adına patrikhaneye geçici olarak el koyduklarını belirtmişlerdi. Papa Eftim derhâl toplantıya son verilerek metropolitlerin patrikhaneyi terk etmelerini söylemişti. Patrikhaneden ayrılmak istemeyenler zorla çıkarılmıştı.

Papa Eftim yaptıklarını şöyle özetlemişti: "Yetmiş daire-i ruhaniyeden musaddak vekâletle yine millet namına patrik işine müdahale ettim. Çünkü intihabda Yunan parmağı vardır. Çevrilen fesat dolabı üzerine yapdığım müdahale neticesinde patrikhaneyi işgal ettim."

"Bu gün patrikhanede cereyan eden şeyleri Ankara'da hükûmet-i merkeziyeye telgrafla bildirdim. Yarın öğleye kadar da patrikhanede cereyan edecek vukuatı seyr edeceksiniz."[1197] Papa Eftim kendisinin de belirttiği gibi Ankara'ya çektiği telgrafla patrikliğe arzu edilmeyen bir kişinin seçildiğini bildirmiş ve olaylar hakkında uzun uzadıya bilgi vermişti.[1198] Ancak Ankara Papa Eftim'in bu konudaki tutumuna pek sıcak bakmamıştı.

[1195] Vakit; 4 Kânunuevvel 1923 (4 Aralık 1923).

[1196] Ergene; s.91.

[1197] Patrikhanedeki gelişmeler Vakit gazetesinde şöyle anlatılmakta idi: "Önceki gece patrikhane içerisinde kalan Papa Eftim, maiyetindekilere özel izni olmadıkça gerek metropolitlerden ve gerek diğer patrikhane hizmetlilerinden hiç kimsenin içeri girmesine müsaade edilmemesini emretmiştir. Sabahleyin âdet olduğu için Maçka metropolitinin yanına gitmek isteyen Terbibandokonis, Papa Eftim tarafından kovulduğu gibi, patrikhane kapılarının Hristiyanlara açılmasını emreden Söke metropoliti ve Patrik Kaimakamı Tomlıs'i ve gelen Hristiyanların patrikhaneye girmesine izin veren Mübaşir Yaniteokari'yi de azarlamıştır. Papa Eftim Efendi, Söke metropolitini yanına çağırarak sen sinod ile diğer odaların anahtarlarını istemiştir. Metropolit de bu emre karşı gelmiştir.

Papa Eftim aleyhine dönen Maçka metropoliti, erkenden patrikhaneden ayrılarak Bursa metropolitinin evine gitmiş, sonra diğer metropolirlerle toplanarak patrikhaneye gelmişlerse de bunların hepsi Papa Eftim'in taarruzuna hedef olmuşlardır. Papa Eftim, bunlara hitaben istenmediklerini ve patrikhaneyi terk etmeleri gerektiğini söylemiştir.

Rumların rivayetine göre, bu esnada İznik Metropoliti Vasiliyos da dayak yemişti. Hâlbuki Papa Eftim Efendi, Rumca gazetelerde yazılan bu rivayeti tekzib etmiştir." Vakit; 8 Kanunıevvel 1339 (8 Aralık 1923).

[1198] Vakit; 7 Kânunuevvel 1339 (8 Aralık 1923).

Diğer taraftan Papa Eftim'e karşı olan metropolitler ayrıca bir yerde toplanarak Papa Eftim aleyhinde görüşmüşlerdi. Sinod üyeleri İsmet Paşa ve Adliye vekiline bir telgraf göndererek durumu izah etmişlerdi. Gönderdikleri telgrafta; vilâyet makamından aldıkları tezkire üzerine bütün vasıflara sahip Kadıköy metropolitinin patrik seçildiğini ve bunun hükûmete bildirildiğini; ancak, Papa Eftim'in uygunsuz bir şekilde patrikhaneyi bastığını belirterek, olayı uzun uzun anlattıktan sonra patrikhanenin korunmasını talep ve sen sinod üyelerinin patrikhaneye serbestçe girebilmeleri için gerekli emirlerin verilmesini rica etmişlerdi.[1199]

Ayrıca bir grupta İstanbul valisi ile görüşmeye gitmiş ancak vali muavini ile görüşebilmişlerdi. Vali muavini heyetin şikâyetlerini dinledikten sonra, bu hususta hükûmetten talimat beklendiğini ve ona göre hareket edileceğini söylemişti.[1200]

İstanbul'da yayımlanan Rumca gazeteler de bu duruma büyük tepki göstermekte ve Papa Eftim'in yeni harekâtını şiddetle tenkit etmekte idi. Papa Eftim'in Rum milleti adına söz söylemeğe hiçbir yetkisi olmadığı yazılmakta idi. İmerisyanen gazetesi, haydut sıfatıyla nitelendirdiği Papa Eftim'in yakalanarak, bu tecavüzlerinden dolayı cezalandırılmasını hükûmetten istemişti.[1201] Gazetede ayrıca, Müslümanların himaye talep eden rahiplerin imdadına yetişmeleri gerektiğini yazmıştı.[1202]

Proedos gazetesi, baş makalesinde patrikhane olaylarına değinerek, hükûmetin bu çirkin hâllere son vermek için müdahale etmesi gerektiğini, çünkü patrikhane aleyhinde yapılan bu tecavüzlerin hükûmetin de şerefini ihlâl etmekte bulunduğunu yazmıştı.[1203]

Politisia gazetesi de Papa Eftim aleyhinde yazdığı bir makalede, Papa Eftim'in hareketini şiddetle tenkit etmişti.[1204] Papa Eftim'in patrikhane baskını Yunanistan'da da büyük yankı yaratmıştı.[1205]

Papa Eftim'in patrikliğe el koyması daha önce olduğu gibi uzun sürmemiş, Papa Eftim mücadelesine patrikhane dışında sürdürmeye karar vermişti. Galata merkez ve mütevelli heyeti kiliselerinin idaresine Papa Eftim'e vermeye ve Fener patrikhanesinden ayrılmaya karar vermiş ve 9 Temmuz 1924'te Papa Eftim de bu öneriyi kabul etmişti. Galata'da bulunan Panaiya, Hıristos, Aya Nikola ve Aya Yani kiliselerinin başpapazlık görevi Papa Eftim'e verilmişti. Böylece Kayseri'de bulunan Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi, İstanbul'a Panaiye Kilisesi'ne taşınıyordu.

[1199] Vakit; 9 Kânunuevvel 1339 (9 Aralık 1923).
[1200] a.g.g.; (Rumca gazetelerin verdikleri bilgi).
[1201] Vakit; 8 Kânunuevvel 1339 (8 Aralık 1923).
[1202] a.g.g.
[1203] Vakit; 9 Kânunuevvel 1339 (9 Aralık 1923).
[1204] a.g.g.
[1205] Vakit; 9 Kânunuevvel 1339 (9 Aralık 1923). Âti; 8 Kânunuevvel 1339 (8 Aralık 1923, Politisa gazetesinin haberi).

Patrik Grigoryos öldükten sonra yapılan yeni patrik seçimlerinden sonra sabık Kayseri Metropoliti Amorsiyos, Erdek Metropoliti Kirillos ve Adalar Metropoliti Ağatangos'un yaptığı bir ayinle Papa Eftim'e daha önce Fener patrikhanesi tarafından verilen aforoz cezası kaldırılmış ve Papa Eftim piskoposluğa yükseltilmişti. Papa Eftim bağımsız bir patrikhanenin başpiskoposu olmuştu.[1206]

B. Türk-Yunan Ahali Mübadelesi Meselesi

İstanbul'daki yerli Rumların mütareke döneminde Türklere karşı takındıkları genel tavrı ve Fener Rum Patrikhanesi'nin olaylarda oynadığı rol nedeniyle oluşan tepkileri değerlendirdikten sonra, Yunanistan'ın, Anadolu'daki istilâ girişiminde uğradığı ağır bozgunun anılan kurum ve kişilerin kaderini nasıl şekillendirdiği konusu üzerinde durmakta da fayda vardır.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunların tartışılarak çözüme kavuşturulduğu plâtform, bilindiği gibi Lozan görüşmeleri olmuştur. Aslında mübadele sorunu, Yunanistan açısından oldukça nâzik bir meseleydi. Zira, Tesalya'nın Yunan topraklarına katılmasına kadar Yunanistan oldukça homojen bir toplumsal dokuya sahipti. Makedonya, Girit, Epir ve Ege adalarının Yunanistan'a katılmasından sonra, Türk, Ulah, Slav ve Arnavut unsurları da Yunan vatandaşı konumuna girmiş oldu. Bu durum Yunanistan'ın nüfus yapısını bir ölçüde değiştirmiştir. Bunun farkında olan Venizelos, bir taraftan megalo ideayı gerçekleştirmeye çalışırken diğer taraftan da Yunanistan'ı yalnız Yunanlara ait bir devlet hâline getirmek için çaba sarf etmiştir.[1207] Venizelos, amacına ulaşmak için Balkan Savaşları sonucunda yapılan anlaşmalarda mübadele konusunu gündeme getirmiş ancak Birinci Dünya Savaşı'nın çıkması, çözümü zorunlu olarak ertelemiştir.[1208]

Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak nüfus mübadelesi konusu Lozan Barış Konferansı'nda 1 Aralık 1922 tarihinde savaş esirlerinin geri verilmesi görüşülürken gündeme getirildi. Esasen yukarıda bahsedildiği gibi, Yunan ordusunun Anadolu'da uğradığı yenilgi üzerine Türkiye sınırları içinde bulunan Rumlar Yunanistan'a gitmeye başlamışlardı. Nisan 1923 tarihine kadar bu sayı 786.431'e ulaşmıştı. Aynı yıllarda Bulgaristan ve Bolşevik ihtilâli üzerine Rusya'dan göçenlerle bu sayı 1.000.000'u bulmuştu.

Savaş sonunda ortaya çıkan göçmen sorununu incelemek ve çözüm bulmak amacıyla Milletler Cemiyeti, Norveçli Dr. F. Nansen'i görevlendirdi. Nansen hazırladığı raporda, Anadolu'dan Yunanistan'a giden Rumların orada bulunan Türklere karşı kötü davrandıkları, aynı şekilde Türkiye'de kalan Rumların da Türklerin baskısından yakındıklarını belirterek yaşanan

---

[1206] Ercan; "Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi", s.424-427.
[1207] Akgün; "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadele Sorunu", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986, s.241.
[1208] Anzerlioğlu; s.245.

savaş nedeniyle iki toplumun iç içe yaşamasının çok zor olacağını bu nedenle bu kişilerin isteğe bağlı olarak mübadelesini, İstanbul'da bulunan Rumların ise mübadele dışında tutulmasını önerdi.[1209]

İlk adımları bu şekilde atılan mübadele meselesi Lozan Barış Konferansı'nın 1 Aralık 1922 tarihli genel oturumda gündeme getirildi. Bu toplantıda nüfus mübadelesine (Rum-Türk azınlıkların) ilişkin sorunları incelemekle görevli özel bir komisyon kurulması kararlaştırıldı. Bu komisyon kısa sürede kurularak başkanlığa Montagna getirildi. Komisyon kurulduktan sonra ilk iş olarak sivil rehinelerin geri verilmesi, savaş tutsaklarının mübadelesi, nüfus mübadelesi gibi konuları incelemeye başladı.[1210]

Komisyonda sivil rehinelerin geri verilmesi ve savaş tutsaklarının mübadelesi konusunda tam bir anlaşma sağlanırken nüfus mübadelesi konusunda sorun çıktı. Türk heyeti mübadelenin, Batı Trakya'dakiler dışında, Yunanistan'daki bütün Müslüman azınlıklarla, İstanbul'daki Rumları da içine almak üzere, Türkiye'de yerleşmiş (établis) bütün Rumları kapsamasını istedi. Yunan heyeti ise Türk heyetince Batı Trakya Müslümanları yararına istenilen kural dışılığın, İstanbul Rumlarına da uygulanmasında direnmekteydi.

Her iki taraf istatistiklerle meseleyi ortaya koymaya çalışmıştı. Türk heyeti, İstanbul'da Rum nüfusu bırakılmasının imkânsız olduğunu, onların yerine Yunanistan'dan gelecek Müslüman halkın bir kısmının yerleştirilmesi gerektiğini ileri sürdü. Yunan heyeti de karşıt istatistiklere dayanarak Yunanistan'ın sığınmak üzere gelmiş bir milyona yakın Anadolu göçmeninin istilâsına uğramış bulunduğunu, bu yüzden İstanbul Rumlarını kabul edecek durumda olmadığını iddia etti.[1211]

Türk heyeti ilke olarak Rumların az sayıda olmak üzere İstanbul'da kalmasına razı olduğunu ve şu kural dışı durumları ve şartları öne sürmüştü.

1. Türk uyruğu olmayan bütün Rumların İstanbul'dan çıkarılması.

2. İstanbul doğumlu olmayan Türk uyruklu bütün Rumların İstanbul'dan çıkarılması.

3. Son üç yıl içinde Türkiye'ye karşı düşmanca davranmış bütün Rum derneklerinin ve birliklerinin İstanbul'dan uzaklaştırılması.

4. İstanbul Rumları yararına kabul edilmiş kural dışılıktan yalnız Beyoğlu, İstanbul ve Üsküdar Rumlarının yararlanması.

5. Evrensel (ekümenik) patrikliğin, bütün organları ve kurullarıyla birlikte, İstanbul'dan uzaklaştırılması.

[1209] Sarınay; "Türk-Yunan İlişkilerinde Mübadele Sorunu", Atatürk 4. Uluslararası Kongresi, Bildiriler, c.I, Ekim 1999, Atatürk Araştırma Merkezi, s.668.
[1210] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Çev. Seha L. Meray, Tk.1, c.1, Ktp.1, AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1969, s.333.
[1211] a.g.e.; s.335.

Konferansta Türk heyeti bu hükümlerden bir kısmından vazgeçmeye, bir kısmını değiştirmeye razı edilmiş; ancak, son madde yani evrensel patrikliğin İstanbul'dan çıkartılması konusunda direnmişti.[1212]

İsmet Paşa başkanlığındaki Türk temsilcileri mübadele ile azınlıklar sorununun birlikte ele alınması gerektiğini belirterek yapılacak mübadelenin zorunlu olmasını ve İstanbul'da bulunan tüm Rumların değişime tâbi tutulmasını istemişti. Ancak Yunan temsilcisi Venizelos mübadelenin isteğe bağlı olmasını, savaş sırasında Yunanistan'a göç etmiş Rumların evlerine dönme hakkı verilmesini ve İstanbul Rumlarının mübadele kapsamı dışında tutulmasını savunmuştu. Ankara Hükûmeti mübadele ile millî sınırlar içinde homojen bir nüfusa sahip olmak düşüncesinde idi. Türk heyeti, "établis" deyimiyle nitelenen Rumların İstanbul'da kalmalarını onaylarken ilke olarak Yunanistan'a göç eden ailelerden, çeşitli sebeplerle Anadolu'da alıkonulan Rum erkeklerin ailelerinin yanına gönderilmesi, ayrıca zorunlu değişimin 1923 yılı Mayıs ayına kadar uygulanmaması kararında direnmişti. Bu konu alt komisyonlarda da görüşülmüş ve nihayet 30 Ocak 1923 tarihinde "Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol" imzalanmıştı.

Protokole göre Türk topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks dininden Türk uyrukları ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyruklarının, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girişilecek, bu kimselerden hiçbiri, Türk Hükûmetinin izni olmadıkça Türkiye'ye ya da Yunan Hükûmetinin izni olmadıkça Yunanistan'a dönerek orada yerleşemeyeceklerdi. Mübadele, İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktı. Ancak bu kişiler hakkında da şöyle bir şart koşulmuştu; 1912 yılı yasası ile sınırlandırıldığı biçimde, İstanbul Belediye sınırları içinde, 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş (établis) bulunan tüm Rumlar, İstanbul'da oturan Rumlar sayılacak, 1913 Bükreş Anlaşması'nın saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş (établis) tüm Müslümanlar da Batı Trakya'daki Müslümanlar sayılacaktı.[1213]

Mübadele konusunda anlaşma yürürlüğe girdikten sonra mübadele dışı bırakılan İstanbul Rumları konusunda sorun yaşanmaya başlamıştı. Komisyondaki Türk üyelerine göre, İstanbul'da 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş olan kişilerin Türk yasalarına göre tespit edilmesi gerekmekteydi. Yunan üyeler ise anlaşmada Türk ya da Yunan kanunlarına bu konuda bir atıf yapılmadığına göre, établis sözcüğünün, herhangi bir yasaya bağlı kalmaksızın, anlaşmanın metnine ve ruhuna bağlı kalarak yorumlanmasını savunmuşlardı.[1214] Komisyonun bu konuda bir çözüme

---

[1212] a.g.e.; s.336.

[1213] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Çev. Seha L. Meray, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1993, İkinci Takım, c.II, s.82.

[1214] Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965); Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s.68-69. Mübadele konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Kemal Arı; Büyük Mübadele, İstanbul, 1995, s.16-18.

varamaması üzerine konu Milletler Cemiyetinin çözümüne bırakıldı ve Milletler Cemiyeti de konunun hukuksal boyutu dolayısıyla Milletlerarası Daimî Adalet Divanı tarafından kararlaştırmasını uygun gördü.[1215]

Milletlerarası Adalet Divanı 21 Şubat 1925'te sakin bulunmuş (établis) deyiminin daimîlik vasfını taşımakta olduğu ve oturma ile beliren fiilî bir durum ifade ettiğini, İstanbul'un Rum ahalisi deyimi ile kastedilen şahısların anlaşma gereğince sakin bulunmuş sayılmaları ve mübadele dışında bırakılmaları için, İstanbul şehrinin 1912 kanunu ile tespit edilen belediye sınırları içinde bulunmaları, ayrıca orada her ne şekilde olursa olsun 30 Ekim 1918 tarihinden önce gelmeleri ve orada daimî olarak oturmak niyetinde bulunmaları gerektiğini belirtti. Ancak sorun bu şekilde de giderilemedi ve iki ülke arasındaki gerginlik daha da büyüdü. Établis sorunu, 1 Aralık 1926 tarihinde Atina'da iki devlet arasında yapılan bir anlaşma ile çözümlenebildi. Bu anlaşmaya göre, Yunanistan'da bulunan ve Türklere ait olan emlâk, karma bir komisyon tarafından tespit edilen fiyat üzerinden, Yunan Hükûmeti tarafından satın alınacaktı. Türkiye'de bulunan ve 1912 yılından önce memleketi terk eden Rumlarla genel olarak diğer Rumlara (İstanbul'dakiler dâhil) ait emlâk, sahiplerine iade edilecekti.[1216] Ancak her iki ülkedeki terk edilen arazilere ayrı ayrı değer biçilmesi, borçlu ve alacaklı tarafın belirlenmesi sürecinde yine önemli sorunlar yaşanmaya başladı. 1929 yılına gelindiğinde bu gerginlik daha da büyüdü ve iki ülke arasındaki ilişkiler iyici bozuldu, hatta yeni bir savaş olasılığı dahi gündeme geldi. Bu gerginlik Atatürk ve Venizelos'un gayretleri sonucu 10 Haziran 1930'da Ankara'da nüfus mübadelesinden doğan tüm sorunları kesin olarak çözümlemek için bir sözleşme yapmaları ile son buldu. Anlaşma ile établi kavramına açıklık getirildi. Bu anlaşmaya göre İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türkleri, doğum yerleri neresi olursa olsun établi kabul ediliyordu. Yine bu anlaşma ile mübadele sorununun kesin olarak "takas ve tasfiye" esasları kararlaştırıldı ve Yunanistan'da bıraktıkları taşınabilir ve taşınamaz malların mülkiyet hakkı bütünüyle Yunan Hükûmetine, Rumlardan kalan malların mülkiyet hakkı da Türkiye'ye bırakıldı. [1217]

Mübadele konusunda her iki ülkenin de heterojen bir nüfusa sahip olmanın verdiği sorunlardan kurtulmak amacıyla homojen bir yapıya sahip "millî devlet" olma isteğini belirtmekle birlikte kriter olarak din esasını kabul ettikleri görülmektedir. Savaşlar nedeniyle ekonomik zorluklar içinde bulunan her iki ülke de mübadeleyi sevinçle karşılamıştır.[1218]

[1215] Akgün; General harbord'un Anadolu Gezisi..., s.258.
[1216] Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965); s.68-69. Mübadele konusunda ayrıntılı bilgi için bk. Arı; s.16-18
[1217] Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965); s.72-73.
[1218] Akgün; "Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadele Sorunu", s.256.

1. İstanbul Rumlarının Mübadelesi

Yasal süreci, yukarıda belirtildiği şekilde gerçekleşen mübadele meselesinde görüldüğü üzere İstanbul'da bulunan Rumlar konusu her iki ülke açısından sorun yaratmıştı. Türkiye bu konuda 10 Şubat 1924 tarihinde yürürlüğe koyduğu "Mübadeleye Tâbi İstanbul Rumlarının Tayin ve Tefriki Hakkında Talimatname" adlı kararname ile 30 Ekim 1918 tarihinden önce İstanbul nüfus idarelerinin yerli esas defterlerinde kayıtlı bulunanların yerleşmiş sayılacağını, kayıtlı olmayanlar veya bu tarihten sonra İstanbul nüfusu esas defterine nakledilmiş Rumların mübadeleye tâbi olacaklarını belirtmişti.[1219] Bu amaçla İstanbul Rumlarından mübadeleye tâbi olanların tespit çalışmalarını yürütmek üzere İstanbul Vali Vekili Ali Haydar Beyin başkanlığında bir komisyon teşkil edilmişti. Komisyona göre İstanbul'da mübadeleye tâbi Rumların sayısı 100.000 olarak tahmin ediliyordu. Bu sayıya Anadolu'dan gelip, geçici olarak nüfus siciline kayıt edilenlerin tamamı dâhildi. İlk partiyi teşkil edecek olan ve hiçbir tereddüde gerek kalmaksızın mübadele edilecek İstanbul Rumlarının sayısı 15.000 olarak tespit edilmişti.[1220]

Esasen önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi İstanbul'da ve Anadolu'da bulunan Rumların bir kısmı mübadele ile ilgili kararı beklemeksizin Yunanistan'a gitmeye başlamışlardı. Türkiye'de bulunan Rumlardan öncelikle Batı Anadolu, Marmara bölgesinde bulunanlar ve daha sonra Doğu Trakya ve Karadeniz bölgesinde bulunanlar Yunanistan'a gitmişti. Bu kişiler daha çok kara ve demir yolunu tercih etmişti. Bu kişiler genellikle İstanbul ve İzmir gibi kıyı kentlerine toplanmakta ve daha sonra buralardan Yunanistan'a gitmekteydi.[1221] Gerek mübadele anlaşması yapılmadan gerekse mübadele kapsamında İstanbul'dan ayrılan Rumların sayısı hakkında tam bilgi elde edilememekle birlikte;[1222] 1923 yılı Mart ayının son haftası içinde sadece Selimiye'den 3500 kişinin Yunanistan'a sevk edildi, kendi arzuları ile gitmek isteyen Rumlardan İstanbul'da toplananların sayısı ile birlikte mübadeleye tâbi ahalinin sayısı 21.505'e ulaştı. İstanbul'a gelen kişilerin genel olarak Beşiktaş, Yeniköy, Anadolu Kavağı, Selimiye Kışlası, Ayestafenos iskeleleri ile Burgaz, Heybeli ve Büyükada'da toplandıkları görülmektedir. Bu kişilerin bir kısmı da Yedikule Rum Hastahanesinde bir süre misafir edilmişti.[1223] Rumların göçü bahar ve yaz aylarında da devam etmiş, İstanbul çevresinde özellikle Şile ve Beykoz'da hemen hemen hiç Rum kalmadığı gibi Kartal, Bostancı, Tuzla, Yakacık, Büyükbakkalköy, Küçükbakkalköy gibi yerleşim merkezlerinde mübadeleye tâbi Rumların sayıları ile Kartal ve çevresinde 1380 hanenin mübadeleye

---

[1219] Sarınay; "Türk-Yunan İlişkilerinde Mübadele Sorunu", s.675.

[1220] Cahide Zengin; Türkiye ve Yunanistan Devletleri Arasında Mübadele Meselesi ve Kamuoyu (1918-1930), İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.187.

[1221] Arı; s.7.

[1222] Örneğin Kemal Arı, İstanbul gazetelerinin verdiği bilgiye göre İstanbul'da yığılan bu göçmenlerin sayısının bir ara 21.505 olduğunu (Arı; s.7); C. Zengin ise 60.666 olduğunu belirtmektedir (Zengin; s.176).

[1223] Zengin; s.177.

tâbi olduğu belirlenirken bunlara ait hayvan ve araba gibi eşyaların miktarları da tespit edilmişti.[1224] Pendik, Kartal ve havalisinde bulunan muhacirlerin iskânlarında nakliyat konusunda yaşanan aksaklıklar yüzünden sorunlar yaşanmakta idi.[1225]

Bir an evvel Yunanistan'a gitmek isteyen ve perakende olarak İstanbul'a gelen Rumların sayısı Haziran ortalarında 4000'i bulmuştu. Temmuz ayının ilk haftasında bu yığılmanın artması ve sayının 5000'e ulaşması üzerine her üç nüfusa bir belge verilmeye karar verilmişti.

Ekim 1924 tarihine kadar Bağçeköy, Gümüşdere, Fener, Ceseci karyelerinde mübadeleye tâbi Rumlardan kimse kalmamıştı.[1226]

Bu sırada İstanbul'da bulunan Rumların Yunanistan'a gitmesi konusunda yaşanan gecikme nedeniyle gelen muhacirlerin yerleştirilmesi konusunda da sorunlar yaşanmaktaydı. Bu sorunların giderilmesi amacıyla Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti Temmuz 1924'te İstanbul vilâyetine gönderdiği yazıda İstanbul sınırları dışında olan Rumlardan 2000 nüfusun mutlaka Yunanistan'a nakli gerekirken bunların mübadelesinin yapılmadığı, ve Pendik, Kartal ve havalisine gelen muhacirlerin iskânlarında güçlüklerle karşılaşıldığı, nakliyat sürüncemede kaldığı takdirde muhacirlerin sefalet hallerinin devam edeceği bu konuda gerekli girişimlerin kolaylaştırılması gerektiğini bildirmişti.[1227]

Mübadeleye tâbi ahalinin kesin sayısının belirlenmesi, konuya ilişkin özgün çalışmalarda da ciddî bir sorun oluşturmaktadır.[1228] Ancak burada bizim asıl vurgulamak istediğimiz nokta, Yunanistan'ın Lozan Konferansı sırasında mübadele konusundaki hedeflerini iyi belirlediğini ve elde etmeye gayret ettiğini vurgulamaktır.Yunanistan, İstanbul'da bulunan Rumların mübadeleye tâbi tutulmaları hâlinde İstanbul üzerindeki taleplerinin bir daha gündeme gelmesi ihtimalinin tamamen ortadan kalkacağını düşünmüş olmalıdır. Zira, Venizelos bir taraftan İstanbul Rumlarının mübadele dışı tutulması konusunda direnirken, diğer taraftan da Fener Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'da kalması ve ekümenik (evrensel) niteliğinin korunması için büyük çaba sarf etmişti. Türk tarafı ise soruna oldukça pragmatik yaklaşarak, ortaya konulan Yunan taleplerini çürütmeye yönelik bir politika izlemiştir diyebiliriz.

2. Lozan Konferansı'nda Patrikhane Meselesi

Mütareke döneminde Fener Rum patrikleri ve bu patrikler döneminde patrikhanenin Türk kurumu olduğunu unutarak Yunan ulusal hedefleri doğrultusunda yapmış olduğu faaliyetleri açıkça bilinmekle birlikte Lozan Konferansı'na giden Türk heyetine patrikhanenin İstanbul'dan uzaklaştırılması konusunda bir talimat verilmemişti.

[1224] a.g.e.; s.178.
[1225] BC Arşivi; 272.11/18.89.26.
[1226] BC. Arşivi; 272.11/19.91.5.
[1227] BC. Arşivi; 272.11/18.89.26.
[1228] Karşılaştırınız Arı, a.g.e.- Zengin, a.g.t.

Bilindiği gibi Mustafa Kemal (ATATÜRK) gerek savaş yılları gerekse daha sonra Rum ve Ermenilerle Fener Rum Patrikhanesi'nin faaliyetlerini yakından takip etme imkânı bulmuş bu nedenle sonraki uyguladığı politikada bu bilgilerin etkisi büyük olmuştur. Mustafa Kemal, 21 Nisan 1919 tarihinde Amiral Calthorpe'un İstanbul Hükûmetine Karadeniz bölgesinde, Samsun, Vezirköprü, Merzifon ve dolaylarında Rum Pontus çetelerinin Müslümanlara yaptıkları saldırıları, bölgede bulunan Türklerin Hristiyanlara karşı saldırıları şeklinde yorumlayarak verdiği nota sonucu İstanbul Hükûmeti tarafından 9 ncu Ordu Müfettişi olarak bu bölgeye göndermişti. Mustafa Kemal Samsun'a ulaşır ulaşmaz bölgede bulunan asayişsizliğin Müslümanlardan değil Rumlardan kaynaklandığını, Rumların bağlı bulundukları devlet aleyhine yapmış oldukları çalışmaları ve çeşitli çete faaliyetleri ile mezalimleri yakından görerek bu konudaki düşüncelerini İstanbul Hükûmetine bildirmişti.[1229]

Mustafa Kemal ayrıca Rumların nüfus artırmak amacıyla Karadeniz bölgesine yaptıkları göçler konusunda da İstanbul Hükûmetinin dikkatini çekmişti.[1230] Mustafa Kemal raporunda özellikle şu hususlara yer vermişti:

"Yurdun dört bir bucağında Hristiyan azınlıklar gizli, açık, özel istek ve amaçlarının elde edilmesine, devletin bir an önce çökmesine çaba harcıyorlar.

Sonradan elde edilen güvenilir bilgi ve belgeler, İstanbul Rum Patrikliğinde kurulan Mavri Mira Heyeti, illerde çeteler kurmak ve yönetmekle, gösteri toplantıları ve propagandalar yaptırmakla uğraştığını doğruladı. Yunan Kızılhaçı, Resmî Muhacirin Komisyonu, Mavri Mira Heyetinin çalışmalarını kolaylaştırmaya yardım ediyor. Mavri Mira heyetince yönetilen Rum okullarının izci örgütleri, yirmi yaşını aşmış gençleri de içine alarak her yerde geliştiriliyor.

Ermeni Patriği Zaven Efendi de Mavri Mira Heyeti ile düşünce birliği içinde çalışıyor. Ermeni hazırlığı da tam Rum hazırlığı gibi ilerliyor."[1231]

Yukarıda da belirtildiği gibi Mustafa Kemal olayların gelişimini bizzat takip etmiş ve Fener Rum Patrikhanesi'nin Türkiye'de kalmasının ne derece sakıncalı olduğu görüşünü çeşitli vesilelerle belirtmişti. Mustafa Kemal, 2 Ocak 1923 tarihli Hâkimiyeti Milliye gazetesine yaptığı açıklamada konunun önemini şu şekilde açıklamıştı:

"...Ekalliyetlere gelince bu babda mübadele meselesini derpiş etmiştik. Diğer devletlerin murahhasları da bu zeminde bizim fikrimizi takib ve tasvib

---

[1229] Bu konudaki belgeler için bk. Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler; Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

[1230] TİTE Arşivi; Kutu No: 19, Gömlek No: 10, Belge No: 10; Kutu No: 20, Gömlek No: 127, Belge No: 127. Heyeti Temsiliye namına Mustafa Kemal'in Sivas Heyeti Merkeziyesine 6 Şubat 1920 tarihli gönderdiği yazı.

[1231] Nutuk; s.3-5.

eylemişdiler. Lâkin bir fesad ve hıyanet ocağı bulunan ve memlekette tohum-i nifak ve şikak [bozgunculuk ve ayrılık tohumu] saçan, Hristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için mucib-i şeamet ve felâket [felâket ve uğursuzluğa sebep] olan Rum patrikhanesini artık topraklarımız üzerinde bırakamayız. Bu tehlikeli teşkilâtı memleketimizde muhafazaya bizi mecbur etmek için ne gibi vesile ve sebebler irae olunabilir?

Türkiye'nin Rum Patrikhanesi için arazisi üzerinde bir melce [sığınak] göstermeye ne mecburiyeti var? Bu fesad ocağının hakikî yeri Yunanistan'da değil midir? Büyük Millet Meclisi tarafından idare edilmekte olan yeni Türkiye Bab-ı âli'nin taht-ı idaresindeki Osmanlı İmparatorluğu değildir.

Hükûmet-i merkeziyemiz bütün bu noktalar hakkında heyet-i murahhasamıza Misak-ı Millî ahkamıyla tevafık eder surette talimat-ı katiye vermiştir. İsmet Paşa Hazretleri selahiyat-ı kâmileye maliktir ve Lozan Konferansı mesâisinde meşhûd olan te'hirâtın hiç birinden hükûmetimize teveccüh-i mesuliyet ve atf-ı kabahat edilemez.

Devletlerin hüsn-i niyetimizi anlayarak, şanlı muzaffer ordumuzu ilâ-nihaye hâl-i harbte tutmak kâbil olmayacağını takarrür ile makul bir müddet zarfında konferansa nihayet vermeye şinâb edebileceklerini hâlâ ümit ediyoruz.

Yeni Türkiye şeref ve haysiyet kudret ve kuvvetini müdrik ve hukukunu muhafaza için mevcudiyetini tehlikeye atmağa hazır ve amadedir. "[1232]

TBMM Hükûmeti de Mustafa Kemal ile aynı görüşü taşımakla birlikte Lozan Konferansı'na katılan büyük devletlerin baskısı olayların gelişiminin aksi yönde olmasına neden olmuş ve ülke yararına bazı düşüncelerden vazgeçilmek zorunda kalınmıştır. Olayların gelişimi takip edildiğinde bu durum açık olarak görülecektir.

Mustafa Kemal ve TBMM tarafından üzerinde hassasiyetle durulan patrikhane meselesi Lozan Konferansı'nda ahali mübadelesinin görüşülmesi sırasında ortaya atılmıştır. 1 Aralık 1922 tarihli genel oturumda nüfus mübadelesinin görüşülmesi sırasında patrikhanenin İstanbul'dan uzaklaştırılması konusu gündeme getirilmiştir.

Konferansta Türk heyeti bu hükümlerden bir kısmından vazgeçmeye, bir kısmını değiştirmeye razı edilmiş; ancak, son madde yani evrensel patrikliğin İstanbul'dan çıkartılması konusunda direnmişti.[1233]

Türk heyetinin bu isteği Lord Curzon tarafından 13 Aralık 1922 günkü oturumda azınlıklara ait müzakereler sırasında gündeme getirilmişti.[1234] Asıl tartışmalar bu noktada başlamış, Türk temsilcilerinin patrikhanenin

---

[1232] Hâkimiyeti Milliye; 2 Kanunusani 1339 (2 Ocak 1923).

[1233] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci Takım, c. II, s.336.

[1234] Ali Naci Karacan; Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, TİTE Yayınları, İstanbul 1943, s. 132,133.

İstanbul'dan çıkarılması isteğine karşı Yunan heyeti şiddetle karşı çıkmıştı.[1235]

İngiliz heyeti de aynı şekilde patrikhanenin İstanbul dışına çıkarılması önerisine karşı çıkmış ve bu Osmanlı kurumunun Ortodoks dininin sembolü olduğunu, evrensel patrikliğin İstanbul'dan çıkartılmasının, yalnız Ortodoksları değil bütün Hristiyan dünyasının dinsel duygularını yaralayacağını, bu durumun İngiltere ve başka yerlerde üzücü bir etki yapacak nitelikte olduğunu iddia etmişti.

İngiliz heyetiyle aynı görüşte olan Fransız heyeti de patriğin aynı zamanda İstanbul başpiskoposu [Archevéque de Constantinople] olması dolayısıyla Ortodoks topluluğunu ruhanî başından yoksun bırakmanın mümkün olmadığını belirtmişti.[1236]

Lozan'da bulunan Türk heyeti başkanı İsmet İnönü 15 Aralık 1922 tarihinde Heyeti Vekileye çektiği telgrafta Avrupa devletlerinin tepkilerini şöyle izah etmişti:

"Mübadele-i Ahali Tali Komisyonu uzun müddet patrikhanenin çıkarılmasını münakaşa etti. Yalnız İngiliz aleyhtardır. Fransız ve İtalyan şekl-i hazırın devamı tarafdarı değildir. Mesele henüz muallaktı..."[1237]

Türk heyeti 16 Aralık tarihli oturumda, alt komisyona yazılı bir bildiri sundu ve bildiride; Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin Birinci Dünya Savaşı sonucu genişlemiş ya da yeni kurulmuş olan devletlerce tanınan hakların aynısının Türkiye'de oturan azınlıklara verilmesi niyetinde olduklarını öne sürdü. Bildiride ayrıca Türk Hükûmetinin halifeliğin kaldırılması ile Osmanlı İmparatorluğu'nda Müslüman olmayan topluluklara tanınmış ayrıcalıklara son verdiği, azınlıkların hayır, eğitim ve yardım kurumlarıyla, devlet arasındaki ilişkilerin doğrudan doğruya yürütülmesi gerektiği, din adamları sınıfı ile bu sınıfın en büyük başının gelecekte yalnız ruhanî işlerle uğraşmaları gerektiği, her zaman siyasal bir kurum olmuş olan patrikliğin, yararlandığı siyasal ayrıcalıkların ve kendisine organik bakımdan bağlı

[1235] Konferansa katılan Türk temsilcilerinden Rıza Nur anılarında; Patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılması konusunda Lozan'a giden Türk heyetine özel olarak bir emir verilmediğini, Patrikhanenin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını kendisinin teklif ettiğini ve bu konuda amacına ulaşmak için çok gayret sarf ettiğini belirtmişti. Rıza Nur, Lozan Hatıratı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1991, s.113. Rıza Nur beklediği tepkinin meydana geldiğini, bu konunun Hıristiyanlık alemini ayağa kaldırdığını, bir şeyler elde etmek için bir takım kozlar ileri sürmek gerektiği düşüncesinden hareketle böyle davrandığını belirtmişti. Rıza Nur, a.g.e., s.122. Rıza Nur "Birçok işler hallolunmuş, fakat askerlik, istimlak, patrikhanenin imtiyazlarının kamilen ilgası gibi bir takım mühim şeyler muallakta kalmıştı. Bunlara pazarlık payı olarak Patrikhanenin İstanbul'dan tardını teklif etmiştim. Hele patrikhanenin imtiyazlarından hiçbirini bırakmamak azmindeydim." Rıza Nur; s.131.

[1236] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci takım, c.II, s.337.

[1237] Şimşir; Lozan Telgrafları I (1922-1923), Ankara, TTK Basım Evi, 1990, s.223. (14 Aralık 1922 tarihli rapor; telgraf numarası: 99.)

kurumların ortadan kalkmasından sonra varlık nedenini yitirmesi dolayısıyla Türkiye sınırı dışına çıkartılması gerektiği belirtildi.[1238]

Türk heyetinin tezi, mütareke esnasında patrikhanenin Türkler aleyhine yapılan çalışmaların merkezi, Türklerle Rumların iyi ilişkilerini bir millet hâlinde kaynaşıp, bir devlet içinde yaşamalarını engelleyen bir unsur olması nedeniyle mutlaka Türkiye'den çıkarılması esasına dayanmaktaydı.[1239]

Türk temsilcilerinin Fener Rum Patrikhanesi'nin İstanbul'dan çıkarılması konusundaki bu düşünceleri yukarda belirtildiği gibi Hristiyan devletlerin temsilcilerini endişe ve telâşa düşürmüştü.

Türk temsilcisinin bildiriyi okumasından sonra Amerika Birleşik Devletleri heyeti, Amerikan kamuoyunun evrensel patrikliğin İstanbul'da kalması yönünde olduğunu, Yunan temsilci heyeti, evrensel patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını öngören bir anlaşmaya taraf olmayacağını, bu kurumun bir Türk kurumu olduğunu bu yüzden Yunanistan'ın bu anlaşmayı imzalamasının hiçbir değeri olmayacağını belirtmişlerdi.[1240]

Bunun üzerine Fransız temsilcisi uzlaştırıcı bir formül bulmak amacıyla; İstanbul'da bir patriğin kalması, bu patriğin yönetim yönünden ve siyasal yönden Yunanistan, Romanya, Yugoslavya vb. Ortodoks kiliseleriyle ilişkileri olmadığı gibi, bağımsız olan İstanbul kilisesiyle de ilişkisinin olmamasını, patriğin Ortodoksların dinsel başı olması sıfatıyla, sınırlı yetkileri olacağını belirterek, patriğin, Türk Hükûmetince uygun bulunacak adaylar çizelgesinden seçilebileceğini ilâve etmişti. Ayrıca patriğin ruhanî konulardaki çalışmaların ötesine geçip geçmediğini denetlemeye de Türk Hükûmetinin yetkili olacağını belirtmişti.[1241]

Bütün bu gelişmeleri İsmet İnönü 16 Aralık 1922 tarihinde Heyeti Vekile Riyasetine şu telgrafla bildirmişti:

"Mübadele Tali Komisyonu ictima' etti. Rum patriğinin İstanbul'dan ihracını İtalyan ve Fransız tervic eder göründü. İngiliz sükut etti. Amerikan, patriğin ihracı aleyhinde bir beyanname kıraat etti. Bununla beraber muvaffakiyet ihtimali görmekteyiz."[1242]

İsmet İnönü'nün 26 Aralık tarihli telgrafı biraz daha karamsar ve işlerin umdukları gibi gitmeyeceği yönünde idi. İsmet İnönü bu telgrafında;

[1238] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci Takım, c.II, s. 337. İksel; "İstanbul Rum Patrikhanesi II", s.42. Türk tarafında patrikhanenin Yunanistan'a gitmesinin Türkiye için daha uygun, Rusya'ya gitmesinin uygun olmadığı görüşü hâkimdi. Böylece Rusların elinde, Türkiye aleyhinde kuvvetli bir güç oluşacaktı. Ayın Tarihi; c.1, No: 2, Ankara, Teşrinievvel 1339, s.138.

[1239] İsmet İnönü; Hatıralar, 2. Kitap, Bilgi Yayın Evi, İstanbul, 1987, s.130-132.

[1240] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci Takım, c.II, s. 337-338. İksel; "İstanbul Rum Patrikhanesi II", s.41-42.

[1241] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci Takım, c.II, s.339.

[1242] Şimşir; Lozan Telgrafları I (1922-1923), s.228-229. Telgraf Numarası: 105

"Tali komisyonlar içtima etti. Mübadele-i Ahali Komisyonu'nda patriğin ihracı meselesinde şiddetle mukavemet ettiler…"[1243] demekte idi.

Bu sırada patrikhanenin İstanbul'dan taşınması konusunda Büyük Millet Meclisinde, gayet sert tartışmalar yapılmakta idi. Bütün meclis, papazlar ve patrikhanenin bütün kadrosu için "Aynaroz'a Atina'ya gitsinler!" sesleri ile çınlamıştı.[1244] Büyük Millet Meclisinin 25 Aralık 1922 tarihli kapalı oturumunda İsmail Suphi Bey (Burdur mebusu) konuyla ilgili bir takrir sundu. İsmail Suphi Bey "İstanbul'da Rumların bekâsına, patrikhanenin ibkâsına karşı şiddetle itiraz ediyorum. İstanbul'da Rumlar kaldığı takdirde, bu memleket için tamamıyla fesat ocağı, tehlike ocağı kalmış demektir. O Rumlar ki, mütarekeden sonra yaralı göğsümüzün üstünde dans ettiler. Her yeri mavi beyaza boyadılar. Asker verdiler, iane verdiler, karılarını verdiler, çocuklarını verdiler. Bütün mevcudiyet-i maddîye ve maneviyetlerini verdiler. Bunları görmeğe tahammül edemeyiz...

Rumlar gittiği hâlde patrikhaneler kalsın, buna da hiç tahammül edemeyiz. Mesele gayet vazıhtır. O patrikhane ki, bugün bile Türk murahhasına riyakârlıkla gelip orada bulunan Türkiye mümessiline müracaat etmeyi zûl ve ar görmüş gelmemiştir. Hâlâ bugün ifsâdâtla meşguldür…

Binaenaleyh, İstanbul Rumları, Ermenileri be-heme-hâl mübâdele edilmeli ve patrikler kovulmalıdır. O patrikler bilmem Süryani Katolikler, bilmem Milki patrikliği, bilmem Ortodoks türlüleri vardır. Bunların hepsi gitmelidir."[1245] diyerek sözlerine son vermiş ancak sunduğu takrir Meclis tarafından kabul edilmemişti.

Hasan Bey (Trabzon) de patrikhane konusunda açıklamada bulunarak "Şunu arz edeyim ki, patriğin dahi İstanbul'dan kovulmasında epeyce müşkülât çekileceği cereyan eden müzakerattan anlaşılmaktadır. Bir ekalliyet hukukundan mada eski patrikhaneler imtiyazât-ı mezhebiye mesâili, sen sinod meclisi, diğer meclis-i cismanî vesair meclisleri de muhafaza etmek fikrini ileri sürdüler. Fakat bütün ekalliyetlerin söylendiği bir sırada ve bütün memleketlerin verdiği hukukları verdikten sonra bunların suret-i kat'iyede orta yerden kalkması bir mesele-i kat'iye olarak kabul edilmiştir. Binaenaleyh, patrik İstanbul'da kalmaya muvaffak olabilirse artık eski teşkilât vesaire ile değil alelâde bir Rum papazı, alelâde bir ruhanî teşkilât sıfatıyla kalacaktır.

Şunu arz edeyim ki patriğin İstanbul'da kalmasına katiyen söz vermiş değiliz. Nokta-i nazarımızda suret-i kat'iyede ısrar ediyoruz. İmtiyazât-ı mezhebiye ortadan kalkınca bunların umûr-ı diniyeleri, nikah mesaili, hasep nesep mesaili, nafaka mesaili vardır ki bunların da kavânin-i medeniyeye tebean halli lâzımdır..."[1246] demişti.

[1243] a.g.e.; s.281. 26 Aralık 1922 tarihli raporudur. Telgraf Numarası: 145.
[1244] Hâkimiyeti Milliye; 21 Kânunuevvel 1338 (21 Aralık 1922).
[1245] TBMM Gizli Celse Zabıtları; c.3, İnikad: 162, 25 Aralık 1922, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s.1155.
[1246] TBMM Gizli Celse Zabıtları; c.3, İnikad: 166, 1 Ocak 1923, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985, s.1173.

Türkiye Büyük Millet Meclisinde patrikhanenin İstanbul'dan çıkarılması görüşü hâkim olmasına rağmen Lozan'daki konferansta konuyla ilgili gelişmeler dikkatle izlenmekte idi. Zira Avrupa devletleri bu konuda direnmekte idi. Nitekim konferansta 3 Ocak 1923 günü yapılan oturumda, İngiliz heyeti, Lord Curzon'un evrensel patrikliğin İstanbul'dan çıkarılmasını, Türkiye'deki Rum topluluğun yurttaşlık haklarıyla siyasal hakları sorununa nasıl bir çözüm bulunursa bulunsun evrensel patriğin, Ortodoks kiliselerin yüce başı ve Türkiye Ortodoks kilisesinin başı sıfatıyla sahip olduğu haklara ve salt ruhanî yetkilere halel getirmenin haksızlık olacağı konusunda talimat verdiğini belirtmişti.[1247]

Yunan heyeti yine aynı şekilde evrensel patrikliğin bütün Hristiyan Ortodoks kiliselerin yüce başı olduğunu belirterek, evrensel patrikliğin, inanç ve Hristiyan ahlâkı konularıyla, kilise hukukuna ilişkin bütün konularda özerk Ortodoks kiliselerinin başlarıyla görüşmelerde bulunduğunu, bu konularda evrensel patriğin görüş ve yetkisinin üstün tanındığını, evrensel patriğin, bulunduğu yer olan İstanbul'un büyük kilisenin yetki çevresine giren bütün metropolitlerin, başpiskoposların ve piskoposların başı olduğu, patriğin, sürekli ruhanî meclis (saint synode) ile birlikte, kiliseyi evrensel tahtından yönettiğini, evrensel patrikliğin, İstanbul başpiskoposu olduğu ve her başpiskopos gibi, dinsel yönetim bölgesinde ruhanî haklarını kullanarak görevlerini yerine getirdikleri, İstanbul'da özerk bir Ortodoks piskoposluğun kurulmasının imkânsız olduğu belirtildikten sonra bu tanınan dinsel haklar ve ödevlerin yalnız patriğe tanınmış olacağı, diğer işlerin hepsinin din adamı olmayan unsurların yardımıyla bir patrik naibince yönetileceği, patrik naibinin atanmasını Türk Hükûmetinin denetleyebileceğini belirtmişti.[1248]

Bu konuşma üzerine Türk heyeti, söz konusu bildirinin Fransız telkininin toptan ve kesin olarak reddi anlamına geldiğini belirterek bu bildiriyi göz önünde tutmayacaklarını belirtmişti.

Türk heyeti, 4 Ocak 1923 günü yapılan oturumda; patrikhanenin şimdiye kadar Türkiye'de her zaman politikayla uğraştığı ve uğraşmaya da devam edeceği, patrikhanenin son savaş sırasında devlete karşı davranışının düşmanca olduğu, patriğin İstanbul'da kalmasının yeni anlaşmazlıklara yol açacağını belirterek bütün bu nedenlerle patrikhanenin İstanbul'dan uzaklaştırılmasını resmen istedi.

Bunun üzerine Yunan heyeti, patrikliğin İstanbul'da kalmasının vazgeçilmez olduğunu savunarak bu şehri bırakıp gitse bile patriğin, her zaman İstanbul patriği ve başpiskoposu unvanını taşıyacağını belirtti.

Türk heyeti, görüşünden vazgeçmedi ve halifenin dünya ilişkilerine ilişkin yetkilerine son veren Türk Hükûmetinin, evrensel patrikliği kesin olarak İstanbul'dan uzaklaştırmaya kararlı olduğunu söyledi.[1249]

[1247] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci Takım, c.II, s.339.
[1248] a.g.e.; s.339-340.
[1249] a.g.e.; s.340-341.

Yunanistan temsilcileri bu hususta fedakârlıkta bulunmayacaklarını beyan ederek, Katlamanos; Ortodoks patrikhanesinin İstanbul'da kalması lehinde tarihî ve dinî deliller sundu. İngiliz heyeti, Yunan görüşünü destekleyerek Ortodoks patrikhanesinin İstanbul'dan uzaklaştırılmasına karşı gelmekle beraber, Türkiye'deki Rum Ortodoksları üzerindeki ruhanî liderliğini tam olarak muhafaza etmesinde ısrar etti.[1250]

Lozan'da patrikhane konusunda görüşmeler yapılırken Fener Rum patriği de bu konudaki düşüncelerini gazetelere verdiği demeçlerle açıklamaktaydı. Bu amaçla Patrik Meletios, Tan gazetesine 8 Ocak 1923 tarihinde bir değerlendirmede bulunarak patrikhanenin İstanbul'da on beş asırdan beri yürürlükte olan kilise kanunlarına dayandığını, Roma'da bulunan papanın şehri terk etmesinin mümkün olmadığını, bunun ancak zorla mümkün olacağını, patrikhanenin de aynı şekilde İstanbul'dan çıkarılmasının zorla olabileceği, patrikhanenin nereye giderse gitsin bütün Ortodoks kiliselerine istinaden büyük kilisesi olan İstanbul'a tekrar döneceği günü beklediğini bütün dünyaya ilân edeceğini, o günün uzak veya yakın olabileceğini; ancak, bu konuda anlaşmaya bir madde ilâve edilmesinin büyük bir siyasî hata olabileceği, bunun 150 milyon Ortodoks'un dinî hislerini rencide edeceği, o vakit bütün Hristiyanların eski kiliselerinin başını Bizans surlarına idhal etmek arzusundan başka bir arzu beslemeyeceklerini, patrikhanenin İstanbul'dan, tebaanın da mecbur kalınırsa söylendiği gibi Aynaroz'a değil, Selânik gibi bir merkeze gidebileceğini belirtmişti. Patrik daha sonra patrikhane ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerden bahsettikten sonra şimdiye kadar olan ilişkilerde ıslahat yapılmasını kabule hazır olduklarını Türkiye'de saltanatın hilâfetten ayrıldığını gördüklerini ve kendilerinin de bu yeni gelişmeyi takip etmeye mecbur olduklarını belirtmişti.[1251]

Diğer taraftan patrikhane meselesi 10 Ocak 1923 tarihli oturumunda görüşülerek bir karara bağlandı. 10 Ocak tarihli toplantıda, ilk sözü Lord Curzon alarak patrikhane sorununun hiç beklenmedik bir anda ortaya atıldığını ve bu konu dolayısıyla görüşmelerin kesilme noktasına geldiğini belirtti. Lord Curzon daha sonra patrikhane ile ilgili görüşlerinden bahsetti ve son olarak "Patriklik kurumunun ileride siyasal niteliği ile yönetim alanındaki yetkilerinden yoksun bırakılması ve gene İstanbul'da kalmakla birlikte salt bir din kurumu hâlini alması gerekeceğini, müttefik devletlerin kabul ettiklerini bildirmek istemektedir."[1252] şeklinde konuşarak patrikhanenin yalnızca dinî yetkisinin olacağını belirtti.

Amerika heyeti başkanı, patriğin İstanbul'da kalmasını ısrarla isteyen görüşünü açıkladı ve Amerika Birleşik Devletleri'nin uzaklığına rağmen, bu soruna ne kadar önem verdiğini belirtti. Amerika heyetine göre; ters bir

[1250] Hâkimiyeti Milliye; 5 Kanunusani 1339 (5 Ocak 1923).
[1251] Hâkimiyeti Milliye; 11 Kanunusani 1339 (11 Ocak 1923).
[1252] İngiltere'nin Lozan Konferansına bakış açısı için bk. Mustafa Yılmaz; British Opinion and the Lausanne Peace Conference and Treaty, 1994 (İnönü Vakfına Armağan).

kararla vicdanı şüphesiz yaralanacak olan bu büyük demokrasinin çağrısına, Türk temsilci heyetinin kulaklarını tıkaması mümkün değildi.

Barrére (Bompard, Fransa), Montagna (Lago, İtalya)'nın yaptığı konuşmaya ve bunu tamamlayan Lord Curzon'un görüşlerine bütünüyle katıldığını söyledi.

M. Digmandy; (Romanya), Romanya kilisesinin bağımsız olduğunu ve kendi kendini yönettiğini, evrensel patriklik ile yalnız ruhanî bağları olduğunu hatırlattı. Digmandy, yüzyıllardır İstanbul'da bulunmakta olan patrikliğe karşı oldubitti yollara başvurulacak olursa, bunun Romanya'nın dinsel duygularını yaralayacağını, Türk temsilci heyetine dostça hatırlatmak istediğini belirtti.

Görüldüğü üzere toplantıda Avrupa devletleri ve Amerika bu duruma karşı olduklarını açıkça bildirmişlerdi. Konuyu daha yakından takip eden Venizelos, patrikliğe son verilmesi ya da patrikliğin İstanbul'dan çıkartılması konusunda Türk temsilci heyetinin öne sürdüğü iddiaları kısaca inceleyeceğini söylemişti. Venizelos özetle "Rum patrikhanesi siyasî tesir yapıyor harpte Türkiye düşmanlarıyla beraber hareket etmiş, hâlbuki patrikhane devlete karşı sadakatten ayrılmamış, 1821 Yunan ayaklanmasından sonra patrik asıldı. Bunun sebebi hükûmetin kendisini millet başı ve bu sıfatla Rum milletinin eylemlerinden sorumlu saymasıdır."[1253] şeklinde bir yorumda bulunmuştu.

Venizelos, Türk Hükûmetinin patrikliğin, bu esaslar içinde Lord Curzon'un teklif ettiği gibi yalnız ruhanî işlerle kilise işlerine ilişkin yetkiler kullanmak üzere olduğu yerde bırakılmasını istemek için bu bildiriye dayandığını söyledi. Venizelos "Hiç şüphesiz, patrikliğin durumunda böyle bir değişiklik yapmağa kilise hukuku elvermektedir. Fakat herhangi bir yanlış anlamaya yer kalmaması için, evlenmenin Ortodoks Kilisesi tarafından yapılan kutsal bir tören [sacrément] sayıldığını ve bu yüzden evlendirmeye ve evliliğe son vermeye yalnız kilise makamlarının yetkili bulunduğunu belirtmek gerekir. Patrikliği, Ortodoks Kilisesi'nin ileri gelenleri ve piskoposları, bütün önceki yetkilerinden yoksun bırakmak mümkündür. Türk Hükûmeti vaktiyle vermiş olduğu yetkileri patriklikten geri almaktan başka bir şey yapmış olmayacaktır. Çünkü Türk Hükûmetinin yakındığı hakları ve ayrıcalıkları tanımayı vaktiyle uygun gören -Rum ulusu üzerinde nüfuzunu onun aracılığı ile yürütmek için- patriği bu ulusun başı saymak isteyen de Türk Hükûmeti olmuştur. Koşullar ve düşünceler değişmiştir. Türkiye, teokrasiye bütünüyle son vermek istemektedir. Fakat, böyle olmasaydı bile, Yunan Hükûmeti, patrikliğin kilise işlerine ilişkin ve ruhanî yetkilerinden başka bütün öteki yetkilerinden yoksun bırakılmasını kabul edecekti. Patriği artık Rum ulusunun başı saymamak, konmuş olan kanunlarda patriğe tanınmış siyasal yetki olarak ne varsa bunları kaldırmak, örneğin, patriğin birtakım kurullara görevi yüzünden [ex officio] üye olarak katılmasını ön gören Vilâyetler Kanunu'nun hükümlerini ya da seçim çizelgesinin

[1253] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci Takım, c.II, s.323-331.

düzenlenmesini denetlemek hakkını veren Seçim Kanunu hükümlerini kaldırmak, ancak Türk Hükûmetinin yetkisi içinde olacaktır.

Bu önemli tavizlere rağmen, Türk Hükûmeti ilk teklifinde direnirse, yalnız insanlığın vicdanını yaralamakla kalmayacak, böyle bir teklifin uygulanması kilise hukuku bakımından da imkânsız olacaktır. Gerçekten, Patrik, IV. ve V. yüzyıllardaki büyük gelişmelerinden ötürü, Roma Kilisesi'nin de katılmasıyla, bütün Hristiyan kiliselerinin kararıyla evrensel patrikliğe [patriarcat oecuménique] yükseltilmiş olan İstanbul'un -başka deyimle, yeni Roma'nın- başpiskoposudur. Dünyada hiç kimse bu iki görevi birbirinden ayıramaz. Patrik İstanbul'u bırakıp gitmek zorunda kalırsa, Rum Ortodoks topluluğu ruhanî başını yitirmiş olur. Bir başka kimse bu unvanı almaya kalkışırsa, böyle bir kimse dinin aslından ayrılmış durumuna düşer."[1254] dedi ve bütünüyle katıldığı Lord Curzon'un teklifi uyarınca, siyasal yetkilerden sıyrılmış patrikliğin İstanbul'dan uzaklaştırmakta Türk Hükûmetinin direnmeyeceğini umduklarını belirtti. Yunan heyetinin -Türk Hükûmeti Lord Curzon'un teklifine katılırsa- şimdiki patriğin çekilmesini kolaylaştıracak biçimde davranmaya hazır olduğunu da sözlerine ekledi.

Bütün bu görüşmeler sonunda İsmet Paşa, patrikliğin siyasal ya da yönetime ilişkin işlerle bundan böyle hiç uğraşmayacağı, salt din alanına giren işlerle yetineceği konusunda, konferans önünde, müttefik temsilci heyetlerinin ve Yunan temsilci heyetinin yapmış oldukları resmî konuşmaları ve verdikleri garantileri senet sayarak patrikhanenin İstanbul dışına çıkarılması konusundaki önerilerinden vazgeçti.[1255]

Türk heyetinin patriğin İstanbul'dan çıkarılma isteğinden vazgeçmesi komisyon tarafından büyük bir memnunlukla karşılandı.

İsmet İnönü bu son kararın alındığı oturumu ve kararı şu telgrafla Heyeti Vekile Riyasetine bildirdi: "...Cevaben Rum patrikhanesinin siyasî ve idarî işlerle iştigal etmeyeceğine dair beyanatını senet ittihaz ederim. Ekalliyetlerin hukuku bu hususta muahede için ihzar ettiğimiz mevadd ile tanzim edilmişti. Mübadele-i ahali esnasında patriğin de İstanbul'dan azimeti tarafımızdan teklif olunmuştu. Bu tekliften sarf-ı nazar ediyorum dedim. Bu suretle patrik münakaşası siyasî ve idarî vezaif imtiyazatı olmadığının ve ekalliyetler hukuku nâmı altında tanıdığımız mevaddan maada bir taahhüde girmediğimizin tasrih ve ilânı ile hitam bulmuştur. Şahsen patriğin İstanbul'dan ihrâcı mümkün olmamış ise de birçok muallak mesail arasında bunun bir meselesi-i Hıristiyaniye şekline girmesinden ihtiraz etmek lüzumu da hâsıl olmuş idi."[1256]

[1254] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci Takım, c.II, s.323-331.

[1255] Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; İkinci Takım, c.II, s.323-331. 20 sayılı Tutanak Mübadele-i Ahali Tali Komisyonu, 10 Ocak 1923 Oturumu. M. Cemil; Lozan, c.II, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 1933, s.295-297. Hâkimiyet-i Milliye, 14 Kanun-ı Sani 1339 (14 Ocak 1923).

[1256] Şimşir; Lozan Telgrafları I (1922-1923), s.362-363

Lozan Konferansı'nda patrikhanenin İstanbul'da kalmasıyla ilgili alınan kararı menmuniyetle karşılayan Fener Rum patriği, bu konudaki çalışmalarından dolayı İngiltere başpiskoposuna bir telgraf çekerek teşekkürlerini bildirdi.[1257] Rıza Nur, bu durumu anılarında açıklarken, Lord Curzon'un Cantarbury Piskoposluğunun bütün İngiliz kiliseleri namına Londra'da hükûmete bir tebliğ yapmış olduğunu, meselenin patrikhane meselesi değil, İngiltere'de parti ve hükûmet meselesi olduğunu ve kilisenin "Patriği mutlaka İstanbul'da bıraktırmaya muvaffak olmalı. Bunu hükûmet yapmazsa önümüzdeki intihapta hükûmete rey vermeyeceğiz."[1258] dediğini belirtmişti.

Proia gazetesi patrikhanenin İstanbul'da kalmasını "Patrikhane mühim teşkilâtı güçlükleri yenerek, hayatî meseleler ile meşgul olmaya mecburdur. Patrikhanenin bugünkü buhranlı hayatı tarihte müstesna bir yer tutacaktır. Çünkü, Fener birçok engeller ile çarpışmak ve sulhün imzasıyla ortaya çıkacak duruma göre, hararetini tanzim etmek zorundadır.

Aynı zamanda, İstanbul başpiskoposu olan Fener patriği, bugün mühim meseleler ile meşgul bulunmaktadır. Rumlardan her biri bu durumu takdir ederek ona göre hareket etmeli ve başımıza malî meseleler yüzünden büyük zorluklar çıkartmamalıdır. Ümit ediyoruz ki, hissiyat meseleleri ve ufak dargınlıklar gibi tali sebepler umumî menfaatler adına bertaraf edilecek ve zayıf kuvvetlerimiz büsbütün hareketsiz kalacaktır. IV. Meletios, dinî ve içtimaî yeni bir devir açtı. Rumlara ait meseleye yeni bir hareket verdi. Umumi menfaatlerimiz için fevkalâde çalıştı. Binaenaleyh, biz de Meletios'un patrikliği ile açtığı bu yeni devri takdir ederek gerçeği de kabullenmek zorundayız."[1259] şeklinde yorumlayarak yeni bir dönem başladığını belirtti.

Mütareke döneminde bağlı bulundukları kanun ve yasalara aykırı olarak hareket eden patrikhane ile ilgili Lozan'da son nokta konulmuş ve bundan sonra patrikhanenin dinî yetkisinin dışına çıkmayacağı karara bağlanmıştı. Ancak Lozan'da 24 Temmuz 1923'te imzalanan antlaşmada, İstanbul Rum patrikhanesine ait hiçbir kayıt konulmamakla birlikte yalnızca antlaşmanın hayır müesseseleri, okullar, dinî müesseseler ve kabristanlara ait üçüncü faslında azınlıklara ait genel hükümler yer almıştı.[1260]

[1257] Hâkimiyeti Milliye; 24 Kanunusani 1339 (14 Ocak 1923, 17 Ocak 1923 tarihli Times gazetesinin haberi).

[1258] Fener Rum patriğini İngiliz kilisesinin tuttuğunu, bunun çok kötü bir şey olduğunu belirtmektedir.
Rıza Nur son olarak "Curzon umumî celsede patrik hakkında siyasî ve idarî kuvvetlerden tecrit edildiğine dair beyanatta bulundu. Zabta geçti. İşte bir pazarlık payı aylardan beri göbeğimizi çatlatıp halledilemeyen bu kadar ve sarp meseleleri bir anda yağdan kıl çeker gibi kolaylıkla halledip bitirdi." demektedir. Rıza Nur; Lozan Hatıratı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991, s.138-140.

[1259] Hâkimiyeti Milliye; 25 Şubat 1339 (25 Şubat 1923).

[1260] İksel; "İstanbul Rum Patrikhanesi I", s.42.

Lozan Konferansı'na azınlıklarla ilgili hükümler genel olarak 38-45'inci maddelerde yer almakta idi. Bu maddelerden 38'inci maddede; Türk Hükûmetinin doğum, milliyet, dil, ırk veya din ayırmaksızın Türkiye halkının hepsine hayat ve hürriyetlerinde tam ve üstün koruma sağlamayı üstlendiği, Türkiye'de oturan herkesin her inanç, din ya da mezhebin kamu düzeni ve ahlâk kurallarıyla çatışmayan gereklerini ister açıktan isterse özel olarak serbestçe yerine getirme hakkına sahip oldukları belirtilmişti.[1261]

Bu hükümlerde; patrikhanenin Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklara ait herhangi bir kilise veya sinagog gibi Lozan Antlaşması'nın 40 ve 42'nci maddelerinde belirtilmiş olan serbestlik ve himayeden faydalanacağı, aynı antlaşmanın 44'üncü maddesi gereğince bu hakkın Mülga Cemiyetler Teşkilâtının kefaleti altında olduğu, patrik ve patrikhaneye bağlı görevlilerin

[1261] 39'uncu maddede, Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk uyruklarının Müslümanların yararlandıkları aynı yurttaşlık haklarıyla siyasal haklardan yararlanacakları, Türkiye'de oturan herkesin din ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşit olacakları, devletin resmî dili olmasına rağmen Türkçeden başka bir dil konuşan Türk vatandaşlarına mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri için uygun kolaylıkların gösterileceği,
40'ıncı maddede, Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının hukuken ve fiilen diğer Türk vatandaşlarına uygulanan aynı muamele ve güvenceden yararlanacakları ve özellikle, masrafları kendilerine ait olmak üzere her türlü hayrî, dinî ve içtimaî kurumlar, her türlü okul ve diğer eğitim ve yetiştirme kurumu kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak ve dini törenlerini serbestçe yürütmek hususlarında eşit haklara sahip olacakları,
41'inci maddede, genel öğretim konusunda, Türkiye Hükûmeti Müslüman olmayan vatandaşların önemli bir oran içinde yaşadıkları şehirler ve ilçelerde bu Türk vatandaşlarının çocuklarının ilk okullarda kendi dilleriyle öğrenim görmelerini sağlamak için uygun kolaylıkları göstereceği, bu hükmün Türkiye Hükûmetinin söz konusu okullarda Türk dilinin öğretilmesini zorunlu kılmasına engel olmayacağı,
42'nci madde, Türkiye Hükûmetinin Müslüman olmayan azınlıkların aile hukuku ve kişi hakları konusunda bu meselelerin söz konusu azınlıkların örf ve âdetlerinde ele alınıp çözümlenmesine elverişli her türlü hükümlerin konmasına muvafakat edeceği,
Türkiye Hükûmeti söz konusu azınlıklara ait kiliselere, havralara, mezarlıklara ve diğer dinsel kurumlara her türlü korunmayı sağlamayı üstlendiği, aynı azınlıkların bugünkü durumda Türkiye'de mevcut olan vakıflarına ve dinî ve hayrî kurumlarına her türlü kolaylık ve müsaade gösterileceği ve Türkiye Hükûmetinin yeni din ve hayır kurumlarının kurulması için bu gibi özel kurumlara sağlanmış olan gerekli kolaylıklardan hiçbirini esirgemeyeceği,
43'üncü maddede, Müslüman olmayan azınlıklara mensup Türk vatandaşlarının, dinî inançlarına aykırı veya dinî törenlerini bozacak herhangi bir işlemin yapılmasına zorlanmayacakları gibi hafta tatilleri gününde mahkemelerde bulundurulmaktan veya herhangi bir kanunî işlem yaptırılmasından kaçındıklarından dolayı bunların hiçbirinin haklarını kaybetmeyecekleri, bununla birlikte bu hükmün Türk vatandaşlarını kamu düzeninin korunması için başka Türk vatandaşlarına yüklenen zorunlulukların dışında tutulacağı anlamına gelmeyeceği,
44'üncü maddede; Türkiye, işbu kesimin yukarıdaki maddelerinin Türkiye'nin gayrimüslim azınlıklarını ilgilendirdiği ölçüde söz konusu maddeler hükümlerinin uluslararası yararı olan taahhütler teşkil etmelerini ve Milletler Cemiyetinin kefaleti altına konulmalarını kabul ettiğini,
45'inci maddede; işbu kesim hükümleri ile Türkiye'nin Müslüman olmayan azınlıkları halkına tanının hakların, Yunanistan tarafından da kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlıklar halkına da tanınacağı belirtilmişti. Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, Çev. Seha L. Meray, İkinci Takım, c.II, s.12-13.

Rum azınlığa mensup birer fert olarak Lozan Antlaşması'nın üçüncü faslındaki azınlıkların himayesine dair hükümlerden faydalanacağı, patrik ve patrikhaneye bağlı görevlilerin fiilen Türk kanunlarının himayesi altında oldukları ve bu kimselerin bir Türk resmî müessesesinin memuru olarak da sıfatlarına ilişkin Türk kanunlarına tâbi oldukları, görevlerine herhangi bir şekilde kötüye kullanmaları veya Türk Devleti'nin şahsiyetine karşı işleyebilecekleri suçlar durumunda Türk Ceza Kanunu'nun öngördüğü müeyyidelere tâbi oldukları belirtilmişti.[1262]

[1262] İksel; "İstanbul Rum Patrikhanesi I", s.43.

Sonuç

Bilindiği gibi, Osmanlı tebaası Rumlar, özellikle XIX. yüzyılda devletin zayıflamasıyla birlikte sürekli olarak büyük güçlerin baskısı ve denetimi sonucunda değişen "cemaat nizamnameleri" ile zaman içinde genişleyen hak ve imtiyazlar sayesinde, aslında bir anlamda özerk bir statü elde etmişlerdi. Nitekim, gerek ekonomik gerekse sosyokültürel bakımdan Rum ahali imparatorluk tebaası içinde en iyi durumda bulunuyordu. Eğitim kurumları iyi durumdaydı, gelirleri ülke standartlarının üstündeydi ve ayrıcalıklı bir statüye sahip idiler.

Bağımsızlık hareketi öncesinde de önemli ve devlet açısından nazik sayılacak görevleri üstlenmiş olan Rum topluluğu, hümanizmin batıda ortaya çıkardığı genel sempatiyi iyi kullanarak dönemin yarattığı tarihî fırsatla "Yunanistan" devletini kurmayı başardı. XIX. yüzyıl "milliyetçiliği"nin karakterine uygun olarak yeni devletin yönetici kadrolarının yüklendiği romantik misyon, aslında bu devletin "dış politika" ilkelerinin de temelini oluşturmaktadır ve bunun günümüzde de sürdüğünü söylemek oldukça doğrudur.

Ortaya çıktığı andan itibaren Yunanistan devleti, hem ulusal kimlik oluşturmada, hem de ulusal hedefleri belirlemede Türk-karşıtlığını temel esas olarak belirlemiş ve uzun süren Osmanlı egemenliği dönemini, büyük güçler karşısında "ezilen Hristiyan" imajıyla bütünleştirerek hedeflerini elde etmeye yönelmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nda bilinen gelişmeler sonucunda İtilâf devletleri safında yer alarak, "galip" sıfatıyla barış görüşmelerine katılan Yunanistan açısından tarihî fırsat ortaya çıkmış gibi görünüyordu. Galip büyük devletlerden İngiliz ve Fransız yöneticilerinin nezdinde sahip olduğu büyük itibara güvenen Yunan Başbakanı Elefterios Venizelos'un inşa ettiği ve yürüttüğü politikalar, o günün şartlarında birçok Yunan'a ve Osmanlı Rumlarına "bekledikleri zamanın geldiği" imajını vermişti.

Nitekim, Mondros Mütarekesi'nin hemen akabinde; patrikhanenin resmî yayın organı olan Eklisyastiki Alitya'da kaydedildiği gibi, bu özlemler "…Wilson Prensipleri'ne dayanarak 1453 senesi 29 Mayısında yapılan haksızlığın tamiri yani İstanbul'un Rumlara iadesi…" şeklinde açıkça ifade edilmeye başlanmıştır.

Bu "ulusal hedeflerin" gerçekleştirilmesi amacıyla, Rumların harekete geçmeleri öncelikle dış faktörlerin Yunanistan açısından uygun hâle getirilmesiyle bağlantılıdır.

Birinci Dünya Savaşı sonunda galip devletlerin, mağlûpların geleceğine ilişkin kararları belirlemek üzere düzenledikleri konferanslarda aldıkları kararlar belirleyici olmakla beraber, zorunlulukların bir sonucu olarak, geleneksel Avrupa diplomasisine "Wilson Prensipleri" makyajı da önemli bir etken olmuştur. Özellikle "Wilson Prensipleri"nin 12'nci

maddesinde “Osmanlı İmparatorluğu’nun Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak; fakat, Türk olmayan milliyetlere özerk gelişme imkânları verilecek” hükmü Yunanistan için bir dayanak noktasına dönüştürülmüştür.

İtilâf devletlerinin İstanbul’u işgali sırasında, İtilâf donanması içinde Yunan gemilerinin de yer alması Osmanlı tebaası Rumların eyleme geçmelerini hızlandıran psikolojik bir faktör olmuş ve içten içe sürdürülen özlemlerin tamamen su yüzüne çıkmasını sağlamıştır.

Bilindiği gibi, batılı güçler, Osmanlı topraklarını paylaşmaya yönelik geleneksel politikalarında “gayrimüslim tebaanın haklarının korunması”nı bir gerekçe olarak kullanmışlardır. Nitekim, mütareke döneminde İstanbul ve Türkiye’deki Müslüman olmayan azınlıklar konusu galip devletler tarafından çeşitli toplantılarda gündeme getirilmiş ve alınan kararlar Rumların cesaretlerinin artmasına ve olayların tırmanmasına yol açan bir başka faktör olmuştur. Büyük güçlerin kendi aralarındaki çıkar çatışmaları bu dönemde, bazen çelişkili görünen kararlar da alınmıştır. Örneğin Paris Barış Konferansı’nda; “İstanbul ve Boğazların Türklerden arındırılmasına, uluslararası bir komisyon tarafından idare edilen ayrı bir siyasi ve bölgesel birim oluşturulmasına” karar verilirken daha sonra yapılan Londra Konferansı’nda “Barış hükümlerini dürüstçe yerine getirdikleri ve topraklarındaki azınlıkların haklarına saygı gösterdikleri sürece padişah ve hükûmetinin Türkiye’nin başkenti olarak kalacak olan İstanbul’da kalmalarına izin vereceği” ifade edilmiştir ki; bu olgu, dönemin ne kadar kaygan bir zemin oluşturduğunu göstermektedir.

Yaşanan gelişmeler ve alınan kararları yakından takip eden İstanbul Rumlarını harekete geçiren etkenlerden bir diğeri, 16 Mart 1920’de İstanbul’un işgali sırasında İtilâf devletlerinin yayınladığı resmî bildiride “İtilâf devletlerinin niyetinin Türkleri İstanbul’dan mahrum etmek olmadığı ancak tanrı esirgesin büyük çaplı bir huzursuzluk ya da katliam ortaya çıkacak olursa, bu kararın değişeceği”ni belirtmeleri olmuştur. İtilâf devletlerinin gözdağı niteliğindeki bildirisi ve özellikle belirtilen bu hususun Rumların temel söylemleri hâline geldiği ve olayları tırmandırdığı yukarıda ayrıntılı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Nitekim bu noktadan hareketle İstanbul Rumları, asayişin bozulmasına yönelik çabalarını artırarak Osmanlı makamlarını müşkül duruma düşürmek amacıyla özellikle karakollar ve polis merkezleri civarında, polis ve askerlere yönelik saldırıları yoğunlaştırmaları, bu faaliyetlerin belirli bir plân çerçevesinde sürdürüldüğünü göstermektedir. Osmanlı makamları ise bu konuda son derece duyarlı davranarak etkin tedbirler almak suretiyle bu beklentileri boşa çıkarmakta başarılı sayılabilecek yöntemler geliştirdikleri kabul edilebilir.

Esasen Rumların çıkardıkları bu tür olayların ortaya çıkış sebebi Osmanlı istihbarat birimlerinin çabaları sayesinde, resmî makamlar tarafından bilinmekteydi. Özellikle, İstanbul’da asayişi sağlamakla görevli makamlar, üst makamları uyarmakla kalmayıp, görevlerini başarıyla yerine getirmek suretiyle, Rumların bu eylemlerinin beklenen sonuca ulaşmasını

engellemede büyük rol oynamışlardır. Ancak Osmanlı güvenlik birimleri, gerek işgal şartlarından kaynaklanan sınırlamalar, gerek efrat sayısındaki yetersizliklerle silâh ve mühimmat eksikliği, gerekse Yunanistan ve İngilizlerin gayrimüslimleri desteklemeleri nedeniyle görevlerini yerine getirirken büyük zorluklarla yüz yüze kalmışlardır. Payitahttaki güvenlik makamlarının bu tür faaliyetleri Osmanlı Hükûmetinin durumu tevekkülle karşılamış olduğu düşüncesinden daha ziyade, olaya bilinçli bir şekilde yaklaşmış olduğu kanaatini uyandırmaktadır. Zira asayişi bozmaya yönelik faaliyetlerin engellenmesi için alınan önlemler açısından ve olayların bastırılmasında gösterilen kararlılık açısından güvenlik güçlerinin pasif kalmadıkları, mevcut şartlara rağmen, olayların tırmanmasına meydan vermedikleri görülmektedir.

Rumların yıllarca saklamaya çalıştıkları duyguları bu şekilde pervasızca ortaya koymalarının gerisinde üç etkenin belirleyici olduğu bu çalışmanın ortaya koyduğu sonuçlardan biri olarak söylenebilir. Bunlardan birincisi onları her açıdan örgütlendiren Yunanistan, ikincisi bir Osmanlı kurumu olduğunu unutan ve Yunanistan'ın İstanbul temsilcisi gibi hareket eden Fener Rum patriği ve patrikhane son olarak İtilâf devletleri ve bunların -özellikle İngiltere'nin- uyguladığı genel politikalar.

Yunanistan, esas itibarıyla bu dönemde "kurtarılmamış Rumların kurtarılması" söylemini propagandasına temel kılarak Paris Barış Konferansı'nda Venizelos'un belirttiği amaçlara ulaşmak, yıllarca hedeflenen "büyük Yunanistan" rüyasını gerçekleştirmek için yayılmacı bir politika izlemiştir. Yunanistan, bu politika çerçevesinde Anadolu'da başlattığı savaşta, Anadolu'da ve İstanbul'da yaşayan yerli Rumlardan büyük destek bekliyordu. Beklentiler gerek Yunan yetkililer gerekse patrikhane tarafından zaman zaman belli yaş gruplarının askere alınması konusunda çağrı yapılması ve yardım toplama şeklinde fiiliyata da geçmişti. Bunun yanı sıra en büyük beklentilerden biri İstanbul'da karışıklık çıkarmak suretiyle Osmanlı payitahtının Yunanistan'a bırakılmasını, bu olmadığı takdirde uluslararası bir komisyon idaresine geçmesini sağlamaktı.

Yunanistan'ın isteklerini elde etmede oldukça plânlı hareket ederek, her türlü propaganda vasıta ve fırsatlarını kullandığı çalışmanın ilgili bölümünde ortaya konulmaktadır.

İstanbul'daki yerli Rumların mütareke dönemindeki faaliyetleri incelendiğinde Yunanistan'da meydana gelen siyasal değişikliklerin belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Bu *nedenle* "mütareke dönemi İstanbul Rumları'nın faaliyetleri" incelenirken her şeyden önce Yunanistan ve Yunanistan'da meydana gelen değişikliklerin dikkatle izlenmesi gerekmektedir. Çalışmamız, İstanbul'da yaşanan pek çok gelişmenin merkezinde patrikhane ile birlikte ve belki bundan daha fazla Yunanistan'ın yer aldığını ve orada yaşanan değişikliklerin anında yerli Rumlara yansıdığını göstermektedir. Nitekim, Venizelos; 1920 Kasımında yapılan Yunan genel seçimlerinde kaybedince, hareket üssü olarak İstanbul'u

seçmişti. Kendisine yakın ve bağlı olan subaylara verdiği talimatlarla, İstanbul'da Rum Müdafaai Milliye Cemiyetini kurdurmuş ve bu organizasyonun kendi istekleri doğrultusundaki faaliyetleri üzerindeki etkinliğini sürdürmüştür. Keza patrikhane konusunda da aynı durum yaşanmış, Venizelos kendi isteği doğrultusunda patrik seçimlerini etkilemiş ve kendi prensiplerine en yakın kişiyi patrik seçtirmiştir. Kısaca İstanbul'da yaşanan pek çok olayda Kralcı-Venizelist çekişme kendini göstermiştir.

Olayların gelişimi dikkate alındığında, İstanbul Rumlarının teşkilâtlanmasında, İstanbul'un işgali sırasında Yunanistan başbakanı olan Venizelos'un başrolü oynadığı, gerek propaganda gerekse aktif faaliyet sahasında Venizelos ve taraftarı subayların organizasyonun başında yer aldığı görülmektedir. İstanbul Rumlarını teşkilâtlandırmak amacıyla, siyasî ve askerî temsilcilerin yanı sıra altı Yunan mebusunun da İstanbul'a gönderilmesi, İstanbul'da elçiliğe bağlı "Gizli Yunan Zabıtası" kurulması amacıyla Albay Zimbrakakis'in, çete faaliyetlerinin organizasyonunda Albay Katahakis'in görevlendirilmesi Venizelos'un İstanbul Rumlarının teşkilâtlanmasına ne derece önem verdiğini göstermektedir. Venizelos'un bu faaliyetler için önemli miktarda paralar ayırdığı da incelenen belgeler ışığında söylemek mümkündür. Venizelos'un ayrıca Rum cemaati üzerinde büyük etkisi olduğunu bildiği Fener Rum Patrikhanesi ve kiliseleri de kendi isteği doğrultusunda hareket etmesi için maddî manevî destekte bulunduğu da pek çok örnekle ortaya konulmuştur.

Mütareke döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin, mütarekenin imzalanmasıyla birlikte yasal statüsünü bir kenara bırakarak tamamen Yunanistan'ın amaçları doğrultusunda bir politika izlediği ve Yunanistan'ın pek çok faaliyetinin yönetildiği bir merkeze dönüştüğü söylenebilir. Ayrıca patrikhane ve yerel kiliselerin İstanbul ve Anadolu'daki Yunan ulusal hedeflerinin gerçekleştirilmesinde son derece kilit bir rol oynadıkları ve Yunanistan'ın iç politikasındaki değişimlerin bu dinî kurumlarda bire bir yankı bulduğu, keza yine din adamları vasıtasıyla Türkiye'deki Rum cemaatine de doğrudan yansıtıldığı çok açıktır. Örneğin Mondros Mütarekesi ile birlikte patrikhanede de önemli değişiklikler yaşanmaya başlamış ve gerek Yunanistan gerekse patrikhanenin kendi meclislerinin zorlaması üzerine etkili politika uygulayabileceği düşünülen Dorotheos patrik vekili olarak seçilmişti. Dorotheos'un bu makama geldikten sonraki uygulamaları Yunanistan'ın bu konuda ne derece doğru bir seçim yaptığını göstermiştir. Dorotheos'un Rum cemaati adına Türk Hükûmeti ile bağının kalmadığını açıklaması ve Yunanistan'a iltihak kararı alması onun Yunan ulusal hedefi doğrultusunda ne derece cür'etkâr davrandığının delilleridir.

Yunanistan'da yaşanan iktidar değişikliği sonucu Venizelist yanlısı bir patriğin iş başına gelmesini istemeyen kralcı hükûmetin Dorotheos'tan sonra iktidara gelen Nikola'nın yerine Venizelos'un arkadaşı olan Meletios'un bu makama gelmemesi için verdiği mücadele Yunanistan'daki iktidar değişikliğinin İstanbul'da ne derece yankı bulduğunu göstermiştir.

Mütareke döneminde Fener Rum Patrikhanesi'nin geleneksel "temkinli" politikasını değiştirerek tamamen Osmanlı Devleti aleyhinde bir tutum sergilediği, Dorotheos, Nikola ve Meletios gibi Fener Rum patrikliği görevinde bulunan kişilerin, Venizelos yanlısı politika izledikleri, her vesile ile Anadolu'da Türklere karşı savaşan Yunan ordusu için para ve gönüllü asker topladıkları söylenebilir. Yine bu dönemde patrikhane, İtilâf devletleri nezdinde Paris ve Londra konferanslarına temsilciler göndererek "Türklerin zulmüne uğradıkları" yönünde propagandada bulunarak Türklerle ilgili düşüncelerini tam olarak sergileme fırsatı bulmuşlardı. Patrikhanenin "Yunanistan'a katılma" kararı gibi kararın yanı sıra bu dönemdeki pek çok uygulaması patrikhanenin bir Türk kurumu olduğunu tamamen unuttuğunu göstermektedir. Ancak patrikhanenin bu tutumu Türklerin Anadolu'da kazandıkları zafer sonucu tamamen değişmiş, tekrar önceki yıllarda olduğu gibi ılımlı söylemlerine devam etmeye başlamışlardır.

Osmanlı tebaası olan Rumların gerek eğitimleri ve sosyal hayatları ve gerekse ekonomik imkânları bakımından en iyi konumda olanlarının İstanbul'da yerleşmiş olmaları nedeniyle Yunanistan'daki iç gelişmeler sonucunda ortaya çıkan kralcı-Venizelist çekişmesinde Türkiye'deki Rumların özellikle de İstanbul Rumlarının bir faktör olarak görüldüğü söylenebilir. Öte taraftan İstanbul Rumlarının bir bakıma Türkiye'deki Rum nüfusun Yunan ulusal hedefleri doğrultusunda örgütlendirilmesinde öncü rolü üstlenmeleri de hedeflenmiştir. Nitekim Venizelistlerin kurdukları Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, Mavri Mira Cemiyeti, Rum Salibi Ahmer Cemiyeti, Kordos vs. gibi yapılanmalarda, omurgayı oluşturan örgütlerin etrafında kümelenmiş hücre çalışmalarında bunu izlemek mümkündür.

Cemiyetlerin "büyük Yunanistan" hedefi çerçevesinde İstanbul'da karışıklık çıkarmak, çete teşkilâtları yapmak, silâh temin etmek, propaganda faaliyetinde bulunmak amacıyla kurulmuş olduğu, Venizelist subayların yardımıyla faaliyetlerini sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Ayrıca Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin bütün bu faaliyetlerden ayrı olarak kral tarafından kurulan hükûmete karşı bir ihtilâl hazırlamak ve Anadolu'da başlatılan savaşın devamını sağlamak amacıyla hareket ettiği, patrik seçiminde dahi bu cemiyete mensup subayların etkin rol oynadıkları görülmektedir. Yine bazı Rum basın mensuplarının da bu cemiyetlerde cemiyet başkanı olarak görev yaptıkları ve Rum cemaatini gerek basın gerekse cemiyetler aracılığıyla yönlendirdikleri anlaşılmaktadır.

Rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin çeşitli şubeleri arasında kadınlar tarafından kurulan Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyetinin de yer alması kadınların da bu faaliyetlerde önemli rol aldıklarını göstermektedir. İstanbul'da bulunan Rum kadınlarının ağırlıklı olarak cemiyetler aracılığıyla yardım ve istihbarat topladıkları anlaşılmaktadır. Anadolu'da ise Yunan subaylara iaşe temini konusunda yardımda bulunulduğu görülmüştür.

Bu dönemde İstanbul'da bulunan Rum okullarının birer silâhlı eğitim, propaganda ve silâh deposu olarak kullanıldığı, silâhlı eğitimin "İzci Teşkilâtları" adı altında Yunan subaylar tarafından verildiği görülmektedir.

Yine bu dönemde İstanbul Rum basını da önemli ölçüde propaganda aracı olarak kullanılmıştır. Spanudis ve Votiras gibi bazı Venizelist gazeteciler gazetelerinde propaganda faaliyetlerinde bulundukları gibi diğer taraftan çeşitli Rum cemiyetlerinin kuruluşunda da öncülük etmişlerdir. Gazetelerin bu tür faaliyetlerinin yürütülmesi için yine Yunanistan tarafından ekonomik destekte bulunulmuştur.

Yunanistan'ın öncülüğündeki yerli Rumlar, mütareke döneminin "kendi ulusal hedeflerini elde etmeye" dönük en örgütlü, istekli ve hazır topluluk olmakla kalmadılar, aynı zamanda bunu kolaylaştıracağını düşündükleri, diğer gayrimüslim Osmanlı tebaasının taleplerini dile getirmelerinde ve harekete geçmelerinde de öncü bir rol üstlenmiştir.

Yunanistan'ın bu çabalarının yarattığı psikolojik baskı, Türklerin zafere yaklaşmasıyla paralel bir seyir takip etmiştir. Türk ulusal hareketinin başarısı şekillendikçe Yunanistan ve güdümündeki patrikhanenin yaptığı bütün propaganda ve yüksek harcamalara rağmen İstanbul Rumlarının Yunanistan'ın beklentilerine verdiği destek zayıflamıştır. Yunanistan'ın yapmış olduğu asker alma çağrıları ve her vesile ile toplanan parasal yardımlara yeterli katılımın olmaması bunun bir göstergesi olmuştur. Özellikle Anadolu'da Yunan ordusunun yenilmeye başladığı dönemlerde patrikhanenin yaptığı yardım çağrılarına halk tarafından tepki gösterilmiştir. İstanbul Rumların bu tavrında yıllarca Osmanlı yönetimi altında kendi gelenek ve görenekleri çerçevesinde kapalı bir topluluk olarak yaşamlarını sürdürmeleri, ekonomik anlamda oldukça önemli konumda olmaları, kendi düzenlerini kaybetmeme düşüncesinin etkin olduğu da söylenebilir.

Yunan ordusunun Anadolu'da yenilgiye uğraması İstanbul Rumlarının mütareke sonrası giriştikleri bütün bu faaliyetlerin sonlanmasına neden olmuştur. Yunanistan'da meydana gelen gelişmelerin yanı sıra Anadolu'da meydana gelen gelişmeler de İstanbul Rumları üzerinde anında yankı bulmuş ve Rumların Yunan ordusuna yapmış olduğu yardımlar yavaş yavaş azalmaya başlamış, bu durum Türklerin kazandığı zaferden sonra da Patrik Meletios'a tepki şeklinde tezahür etmiştir. Yunanistan'ın Anadolu'da yenilmesi sonucu Türklere karşı yıkıcı faaliyet içinde bulunan kişiler kaçmayı tercih ederken Yunan ordusuna nispeten daha az oranda katılan Anadolu Rumları mübadele yoluyla yaşadıkları bölgelerden göç etmek zorunda kalmışlardır. İstanbul'da bulunan Rumların mübadelesi ise önemli tartışmalara neden olmuş ve sonuç olarak 1930 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan anlaşma ile İstanbul'da bulunan Rumların mübadele dışı kalacakları kesin olarak karara bağlanmıştır.

Çalışmamızın incelediği alan açısından Rum topluluğunun 1918 Ekim sonlarından itibaren Yunanistan'la birleşmek ideali çerçevesinde tutarlı bir

örgütlenme ve etkinlik gösterdiği söylenebilir. En az bunun kadar tutarlı olan diğer bir nokta ise, Türk hükûmetlerinin yasa dışı etkinlikleri sona erdirme ve yasal zemine dönme çağrılarına şiddet kullanarak cevap verilmiş olmasıdır. Nitekim Dorotheos'un patrik vekilliğine seçilmesi ve hemen akabinde artık Türk Hükûmetini yok sayacak etkinliklerde bulunması bu düşünceyi destekler niteliktedir. Yasal bakımdan Osmanlı Devleti'ne tâbi bir "millet"in öncüsü durumunda bulunan patriğin ve patrikhanenin böylesine çılgınca bir girişime yönelmiş olmasının gerisinde dönemin egemen güçlerinin "düveli muazzama; İngiltere, Fransa, ABD, İtalya" gibi ülkelerin yer almasının büyük etkisi olduğu söylenebilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi İstanbul'da Yunanistan merkezli yapılan bütün bu teşkilâtlar İstanbul'un aldığı önlemlerden ziyade Anadolu'da kazanılan zaferle gerek savaş meydanlarında verilen mücadele gerekse kazanılan savaşlardan sonra büyük devletlerle oturulan masalarda çözüme ulaşmıştır. Örneğin Lozan Barış Konferansı'nda "Patrikhanenin yalnızca ruhanî kimlik taşımak kaydıyla İstanbul'da bırakıldığı kaydedilmek" suretiyle pek çok organizasyonun başında bulunan patrikhanenin bundan sonra yaşanacak olaylarda etkin olmasının önü alınmış oldu. Her şeyden önce Anadolu'da kazanılan zafer Yunanistan'ın hezimeti ile son buldu.

Son olarak denilebilir ki bu çalışmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri mütareke döneminde ortaya çıkan gelişmelerin Türklerle, yerli Rumlar arasında yarattığı derin uçurum "birlikte yaşamayı" doğal olarak çok uzak bir ihtimal hâline getirmiştir. "Mübadele", bu derin ayrılıkların açtığı yaraların zaman içinde sarılmasına zemin hazırlamıştır.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Belgeleri

A. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BC; Arşivi:18.94.4.1921.

BC; Arşivi:18.94.6.1921.

BC; Arşivi, 272.11/18.89.26.

BC; Arşivi, 272.11/19.91.5.

B. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dâhiliye Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Asayiş

BOA; DH., EUM. AYŞ., Dosya No: 45, Belge No: 11-1, 11-3, 28-20, 28-21-1, 28-24, 28-35.

BOA; DH., EUM. AYŞ., Dosya No: 60, Belge No: 1-2.

Dâhiliye Kalemi Mahsusa

BOA; DH., KMS., Dosya No: 49-2, Belge No: 3, 3-2, 9, 9-1, 9-4, 34-4, 34-5, 34-7, 35-1, 35-2, 35-4, 5-5-1, 35-6, 38-2, 52-2, 53-1, 57-3, 57-6, 57-7, 57-8, 57-9, 57-10-1, 57-10-2, 57-11-1, 57-18-2, 57-19-1, 57-20-1, 20-2, 57-23, 58-1, 59-2, 60-3, 60-4, 60-5, 60-6, 61-3, 61-7, 66-1, 74-2.

BOA; DH., KMS, Dosya No: 52-1 Belge No: 77-1, 77-2.

BOA; DH., KMS, Dosya No: 54-2, Belge No: 43-1.

BOA; DH., KMS., Dosya No: 60-2 Belge No: 31-1, 31-2, 31-4.

BOA; DH., KMS., Dosya No: 60-3, Belge No: 17-1, 17-2.

BOA; DH., KMS., Dosya No: 62, Belge No: 39-2, 39-3.

Hapishane Müdüriyeti

BOA; DH., MB., HPS., Dosya No: 109, Belge No: 9.

BOA; DH., MB., HPS., Dosya No: 126, Belge No: 37-8.

Dâhiliye

BOA; DH., UMVM, Dosya No: 69, Belge No: 42-1, 42-4.

Meclis-i Vükela

BOA; MV., Dosya No: 214 Belge No: 39-1.

BOA; MV., Dosya No: 215, Belge No: 37.

BOA; MV., Dosya No: 215, Belge No: 137.

BOA; MV., Dosya No: 218, Belge No, 9.

BOA; MV., Dosya No: 222, Belge No: 189-1.

BOA; MV., Dosya No: 249, Belge No: 211-1, 211-2.

C. Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Arşivi

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 3, Gömlek No: 47, 62.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 8, Gömlek No: 16.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 14, Gömlek No: 39, 139.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 15, Gömlek No: 87.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 16, Gömlek No: 61.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 19, Gömlek No: 85.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 30, Gömlek No: 13.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 9, 112, 113, 114.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 37, Gömlek No: 70.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 38, Gömlek No: 85, 102.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 45, Gömlek No: 44.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 73, 80.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 50.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 61, Gömlek No: 151.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 74, Gömlek No: 114.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 66, Gömlek No: 1.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 78, Gömlek No: 73, 79, 83, 90, 92.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 82, Gömlek No: 29, 58.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 84, Gömlek No: 17, 59.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 87, Gömlek No: 76.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 92 Gömlek No: 77, 333.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 98, Gömlek No: 6.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 105, Gömlek No: 123.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 111, Gömlek No: 5.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 112, Gömlek No: 9, 11.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 116, Gömlek No: 99.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 117, Gömlek No: 19.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 121, Gömlek No: 45.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 184, Gömlek No: 138.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 169, Gömlek No: 119.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 197, Gömlek No: 184.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 227, Gömlek No: 167.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 251, Gömlek No: 69.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 258, Gömlek No: 65.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 287, Gömlek No: 40.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 289, Gömlek No: 16.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 295, Gömlek No: 74, 81.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 303, Gömlek No: 159.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 305, Gömlek No: 75.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 314, Gömlek No: 131.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 324, Gömlek No: 81, 163.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 359, Gömlek No: 100.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 362, Gömlek No: 46, 78, 86, 122.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 373, Gömlek No: 102, 132, 154.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 386, Gömlek No: 72, 76.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 395, Gömlek No: 161.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 401, Gömlek No: 2.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 403, Gömlek No: 128.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 406, Gömlek No: 42.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 411, Gömlek No: 94.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 434, Gömlek No: 124.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 439, Gömlek No: 89.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 441, Gömlek No: 35.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 443, Gömlek No: 109.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 468, Gömlek No: 34.

Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 487, Gömlek No: 77, 157.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 501, Gömlek No: 69.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 527, Gömlek No: 88.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 528, Gömlek No: 93, 139.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 538, Gömlek No: 114.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 650, Gömlek No: 52.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 657, Gömlek No: 38.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 663, Gömlek No: 109.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 671, Gömlek No: 29.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 721, Gömlek No: 33.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 723, Gömlek No: 67, 112.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 779, Gömlek No: 63.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 844, Gömlek No: 106.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 861, Gömlek No: 77.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 863, Gömlek No: 102.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 871, Gömlek No: 54.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 882, Gömlek No: 155.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 945, Gömlek No: 122.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 990, Gömlek No: 55.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1008, Gömlek No: 179.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1043, Gömlek No: 22-A/148.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1050, Gömlek No: 337-182.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1170, Gömlek No: 85, 92.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1174, Gömlek No: 12.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1232, Gömlek No: 182,
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1255, Gömlek No: 58.
Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No: 1485, Gömlek No: 67.

D. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE Arşivi)

TİTE Arşivi; Kutu No: 18, Gömlek No: 33, 56.
TİTE Arşivi; Kutu No: 19, Gömlek No: 10, 46.

TİTE Arşivi; Kutu No: 20, Gömlek No: 127.

TİTE Arşivi; Kutu No: 24, Gömlek No: 40, 74, 80, 85.

TİTE Arşivi; Kutu No: 28, Gömlek No: 37, 80.

TİTE Arşivi; Kutu No: 29, Gömlek No: 70.

TİTE Arşivi; Kutu No: 31, Gömlek No: 11, 30, 31, 86.

TİTE Arşivi; Kutu No: 34, Gömlek No: 38.

TİTE Arşivi; Kutu No: 39, Gömlek No: 88.

TİTE Arşivi; Kutu No: 40, Gömlek No: 183, 184.

TİTE Arşivi; Kutu No: 41, Gömlek No: 133, 185.

TİTE Arşivi; Kutu No: 42, Gömlek No: 204.

TİTE Arşivi: Kutu No: 43, Gömlek No: 102, 109, 185.

TİTE Arşivi; Kutu No: 44, Gömlek No: 37, 147, 174, 175.

TİTE Arşivi; Kutu No: 45, Gömlek No: 24.

TİTE Arşivi; Kutu No: 46, Gömlek No: 50, 55, 60, 67.

TİTE Arşivi; Kutu No: 47, Gömlek No: 4, 9, 10, 22, 31, 33, 38, 47, 48, 50, 58, 70, 78, 106, 108, 122, 127, 132.

TİTE Arşivi; Kutu No: 48, Gömlek No: 11, 17, 23, 24, 56, 62, 67.

TİTE Arşivi; Kutu No: 49, Gömlek No: 2, 16, 31, 37, 45, 53, 111, 148, 153, 201, 204,

TİTE Arşivi; Kutu No: 50, Gömlek No: 29, 30, 38, 53, 48, 65, 113, 154, 185, 188,

TİTE Arşivi: Kutu No: 51, Gömlek No: 1, 3, 4, 5, 9, 12, 23, 28, 35, 41, 72, 73, 77, 85, 140, 142, 145, 150, 157, 170.

TİTE Arşivi; Kutu No: 52, Gömlek No: 133, 136, 136, 137, 140, 148, 153.

TİTE Arşivi; Kutu No: 53, Gömlek No: 19, 39, 41, 82.

TİTE Arşivi; Kutu No: 54, Gömlek No: 48, 61.

TİTE Arşivi; Kutu No: 55, Gömlek No: 10, 35, 81, 87, 93, 96, 111, 119, 153, 155, 156, 157, 158, 165, 169, 173, 180, 185, 218.

TİTE Arşivi; Kutu No: 56, Gömlek No: 66, 104, 111, 113, 114, 127, 132.

TİTE Arşivi; Kutu No: 57, Gömlek No: 15, 55, 59, 121, 142.

TİTE Arşivi; Kutu No: 58, Gömlek No: 15, 126.

TİTE Arşivi; Kutu No: 59, Gömlek No: 50, 74, 76, 85, 100, 115, 137, 138, 159, 162, 164, 165, 98.

TİTE Arşivi; Kutu No: 61, Gömlek No: 13, 137.

TİTE Arşivi: Kutu No: 62, Gömlek No: 76, 77, 96, 100, 101.

TİTE Arşivi; Kutu No: 63, Gömlek No: 10, 31, 69, 76.

TİTE Arşivi; Kutu No: 64, Gömlek No: 163.

TİTE Arşivi; Kutu No: 69, Gömlek No: 32, 38, 82, 82, 87.

TİTE Arşivi; Kutu No: 72, Gömlek No: 14.

2. Yayımlanmış Belgeler

ADAMOF, E.E.; Anadolu'nun Taksimi Plânı, Çev. Hüseyin Rahmi, Belge Yayınları, İstanbul, 1972.

Atatürk'ün Samsun'a Çıkışı ve Kurtuluş Savaşı'nın Başlatılmasına Dair Belgeler; Genelkurmay ATASE ve Dent. Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, (1906-1938); Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1952.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I-III; Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1983.

Düstur; c.IV, Kısım I (Tarihsiz).

Düstur; c.II, Matbaa-i Amire (Tarihsiz).

FERİDUN, Server; Anayasalar ve Siyasal Belgeler, İstanbul, 1962.

KİLİ, Suna - GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref; Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1965.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; Tk. 1, c.1, Ktp.1., AÜ SBF Yayınları, Ankara, 1969.

Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler; Çev. Seha L. Meray, İkinci Takım, c.II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993.

MERAY, Seha L. - OLCAY, Osman; Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 409, Ankara, 1977.

OLCAY, Osman; Sevres Antlaşması'na Doğru, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1981.

SOYSAL, İsmail; Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945), c.I, Ankara, 1989.

ŞİMŞİR, Bilal N.; Ege Sorunu, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1976.

ŞİMŞİR, Bilal N.; Lozan Telgrafları I (1922-1923), TTK Basım Evi, Ankara, 1990.

TBMM Gizli Celse Zabıtları; c.3, İnikad: 162, 25 Aralık 1922, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985.

TBMM Gizli Celse Zabıtları; c.3, İnikad: 166, 1 Ocak 1923, Türkiye İş Bankası Yayınları , Ankara, 1985.

3. Kitaplar

ABADAN, Yavuz-SAVCI, Bahri; Türkiye'de Anayasal Gelişmelerine Bir Bakış, Ankara, 1959.

AUGUSTİNOS, Gerasimos; Küçük Asya Rumları**,** Çev. Devrim Evci, Ayraç Yayın Evi, Ankara, 1997.

AKGÜN, Seçil; General Harbord'un Anadolu Gezisi ve (Ermeni Meselesine Dair) Raporu, İstanbul, 1981.

AKŞİN, Sina; İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, Cem Yayın Evi, İstanbul, 1983.

AKYÜZ, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara, 1975.

ALEXANDRİS, Alexis; The Greek Minority of Istanbul and Greek-Turkish Relations 1918-1974, Athens, 1983.

ALKAN, Hakan; Fener Rum Patrikhanesi, Günce Yayınları, Ankara, 1999.

ANDREWS, Peter Alford; Türkiye'de Etnik Gruplar, İstanbul, 1992.

ARI, Kemal; Büyük Mübadele, İstanbul, 1995.

ARMAOĞLU, Fahir; Siyasî Tarih 1789-1960, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1975.

ATATÜRK ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi; Ed. Temuçin Faik Ertan, Siyasal Kitap Evi, Ankara, 2001.

AYGİL, Yakup; Hristiyan Türklerin Kısa Tarihi, İstanbul, 1995.

AYIŞIĞI, Metin; Kurtuluş Savaşı'nda Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri, TTK Basım Evi, Ankara, 2004.

AYNİ, Mehmet Ali; Milliyetçilik, İstanbul, Marifet Matbaası, 1943 .

BAĞIŞ, Ali İhsan; Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler, Turhan Kitap Evi, Ankara, 1983.

BAYTOK, Taner; İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı, Ankara, Başnur Matbaası, 1970.

BAYUR, Yusuf Hikmet; Türk İnkılâbı Tarihi, c.III, Kısım 4, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1967.

BENLİSOY, Yorgo - MACAR, Elçin; Fener Patrikhanesi, Ayraç Yayın Evi, Ankara, 1996.

BERKES, Niyazi; Patrikhane ve Ekümeniklik, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.

BERKES, Niyazi; Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1978.

BİLGİÇ, A. Timur; Tarihsel Terimler Sözlüğü, Yorum Yayıncılık, Ankara (tarihsiz).

BİLSEL, M. Cemil; Lozan, c.II, İstanbul, Ahmet İhsan Matbaası, 1933.

BOZKURT, Gülnihal; Alman ve İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914), Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1989.

Büyük Taarruzun 70. Yıl Armağanı; Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1992.

CLOGG, Richard; Modern Yunanistan Tarihi, Çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

CİHANGİR, Erol; Papa Eftim'in Muhtıraları ve Bağımsız Türk Ortodoks Patrikhanesi, İstanbul, 1996.

COBHAM, Claudedelaual; The Patriachs of Constantinople, Cambridge, Cambridge University Press, 1911.

CRİSS, Nur Bilge; İşgal Altında İstanbul, İstanbul, 1994.

ÇAVDAR, Tevfik; Millî Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet-i Umumiye, İstanbul, 1971.

DEMİREL, Ahmet; Birinci Mecliste Muhalefet: İkinci Grup, İletişim Yayını, İstanbul, 1994.

ERCAN, Hikmet Yavuz; Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Turhan Kitap Evi, Ankara, 2001.

ERGENE, Teoman; İstiklâl Harbi'nde Türk Ortodoksları, İstanbul, 1951.

EROĞLU, Hamza; Türk İnkılâp Tarihi, Millî Eğitim Basım Evi, İstanbul, 1982.

EROL, Mine; Türkiye'de Amerikan Manda Meselesi 1919-1920, Giresun, 1972.

ERYILMAZ, Bilal; Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Tebaanın Yönetimi, Risale Yayınları, İstanbul, 1990.

ESKİ, Mustafa; İsmail Habib Sevük'ün Açıksöz'deki Yazıları (1921-1922), ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1998.

EVANS, Laurence; Türkiye'nin Paylaşılması (1914-1924), Çev. Tevfik Alanay, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1972.

GOLOĞLU, Mahmut; Anadolu'nun Millî Devleti Pontus, Ankara, 1973.

GOLOĞLU, Mahmut; Erzurum Kongresi, Ankara, 1967.

GOLOĞLU, Mahmut; Sivas Kongresi, Ankara, 1968.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip; Millî Mücadele Başlarken, Birinci Kitap, c.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1959.

GÖKBİLGİN, M. Tayyip; Millî Mücadele Başlarken, c.II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1959.

GÜNEŞ, İhsan; Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1997.

GRAVES, P. Philip; İngilizler ve Türkler, Çev. Yılmaz Tezkan, 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1999.

GÜLER, Ali; Türkiye'deki Gayrimüslimler, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1996.

GÜLER, Ali; Dünden Bugüne Yunan-Rum Terörü, Ocak Yayınları, Ankara, 1999.

GÜLMEZ, Nurettin; Kurtuluş Savaşında Anadolu'da Yenigün, ATATÜRK Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

GÜNDÜZ, Şinasi - AYDIN, Mahmut; Misyonerlik, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2002.

GÜNGÖR, Erol; Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1999.

GÜRSEL, Nedim; Türk-Yunan Uyuşmazlığı, Metris Yayınları, İstanbul, 1990.

HATİPOĞLU, Murat; Yakın Tarihte Türkiye ve Yunanistan 1923-1954, Ankara, 1997.

HATİPOĞLU, Murat; Yunanistan'daki Gelişmeler Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922), Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

HAYDAROĞLU, İlknur Polat; Osmanlı İmparatorlu'nda Yabancı Okullar, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

HELMREICH, Paul C.; Sevr Entrikaları, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, 1996.

İĞDEMİR, Uluğ; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1973.

İNALCIK, Halil; The Ottoman Empire, The Classical Age 1300-1600, Dnalger Publishers Newyork, 1973.

JAESCHKE, Gothard; Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1971.

JAESCHKE, Gothard; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1970.

JOHNSON, Clarence Richard; M.A, İstanbul 1920, Çev. Sönmez Taner, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000.

KARACAN, Ali Naci; Lozan Konferansı ve İsmet Paşa, TİTE Yayınları, İstanbul, 1943.

KARAKURT, Ali; Fener Patrikhanesi'nin İçyüzü, Ekicigil Tarih Yayınları No: 11, İstanbul, 1955 .

KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, c.VI, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

KARAL, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi, c.V, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

KIBRISLIOĞLU, İrfan; Megali İdea Patrikhane Köstebekleri, İstanbul, 1968.

KIDWAI, Hüseyin; Paris Sulh Konferansı ve Osmanlı'nın Çöküşü, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991.

KİTSİKİS, Dimitri; Yunan Propagandası, Meydan Neşriyat, İstanbul, 1963.

KOCABAŞ, Süleyman; Tarihte ve Günümüzde Türk-Yunan Mücadelesi, İstanbul 1984.

KURAN, Ahmet Bedevi; Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele, İstanbul, Baha Matbaası, 1956.

KURAT, Akdes Nimet; Türkiye ve Rusya, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.

KURAT, Yuluğ Tekin; Osmanlı İmparatorluğunun Paylaşılması, Turhan Kitapevi, Ankara 1986.

KUTAY, Cemal; Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, c.19, Sayı 25, Ekim 1961.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer; Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926), Ankara, 1978.

LEWİS, Bernard; Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984.

MCCARTHY, Justin; Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus, Çev. İhsan Gürsoy, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1995.

MİLAS, Herkül; Türk-Yunan İlişkilerine Ön Söz, Kavram Yayınları, İstanbul, 1995.

MİLAS, Herkül; Yunan Ulusunun Doğuşu, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Mufassal Osmanlı Tarihi; İstanbul, Şehir Matbaası, 1957.

Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1965); Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

ORAN, Baskın; Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1986.

ORTAYLI, İlber; İstanbul'dan Sayfalar, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

ORTAYLI, İlber; Tanzimat'tan Sonra Mahallî İdareler (1840-1878), Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927; Tarihî İstatistikler Dizisi, c. 2, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1996.

ÖZTOPRAK, İzzet; Kurtuluş Savaşı'nda Türk Basını, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1981.

Pontus Meselesi; Haz. Yılmaz Kurt, Ankara, TBMM Basım Evi, 1995.

SAKARYA, İhsan; Belgelerle Ermeni Sorunu, Gnkur. ATASE ve Dent. Başkanlığı Yayınları, Ankara 1992.

SALIŞIK, Selahaddin; Türk Yunan İlişkileri Tarihi ve Etniki Eterya, Kitapçılık Ticaret Ltd. Şirketi Yayınları, İstanbul 1968.

SALIŞIK, Selahaddin; Türk Yunan İlişkileri ve Megali İdea, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

SARIHAN, Zeki; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, c.I, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, 1982.

SEVİNÇ, Necdet; Ajan Okullar, Dedekorkut Yayınları, İstanbul, 1975.

SHAW, Stanford J. - SHAW, Ezel Kural; Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, c.II, Çev. Mehmet Harmancı, e Yayınları, İstanbul 1983.

SMİTH, Michael Llewelyn; Yunan Düşü, Çev. Halim İnal, Ayraç Yayın Evi, Ankara, 2002.

SOFUOĞLU, Adnan; Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasî Faaliyetleri, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1996.

SONYEL, Salahi Ramadan; Kurtuluş Savaşı Günlerinde İngiliz İstihbarat Servisi'nin Türkiye'deki Eylemleri, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1995.

SONYEL, Salahi Ramadan; Minorities and the Destruction of the Ottoman Empire, Turkish Historical Society Printig House, Ankara 1993.

SONYEL, Salahi Ramadan; Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c.I, Ankara, TTK Basım Evi, 1987.

SONYEL, Salahi Ramadan; Türk Yunan Anlaşmazlığı, Kıbrıs Türk Kültür Derneği Genel Merkezi, Ankara, 1985.

SÖYLEMEZOĞLU, Galip Kemali; Yok Edilmek İstenen Millet, Selek Neşriyatı, İstanbul, 1957.

ŞAHİN, Süreyya; Fener Rum Patrikhanesi ve Türkiye, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1996.

ŞİMŞİR, Bilal; İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922, İstanbul, 1972.

TANÖR, Bülent; Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 1998.

TANSEL, Selahattin; Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.I, Cumhuriyet'in 50. Yıl Dönümü Yayınları 67/1, Ankara, 1973.

TOYNBEE, A. J.; Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu, Çev. Kasım Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

TURAN, Refik-Safran, Mustafa- YALÇIN, Semih- ŞAHİN, Muhammed; ATATÜRK İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Siyasal Kitap Evi, Ankara, 1996.

Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler Yorumlar 1919-1980, Ed. Baskın Oran, c.I, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

Türk İstiklâl Harbi, Batı Cephesi; c.II, Kısım 2, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1991.

Türk İstiklâl Harbi, Doğu Cephesi; c.III, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1995.

Türk İstiklâl Harbi, Güney Cephesi; c.IV, Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1966.

Türk İstiklâl Harbi, Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı I; Ankara, Genelkurmay Basım Evi, 1992.

Türk İstiklâl Harbi, Sakarya Meydan Muharebesi'nin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz-22 Ağustos 1921), c.II, Kısım V, 1. Kitap, Gnkur. Basım Evi, Ankara, 1995.

Türk İstiklâl Harbi, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos- 13 Eylül 1921), c.II, Kısım V, 2. Kitap, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1973.

Türk İstiklâl Harbi'ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yay., Ankara, 1989.

TÜRKMEN, Zekeriya; Mütareke Döneminde Ordunun Durumu ve Yeniden Yapılanması (1918-1920),TTK Basım Evi, Ankara, 2001.

TÜRKMEN, Zekeriya; Belgelerle Yunan Mezalimi, Ocak Yayınları, Ankara, 2000.

Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Dönemi (23 Nisan 1920-29 Ekim 1923), c.IV, Kısım I, Ankara, Gnkur. Basım Evi, 1984.

ULUBELEN, Erol; İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye, Aytaç Kitap Evi, İstanbul, 1967.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı; Osmanlı Tarihi, c.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.

YAZICI, Nuri; Millî Mücadele'de (Canik Sancağı'nda) Pontusçu Faaliyetler, Ankara, AÜ Basım Evi, 1989.

YERASİMOS, Stefanos; Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye, Çev. Babür Kuzu, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1980.

YERASİMOS, Stefanos; İstanbul 1914-1923, Çev. Cüneyt Akalın, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997.

YILMAZ, Mustafa; British Opinion and the Lausanne Peace Conference and Treaty, 1994 (İnönü Vakfına Armagan).

4. Hatıratlar

ADIVAR, Halide Edip; Türk'ün Ateşle İmtihanı, Çan Yayınları, İstanbul, 1962.

Ahmet Cevdet Paşa; Tarih-i Cevdet, Sadeleştiren Dündar Günday, c.6, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994.

Ahmet Cevdet Paşa; Tezâkir, 1-12, Yayımlayan Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, c.I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1981.

ATATÜRK, Mustafa Kemal; Nutuk, c.III, MEB Yayınları, İstanbul, 1982.

BAYAR, Celal; Ben de Yazdım Millî Mücadele'ye Giriş, c.V, İstanbul, Baha Matbaası, 1967.

KAMİ, Behçet; Tarihimizde Rumlar, Patrikhane ve Yunancılık, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1339.

BEYATLI, Yahya Kemal; Eğil Dağlar, Doğumunun 100. Yılında ATATÜRK Yayınları (Kültür Bakanlığı), Ankara, 1981.

BOZOK, Salih- BOZOK, Cemil S.; Hep ATATÜRK'ün Yanında, Çağdaş Yayınları, İstanbul, 1985.

ERTÜRK, Hüsamettin; İki Devrin Perde Arkası, Hazırlayan Samih Nafiz Tansu, İstanbul, Nurgök Matbaası, 1957.

HİMMETOĞLU, Hüsnü; Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, c.II, İstanbul, Ülkü Matbaası, 1975.

ÇARIKLI, Hacım Muhittin; Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuvayı Milliye Hatıraları (1919-1920), Ankara, 1967.

İNÖNÜ, İsmet; Hatıralar, 2. Kitap, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987.

KANSU, Mazhar Müfit; Erzurum'dan Ölümüne Kadar ATATÜRK'le Beraber, c.1, Ankara, 1966.

Mahmut Muhtar; Maziye Bir Nazar, Osmanlıcadan Çev. Nurcan Fidan, Genelkurmay ATASE ve Dent. Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Mustafa Naimâ; Naima Tarihi, Çev. Zuhuri Danışman, c.6, Zuhuri Danışman Yayın Evi, İstanbul, 1969.

NUR, Rıza; Lozan Hatıratı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1991.

ÖZALP, Kâzım; Millî Mücadele 1919-1922, c. I, II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1985.

PALLIS, Alexander Anastasius; Yunanlıların Anadolu Macerası (1915-1922), Çev. Orhan Azizoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1997.

Pontus Meselesi; Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti, Ankara, 1338.

TÜRKGELDİ, Ali Fuat; Görüp İşittiklerim, Ankara, 1987.

TÜRKGELDİ, Âli; Mondros ve Mudanya Mütarekelerinin Tarihi, Ankara, 1948.

5. Basılmamış Kitap ve Tezler

ANZERLİOĞLU, Yonca; Türkiye'de Ortodoks Türkler (XVI.yy.-XX.yy.), HÜ ATATÜRK İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2002.

FİDAN, Nurcan; İstanbul'un İtilâf Devletleri Tarafından Resmen İşgali (16 Mart 1920), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye

Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2000.

KILIÇ, Abdullah; Fener Rum Patrikhanesi'nin Siyasi Faaliyetleri (1921-1923), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Başkanlığı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1998.

MİHAİLİDİS, Kostas; Küçük Asya Seferi, Çev. S. Karaoğlu (Gnkur. ATASE ve Dent. Kütüphanesinde basılmamış daktilo eser).

15 Kasım 1922 Kurbanların Müdafaaları; Çev. Mütercim Ziya Güney, Atina P.G. Makri Matbaası, (Kirye Vozikis'in tetkikinden geçmiştir.) (ATASE Küt. No. İstiklal 130.)

Özer, Kamil; Türkiye'de Gayrimüslim Azınlık Basını, İ Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1995.

ÖZYILMAZ, Emre; Heybeliada Ruhban Okulu Üzerine Bir İnceleme, HÜ ATATÜRK İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1999.

RENTIS, Konstantin T.; 1 Kasım 1920'den Sonra Yunanistan'ın Dış Meselelerinin Durumu, Çev. Anesti Orallı, Atina, 1922, Elefteron Vima gazetesinde yayımlanan yazısı. Basılmamış daktilo eser (ATASE ve Dent. Kütüphanesi, Yer No: İstiklâl 127)

STRATİGOS, Ksenofon; Yunanistan Küçük Asyada, Tarihi Bir Müşahede Resmî Vesikalar ve Kaynaklara Göre, 2. Kitap, Çev. Cemal Tosun, Atina, 1925 (ATASE Kütüphanesi Yer No: İstiklâl 120/1).

ŞAHİNGÖZ, Mehmet; İzmir, Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protestolar, AÜ TİTE, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1986.

TEMEL, Mehmet; İşgal Yıllarında İstanbul'un Sosyal Durumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997.

TODOROV, Nikolay; Filiki Eterya ve Bulgarlar, Özetleyerek Çev. Remzi Aktuna, Bulgar İlimler Akademisi Balkanistik Enstitüsü, Sofya, 1965. (ATASE ve Dent. Kütüphanesinde mevcut basılmamış daktilo eser.)

YOĞURTÇUOĞLU, Arzu; Rum İsyanı ve Yunanistan Devleti'nin Kuruluşu (1821-1830) GÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakın Çağ Tarih Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999.

ZENGİN, Cahide; Türkiye ve Yunanistan Devletleri Arasında Mübadele Meselesi ve Kamuoyu (1918-1930), İstanbul Üniversitesi, ATATÜRK İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998.

6. Makaleler

AKGÜN, Seçil; "Yunanistan'da Kurtuluş Savaşı'nı İzleyen Gelişmeler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c.1, Sayı 3, İzmir, 1993.

AKGÜN, Seçil; “Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadele Sorunu”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Dent. Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

AKKAYA, Orhan Reşat; “Ortodoks Yayılmacılığı ve Patrikhane Meselesi”, Türk Yurdu, c.14, Sayı 83, Temmuz 1994, Ankara.

AKTAR, Yücel; ”Yunanistan’ın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti’ne Yönelik Geleneksel Politikasında Temel Yaklaşımlar”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Dent. Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

AKURGAL, Ekrem; “Eski Anadolu’da Yunanlılar”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Dent. Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

AYBARS, Ergün; “Türk-Yunan İlişkileri”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c.1, Sayı 3, İzmir, 1993.

BABINGER, Franz; “Rum” Mad., İslâm Ansiklopedisi, c.9, İstanbul, Millî Eğitim Basım Evi, 1964.

BRAUDE, Benjamin; “Foundation Myths of the Millet System” Christian and Jews in the Ottoman Empire, c.I, New York, 1982.

ÇAPA, Mesut; “Pontus Meselesinde Rum Cemiyetlerinin Rolü”, BTTD Sayı 35, Yıl 1988.

Doğu Araştırma Merkezi; “Millî Mücadele Dönemi’nde Yunanistan’ın Türkiye Üzerindeki Faaliyetleri (Pontus)”, Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü, BTTD, Sayı 17, Yıl 1986.

ÇAYCI, Abdurrahman; “Yunanistan’ın Anadolu Macerası”, HÜ AİİT Dergisi, c.I, Sayı 1 Ekim, Ankara, 1987.

DALEGRE, Joelle; “Yunan Düzyazı Edebiyatında Türkler ve Rumlar 1900-1925”, Türk Yunan Uyuşmazlığı, Metis Yayınları, İstanbul, 1990.

ERCAN, Hikmet Yavuz; “Fener ve Türk Ortodoks Patrikhanesi”, AÜ DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, c.V, Sayı 8-9, Ankara, 1967.

ERCAN, Hikmet Yavuz; “Türk-Yunan İlişkilerinde Rum Patrikhanesi”nin Rolu”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986.

ERENDİL, Muzaffer; “Yunanlıların Kökeni ve Yunan Milletiyle (Greklerle) ilgili Kavram ve Deyimler”, Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986.

GÜLER, Ali; “Yunan Gizli Teşkilâtları-Patrikhane” BTTD, Sayı 32, İstanbul, Ekim 1987.

GÜREL, Şükrü Sina; “Tarihsel Boyutuyla Türk-Yunan İlişkileri”, Tarihi Gelişmeler İçinde Türkiye’nin Sorunları Sempozyumu Dün Bugün Yarın, Ankara, TTK Basım Evi, 1992.

GÜRSEL, Nedim; “Sait Faik’in Yapıtlarında İstanbul Rum Toplumu”, Türk-Yunan Uyuşmazlığı, Metis Yayınları, İstanbul, 1990.

HOWARD, Harry N.; “Paris-San Remo-Sevr’de Türkiye’yi Yok Etme Plânları”, Çev. Müge Yılmaz, BTTD, Sayı 36, Eylül 1970.

İKSEL, Settar F.; “İstanbul Rum Patrikhanesi I”, BTTD, Sayı 62, Yıl 1972.

İKSEL, Settar F.; “İstanbul Rum Patrikhanesi II, İstanbul Patrikhanesinin Osmanlı Devrindeki Faaliyetleri”, BTTD, Sayı 63, Yıl 1972.

KARACA, Zafer; “Rum Ortodoks Patrikhanesi”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994.

KILINÇKAYA, M. Derviş; “Türkiye’de Siyasal Katılma ve Seçmenlik” HÜ, ATATÜRK İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitisü Dergisi, c.I, Ekim 1987, Sayı 1.

KOÇAK, Cemil; “Tanzimat’tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, c.2 , İstanbul, 1985, İletişim Yayınları.

KOLOĞLU, Orhan; “Türkçe-Dışı Basın”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, c.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

KOLOĞLU, Orhan; “Rumca Basın”, Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c.I, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994.

KÜÇÜK, Cevdet; “Osmanlı Millet Sistemi ve Tanzimat”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, c.IV, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat; “Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Dent. Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

MİLAS, Herkül; “Rumlar” Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,c.6, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1994.

ORHONLU, Cengiz; “Tercüman”, İslâm Ansiklopedisi, c.12/1, İstanbul, MEB Basım Evi, 1974.

ORHONLU, Cengiz; Yunan İşgallerinin Meydana Getirdiği Göç ve Yunanlıların Yaptıkları Tehçirin Sonuçları Hakkında Bazı Düşünceler”, Belleten, c.XXXVII, Sayı 148, TTK Yayınları, Ankara, 1973.

ORTAYLI, İlber; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, c.IV, İstanbul, 1985.

ORTAYLI, İlber; “Tanzimat Döneminde Yunanistan ve Osmanlı İmparatorluğu”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

ÖKTE, Ertuğrul Zekai; “Yunanistanın İstanbulda Kurduğu Gizli İhtilâl Cemiyeti Kordos”, BTTD, Sayı 40, Ocak 1971.

ÖZEL, Sabahattin; “Millî Mücadele’de Yunanistan ve Fener Rum Patrikhanesi’nin İstanbul’daki Faaliyetleri ve ATATÜRK’ün Patrikhane Konusundaki Görüşleri”, Askerî Tarih Bülteni, Sayı 40, Şubat, Ankara, 1996.

ÖZKAYA, Yücel; “1821 Yunan (Eflâk-Buğdan) İsyanları ve Avrupalıların İsyan Karşısındaki Tutumları”, Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1986.

ÖZORAN, Beria Remzi; “Kıbrıs Türkü ve Rum Tahrikleri.”, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 89, Yıl VIII, Ankara, 1970.

ÖZORAN, Beria Remzi; “Türkler ve Rum Ortodoks Kiliseleri”, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 44 Haziran, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1966.

SARINAY, Yusuf; “Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası”, Pontus Meselesi ve Yunanistan’ın Politikası (Makaleler), ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.

SARINAY, Yusuf; “Türk-Yunan İlişkilerinde Mübadele Sorunu”, ATATÜRK 4. Uluslararası Kongresi, Bildiriler, c.I, Ekim 1999, ATATÜRK Araştırma Merkezi.

SHAW, Stanford; “Osmanlı İmparatorluğu’nda azınlıklar Sorunu”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. IV, İstanbul 1985.

SHAW, Stanford; “The Ottoman Census System and Population 1831-1914”, International journal of middle east studies, 9, 1978, Cambridge University Press.

SONYEL, Salahi Ramadan; “Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu’nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü”, Belleten, c.XLIX, Sayı 193-195, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1986.

SÜSLÜ, Azmi; “ATATÜRK ve Azınlıklar”, Uluslararası İkinci ATATÜRK Sempozyumu, ATATÜRK Araştırma Merkezi, Ankara, 1996.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin; “Osmanlı İdaresinde Patrik ve Patrikhane”, BTTD, Sayı 1, İstanbul, 1967.

TEKİNDAĞ, Şehabeddin; “Patrik ve Patrikhane Hakkında Düşünceler”, Türk Kültürü Dergisi, Sayı 44 Haziran, Ankara, Ayyıldız Matbaası, 1966.

TÜRKMEN, Zekeriya; “İşgal Yıllarında İstanbul’daki Uygulamalar: Mütareke Döneminde Ermeniler Tarafından Türk Çocuklarının Kaçırılması ve Hristiyanlaştırılması”, Kök Araştırmalar, c.II, Sayı 2 (Güz 2000), Ankara.

TÜRKMEN, Zekeriya; "İstanbul'un İşgali ve İşgal Dönemindeki Uygulamalar (13 Kasım 1918-16 Mart 1920), ATATÜRK Araştırma Merkezi Dergisi, c.XVIII, Sayı 53, Temmuz 2002.

ÜÇOK, Coşkun; "Osmanlı İmparatorluğu ve Rum-Ortodoks Kilisesi", Üçüncü Askerî Tarih Semineri, Genelkurmay ATASE ve Denetleme Başkanlığı Yayınları, Ankara 1986.

7. Süreli Yayınlar

A. Dergiler

Askerî Tarih Belgeleri Dergisi.

Ayın Tarihi, c.1, No: 2 Teşrinievvel, Ankara, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, 1339.

Belgelerle Türk Tarihi Dergisi.

Harp Tarihi Vesikalar Dergisi.

B. Gazeteler

Akşam

Âti

Hâkimiyeti Milliye

İleri

İkdam

Sabah

Tasviri Efkâr

Vakit

C. Sözlük ve Ansiklopediler

Şemseddin Sami, Kâmus-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

İslâm Ansiklopedisi.

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi.

8. İnternet Adresleri

http/www.patriarchate.org/book/Fifth-Phase-modern-period.html.

http://www.minidev.com.kulturler_kulturler_rum_tarih2.asp.

DİZİN

A

A. R. Kaloteos (Caloteos), *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 141
A. R. Konstantinidis, *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 141
A. Rizo-Rangabe, *(Londra büyükelçisi)* 118
Abas Jimnastik ve Musiki Cemiyeti, 163
Açmiyazin, 77
Adana, 96, 113
Adliye ve Mezahib Nezareti, 13, 199, 202
Adrian, 28
Afyon, 77, 78
Agatankos, *(Kırkkilise metropoliti)* 57
Agop, 112, 178
Agop Mendikyan, 112
Ağa Camii, 64
Ağatangos, *(Adalar metropoliti)* 279
Ahırkapı, 29
Ahilya, 179
Ahmet Cevdet Paşa, *(Adliye ve Mezahip Nezareti nazırı)* 4, 13, 16, 317
Akköy, 47
Alaşehir, 36, 62, 318
Aleko, *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 156
Aleksander Mavrokordato, *(Babıâli baştercümanı)* 7
Aleksandr, 71, 75, 204, 211, 240
Aleksandros Zimbrakakis, *(Albay, Yunan)* 61
Ali Haydar Bey, *(İstanbul valisi)* 263, 283
Ali Rıza Bey, *(Yarbay, İstanbul Muhafızlığı kurmay başkanı)* 42
Ali Sait Paşa, *(İstanbul muhafızı)* 39, 45
Allina, 207
Almanya, 32, 33, 78
Amasya Tamimi, 36
Amerika, 32, 57, 65, 73, 84, 85, 97, 100, 114, 122, 132, 138, 143, 145, 156, 158, 160, 161, 166, 201, 203, 214, 217, 222, 223, 226, 231, 232, 237, 239, 248, 258, 259, 261, 288, 291, 292
Amerikan Tetkik Heyeti, 92, 95
Amet, Amiral *(Fransız yüksek komiseri)* 40, 168
Amorsiyos, *(Kayseri metropoliti)* 279
Anadolu, 1, 2, 8, 15, 19, 21, 23, 30, 32, 33, 34, 36, 40, 41, 47, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 59, 62, 63, 64, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 83, 91, 93, 95, 98, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 119, 121, 122, 123, 125, 127, 128, 129, 130, 133, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 150, 152, 153, 154, 156, 161, 165, 167, 171, 177, 178, 179, 180, 194, 195, 199, 202, 205, 209, 210, 211, 214, 216, 219, 227, 230, 231, 232, 234, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 245, 247, 248, 249,

250, 251, 252, 253, 255, 264, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 279, 280, 281, 282, 283, 299, 300, 301, 302, 303, 310, 311, 313, 315, 318, 320, 321
Anadolu Kavağı, 283
Anadolu Ortodoks Kilisesi Umumî Vekilliği ve Murahhaslığı, 272
Anadolu Rum Müdafaa Cemiyeti, 165
Anadolu Rumları Kongresi, 30
Anadoluhisarı, 170
Anagenisis, 87
Anastas, *(Rum çete reisi)* 70, 172
Andew Ryan, *(Sör, İngiliz Komiserliği baştercümanı)* 110
Andon, 153
Andrea Antipa, *(Albay, Yunan)*141
Anesti Kaplan Çetesi, 170
Anglikan kilisesi, 99, 202
Ankara, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 15, 17, 19, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 35, 36, 38, 39, 41, 50, 51, 52, 56, 58, 67, 70, 76, 77, 78, 79, 82, 84, 87, 89, 90, 92, 95, 96, 103, 104, 106, 107, 111, 140, 146, 147, 177, 190, 191, 192, 195, 197, 201, 205, 216, 219, 222, 230, 239, 242, 243, 260, 266, 267, 268, 270, 271, 273, 275, 276, 277, 279, 280, 281, 282, 285, 287, 288, 289, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323
Ankara Anlaşması, 222
Antakya, 225
Antep, 77
Antranik, 125, 164
Apostol, *(Rum çete reisi)* 171, 172
Apostol Çetesi, 171
Apostolidi, *(Yunan subayı)* 175
Arabistan, 26, 32, 103
Arap, 1, 7, 13
Aras, 77
Arealis, 30
Argiropulos, 140, 141, 151
Aris Jimnastik Cemiyeti, 163
Aristidi, 175
Arkus, 90
Arnavut, 4, 13, 134, 160, 177, 210, 274, 279
Arnavutköy Gülistan Mektebi, 135
Arnavutköy İzci Mektebi, 136
Arnavutköy Rum Kilisesi, 232
Arnavutluk, 15, 54, 274
Arpaçay, 77
Arşak Çobanyan, 122, 136
Asayonbaki, *(Madam, Muavenet ve Müdafaai Milliye Kadınlar Şubesi Üyesi)* 157
Aslıhanlar, 78, 79
Aspetr Rum Futbol Cemiyeti, 163
Asyayı Sugra Cemiyeti (Küçük Asya Cemiyeti), 161

Atamyan Tiyatrosu, 122
Atatürk, Mustafa Kemal, 269, 282, 285
Atenagoras, *(Mavri Mira Cemiyeti Üyesi)* 129
Atina, 20, 30, 51, 53, 57, 61, 63, 65, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 86, 97, 99, 114, 125, 127, 138, 140, 141, 145, 147, 149, 150, 154, 160, 161, 163, 164, 165, 167, 173, 204, 207, 208, 210, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 230, 231, 233, 236, 241, 246, 248, 253, 260, 264, 265, 282, 289, 319
Atina Askerî İhtilâl Komitesi, 163
Atna Spadis, *(Madam, Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 156
Averof, 29, 179, 208, 218, 222
Avrupa, 4, 6, 7, 10, 24, 31, 33, 34, 52, 65, 66, 67, 76, 81, 88, 89, 98, 103, 104, 105, 113, 115, 117, 121, 122, 128, 148, 156, 160, 161, 166, 203, 209, 211, 213, 214, 217, 218, 231, 237, 239, 244, 258, 260, 268, 287, 290, 292, 297
Aya Konstantin Rum Okulu, 83
Ayadimitri Kilisesi, 199
Ayakalozpo Kadınlar Cemiyeti, 157
Ayakpora Rum Zafiropolo Mektebi, 134
Ayalidas, *(Yunan askerî heyeti başkan vekili)* 120
Ayanikola Kilisesi, 230, 255
Ayasofya, 50, 98, 99, 100, 101, 102, 181, 183, 185, 215, 219, 229
Ayatiriyada Kilisesi, 94
Aydın, 96, 103, 113, 191, 214, 222, 313
Ayinpa, *(Mavri Mira Cemiyeti üyesi)* 129
Aynalıçeşme, 71, 169
Aynaroz, 254, 261, 263, 289, 291
Aynoroz Manastırı, 242
Azerbaycan, 79, 222

B

B. Cambon, *(Lozan Konferansı'nda Fransız temsilci)* 35
Babıâli, 7, 8, 11, 198, 221, 266
Bağçeköy, 284
Bahari, *(Rum çete reisi)* 108, 172, 173
Bahari Çetesi, 108, 172
Bahçeköy, 171
Bakas, *(Albay, Yunan)* 71, 168
Bakırköy (Makriköy), 142, 158
Bakkalköy, 49, 110, 170, 188
Balaklı, 45
Balfour, Arthur James *(İngiltere Dışişleri bakanı)* 26, 198
Balkan Savaşı, 18, 52, 93, 128, 279
Bandırma, 61, 79, 130, 137, 157, 161, 178
Barba Yani, 169
Barkif Papazyan, 116
Barrére, Bompard *(Lozan'da Fransız temsilci)* 292

Basil Zaharof, 80, 84
Basil Zaharof Mektebi, 80
Basireti Milliye Kalemi, 237
Basmacıyan, *(İzci teşkilâtı mensubu)* 134
Batum, 92
Bebek, 28, 29, 45, 68, 154, 178
Bekir Sami Bey, 77
Beksez, *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 155
Belgrad, 118
Benib, 122
Bennett, 110
Berthelot, *(Fransız Dışişleri bakanı)* 33
Beşiktaş, 45, 47, 129, 135, 163, 175, 181, 218, 250, 283
Beykoz, 181, 283
Beyoğlu, 20, 28, 29, 41, 45, 46, 60, 64, 67, 68, 71, 74, 94, 112, 116, 119, 121, 123, 124, 125, 128, 131, 133, 134, 152, 156, 157, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 168, 172, 181, 235, 238, 244, 251, 258, 280
Beyoğlu Boks Kulübü, 162
Beyoğlu Rum Kadınları Cemiyeti, 157
Bezciyanik, *(Protestan ruhanî reisi)* 121
Bigados, 247
Biland, *(Teğmen)* 179
Bilecik, 78
Birinci Dünya Savaşı, 19, 23, 30, 31, 41, 47, 52, 58, 78, 104, 105, 125, 138, 160, 271, 279, 287, 297
Birinci İnönü Muharebesi, 77
Bizans, 1, 51, 52, 56, 76, 83, 98, 101, 129, 156, 195, 202, 224, 229, 233, 249, 250, 251, 261, 262, 291
Bodosaki, 98, 156, 157
Boez Vapeliv, *(Robert Koleji piyano öğretmeni)* 82
Bogos Nubar Paşa, 114, 116
Boğazkesen, 64, 151, 173
Boğazlar, 23, 24, 27, 32, 33, 34, 35, 103, 113, 210, 243
Boğdan, 6, 7, 8, 9
Bolu, 96
Borzala, *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 150
Boşnak, 160
Boşo, *(Osmanlı Meclisi Mebusan üyesi)* 10, 148
Boillon, Franklin *(Fransız siyaset adamı)* 243
Boyalık, 170
Bozcaada, 127
Bözi Hermezçorbacı, 46
Buğdan, 8, 127, 322
Bulgar, 4, 17, 18, 20, 21, 48, 146, 214, 319
Bunoust, *(General, Fransız)* 28
Buran, 47
Burgaz, 177, 283
Bursa, 28, 31, 77, 78, 92, 113, 130, 137, 197, 198, 201, 214, 225, 276, 277

Bükreş, 52, 118, 128, 153, 281
Bükreş Anlaşması, 52, 281
Büyük Ada, 43, 47, 192
Büyük Taarruz, 79, 124, 243, 312
Büyükbakkalköy, 170, 283
Büyükdere, 29, 128, 162, 171, 172, 175, 181
Byron, *(Lord, İngiliz yazar)* 104

C

Cacako, 120
Cafer Tayyar Paşa, 95
Calthorpe, *(Sör Arthur Somerset Gough, İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri)* 25, 26, 27, 40, 111, 190, 285
Canik, 96, 140, 317
Canon Headlam, 100
Cantarbury Piskoposluğu
Celalettin Arif Bey, *(Adliye vekili)* 271
Cemal Efendi, *(İstanbul irtibat komiseri, başkomiser)* 181
Cemal Paşa, *(Harbiye nazırı)* 36, 70, 205
Cemil Paşa (Topuzlu), *(Nafia nazırı)* 210
Cenevre, 113, 114, 139
Ceseci, 284
Cevat Paşa (Çobanlı), (*Genelkurmay başkanı)* 36
Cevdet Efendi, 45
Cezayir, 33
Charpy, *(General, Fransız)* 243
Chenier, *(Yazar, Fransız)* 104
Chilton, *(Binbaşı, İngiliz)* 28
Christ Church, 100
Chronos (Zaman), 86, 87
Cibali Rum Mektebi, 138
Cimboz Yorgi, *(Hasköy Rum Kilisesi zangocu)* 153
Cismanî Meclis
Clemenceau, Georges *Fransız devlet başkanı)* 33, 117, 209
Curzon, *(Lord, İngiltere Dışişleri bakanı)* 31, 33, 73, 111, 122, 246, 286, 290, 291, 292, 293, 294

Ç

Çakır Yorgi, 170
Çakotos, 151
Çanakkale, 23, 25, 28, 56, 93, 112, 160, 243
Çatalca, 20, 21, 47, 67, 92, 93, 95, 96, 108, 115, 146, 152, 160, 166, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 205, 218, 240, 241
Çengelköy, 45, 74, 128, 137, 171, 181
Çengelköy Kilisesi, 45
Çorlu, 161

D

D. Kalopethakes, 19, 20
Damat Ferit Paşa, *(Sadrazam)* 96, 202
Damoskinos, 150
Damyanos Damyanidis, *(Galata Kilisesi Umum Mütevelliler kâtibi umumîsi)* 255, 260
Danglis, *(General)* 140
Darıca, 61, 158, 179
Dedamaskinos, 151
Demetrius Kantemir, 7
Demir Hulusi Bey, 170
Dersaadet Jandarma Alay Kumandanlığı, 48
Dimitraki, 174
Dimitrakifitos, *(Rum Patrikhanesi Muhaberat Türkiye müdürü)* 263
Dimitrakopulas, *(Binbaşı, Yunan)* 59
Dimitri Aleksiyadis, 175
Dimitri Kakis, 148
Dimitriyos Abazoğlu, 61
Dimosten, 46
Dipasimas, 129
Divanıhümayun, 6, 9
Diyaplasisyani Musiki ve Talim ve Jimnastik Dersleri Cemiyeti
Doblos, 257
Doğu Trakya, 179, 243, 283
Dolapdere, 46, 74, 125, 134, 169, 181, 235
Dorotheos, *(Fener Rum Patrikhanesi patrik vekili)* 56, 83, 101, 116, 129, 166, 197, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 214, 215, 216, 300, 301, 303
Dragomis, 148
Drama, 56
Dumlupınar, 78, 79

E

Edebiyat Cemiyeti, 160, 161
Edirne, 8, 11, 51, 57, 59, 63, 96, 111, 132, 161, 169, 194, 214, 220, 319
Edirne Barışı, 8
Edremit, 80, 248
Eftim, *(Papa)* 98, 239, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 312
Eklisyastiki Alitya, 41, 86, 87, 90, 297
Elefteron Vima gazetesi, 20, 319
Elestyo, 156, 157
Elli kruvazörü, 205
Emanuel Aerakis, 240
Encümeni Mahsusu Meşveret, 11
Enez, 23, 24, 129, 160

Enfiyeciyan, 125, 164
Enislidipapron Kulübü, 134
Enosis Diyagron Kulübü, 132
Epir, 53, 54, 279
Erdek, 161, 275, 276, 277, 279
Erenköy, 43, 45, 188
Ergene, 206, 239, 267, 268, 273, 277, 312
Erkânıharbiyei Umumiye Riyaseti, 45, 49, 89, 92, 108, 111, 129, 136, 154, 179, 180, 182, 183, 186, 189, 191, 206, 219, 233
Ermeni Katolik Hayrat Mektebi, 122
Ermeni Taşnak Komitesi, 119
Ermenistan, 32, 79, 113, 118, 222
Ernest, *(Alman askeri)* 47
Erzurum, 35, 36, 96, 122, 210, 313, 318
Esat Bey, (İstanbul polis müdürü umumîsi) 154
Eskişehir, 77, 78, 96, 140, 142, 149, 155, 211
Etniki Eterya Cemiyeti, 65, 95, 127, 128, 129
Eyaleti Rum, 1

F

F. Nansen, *(Dr., Norveçli)* 279
Faik Bey, *(Kalyoncukulluğu'nda İkinci Şube müdür muavini)* 169
Famaka, *(İngiliz gemisi)* 262
Fatih Sultan Mehmet, 15, 253, 255
Felasas, *(Yunanistan Kalamon mebusu)* 68
Fener, 6, 11, 14, 31, 41, 42, 43, 44, 46, 50, 55, 56, 63, 67, 74, 80, 86, 87, 92, 101, 102, 106, 107, 109, 110, 123, 125, 128, 129, 136, 150, 151, 152, 159, 162, 166, 168, 169, 173, 175, 180, 181, 185, 195, 196, 197, 198, 201, 202, 206, 214, 215, 218, 219, 220, 221, 223, 226, 227, 229, 231, 234, 238, 239, 243, 249, 250, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 276, 278, 279, 284, 285, 288, 291, 294, 299, 300, 301, 311, 312, 314, 316, 319, 320, 322
Fener Karakolu, 44
Fener Rum Patrikhanesi, 6, 11, 14, 31, 41, 42, 50, 55, 56, 67, 80, 86, 87, 92, 102, 106, 107, 109, 123, 125, 128, 129, 150, 151, 166, 168, 169, 173, 175, 180, 195, 197, 201, 202, 206, 218, 219, 223, 226, 227, 239, 243, 259, 260, 261, 262, 264, 266, 267, 268, 269, 271, 272, 273, 279, 284, 285, 288, 300, 301, 311, 316, 319, 322
Fener Rum Patrikliği Nizamnamesi, 11
Fenerbahçe, 29
Fevzi (Çakmak) Paşa, *(Erkânıharbiyei Umumiye reisi)* 111
Fıstıksuyu, 171
Filiki Eterya, 4, 7, 127, 319
Filistin, 32
Filolosiko, 65
Filoteos, 256, 257
Filotofos Azelfotis, 128

Foço, 108
Folendes Aninos, 79
Fortunyadis, 229
Foti, 172
Françi, *(Londra Rum Müdafaai Milliye Merkez Cemiyeti başkanı)* 143

Fransa, 4, 8, 24, 26, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 40, 53, 66, 78, 79, 85, 103, 105, 114, 145, 152, 201, 206, 209, 213, 222, 263, 292, 303
Fraternite armeno-greque, 122
Frew, *(Papaz)* 109, 130
Fukaraperver Uhuvvet Cemiyeti, 128
Fuller, *(General, İtilâf devletleri İnzibat Heyeti Kuvvetleri genel komutanı)* 181

G

Galais, 154
Galanaos, 75
Galata, 15, 28, 44, 45, 74, 90, 94, 112, 121, 122, 135, 139, 158, 159, 161, 165, 179, 181, 192, 230, 234, 236, 246, 255, 256, 257, 278
Galata Köprüsü, 44, 45, 236
Galata Polis Merkezi, 44
Galip Bey, *(İstanbul Polis müdürü)* 154, 235
Galip Kemali, 19, 44, 100, 316
Gebze, 22, 170, 247
Gelibolu, 28, 61, 105, 160, 161
Gemlik, 61, 139, 161, 180, 201
Genç Dernekleri, 84, 85, 131, 133
Gennadios, 195
Girit, 8, 51, 52, 68, 69, 71, 127, 128, 150, 165, 168, 230, 255, 279
Gizli Yunan Zabıtası, 71, 300
Gonaris, *(Yunan başbakanı)* 73, 111, 146, 162, 223, 228, 231, 236, 237, 248
Granville, 99, 198
Gregorios, 196, 277
Gregoryen Hristiyanları
Gregoryos, 223
Grey, Edward *(İngiltere Dışişleri bakanı)* 53
Gülbahçe, 171
Gülbekyan, 122
Gümrü, 77
Gümrü Anlaşması, 77
Gümüşdere, 284
Güney Epir, 52
Gürcistan, 79, 222

H

H. Sırrı, 178
Hacı Mehmet Nasrullah Efendi, *(Binbaşı)* 22
Hacıosmanbayırı, 171
Haci Anesti, *(Yunan başkumandan)* 76
Haci Corcis, *(Tüccar)* 119
Hadımköy, 92, 93, 95, 108, 172, 173, 174, 177
Hâkimiyeti Milliye, 62, 72, 73, 109, 128, 129, 148, 162, 201, 212, 214, 215, 216, 219, 220, 224, 225, 226, 234, 235, 238, 239, 240, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 260, 263, 264, 268, 273, 274, 285, 286, 289, 291, 294, 323
Hakkı Efendi, *(İstanbul irtibat komiseri)* 181
Halil Bey, *(Meclisi Mebusan reisi)* 44, 181, 198, 250
Halil Mithat, *(Tan gazetesinde yazar)* 254
Hamalbaşı Caddesi, 71
Hamudopulos, 86
Haralambos, 112, 269
Harbiye Nezareti, 29, 38, 43, 44, 45, 48, 59, 70, 90, 92, 96, 97, 99, 110, 116, 117, 131, 132, 133, 136, 171, 173, 176, 177, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 199, 205, 207, 209, 210, 236
Harington, *(General, İngiliz)* 40, 152, 153, 236, 243, 258, 259
Harmane Marzirun Kulübü, 134
Hasan Fehmi, 123
Hasan Kardaşko, *(Rum çete mensubu)* 170
Hasköy Rum Kilisesi, 153
Havariş Misakyan, 121
Hayamcıoğlu, 153
Haydarpaşa, 29, 48, 75, 93, 181
Hellas Mektebi, 71
Hemayak Bogosyan, 125, 164
Hendek Karakolu, 45
Heralombo, 175
Heranet Pasapan, *(İzci teşkilâtı mensubu)* 134
Heybeliada, 45, 47, 84, 319
Heyeti Temsiliye, 35, 38, 70, 93, 95, 117, 285
Heziyan, *(İzci teşkilâtı mensubu)* 135
Hırisantos, *(Trabzon metropoliti)* 108, 207
Hıristo, *(Patrikhane ruhanî meclis mensubu)* 257, 270, 274
Hilmi Bey,*(Binbaşı, Adalar Müfreze kumandanı)* 41, 43, 47, 48, 202
Hindistan, 26, 33, 106
Hollânda, 118
Honeos, *(Selânik mebusu)* 68
Hrisantos, *(Çete reisi)* 169, 247
Hrisostomonos, *(Kesendire metropoliti)* 209, 245, 253
Hristo Dakaloglos, 158
Hristos Opsolidis, 178

I

Iğdır, 77
II. Mehmet, *(Osmanlı padişahı)* 5, 195
III. Porthenios, *(Fener Rum patriği)* 196
III. Selim, 7
III. Yovakim, *(Fener Rum patriği)* 196, 197
Islahat Fermanı, 9, 10
IX. Christan, (*Danimarka kralı)*104

İ

İblagtiyan, 119
İbrahim, 98, 123
İçel, 96
İdman Kulübü, 134
İkinci İnönü Muharebesi, 78
İkinci Meşrutiyet, 13, 14, 55
İksi Zotis, *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 141
İleri, 21
İlya, 172, 178
İmrasyanea,
İmroz, 127
İngiltere, 8, 24, 25, 26, 27, 31, 32, 33, 34, 35, 39, 40, 53, 65, 66, 70, 73, 75, 78, 85, 97, 100, 102, 103, 105, 106, 108, 109, 110, 113, 114, 125, 129, 145, 152, 180, 198, 201, 206, 209, 210, 213, 215, 223, 227, 238, 260, 263, 268, 287, 291, 294, 299, 303
İnöz, 56, 206
İoannis Kolettis, 51
İpsaltı Doğrama Fabrikası, 165
İpsiro, *(Kunduracı)* 46, 172
İraklis Jimnastik Cemiyeti, 162
İskenderiye, 225
İsmail Suphi Bey, *(Burdur mebusu)* 289
İsmet (İnönü), 124, 243, 259, 260, 276, 278, 281, 286, 293, 314
İspirooğlu Yorgi Todori, 47
İstanbul, 1, 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 199, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209,

210, 211, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 254, 255, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 294, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323
İstanbul Rum mebusları, 70
İstanbul Rum Mukabil İhtilâl Teşkilâtı, 163
İstanbul Rum Tüccarı Cemiyeti, 163
İstefani, 175
İsviçre, 70, 114, 118, 156, 206, 253
İşkodra, 8
İtalya, 28, 32, 39, 40, 78, 85, 114, 201, 292, 303
İttihat ve Terakki Cemiyeti, 14
İzmir, 25, 31, 36, 38, 52, 54, 58, 64, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 79, 86, 91, 92, 96, 106, 111, 115, 119, 120, 124, 128, 131, 139, 145, 146, 155, 157, 162, 165, 176, 186, 210, 235, 236, 237, 238, 240, 243, 247, 283, 316, 319, 320
İzmir Komitesi, 75
İzmit, 24, 48, 96, 170, 214, 218, 232, 243
İzzet Bey, *(Kartal Jandarma kumandanı)* 170

J

J. Elen, *(Yazar)* 90
Jön Türkler, 197, 198, 216

K

K. Syanodis (Syanoudis), *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 141
K. Makridis, 71
K. Seodokas, 167
K. Teokados, 71
Kadıköy, 28, 29, 48, 68, 74, 93, 112, 124, 131, 134, 135, 148, 158, 164, 181, 185, 227, 234, 240, 266, 276, 278
Kaklamanos, *(Atina'da Londra büyükelçisi)* 66, 114, 115, 118
Kakolidis, *(Amiral, Yunan)* 168
Kalaniko, *(Çete reisi)* 172
Kalayaropolo, 164
Kaledibi, 165
Kalei Sultaniye, 96
Kalfaoğlu, *(Haydarpaşa şimendiferi muhasebecisi)* 75
Kalinikos, *(Erdek metropoliti)* 275, 277
Kalmokoresi, *(Madam, Rum Kadınları müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 156
Kalomenopulos, *(Yunan ordusu komutanlarından)* 142
Kalotheos, *(Proia gazetesinin sahibi)* 86

Kanolopolos, *(Yunan siyasî temsilcisi)* 68
Kaprini, *(Albay, Üsküdar ciheti komutanı, İtalyan)*181
Kapx, *(İngiliz istihbarat memuru, Ermeni)* 120
Kara Teodori, *(Çete reisi)* 213, 220, 257
Karabacak, *(Çete reisi)* 170
Karabet, *(İzci teşkilâtı üyesi)* 136
Karacaköy, 170
Karadeniz Boğazı, 25
Karahisarı Sahip, 96
Karamürsel, 83, 175
Karançis, *(General, Yunan)* 74, 157, 165, 233, 235
Karayanopolo, *(Madam, Dr., Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 157
Kardaşyan, 121
Kardeş Cemiyeti, 165
Karesi, 96
Kars Anlaşması, 79, 222
Kartal, 22, 170, 283, 284
Kasımpaşa, 48, 181
Kasnatoplo, *(Yüzbaşı)* 235
Kastellaria, 7
Kasti, 153
Katahakis, *(Yunan komutanlarından)* 69, 79, 163, 164, 168, 300
Katavrizyan, *(İngiltere ruhanî reisi)* 209
Katehakis, *(Yunan askerî temsilcisi)* 129, 157
Kavalis, 70, 151
Kayseri, 56, 96, 206, 215, 227, 230, 239, 241, 265, 269, 272, 278, 279
Kâzım Karabekir, 77
Keçecioğlu, *(Patris gazetesinin sahibi)* 87
Kerkira, 68
Keşan, 92, 95, 161, 206
Kıbrıs, 51, 54, 127, 128, 223, 316, 322
Kınalıada, 122
Kırkkilise, 57, 92, 95, 130, 137, 160
Kidston, George, (İngiliz Doğu Masası şefi) 26
Kilikya, 32, 35, 36, 103, 123
Kilyos, 179, 263
Kiraz Hamdi Paşa, 111
Kirika, 150
Kirillos, 272, 279
Kirkor Efendi, *(İzci teşkilâtı üyelerinden)* 136
Kiryakos Antomiyelitis, *(Dr.)* 158
Kiyalistra, *(General)* 148
Koçis, *(Yunan siyasî temsilcisi)* 218
Koço, *(Fırıncı)* 178
Koftensas, *(Yunanistan Muhacirin Komisyonu başkanı)* 92
Komaris, *(Yunan konsolosu)* 69
Kommit Çetesi, 170

Kondilis, *(Yunan siyasî temsilcisi)* 73, 120, 141, 142, 143, 147, 150, 151, 224
Konstantin Stephan, *(İstanbul Rum Tüccarı Cemiyeti başkanı)* 163
Koraes, 7
Kordos, 53, 94, 139, 140, 301, 322
Korfu, 68
Koronios, 7
Kostantin, 206
Kostantin İsyakodi, *(Proodos gazetesi müdürü)* 75
Kostantin Kostantinidis, 71
Kostas Mihailidis, *(Yazar)* 42
Kozmas, 7, 70
Kravji (Sada) Kulübü, 158
Krispi, *(Yüzbaşı)* 110
Kudüs, 225, 230
Kumburgaz, 247
Kumkapı, 45, 173, 181
Kunduriotis, 141
Kurtuluş Komitesi, 98
Kurtarılmamış Rumlar,
Kuvayı Milliye, 35, 36, 77, 124, 139, 170, 191, 236, 318
Kuzguncuk, 132, 134, 158
Kuzguncuk Rum Kilisesi Mektebi, 134
Küçük Asya Yunan İttihat Cemiyeti, 161
Küçük Kaynarca Anlaşması, 5
Küçükbakkalköy, 170, 283
Kütahya, 78, 79, 96

L

L. Easonidis (Yasonidis), *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 141
Lamajak, 90
Lavrenidinos, *(Metropolit)* 246
Laya İstronikilos, 161
Lehistan, 274
Leonidas Paraskevopulos, *(Yunan ordusu komutanı)* 160
Liberal Demokrat Fırkası, 72
Lloyd George, *(İngiltere başbakanı)* 26, 31, 33, 34, 35, 105, 106, 148, 214, 227, 241
Loenida Korakidi, 153
Lombardos, 179
Londra Konferansı, 34, 35, 36, 102, 213, 215, 298
Lozan Konferansı, 246, 247, 249, 254, 255, 258, 262, 263, 284, 286, 291, 294, 295, 314
Lübnan, 32, 103
Lüleburgaz, 45

M

M. Arvanitakis, 114
M. Digmandy, *(Lozan Konferansı'nda Romanya temsilcisi)* 292
M. Fazy, 114
Madrid, 118
Mahmut Paşa (Çürüksulu), 39
Mahran Mırgışyan, 120
Makayim, *(Dr.)* 122
Makedonya, 52, 59, 68, 228, 279
Makkas, 66
Makridis, 87, 159, 167
Makriköy Trazyun Mektebi, 135
Maksimos, 73
Malkara, 57, 206
Maltepe, 43, 44
Mankiryani, 131
Manosos, 151
Manuel Cacakos, 161
Manul Jozukas, 139
Maraş, 38, 77, 96, 319
Margaritis, 86
Marko Kesrji, 156
Maruni, 17, 18
Mavencidis, Nikolaki, 178
Mavri Mira Cemiyeti, 109, 116, 129, 130, 138, 139, 199, 301
Mavro Micalis, *(Yunan Bahriye nazırı)* 222
Mavrotya Polos, 75
Mazarakis, *(Yunan Harbiye nazırı)* 141, 142
Mecdi, 174
Meclisi Mebusan, 10, 13, 36, 38, 97, 148, 179, 198
Meclisi Vükelâ, 44, 96, 97, 98, 183, 185, 200
Megalo idea, 116, 314, 315
Mehmet Nuri Efendi, *(Önyüzbaşı, Çerkeş Ahzı Asker Şube reisi)* 45
Mehmet Vahdettin, *(Osmanlı padişahı)* 198
Meis adası, 54
Meletios Metaksakis, *(Fener Rum patriği)*222, 223, 226, 272
Metaxas, 54, 58
Mısır, 26, 33, 103, 118, 145, 164, 231
Midye, 23, 24, 64
Mihailidis, *(Yeni Yunan Bankası direktörü)* 75, 319
Mihyaloğlu Lakzi, 46
Millerand, *(Lozan Konferansı'nda Fransa temsilcisi)* 34
Milto, *(Çete reisi)* 171
Milto Çetesi, 171
Minerva Hanı, 94, 139
Misakımillî, 19, 36, 78
Monbelli, *(General, İtalyan)* 243

Mondros Mütarekesi, 23, 25, 27, 28, 29, 32, 37, 40, 41, 69, 92, 129, 158, 167, 168, 197, 297, 300, 316
Montagna, *(Lozan Konferansı'nda İtalya temsilcisi)* 280, 292
Montesque, 7
Mora, 1, 5, 8, 15, 196, 229
Morning Post gazetesi, 248
Moskova, 77
Muavenet ve Müdafaai Milliye Kadınlar Şubesi, 157
Mudanya, 23, 29, 79, 148, 161, 165, 175, 201, 202, 215, 239, 243, 244, 246, 251, 314, 316, 318
Mudanya Mütarekesi, 243, 244, 251
Murphy, *(Yarbay, İngiliz)* 28
Musevî Meclisi Millîsi, 114
Musiki Jimnastik Cemiyeti, 162
Musiki Mektebi, 135
Münir Bey, 176

N

Nafiz Efendi, 181
Nazlıyan, 121
Nea Zoi (Yeni Hayat) Cemiyeti, 158
Necip Efendi, *(İrtibat komiseri)* 181
Neologos gazetesi, 89, 159, 213, 226
Neos Pimin (Genç Çoban), *(Patrikhane tarafından yayımlanan dergi)* 87
Nevil Henderson, *(İngiltere yüksek komiser vekili)* 109
Niçopulos, 57
Niderk, *(General, Yunan)* 79, 164
Niğde, 96
Nikola Arşidis, *(Papaz)* 62, 120, 121, 127, 155, 156, 197, 201, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 230, 240, 257, 265, 269, 278, 300, 301
Nikola Karaperi, 240
Nikola Şitof, *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 155, 156
Nikoladis, 158
Nikolaoğlu Simon, *(Demirci)* 46
Nikolas, *(Papaz)* 263
Nikolavis, *(Binbaşı, Yunan)* 59
Nikon, 257
Nikotyan, 120
Nikovla Tentoklu, 45
Nitti, *(Binbaşı, Yunan)* 34
Niyakaki Çakıcı, 46
Niyani Engelidi, 153
Nurettin Bey, *(Üsküdar mutasarrıfı)* 171
Nuri, 140, 170, 317

O

Odesa, 93, 127
Olimpia Jimnastik Cemiyeti, 162
Orgonyan, *(General, Ermeni)* 122
Ormaniyan, 136
Ortaköy, 45, 163
Ortodoks, 1, 3, 4, 12, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 100, 101, 103, 107, 195, 197, 198, 202, 223, 225, 227, 230, 231, 239, 252, 256, 263, 267, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 281, 287, 288, 289, 290, 291, 292, 293, 312, 318, 320, 321, 322, 323
Osman Kaptan, 170
Osmanlı Devleti, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 12, 14, 15, 16, 18, 19, 23, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 51, 52, 60, 64, 69, 71, 72, 82, 86, 92, 95, 96, 97, 103, 104, 105, 113, 127, 128, 129, 138, 144, 166, 174, 180, 189, 191, 192, 194, 196, 198, 199, 201, 202, 204, 216, 217, 224, 266, 291, 301, 313, 320

Ö

Ökenidis, *(Madam, Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 156, 157

P

P. Argiropulos, *(Nazır, Sefir, Yunan)* 142
Panayia Kilisesi, 69, 165, 219, 234, 250
Panayot, 70, 171
Panayot Çetesi, 171
Pançeri, *(Madam, Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 156, 157
Pandalaki, 163
Pandazidis, *(Zografyon öğretmenlerinden)* 159
Pandeli, *(Çete reisi)* 173
Pandeli Çetesi, 173
Panderas, 153
Pangalaltı, 119
Pangalos, *(Korgeneral, Yunan Genelkurmay başkanı)*140
Papadaki, *(Girit mebuslarından)* 68
Papulas, *(Yunan ordusu başkomutanı)* 59, 72, 73, 75, 110, 145, 146, 147, 152, 233, 247
Paraske Vopolos, 187
Paraskevopolos, *(General, Yunan)* 140
Paris, 16, 20, 29, 31, 32, 33, 37, 40, 54, 58, 70, 71, 72, 73, 86, 91, 92, 106, 114, 118, 120, 121, 122, 125, 142, 143, 149, 153, 164, 166, 183, 186, 201, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 212, 213, 214, 228, 229, 237, 253, 298, 299, 301, 314, 321
Paris Barış Konferansı, 20, 29, 31, 32, 33, 37, 54, 91, 92, 106, 186, 201, 208, 298, 299
Parmakkapı, 196
Paşaköy, 49, 110, 170, 171, 188
Patrikhane Merkez Millî Komitesi, 60

Patris gazetesi, 74, 90, 224
Pavlos Haralamidis, *(Yarbay, Yunan)* 59
Pendik, 43, 74, 170, 188, 284
Perapalas, 98
Perlikli, 46
Pezaki, 179
Philhellenism, 104
Pire, 205
Pisatokis, *(Anaolu Rum Müdafaa Cemiyeti kurucusu)* 165
Pitak, *(Papaz)* 46
Piyer Loti, 21
Plastiras, *(Venizelosçu Yunan subayı9* 141
Polenidis Franklidis, *(Yunan eski vekillerinden)* 120
Polikaryos, *(İstanbul rum Müdafaai Milliye Cemiyetinin üyesi)* 153
Polis Müdüriyeti Umumiyesi, 48, 60, 71, 131, 132, 235
Politis, 66, 114, 115
Polybius, 20
Pontus, 1, 54, 56, 57, 69, 84, 87, 92, 95, 113, 116, 127, 128, 130, 139, 142, 148, 152, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 204, 207, 217, 227, 230, 245, 268, 285, 313, 315, 318, 320, 322
Pontus gazetesi, 116, 204
Poti, 92
Proia gazetesi, 62, 90, 143, 148, 150, 224, 226, 227, 228, 257, 294
Prokobios, 272
Proodos gazetesi, 115, 117, 157, 212, 214, 230, 244, 257
Protestan, 3, 17, 18, 110, 116, 121, 123, 261
Puankare, 112
Pupo, *(Dr.)* 213

R

Racine, 7
Ragordanos, 131
Rallis, 62
Randel, *(Başpapaz, İngiltere)* 209
Ratfiyadis, *(Avukat, Rum Müdafaai Milliye Komitesi üyesi)* 240
Rauf (Orbay) Bey, 25, 39
Regas, 7
Repulis, Emanuel,*(Yunan İçişleri bakanı)* 52
Robeck, Sör John, (İstanbul'daki İngiliz yüksek komiseri) 35
Robert Koleji, 82, 110, 259
Rodos, 52, 54
Roma, 1, 2, 118, 127, 143, 291, 293
Romanya, 288
Ruhban Okulu, 84, 319
Rum Cemiyeti Hayriyesi, 164
Rum Cemiyeti İlmiye ve Tıbbiyesi, 166
Rum Edebiyat Cemiyeti, 157, 159, 160

Rum İttihadı Millî Cemiyeti, 157
Rum İzci Kulübü, 133
Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti, 142, 156, 157, 301
Rum Katolik Mektebi, 134
Rum Kulübü, 115, 132, 134
Rum Matbuat Cemiyeti, 89, 159
Rum Muallimin Jimnastik Cemiyeti, 162
Rum Muhacirin Cemiyeti, 138
Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu, 94, 139
Rum Müdafaa Kulübü, 76, 240
Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti, 59, 62, 64, 75, 84, 89, 119, 121, 140, 141, 142, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 162, 179, 300, 301
Rum Müdafaai Milliye Heyeti, 213, 239
Rum Müdafaai Milliye Komitesi, 74, 119, 153, 157, 164, 222
Rum Ortodoks Kilisesi, 4
Rum Patrikhanesi Nizamnamesi, 11, 199
Rum Salibi Ahmer Cemiyeti,
Rum Trakya Cemiyeti, 160
Rum ve Ermeni Kardeşlik Komitesi, 121
Rumeli, 8, 21, 28, 29, 47, 57, 110, 128, 163, 179, 199
Rumeli Feneri Kışlası, 110
Rumeli Kavağı, 29
Rusya, 4, 5, 8, 23, 24, 25, 31, 33, 92, 93, 95, 97, 103, 104, 106, 207, 279, 288, 314

S

S. Casanova (Cazanova), *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 141
S. Konikolopulos, 134
Sadullah, *(Yarbay)* 27
Safranbolu, 270
Safvet Bey, *(İstanbul Maarif müdürü)* 22, 276
Sagazikdis, 135
Said Paşa, *(Tuğgeneral, İstanbul muhafızı)* 132, 137, 186
Sait Molla, 109
Sakarya, 78, 79, 103, 110, 141, 222, 236, 237, 315, 316, 317
Sakarya Meydan Muharebesi, 79, 141, 222, 317
Sakelaropulos, 148
Salih Efendi, *(Başkomiser, İstanbul irtibat komiseri)* 181
Salih Paşa, 37
Salpinx Helenikon, 7
Samatya, 45, 136, 159, 181, 239
Samsun, 61, 92, 238, 285, 310
Sandıklı, 62
Santorineis, 151
Santralikoz, 139
Sarraf Vangel, Corci Kalfa, 178

Sava,178
Sazonof, *(Rus Dışişleri bakanı)* 23, 24
Scholarios, George *(Fener Rum patriği)* 195
Seblit, 176
Selânik, 8, 51, 52, 53, 62, 68, 71, 100, 127, 141, 149, 228, 232, 242, 248, 254, 263, 264, 265, 291
Selimiye Kışlası, 27, 283
Sen sinod, 225, 226, 253
Senfildi, *(Yarbay, Fransız, İstanbul ciheti komutanı)* 181
Seraceddin Efendi, *(İstanbul'da inzibat memuru)* 45
Serez, 51
Serfice, 67
Sevres, 26, 310
Seyit Bey, *(Adliye vekili)* 266
Sforza, Kont Carlo, *(İtalya temsilcisi)* 40
Sırp, 4
Silivri, 46, 64, 179
Silogos, 166
Silyan, *(Amerika'da Ermeni millet meclisi reisi)* 122
Sinemköy, 125, 164, 169
Sirkeci, 83, 178
Sis, 155
Sisam, 51
Sitiyosoğlu Aleksandr
Siyah Kitap, 159, 215
Siyari, *(Mavri Mira Cemiyeti üyesi)* 129
Skalyeri, 67, 88
Sofya, 4, 62, 319
Sohum, 92, 94
Somerset Arthur Gough Calthorpe, *(İngiliz yüksek komiseri)* 40
Spanudis, *(Proodos gazetesi müdürü)* 86, 89, 148, 157, 212, 214, 302
Spektator Doryan gazetesi, 70
Stavridis Sör John, *(Eski Yunan konsolosu)* 228
Stavridis, Yorgo, *(Dr. Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 155
Stavros Vutiras, 88
Stergiadis, *(İzmir Yüksek komiseri)* 145
Strankilos, *(Yüzbaşı, General Niderk'in eski yaverlerinden)* 79, 164
Sufulis, 141
Sultanı Rum, 1
Suriye, 26, 32, 103

Ş

Şevket Turgut Paşa, *(Harbiye nazırı)* 137, 190
Şile, 22, 169, 170, 176, 179, 184, 283
Şuvarş Misakyan, 119

T

Tahidromos gazetesi, 224, 264
Tahir, 170
Tahtacıyan, 119
Taksim Kışlası, 133
Talonatas, 151
Tanzimat Fermanı, 9, 16
Taşnak Komitesi, 119
Tatarlar, 16
Teke, 96
Tekfurdağı, 92, 95, 137
Telford Waugh, *(İstanbul'da İngiliz Yüksek Komiserliğinde tercüman)* 108
Tepebaşı, 28, 119, 154
Terkos, 172, 173, 174, 177
Teselya, 5
Tevfik Paşa, 77, 180
Tirliye, 201
Todori, *(Çete reisi)* 108, 169, 170
Todori Çetesi, 108, 169
Tom Hohler, *(İngiliz yüksek komiser vekili)* 26
Toma Paparoga, *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 156
Toma Reis, *(Rum patrikhanesi mensubu)* 70, 153, 220
Tomaris Stavri, *(Rum Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 155
Topçuyan, 121
Topera, 90
Topkapı, 74
Trabzon, 15, 51, 56, 71, 87, 92, 96, 97, 113, 139, 168, 207, 209, 217, 225, 246, 267, 289
Trakya, 5, 11, 23, 27, 30, 51, 52, 53, 54, 57, 59, 67, 68, 77, 79, 91, 92, 94, 95, 112, 113, 115, 120, 127, 130, 136, 138, 139, 140, 144, 146, 155, 156, 160, 161, 166, 174, 186, 187, 210, 214, 220, 232, 238, 240, 243, 244, 247, 253, 272, 280, 281, 282, 315, 319
Trakya Muavenet Cemiyeti, 161
Trapsolos, 46
Trikopis, 73
Triyandafilakos, 75, 154
Tunus, 33
Türk Ortodoks Cemiyeti, 270
Tziotis, 146

U

Urfa, 77, 96, 205
Uşak, 77

Ü

Üsküdar, 20, 21, 43, 134, 158, 170, 171, 181, 185, 188, 244, 280

V

V. Germanos(Germanos Kavakopulos), *(Fener Rum patriği)* 56, 197, 266
V. Gregorios, *(Fener Rum patriği)* 196
Vamvakas, *(Serfice mebusu)* 67
Vasıf Bey, 39
Vasil, 154, 266, 269
Vasil Giorgiadis, *(İznik metropoliti)* 266
Vasilaki Vetiş, *(Dava vekili)* 90
Vasilos Andreyadis, *(Dava vekili)* 255
Vasilos Harito, *(Ayanikola Kilisesi mütevellisi)* 255
Vaugh, *(General, İngiliz)* 28
Vehbi Efendi, *(İstanbul irtibat subayı)* 181
Vehram Mırgışyan, 120, 121
Venizelos 20, 29, 30, 31, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 76, 80, 85, 89, 92, 93, 94, 101, 105, 106, 110, 111, 112, 113, 116, 120, 125, 130, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 148, 149, 150, 151, 153, 158, 162, 167, 168, 174, 175, 196, 197, 200, 203, 205, 208, 209, 211, 213, 214, 218, 219, 220, 222, 223, 225, 226, 230, 231, 236, 237, 240, 241, 244, 246, 247, 248, 251, 252, 254, 259, 279, 281, 282, 284, 292, 299, 300, 301
VI. Konstantinos (Arapoğlu), *(Fener Rum patriği)* 266
VII. Grigorios, *(Fener Rum patriği)* 266
Viliseris (Wilseris), *(Yarbay, İngiliz, Beyoğlu ciheti komutanı)* 181
Vize, 56, 213
Voltaire, 7, 104
Vutiras, 86, 88, 89, 159, 160

W

Wauban, 7
Wilson, *(General, Boğazlar ve Trakya İtilâf Kuvvetleri komutanı)* 20, 27, 31, 32, 38, 41, 78, 87, 88, 166, 203, 216, 297
Wilson Prensipleri, 32, 41, 87, 297

Y

Yahudi, 3, 9, 13, 15, 16, 17, 18, 20
Yanaki, *(Dr., kardeş Cemiyeti başkanı)* 165
Yanya, 8, 51, 128, 220
Yarkoli, 161
Yedikule, 44, 138, 164, 165, 283
Yeni Gün gazetesi, 269, 270, 271
Yeniköy, 49, 74, 170, 171, 174, 176, 177, 184, 188, 283
Yenimahalle, 29, 132, 172
Yenişehir, 159, 169
Yermanos, *(Amasya metropoliti)* 57, 198, 207, 213, 270
Yervasios, *(Gümüşhane episkoposu)* 272
Yeşilköy (Ayastefanos), 142

Yorgi Maşeopulos, 46, 61, 70, 106, 132, 153, 162, 178, 257, 273
Yorgi Çavuş, 46
Yorgi Maşeopolos, 132, 162
Yorkives, 59
Yovakim, *(Çatalca Rum metropoliti)* 115, 269
Yovano, *(General, Yunan)* 72, 73, 75, 84, 109, 274
Yozavet Keram, 151
Yugoslavya, 224, 288
Yunan Millî Bankası
Yunan Müdafaa Komitesi, 236
Yunan Müdafaai Milliye Komitesi, 63, 236
Yunan Salibi Ahmer, 50, 67, 130, 174
Yunanistan, 1, 2, 8, 15, 20, 22, 23, 30, 31, 32, 41, 42, 43, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 102, 104, 105, 106, 107, 111, 113, 114, 118, 125, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 152, 153, 155, 158, 161, 162, 163, 167, 168, 169, 179, 180, 183, 185, 187, 188, 191, 194, 196, 197, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 210, 211, 212, 213, 214, 216, 218, 219, 220, 221, 222, 224, 225, 226, 230, 232, 233, 236, 237, 238, 239, 245, 246, 247, 249, 250, 251, 253, 255, 258, 259, 262, 263, 265, 266, 267, 274, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 288, 291, 295, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 312, 313, 319, 320, 322
Yuvanidis, 148

Z

Zafiri Çetesi, 169
Zafiripolo Rum Okulu, 83
Zahariyadis, *(Papaz)* 166
Zarifi, *(Rum Kadınları Müdafaai Milliye Cemiyeti üyesi)* 156
Zarifis, *(Banker)* 7
Zaro, *(Eczacı)* 155
Zaven Efendi, *(Ermeni patriği)* 116, 130, 285
Zekeriyaköy, 171
Zervas, *(Binbaşı, General Yovano'nun yaveri)*72
Zeytinburnu, 44, 48
Zimbrakakis, *(Albay, Yunan)* 67, 71, 141, 142, 300
Ziyorelenidis, 235

EKLER

EK 1

İSTANBUL'DA RUM CEMAATİ TARAFINDAN AÇILAN MEKTEPLER

Sıra No	Mevki	Mektebin Adı	Öğrenci Mevcudu
1.	Heybeliada	İlm-i Kelâm Mektebi	78
2.	Fener	Mektebi-i Kebir	483
3.	Heybeliada	Ticaret Mektebi	159
4.	Beyoğlu	Fransızca Rumca Lise	318
5.	Beyoğlu	Zografyon	416
6.	Beyoğlu	Elsine ve Ticaret Mektebi	292
7.	Fener	Maraşlı Mektebi	270
8.	Büyükada	Eytamhane Mektebi	187
9.	Cibali	Cibali Mektebi	221
10.	Fener Kiremit Mah.	Kiremit Mahallesi Mektebi	371
11.	Balat	Balat Mektebi	71
12.	Balat	Lonca Mektebi	83
13.	Edirnekapı	Edirnekapı Mektebi	43
14.	Salmatomruk	Salmatomruk Mektebi	172
15.	Samatya	Aya Kostantin Mektebi	389
16.	Samatya	Aya Analis Mektebi	21
17.	Altı Mermer	Altı Mermer Mektebi	90
18.	Lenga	Lenga Mektebi	323
19.	Gedikpaşa	Gedikpaşa Mektebi	539
20.	Hasköy	Hasköy Mektebi	117
21.	Tatavla	Tatavla Mektebi	519
22.	Tatavla	Evangelistria Mektebi	271
23.	Karaköy	Karaköy Mektebi	150
24.	Beyoğlu	Beyoğlu Birinci Rum Mektebi	356
25.	Beyoğlu	Beyoğlu İkinci Rum Mektebi	375
26.	Beyoğlu	Beyoğlu Üçüncü Rum Mektebi	492

27.	Beyoğlu	Beyoğlu Dördüncü Rum Mektebi	311
28.	Beyoğlu	Beyoğlu Beşinci Rum Mektebi	149
29.	Beyoğlu	Petromumcu	98
30.	Beyoğlu	Mela Mektebi	137
31.	Galata	Galata Mektebi	954
32.	Beşiktaş	Beşiktaş Mektebi	191
33.	Ortaköy	Ortaköy Mektebi	175
34.	Arnavutköy	Arnavutköy Mektebi	288
35.	Boyacıköy	Boyacıköy Mektebi	66
36.	Yeniköy	Yeniköy Mektebi	190
37.	Beyoğlu	Zapyon Rum İnas Mektebi	432
38.	Fener Kiremit Mah.	Rum Evakimyon İnas Mektebi	620
39.	Beyoğlu	Rum Merkez İnas Mektebi	749
40.	Kınalıada	Eytamhane İnas	68
41.	Cibali	Cibali İnas Mektebi	247
42.	Çarşamba	Çarşamba İnas Mektebi	141
43.	Balat	Balat İnas Mektebi	254
44.	Balat	Lonca İnas Mektebi	92
45.	Salmatomruk	Saçopolyan İnas Mektebi	145
46.	Samatya	Aya Kostantin İnas Mektebi	395
47.	Altı Mermer	Altı Mermer İnas Mektebi	130
48.	Lenga	Lenga İnas Mektebi	222
49.	Gedikpaşa	Gedikpaşa İnas Mektebi	444
50.	Hasköy	Hasköy İnas Mektebi	94
51.	Tatavla	Tatavla İnas Mektebi	464
52.	Tatavla Yenişehir	Tatavla İnas Mektebi	231
53.	Feriköy	Feriköy İnas Mektebi	185
54.	Beyoğlu	Beyoğlu Birinci Rum İnas Mektebi	302
55.	Beyoğlu	Beyoğlu İkinci Rum İnas Mektebi	343

56.	Beyoğlu	Beyoğlu Üçüncü Rum İnas Mektebi	291
57.	Beyoğlu	Santarini... Rum İnas Mektebi	154
58.	Galata	Galata Rum İnas Mektebi	581
59.	Beşiktaş	Beşiktaş Rum İnas Mektebi	177
60.	Ortaköy	Ortaköy İnas Mektebi	160
61.	Arnavutköy	Arnavutköy İnas Mektebi	220
62.	Boyacıköy	Boyacıköy İnas Mektebi	117
63.	Yeniköy	Yeniköy İnas Mektebi	174
64.	Sirkeci	Ayazapi Rum Muhtelit Mektebi	170
65.	Eğrikapı	Eğrikapı Rum Muhtelit Mektebi	100
66.	Tekfursaray	Tekfursaray Rum Muhtelit Mektebi	56
67.	Sarmaşın	Sarmaşın Rum Muhtelit Mektebi	54
68.	Topkapı	Topkapı Rum Muhtelit Mektebi	76
69.	Belgrad Mahallesi	Belgrad Rum Muhtelit Mektebi	60
70.	Kazlı Çeşme	Aya Prasko Rum Muhtelit Mektebi	85
71.	Samatya	Aya Yorgi Kiyarya Rum Muhtelit Mektebi	45
72.	Atmeydanı	Atmeydanı Rum Muhtelit Mektebi	54
73.	Kuruçeşme	Kuruçeşme Rum Muhtelit Mektebi	50
74.	Bebek	Bebek Rum Muhtelit Mektebi	75
75.	İstinye	İstinye Rum Muhtelit Mektebi	52
76.	Makriköy	Makriköy Rum Zükur Mektebi	280
77.	Makriköy	Makriköy Rum İnas Mektebi	249
78.	Küçükçekmece	Küçükçekmece Rum Muhtelit Mektebi	23
79.	Galatarya	Galatarya Rum Muhtelit Mektebi	70
80.	Safraköy	Safraköy Rum Muhtelit Mektebi	45
81.	Büyükdere	Büyükdere Zükur Mektebi	194
82.	Büyükdere	Büyükdere Rum İnas Mektebi	230

83.	Tarabya	Tarabya Zükur Mektebi	123
84.	Tarabya	Tarabya İnas Mektebi	90
85.	Tarabya	Sıbyan Mektebi	120
86.	Ayastefanos	Ayastefanos Zükur Mektebi	78
87.	Ayastefanos	Ayastefanos İnas Mektebi	163
88.	Arnavutköy	Arnavutköy Rum Muhtelit Mektebi	70
89.	Kadıköy	Kadıköy Rum Mektebi	365
90.	Kadıköy	Kadıköy Rum İnas Mektebi	285
91.	Arnavutköy	Arnavutköy Rum Muhtelit Mektebi	70
92.	Kadıköy	Kadıköy Rum Muhtelit Mektebi	365
93.	Kadıköy	Kadıköy Rum İnas Mektebi	285
94.	Kadıköy Yeldeğirmeni	Yeldeğirmeni Rum Muhtelit Mektebi	70
95.	Kadıköy Kalamisya	Kadıköy Kalamisya Rum Muhtelit Mektebi	50
96.	Büyükada	Büyükada Rum Mektebi	300
97.	Büyükada	Büyükada İnas Mektebi	315
98.	Heybeliada	Heybeliada Rum Mektebi	160
99.	Heybeliada	Heybeliada İnas Sıbyan Mektebi	260
100.	Burgaz Adası	Burgaz Adası Rum Muhtelit Mektebi	125
101.	Kınalıada	Kınalıada Rum Muhtelit Mektebi	40
102.	Üsküdar	Üsküdar Rum Mektebi	120
103.	Üsküdar	Üsküdar İnas Mektebi	190
104.	Kuzguncuk	Kuzguncuk Rum Mektebi	264
105.	Kuzguncuk	Kuzguncuk İnas Mektebi	158
106.	Üsküdar Aşağı Mahalle	Üsküdar Aşağı Mahalle Rum Muhtelit Mektebi	60
107.	Çengelköy	Çengelköy Rum Mektebi	50
108.	Çengelköy	Çengelköy İnas Mektebi	108
109.	Kandilli	Kandilli Rum Muhtelit Mektebi	70

110.	Paşabahçe	Paşabahçe Rum Muhtelit Mektebi	120
111.	Beykoz	Beykoz Rum Muhtelit Mektebi	104
112.	Arnavutköy	Arnavutköy Rum Zükur Mektebi	50
113.	Arnavutköy	Arnavutköy Rum İnas Mektebi	70
114.	Maltepe	Maltepe Rum Mektebi	90
115.	Maltepe	Maltepe İnas Mektebi	94
116.	Kartal	Kartal Rum Mektebi	246
117.	Pendik	Pendik Rum Mektebi	100
118.	Pendik	Pendik Rum İnas Mektebi	154
119.	Tuzla	Tuzla Rum Mektebi	255
120.	Geğbüze Darıca	Darıca Rum Mektebi	250
121.	Geğbüze Darıca	Darıca İnas Mektebi	200
122.	Şile	Şile Rum Mektebi	90
123.	Şile	Şile Sıbyan Mektebi	218

Toplam 123 okulda 25.176 öğrenci öğrenim yapmakta idi.[1]

İSTANBUL'DA ŞAHISLAR TARAFINDAN AÇILAN RUM MEKTEPLERİ

Sıra No	**Mevki**	**Mektebin Adı**	**Öğrenci Mevcudu**
1.	Kadıköy	Karisi Varidi Rum İnas Mektebi	140
2.	Beyoğlu Kalyoncu Kolluğu	Nikolamela Rum İnas Mektebi	133
3.	Kahiköyü'nde Cevizlikte	Rum İbtidai Mektebi	146[2]

[1] Gnkur. ATASE ve Dent. Arşivi; Kutu No:78, Gömlek No:90, Belge No:90-1, 2. Belgenin aslında "İnas" mekteplerinin üzeri çizilidir.
[2] a.g.a.; Kutu No:78, Gömlek No:90, Belge No:90-1, 2.

EK 2

Yunan Başbakanı Venizelos'un propaganda yapmak, patrikhane ve Rum halkına telkinlerde bulunmak amacıyla İstanbul'a gönderdiği altı Yunan mebusu ve görevlerini belirtir 25.09.1335 (1919) tarihli baş memur (polis) tarafından Birinci Şube Müdürlüğüne gönderilen yazı.

EK 3

7 Eylül 1335 (1919) tarihinde yapılan seçimde Rumlar tarafından İstanbul Rum Mebusları adıyla seçilen kırk kişilik isim listesi ile bu kişilerin görevlerini bildirir 2 Ekim 1335 (1919) tarihli yazı.

EK 4

Ayasofya Camii civarında bulunan arazi ve binaların yüksek fiyatla satıldıkları konusunda 29 Mayıs 1335 (1919) tarihli Meclisi Vükelâ kararı.

EK 5

İstanbul'da bulunan Rumlardan bazılarının Yunan siyasî amacına kapılarak halkın huzurunu bozacak faaliyetlerde bulundukları, dershanelerinde hükûmet tarafından onaylanmayan bazı kitapların okutulduğu, bazı öğretmenlerin Rum çocuklarına Yunan millî amaçlarını öğretmeye çalıştıkları hakkında 29 Ekim 1335 (1919) tarihinde Sadrazamlık makamı ve Dışişleri Bakanlığına gönderilen yazı.

EK 6

Bursa Metropoliti Dorotheos'un Fener Rum Patrikhanesi'ne patrik vekili olarak seçilmesiyle ilgili 26 Ocak 1335 (26 Ocak 1919) tarihli Meclisi Vükelâ kararı.

EK 7

Ayasofya Camii civarında birçok arsa ve binanın yüksek fiyatla Rumlar tarafından satın alındığı ve bunlara meydan verilmemesi konusunda İçişleri Bakanlığının 24 Mayıs 1335 (1919) tarihli yazısı.

EK 8

Ayasofya Camii civarında bulunan arsa ve binaların yüksek fiyatla Rumlar tarafından satın alındığı konusunda Polis Genel Müdürlüğü tarafından gönderilen 24 Mayıs 1335 (1919) tarihli yazı.

EK 9

Teşkilât yapmak üzere 130 Rum'un Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu adıyla görev yapan Kordos Komitesi, diğer adı Etniki Eterya Cemiyeti tarafından İzmir'e gönderildiği konusunda Polis genel müdürünün İçişleri Bakanlığına gönderdiği 18 Haziran 1335 (1919) tarihli yazı.

EK 10

Trakya bölgesine Yunan ordusunun sevk edileceği, ordunun hareketi için Venizelos'tan haber beklendiği, Yunan Hükûmeti tarafından Türkiye'de seferberlik ilân edilerek 19 ve 20 yaşlarında olan Rum gençlerin silâh altına alınacağı konusunda silâh altına alınacağı konusunda alınan istihbarat bilgileri hakkında Polis genel müdürünün 18 Haziran 1335 (1919) tarihli yazısı.

EK 11

Kordos adlı komitenin teşkil ettiği izci alaylarına dâhil olan Rum gençlerine dağıtılmak üzere Yunanistan'dan yüklü miktarda elbise gönderildiği, elbiselerin papazlar ve Rum mahalle muhtarları aracılığıyla izci gençlere dağıtıldığı konusunda Polis genel müdürü tarafından gönderilen 20 Haziran 1335 (1919) tarihli yazı.

EK 12

Rum Patriği Yermanos'un sağlık nedeniyle istifa ettiği konusunda 26 Ekim 1918 tarihli iradei seniyye.

EK 13

Patrik Yermanos yerine Bursa metropoliti Dorotheos'un patrik vekili seçildiği konusunda gönderilen 27 Ekim 1918 tarihli yazı.

EK 14

İtilâf devletleri temsilcilerinden bir polis müdürü, bir jandarma çavuşu ve bir Rum tercümanın hapishaneye gelerek Yunan tebaasından olan suçlu bir kişiyi alıp götürdükleri konusunda 7 Aralık 1335 (1919) tarihinde Hapishane Genel Müdürlüğü tarafından tutulan zabıt.

EK 15

İtilâf devletleri temsilcilerinden bir polis müdürü, bir jandarma çavuşu ve bir Rum tercümanın hapishaneye gelerek Yunan tebaasından olan suçlu bir kişiyi alıp götürdükleri konusunda Hapishane genel müdürünün 7 Aralık 1335 (1919) tarihli yazısı.

EK 16

İngiliz teftiş heyeti tarafından tedavi için hastahanelere gönderilmek üzere hapishanelerden alınan 44 Rum ve Ermeni'nin serbest bırakıldıkları konusunda İstanbul valisi tarafından İçişleri Bakanlığına gönderilen 20 Ocak 1335 (1919) tarihli yazı.

EK 17

İstanbul'daki Rumların kiliselerinde toplanarak Yunan tâbiyetine girmek istedikleri konusunda Polis Genel Müdürlüğü tarafından ayrıntılı rapor gönderildiği hakkında 18 Mart 1335 (1919) tarihli yazı.

EK 18

Rum okullarında Türkçe derslerin kaldırıldığı ve burada Türkçe derslerini okutan öğretmenlerin maaşları hakkında İstanbul valisinin İçişleri Bakanlığına gönderdiği 10 Nisan 1335 (1919) tarihli yazı.

EK 19

Rum okullarında Türkçe derslerin kaldırılmasıyla ilgili Fener Rum Patrikhanesi tarafından emir verildiği hakkında İstanbul valisinin İçişleri Bakanlığına gönderdiği 16 Mart 1335 (1919) tarihli yazı.

EK 20

Müslümanların vatanlarına ve devletine olan sadakat ve bağlılıkları ile millî duygularını harekete geçirmek için para harcamaya gerek olmadığı, Yunanların propagandalarına kapılmamaları için kendilerine nasihatler yapılmasının yeterli olacağı konusunda gönderilen 11 Ağustos 1919 tarihli yazı.

EK 21

Patrik seçiminin tamamen kanun dışı olması nedeniyle Fener Rum Patrikhanesi'nden gelen evrak üzerine resmî işlem yapılmaması konusunda 14 Aralık 1921 tarihli Meclisi Vükelâ kararı.

EK 22

Rumların çeşitli kiliselerde Yunan bayrakları astıkları, yaptıkları toplantılarda Yunan tâbiyetine geçme düşüncesinde olduklarının tespit edildiği, bu kişilerin İstanbul'un Yunanistan'a terk edilmemesi hâlinde Fransız veya İngilizlere verilmesi konusunda girişimde bulundukları konusunda girişimde bulundukları konusunda Polis genel müdürünün 17 Mart 1335 (1919) tarihli yazısı.

EK 23

Yunanlar tarafından İstanbul'daki Rumlara 3000 kadar silâh dağıtıldığının haber alındığı, silâhların yalnız İstanbul ve Rumeli yakasındaki Rum halka dağıtıldığı, Anadolu yakasındaki Rum halka dağıtılmasına izin verilmemiş olmasının dikkat çekici olduğu konusunda Harbiye nazırının 25 Aralık 1336 (1920) tarihli yazısı.

EK 24

Akşam gazetesinin 28 Mayıs 1922 tarihinde yayımlanan “Yunanlılar Patrikhane ile Birleşmeyecekler” başlıklı haberi.

EK 25

Vakit gazetesinin 9 Aralık 1923'te yayımladığı "Rahipleri Himaye Etmesi Lüzumunu İddia Ediyorlar" başlıklı haberi.

EK 26

Vakit gazetesinin 8 Ocak 1922 tarihinde yayımlanan “Patrikhane Lloyd George’a Teşekkür Etti” başlıklı haberi.

EK 27

İkdam gazetesinin 7 Şubat 1922 tarihinde yayımlanan “İstanbul’dakilerin Patriği Dün Geldi” başlıklı haberi.

EK 28

Patrik Vekili Dorotheos

EK 29

EK 30

Patrik Vekili Meletios